

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада
Тернопільська обласна державна адміністрація
Управління освіти і науки
Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський фонд науки і культури (Туреччина)
Остравський університет (Чехія)

UNIVERSITY
OF OSTRAVA

IV Міжнародна науково-практична
конференція

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Збірник тез

Тернопіль
13-14 травня 2022 року

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада, Тернопільська обласна державна адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський фонд науки і культури (Туреччина)
Остравський університет (Чехія)

IV Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Тернопіль
13-14 травня 2022 року

УДК 13:316.752]:005.745

Ц 62

Редакційна колегія:

Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка
(протокол № 11 від 24.05.2022 року)*

Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та Ц 62 практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2022 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім.В.Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А. Тернопіль : Вектор, 2022. 454 с.

Збірник містить тези доповідей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», що відбулась 13-14 травня 2022 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Для всіх, кого цікавлять актуальні проблеми цінностей у сучасному світі.

УДК 13:316.752]:005.745

Усі матеріали подаються у авторській редакції.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації.

© Колектив авторів, 2022

© ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2022

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Високодостойна спільнота освітян, науковців, гостей, дорогі учасники IV Міжнародної науково-практичної конференції «ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД». Дозвольте щиро Вас усіх привітати та побажати плідної праці у цей складний, воєнний час у нашій Україні.

Минулоріч, ми думали, що час пандемії це великий і дуже серйозний виклик. Ми разом забезпечували безперервність та якість освітнього процесу консолідували зусилля, співпрацю, комунікацію науковців, практиків. Але 24 лютого життя кожного українця змінилося. Віроломний ворог наступив на нас, щоб нас знищити. Ми стали сильні, сильні не тільки нашою людською силою, вмінням, мудрістю, мистецтвом воювати, але ми стали сильні силою правди. Не знаємо до кінця масштабів усіх руйнувань, знищень, не усвідомлюємо ще до кінця глибини завданих травм, однак усі віримо у перемогу. Сьогодні нам необхідно турбуватися про цінності, які допоможуть захистити людяність в умовах війни. Адже саме людяність, у першу чергу, є під прицілом насильства та жорстокості. Турбота про людяність означає артикуляцію та імплементацію цінностей, які допомагають людині зрозуміти, що відбувається в її житті, навіщо вона живе, хто вона, який сенс її життя. Відбувається реформа українського суспільства, яка розпочинається з ціннісної трансформації кожного конкретного українця. У цей воєнний час, ми бачимо, як у суспільстві відбувається народження особистості нової якості – відповідального та ініціативного громадянина, який стає на захист Батьківщини.

Сьогодні ми, українці, на увесь світ урочисто проголошуємо: «Душу й тіло ми положим за нашу свободу!» Нам слід трансформувати досвід нашого спільного болю з пам'яттю про кожного, хто заплатив ціною свого життя у стратегію розвитку держави.

Високоповажні учасники конференції! Бажаю щоб у дискусії народились нові парадигми, ціннісні механізми, нові рішення, що здатні відповідати на всі виклики та надзвичайні ситуації сучасності.

*З глибокою повагою і пошаною – Ганна ЗВАРИЧ,
доктор філософії (PhD), Освіта/педагогіка, заступник начальника-
начальник відділу реформування освітньої діяльності управління освіти і
науки Тернопільської обласної державної адміністрації*

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Олег ДАНИЛЬЯН

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
odana@i.ua*

Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ

*доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна
kalina_uu@ukr.net*

МИР ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Ціннісна палітра людського буття характеризується різноманітністю форм та особливостями змістовного наповнення аксіологем, які визнаються базовими в тій або іншій спільноті. Плюралістичність ціннісних детермінант людського існування обумовлена культурно-історичним розвитком народів та держав. Разом з тим, існує низка цінностей духовного характеру, які мають загальнолюдський характер (при всіх відмінностях їх змістовного наповнення). До таких аксіологічних основ людського буття можна віднести: свободу, рівність, справедливість, безпеку, мир, права людини тощо. В умовах глобальної турбулентності та локальних війн особливої значущості набувають цінності миру та безпеки як для окремої людини, так і для суспільств й держав.

Усвідомлення важливості миру як імперативної умови людського буття безпосередньо пов'язане з розвитком гуманізму та гуманістичної свідомості, яка передбачає використання ненасильницьких засобів під час вирішення будь-яких конфліктів і на міжособистісному, і на міждержавному рівнях.

С. Франк убачав корені справжнього гуманізму в ідеї боголюдськості, котра протягом п'ятнадцяти століть «виховувала самосвідомість людини як особистості», вчила людину усвідомлювати в самій собі певне вище, абсолютно-ціннісне начало, завдяки якому вона протистоїть світу як особлива інстанція й має творчо визначити і вдосконалювати життя; вона

виховала в людині вперше те, що можна назвати в загальному розумінні «гуманістичною свідомістю» [1, с. 81].

Стрижневою цінністю гуманістичного світогляду є мир, реалізація якої у практичній площині має призвести до напрацювання форм безконфліктного існування людських спільнот.

Продовжуючи вищеозначені роздуми, І. Бех визначає низку базових пріоритетів мирного співіснування людства:

- найвища цінність цивілізації – людина;
- загальнолюдські цінності – свобода і права людини;
- першочергова умова мирного співіснування і недопущення збройних конфліктів – толерантне ставлення до прав та інтересів усіх народів і націй;
- універсальні принципи вселюдських стосунків – гуманізм і справедливість;
- гарантія стабільного і мирного існування на всій Землі – нетерпиме ставлення до порушень прав і свобод людини й народів, де б це не було [2, с. 18].

Розумінню миру як базової цінності людського буття було приділено низку праць відомих філософів. Зокрема, І. Кант у трактаті «До вічного миру», підкреслював, що війна – це зло, вона здатна варварськими спустошеннями знищити усі досягнуті успіхи культури. Війна важким тягарем лягає на плечі народу і її наслідки жахливі, вони призводять до розорення кожної держав [3, с. 17].

Схожі з кантівськими ідеї висловлює і Й. Фіхте. Німецький мислитель виступає активним противником війни, насильницького втручання у державне будівництво інших держав. Й. Фіхте, як і І. Кант, вважав, що постійні армії повинні повністю зникнути з часом, оскільки вони загрожують війною, а їх створення, утримання і збільшення часто само по собі виявлялося причиною війн [4, с. 194-195].

На думку Г. Гегеля, війна є важливим чинником збереження суверенітету держави, вона вимагає жертв і передусім високої організованості й дисципліни, порядку і слухняності та відмови від власного мислення й розмірковувань [5, с. 363]. З іншого боку, у війні, яка є законною, справедливою, Г. Гегель вимагає проявляти рішучість. І «...хоча право на життя є священним, – заявляє Г. Гегель, – і все таки доводиться від нього відмовлятися, якщо цього вимагає держава від своїх громадян. Право держави – вище права окремої людини» [5, с. 394]. Отже, війна, на думку мислителя, є невід'ємним атрибутом суспільства і держави, і несе руйнування, втрати цінностей і людські жертви. Вона не

може бути усунута через діалектичні суперечності, що існують у суспільстві. «Оскільки держава справді існує, – підкреслює Гегель, – вона повинна мати реальну можливість вести війну, і тому повинна володіти усім необхідним для цього» [5, с. 464]. Г. Гегель – прихильник сильної держави, яка здатна захистити себе від агресії інших держав. «Вища честь для народу, – говорить мислитель, – полягає у тому, щоб створити державу і бути незалежним» [5, с. 479].

У подальшому проблематика збереження миру, розкриття його глобальної значущості була репрезентована у концепції А. Швейцера, яка має назву «Етика благоговіння перед життям». Вона базується на таких теоретичних положеннях:

1. Абстрактна ідея миру має бути замінена реальним миром, повним життя.

2. Про світ людина знає лише те, що все існуюче, є проявом волі до життя. До цього світу людина має як пасивне, так і активне відношення. Як істота, яка пасивно ставиться до світу, вона приходить до душевного зв'язку з ним через упокорювання. Як істота, що активно ставиться до світу, вона приходить до духовного зв'язку з ним завдяки тому, що не живе для себе самої, а відчуває себе одним цілим з усім життям, яке знаходиться у сфері її впливу.

3. Почавши думати про таємницю свого життя і про зв'язки, що сполучають його з життям, людина вже не може ставитись до свого життя і життя, яке оточує її, не інакше, як відповідно до принципу «Благоговіння перед життям», і цей принцип не може не виявитись в етичному світо і життєствердженні, яке проявляється в її діях. Людина повинна, за А. Швейцером, не просто жити, а по-справжньому випробовувати життя.

4. Для людини, по-справжньому етичної, життя священне, навіть те, яке знаходиться на нижньому щаблі шкали цінностей. Цінність того чи іншого життя розрізняється лише у кожному конкретному випадку, під тиском необхідності, наприклад, коли людині належить вирішити, яким з двох життів вона повинна пожертвувати, щоб зберегти інше [6, с. 141-142].

Можна констатувати, що «Етика благоговіння перед життям» є уособленням миролюбства, яскравим маніфестом гуманістичного світогляду, спрямованого на збереження всіх форм життя.

Як стверджують фахівці, етика благоговіння перед життям – це глибока повага до життя. Вона передає сутність етичного точніше, ніж співчуття або навіть любов, тому що поєднує самовдосконалення з самозреченням і стверджує найвищу відповідальність. А. Швейцер підкреслює релігійний характер свого світогляду, взаємодію християнської

моральності й раціоналістичного способу осмислення світу. «Благоговіння перед життям» відноситься і до духовних, і до природних явищ. Етичні погляди А. Швейцера мають глибокий гуманістичний зміст. Висунувши на перше місце принцип гуманності по відношенню до навколишнього середовища, А. Швейцер закликає людей до духовних і моральних ідеалів [7, с. 55].

Цінність миролюбства А. Швейцер утверджував не тільки у своїй науковій діяльності, а й займав активну громадянську позицію щодо питань збереження миру, порушення права людини на життя.

Зокрема, він активно виступав за мир, всіма силами і авторитетом протидіяв війні, зокрема засуджував ядерну війну. В день бомбардування Хіросіми він сказав своїй співробітниці Матильді Коттман: «Коли одною єдиною бомбою вбивають сто тисяч людей – мій обов'язок довести світу наскільки цінним є одне – єдине людське життя». Виступи А. Швейцера на захист миру одразу стали відомі в світі. Він виступав проти війни з позицій гуманізму. В книзі «Листи з Ламбарене» він, у зв'язку з початком Другої Світової Війни в Європі, наводить слова китайського мудреця Лао Цзи: «Війна – недобрий засіб, він не для шляхетного душею. Тільки коли не залишається нічого іншого, він береться за меч... Спокій і мир для нього найвище благо...» [8, с. 49].

Отже, мир є однією з базових загальнолюдських цінностей, яка потребує постійного захисту задля збереження життя на Землі. Мета миру як загальнолюдської цінності полягає у задоволенні всезагальної потреби безпеки та відсутності загрози життю. Мир базується на невійськовій зовнішній політиці між державами, врахуванні національних інтересів кожної з сторін, а також на договорах або інших документах, що підписуються між сторонами. Відсутність миру виключає суспільну і особисту безпеку [9, с. 133].

Таким чином, будь-яка війна актуалізує цінність миру та потребує від людства напрацювання більш дієвих засобів й форм безпечного існування. Принцип ненасильства у взаємодії між народами має стати ключовим, адже саме він забезпечує збереження миру як умови прогресу людства. Будь-яка війна є проявом варварства, яке руйнує гуманістичні основи людської цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фоменко А.М. Виміри гуманізму: історико-філософський аналіз. *Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія.* 2011. № 1. С. 80-84.
2. Бех І. Виховання у дітей миролюбства. *Початкова школа.* 1999. № 8. С. 17-20.

3. Кант И. К вечному миру. Сочинения: в 6-тит. [под общ. ред. В. Ф. Асмуса и др.]. Москва: Мысль, 1996. Т. 6. 743 с.
4. Фихте И. Г. К вечному миру. Философский проект Иммануила Канта 1796. Трактаты о вечном мире; предисл. Ф. В. Константинова; вводная ст. и прим. И. С. Андреевой. Москва: Соцэкгиз, 1963. С. 193-202.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия права. Пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсисянц. Москва: Мысль, 1990. 534 с.
6. Вітюк І., Муравицький В. Концепт благоговіння перед життям А. Швейцара у розрізі екологічної етики Церкви АСД. *Енергоефективність та екологічно прийнятне енергозабезпечення з позицій християнської відповідальності за створіння*. Матеріали міжнародного наукового семінару (Ужгород, 10-13 лютого 2010 р.). Ужгород, 2010. С. 142-146.
7. Кисельов М. М., Канак Ф. М. Національне буття серед екологічних реалій. Київ: Тандем, 2000. 320 с.
8. Матюхіна О. А. Життя як найвища цінність буття – провідна ідея філософії Альберта Швейцера. *Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія*. 2013. № 2. С. 47-51.
9. Нікітенко В. О. Загальнолюдські цінності як геоцінності планетарного масштабу: антропологічні виміри. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. 55. С. 131-138.

Андрій ГРИЦЕНКО

*доктор економічних наук, професор, академік НАН України
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ, Україна
agrytsenko@ief.org.ua*

МИР ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ У ЗМІНІ СВІТОВИХ ПОРЯДКІВ

Мир завжди виступав базовою цінністю, якій віддавали перевагу після негараздів війни. Він ставав основою розвитку і процвітання після зміни світових порядків. Наприкінці 2021 року вийшла книга Роя Даліо, що присвячена зміні світових порядків [7]. Вона стала міжнародним бестселером і широко обговорюється фахівцями і міжнародною науковою, політичною і бізнесовою спільнотою (включаючи Г.Кісінджера – колишнього Держсекретаря США, директорів ряду провідних дослідницьких установ, керівників великих компаній) [8].

На основі узагальнення великої статистичної інформації (що стосується таких критеріїв, як розвиток освіти, інновацій та технологій, конкурентоздатність країн на світових ринках, обсяги виробництва, частка у світовій торгівлі, військова потужність, потужність фінансового центру на ринках капіталів, сила валюти у якості резервної) було виділено, починаючи з середини другого тисячоліття, великі цикли, тривалістю 250 років з перехідними періодами у 10-20 років.

Згідно з цією концепцією великий цикл починається після великого воєнного конфлікту, в результаті якого встановлюється новий світовий порядок, провідну роль починає відігравати нова держава, яка консолідує свою владу, створює відповідні інститути і забезпечує процвітання. На вершині цього історичного руху постійно зростає добробут, нове покоління живе в більш комфортних умовах, збільшуються потреби і борги, держава, користуючись резервною валютою, вирішує свої проблеми за рахунок друку додаткових грошей. Все це приводить до накопичення проблем, посилення соціальної нерівності, послаблення держави, і поступово економіка переходить в стадію спаду. Ослаблена країна не може протистояти новим державам, що посилюються, і в результаті війн виникає перерозподіл світової влади та формування нового світового порядку. За таким сценарієм відбулось піднесення і падіння Голандської, потім Британської імперій, піднесення США як світового лідера.

З таким підходом можна в цілому погодитися, взявши до уваги уточнення стосовно прискорення історичного процесу, існування різних рівнів світового порядку та особливостей сучасного процесу глобалізації. Всі зміни світових порядків починались з війн, а закінчувалися миром. В методиці оцінювання ціннісних орієнтацій Ш.Шварца мир є однією основоположних цінностей [9]. І вона є умовою реалізації інших базових цінностей (безпосередньо таких, як, наприклад, соціальний порядок, національна безпека, внутрішня гармонія, а більш опосередковано – всіх інших). Цінності є предметом таких прискіпливих міжнародних досліджень, як Європейське соціальне дослідження (ESS), Світове та європейське дослідження цінностей (WVS/ EVS), Міжнародна програма соціального дослідження (ISSP). Незалежно від уваги, приділеної у тому чи іншому опитуванні безпосередньо проблематиці миру, цінність миру є фундаментальною, і вона завжди актуалізується в часи війн або їх загроз, бо її власне значення виявляється саме в протилежність війні, яка руйнує життєві цінності. Безсумнівно, зараз вона буде актуалізована у змінних модулях опитувальників (наприклад, у Європейському соціальному дослідженні, де передбачено змінні модулі по ключовим суспільним темам) [1, с.24-25].

В залежності від мети дослідження в літературі використовуються різні визначення цінностей. В контексті аналізу миру як цінності добре працює визначення, запропоноване американським вченим польського походження Мілтоном Рокичем, який визначає цінності, як «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування має потенційне значення з особистого погляду, на відміну від

протилежного чи зворотного способу поведінки або кінцевої мети існування» [5, с.28]. Мир стає актуальною цінністю у відношенні до війни і проти неї. Як базова цінність він стає підґрунтям для відновлення порушених або формування нових суспільних цінностей у змінах світових порядків. Наприклад, Віденський конгрес (1815 р.) відновив у новій формі спільноту легітимних монархій, а Вестфальський мир (1648 р.) сформував таку суспільну цінність, як державний суверенітет. В цілому до теперішнього часу можна виділити наступні опори миру у зміні світових порядків.

Вестфальський мир (1648 р.), який після завершення Тридцятирічної війни, що торкнулася майже всіх країн європейського континенту, сформував новий порядок в Європі та відповідну систему міжнародних відносин, засновану на концепції державного суверенітету [4].

Віденський конгрес (вересень 1814р. – червень 1815 р.), в якому взяли участь більше двохсот дипломатів майже з усіх країн європейського континенту і який перекроїв політичну карту Європи та перетворив її на спільноту легітимних монархій, забезпечивши на певний час мир і спокій [3].

Версальський мирний договір (1919 р.), що оформив результати Першої світової війни і після окремої угоди між США і Німеччиною (1921 р.), яка практично повторювала Версальську договір, але не мала статей про Лігу Націй і про відповідальність Німеччини за розв'язання війни [2], став хиткою основою міждержавних відносин, що пов'язано з суттєвими суперечностями між країнами, революцією в Росії та загальною нестабільністю ситуації. Договір постійно порушувався і в 1937 р. втратив юридичну силу.

Ялтинська та Потсдамська конференції (1945 р.), які підвели підсумок другої Світової війни і сформували післявоєнний світовий порядок, включаючи зміни державних кордонів, післявоєнний устрій Німеччини, рішення про принципи утворення і діяльності ООН [6]. Розпад СРСР започаткував кризу післявоєнного світового порядку, яка пройшла ряд етапів і зараз досягла найвищої руйнівної точки.

Цінності лежать в основі цивілізаційних відмінностей і суперечностей. А цивілізаційна конкуренція має глибинний характер і часто проявляється через технологічні, економічні, соціальні, культурологічні форми і тільки на вершині протистоянь виступає у своїй власній формі. Саме тому цивілізаційні війни мають найбільш руйнівний і гібридний по суті характер.

Вестфальський мир, як вважають сучасні історики, заклав основи сучасного світового порядку, де існують суверенні національні держави, що діють, виходячи з принципів міжнародного права. Зважаючи на події, які розгорнулися після розпаду СРСР, досягли апогею у війні РФ проти України та протистоянні найбільш потужних світових гравців і практично поставили під сумнів базові принципи міжнародного права, включаючи права власності та суверенність, можна вважати, що на початку 21 століття руйнуються не тільки конкретні форми історичного втілення світового порядку, а й його фундаментальні підґрунтя, закладені Вестфальською системою. Світ стоїть на порозі принципово нового світового порядку, де провідними гравцями стають не тільки держави (суверенітет яких розмивається і деактуалізується), а й міжнародні корпорації, перш за все інформаційно-цифрові, які уже зараз є більш потужними, ніж багато держав, і мають спільно-розділену власність і владу в різних країнах і у глобальному просторі; де економічні відношення переміщуються переважно у віртуальний простір, а цифрові валюти тіснять національні грошові одиниці; де правила і норми життєдіяльності людей формуються переважно у глобальних мережах, а міждержавні відносини відходять на задній план, уступаючи місце безпосереднім відносинам між людьми як суб'єктами глобального простору.

Ці зміни мають суперечливий характер, породжують кризи цивілізаційного характеру, протистояння і навіть збройні конфлікти та війни. В цих умовах зростає значення розуміння необхідності досягнення миру як базової цінності подальшого цивілізаційного розвитку. Втрата цієї цінності в умовах глобального світу і ризиків ядерної війни означає загрозу самому існуванню людства.

ЛІТЕРАТУРА:

- Інформаційний буклет ess - european social survey. URL: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/about/ESS_Prospectus_Ukrainian.pdf (дата звернення: 27.04.2022).
- Версальсько-Вашингтонська система. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/4804/ (дата звернення: 26.04.2022).
- Віденська система міжнародних відносин. URL: <https://jak.waykun.com/articles/videnska-sistema-mizhnarodnih-vidnosin.html> (дата звернення: 26.04.2022).
- Дмитрієв А.І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; Київський університет права, 2001. 426 с.
- Матяж В.С., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості / *Наукові праці Чорноморського державного університету імені*

- Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер.: Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С.27-30.*
6. Потсдам. Конференція, яка перекроїла повоєнну Європу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3073599-potsdam-konferencia-aka-perekroila-povoennu-evropu.html> (дата звернення: 26.04.2022).
  7. Dalio Ray. The Principles for Dealing with the Changing World Order: Why Nations Succeed or Fail. New York, London, Toronto, Sydney, New Dehli: Avid Reader Press, 2021. 577 p.
  8. Ray Dalio's «Principles for Dealing with the Changing World Order: Why Nations Succeed or Fail». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8MtNRO1DIQs> (дата звернення: 26.04.2022).
  9. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries. Advances in Experimental Social Psychology. New York: Academic Press, 1992. Vol. 25, pp. 1-65.

Вікторія НЕБРАТ

*доктор економічних наук, зав. відділу економічної історії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ, Україна,
victoria_nebrat@ukr.net*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СУСПІЛЬСТВА В ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

В умовах надзвичайних викликів, що постали перед суспільством, економікою та державою, з початком безпрецедентної збройної агресії, яку здійснює російська федерація щодо суверенної України, набуває особливого значення єдність суспільства у готовності до боротьби за свою свободу і Державу. Постають і потребують негайного особистого вирішення споконвічні сакральні питання про те, що ми цінуємо найбільше і чим готові пожертвувати. Це – нескасовні аксіологічні імперативи, які є підґрунтям для вирішення всіх інших питань суспільної організації – воєнних і цивільних, економічних і соціальних, нагальних і перспективних, громадських, національних і суто індивідуальних.

З огляду на це, проблематика наукового дискурсу щодо ціннісних орієнтирів у сучасному світі та, зокрема, в українському суспільстві є надзвичайно актуальною. Теоретичний аналіз ціннісних орієнтирів та вивчення й узагальнення практичного досвіду в цій царині є важливим завданням як для академічної спільноти, так і для публічного управління в умовах війни та повоєнного відновлення.

Як свідчить історія, окремі країни зуміли побудувати ефективну економічну модель, систему державно-приватного партнерства та соціальних інститутів під тиском недружніх сусідів, зазнавши масштабних

руйнувань та втрат. Найчастіше, коли йдеться про позитивний досвід економічного розвитку в контексті повоєнної відбудови країни, або успіхи в умовах постійної воєнної загрози, то називають такі країни як Німеччина, Японія, Ізраїль, Південна Корея. Вагому роль у їхніх здобутках мали спільні цінності та високий рівень суспільної консолідації, особливості національного характеру, історико-культурні традиції та візія щасливого майбутнього своєї країни як вільної, незалежної та успішної, з розвиненою економікою та гідним рівнем життя.

Економічний злет, прорив у освоєнні та розробці найпрогресивніших технологій, посідання провідних, а за окремими позиціями – домінуючих позицій на зовнішніх ринках, досягнення високих показників рівня та якості життя, зміцнення державних інститутів, подолання корупції, побудова демократичної політико-правової системи – все це результати реалізації національної ідеї, аксіологічну основу якої формують суспільні цінності. Щоправда, наявність та потенціал національної ідеї детерміновані рівнем формування політичної нації [1]. Але в умовах воєнної загрози та війни кореляція національних інтересів і загальних базових цінностей, інтересів держави, суспільства і окремих індивідів може посилюватися. Успішними стали ті країни, де виклики, спричинені воєнною загрозою, стали каталізатором зміцнення державних інститутів і консолідації суспільства.

Попри обмеженість ресурсів, знищення промислового потенціалу, зруйновану інфраструктуру, уряди країн, що досягли в подальшому високих результатів, робили ставку на людський чинник – трудовий ентузіазм відбудови та підготовку нових фахівців. Приклад Японії, Південної Кореї, Ізраїлю засвідчує, що значні за обсягом і безперервні інвестиції в розвиток людських ресурсів є запорукою подальшого високотехнологічного і високопродуктивного розвитку економіки. Новітня історія, зокрема повоєнний (друга половина 1990-х – початок 2000-х років) досвід Хорватії у розробленні та реалізації проекту «Хорватія у ХХІ столітті», підтверджує ефективність стратегії, орієнтованої на зміцнення економіки, посилення її міжнародних позицій шляхом швидкого прийняття нових технологічних рішень та виробництва власних інновацій. Ключовими факторами економічного піднесення слугували людські знання, управлінські та організаційні навички як на рівні суспільства, так і на рівні компаній. Зростання суспільної *цінності людини* як рушія економічного прогресу мало зворотній ефект – прискорення соціального прогресу, підвищення рівня та якості життя завдяки розвитку економіки.

В умовах недружнього зовнішнього оточення та перманентної воєнної загрози урядами Південної Кореї, Ізраїлю значні кошти вкладалися в здійснення науково-дослідницьких робіт та конструкторських розробок заради досягнення якісної переваги над противником. Пріоритетний розвиток новітніх технологій, інноваційних дослідницьких та експериментальних розробок означає, що зростає суспільна *цінність науки*. Адже вона слугує безпосереднім чинником національної безпеки та обороноспроможності держави, основою особистої безпеки і добробуту, запорукою щасливого майбутнього для нації та кожного громадянина. Водночас, наука забезпечує підґрунтя для структурно-технологічної перебудови виробництва, підвищення його економічної та соціальної ефективності, зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, тобто сприяє зростанню рівня і якості життя.

Одним із потужних джерел високої обороноздатності є громадянська солідарність, що означає постійну мобілізаційну готовність усього суспільства, його єдність, патріотизм, громадську моральну підтримку армії, розуміння першочерговості потреб оборони та безпеки. Актуалізація цінностей *соціальної відповідальності та громадянської солідарності* у воєнний час є чинниками перемоги. Загалом, можна стверджувати, що зі зменшенням відчуття екзистенціальної безпеки закономірним є зростання традиційних цінностей. Разом з тим, у країнах, які успішно вийшли зі стану повоєнної розрухи і зайняли високі позиції в міжнародних рейтингах індексу людського розвитку (значення перевищують 0, 9) – Японія, Південна Корея, Німеччина – людям притаманний високий рівень національної гордості та націоналістичний світогляд, що, згідно методики Інглегарта – Вельцеля [2, с. 7–14], характеризує традиційні суспільства.

Висновки. Аксіологічною основою оборони країни під час війни та системи національної безпеки держави в умовах постійної воєнної загрози є симбіоз базових особистісних і національних цінностей – захист життя і свободи, збереження національної ідентичності, відстоювання державного суверенітету.

Країни, що досягли успіху в повоєнній відбудові та стрімко розвиваються в умовах постійної загрози зовнішньої агресії, в пріоритеті мають цінності захисту держави, її політичної та економічної незалежності.

Визнання людини як найвищої цінності в умовах війни та повоєнного відродження набуває додаткового сенсу – людський потенціал стає визначальним чинником успішного розвитку економіки, високих технологій, науки і техніки.

У контексті воєнного протистояння, наука з цінності розвитку людини і соціуму перетворюється на цінність виживання. Вона продукує і вдосконалює знаряддя знищення, але вона ж стримує агресію, дає засоби захисту людини, технології відновлення довкілля. Коли противник переважає кількісно, має більше зброї, володіє більшою кількістю ресурсів, тоді інноваційні високотехнологічні види озброєнь і захисту можуть забезпечити якісну перевагу.

Для зміцнення обороноздатності держави та перемоги у війні України за свою незалежність, успішного повоєнного відродження економіки та соціогуманітарного простору, науково-освітня спільнота має культивувати аксіологічні зміни у таких напрямках:

- звільнення від пострадянських стереотипів історичної пам'яті та політичного мислення;

- подолання кризи ідентичності й актуалізація цінностей національної консолідації, громадянської солідарності та відповідальності

- примноження соціального капіталу та поглиблення інклюзії – ступеня участі громадян в соціальному житті, в тому числі – захисті та зміцненні країни;

- піднесення цінності людини як найвищої мети і головного засобу суспільного розвитку;

- переосмислення ролі науки в контексті необхідності досягнення якісної переваги над ворогом, забезпечення структурно-технологічної незалежності.

Визначені ціннісні орієнтири є ключовою складовою формування людського потенціалу соціоекономічного відродження України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. Вип. 84 (№5). С.465–471. URL: http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc/2014doc.national_interesy.php
2. Грицак Я. Вибрані питання європейської історії. Лекція 8: Цінності. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/8_Values_lectio.pdf?sequence=23&isAllowed=y

Володимир ШЕВЧУК

*доктор економічних наук, професор,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
Київ, Україна
v.o.shevchuk@gmail.com*

ЖИТТЄСТВЕРДНІ ВИМІРИ ПИТОМО НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ: РЯТІВНЕ ЗНАННЯ ДЛЯ УКРАЇНСТВА І ЛЮДСТВА ХХІ СТОЛІТТЯ

Задовго до нинішньої війни світове співтовариство постало перед загрозливими викликами, які посирила світова пандемія. Руйнівну дію цих викликів істотно поглиблює теперішня війна. Маючи її розуміння, належить збагнути суть очікуваної перемоги, аби утверджувати розвиток українства і людства, керуючись рятівними цінностями, що мають стати основою витіснення смертоносного мислення і діяння.

Ми зобов'язані захистити, відстояти і вберегти свої позиції в сучасному світоустрої, бо маємо власну місію. Наша місія – рятівна. Мусимо перемогти, бо якраз наша перемога є запорукою життєствердного шляху розвитку. Цей шлях є загальнолюдським. Постає невідкладна потреба зважити передбачувані наслідки війни, розкрити людству місію України в окресленні контурів повоєнного світоустрою, визначити дороговкази безпечного розвитку теперішніх і прийдешніх поколінь.

Визначальним для тлумачення війни є адекватне розуміння зламу в геополітиці, що стався безпосередньо в час провалу намірів захопити Україну упродовж лічених днів після російського нападу. Вже в ті дні цей злам дозволив неупереджено бачити ознаки очікуваної світом української перемоги. Маємо сприяти світовій спільноті в усвідомленні геополітичних змін, досягнутих завдяки Україні, яка трансформує чинний світоустрій.

Проваливши наміри Росії здійснити блиц-кріг, Україна не тільки «увірвалась» у коло провідних суб'єктів міжнародної геополітики і опинилась в її епіцентрі. Вона постала у ролі новітнього геополітичного лідера, що володіє місією, призначення якої є загальнолюдським.

Наша визвольна війна є уявним Рубіконом, сутність якого віддзеркалює знамените гамлетівське запитання. Заскочене ядерною загрозою людство - це Гамлет ХХІ століття. Дієслово «to be» покликане окреслювати повоєнні перспективи нашої планети. Відтак «not to be» означає перейдений Рубікон ХХІ століття, до якого притомне людство ніколи не повинно повертатися. На перешкоді сповзанню людства до світової війни стоїть якраз українство.

Аби збагнути хід розв'язання порушених проблем, вирішувати які ні українству, ні людству раніше не доводилося, належить апелювати до питоми українського надбання. Відомий інтелектуал і гуманіст Микола Руденко рекомендував «вжитися думкою у категорію субстанції» [3, с. 378]. Він радив робити це навіть тоді, коли сутність Субстанції нам невідома [2, с. 25]. Субстанція за М.Руденком – це Духоматерія: симбіоз одухотвореної матерії і матеріалізованого духу.

З метою осягнення духовно-інтелектуальної складової Субстанції належить апелювати до здійснених М.Руденком спроб розв'язання найпосутніших світоглядних проблем. Так, відповідь на основне питання економії як науки дозволила мислителю вибудувати наукову картину загальнолюдської економіко-філософської культури. Навіть пересічний читач, якому невідомі ні зміст основного питання економії, ані відповідь на порушене питання, може сказати: ця відповідь має бути правильною або помилковою.

Відтак світоглядні підвалини наукової картини створеного людством економіко-філософського надбання мислитель змалював у вигляді дерев, одне з яких (з поживними плодами) посадив Ф.Кене, а друге (плоди якого отруйні) – А.Сміт. Згодом послідовники видатних класиків зможуть виростити тільки «галузку на дереві пізнання» - дерев же залишатиметься «двоє і тільки двоє» [3, с. 311]. Якраз ці метафоричні плоди за М.Руденком й уособлюють типи цінностей, котрі є життєствердними або ж смертоносними.

Унаслідок історичних обставин украї занедбаним виявилось перше дерево. Тож заснована С.Подолінським українська наукова школа фізичної економії являє собою ту галузку, котра поряд із класичною континентальною школою фізіократів формує крону першого дерева загальнолюдської економіко-філософської культури [4; 5, с. 722-725]. Третьою галузкою життєдайного дерева є сучасна світова фізико-економічна думка. Її новітнім науковим напрямом є екологічна економіка [1]. Основоположником цього напрямку економічної науки іноземними науковцями визнаний згаданий С.Подолінський. Це дає підстави переконано доводити, що перше дерево належить українству і подібно до В.Вернадського твердити: «Ми його не випустимо!».

Відтак ключовою складовою сучасної глобальної безпеки належить вважати стан захищеності сфери розумного – ноосфери. Основоположної значущості при цьому набувають питоми українські світоглядні цінності, смисли яких є дружніми, а не ворожими життям.

Володіння рятівним інтелектуальним надбанням, котре має загальнолюдський вимір, створює принципово нові субстанційні засади глобальної безпеки, яку покликана втілювати Україна. Саме вона нині стає глобальним гарантом загальнолюдських рятівних цінностей і знань. Духовно-інтелектуальні передумови продовження життя на Землі, які віковично утверджує українство, мусять викорінити злочинні наслідки задоволеного великодержавного шовінізму та новітнього рашизму, проявленого під личиною «русского мира».

Субстанційне осмислення цивілізаційних шляхів українства і людства передбачає оволодіння матеріальним напрямом їхнього розвитку. Його світоглядним підґрунтям має бути ноосферна парадигма. Концептуальна модель подальшого національного поступу передбачає керовану розумним проєкцію живого на неживе. Інтелектуальне надбання нації має сприяти новітньому осягненню України як планетарної житниці. Визначальною складовою глобальної безпеки стає захищеність сфери живого – біосфери.

Сучасне світове співтовариство вкрай потребує українського зерна. Настав час доводити: Україна – це реальний гарант загальнолюдської продовольчої безпеки. Міжнародна підтримка України сприятиме захищеності прав кожного планетянина на відстоювання власного життя та життя своїх нащадків. Належить подбати, аби поряд із хлібом щоденним Україна надавала світу рятівне знання – на противагу підступній політиці «батого та пряника», яку вогнем і мечем насаджує «руській мір», що зазнає ганебної поразки від українського вогню і меча. Всупереч ворожій усьому світу Росії українське мислення має життєствердний, а не смертоносний вимір.

Утверджуючи рятівні безпекові цінності, Україна як глобальний продуцент та експортер продовольства, покликана годувати світ і впроваджувати та поширювати у світогосподарській сфері нову еколого-економічну парадигму та модель господарювання. Суворе дотримання цих життєствердних положень забезпечуватиме можливості гармонійного поєднання економічного зростання зі збереженням довкілля.

Як потенційний переможець у небаченій за жорстокістю війні, Україна покликана запобігати виникненню війни ядерної. Це – ключовий злам в осягненні новітнього світоустрою, сутність якого мають розуміти навіть ті, хто не бажає прощатися із застарілими претензіями на світове панування. Українським пріоритетом стає ініціатива про без'ядерний статус планети. Як без'ядерна держава з 30-річним досвідом, Україна має всі підстави порушувати цю гуманну мету і покликана бути гарантом без'ядерного статусу планети.

Українство має аргументовано показати людству найістотніші вигоди, що дозволять полегшено зітхнути чесним землянам, котрі справді прагнуть миру. Україна наполягає: ініціативи про без'ядерний статус планети необхідно позиціонувати швидше й активніше, аби запобігти виникненню ще злочиннішої війни. Українська ініціатива без'ядерного світу унеможливить існування держав, які донині залишаються ядерними терористами. Без'ядерна планета – найпереконливіший український аргумент на противагу ядерному терору, запобігти якому світу справді вдасться, заборонивши ядерну зброю.

Людство здатне отримати значні економічні вигоди, скоротивши споживання найцінніших ресурсів, що нині злочинно марнуються з метою нарощування озброєнь, та спрямувавши найнеобхідніші на задоволення потреб розумної життєдіяльності. Істотними є соціальні вигоди планетян від роззброєння. Пріоритетною вигодою є чисельність життів землян, врятованих від голодної смерті коштом скорочення ядерного потенціалу, здатного знищити нашу планету кілька десятків тисяч разів. Демонтаж ядерної зброї дозволить помітно скоротити так званий екологічний борг, існування якого свідчить про відібрану у природи критичну здатність до самовідтворення.

Маємо наполягати на тому, щоб Міжнародні документи за підсумками війни, включаючи Акт безумовної капітуляції РФ, були пронизані українськими світоглядними цінностями, сутнісний зміст яких є рятівним. Позбавлення ядерного статусу пришвидшить розпад Росії, а найважливіше – зробить безпідставною боротьбу між новоствореними на її теренах державами за поділ ядерного потенціалу РФ, котра конає. Належить наполягати на підтримці ідеї членства України - замість Росії – у Раді безпеки ООН.

...Парадигма чинного світоустрою продовжує докорінно змінюватися на користь України. Представники громадянського суспільства, здатні адекватно сприймати зміни теперішнього світоустрою, мають відстоювати властиве українству життєтвердне світобачення, надавати адекватності конструктивним викликам, які покликана втілювати Україна відповідно до свого геополітичного призначення у прийдешньому світоустрої.

Сутність теперішніх геополітичних змін, як і глибинний зміст оновлення сучасного світу, нині найбільшою мірою розуміє якраз Україна. Усвідомлюючи світоглядні сенси цих змін, вона не може дозволити ні собі, ні іншим країнам відступу за Рубікон – повернення до наративу «not to be» означатиме зраду життєтвердних цінностей людства.

Світове спітовариство має збагнути, хто виборює право на продовження земного буття загальнолюдських нащадків. Наші незникомі рятівні цінності дозволяють твердити: Україна. Це ж бо саме вона «світ правди засвітить».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Екологічна економіка – Вікіпедія [Електронний ресурс]. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/ Ecological_economics.
2. Руденко М. Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту). Тернопіль: «Джура», 2001. 248 с.
3. Руденко М. Енергія прогресу. Нариси з фізичної економії. Тернопіль: «Джура», 2005. 412 с.
4. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії: світовий вимір і цивілізаційна перспектива / У кн.: Руденко М. Гносис і сучасність (Архітектура Всесвіту). Тернопіль: «Джура», 2001. 248 с.
5. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії / У кн.: Економічна енциклопедія, т. 3. Тернопіль: Академія, 2002. 952 с.

Олександра ЯНКОВИЧ

*доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Куявсько-Поморська вища школа
Бидгощ, Польща
yankov@tnpu.edu.ua*

ІДЕЇ МИРУ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ: ВІД Я. А. КОМЕНСЬКОГО ДО СУЧАСНОСТІ

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну зумовило небувалий спротив армії та народу агресивним діям загарбників. Змінилися звичний уклад життя людей, їхня професійна діяльність. Трансформації відбуваються також в освітній галузі. Акценти зміщуються на посилення національно-патріотичного виховання здобувачів освіти, формування особистості на ідеях миру й ненасилля; медіаосвіту, зокрема критичне мислення у відповідь на інформаційні атаки, створення й використання медіазасобів, спрямованих на недопущення воєн, солідарність із державами, що стоять на стороні світла й правди, підтримують у боротьбі з агресорами.

Польський письменник Ц. К. Норвід стверджував, що «історія – це нинішній день, лише трохи віддалений». Отже, набуває актуальності вивчення творчої спадщини класиків педагогіки, які зазнали лихоліть

війни, відчули її руйнівний вплив, пережили трагедії, а відтак виступали за збереження миру, вирішення проблем без застосування зброї. Серед них чеський педагог, учитель та проповідник, борець за мир у всьому світі Я. А. Коменський (1590–1670), польський лікар і педагог, письменник Я. Корчак (1878–1942), український класик педагогіки, автор казок та оповідань для дітей В. Сухомлинський (1918–1970). Ці діячі є всесвітньо відомими гуманістами. Філантропічні ідеї розвинула на переломі тисячоліть польська письменниця, учителька, захисниця прав дітей М. Лопаткова, виклавши свої погляди у книзі «Педагогіка серця».

Бути біженцем, переховуватися від ворогів – таке випробування випало на долю Я. А. Коменського під час тридцятилітньої війни (1618–1948 рр.) між союзом католицьких та коаліцією протестантських держав. Пробиті стіни, розламані меблі, поранені, пожежі – і всюди насильство... Це опис того, що відбувалося у рідному місті Я. Коменського Фульнеку у 1621 р. Жакіття війни, від яких холонула кров, доповнилися втратами, пов'язаними з епідемією чуми. Саме від цієї хвороби померли дружина й два сини Я. А. Коменського, один із яких лише кілька днів, як побачив світ. У часи найбільшої небезпеки для чеського вчителя та проповідника сховищем стало дупло старої липи [7]. Згодом протестантська община чеських братів знайшла прихисток у польському місті Лешно. Зазнавши гірких втрат під час війни, Я. А. Коменський постійно відстоював ідеї миру.

Антивоєнні погляди чеського гуманіста яскраво представлені в таких працях, як «Лабіринт світла і рай серця», «Ангел миру», «Загальна порада про виправлення людських справ»; шляхи виходу з кризових ситуацій широко висвітлені в «Передвіснику загальної мудрості». Визначаючи загальні аксіоми та вихідні істини, що базуються на біблійних моральних засадах, Я. А. Коменський не допускав розходження в думках, пропагував філософію миру. У книзі «Ангел миру» (1667) закликав ворогуючі країни розв'язувати конфлікти мирним шляхом. Висунув ідею створення міжнародних організацій для збереження миру в усьому світі й поширення освіти серед усіх людей [6, с. 229].

Ненавидів війну Я. Корчак (справжнє ім'я Генріх Гольдшміт) [3, с. 188]. На його долю випало зазнати лихоліть двох світових воєн. Під час Першої Я. Корчак був мобілізований як молодший ординатор дивізійного лазарету. Він продовжував пораненим солдатам термін перебування у шпиталі, відправляв їх у відпустки додому на лікування, за що командування постійно йому дорікало. Саме під час Першої світової війни Я. Корчак написав першу частину тетралогії «Як любити дитину».

Через те що довкола було багато страждань, він визначив як найважливіше завдання педагога захист дитини від насильства та страху.

Варто акцентувати увагу на тому, як себе поводи́ла російська армія під час Першої світової війни, коли німці й австрійці почали наступ на російські війська по всій лінії фронту. Фактично її дії навесні 2022 р. такі ж, як і навесні 1915 р. Ось як описує Й. Ольчак-Ронікер те, що відбувалося у 1915 р.: «Росіяни, покидаючи так довго окуповані ними території, застосовували тактику «випаленої землі». Вони руйнували залізниці й дороги, висаджували мости, грабували села й містечка» [3, с. 190].

Маловідомо, що Я. Корчак під час Першої світової війни перебував на Тернопільщині. Зокрема, О. Мельниченко пише: «У 1914–1918 рр. під час Першої світової війни він був військовим лікарем російської армії та перебував на території України (Тернопіль – Київ), працював у сиротинцях для українських дітей під Києвом» [2, с. 262].

Погляди Я. Корчака на виховання є співзвучними з поглядами В. Сухомлинського. Подвиг польського діяча під час Другої світової війни надихав українського класика педагогіки на написання твору «Серце віддаю дітям». Ось як про це пише сам В. Сухомлинський у цій книзі: «Януш Корчак був вихователем сирітського будинку у варшавському гетто. Гітлерівці прирекли нещасних дітей на загибель у печах Треблінки. Коли Янушу Корчаку запропонували вибір: життя без дітей або смерть разом з дітьми, він без вагань і сумнівів вибрав смерть. «Пане Гольдшміт, – сказав йому гестапівець, – ми знаємо вас як гарного лікаря. Вам не обов'язково йти до Треблінки». «Я не торгую совістю», – відповів Януш Корчак. Герой пішов на смерть разом з дітьми, заспокоював їх, дбаючи про те, щоб у серця малюків не проник жах чекання смерті. Життя Януша Корчака, його подвиг дивовижної моральної сили й чистоти стали для мене натхненням. Я зрозумів, щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце» [4, с. 14].

В. Сухомлинський також брав участь у війні. У липні 1941 р. його було призвано до війська. Був поранений у 1942 р. Понад чотири місяці лікувався в евакогоспіталях. Усе подальше життя постійно відчував наслідки поранення. Як і Я. Корчак, він відстоював ідеї педагогіки серця.

Їх продовжувала на переломі тисячоліть польська письменниця М. Лопаткова. Педагог, учителька, просвітницька діячка, речниця і захисниця прав дітей у Польщі, авторка книг – це лише частина її діяльності [6, с. 29]. У 1992 р. М. Лопаткова написала книжку «Педагогіка серця», постулати якої актуальні й зараз. Авторка звернула особливу увагу на любов у житті людини, зокрема в процесі виховання. Вона писала:

«Любов є прекрасне і величне почуття, навіть тоді, коли проявляється в елементарній формі без великих емоцій. Її найвищим виміром є готовність віддати життя за того, кого любиш» [8, с. 33]. Отже, любов – це загальнолюдська і позачасова цінність. Вона об'єднує людей, незважаючи на різноманітні поділи: політичні, культурні, расові... [8, с. 28]. «Якщо з'являється любов, її треба плекати так, як дитину, рідну мову, троянди в саду... Це означає, що треба турбуватися про її розвиток і не допускати кривди» [8, с. 49]. На думку М. Лопаткової, любов – це велика емоційна сила, яка може змінити на краще навіть найбільших грішників [5, с. 29].

У педагогів час від часу виникали сумніви щодо актуальності ідей М. Лопаткової, чи не є вони утопічними [9]. У 2022 р. під час війни, що її розв'язала росія проти України, відбулося небачене досі єднання людей, виникла небувала взаємопідтримка народів демократичних держав. Власне, ця безкорислива взаємодопомога і стала найкращим свідченням актуальності ідей педагогіки серця.

Саме під час війни виникло переконання, що виховання любові до родини, людини, до народів країн світу, що проводять миролюбну політику, є вагомим чинником попередження і припинення агресивних дій і воєн.

Учені (І. Кузьма, Г. Терещук, Г. Фальфушинська тощо) доводять, що ефективним виховним засобом є поєднання педагогіки успіху та педагогіки серця [11].

Аналіз поглядів Я. А. Коменського, Я. Корчака В. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що для запобігання воєн необхідно в здобувачів освіти формувати усвідомлення того, що людина – найвища цінність; виховувати толерантність до представників інших культур, релігій, уникаючи ненависті до всього чужого; створювати середовище, у якому існує свобода думки, де немає переслідування, насильства; розвивати в учнів здатність вирішувати конфлікти мирним шляхом. Окрім того, необхідно доводити, що під час війни страждають народи всіх країн, що втягнуті у війну. Тільки під мирним небом людина здатна бути щасливою, реалізовувати свій потенціал та постійно його примножувати.

Водночас творча спадщина класиків педагогіки, на чю долю випали воєнні лихоліття, є ефективним засобом для підготовки майбутніх учителів, вихователів до виховання учнів на ідеях миру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корчак Я. Як любити дітей. Київ: «Радянська школа», 1976. 159 с.
2. Мельниченко О. В. Аналіз впливу педагогічних ідей Я. Корчака на розвиток української педагогіки. *Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти*,

- особистості, навчальна література, листування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22.10.2015, м. Київ). С. 261–267.
3. Ольчак-Ронікер Й. Януш Корчак. Сторінками біографії. Переклад з польської Андрія Павлишина. Київ: Дух і літера, 2012. 504 с.
  4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям: вибрані твори в п'яти томах. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.
  5. Янкович О. І. Громадсько-освітня діяльність та педагогічні погляди Марії Лопаткової (1927–2016). *Молодь і ринок*. 2020. № 6–7 (185–186). С. 27–32. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17663/1/Jankovuth.pdf>
  6. Kobernyk A., Osadchenko I., Tkachuk L. The Ukrainian context of Comenius studies: philosophical, pedagogical, psychological aspects [Український контекст коменіології: філософські, педагогічні, психологічні аспекти]. *Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne*. 2019. Tom VI. С. 225–241. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/peter,+tom_vi_artykul_11_uk%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/peter,+tom_vi_artykul_11_uk%20(2).pdf)
  7. Kozik F. The Sorrowful and Heroic Life of John Amos Comenius. Prague: State Educational Publishing House, 1958. 187 s.
  8. Łopatkowa M. *Pedagogika serca*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne (WsiP), 1992. 225 s.
  9. Piecuch E. Utopijna wizja wychowania pedagogiki serca Marii Łopatkowej w kontekście wartości czasów współczesnych. Utopia a edukacja. Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, 2016. T. 1. S. 186–198. URL: <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/81204/edition/78790/utopijna-wizja-wychowaniapedagogiki-serca-marii-lopatkowej-w-kontekscie-wartosciczasow-wspolczesnych-piecuch-ewelina?language=pl>
  10. Jankowycz O. Janusz Korczak a teoria i praktyka w działalności wychowawcy / *Janusz Korczak przyjaciel dzieci. W nurcie rozważań pedagogicznych* / pod red. M. Czepil, R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowskiej. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015. S. 195–199.
  11. Tereshchuk H. V., Kuzma I. I., Yankovych O. I., Falfushynska H. I. The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. *Cloud Technologies in Education. Proceedings of the 6th Workshop CTE 2018 (Kryvyi Rih, Ukraine, December 21, 2018)* / Eds. Kiv, A. E., Soloviev, V. N. CEUR-WS.org, online. P. 145–158. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper08.pdf>

Василь ШЕНДЕРОВСЬКИЙ

*доктор фізико-математичних наук, професор
Інститут фізики НАНУ
Київ, Україна
schenderv@gmail.com*

Олена ПОЛЕВЕЦЬКА

*інженер, Інститут фізики НАНУ
Київ, Україна
polev.ov@ukr.net*

НАУКА ЯК СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ (ВЧЕНІ УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ НАУЦІ)

Поза всяким сумнівом, наука відіграла і продовжує відігравати визначальну роль у нашому бутті. Кожна людина більшою чи меншою мірою завдячує науковим здобуткам, отриманим завдяки технологіям і засадам науковості. «Будь-яке знання не буває даремним і непотрібним, хоча ми і не завжди можемо завбачити його корисність. Тому настільки нерозумним, як і несправедливим, є докір, висловлюваний недолугими людьми у запитанні: “Яка від того користь?” – великим мужам, які сумлінно розробляють науки» [4, с. 42], – стверджував Іммануїл Кант, родоначальник німецької класичної філософії. Інший вчений, математик Михайло Лаврентьєв підкреслював важливість науки такими словами: «Навіть коли наука нічого не дає суспільству, її потрібно зберегти, щоб це суспільство не повернулося до дикунства» [4, с. 29].

Отож сучасна людина потрапляє у створений не нею світ технократичного буття, де іноді духовні надбання втрачають своє фундаментальне значення [3, с. 6]. За такої ситуації стає актуальним завдання збереження найцінніших скарбів людства і окремої нації – своїх інтелектуальних і духовних надбань, – наголошував основоположник української націоналістики О.-І. Бочковський [2, с. 6].

Додамо, що «наука не має Батьківщини, але не буває без Батьківщини вченого, і те значення, що його праці можуть мати у світі, він повинен віддавати своїй Вітчизні» [4, с. 32]. Водночас перспектива цивілізаційного поступу людства повинна ґрунтуватися на об'єктивному аналізі історичного минулого, тенденціях цивілізаційних змін і конструюванні нової парадигми досягнень гуманістичного ідеалу загальноцивілізаційного процесу.

Таким чином, серед усіх потреб нашого національного життя потреба правдивого пізнання творців науки і їхніх здобутків на терені пізнання світу, технічних винаходів, освіти і культури є надто актуальною і важливою, особливо нині з урахуванням інформаційної та реальної агресії (війни росії проти України).

Зауважмо, що Україна споконвіку була місцем, де народжувалися і втілювали у життя геніальні ідеї та технології. Професор Олександр

Боргардт у книзі «Дві культури», аналізуючи, що собою являє «великая русская» і «жалюгідна українська» культури й хто чого вартий, хто великий, а хто буде й меншим, пише: «... Багато років ми були лише колонією імперії, яка три довгих сторіччя намагалася викоринити не тільки нашу мову і культуру а й нас самих, і все-таки... Дивно, непорозуміння.. ми ще живі і нас мільйони. Але й не тільки. Нам нема чого боятися порівнянь, хай їх страхаються наші вороги. Тому що ми – не пил на вітрі, не курай, занесений на цю землю випадковим вітром історії (або щось, відряджене кимось з черговою “вселенської місії”), але аборигени, народ древньої і високої культури. Від нас заселилася Європа, а не навпаки. Коли наші найстаріші з відомих нам предків прийшли до України зі сходу і почали розбудовувати великі міста, – не було ще на світі не тільки якоїсь там Росії, не було ні Риму, ні Картагени, ні Еллади, ні навіть мінойської Крети, а в Єгипті тільки мало розпочатися Середнє царство...» [1, с. 12].

Але через те, що віками Україна була позбавлена власної державності, імена багатьох її видатних вчених свідомо замовчували (особливо за радянського періоду) або не асоціювали з українською нацією. Зазначмо, що не поділяємо думки деяких вчених-істориків науки і не тільки, які визначають питання про національну приналежність вченого до науки якоїсь країни саме через його громадянство. Їхнє радянське ідеологічне виховання не дає їм зрозуміти, що, оцінюючи російську культуру, треба враховувати дві її ґрунтовні особливості, які відрізняють її від будь-якої іншої, зокрема української культури. По-перше, російська культура була і є імперською, зробленою не своїми, а, як зазначав видатний вчений і публіцист Олександр Боргардт, «чужими руками”. Руками людей, що з тих чи інших причин позбавлені були тією ж імперією можливості творити у власній національній культурі...» [1, с. 38]. По-друге, не варто залишати поза увагою такий важливий фактор, як російська ксенофобія. Нині виникає спокуса у істориків-аматорів віднайти «в учених інших країн етнічні корені, зробивши ...їх національними...». Український філософ Григорій Сковорода твердив, що «...знамениті земляки є нашими духовними орієнтирами, вчителями, нашою духовною опорою і гордістю перед усім світом» [5, с. 5-6] повинні слугувати кредо повернення забутих або замовчуваних імен вчених, народжених українською землею в різні часи й епохи.

Важливість поширення знань про культурні надбання і наукові здобутки українського народу нещодавно було підтверджено на світовому науковому форумі (Міжнародний конгрес українців, який відбувся 25-28 червня 2018 року в Києві). Уперше було заслухано на пленарному засіданні доповідь «Українські вчені, що змінили світ». Нині стало актуальним висвітлити на такому представницькому зібранні роль українських вчених-природничників у становленні світової космонавтики, розвитку техніки, інформаційних технологій та інших напрямків науки.

Більшість інформації про вчених (близько двох сотень імен), про яких була згадка в доповіді, – результат тривалого наукового пошуку і

дослідження наукових здобутків вчених в архівних та енциклопедичних джерелах, нариси про них вміщено в 4-томному виданні книги «Нехай не гасне світ науки» [6] й книзі «Вчені України у світовій науці» [5]. Представлені у цих публікаціях науковці різною мірою пов'язані зі становленням і діяльністю Національної академії наук України й Наукового товариства імені Тараса Шевченка. При поданні матеріалу прийнято до уваги слушну думку, висловлену свого часу засновником наукової школи фізичної оптики академіком Сергієм Вавиловим, що «... Історія науки не може обмежуватися вивченням ідей, однаковою мірою вона повинна торкатися живих людей з їхніми особливостями, талантами, залежністю від соціальних умов, країни та епохи» [4, с. 32].

У цьому дослідженні проаналізовано на основі архівної спадщини і довідникової літератури життя та наукову діяльність багатьох видатних вчених, яких народила українська земля. Імена цих вчених, чи то знищених в умовах переслідувань під гаслом боротьби з українським буржуазним націоналізмом, чи то свідомо вилучених з енциклопедичних видань та наукових джерел, а також імена вчених, які, рятуючись від переслідувань у своїй рідній країні, змушені були її залишати, важливо було повернути із забуття.

Саме тому в сучасній науці (зокрема в останні роки в Україні) розвивається тенденція повернення до філософського осмислення ролі людини і науки, значимості духовності в сучасній світовій культурі, яка нерозривно пов'язана і з наукою та її здобутками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боргардт О. Дві культури. Київ: ВД «Простір», 2012. 400 с.
2. Каневська І. Трибун поневолених народів // День. 2006, № 201. 18 лютого.
3. Наука і цінності людського буття / За заг. Ред. В. Мельника. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 551 с.
4. Розсип думок / упор. В. Шендеровський. Київ: ВД «Простір», 2020. 136 с.
5. Шендеровський В. Вчені України у світовій науці. Київ: ВД «Простір», 2019. 976 с.
6. Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки. Київ: ВД «Простір». Т. 1-4. 2003, 2006, 2011, 2017.

Секція 1
ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Наталія МОЗГОВА

*доктор філософських наук, професор,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна
mozgova@gmail.com*

Катерина ГОНЧАРЕНКО

*кандидат філософських наук, доцент,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна
agneshka13@gmail.com*

УЯВНА, ВТРАЧЕНА ТА НАБУТА
ЦІННІСТЬ ЯК ЕФЕКТ СЬОГОДЕННЯ

Вивчаючи питання повсякденності, Мішель де Серто приходить висновку, що будь-які усталені правила, норми та цінності, які рано чи пізно переходять в розряд буденності, з необхідністю мають перетворюватися та трансформуватися адже в цьому є потреба для людини як істоти діяльної. Не дарма інтелектуал говорить, що повсякденність це діяльність, сукупність тактик, що переробляє усталене та укорінене в масах задля отримання чогось, принаймні, нового. Для того аби розхитати каркас встановлених мовчазною більшістю мас цінностей, норм, правил варто лише маніфестувати себе як деяку діяльнісну одиницю. Для прикладу: дитина, яка розмальовує шкільний підручник. Звісно, вона може бути за це покарана, їй пояснять, що можна, а чого ні, і що підручник то цінність, але в полі простору перебування вона окреслює своє існування в якості діяльнісної істоти, що здатна прорвати полотно поверхневої впорядкованості. З іншого боку, ми бачимо, наприклад, телеглядача (споживача контенту зі свого гаджета, etc), він не розмальовує екран, нічого на ньому не пише, він є чистим дзеркалом, сприймачем, що втрачає здатність на діяльність та можливість перетворювати. Відтак кожна людина поступово стає хитрощами, розпорошенням з волі випадку, браконьєрством, підпіллям, безперервним бурмотінням, майже

незримістю, оскільки воно заявляє про себе не за допомогою своєї розумової діяльності, а за допомогою мистецтва використовувати чиясь діяльність, яка йому пропонується та нав'язується. Тому норми, правила та цінності, які просуваються в маси/масами надто швидко приживаються та затягують болото над яким маячить «правильно», «так має бути», «людина повинна» etc.

Ситуація нашого сьогодення, а саме стан війни, є таким собі ефектом, що вимушено поставив людину перед необхідністю діяти, зокрема в напрямку переформування ціннісної мапи свого власного життя. Той ефект, який справила на людину війна є непередбачуваним щодо місці, упорядкованого техніками, властивими тим чи іншим системам. І тому наразі ми бачимо людину, яка окреслює «невизначені траєкторії», що, мабуть, є дещо безглуздими, оскільки не когерентні по відношенню до сконструйованого, написаного, задалегідь створеного простору, через який вони рухаються. Це відбувається тому, що вимушено стався відрив, не лише від місця, яке так важливо та необхідно для *res exensa* з її геометричним прагненням душі до власного простору, але й від географічного контурування свідомості у відомому та визначеному аксіологічному полі. Саме тому, людина знаходиться перед необхідністю нового освоєння, а відповідно і ревізорського перегляду усталеного запасу цінностей, яким вона керувалася та який уява зробила певним орієнтиром. Наразі, ми проживаємо такий час, коли всі ті уявні цінності (яким надавалося значення та статус істинності) розсипаються як замок з піску, який змиває хвилею. Наприклад, уявна цінність речей, які якорем тримають навколо вдаваної визначеності та належності до місця, цінність соціального статусу, роботи, часу тощо. Ці та інші цінності стають водночас такими далекими, коли людині все що і залишається, то хіба ота інша її частина у вигляді *res cogitans*. Це єдине чого в людини не відібрати: не можливо ампутувати чи видерти з корінням як з простору зруйнованого будинку. І відповідно опинившись зі своїм мисленням на самоті, все що й залишається, то запускати механізм діяльності в напрямку формування нової ціннісної системи координат, більш спроможної та стійкої витримати тиск наступних ефектів-випробувань.

У роботі «Залишки Аушвіца: архів та свідчення» Джоржіо Агамбен говорить про те, що ситуації, обставини та події, які заточені на виживання змушують людину не просто адаптуватися, а насамперед набути певних «апостольських» якостей, які будуть потужним меседжем, посланням до всього причетного людському. Таких якосте, які сприятимуть прагненню до життя в його переосмисленому та переоціненому значенні. «За задумом

катів, у жертвах не має залишитися нічого індивідуального. Більше того, від них не має залишитися ні «матеріального» сліду, ні осмисленого повідомлення» [1, с 13]. Тому, першочерговим завданням людини є необхідність навчитися «говорінню». Це закладено в саму природу того, кого ще в римському праві називали homo sacer, кого Дж. Агамбен наповнює нестійкістю та необхідністю приймати довільні рішення щодо неукликної ситуації, інколи навіть такі рішення, що виходять за межі законного, але які не дозволяють стати «невідомим», що вчергове приречений на смерть. «Називати Аушвіц «невимовним» або «незбагненим» – значить його «euphemein», зберігати перед ним «побожне мовчання», як перед Богом, і цим, навіть за найблагіших намірів, брати участь у його прославленні» [1, с 30].

Зазвичай більшість, маса є мовчазною, безликою, зливою та вросшою в свої вигадані цінності до яких так step by step просувалася. Більшість повторювана: вона дублює, копіює та всіляко тримається за уявну точку опори. Коли ж певний ефект вибиває цю опору з-під ніг, коли маса примусово мобілізується до індивідуального, коли постає необхідність бути окремою індивідуальністю людина вимушена на те аби діяти та говорити заради унеможливлення «again» – знову, вчергове на повтор. Вона вимушена на те, аби не просто відтермінувати, аби уникнути повтору. Набута цінність для такої людини творити не-сподіване, те на що не сподівалася навіть сама від себе.

Якщо ми поглянемо на наше сьогоднішнє, то можемо помітити, що все те, що з початком війни було таким неоформленим, емоційним тужливо-втраченим на рівні відчуттів, невимовним поступово через незграбні потуги починає оформлюватися та виражатися через бажання говорити (в будь-якій формі чи прояві). Кожній людині, для якої вся ця ситуація стала чимось особистим є нагальна потреба вимовності того, що поступово склало картину з пазлів, які хоч якось вдалося підігнати один до одного. Зокрема, Дж. Агамбен намагається пояснити цю здатність та потребу в вимовності, як деяку функцію свідчення, розповіді про те, що сталося, але не в якості документування емпіричного факту. Звісно, він анітрохи не применшує, не ставить під сумнів і не заперечує те, що трапилося, а намагається запровадити іншу перспективу розуміння: не нормативну, історичну («так було» або «цього не було») і не судово-правову («це встановлено» або «не встановлено»), а ціннісну, суб'єктивну, смислову. Ситуацію необхідно було довести до стану «події без свідчення». «...подія без свідків, вона досить двоїста. Свідчити про неї зсередини неможливо: зсередини не засвідчують смерть, голосу для задушеного не існує. Але

свідчити ззовні про неї теж неможливо: зовнішній спостерігач такої події, за визначенням, виключений. Неможлива точка зору і напруженість фільму як свідчення полягають саме в тому, щоб не просто залишитися або всередині, або зовні, а в тому, щоб, хоч як парадоксально то не було, бути всередині і зовні разом» [1, с. 33]. Дж. Агамбен намагається окреслити місце «свідка», що опинившись у цій вимушеній ситуації поступово починає вирізняти свою індивідуальність, а відповідно цінність окремоті, як такої що здатна бути повноцінною. «Висловлювання про індивідуальне може мати сенс тільки як граничне, абсолютно загальне, але ця загальність задана, за не законовідповідністю (в тому числі, і відповідністю законам розуму), а готовністю свідчити в ситуації, коли ніхто і ніщо не може до свідчення примусити. Таке свідчення може бути лише повністю довільним, не обумовленим нічим ззовні, індивідуальним і, у цьому сенсі, випадковим – самоконституційованим актом, актом самовизначення такого «я», яке нічим іншим не задано та не обґрунтовано» [1. с.18.].

Таким чином, кожен з нас наразі є Фрідріхом Ніцше, що бачить себе в дзеркалі, Ханною Арендт, що від нього відвертається та говорить про небанальність зла, індивідуальністю, яка знаючи що неухайно зумовлює і затверджує можливість уявного на мапі семантичних планів виводить контури нової ціннісної системи координат, яка виходить саме з неї. Всі ж, хто дотепер залишається осторонь, поза ситуацією, кого не пробрав «ефект сьогодення», всі ті «привілейовані в'язні» є такими собі умовно «втопленими». «Втопленим нічого сказати, вони не мають наказу чи пам'ятки для передачі. У них немає, ні «історії», ні «особи», ні, строго кажучи, «думки». Той, хто береться свідчити від їхнього імені, розуміє: йому доведеться свідчити про неможливість свідчення. Це непоправно змінює цінність свідчення і змушує шукати його сенс не там, де ми звикли» [1, с.32].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Agamben, G., (1999), Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive, Homo Sacer III, New York: Zone Books.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*доктор історичних наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*доктор історичних наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
malexiyevets@tntpu.edu.ua*

БЕЗПЕКА І МИР У ЦІННІСНОМУ КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ

У колі питань, які сьогодні замикають теоретичні й практичні пошуки науковців - безпека і мир. Відсутність останніх унеможлиблюють власне ці сенси і пошуки. У колі ж безпеки і миру центральне місце займає Життя Людини як вищий Дар у цьому світі.

Історично знані багато підходів і концепцій, творень національної, регіональної, глобальної безпекових систем. І різного роду організацій, які покликані забезпечити мир у світі. Виникали найпотужніші після світових воєн, як Ліга Націй і ООН, коли людство, вимучене жахами руйнувань, прагнуло створити системи відносин, а до останнього часу їх знаємо три, які мали забезпечити мирний розвиток країн і народів.

Сучасні події російсько-української війни знову зацентрували на найголовніших базових ціннісних компонентах життя Людини. На міжнародному рівні бачимо, що дві країни, які є гарантами миру в ООН, а отже, у світі, воюють. Україна - мирна європейська країна зазнала повномасштабного нападу з боку РФ. І вперше в історії людства людство починає розуміти безглуздя того, що відбувається, з одного боку, а з іншого - велич людей, народу, країни, яка захищає право Бути.

Власне, питання миру і безпеки з часу появи Людини визначали усю людську історію. Її означають і сьогодні. Звісно, розглядати їх можна у різних аспектах: філософському, історичному, економічному, духовному.... І на резонансній взаємодії внутрішнього і зовнішнього. Про це говорять сучасні новітні дослідження, які проводяться на стику різних наук. Безпека і мир, з якими народжується людина, і які культивує в собі. Натомість, вибудовуючи такий же Простір навколо Себе. І, коли людина народжується в умовах війни, травматичних, без зцілення, мимохідь вимальовує таке ж поле жертви, у яке входить тиран. А десь поблизу з'явиться і рятівник. Так каже трикутник Карпмана. І час від часу ролі

міняються. Виходом з ситуації є вірне і ясне розуміння себе, власних цілей і бажань, слідування їм у повсякденні. Перекладаючи на міждержавні відносини і ситуацію нинішню маємо унікальну можливість, яка власне асоціюється з Україною, справді, вийти на новий якісний рівень відносин між державами і між людьми, відмовитися від використання зброї масового знищення, і стати Творцями нової реальності, у якій є місце усім. Як і задумано Творцем. А Україні - реалізувати той державний проект, який відповідає суті її глибинної історії й мужності та менталітету народу.

Сьогодні укотре бачимо як порушуються основні принципи Вестфальської системи світопорядку - «суверенітет» та «система колективної безпеки». Роки твердимо, що ООН може виконувати означену їй роль, коли реально діятиме - швидко й ефективно, адже її опорою у підтриманні миру та безпеки є більшість країн світу. Варто нарешті збагнути, що руйнівна сила сучасної зброї настільки велика, що з фінансового погляду заподіяні збитки відшкодуватимуться роками, людські - непоправні, а глобально - загрожує буттю цивілізації.

Людство має Премію Миру, найпрестижнішу у Світі, та, вручати її буде кому цього річ тільки за усвідомлення того, що найбільшою цінністю є Життя Людини, а мир і безпека таки можливі, зусиллями кожного і прийняттям цієї базової істини.

Марина САВЕЛЬЄВА

*доктор філософських наук, професор,
Центр гуманітарної освіти НАН України
Київ, Україна
mars6464@gmail.com*

ЗНЕЦІНЕННЯ ПРИНЦИПУ НОРМИ У КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНУ

Постмодерністська культура намагалася усунути уявлення про усталеність предметного світу, подати його мінливим, що постійно формується в акті предметної дії. Це потягло за собою порушення всіх традиційних суб'єкт-об'єктних зв'язків і уявлень про норми і правила, зокрема у інший спосіб поставивши питання про зміст культурної бінарності «норма/патологія».

На принципі абсолютності норми трималась уся класична культура. У перекладі з латини *norma* означає «загальне правило» або «зразок» і вказує на міру розуміння і участі людей в процесі функціонування світопорядку. Основними сферами формування і здійснення нормованості були:

релігійна свідомість, в якій сфера трансцендентного, потойбічного розглядалася як підстава об'єктивної реальності; соціальна сфера, що формується на підставі релігійних уявлень священного у світському. Нормативні вимоги окремих історико-філософських етапів і соціально-економічних систем формально не змінювалися; відрізнявся лише зміст.

Одним з головних завдань функціонування класичного суспільства було формування, закріплення і передача норм через покоління для успішного досягнення майбутнього. Проте вже мислителі класичної епохи помічали певну суперечливість нормативності. Нормована культура закріплювала за суспільством конформістське ставлення до світу і не давала повномірного прояву індивідуального прагнення до вільного волевиявлення. Зміна змісту норм життя мало що давала. Навіть такі радикальні досліди «зламу традиції», як місія Олександра Великого або життєва філософія маркіза де Сада, все одно були типовими прикладами ставлення до життя на підставі нормативності.

Тому наступним етапом ставлення до норми став перегляд її формального характеру. Якщо класична норма – це правило, одного разу встановлене ззовні (Богом або предками), то некласична норма – правило, встановлене суб'єктивно, довільно (індивідом або суспільством, що живуть на даний момент). Це нова норма, заснована на перманентному виломі традиції.

Перехід до некласичного уявлення про нормальність і ненормальність стався на межі XIX–XX ст. Цьому сприяло, з одного боку, посилення авторитету ірраціоналістичних філософських течій, з іншого, – поступова «мінімізація» теоретичної проблематики. Практична невідконтрольність соціальних настроїв врівноважувалася теоретичним інтересом до вчинків, почуттів, звичок, пильним вивченням їх структури. Суб'єктивізм на тлі ірраціоналізму вбачався єдиним способом вирішення соціальних проблем. В результаті з'явилося обґрунтування «релятивності норми», але відбулося це в контексті раціоналізму. Якщо немає єдиної норми на всі часи, то її не може бути і тимчасово, оскільки час є неперервним. Отже, саме поняття норми втрачає сенс, перетворюється на міф, подібний до тих, про які говорили Сорель або Парето.

Рух по суті своїй є достатньою підставою порушення нормативності, оскільки є безперервним подоланням і запереченням. А розвиток є формою соціального руху, тому він стверджується в процесі заперечення одних норм і затвердження інших – насправді таких само. Тому мислителі на кшталт З. Фрейда говорили не лише про незвичні соціальні ексцеси, яких суспільство цілком могло уникнути, але, перш за все, про повсякденні

індивідуальні відхилення від норми. Хвиля демократизації, що захлеснула світ, призвела до підвищення цінності індивідуального життя і зниження рівня державного контролю над нею. Відтоді навіть найжалюгідніше, найпримітивніше і найпересічніше життя нагадувало «синусоїду», що коливається по обидві сторони умовної прямої під назвою «норма». У кожній пересічній людинки, за думкою Фрейда, є свій «скелет в шафі»; демони переховуються в затінку, в склянці води вирує буря. Сам час розхитує норму в різні боки.

Згодом все, що колись жахало, починало викликати поблажливу посмішку або невгамовну цікавість. Наприклад, медичні дослідження над людьми сьогодні вже не обурюють і охоче беруться до зброї багатьма країнами з гуманною політикою... Але головною особливістю неklasичного розуміння норми було поєднання раціоналізму та ірраціоналізму. Фрейд все ж сподівався знайти такий універсальний метод відновлення відносин людини зі світом, завдяки якому вона знайде алгоритм встановлення правильних норм або ж позбавлення помилкових. Аморфність меж між нормою і патологією Фрейд розглядав як тимчасове явище, і в цьому розумінні його теорія глибоко міфологічна.

Однак справжній міф нормованих відносин суспільство переживає в умовах постмодернізму. Справа вже не в тому, що час міняє місцями нормальне і ненормальне, а в тому, що смисл цього розрізнення вбачається все менш прозорим. Якщо Фрейд добре усвідомлював необхідність світопорядку, то сьогодні сам світопорядок ставиться під сумнів. Поява «самообслуговуючих» і «самооновлюваних» технологій зводить культуру на рівень «саморозвитку» і виключає бінарність «норма/патологія». Натомість є нові стандарти: «ефективно/неефективно», «доречно/недоречно», «функціонально/не функціонально», «комфортно/некомфортно». Світопорядок обмежується співвідношенням предметів, а «людина розумна» випадає за межі культурних відносин і виявляється центром вилученої з культури бінарності «норма/патологія» — центром сфери Чужого. Нормальним є той, хто сам вбудувався в культуру, став частиною її відчуженого простору і погодився брати участь з технізованих процесах. Але той, хто залишився наодинці зі своєю свідомістю, є не просто втіленням ненормальності; така людина взагалі не сприймається культурним середовищем, не існує для нього. Тож, постмодернізм створив новий світ: після міфу речовинного світу, який залишився в минулому, настала черга міфу предметного, відчуженого світу.

«Світ життя» змінився світом «життя смерті». Але драма сучасної людини в тому, що вона знаходиться між цими двома світами; вона як і

раніше не визначена і не може примиритися з собою і довкіллям. Вона не може до кінця покинути ні раціональності, ні міфу. Вона як і раніше живе в бінарному світі ідеалів: суперечливості ідеалів раціональності та міфу. Чим більше байдужа людині відчужена культура, тим сильніше бажання вrostи в неї, наздогнати, і тим сильніше прояв реального процесу цього вrostання. Цим і пояснюються суперечливі прагнення суспільства виробити ефективні закони, але при цьому змінити саму суть законів, зробити їх «менш законами», «напівзаконами»: разом із зовнішніми наказами вони мають відображати міру людської волі.

В результаті міфологічно налаштоване суспільство досягає запланованого і навіть попередньо зрежесованого хаосу. Всі потуги перетворювати державну систему на «більш гуманну» закінчуються крахом, оскільки міфічна мета реалізується раціональними засобами. Тому норми в суспільстві як і раніше існують, але лише на рівні декларацій; в масі ж вони не сприймаються: людям вони здаються фальшивими, надуманими або навіть ворожими. А повернутися до системи «загального контролю» суспільство вже не бажає, та й не може.

Відновлення (тобто встановлення нових, але за зразком старих) норм, вочевидь, неможливо. Основною причиною повернення до міфологічного аморфного світогляду є не суперечливість соціального життя, а історичне фіаско релігійного світогляду. Одного разу виниклий скептицизм, а після нього атеїзм незворотно змінили уявлення людей про заснування світу. Ніяке «відновлення» релігійного світогляду не може бути там, де для нього щойно не було ніяких засад.

Саме релігійні уявлення про два світи з'явилися свого часу основою виділення нормативного і ненормативного. Норма – це життя. Патологія – смерть. Нормально – жити, ненормально – померти. Тому смерть представлялася як «інше життя» або «інша норма», існуючи для підтримки першої. Тому справжнього страху перед смертю (перед порушенням норми) людина класичної епохи не знала. Адже покаанням, визнанням своєї гріховної природи все можна було виправити.

Страх прийшов після усвідомлення, яке невідомо звідки взялося, про те, що «там нічого немає». І це «нічого», як чорна дірка, втягнуло в себе всі раціональні (нормальні) доводи на користь цього світу. Навіщо потрібен цей світ, якщо немає йому альтернативи? Можливо, нам тільки здається, що ми існуємо, можливо, життя – тільки сон, який рано чи пізно стане незворотним? Страх перед смертю насправді – це насправді сублімований страх перед життям. Ось чому більшість ірраціоналістів направили свої

зусилля на обґрунтування (найраціональнішим чином) взаємної байдужості життя і смерті.

Якщо людина залишилася без Бога, без підстави, чому вона розцінює це негативно? «Страх – найлюдськіше з почуттів», за Ніцше та Фрейдом. Але з цього випливає, що є в людині здатність до абсолютного, що сама вона не менш абсолютна. Такому не потрібен Бог. Якщо Бог – це «абсолютний позитив», то посіла його місце людина – «абсолютний негатив», повне відхилення від норми, повний хаос. Бог як вічне життя помер і власноруч похований людиною. Отже, у світі культури панує «людське» – царство вічної смерті.

Навіть якщо в культурі постмодернізму продовжують визнавати Бога і відправляти релігійні культи, все одно релігія більше не може претендувати на тотальність світоглядної підстави. Сьогодні релігійні діячі, визнаючи необхідність діалогу з атеїстами або до-цивілізованими народами, знаходять з ними спільну мову і тим самим доводять відносність сучасних релігійних уявлень. Світ, в якому присутня релігійна свідомість, вже не світ «Божої людини», нормованої людини, – але світ «людського Бога», нормованого Бога, Який все менше має відношення до людей і до абсолютного.

Зростання смислової невизначеності і непослідовності в різних соціальних сферах підтверджує, що культура – це царство міфу, де людина повернулася до найпершого усвідомлення своєї кінечності. Але так вона збагнула, що будь-яка дія є завершеною, однозначною, в ній немає абстрактно-усередненого.

У цьому світі все відбувається відразу, незалежно від часу, остаточно і неповторно. Тут немає «випадкового» і «необхідного», «першого» і «другого», Я та Іншого. Тут неможливо знайти закономірність на всі часи. Тут є одне всеосяжне почуття – переживання життя з втраченою межею між на нормою і патологією.

Наталія ГРИЦАК

*доктор педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
grycak78@ukr.net*

Людмила ГРИЦАК

*доктор біологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hrytsak1972@gmail.com*

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ МОДЕЛІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

24 лютого 2022 року розпочалась нова сторінка новітньої історії України, а, відтак, і всесвітньої історії. На тлі порушення територіальної цілісності нашої держави, тотального знищення українських міст, масштабного руйнування військової, оборонної, транспортної інфраструктури, незаконного та насильницького вивезення громадян України до країни агресора, спроби дезорієнтації українського населення, мільйонів зруйнованих життів українців виникають закономірні питання: Чому у XXI столітті ми знову говоримо про війну? Чому в умовах ноогенезу і домінування інтелекту можливе викривлення духовних основ сучасного суспільства? Чому у демократичному суспільстві нівелюється ідея свободи вибору шляху розвитку незалежної держави? Окреслені питання за своєю сутністю увиразнюють проблему формування / функціонування загальнолюдських цінностей, які є своєрідними критеріями (показниками, регуляторами) загальновизнаної моделі поведінки людини у суспільстві.

Розмірковуючи над цією проблемою, доцільно передусім окреслити змістове наповнення поняття загальнолюдські цінності. Не потребує доказу думка, що поняття загальнолюдські (універсальні, фундаментальні, константні) цінності належать до архетипних уявлень, є своєрідною універсальною категорією, організаційною силою та маркером, що відображає існування особистості, її взаємодію з іншим індивідом, визначає спосіб мислення та норму поведінки. Цілком зрозуміло, що загальнолюдські цінності не можуть існувати у межах однієї конкретної нації, адже є тим фундаментом, на якому консолідується все людство. Слід зазначити, що загальнолюдські цінності беззаперечно орієнтують людину /

суспільство на досконалість, є тим «істинним, вічним дороговказом допоки існуватиме людський рід» [1, с. 187].

Отже, загальнолюдські цінності ми тлумачимо як морально-етичні норми, світоглядні ідеали, духовні абсолюти, що переходять від покоління до покоління, інтегрують увесь духовний досвід суспільства, визначають характер буття людини, об'єднують різні народи і забезпечують цілісність усього людства. Активність виявлення тих чи інших загальнолюдських цінностей залежить від темпераменту, віку, світогляду, переконань особистості, від конкретної психологічної, політичної, культурної ситуації.

Оригінальною й цікавою є концепція феномена цінностей Ф. Клакхона і Ф. Стродтбека, що була презентована у 60-х роках минулого століття [2]. Автори цінності розглядають як причину, що спонукає до вибору у певній ситуації. Звідси, вчені наполягають, що ціннісні орієнтації – це результат рішення людьми конкретних питань. Дослідники позиціонують думку, що модель поведінки особистості обмежена кількома принциповими питаннями, які вбирають у себе найважливіші проблеми людського буття: як ставитися до природи? яка внутрішня природа людини? яке ставлення людини до часу? яка мотивація поведінки людини? як ставитися до іншої людини?

Пошуки відповідей на ці питання формують 5 ціннісних параметрів, кожен з яких утворює певну ціннісну орієнтацію, що забезпечує єдність усіх людей, незалежно від їх часової, просторової, географічної та кліматичної локалізації, релігійних і політичних переконань, віку, статі та професії.

1) Ставлення людини до природи передбачає «володарювання над природою», «гармонію з природою» чи «підпорядкування природі».

2) Уявлення про внутрішню природу людини веде до усвідомлення того, що внутрішній світ людини можна, по-перше, розглядати у парадигмі «злий – добрий – змішаний – нейтральний», по-друге, людина має здатність змінитися / не змінитися протягом життя (злий, але може змінитися; злий, але може не змінитися; добрий, але може змінитися тощо).

3) Часова ціннісна орієнтація пов'язана з уявленнями про минуле, теперішнє та майбутнє (відмінність між типами культур полягає у тому, який вимір часу є домінантним для тієї чи іншої культури).

4) Мотивація поведінки людини зорієнтована на діяльність (характерний для західної культури, домінує тип культури, який заохочує до нових досягнень і звершень); на буття (на першому плані є осягнення внутрішнього світу людини, не принципово зовнішні фактори, натомість

превалює походження людини, її родовід, традиції, місце людини у суспільстві); на буття–в–становленні (проміжний тип культури, що розкриває самовизначення людини через взаємини).

5) Модальність ставлення людини до людини пропонують розглядати у трьох моделях: індивідуалістичній, рівноправній, ієрархічній.

Отже, на основі обраних варіантів відповідей, на думку дослідників, можна визначати не лише характер цінностей, тип і специфіку культури того чи іншого народу, але й увиразнити видозміни моделі світосприйняття різних народів, спрогнозувати стратегію поведінки цих народів у майбутньому, визначити спосіб їхнього мислення.

У реаліях воєнного часу, в умовах повномасштабної війни Росії проти України, бачимо, що для українського суспільства притаманна органічна єдність загальнолюдських та європейських цінностей. Згуртованість та єдність українського народу у боротьбі з агресором засвідчує, що ми захищаємо не лише територіальну цілісність, духовну і культурну спадщину України, але й виборюємо право на ті демократичні цінності, без яких не можливо функціонування сучасного суспільства. Відтак, ми можемо стверджувати, що в країні агресора відбулась хибна трансформація усієї системи загальнолюдських цінностей, що призвело до викривлення їх світоглядних орієнтирів. Причинно-наслідкові зв'язки цієї трансформації будуть предметом досліджень багатьох українських і зарубіжних учених.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петасюк О. Загальнолюдські цінності та національний бекграунд: історично-культурологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 183–188.
2. Kluckhohn F., Strodtbeck F. *Variations in Value Orientations*. New York: Row, Peterson and Co., USA, 1961, 187 p.

Любов КОВАЛЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент
Державний біотехнологічний університет,
Харків, Україна
04.08.1975@hnpri.edu.ua*

Хуан ТІВЕНЬ

*аспірант
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна
04.08.1975@hnpri.edu.ua*

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС ФІЛОСОФІЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Відомо, що філософія починається там, де людина виявляє суперечності, і щоб зрозуміти і вирішити їх вона починає аналізувати існуюче, тобто, прагне, в першу чергу, визначити наукове та ненаукове. Отже, філософія постає як методологія пізнання та вчення про всеєдине, і як шлях, що вказує досягнення істини та мудрості шляхом дослідження.

Вважається, що «обдарованість» як поняття в науковий обіг ввів у середині XIX століття англійський психолог Френсіс Гальтон [4]. Але вивченню феномену «обдарованість» було покладено вже у Стародавньому світі. Одним з перших на феномен обдарованості звернув увагу давньокитайський мислитель Конфуцій (VI–V ст. до н. е.). Він виявив «активаційний людський початок», тобто обдарованість; адже людина сама по собі в уявленнях філософа розглядалася як «активна-діяльнісно-креативна» істота [2]. Відповідно до його висловлювань, обдарованість особистості можна виявити за результатами бесід та спостережень, що дозволяють виявити такі якості як: «прагнення до досконалості та вченості», емоційність, обережність і стриманість, самовладання та самооцінка, комунікабельність, розважливність, серйозне та чесне ставлення до справи, потреба у пізнанні; наявність логічного мислення, фантазії, схильність до каліграфічного та творчого мистецтва.

У праці «Лунь юй» Конфуцій визначає обдарованість як вроджену здатність людини до творення, яка дається людині природою над однаковою мірою. Він вважав, що люди за своєю природою схожі один на одного, але віддалені один від одного згідно зі своїми звичками, здібностями, обдарованістю [1].

Задовго до Р. Декарта, Дж. Локка і К. А. Гельвеція китайський мудрець висловив думку, що людина, що народилася, – це «чиста дошка», на якій просвітництво (вчення) може написати будь-які тексти. Утім,

людина у її філософії розглядається як «активно-діяльнісне-креативне суть, яке виконує Земну Волю, а також Волю Неба» [3]. У «Луньюй» він писав: «Я (людина) володію знанням не від народження» [3]. Тим самим було Конфуцій визнавав велику значущість виховання та освіти у розвитку та формуванні людини. Філософ відмітив: «Якщо людина не прагне освіти (стати мудрою, вченою), то не варто наставляти її на правильний шлях; той, хто вважає себе надто розумним, того не слід навчати розуму; того, хто не може знайти по одному кутку три інших, не слід просвічувати (навчати розуму)» [3].

Певною мірою думки Конфуція підтримав його сучасник Лао-Цзи (VI-V ст. до н.е.) – засновник філософії даосизму. У трактаті «Дао Де Цзін» він представив свою концепцію устрою світобудови та місце людини у ньому. Лао-Цзи вважав, що у основі всього суцього – Дао. Дао передує небесному владіці, Дао – «найглибша брама всього суцього народження». Отже, все в людині, як і в усьому світобудові від «Дао та «небесної владіки», зокрема й обдарованість, і талант. Проте мудрець стверджував, що наявність обдарованості (таланту) є недостатньою людині для досягнення високих результатів у діяннях. Для високого творіння людині необхідно «з'єднати всі множини знань («умов») в єдине пізнання, особливо знання Дао (пізнання Дао формує в людині потенцію творіння – «творить дух»), і тоді людина вступає на «безмежний шлях творіння» [2]. Згідно з Лао-Цзи, основним критерієм «талановитості» є рівень освіченості людини, яка постійно вдосконалює свої знання у вчителя і «уміє поєднувати різні здібності та використовує їх» у творчих діяннях за законами Дао.

Давньогрецький етап розвитку уявлень про обдарованість асоціюється, насамперед, з іменами Гомера та Гесіода, Піфагора, Платона, Аристотеля, які породили інтегрований підхід до пізнання суті, природи, форм проявів феномену обдарованість та виявили її ієрархію (здатки > здібності > обдарованість > талант > геніальність).

Свої міркування про обдарованість великі поети Греції виклали у поетичних формах. Гомер (VIII до н. е.) в «Одіссей» обдарованість визначає як «дар богів», тобто дарований людям творчі якості богами, щоб вони творили та оспівували свої діяння: саме так пояснює поет талант співака Демодока. Філософи Стародавню Грецію підійшли до аналізу феномену обдарованість глибше, з урахуванням принципів історизму і діалектичного підходу. Перший крок у цьому напрямі було зроблено Піфагором (бл. 580 – бл. 500 до н.е.).

Піфагору першому належать визначення людської істоти та чітке відокремлення її від інших живих істот, які не обдаровані здібностями та

талантом. Відомо, що він обдарованість учня визначав за будовою черепа, а також за такими якостями:

- 1) здатністю до запам'ятовування та заучування;
- 2) умінням швидко та осмислено схоплювати сказане;
- 3) відсутність непомірного честолюбства;
- 4) вміння пригнічувати гнів та побажання тощо» [4].

Платон тією чи іншою мірою присвятив кілька праць аналізу феномену обдарованість. В «Іоні» присвяченому вченню про ідеї, натхнення та сутність художньої творчості; «Алківіаде Першому» – у вченні про чистоту та незалежність знання; «Протагорі» – у вченні про повчальність цноти та її єдність; «Гіппії Великому» – у вченні про прекрасне; «Пірі» – у вченні про прекрасне; «Державі» – у навчанні про наслідування та устрій держави; «Закони» – у вченні про прекрасне та потворне та інші твори ми знаходимо філософський підхід до аналізу джерел виникнення обдарованості у людей.

За Платоном обдарованість та її розвиток, зрештою, має прагматичний характер. Він вважав: «Природа людей неоднакова, те й заняття їх мають бути різні» [4].

Аристотель, певною мірою погоджуючись з дискурсом Платона про обдарованість у «Метафізиці» зазначає, що будь-яке джерело дослідження «позначається як існуюче за допомогою поняття сутності», тобто філософ погоджується тим, що поняття, що позначають сутність, потрібно визначати кількісними та якісними характеристиками, у тому числі й поняття «обдарованість». Тільки за такого підходу можна об'єктивно «визначати природу дійсності – обдарованості (здібності)» [3]. На відміну від попередніх дослідників Аристотель вважав, що поняття «обдарованість» можна розкрити лише як триаспектне явище. По-перше, обдарованість – це «здатність відчувати вплив – закладене у самому предметі, що відчуває вплив; по-друге, здатність діяти та зазнавати впливу; по-третє, здатність справляти дію» [4]. Тим самим Аристотель відволікається від визнання те, що обдарованість – це божий дар. Швидше за все, суть та природу обдарованості. Отже, Аристотель доклав величезних зусиль для систематизації нароблених до нього теорій та філософських поглядів на обдарованість.

З погляду Гегеля, у процесі розвитку та виховання дитини обов'язково слід звернути увагу на дисципліну. На його думку, дисципліна і послух є початок будь-якої мудрості, «бо завдяки йому воля, яка ще не пізнає істинного і об'єктивного, ще не робить їх своєю метою і саме тому ще не справді самостійна і вільна, а скоріше ще не зміцніла, допускає визначення

себе, що приходить. ззовні розумною волею і цю останню робить своєю. Гегель вказує на важливість наявності ідеалу у вихованні дітей. Зміст ідеалу, на його думку, наповнює дітей почуттям діяльнійшої сили, що спрямовує на пізнання та зміну навколишньої дійсності. Звідси і виникає мета, яка полягає в тому, щоб здобути освіту, яка зробила б їх здатною до здійснення його ідеалів.

Отже, завершуючи аналіз філософії обдарованості Гегеля, ми приходимо до узагальнення: талант (від грец. *talanton* – вага, виважене) – високий рівень розвитку, насамперед спеціальних здібностей. Це сукупність таких здібностей, які дають змогу отримати продукт діяльності, що відрізняється новизною, високим рівнем досконалості та суспільної значущості.

Отже, упродовж багатьох століть завдяки дослідженням та теоретичним міркуванням філософів та фахівців з різних галузей наук було створено методологічну базу для виникнення теорії про обдарованість, що дає цілісне відображення її законів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Є. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості*: зб. наук. пр. / за ред. С.Д. Максименко та Р.О. Семенової. Т. 6. Вип. 3. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 48–51.
2. Юркевич В. Про окремі типи обдарованості. *Завуч*. 2003. № 17–18. С. 9–10.
3. Terman L.M. *Genetic Studies o Genius (Vol. I). Mental and physical traits of a thousand gifted children*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
4. Torrance E.P. Broadening concepts of giftedness in the 70's. in S.A. Kirk & F.E. Lord (eds.), *Exceptional Children: Educational Resources and Perspectives*. Boston: Houghton Mifflin C.o

Марія ЗАБОРНА

*кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
maria_ternopil@ukr.net*

МОВА ЯК ЦІННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ МОВИ ПИСЬМЕННИЦІ ІРИНИ ЖИЛЕНКО

Визнання мови загальноцивілізаційною цінністю, що опирається на такі її суспільні функції, як комунікативна, когнітивна, націєтвіривна тощо, вже стало звичним для буденної свідомості. Усі ці функції увиразнюються

на тлі традиційного усвідомлення мови як знакової системи. Фактично, продовжує діяти інерція закладеної семіотиком Чарльзом Моррісом та розвиненої в лінгвістиці Фердинандом де Соссюром думки про те, що в мовній одиниці форма умовно позначає певний зміст. Водночас аксіологічні виміри мови все частіше актуалізують проблему її символічної природи, виявляючи глибинний, психокультурний зв'язок між формою та змістом одиниць мовного коду. Вагомим увиразненням цього слугує рефлексія досвіду майстрів художнього слова. Такий ракурс лінгвістичних досліджень сьогодні утверджується в понятті «філософія мови письменника». У цьому аспекті цінність поетичного досвіду (а поезія – це насамперед феномен мови) визначається релевантною для символічної природи мови здатністю поета «схоплювати» інтуїтивно-образну модель світу, яка не може бути представлена й формалізована наукою.

Шістдесятниця Ірина Жиленко (1941–2013) – одна із тих митців, що плекали «найвищий людський смисл – смисл особного існування» (В. Стус). Її «поезія приватного життя» (А. Макаров) зазвичай оцінювалась скептично. І тільки з виходом книги спогадів «*Homo feriens*» («Людина святкуюча») сучасна критика «почала віднаходити в її камерній поезії ту духовність, яка тримає людину над приземленістю щоденного буття» [4, с. 345]. В самій же поетці, для якої «людське “я” завжди було більшим за натовп, народ і навіть людство» [2, с. 7], оцінили людину, здатну «вибороти й осмислити свою позицію в житті, свою духовну суверенність» [3, с. 5] і цілеспрямовано творити світ, у якому «панують прості істини й підставові цінності» [3, с. 10].

Мова як цінність визріває у втіленому в тексті «*Homo feriens*» [2, надалі посилання даватимуться на це джерело] мікрокосмі Ірини Жиленко антиномічно. З одного боку, поетка засадничо, апріорі, живе в «державі Слова», яке, як поетично вірить, «врятує світ». З іншого боку, властива їй як митцеві здатність чути тишу, влитися в нею, не осквернити її балакучістю дає їй відчуття й розуміння мови як засобу перцептивного звуження: *Мова людська убога до відчаю. Як описати це живе, осмислене повітря, важке од пташиного співу і солодке од сонця? Хідники і лави, засипані пелюстками? І оцей вулкан черемхи на моєму столі?* (с. 300); *Слова – грубе знаряддя. Мовби вишиваєш товстою голкою по тонюсінькому батисті* (с. 441). Водночас «самовідданий індивідуалізм» (В. Стус) Ірини Жиленко вивищує цю антиномічність до дихотомії «мова-як-сама-в-собі //мова-в-людині» і, зосереджуючись на феномені *homo loquen* («людина, що говорить»), представляє мову як цінність, що

формує й репрезентує ціннісно-смісловий універсум окремої особистості. У цьому плані цінність мови «переживається» на тлі її амбівалентного потенціалу, що простежується на всіх модусах вияву Мови: у власне мові як системі одиниць, локалізованих у свідомості; в мовленні як конкретному вираженні мови; в комунікації як використанні мови для досягнення порозуміння між співрозмовниками; в тексті як найвищій смислотвірній реальності мови.

Власне мова визначає для особистості національну картину світу, увиразнюючи опозицію «свій – чужий»: *До речі, ти знаєш, що «ура» – слово турецьке і означає «вбий»! Який жах! Наше «слава!» – наскільки гуманніше. А воїни колись кричали: «Ура великому Сталіну!» Як це зрозуміти? Ха-ха (с. 318).*

Мовлення постулює цінність індивідуальної манери (стилю) й актуалізує аксіологічні параметри добору елементів мовного коду в контексті авторської дихотомії *мова vs словоплетиво*, що концептуалізує систему протиставлень на зразок «виразність – завуальованість», «змістовність – надлишковість», «релевантність – імпульсивність», «гармонійність – ригідність»: *Так, життя складне, але не складніше, ніж воно завжди було. І нічого не з'явилося в ньому такого, чого би не можна було сказати нормальною українською мовою. Вреши, хіба справа лише в словоплетиві? Справа глибше. Справа у відчутті самого себе – особливим, не схожим на всіх, унікалом. А в унікалів, мовляв, і мова унікальна. Надмова і підмова (матюки та інше сміття). Аби лиш не золота мовна середина (с. 342).*

Комунікативний аспект функціонування мови увиразнює цінність постулату щирості, що усвідомлюється на тлі індивідуально-особистісних конотацій в контексті протиставлення різних типів та рівнів комунікації. Зокрема, віддаються преференції максимам скромності та великодушності й принципу рівномірного розподілу мовленнєвої ініціативи в інформативному спілкуванні, – натомість знецінюється вагомість максими підтримки самоіміджу в умовах фатичної комунікації: *Атмосфера справді інтелектуальна. Кава, кулетні черги англо-франко-польської мов, тонкі дотепи, естетські розмови і жарти з багатовідсотковим вмістом еротики. ... Смішувато. Хоч головною мовою спілкування була, звісно, українська, але між моїм товариством і цим – різниця величезна. Для нас було головним те, про що ми говоримо. Про себе забувалося. Тут же головною була не суть розмови, а самі мовлячі персонажі. Кожен аж мовби кричав: Я, Я, Я... Головне – я, а не те, що я обстоюю. Актор змінювався актором. ... Несправжність. Удаваність. Імітація (с. 579). 3*

іншого боку, духовне піднесення як результат міжособистісного спілкування протиставляється дії закону зниження рівня інтелекту аудиторії на рівні масової комунікації: *Найбільше я любила розмови камерні, віч-на-віч, коли душа стоїть високо, не розлита на міліні багатолюддя і багатотем'я; коли співрозмовник втрачає свою обтесаність (задля загального муру), і його душа набуває власної, неповторної форми* (с. 326).

Текстотворення як позачасова комунікація, в контексті якої за допомогою спеціально дібраних мовних засобів транслуються особистісні смисли автора, увиразнює цінність мови в асоціативних паралелях, що виявляють розуміння сутнісних характеристик поезії. З одного боку, *мистецький смак*, з іншого, – *огидне заримоване базікання, бур'янидло метафор задля метафор, притягнені за вуха асоціації, пікантні «знахідки», штучна ускладненість* (с. 266). З одного боку, *талант, особистість, духовний світ*, з іншого, – *порожнеча слова, карколомне плетиво метафор і формальних «приколів»* (с. 267). З одного боку, *дуже прості і скромні слова, але надзвичайно точного поцілювання і вагомого змісту*, з іншого, – *дешева клоунада, словесні стриптизи, що заповнюють порожнечу і зневіреність* (с. 440). З одного боку, *оте справжнє, якому не потрібно «гри в бісер», з іншого, – лихослів'я, демонстрування ерудиції, уципливої дотепності і моральної нечистоплотності; шелест словесного целофану, яким хочуть переконати, що король не голий* (с. 341). Власне, текст актуалізує мову як маркер людської душі, наділеної здатністю творити, як ціннісний феномен, що транслює неповторність кожної особистості. Тим-то символічна сутність мови, що кодується Іриною Жиленко в імперативі *Одягайся в яку завгодно одіж, втілюйся в яку завгодно форму, але головне – не грай роль, а будь* (с. 342), протиставляє тим, хто є живою людиною на живій землі (с. 342), *букет дурнів, які кожне третє слово пишуть з великої літери* (с. 266).

Поетичний досвід Ірини Жиленко, для якої *Слово і поезія – обернено пропорційні. Що менше слів – то більше поезії. Щось подібне до легень, у яких головне не плоть, а повітря, яким насичена плоть* (с. 440), висновує уявлення про мову як щось більше, ніж єдність звучання та змісту. Це «щось» корелює з раціонально-інтуїтивними пошуками сучасних лінгвофілософських досліджень, спрямованих на «пізнання механізмів синергетичної сутності мови як символічного медіуму, що перебуває на межі духовного світу людини з його устремліннями пізнати навколишній світ і енергетикою зовнішнього «великого» світу» [1, с. 41]. Відповідно імператив *Не грай роль, а будь* прочитується насамперед як постулат

мовленнєвої діяльності людини, що здійснюється з опорою на символічну, синергетичну сутність мови, чим мотивується її цінність як гармонізатора енергій особистості з енергіями позначуваних речей.

Анатомуючи творчий процес, Ірина Жиленко своєрідно актуалізує постульовану в лінгвофілософській і теологічній думці (В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Г. Сковорода, Г. Палама) духовно-енергетейну сутність мови як транслятора вищих духовних енергій: *Розбери вірш Басьо по словечку – і що ти довідаєшся? Тайну дива поезії? Ні, бо слово саме по собі такий самий бездушний матеріал, як і цегла, з якої викладають і храми, і клозети... Сам по собі поет ніхто і ніщо. Він – будівничий храмів. Це його суть і єдине призначення. ... А підмурівок? Він, безперечно, є. Але ми не здатні його збагнути. Хіба що відчутти. Можливо, це Божя Долоня, на якій стоїть усе. Принаймні Бог – це єдине ім'я, яке ми маємо не означення «фундаменту»* (с. 458). Тож у вимірах філософії мови Ірини Жиленко мова є тою цінністю, що задає для людини вектори осмислення її буття у стосунках з власною душею, довкіллям і Творцем.

Загалом же багатоаспектна природа мови визначає багатоаспектність її ціннісних вимірів. Водночас усвідомлення мови як динамічного феномена й транслятора енергій зміщує традиційний радикал її усвідомлення як цінності особистості: від користування мовою для забезпечення життєдіяльності до співпраці з мовою для пізнання власної сутності й осягнення всього сутнього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 192 с.
2. Жиленко Ірина. *Ното feriens: Спогади*. Київ: Смолоскип, 2011.
3. Коцюбинська М. «Нам є на що озиратись!..» Свято спогадів Ірини Жиленко. *Жиленко Ірина. Ното feriens: Спогади*. Київ: Смолоскип, 2011. С. 5–17.
4. Тарнашинська Л. Уява – домінанта художнього світу: поетичні метаморфози Ірини Жиленко. *Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління*. Київ: Смолоскип, 2010. С. 334–360.

Ольга ТУРКО

*кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
o.turko@tntpi.edu.ua*

МОВА ЯК ЦІННІСНЕ СУСПІЛЬНЕ НАДБАННЯ: ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Мова застосовується як домінанта пізнання себе й інших, створення життєсвіту, розвитку і підтримки соціальних контактів, особистих стосунків, налагодження ділових взаємин, тобто є основою спілкування, або комунікації (спільними ознаками обох понять вважають їхню співвіднесеність із процесами обміну й передавання інформації та зв'язок із мовою як засобом кодування інформації; відмінності – у тому, що український термін «спілкування» доречніше означає міжособистісну взаємодію, а інтернаціоналізм «комунікація» – інформаційний обмін більшого масштабу, наприклад, у групах, між групами чи загалом в суспільстві [3]).

Якісна комунікація вибудовується за законами та принципами функціонування мовної системи. З огляду на сказане, цінність знань про граматичну будову мови в різних аспектах: формально-граматичному (С. Й. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, О. О. Потебня та ін.), семантико-синтаксичному (Ш. Баллі, Л. Теньєр, Е. Бенвеніст, В. М. Русанівський, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. В. Гуйванюк, А. К. Мойсієнко, М. Я. Плющ, Л. М. Марчук, А. П. Загнітко та ін.), комунікативному (Дж. Л. Остін, Дж. Серль, З. Вендлер, О. В. Бондарко, А. П. Загнітко, І. Р. Вихованець, Ф. С. Бацевич та ін.) – зростає у проєкційному співвідношенні досліджуваного мовного явища та часового відрізка (мовні зразки) його аналізу.

В діахронічній парадигмі українській мові властива зміна підходів до тлумачення мовних одиниць та явищ таким чином, що кожна наступна теорія вибудовується на попередній шляхом заперечення, спростування або ж ствердження певного факту, його доповнення, відкриттям нового. Поряд із цим синхронічній парадигмі властива концептуалізація в дослідженні мови, що виражається у створенні термінологічної, методологічної та поняттєвої бази [4, с. 112].

Структура речень української мови відображає історію функціонування та розвитку мови; становить певні моделі організації

мови, членує мовний потік; сприяє виявленню діалектичної єдності мови як знакової системи та мовлення як практичного втілення мови, її індивідуалізації. Речення в українській мові є, без сумніву, основною лінгвістичною одиницею, що відображає мовну картину світу шляхом ментальної інтерпретації та засобами увиразнення відповідно до жанрово-стильового оформлення.

Мовні одиниці добирають та дериваційно змінюють за конкретних обставин, тобто в певній комунікативній ситуації, котра має такі складові: адресант, адресат, повідомлення, канал комунікації, інформаційний шум, фільтри, зворотний зв'язок, контекст і ситуація, засоби комунікації. Процес комунікації підпорядковується законам єдності «трикутника» → «мислення – комунікація – мова» [2, с. 20].

З-поміж засобів комунікації речення є самостійною системою, що охоплює інші мовні одиниці, розкриває їхні лінгвістичні можливості, функції, значення. Граматичне й прагматичне значення мовних одиниць визначається їхньою позицією у реченнєвій структурі, граматичною взаємодією (семантичні зв'язки та відношення) з іншими реченнєвими елементами, стилістичною маркованістю тощо.

Речення визначають інтонаційна завершеність, модальність та предикативність. Інтонація – виразник інтелектуальної та емоційно-вольової синтаксичної семантики в реченні ритміко-мелодійними засобами. Модальність трактують як логіко-граматичну категорію, що формується на рівні судження і, набуваючи відповідного граматичного оформлення, актуалізується мовцем у мовленнєвому акті чи контексті з метою не тільки вплинути на реципієнта, а й виразити власне ставлення до змісту повідомлення [1, с. 29–30]. Предикативність – комплексна синтаксична категорія, яка виражає відношення повідомлюваного до дійсності й формує речення як комунікативну одиницю. Предикативність поєднує в собі дві синтаксичні категорії – часу, актуалізаційну за своєю природою, та модальності, що вказує на інтерпретоване мовцем відношення змісту речення до дійсності [5, с. 482].

Граматична структура речення співвідноситься із порядком слів у реченні, котрий у нашій мові вирізняється прескриптивним тлумачення вільного та фіксованого розташування компонентів речення. Питання про порядок слів у реченні української мови постало у руслі формально-граматичного підходу, згодом стало домінуючою категорією комунікативного синтаксису. На сучасному етапі розвитку українського мовознавства воно актуалізується в комунікативному аспекті, як стилістичний маркер вираження авторського стилю (інверсія слів).

Отже, мова – багатоаспектне поняття, домінантний засіб комунікації та спілкування, ціннісне суспільне надбання. Водночас мова є невід’ємною складовою визначальних для людини ціннісних понять, котрі окреслюють її як високоорганізованого індивідуума, творця багатой культури, державності, представника певної нації. Саме цінність мови, у якому б вимірі чи аспекті вона не розглядалася б, вимагає пізнання її природи – лінгвістичної сутності. Відтак, використовуючи мовні засоби, індивідуум може створювати інші маркери нації – духовні та матеріальні цінності, державу, науку та економіку, міжнародні зв’язки тощо. Тобто мова – ціннісний орієнтир та засіб продукування інших цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доценко О.Л. Семантико-прагматичний синтаксис: особливості вираження модальності : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 226 с.
2. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
3. Прищак М. Д. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. Вип. 2, С. 5–8.
4. Турко О. Порядок слів у реченні української мови як засіб вираження модальності (на матеріалі художніх текстів). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського Серія: Філологія. Журналістика* / гол. ред. Казарін В. П. 2021. Том 32 (71). № 1. Частина 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 111–115.
5. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 752 с.

Наталія МОРСЬКА

*кандидат філософських наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
morska-n@ukr.net*

ЛЮДСЬКІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ І ДЕМАРКАЦІЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Людина може сягати Бога, а може стати нижчою від тварини.

Леонардо да Вінчі

Хто є людина? На кожному шаблі розвитку людства різні світоглядні системи намагаються дати відповідь на це питання. Чи це «двонога істота без пір'я» (Платон), чи «суспільна тварина» (Арістотель), чи все ж «homo

sapiens» – істота розумна та «homo etos» – істота моральна? ХХІ століття особливо актуалізує проблему людини, зокрема, намагається досягнути запит, що робить людину людиною. Особливо конститується це питання у періоди межових суспільних ситуацій та екзистенційних станів, коли оголюється чуттєвість, ціннісні життєві виміри набувають чіткого визначення крізь призму добра і зла й для глибинного розуміння усвідомлення соціальної реальності постає гостра потреба у виявленні сутності головної рушійної сили суспільного розвитку – людини, яка здатна змінювати світ навколо як за законами добра і справедливості, так й на основі зла, насилля і деструкції. Сьогоднішня повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, зокрема, грубе порушення прав людини, нехтування та зневага міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, що виражається у жорстоких злочинах проти людяності і геноциді української нації (що визнано уже Україною, Польщею, Латвією, Литвою, Естонією, Чехією, Канадою) та ін., спонукають до осмислення сутності людської природи, визначення її людськості, граничних меж її єства, що і окреслює актуальність даної теми дослідження.

В історії філософії мислителі різних епох намагалися подати своє визначення природи людини, серед яких: Лао-цзи, Конфуцій, Сократ, Платон, Арістотель, Августин, Е.Роттердамський, Дж.Локк, Ф.Бекон, Т.Кампанелла, Вольтер, Л.Фейєрбах, Ніцше, Е.Фромм, Ж.-П.Сартр, Б.Паскаль та ін. Особливої уваги заслуговує праця «Бути людиною» українського філософа Мирослава Поповича, де автор подає гуманістичне уявлення про людину як найвищу і абсолютну цінність та характеризує її основні якості. Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб проаналізувати цінність людськості як вирізняльної ознаки і визначальної демаркації людини в умовах війни.

Поняття «людськість» «Великий тлумачний словник української мови» подає так: «1. Те саме, що людство. 2. Те саме, що людяність» [1, с. 499]. «Словник української мови Грінченка» розглядає поняття як: «1. Людство. 2. Гуманність, людяність» [5]. Таке ж тлумачення подає і «Словник української мови» у 20 томах: людськість – «1. Те саме, що людство. 2. Те саме, що людяність. 3. Чемна поведінка, вихованість (рідко)» [6]. Якщо брати до уваги і інші словники, то там побачимо схожі тлумачення. Але спробуємо проаналізувати заявлене словниками перше визначення: людськість, як людство (тобто множинна сукупність людей), то тут можна погодитись і додати ще й інші синоніми для розширеного розуміння цього поняття за «Словником синонімів української мови»:

«людність, людське плем'я, рід людський, чоловіцтво» [7]. Якщо розглядати поняття «людськість», яке за словниковими тлумаченнями виступає синонімом до поняття «людяність», то виникають певні зауваги.

Безперечно, що людяність – поняття глибинне і постає важливою цінністю. Н. Хамітов зазначає, що людяність – це «риса характеру особистості, що означає діяльне співпереживання відносно істот свого та інших видів» [2]. Словники пояснюють людяність як «людинолюбство, гуманізм» [1, с.499]. Але, на наш погляд, поняття «людяність» аж ніяк не тотожне поняттю «людськість», а це необхідна складова і умова людськості (підкреслено мною). Ще у 2013 році на Міжнародній науковій конференції «Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм», нами було зазначено, що «поняття «людськість» позначає сутність людини, її самість, її іншість серед світу живих істот. Людськість – це лише людині властиві якості: доброта, щедрість, доброзичливість, милосердність, чуйність, уважність тощо. Людськість – це і гуманність, тобто людинолюбство, це усвідомлення рівноцінності людини людиною» [3, с.81-82]. Можна доповнити означення людськості в людині ще й іманентним чуттям гідності, честі, діяльністю совісті, загалом реалізацією моральності як практичного втілення моралі, а також постійною активністю права як внутрішньої необхідності та внутрішньої межі, яку людина не може переступити. З релігійного погляду, варто акцентувати, що людськість – це ще й присутність і реалізація особливого Божого задуму в людині.

Сьогодні, у час війни, коли людина опинилася у стані гостро вираженої «екзистенційної дихотомії» (Фромм), людськість постає як особливо важлива цінність і нагальна потреба, а також демаркація і верифікація справжності людини. Важливо не просто усвідомлювати цінність людини, любити її і співпереживати (що впливає з розуміння людяності), а бути конкретно діяльним в конкретних умовах, тут і зараз (з позиції людськості): допомогти, підтримати, пожертвувати, не переступити внутрішній поріг моральності, духовної гідності, права тощо. І сьогодні ми бачимо численні прояви людськості у захисті інших від ворога на передовій воєнних дій, у діяльності волонтерських центрів, у жертівній праці медиків у надскладних умовах війни, у звичайних людських ситуаціях: коли живучи під щоденними обстрілами, піклуються про сусідів, які залишились без засобів для виживання, коли, жертвуючи власним життям, витягують з-під звалищ інших, коли, втікаючи від обстрілів, на руках виносять собаку-домашнього улюбленця, залишивши всі цінні матеріальні речі, коли діляться шматочком останнього куска хліба

чи ковтком води... Бути людиною – це реалізувати власну людськість (підкреслено мною) і, як зазначав Мирослав Попович, «це зовсім не абстрактно-метафізична проблема, а радше практична – моральнісна і навіть правова, оскільки права і свободи людини, які впливають із визначення її природи, закріплені юридичними актами ООН, обов'язковими для всіх держав - її членів» [4, с.15].

На жаль, сьогодні бачимо й інші приклади, коли людина відстає, відходить від власної сутності. Загалом, «людина здатна відособлюватися у структурі буття, прагнучи стати його деміургом, трансцендентувати за межі свого тут-і-тепер-так-буття, а відтак – мікрокосм, на відміну од макрокосму, є проблематизованим» [8, с. 350]. Така трансценденція є не завжди позитивною, прогресивною, з використанням розуму та моральнісних регуляторів. В умовах війни ми бачимо численні приклади озвірілості й оскаженілості ворогів, прояви наджорстокості у відношенні до собі подібних. Ніякі норми і правила війни, прописані у численних міжнародних нормативно-правових актах, є недієвими, а на-гора виходить ота нелюдська сутність людини-ворога, який міг не заподіяти тут і зараз крайнього зла конкретній людині в конкретній ситуації (про що свідчать численні приклади наджорстокості на окупованих російськими військовими територіях: Буча, Ірпінь, Гостомель, Маріуполь, Херсон та ін.), але людськість у ньому вмерла або не розвинулася з певних причин і він чинить ці нелюдські дії, що конституюються як злочини проти людяності. Цих людей можна назвати лише істотами в подібні людини, без її сутності, це антипод людськості – нелюдство, яке, на жаль, має місце у розвиненій цивілізації XXI ст.

Питання цінності людськості є вкрай актуальне сьогодні. Дуже важливо, щоб людина не звиродніла, а залишалася тою найвищою квінтесенцією природи і Божого задуму. Усі форми суспільної свідомості і всі соціальні інститути повинні постійно апелювати до розвитку людськості у людині, плекати та заохочувати культивування власне людських рис для забезпечення від можливих подальших воєн та масштабних людських трагедій, для щасливого подальшого продовження людства у віках та майбутнього розвитку цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і гол.реда.В.Т.Бусел. К. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=59921 (дата звернення 10.05.2022).

3. Морська Н. Трагізм нашого часу: людськість як реалізація людини, природне право на самоцінність. Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм. Матеріали Міжнародної наукової конференції 14-15 жовтня 2013 р. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 376 с., С.81- 85.
4. Попович М. Бути людиною. К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія». 2011. 223 с.
5. Словник української мови Грінченка. URL: <https://slovnyk.me/dict/hrinchenko/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення 9.05.2022).
6. Словник української мови у 20 томах. URL: <https://slovnyk.me/dict/newsum/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення 9.05.2022).
7. Словник синонімів української мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/synonyms/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення 10.05.74).
8. Філософський енциклопедичний словник. Ред. колегія: Шинкарук В.В., Бистрицький Є.К. та ін. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, «Абрис», 2002. 744 с.

Олександр МАРТИНЕНКО

*кандидат філософських наук, докторант,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Чернівці, Україна
dr.martynenko@gmail.com*

ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ В АКсіОЛОГІЇ

Модерн (сучасність) – філософський концепт, який постав завдяки І. Канту. Філософ засвідчив історичний початок осмислення цього соціокультурного феномену в статті «Відповідь на запитання: що таке Просвітництво» [2]. Така інтерпретація факту появи концепту «модерн» належить М. Фуко [4].

Модернізація (осучаснення) – дія, пов'язана з цим концептом. Вона постає, щонайменше, його функціональною проекцією, витлумаченою як трансформація аксіосфери культури згідно з цінностями і нормами, виробленими Заходом в ході історичного становлення науки в її протистоянні релігії. Окремі вияви модернізації – секуляризація, десакралізація, приватизація релігії тощо.

Одним із наслідків модернізації стала некоректна інтерпретація культурно-історичного спадку минулого, наближена до цінностей модерної культури. Суттєві пласти знань знецінювались як такі, що втратили актуальність – ненаукові, неправдиві, міфічні. Поза сумнівом, це мало свою позитивну сторону, але з часом негативні наслідки такої

інтерпретації стали накопичуватися, зібрались у критичну масу і вибухнули розмаїтими свідченнями безсилля модерного світогляду перед новою реальністю – релігія повернулася. Зокрема, таке повернення відбулося через східний фундаменталізм, зіткнення з яким стало дидактичним досвідом Заходу – усвідомленням, що науковий світогляд виявився безсилим перед релігійним.

Пошук виходу із ситуації вилився в початок дискусій про постсекуляризм. Це відбулось у жовтні 2001 року, коли німецький філософ Ю. Габермас виголосив промову «Віра і знання» на врученні «Премії Миру» німецьких книговидавців. Ця промова була реакцією філософа на події 11 вересня 2001 року. Ю. Габермас інтерпретував атаку терористів на Всесвітній торговельний центр у Нью-Йорку як наслідок зіткнення секулярної та релігійної цивілізацій [5, с. 117].

З моменту фіксації нової реальності минуло чимало часу. Вже багато зроблено на шляху осмислення граней постсекулярної дійсності. Одним із вагомих і результативних кроків подолання кризи модерну став підхід, спрямований на деконструкцію модерних перетворень минулого, пошук помилок інтерпретації та способів виправлення сформованих на їх основі ціннісних конструктів. Нас цікавить застосування цього досвіду в аксіології, в якій також є чимало фактів модернізації вченими Нового та новітнього часу стародавніх текстів.

Аналізуючи розвиток аксіології в радянську добу, В. Шохін пише, що «перші відгуки щодо аксіологічної тематики стали з'являтися на початку ХХ століття як реакція на німецькі версії теорії цінностей, але загальна ситуація в країні після 1917 року ніяк не сприяла їх продовженню [6, с. 28]. М. Марчук також звернув увагу на негативне сприйняття аксіології, зазначивши, що «в середині минулого століття теорія цінності характеризується переважно як ідеалістичне буржуазне вчення, спрямоване проти історичного матеріалізму» [3, с. 10]. М. Каган, оцінюючи спадок радянської доби, називає тільки одного вченого, який зробив реальний внесок у розвиток аксіології – це Л. Столович. При цьому він зауважив, що фундаментальна праця з філософської теорії цінностей з'явилася в часи, коли СРСР уже не існував: «лише 1994 р. побачило світ перше в нашій філософській літературі дослідження історії зародження і розвитку теорії цінності – книга Л. Столовича “Краса. Добро. Істина: Нарис історії естетичної аксіології”» [1, с. 7]. М. Марчук також високо оцінює доробок Л. Столовича: «Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття найбільш актуальним є пошук універсальної, синтетичної ціннісної концепції. З'являються ґрунтовні узагальнюючі дослідження, серед яких

... – книга Л. Столовича “Краса. Добро. Істина...” [3, с. 12]. Отже, Л. Столович опублікував працю, що стала фундаментальною для цілого покоління аксіологів.

В. Шохін загалом позитивно оцінює внесок Л. Столовича у розвиток філософської теорії цінностей, передусім аксіологічного методу. Але, що важливо, він торкається питання «модернізації» філософом концептів у працях попередників: «Що ж стосується більш аніж двохтисячолітнього докласичного періоду філософської розробки проблеми цінностей, то єдиним відомим нам монографічним дослідженням, у якому цитуються реальні аксіологічні пасажі відповідних філософських пам'яток, є книга Л.Н. Столовича “Краса, добро, істина...” (1994), де містяться посилання на античні свідчення, а також на твори Монтеня, Ляйбніца, Гобса, Шефтсбері, Г'юма, авторів “Енциклопедії”, Зульцера, Канта і низки інших філософів. У цьому безперечна заслуга автора, хоча він цитує названих та інших філософів вельми вибірково і постійно модернізує їх, трактуючи практично будь-які їхні висловлювання про красу і благо як уже аксіологічні» [6, с. 30]. В. Шохін вказує на те, що Л. Столович, по суті, підганяє матеріал під свою концепцію. Але, що важливо, при цьому таке розуміння не вважається свідомою провиною Л. Столовича: «...значна увага в книзі приділяється філософам, які до “естетичної аксіології”, як і до будь-якої іншої, були непричетні зовсім ... оскільки здійснюється ... *несвідома модернізація* (курсив мій – О.М.) історичного матеріалу: аксіологічними інтерпретуються майже всі висловлювання античних, середньовічних і новоєвропейських філософів про красу (майже кожен погляд на прекрасне в природі, мистецтві чи поведінці ... які для автора вже “за замовчуванням” є аксіологічними), разом з істиною і добром» [там само].

Звернімо увагу на те, що В. Шохін підкреслює несвідомий характер модернізації, здійсненої Л. Столовичем. Безумовно, це так, якщо зауважити ту глобальну психічну роль, яку здійснюють у житті людини цінності, покладені в основу її особистості. Л. Столович не рефлексує щодо коренів здійсненої ним інтерпретації. Зміст його праці, сприйнятий крізь оптику модерних ціннісних настанов і приписів і не міг бути іншим, аніж таким як зрештою став, що й зауважив В. Шохін.

Що дає нам виявлення фактів модернізації в аксіології? По-перше, ми знаємо що вони там є – отже, можемо працювати з ними. По-друге, ніхто не зобов'язує ставитися до них як чогось безумовно негативного – постсекулярний підхід спрямований не на дискредитацію модерного дискурсу, а на його м'яку корекцію. Прикладом евристичного потенціалу

такого підходу є ситуація появи метафізики, яку М. Марчук у своїй дисертації обігрує стосовно виникненням аксіології знання: «Тоді (в епоху Античності. – О.М.) ще не було та й, напевне, не могло бути узагальнюючих аксіологічну проблематику схем і моделей і, отже, не існувало теорії цінності в сучасному її розумінні. Проте це не означає, що спроби історико-філософського дослідження передумов аксіології безпідставні. Навпаки, як на нашу думку, не зовсім доречними є намагання дискредитувати подібні розвідки, ... хіба ж історія метафізики розпочинається не від Аристотеля? ... Але ж у самого Аристотеля про метафізику як таку не йшлося. Чи справді тут важливішим є те, що Андронік Родоський, систематизуючи твори Аристотеля, вигадав іншу назву для так званої “першої філософії”? Історію становлення значущих ідей не слід абстрагувати від її передумов. Як правило, спеціальні терміни (і пов’язані з ними концепції) з’являються лише тоді, коли сам предмет осмислення в основному сформувався ... Очевидно, що й аксіологія знання, предмет якої сьогодні чітко ще не визначений, так само входила в тематичне коло багатьох класичних філософських учень [3, с. 39-40].

Отже, модернізацію, як певно й інші види свідомої/несвідомої ціннісної інтерпретації слід брати до уваги. При цьому важливо не доводити цю дію до акту прямої дискредитації, адже, як казав М. Лютер, можна «разом із водою вихлюпнути й дитину».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каган М.С. Философская теория ценности. Санкт Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1999. 205 с.
2. Кант И. Ответ на вопрос: что такое Просвещение? *Кант. Соч. в 6-ти томах / Под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гульги, Т. И. Ойзермана.* Москва : Мысль, 1964. Т.6. С. 25-37.
3. Марчук М.Г. Аксіологічний потенціал наукового знання: поняття, структура, спосіб актуалізації : дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.09 / Чернівці. Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. 2002. 436 с.
4. Фуко М. Что такое Просвещение? *Фуко Мишель. Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / Пер. с франц. С. Ч. Офертаса под общей ред. В. П. Визгина и Б. М. Скуратова.* Москва : Праксис, 2002. Т.1. С. 335-359
5. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / пер. с нем. М.Л. Хорькова. Москва : Весь Мир, 2002. 144 с.
6. Шохин В.К. Философия ценностей и ранняя аксиологическая мысль : монография. – Москва : Изд-во РУДН, 2006. 457 с.

Антоніна ЯРУЧИК

*кандидат філософських наук, асистент
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
Луцьк, Україна
A_Yaruchyk@ukr.net*

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ДЕФІЦИТУ ЛЮДСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

Людина сучасної епохи постає універсальною сутністю, оскільки вона є не тільки творцем історії, а й ареною історичного процесу. Як зазначав французький філософ Тейяр де Шарден, людина стає не лише картою у світовій грі та світовій драмі, але й ставкою та виграшем цієї гри [5].

Сучасний світ є настільки глобалізованим, що людина часто опиняється у докорінно новій для себе ситуації, яка вимагає вирішення досить складних проблем. Глобалізація торкається усіх боків та аспектів життєдіяльності сучасної людини, тому осердям самовизначення особистості постає ідентичність. Шукаючи шляхи подолання сучасної кризи, українське суспільство має з нових позицій осмислити ті концепти та цінності, які зможуть забезпечити не тільки сталий суспільний розвиток, але й утвердження особистості як носія та творця ціннісно-сміслового ядра української ментальності.

Людина народжується для щастя, добра, любові і вона гідна того, щоб жити в достатку, коли, насамперед, достаток добра, правди, краси, моральності став би пріоритетним для кожного члена суспільства. Попри це, людині XXI століття не вистачає солідарності, партнерства, взаємоповаги, взаємодопомоги, толерантності, тобто існує дефіцит людських якостей, тому гасло розвитку людського в людині залишаються вкрай актуальним.

Самосвідомість сучасної людини усе більше зорієнтована на загальнолюдські цінності та пріоритети, тому мірилом відповідальності людини стає уселюдськість та усвідомлення своїх життєвих здійснень як загальнолюдських. Визначальними для особистості є ціннісні орієнтири, оскільки цінність – це значущість чогось для людини. Саме цінність постає провідним мотивом діяльності людини та характеристикою її вчинків. Насамперед, вчинок людини вказує на те, що для неї постає її справжніми цінностями. Аналізуючи інтелектуальну спадщину значної кількості мислителів, Р. Арцишевський стверджує, що спільним у їх доробках є визнання найважливіших духовно-культурних цінностей: любові, милосердя, свободи, демократії, взаємодопомоги, справедливості, єдності,

гуманізму, добра, правди, краси [1, с. 241]. До найважливіших загальнолюдських цінностей насамперед відносять: людське життя, право людини на вибір життєвого призначення, свободу.

Найважливіша цінність для людини – це її життя, яке для кожної людини є єдиним, безцінним і неповторним. Про його важливість упродовж віків написано безліч філософських праць та досліджень. Так Р. Арцишевський визначає життя людини як своєрідний атом, як незмінне ціле, яке тісно вплетене у нескінченний ланцюг всезагального буття. Тільки завдяки життю людина може реалізовувати свої ціннісні потреби в Істині, Мудрості, Добрі, Красі, Вірі, Надії, Любові, Справедливості, усьому тому, що робить її людиною [2, с. 135]. Визнання життя людини найвищою цінністю постає вихідним принципом сучасного гуманізму, однак, як бачимо, його сповідують далеко не усі. У наш час мільйони людей стають засобом досягнення планів одного правителя, який за будь-яку ціну хоче здійснити свої імперські задуми. Цей колективний злочин здійснюється тими, які втратили людську подобу задля виконання загарбницьких наказів й не гребують ні чим і ні ким задля наживи та фізіологічних утіх. Такі нелюдські вчинки не мають нічого спільного з гуманізмом, це злочини проти людяності, які мають бути покарані. Надважливим у кризові періоди є приборкання ненависті до іншого й розуміння того, що зло – це таке потворне явище, яке потрібно карати й викорінювати.

Людське життя набуває значущості тоді, коли людина зможе реалізувати другу за значимістю загальнолюдську цінність – право на вибір життєвого призначення. Саме ця цінність передбачає, що перше право розпоряджатися своїм життям належить самій людині. Таке право надає людині можливість прожити життя гідно, у мирі, любові, справедливості. Оскільки людина – істота соціальна, то відповідальність за дотримання права людини на вибір життєвого шляху лежить на тому суспільстві, до якого вона належить. Важливого значення набуває усвідомлення людиною свого життя: розуміння нею сенсу свого життя, наявність чітко визначеної мети життя, свідомий вибір життєвої стратегії, а також засобів реалізації з урахуванням життєвих обставин та власних можливостей. Досвід багатьох людей показує, що не варто шукати в житті ні надто легких, ні надто важких шляхів. Кожен має обирати свій власний шлях. Український мислитель Григорій Сковорода являє собою рідкісний приклад узгодженості своєї філософської системи і власної життєвої поведінки. Він ніколи не поступався своїми переконаннями, жив саме так, як підказувала йому його сутність й слідував власній ідеї сродності. Також Сковорода відстоював ідею про те, що справжня мудрість полягає не

тільки у здобутті істини, а, насамперед, у тому, щоб жити в істині та володіти розумом, настоящим на совісті [4].

На якість життя людини впливає спосіб її життя, тобто те, як вона живе: скромно живе завдяки власній праці, не нехтуючи законами та інтересами суспільства та інших людей, чи постійно намагається підкреслити свою значимість й за рахунок інших придбати якомога більше благ, задовольнивши свої егоїстичні потреби. При виборі способу життя варто керуватися правовими законами та моральними нормами співжиття людей, тобто не приносити шкоди ні собі, ні суспільству, ні світовій спільноті. Чим більше у людини мудрості, мужності, здібностей та працелюбства, тим більшою мірою вона може бути не тільки творцем власного щасливого життя, а й щасливого співіснування цивілізованого світу.

Надважливою цінністю для людини є свобода, яка надає можливості для максимального самовиявлення. Однак немає свободи поза необхідністю, але і перебування у рамках необхідності також не дає людині свободи. Уся діяльність людини безпосередньо пов'язана з виконанням певних природних необхідностей, тому їх ігнорування може мати згубні наслідки як для неї самої, так і для суспільства. Варто вказати на волюнтаризм, фаталізм, детермінізм, оказіоналізм як на основні позиції і підходи щодо свободи. У новітніх роздумах про свободу також виділяють наступні характери свободи: негативний характер свободи, вірогідний характер свободи, позитивно-творчий характер свободи.

Зокрема, це свобода від чогось, свобода, яка дає можливість вибору та свобода, яка стає внутрішньою необхідністю. Отож, свобода не надається людині від народження, а здобувається упродовж усього життя завдяки переконанням, волі, діяльності.

Досить вагомими засобами подолання дефіциту людських якостей є також моральні, естетичні та соціокультурні цінності, без дотримання яких життя людини перетворюється на існування, або ж на вияв нелюдськості. Новітні автори вказують на такі морально-етичні цінності: розумність, толерантність, комунікабельність, справедливість, свободолобство, хоробрість. Актуальними у наш час також є наступні чесноти: інтелігентність, оптимізм, мужність. Вирішальним критерієм добра є моральні закони, своєрідні максими на кшталт «Не вбий!», «Не вкради!», «Не використовуй людину як засіб!». Немає для людини ціннішого і благороднішого, ніж бути морально чистим. Також варто вказати на естетичні цінності, які у житті кожної людини мають своє особливе місце. З прекрасним людина стикається постійно. Це може бути звук, рух, слово,

почуття, прекрасне також можна виразити в думці. Отож, людина усе перевіряє на людяність, шукаючи співвідношень, які б органічно поєднували її з оточенням.

У наш час склались такі передумови, які дозволяють стверджувати, що людство повинно прийти до розуміння необхідності стати єдиним цілим. Ще Тейяр де Шарден зазначав: «Народи й цивілізації досягли такого рівня периферійного контакту, або економічної залежності, або психологічної спільності, що далі вони можуть рости, лише взаємно проникаючи один в одного. Для людини немає майбутнього, очікуваного внаслідок еволюції, поза об'єднанням з іншими людьми» [5, с. 200]. Враховуючи складність духовної консолідації людства, виникає запитання, на основі яких пріоритетів, цінностей чи світоглядних орієнтирів може здійснюватися таке об'єднання. Тенденція до синтезу, зокрема у сфері культури, простежується на різних етапах суспільної думки. Висувались ідеї щодо синтезу різних типів світогляду, різних релігій, а також поєднання релігії, філософії, науки і мистецтва у теософії. Така ідея духовного синтезу, на думку Р. Арцишевського, видається досить плідною для утворення нового світогляду, який філософ називає загальнолюдським світоглядом. Провідні ідеї та принципи цього світогляду мають бути такі: «...він повинен давати обґрунтування єдності людства, сприяти об'єднанню різних людських спільнот на основі усвідомлення ними загальнолюдських інтересів і цінностей... Формування загальнолюдської самосвідомості має приводити не до збіднення і шаблонізації духовності через втрату людиною своїх етнічних, національних, культурних, конфесійних, а тим більше – індивідуальних особливостей, а до її збагачення через усвідомлення нею ще однієї (чи не найважливішої!) своєї іпостасі – своєї належності до людства і здатності бути Людиною, а отже, й індивідуальним суб'єктом всесвітньо-історичного процесу» [1, с. 244].

Отож, українське суспільство потребує піднесення української культури, актуалізації національного менталітету, формування національної еліти, здатної утверджувати значущість загальнолюдських цінностей: Свободи, Любові, Особистості, Гідності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арцишевський Р. А. Духовне осягнення дійсності: монографія. Луцьк : ПФ «Смарагд», 2011. 272 с.
2. Арцишевський Р. А. Філософська антропологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Ч. 2. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. 440 с.
3. Кримський С. Б. Про софійність, правду, смисли людського буття: зб. наук.-публ. і філософ. ст. Київ: б.в., 2010. 464 с.

4. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т.1 – 532 с. Т. 2 – 576 с.
5. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / пер. с фран. Н. А.Садовского. Москва : Наука, 1987. 239 с.

Тетяна ПОДКОВЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна
tpodkovenko@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРАВА

У сучасній філософії права відновився інтерес до аксіологічних проблем права. Основою для визнання існування цінності, проти скептичної аргументації, слід розглядати наш спосіб ставлення до світу. Людина не тільки описує (фіксує) існуючий стан речей, подій і процесів, а й сприймає речі навколо неї, які вона цінує найбільше, вважає цінними, значимими, необхідними. Невід’ємною умовою існування цивілізованого людського суспільства є право.

Проблема ціннісного підходу до права обумовлена з одного боку, природою людини та її ставленням до навколишнього світу, з іншого – змістом самого права, його людинотворчим потенціалом. Право є невід’ємною стороною життєдіяльності людини, яка наділена невід’ємними природними властивостями та якостями. Ці якості визначають внутрішній зміст права, його спрямованість на регулювання суспільних відносин.

Варто зазначити, що феномен цінностей є доволі складним утворенням, яке має безліч різних граней та форм прояву. Правова доктрина характеризує співвідношення права і цінностей через використання термінів, які чітко визначають лише непрямий ефект аксіології у формі обов’язкових правових норм. Право, однак, не тільки захищає певні цінності, виправдовується ними чи передбачає їх, а й безпосередньо вводить їх у свій власний порядок. Через те, що цей порядок визначається системністю, цінності також набувають певної впорядкованості та системності.

Аксіологічна позиція законодавця виражається і в окремих нормативних категоріях, насамперед правових принципах, програмних нормах і нормах, що утворюють цілісний комплекс, який називається правами і свободами людини. Кожен принцип, як обов’язкова правова

норма, набуває такого статусу через важливу роль, яку він відіграє в правовій системі.

Аксіологічна самостійність регулювання прав і свобод особи – принаймні у сфері основних прав – займає постійне місце у визначенні системи цінностей законодавця. Людська гідність, як основоположна, центральна цінність для прийнятого каталогу прав, стає, таким чином, найвищою правовою цінністю, а в певному ракурсі – найвищою цінністю. Цінності, що сфокусовані навколо людської гідності, – як у сфері особистих і політичних прав і свобод, так і у сфері економічних, соціальних і культурних прав – розглядаються як необхідні складові для реалізації основної мети: гарантування через право всебічного розвитку людської особистості.

Статус цінностей в праві можуть отримати різні факти та явища: матеріальні предмети і блага, існуючі суспільні відносини, людські вчинки, певні вольові феномени (мотиви, внутрішні побудження), ідеї, цілі, соціальні структури. Вони є правовими цінностями, оскільки лежать в основі права і правового порядку, виступають в якості ідеального обґрунтування норм права, закріплюються і оберігаються правовими нормами, складають ціль права та правових інститутів. В якості ідеалів вони пронизують суспільну правосвідомість і стають основним екзистенціалом права [2, с. 5]. Такими цінностями є свобода, рівність, справедливість, добро, благо та інші. Поряд з ними існують і специфічні правові цінності, такі як ідея права, норма, закон, порядок.

Усі зазначені цінності є передумовами виживання людства, вони мають значний енергетичний потенціал і слугують аксіологічними константами, що спрямовують усю правову діяльність людини [1, с.46]. Вони взаємопов'язані між собою й становлять цілісну систему. Нехтуючи справедливістю чи порушуючи принцип рівності не можливо гарантувати права та свободи людини.

Варто підкреслити загальнолюдський характер цінностей права, які право не тільки втілює в життя суспільства, а й захищає їх, створюючи певні гарантії, чіткі механізми захисту правових цінностей. За твердженням О.Бандури, «людина створила право для власних потреб, а отже, найвищою його цінністю (абсолютною цінністю, самоцінністю) є людина, її життя, свобода, відповідальність, гідність, власність, рівність, справедливість тощо» [1, с. 46].

Нам імпонує думка відомого вітчизняного науковця Ю. Оборотова, який визначає в праві різні його аспекти та основоположні засади: «право – це історично зумовлена, морально обґрунтована і релігійно вивірена

легалізована ціннісно-нормативна система, розрахована на всезагальне визнання (легітимацію) і відповідну поведінку людей, організацій, соціальних спільнот, в якій використовуються процедури, формалізовані рішення і державний примус для попередження і вирішення конфліктів, збереження соціальної цілісності» [3, с.54]. Такий підхід автора демонструє не просто формально-догматичний підхід до права з метою розкрити нормативний та примусовий характер, а навпаки акцентує увагу на глибинному потенціалі права, його ціннісних основах, значимих для становлення людини як правової істоти. Такий підхід до права відображає історичні, релігійні, моральні, загальнолюдські цінності, їх істотну роль і прояв у життєдіяльності суспільства.

Таким чином, аксіологічною основою права є конституційне положення про те, що людина є найвищою соціальною цінністю. Ця основоположна засада зумовила закріплення та охорону правом загальноновизнаних цінностей людської цивілізації, перелік яких поступово розширюється і розкриває все нові грані суспільного життя, без яких неможливе подальше існування людства (мир, свобода, справедливість, добро, гуманізм, демократія та інші). Ці цінності загальноновизнані, загальнолюдські та є основою збереження людської цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандура О.О. Аксіологія права як складова філософії права. Філософські та методологічні проблеми права. 2015. № 1-2 (9-10). С. 45-55.
2. Горностаева Л. Г. Ценностный дискурс о праве : монография. Москва : РУСАЙНС, 2017. 166 с.
3. Оборотов Ю.М. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49-55.

Ірина НЕСТАЙКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
nestajko_irena@ukr.net*

Надія СЕНЬОВСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ipr56@tnpu.edu.ua*

ЗНАЧЕННЯ ІЄРАРХІЇ ЦІННОСТЕЙ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ (ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД)

Аналізуючи процеси, які відбуваються протягом кількох десятків років у світі, можна ствердити, що питання цінностей сьогодні стоїть, як ніколи, на часі. Що ж таке цінності і для чого вони потрібні у житті людини? Багато з нас задає собі це непросте питання на різних етапах життя, чи у різних життєвих ситуаціях. Людина, будучи істотою розумною і свідомою, прагне до певних цінностей. Цінності охоплюють і регулюють усі виміри життя. Вони стосуються фізичної, психічної, духовної та суспільної сфери. Вони становлять фундамент і є наслідком прийняття рішень у всіх вище перелічених сферах життя, які дозволяють людині інтегрально розвиватися, а також визначають наше ставлення до людей та речей, мають вплив на емоційний стан та самооцінку. Питання цінностей, їх систему і ієрархію є центральною темою у спробах розуміння людської психіки і людського прогресу. Саме це і є предметом досліджень науковців багатьох суспільних дисциплін, в тому числі і психології.

Визначення поняття «Цінності» не є простим завданням. На думку польського дослідника М.Лобоцкего, цінності – це все те, що вважається важливим і цінним для особистості та суспільства, є гідне для наслідування, пов'язане з позитивними переживаннями і водночас є метою людських прагнень» [Łobocki M., *Pedagogika wobec wartości*. w: B. Śliwerski (red.), *Konstatacje pedagogiczne*, Kraków 1993, s. 125.]. Подібно слово «цінність» визначив польський педагог С.Ковальчик: «цінністю є те, що є предметом бажаного, те, чого прагне людина, що є метою її зусиль. [Kowalczyk S., *op. cit.*, s. 142.]. На думку Д.Добровольської «Цінністю визначається все те, що є предметом бажань, потреб, цілей, прагнень і зусиль» [Mariański J., Zdaniewicz W., *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s.175]. Ще знаходимо інше визначення, «деякі

важливі речі, які важливіші за інші, котрі вартують того, аби їх досягнути» [Duczewski L., Kultura polska w procesie przemian, Lublin 1995, s. 104.].

Усі цінності Данута Добровольська ділить в залежності від рівня їх загальності на конкретні та інтерналізовані. До конкретних належить:

1. Цінності щоденного життя (робота, сімейне життя, освіта, розваги, приватна власність);

2. Окремі елементи кожної з перелічених сфер життя, наприклад, вид професійної діяльності, здоров'я дітей, житло, автомобіль тощо;

3. Абстрактні цінності: престиж, слава, добробут, моральність, прогрес та ін.

Цінності інтерналізовані, це такі, про які людина має переконання, що вони є реальними, слухними і гідними до наслідування. Вони впливають на людський прогрес, визначають напрямки діяльності і творять особисті норми поведінки. Окремі цінності створюють так звану систему цінностей. Людина, яка цінує своє родинне життя, одночасно цінує здоров'я своїх дітей, прагне до досягнення благополуччя усіх членів сім'ї.

Говорячи, що «суспільство керується цінностями» маємо на меті моральні цінності. Але це не єдині цінності, з якими ми зустрічаємося у житті. Передусім цінностями є здоров'я і краса, сім'я і освіта, мудрість, безпека, хороший відпочинок чи кар'єра. Те, що для нас є важливе і цінне, що є для нас цінністю, багато про нас говорить. Чи людина собі це усвідомлює, чи ні, наші цінності впливають на кожне наше рішення і діяльність, оскільки стараємось отримати і зберегти те, що для нас є важливим.

Усі цінності можна поділити на дві основні категорії: моральні цінності, котрі у вирішальний спосіб спливають на якість нашого життя і позаморальні. «Моральні цінності – це сигнали або ідеї, які викликають корисну поведінку як того, хто їх практикує, так і для людей, на яких вони орієнтовані. Моральні цінності роблять людей кращими, кращим життя і кращі між людські взаємини» [цей автор, с.3]. ознакою моральних цінностей є те, що чим більше ми їх віддаємо іншим, тим більше їх прибуває і тим більше до нас повертається. Слід відзначити, що цінності позаморальні, наприклад, здоров'я, краса чи гроші, цієї функції не мають. За словами Т.Томашевського «цінності реалізуються для того, щоб людина могла досягнути «повінь свого існування», «фізичний і психологічний добро стан». Цінністю для людини стає те, що їй потрібне для її життя, комфорту фізичного і психічного, розвитку активності, відчуття «бути потрібним і щасливим». Загалом це є все те, що окреслює

ідентифікацію людську і місце її в навколишньому світі» [Tomaszewski T., Ślady i wzorce. WSiP. Warszawa 1984, w: Karney J.E., op.cit., s.41].

Як бачимо є різні і неоднозначні підходи до визначення поняття «цінності». В одних випадках цінність є метою, у іншому критерієм вибору цілей чи мотивів діяльності, а інколи ототожнюється з нормою, або є суб'єктивним віддзеркаленням переконань людини.

Польські науковці виділяють ряд функцій цінностей, які вони виконують у процесі індивідуального і суспільного розвитку людини, а саме:

– Регулювання заспокоєння потреб. Потреби окреслюють те, що є важливим для життя і правильного функціонування людини. Натомість цінності окреслюють потреби і визначають спосіб їх задоволення. Крім того, цінності сприяють прийняттю рішень, які саме потреби і в якій кількості повинні бути задоволені.

– Вплив на вибір віддалених цілей і способів їх досягнення, тобто на життєві плани конкретних одиниць.

– Вплив на самооцінку одиниці, наприклад, на оцінку свого вигляду, здібностей, стосунків між людьми. Цінності впливають на оцінку результатів власної діяльності і в результаті на задоволення чи незадоволення зі своїх досягнень. [3 <http://www.publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=2142>] (aktualne 27.09.2011r.).

Як правило, люди створюють собі ієрархію потреб і цінностей. У однієї людини, наприклад, на першому місці власне добро і цінності із ним пов'язані, для іншої найвищою цінністю є благополуччя всесвіту, сім'ї чи таємниць природи. Зазвичай ми визначаємо для себе, що для нас найважливіше, а що менш важливе. Індивідуальна система цінностей часто змінюється. Ця зміна залежить від загальносуспільних змін в оточенні, економічних, державних, культурних та інших, а також від життєвого циклу людини: процесів дозрівання, світогляду, змін в конкретних життєвих ситуаціях (н-д, подружжя, зміна місця роботи, смерть когось із близьких) і змін у психіці під впливом нового досвіду. Прикладом раптової зміни ієрархії цінностей може бути ситуація загрози війни, у випадку чого найвищою цінністю є здоров'я і життя рідних, а також такі загальні цінності, як воля, незалежність, здатність нації до виживання.

Також ієрархія цінностей залежить від народних традицій, які творять культуру, суспільно-економічних умов, а також між людських взаємин.

Цікавою на наш погляд є сугестивна ієрархія цінностей, яку запропонував німецький філософ, відомий теоретик М. Шеллер. Він

виокремив 5 типів цінностей: [http://pl.wikipedia.org/wiki/Max_Scheler (aktualne na 15.09.2011r.)]

1. Релігійні (божественне і сакральне). Тобто усе те, що зосереджено навколо поняття святості.

2. Духовні, які поділяються на: когнітивні (прагнення пізнання істини), правові (порядок – безлад, почуття ієрархії і справедливості), естетичні (краса – потворність).

3. Життєво важливі (пов'язані з життям і смертю, наприклад, право на життя, здоров'я).

4. Гедоністичні (приємне – неприємне, н-д, благополучне життя, радість життя, ризик).

5. Утилітарні (корисне – марне) – цивілізаційні, ті, що приносять користь.

Часто ми задаємо собі питання, хто ж нас вчить визначати цінності? Відповідь очевидна, передусім все іде з дому, але в дошкільному закладі і школі також потрібно про них говорити і втілювати у життя, вчити дітей робити правильний вибір і будувати хороші стосунки між людьми. Koźmińska I., Olszewska E., op.cit., s. 42. Система цінностей середовища (шкільного, родинного, позашкільного), в якому перебуває дитина, найбільше впливає на вибір дитини у майбутньому.

Наступне важливе питання, яке ми ставимо собі, Для чого нам цінності? Чи світ без моральних цінностей міг би нормально існувати і життя проходило без перешкод? Сьогодні у світі ми можемо спостерігати все більший дефіцит цінностей у суспільному житті, це і порушення моральних норм, зради і розводи, корупція, злочинство, насилля, залежність від шкідливих звичок, торгівля наркотиками, вульгарність та ін. Йде мова про хаос у сфері цінностей. Дітям важко визначитися із цінностями, оцінити, що є добре, а що погане, оскільки й дорослі губляться в цьому питанні.

На нашу думку, світ не може існувати, якщо буде позбавлений моральних цінностей, якщо кожен буде робити те, що він хоче, не звертаючи уваги на оточуючих. Багато прикладів можна навести, щоб усвідомити собі, наскільки важливі є цінності для збереження порядку, якості життя, і самого життя. Результатом «призупинення» права і моральних норм є хаос, лютість, безлад, небезпека, різке зниження якості життя.

Як зазначала Е.Коленда, моральні цінності спонукають нас до поведінки, яка є доброю для усіх і нікого не кривдять. Слід пам'ятати, що цінності потрібно практикувати. Не достатньо знати, що людина повинна

бути відповідальною і ввічливою, потрібно такою людиною бути. Передані поколінням, вивчені і використані цінності гартують наш характер. Це від нього залежить, який ми робимо вибір, хто є в нашому оточенні, яке відношення маємо до світу, яку ставимо собі мету, а також що для нас у житті найважливіше. Характер, а саме цінності у діяльності, визначають все подальше життя людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dyczewski L. Kultura polska w procesie przemian. Lublin 1995, s. 104.
2. Kowalczyk S. Idea sprawiedliwości społecznej, Warszawa 2003, s.112.
3. Koźmińska I., Olszewska E., op.cit., s. 42
4. Łobocki M. Pedagogika wobec wartości. w: B. Śliwerski (red.), Kontestacje pedagogiczne, Kraków 1993, s. 125
5. Mariański J. Zdaniewicz W. Wartości religijne i moralne młodych Polaków, Warszawa 1991, s.175
6. Tomaszewski T. Ślady i wzorce. WSiP. Warszawa 1984, w: Karney J.E., op.cit., s.41
7. <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=2142> (aktualne 27.09.2011r.)
8. http://pl.wikipedia.org/wiki/Max_Scheler (aktualne na 15.09.2011r.)

Тетяна РЕШЕТУХА

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
reshtetyana@gmail.com*

Оксана КУШНІР

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
oksanakush8@gmail.com*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МЕДІА

Сьогодні на рецепцію медіаповідомлень аудиторією вагомий вплив має візуалізація. На фізіологічному рівні візуальне сприймання інформації домінує у нормотипової людини. За результатами досліджень, візуальна інформація сприймається у 60000 разів швидше порівняно з текстовою, адже близько половини нейронів головного мозку людини залучені до обробки зображення; 70 % сенсорних рецепторів містяться в очах, відтак 90 % інформації людина отримує через зір [1, с. 87]. Зважаючи на це, візуальний медіаконтент формує емоційно-психологічний стан аудиторії. На думку Г. Почепцова, емоції, подані через візуальний образ, реципієнти

засвоюють ефективніше. Особливо це стосується чутливих тем, зокрема, воєнних конфліктів [2]. Це зумовлює небезпеку травматизації аудиторії шокуючим, жорстоким змістом зображальної фіксації воєнних злочинів.

Сучасний український медіапростір перенасичений шокуючими фото- та відеоконтентом жорстокості та насильства, які травмують психіку реципієнтів. Така візуальна інформація, з одного боку, підвищує чутливість аудиторії до емоційного стресу (викликає депресію, занепокоєння, аж до посттравматичного стресового розладу (PTSD), спричиняє опосередковану травматизацію), а з іншого – провокує звикання до шокуючих зображень, блокує емоційну реакцію [1, с. 94].

Ще одним аспектом проблеми є висвітлення подробиць особистого життя жертв війни. Відповідно до Статті 298 Цивільного кодексу України, кожен зобов'язаний шанобливо ставитися до тіла людини, яка померла [3], тому фото загиблих належать до персональної інформації з обмеженим доступом і можуть бути оприлюднені лише за згодою близьких родичів.

Однак в умовах війни журналісти зобов'язані поширювати суспільно важливу інформацію, фото- і відеоконтент мають суспільний резонанс і є доказом воєнних злочинів проти людяності.

Російсько-українська війна спричинила збільшення частки матеріалів із фіксацією воєнних злочинів проти людяності, що містять травматизуючий контент. Типова риса таких репортажів – активний супровід фото- та відеодокументами про смерть і страждання. Подібні журналістські повідомлення вимагають фахового підходу, з урахуванням морально-психологічних ризиків щодо героїв публікацій та аудиторії.

Найвідоміші професійні кодекси журналістів у світі (зокрема, «Етичний кодекс Національної асоціації фоторепортерів» (США), «Міжнародні принципи журналістської етики» (1983 р.), «Правила-рекомендації відносно нормальної діяльності преси» (Данія), «Кодексу преси (принципи публіцистики)» Німецької Ради преси (1992 р.) та ін.) як і «Кодекс етики українського журналіста» регулюють медіаконтент щодо травматично чутливих тем. Проблема психологічних та етичних аспектів використання шокуючих зображень війни і насильства також неодноразово ставала об'єктом наукових студій. Так, ґрунтовні рекомендації з етичного поводження з фотографіями виробив німецький медіадослідник Саймон Бальцерт [4]. Вони є універсальними і можуть бути застосовані для візуального контенту загалом. Тож до засадничих положень медіатизації травматизуючих фактів засобами візуалізації належать:

– доцільність візуального висвітлення ситуації, неможливість відтворити події у текстовій формі з аналогічним ефектом;

– передбачення емоційної реакції реципієнта задля уникнення надмірного шокуючого ефекту, при цьому не варто уникати страху перед негативним емоційним відгуком аудиторії якщо оприлюднення резонансного фото- і відеоконтенту є суспільно важливим;

– особливо обережне ставлення до вже оприлюднених фото- і відеоматеріалів, оскільки психіка зображених людей або їхніх родичів може бути травмована за повторного занурення в ситуацію: що більше часу минуло з моменту вчинення події, то менш обґрунтована публікація;

– уникнення сенсаційності;

– впевненість, що фото- і відеопублікації не порушують людську гідність зображених осіб, забезпечення їх невпізнаваності (приховати обличчя, затушувати відмінні риси людини), особливо це стосується загиблих з поваги до них і їхніх родичів;

– не оприлюднення персональної інформації, якщо особа ідентифікована;

– перевага зображенням загального плану при демонстрації наслідків воєнних злочинів.

В умовах війни особливо важливо ретельно добирати зображальний матеріал, щоб не завдавати зайвої травматизації аудиторії та не порушувати права живих та загиблих на гідне ставлення. Водночас кожна відео- фотопублікація, незалежно від жанру чи медіаплатформи, має бути виправдана суспільним інтересом. Відтак, сучасний морально, етично й законодавчо сформований баланс візуальної медіатизації активно спрямований на імплементацію у якісний медіаконтент.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глушко А. Порушення прав людини засобами візуалізації в медіа. Проава людини та мас-медіа в Україні: Збірник конспектів лекцій / За ред. Виртосу І., Шендеровського К. К.: Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 87–98.
2. Почерцов Г. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Х.: Vivat, 2021. 384 с. передбачає пп
3. Цивільний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Balzert S. P. Leichen auf Seite Eins? Gewaltfotos und Bildethik: deutsche und spanische Qualitätszeitungen im Vergleich. Saarbrücken: AV Akademikerverlag, 2013.

Віктор СІТКАР

*кандидат психологічних наук, доцент
Sitkarv@gmail.com*

Степан СІТКАР

*кандидат педагогічних наук, викладач
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна
Sitkarv@gmail.com*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗМІНУ ЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

З точки зору психології, соціології, безумовно, сприйняття світу під час війни змінюється докорінно. Так само як і людські цінності. Те, що раніше вважалося важливим, втрачає свою привабливість і з точки зору сьогодення бачиться нікчемним. Рівень доходів, службова кар'єра, всі ознаки життєвого успіху стираються перед обличчям смерті і загального руйнування. І виявляється, що справжню цінність має любов до оточуючих та Батьківщини, дружба, взаємна підтримка, життя тих, кого любиш. Війна завжди зумовлює масштабні «тектонічні зсуви» у суспільстві, які за мирного часу могли б відбуватися (а часто – не відбуватися) впродовж десятиліть [4].

Зважаючи на цей аспект, 31 березня 2022 року, на підтримку України, в столиці Грузії місцеві активісти виставили перед будівлею парламенту 145 пар дитячого взуття. Саме стільки дітей, за офіційними даними, загинули в Україні на той час внаслідок вторгнення Росії. Акцію організували грузинські журналісти. Кажуть, що планували демонстрацію, коли в Україні повідомили про 119 загиблих дітей. Однак в день проведення довелося додати ще 26 пар взуття [5].

Зазначене вище і зумовило **мету дослідження**, а саме, з позицій соціально-психологічного підходу проаналізувати особливості впливу війни на зміну людських цінностей.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження виявив цікаву інформацію про німців під час Другої Світової Війни. Зокрема, про те, що йде війна, середньостатистичний німець почав задумуватись не в вересні 1939 року, а тільки десь в 1942-му році. Саме в цей час в Німеччині почались проблеми з продуктами та вугіллям. А ось повне усвідомлення війни прийшло тільки з масовою мобілізацією, потоком похоронок з фронту та бомбувань німецьких міст союзниками.

Але навіть тоді середньостатистичний німець не усвідомив, що його країна розв'язала війну, а лише запитував, «за що?» За що його мирного громадянина бомблять союзники? Що він, зробив, мирний громадянин, який голосував за НСДАП (NSDAP) і мовчазно споглядав, як його сусіда-єврея кудись відвозять. В чому він винуватий, мирний працівник консервного заводу, що виробляє тушонки для солдат Вермахту? В чому він винуватий, мирний батько, чий син є членом гітлерюгенда? Він тут причому, хіба він розв'язав війну? І як показують результати опитування в післявоєнній Німеччині, свою провину середньостатистичний німець не розумів ще багато років [7].

Повномасштабна війна, яку розпочала росія 24 лютого 2022 року проти України стала для нас великим викликом. Вона стала сильним психотравмуючим фактором для 42 мільйонного населення України і зокрема дітей, насамперед тих, що перебували чи досі перебувають безпосередньо у зоні бойових дій. Зазначимо, що українські діти уже **шістдесят восьмий (68) день** змушені ховатися в сховищах від щогодинних ракетних обстрілів і переживати психологічні травми.

Дуже прикро, але українські діти вже знають, що таке війна – не з пісень і фільмів, а на власному досвіді. За даними Офісу Генерального прокурора України (ОГПУ), станом на ранок **02 травня 2022 року**, за час повномасштабного вторгнення росії в Україну, 219 дітей загинули та понад 405 отримали поранення. Найбільше дітей постраждали в Донецькій (139), Київській (115), Харківській (95), Чернігівській (68), Миколаївській (43), Херсонській (45), Луганській (37), Запорізькій (27), Сумській (17), Житомирській областях (15) та в Києві (16), табл. 1 [10].

Як повідомили в ОГПУ, через бомбардування та обстріли пошкоджено 1570 закладів освіти. 111 з них зруйновано повністю. Найгірша ситуація у зазначених в табл.1 областях та м. Києві. Крім того, пошкоджено понад 80 закладів для дітей, серед яких лікарні, музичні школи, спортивні та реабілітаційні заклади, молодіжні центри, бібліотеки тощо. Наприклад, у Лисичанську на Луганщині внаслідок обстрілів 1 травня 2022 р, вщент згоріла будівля гімназії, побудована понад 100 років тому. Вона була частиною Бельгійської архітектурної спадщини міста. Споруда витримала дві світові війни та бій за місто в 2014-му, але згоріла через тварин без цінностей в 2022 році [1]. У Прокуратурі зазначають, що дані не є остаточними, оскільки в районах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях неможливо оглянути місця обстрілів [10].

Кількість загиблих та поранених дітей в Україні

(станом на 02 травня 2022 р) [10]

Область Region	Кількість загиблих та поранених дітей Number of dead and injured children
Донецька / Donetsk	139
Київська / Kyiv	115
Харківська / Kharkiv	95
Чернігівська / Chernihiv	68
Херсонська / Kherson	45
Миколаївська / Mykolayiv	43
Луганська / Luhansk	37
Запорізька / Zaporizhzhia	27
Сумська / Sumy	17
м. Київ / m. Kyiv	16
Житомирська / Zhytomyr	15

У деяких убитих російськими окупантами дітей у Бучі та Ірпені Київської області були пов'язані руки, що може свідчити про тортури. Також у дівчаток до 10 років виявлено сліди згвалтування [8].

Звідси виникає запитання, **чому так діють рашисти? Які цінності сповідують? Яка ідентичність їм притаманна?** Нагадаємо, в психології ідентичність – це динамічне утворення, що зазнає змін протягом всього життя людини. Вона забезпечує можливість бачити своє життя в аспекті його неперервності, органічно переплітаючи минуле та майбутнє і включаючи їх в переживання теперішнього, адаптуючись до змін життєвої ситуації [3]. Ідентичність допомагає людині сформувати власний порядок, розуміння себе та оточуючих. Ідентичність може бути орієнтована на пошук свого місця в світі. Цільова ідентичність дозволяє зберігати свої цінності, будувати модель своєї поведінки для адаптації до нових умов («Який мені зробити вибір? Що і як я роблю?») [3].

Як зазначає М. Міщенко [4] на війні і під час війни проявляється сутність кожної людини. У соціології є поняття «домінантний тип особистості». Тобто той тип особистості, представники якого далеко не обов'язково становлять більшість населення. Але є найбільш впливовими і задають соціальні стандарти для інших людей, які на них намагаються рівнятися. Вони ніби втілюють уявлення членів суспільства про те, якою має бути сучасна людина, як і для чого вона повинна жити.

До останнього часу домінантним типом особистості в Україні був той, що сформувався у 90-і роках минулого століття, після колапсу радянської системи. Такий собі *homo postsovieticus* – прямий нащадок *homo sovieticus*,

для якого матеріальні блага становили практично єдину цінність. Як це не може здаватися дивним, така система цінностей, була породжена комуністичною ідеологією, яка ставила головною метою «побудову матеріально-технічної бази комунізму». Кожна ідеологія має властивість – її принципи ті люди, що перебувають під її впливом, проєктують на власне існування. І переважна більшість громадян ближче до краху СРСР просто вирішила – оскільки неможливо побудувати матеріальну базу комунізму, потрібно постаратися побудувати хоча б власну, індивідуальну матеріальну базу (для себе і своєї родини) [4].

Тому не потрібно дивуватися, що перше десятиліття «ринкових перетворень», які відбувалися після розпаду радянської системи, запам'яталося як період кримінальних «бригад», «розбірок». Всеосяжного розкрадання, починаючи від зрізання дроту з електричної мережі, що веде до власного села, і закінчуючи привласненням великих підприємств і великомасштабною контрабандою.

Захоплення радянськими і «пострадянськими» людьми цінностями «суспільства споживання» відбулося вже тоді, коли на Заході adeptів цих цінностей (завдяки зусиллям західних інтелектуалів) вже почали сприймати як ретроградів, нездатних до духовної еволюції. Так, у 70-х роках минулого століття американський соціолог Рональд Інглеарт створює концепцію постматеріалізму, в якій на перший план виходить не матеріальне, а суб'єктивне благополуччя, якість людських відносин як основа людського щастя. Радість і сенс життя пов'язується не з особистим успіхом, а стають невіддільними від благополуччя громади та суспільства. Тому громадянська активність стає атрибутом осмисленого та щасливого життя [4].

Концепція постматеріалізму виникає як результат усвідомлення суспільством безперспективності й безглуздості слідування матеріальним цінностям. Слідування цінностям матеріального добробуту тільки віддаляє людину від інших людей, руйнує позитивні емоційні зв'язки з ними.

Як це не парадоксально, саме війна, яка прийшла в Україну, остаточно зруйнувала домінування в українському суспільстві того соціального типу людини, який був домінантним, починаючи з 90-х років, але зараз реалізує лише один тип соціальної поведінки – «заховатися або тікати» [4].

Війна висуває на передній план зовсім інший тип особистості, протилежний «людині з 90-х». Це і солдати, і волонтери, які інтереси суспільства і народу ставлять вище, ніж власні інтереси. І вони вже не ніколи не допустять домінування «людей з 90-х» [4].

В цьому контексті також заслуговує на увагу і думка радника глави Офісу президента України М. Подоляка. Зокрема, він зазначає, що розв'язавши війну проти України, Росія власноручно знищила всі пропагандистські «фішки». На них тримався путінський режим та держава загалом [6].

«День Перемоги» і «велика російська культура» перекреслені агресією, а її підтримка з боку населення РФ викликає у всьому світі огиду до росіян. М. Подоляк нагадав, що поки з кожної «праски» в Росії долинають верески пропагандистів і представників влади РФ про те, що «справа їх – справедлива», дії рашистів свідчать про зворотне. Масові та жорстокі затримання учасників одиночних пікетів у Росії, те, що за ґрати в РФ можна сьогодні потрапити за плакат із написом «Ні війні» або навіть за порожній аркуш паперу в руках, видає агресорів із головою. Усі вони чудово усвідомлюють, що скоюють злочин проти України, ведучи загарбницьку війну проти нашої держави.

Своїми діями рашисти також докорінно спростовують брехню про «звільнення українців» і демонструють власний страх перед Україною... Масові репресії стосовно власних громадян та жорстокість до українців, які опинилися в окупації, доводять, що в Росії ніхто не вірить у її «правоту».

Зруйнувавши українські міста, позбавивши українців їхніх будинків та мирного життя, все, що змогли запропонувати загарбники мешканцям тимчасово окупованих українських територій – це відновлення пам'ятників Леніну. «Виявилось, що цей раритет і є єдиним z-символом нового «руського міра». Ну, крім обов'язкової «крадіжки унітазу». До речі, російський воїн з унітазом – пам'ятники нової Росії», – вважає радник голови ОПУ [6].

Україну, нагадує Подоляк, підтримали усі світові зірки. «Велику Росію» не підтримує жодна нормальна людина. РФ перетворилася на маргінала. І хоча між рашизмом, що зародився в сучасній Росії, і нацизмом зразка першої половини 20 століття в Німеччині є безліч схожих рис – Подоляк бачить також одну відмінність. «РФ тепер офіційно є автором нової реакційної і людиноненависницької ідеології – рашизму. За всієї схожості з нацизмом – геноцид за ознакою іншого громадянства, фільтраційні табори, масові умисні вбивства мирних громадян, виправдання вбивств і захоплення чужої території власною «обраністю» – рашизм вирізняється усвідомленою масовою згодою нації (російського суспільства) на максимально варварські вбивства та руйнування», – заявив Подоляк [6].

Аналізуючи вищезазначену проблему, не можна не звернути увагу на відеозвернення українського військового ЗСУ Владислава Шевчука, який заявив, що «у цій тисячолітній війні з ордою Україна обов'язково переможе» і, що «на наше покоління випали не тільки страждання через війну з Росією, а й історична місія та честь нарешті перемогти імперію зла – Російську Федерацію [9].

Він зазначив, що Росія поколіннями намагалася знищити Україну, й нагадав про Голодомор, Розстріляне Відродження, різанину в Батурині. «Після усіх звірств, які російські потвори зробили в Бучі, Ірпені, українському Маріуполі, Харкові, Чернігові, Ізюмі та інших містах України, після вщент спалених міст, сотень убитих українських жінок та дітей, дуже згадується Батурин, Голодомор, Розстріляне Відродження, сотні тисяч тих, кого вивезли до ГУЛАГу та розстріляли в російських катівнях», – нагадав воїн.

В. Шевчук зазначив, що сьогодні Україна є могутньою державою, що здатна дати відсіч будь-якому ворогу. «Але є одне але. Україна сьогодні – це країна об'єднана та сильна. Україна зараз – потужна держава, яка дасть відсіч будь-якому окупанту. І в цій одвічній боротьбі з ордою Україна обов'язково переможе. Ми маємо пам'ятати, що на наше покоління випали не тільки страждання, на нас випала велика честь виконати одвічну мрію всіх українських поколінь – перемогти імперію зла, знищити Російську Федерацію. Це наша історична місія – помститися за сльози і кров мільйонів. Слава Україні!» – наголосив український захисник [9].

Висновки. Зруйноване життя людей і спалене або вкрадене майно окупантам нічого не дасть. Це тільки збільшуватиме токсичність російської держави і кількість тих у світі, хто працюватиме на її ізоляцію. Тобто тих, хто сповідує інші цінності: особистісні, сімейні, суспільні, національні.

Як зазначає президент України В. Зеленський, війна росії проти України, сьогодні – це зіткнення двох різних світів. Світу звичайних людей, які просто жили мирним життям, прагнули гармонії для себе та своїх дітей, думали про майбутнє. Та світу людей, спеціально принижуваних своєю державою протягом десятиліть, спеціально загнаних у бідність та безправ'я, щоб їхня влада могла направляти їх на будь-які авантюри [2].

Тому відбудова України після війни аж ніяк не буде «поверненням до довоєнного стану». Це буде побудова нової країни тими людьми, які зуміли її відстояти. Людьми з абсолютно вічними цінностями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Згоріла вщент: голова Луганської ОВА поділився фото знищеної росіянами лисичанської гімназії. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/2/248485/> (дата звернення 02.05.2022).
2. Зіткнення двох різних світів: глава держави показав щемливі фото українців під час війни. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/15/zitknennya-dvoh-riznyh-svitiv-glava-derzhavy-pokazav-shhemlyvi-foto-ukrayincziv-pid-chas-vijny/> (дата звернення. 20.04.2022).
3. Ідентичність. URL: <https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:6910951853396512769/> (дата звернення 25.04.2022).
4. Нові люди – нова країна. URL : <https://uain.press/articles/novi-lyudi-nova-kraina-1565052> (дата звернення 30.04.2022).
5. Пам'ять про українських дітей: у Тбілісі перед парламентом виставили 145 пар дитячого взуття. URL: https://24tv.ua/pamyat-pro-ukrayinskih-ditey-tbilisi-pered-parlamentom-vistavili_n1929339 (дата звернення 31.03.2022).
6. Росія вбила своєю пропагандою мізки власних громадян. – Подоляк. URL: <https://aspi.com.ua/news/politika/rosiya-vbila-svoeuyu-propagandoyu-mizki-vlasnikh-gromadyan-podolyak#gsc.tab=0> (дата звернення 01.05.2022).
7. Слухав недавно цікаву лекцію про німців під час Другої Світової Війни. URL: <https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:6910951853396512769/> (дата звернення 27.04.2022).
8. У деяких убитих росіянами дітей у Бучі та Ірпені були пов'язані руки, у дівчат до 10 років виявлені сліди зґвалтувань – журналіст. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bucha-irpin-u-vbitih-ditey-buli-pov-yazani-ruki-spirin-novini-ukrajini-50230752.html> (дата звернення 03.04.2022).
9. У цій тисячолітній війні з ордою Україна обов'язково переможе! URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/u-tsiy-tisyacholitnij-vijni-z-ordoyu-ukraina-obovyazkovo-peremozhe-zyavilosya-potuzhne-videozvernennya-ukrainskogo-vijskovogo.htm> (дата звернення 28.04.2022).
10. 208 дітей загинули в Україні через збройну агресію РФ, 387 – поранено. <https://ua.interfax.com.ua/news/general/826520.html> (дата звернення 23.04.2022).

Ярослав СЕКО

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
sekojar@ukr.net*

ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА В АВТОРИТАРНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: ДОСВІД МИНУЛОГО ТА СУЧАСНИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ РФ

Один президент однієї держави, початкові літери яких в українському правописі 2022 р. пишуться з малої літери, розпочав свою останню війну лекцією з історії.

Оцінювати цей наратив можна по різному. Історичний жанр став особливістю його сприйняття дійсності, як і містична віра в дати. Вимальовується навіть дещо комічний образ людини, яка опинилася в підручнику з історії. Адже на поверхні очевидний дилетантизм, архаїчність базових конструкцій, зрештою, помилки, фальсифікації і фейки.

Глибший аналіз дозволяє говорити про типовий приклад імперіалізму, знаного в нас як «великодержавний шовінізм». Це бачення України колонією, частиною власної території, «сферою впливу», а українців – частиною імперської нації, відкидання їх суб'єктності й інакшості.

Ця логіка вбивчо обґрунтовує «право» робити все що заманеться і як заманеться, відверте ігнорування норм міжнародного права та уникання посередництва міжнародних лідерів та організацій. Ще б пак, російський імперіалізм бачить у цьому внутрішню справу!

Зміст цієї історичної риторики від першої особи полягає в черговій спробі імперіалізувати українське питання, звести його до стану 1917 р. або 1991 р. І якщо на внутрішню аудиторію, в тому числі й на декого в Україні, це діє, то «експортний варіант» помітно просідає. Західне сприйняття України від часу виступу Дж. Буша-старшого відомого як Chicken Kuiv speech суттєво змінилося. Аналогічно мислять й інші країни, поважаючи суверенітет і суб'єктність нашої держави.

Але спробуємо опуститися ще нижче, й оцінити ці «історичні студії» у контексті їх впливу на суспільну свідомість. Адже історії мають значення! А їхній зміст визначає рівень розвитку суспільства, ступінь консолідованості, цінності й норми поведінки. Як писав польський філософ Лешек Колаковський, історія є інструментом «самоідентифікації людей як істот, що живуть спільноту» [10, с. 64].

У різні часи еліти просували власне бачення минулого яким обґрунтовували власне панування. Але їхня монополія була порушена в період нового часу, коли почали формуватися плюралістичні суспільства. Для них став характерний релятивізм, заперечення існування об'єктивних знань про минуле. Визнання цього змушувало шукати нові способи включення різних груп у суспільство, визнання за кожною з них певної свободи в тлумаченні історичного шляху, вимога толерувати інакшість та шукати можливості уникнення дискримінації.

Така модель історичної культури стала засадничою для демократичних суспільств і дозволила їм якнайкраще реалізувати власний потенціал на основі засад рівності. Важливим регулятором стало середовище істориків, яке отримало від суспільства повноваження на дослідження і є, до певної міри, колективним авторитетом з даних питань. Воно не претендує на

непомилність, а сприймає власні знання як цьогочасну істину, що може бути переглянута кожним наступним поколінням. Виходячи з різних методологічних та ідеологічних засад історики не можуть запропонувати цілісної й однозначної картини минулого, але створюють платформу для суспільного компромісу.

У авторитарному суспільстві середовище істориків опиняється під тиском правителя, а отже не може повноцінно і відповідально виконувати свою функцію. Небезпека втручання першої особи в історичні дискусії полягає не так у факті, як формах впливу на їх стан. Зрештою, ніхто не забороняє політикам мати власний погляд на минуле. Загрози виникають лише коли їхнє бачення виходить за межі офіційної державної політики, безальтернативно нав'язуються суспільству «зверху» і ламають доволі складну структуру історичної свідомості.

Саме аналіз сучасної історичної політики рф стане предметом розгляду цієї статті. Мова йтиме про небезпеки одержавлення історії не лише для професійної історіографії, але й історичної культури в цілому. В умовах авторитарного суспільства втручання першої особи в історичні дискусії здатне замінити собою нормальний історіографічний процес, і, як наслідок, порушити структуру функціонування знань про минуле. Звідси небезпеки деформації суспільної свідомості й поява ризиків для громадянського суспільства втратити власну суб'єктність і узалежнитися від влади.

Кожному сучасному суспільству притаманна складна структура функціонування знань про минуле. Так, Ярослав Грицак виділяє три взаємопов'язані ієрархічні рівні з обмеженою сферою впливу. Найвище знаходиться академічна історія, яка прагне встановити історичні явища й факти, пов'язати їх між собою завдяки теоріям й інтерпретаціям. Далі – йде рівень викладання історії в школі, який в цілому визначається ідеологією держави, а на нижчому рівні – рівні масової свідомості домінують родинні спогади, мас-медіа, популярні видання [6, с. 14].

У цьому сенсі принциповим є розрізнення понять «історія» і «пам'ять».

У них, як ведеться, доволі складні й тривалі стосунки. Вони ніби «зведені сестри», які ненавидять одна одну й, водночас, мають удосталь спільного [7, 266]. Вони не мають між собою чіткої межі, але на пограниччі виникає широка «сіра» зона [13, с. 25].

І все ж, різниця є. На думку Георгія Касьянова, історія, що часто ототожнюється з професійною історіографією, пропонує певний наратив, який ігнорує варіації пам'яті індивідів чи груп, або ж займається критикою

й аналізом пам'яті. Що ж до історичної пам'яті, то це – відносно стійкий набір взаємозв'язаних колективних уявлень про минуле групи, кодифікований і стандартизований у громадських, культурних, політичних дискурсах, стереотипах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках [9, с. 15, 26, 33].

Історія, на думку Джеймса Вертша, усвідомлює складність явищ, зберігає дистанцію супроти того, про що веде мову, знає, що на все можна поглянути з різних перспектив, погоджується із неясністю і багатозначністю мотивів і поведінки. Натомість колективна пам'ять спрощує, вона небезстороння і визнає лише одну точку зору. Вона не терпить жодної багатозначності, до того ж зводить події до міфічних архетипів [13, с. 27].

Потрібно визнати, що історія зосереджена виключно на пам'яті стає заручницею національних або класових наративів, а без пам'яті – втрачає свою соціальну місію, й збивається на вивчення структур або ментальностей. Але й пам'ять без історії повертає суспільство в площину несвідомого та колективних вірувань. Тоні Джадт відзначав вразливість пам'яті до зловживань, і небезпеку в прагненні зайняти місце історії або позбутися її [7, 266]. Саме тому завжди актуальним є певний баланс між цими формами знань про минуле.

Звернемо увагу на ще один важливий аспект. Пам'ять є підставою для існування суспільств традиційного типу, тоді як історія отримує перевагу при формуванні модерних суспільств та ідентичностей. Можна загадати про визначну роль істориків у становленні сучасних націй, формуванні класових, партійних, гендерних та інших ідентичностей. Хай там як, а з XIX ст. історична наука, історія, була інструментом включення індивідів у суспільні процеси, давала їм змогу піднятися вгору по соціальній драбині й усвідомити власні права. Історія була основою громадянства, створювала відчуття приналежності й співпричетності. Вона була великим маніфестом звільнення, через здатність поставити індивіда на правильний бік історичного процесу, закріплювала за ним статус «творця історії».

При цьому функціонал історії обмежувався переважно груповими елітами. Її слабкість стала очевидною у XX ст. коли в політику увірвалися маси. Виникла практична потреба у створенні певного аналогу історії, який би на рівні масових уявлень про минуле міг би сформувати нові ідентичності й лояльності. Тоді професійну історичну спільноту було зобов'язано не лише виробляти наукове знання, але й масову «історичну пам'ять» про минуле. Відповідно історики стали частиною владного

апарату й провідниками державної політики у питаннях пам'яті, забуття та увіковічення [12, с. 410].

Так вперше пам'ять була поставлена на один щабель з історією. Проблема була в тому, що на практиці це не означало вихід суспільства на модерний рівень. Навпаки, воно зависало в структурах традиційності й потенційно створювало умову для провалу в цю традиційність модернізованих еліт.

Але, повернемося до структури функціонування знань про минуле. На рівні моделей можна помітити, що у демократичному суспільстві перший рівень наділений значною академічною свободою, яка передбачає методологічний і проблемний плюралізм. Інтереси держави щодо плекання серед громадян патріотизму забезпечуються на другому рівні. А третій рівень – відданий громадянському суспільству та групам всередині його, ідентичність яких може відрізнятись від офіційно артикульованої державою.

У авторитарних суспільствах влада прагне позбавити академічний рівень його самостійності шляхом максималізації ролі пам'яті певних груп або групи, й нав'язати йому власний наратив у якості істини. Як результат – історіографія стає обслугою для пропаганди й перетворюється на один із її інструментів.

За таких умов складна структура знань про минуле не просто спрощується, але – примітивізується. А відтак, створюються можливості для маніпуляцій. Специфіка існування історичного знання в сучасній РФ передбачає певну академічну свободу. Але її сфера поступово обмежується. Держава через систему наглядових органів повністю реалізує власну історичну політику й замикає діяльність наукових установ на просуванні власної версії минулого. У цьому контексті можна згадати широко розрекламовані зустрічі Путіна з істориками в 2003 та 2014 рр., діяльність Комісії при президенті Росії з протидії спробам фальшування історії на шкоду інтересам Росії (2009-2012), міжвідомчої комісії з історичної просвіти (з 2021 р.).

Не відстає й законодавча база. Так до закону РФ «Про увічнення перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» у 2021 р. були внесені президентські поправки, які забороняють публічне заперечення вирішальної ролі радянського народу в перемозі над нацистською Німеччиною та «гуманітарної місії» СРСР при звільненні європейських країн. Можна згадати і статті кримінального кодексу про відповідальність за реабілітацію нацизму (ст. 354.1), під яку підводяться спроби перегляду ролі СРСР у Другій світовій війні, тема співпраці СРСР

та нацистської Німеччини тощо. Залишаючи за академічними вченими право створювати відмінні наративи, і виводячи їх на периферію, влада обмежує роль історії в суспільстві й створює умови для просування власної версії пам'яті.

Складні знання про минуле замінюються історичними симулякрами, абераціями колективної пам'яті, зрештою, пропагандистськими кліше, що претендують на статус засадничих міфів.

Така історична політика упродовж двох десятиліть привела до маргіналізації історіографії. Ціла спільнота вдруге за останні сто років попала в пастку офіційного маніпулювання минулим. Виявилось, що росіяни так і не подолали реалій оруелівського світу, у якому ці маніпуляції є формою контролю над знанням: «Хто керує минулим... той керує майбутнім; хто керує сьогоднішнім, той керує минулим» [11, 35]. А звідси – ставлення до історії, яку, «наче старий пергамент, вискоблювали начисто і писали заново – стільки разів, скільки потрібно» [11, 40].

Мета таких маніпуляцій – нейтралізувати історію, відкоригувати у бажаному форматі пам'ять, а вже далі – захопити владу над минулим.

Саме така послідовність процесів спостерігається в авторитарних суспільствах. Найреволюційніші з них намагаються відкинути історію, і радикально розірвати зв'язок із минулим. Згадаймо Владіміра Маяковського:

Довольно жить законом,
Даным Адамом и Евой.
Клячу историю загоним.
Левой!

Така модель притаманна революційним рухам, які проголошували настання героїчної ери «нової людини». Цей проект, на думку Алена Бадью, нав'язував ідею «примушення Історії», підштовхування її силою: «Історія – це великий і могутній звір, він перевищує нас, а отже, треба витримати його свинцевий погляд і змусити його нам служити» [1, с. 39].

Однак, така червоногвардійська атака на історію, зрештою, закінчилася «культурною революцією». Це було не повернення до історії, а виключно її підпорядкування партійним ідеологічним інтересам. Класичний приклад – сталінський «Короткий курс ВКП(б)», який, за словами Карла Каутського, був не лише «історичною книгою, повною фальші, але й могутнім суспільним інститутом – одним із найважливіших інструментів, з допомогою яких партія мала здійснювати владу над людськими умами й знищувати критичне мислення, а також пам'ять суспільства про своє минуле» [2, с. 384].

Саме сталінські експерименти з історією стали «методичками» для ще одного позаштатного історика, погляди котрого є таким собі палімпсестом із міфологем імперського і радянського періодів. У обох випадках маємо справу з проявами історичної політики.

Цей термін часто пов'язується з маніпуляціями минулим в інтересах сьогодення, або ж певної політичної сили. Мова йде про небезпечні прецеденти перекроювання минулого з метою його ревізії. Так, Едгар Вольфрум визначив історичну політику як «вид діяльності і сфера політики, де різні актори використовують історію в своїх специфічних політичних цілях. Вона адресується громадськості й виконує завдання легітимації, мобілізації, політизації, скандалізації, дифамації тощо, ключове питання тут: хто, якими методами, з якими намірами і з якими результатами політично актуалізує певний досвід минулого» [9, с. 22].

Історична політика передбачає ревізію минулого з метою подолання певних комплексів – вини (за злочини), розпачу (за крах держави), або ж виступає елементом консолідації суспільства. Певний терапевтичний ефект досягається через уявну «нормалізацію» минулого, через відновлення у колективній пам'яті позитивних фрагментів, видавлення всього, що обтяжує пам'ять, або спробу пояснити це проявами дій «ворогів».

Метою історичної політики є цілеспрямоване конструювання і практичне застосування в політиці історичної пам'яті та інших форм колективних уявлень про минуле і його репрезентацій, зокрема, професійної історіографії. Цю політику здійснюють політичні, культурні, етнічні та інші суспільні групи у боротьбі за владу, її утримання або перерозподіл.

Найвиразнішою рисою історичної політики є ідеологічна і політична інструменталізація як історії (тобто впорядкованої версії знань та уявлень про минуле) так і пам'яті, утилітарне використання історії і пам'яті у внутрішній політиці.

У цьому сенсі історична політика є завжди свідомим і навмисним змішуванням історії й пам'яті з виразним перекосом у бік останньої. Її результатом є контроль над людською пам'яттю, зазіхання на історичність людей. Адже відбувається підміна їхньої реальної участі в політичному й громадському житті низкою публічних ритуалів лояльності. Сергій Скульчик показав як це працювало у період пізнього сталінізму, коли політичні обряди святкування і подяки, участь у санкціонованих владою заходах і виборах, стали необхідним компонентом зв'язку між владою і

громадянами. При цьому не мало значення чи поділяли маси «більшовицьку мову», важливо було те, що вони нею говорили [8, с. 12].

Алексей Юрчак для характеристики такого явища вживає термін «вненаходимость». Мова йде про свідомий вибір людьми моделі відносин із владою, що передбачає одночасне перебування всередині системи й поза нею. На відміну від аполітичності чи суспільної апатії, «вненаходимость» передбачала не лише відсутність опору фактам і висловлюванням системи, але й їхнє прийняття на рівні форми, при стійкій необізнаності про їх буквальний зміст. Суб'єкт, який практикував таке відношення, існував одночасно всередині й за межами системи – всередині її інституційних чи соціальних форм, але за межами буквальних змістів, які з цими формами асоціювалися [14, с. 257].

Використовуючи термін Вацлава Гавела маємо приклад «життя в брехні». У його есе «Сила безсилих» описано директора овочевої крамниці, який у вітрині між цибулею та морквою розмістив гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Гавел так пояснював його дії: «Він зробив це, бо так треба зробити, якщо людина хоче вистояти в цьому житті» [5, с. 19]. Це гасло виконує функцію знаку призначеного для начальства, що засвідчує покору і лояльність. А, водночас, приховує сутність поведінки самого крамаря його страхи й нездатність на опір. Зовнішня відданість ідеології витворює ілюзію, ніби людина «наділена ідентичністю, гідна й моральна особистість». Це те, що дозволяє людині «обманути власне сумління, замаскувати перед світом і собою своє істинне становище та свій ганебний “modus vivendi”» [5, с. 20]. «Алібістична» функція ідеології полягає в тому, що дає людині ілюзію перебування у згоді з людським і всесвітнім ладом [5, с. 21].

Як бачимо, випадання з історії суттєво деформує суспільну свідомість й стає причиною моральної кризи. У працях Гавела маємо цікаві роздуми щодо цього. Позбавлення історичності приводить, на його думку, до витіснення людей у сферу приватного: «Криза відчуття часової послідовності на суспільному рівні обов'язково приводить і до такої самої кризи в приватному житті. Зі втратою усвідомлення історії суспільства, а відповідно й ролі особистості в цій історії, приватне життя опускається на доісторичний рівень, де час ритмізується вже тільки такими подіями, як народження, весілля чи смерть» [4, с. 37].

Людина випадає з лінійності часу й опиняється в зачарованому колі циклічної історії. Гавел писав: «А оскільки людський час можна відчутти лише крізь історії та історію, почав зникати сам досвід часу: здавалося, що час стоїть на місці або рухається по колу, здавалося, що він розпадається

на друзки замінюваних миттевостей. Плин речей, що прямують нізвідки в нікуди, втрачав характер історії, а з ним і глибший сенс; втрата горизонту історичності позбавила життя сенсу» [3, с. 95].

Суспільство ніби занурюється у доісторичний період, з його безкінечно повторюваними порами року й пов'язаних із ними релігійними ритуалами. І вже нічого не відбувається. Хіба що підміна колишньої «розбуханої історичності». Безлад справжньої історії, яка пишеться життям суспільства, переходить у лад псевдоісторії з її «календарем річниць, з'їздів, святкувань і спартакіад» [3, с.95], написану урядовцем-планувальником.

Історичні події переходять у псевдоподії. Гавел писав: «Ми живемо від однієї річниці до іншої, від одного свята до іншого, від одного огляду до іншого; від одноголосного з'їзду до одноголосних виборів, а потім від одноголосних виборів до одноголосного з'їзду; від Дня друкарства до Дня артилерії – і навпаки. Зовсім не випадково, що цей тип заміни історії може нам надати найповнішу й вичерпну інформацію стосовно всіх «процесів» у суспільстві не лише в минулому, а й у майбутньому! Достатньо просто зазирнути в календар. А оскільки наповнення цих повторюваних ритуалів усім до болю знайоме, отримана таким чином інформація навіть прирівнюється до тієї, яку ми могли б узяти від справжніх вражень» [4, с. 37].

Метою таких дій є створення зручного ідеологічного дискурсу, тотального контролю над суспільством та посилення його зв'язку з владою. «Виключаючи» людей з історії влада забезпечує консервацію режиму й забезпечує його стабільність. Це вольовий акт приборкання мас. Це спосіб позбавити їх від перевтоми власною революційністю, й повернути до уявного порядку.

Провал у традицію – ось що передбачає «відключення» суспільства від історії у реальному часі. Досвід сучасної РФ показує як заклинання суспільства демонами колективізму й химерами власної пам'яті приводить до занепаду історіографічного процесу. Історичні знання не виконують своєї функції й перетворюються на додаток до державної пропаганди.

Як результат, сучасна Росія не має історії!

Ще раз підкреслю, мова не про відсутність у країні якісних фахових досліджень та елементарних знань у громадян про розвиток їхньої спільноти, ідентичності чи державності, нерозуміння власного місця й ролі в світовій історії. Йдеться про критичні порушення в структурі функціонування історичних знань та їх поглинання пам'яттю.

Відсутність історії – це невміння говорити про себе в минулому часі. Це нездатність знайти себе в історії, а спроба підігнати минуле під потреби власного сьогодення. Офіційна версія історії наскрізь сакральна й бездоказова. Її завдання підживлювати сформовані ментальні установки, які орієнтовані на велич, месіанство, визволительство. Але її закономірним результатом постають «білі плями» історії.

Усе це дозволяє модернізованим елітам впевненіше керувати суспільством, діючи у власних інтересах. При цьому елітам не конче розділяти ці дискурси, достатньо вміло інструменталізувати їх. Створення двох паралельних світів стає нормою, а псевдоісторія витворена історичною політикою виступає зручним комунікативним зв'язком та мобілізаційною силою в середині суспільства.

У цьому сенсі витворюється закрите суспільство, яке замикається у власній колбі псевдоісторії. Бо що таке закритість як не провал у традицію в умовах реально існуючого модерного часу?

Із цим процесом пов'язана і показова суб'єктивізація вождя. Громадяни, які втрачають особисту суб'єктність і роль «творців історії», фактично передають цю роль вождю. Він опиняється в центрі історії й перепідпорядковує собі все історичне поле. Він одночасно постає розв'язком минулого розвитку і рушієм історії на сучасному етапі. Навколо вождя створюється вакуум, який заповнюється псевдоісторією.

За таких умов відбувається привласнення вождем часу аж до створення ілюзії його зупинки. Це – умова розтягнення часу правління вождя, який сприймається суспільством джерелом мудрості й знань, гарантією стабільності, безпеки й захисту. Таким чином оруелівський Старший Брат перетворюється у вічне сьогодення, і вивищується над усім: «Старшого Брата ніхто не бачив. Його обличчя – на плакатах, його голос – у телеекрані. Ми маємо підстави вважати, що він ніколи не помре, і вже зараз існує значна невизначеність щодо дати його народження» [11, с. 185].

Ніщо не змушує громадян розділяти вождівський погляд, але власний вибір втечі від осмислення минулого у всій його варіативності й неоднозначності подавлює супротив потужному офіційному метанаративу. Тим більше, що влада подає доволі логічний і внутрішньо не суперечливий дискурс власної історії, який задовільно пояснює проблеми й виклики сьогодення. Цей метанаратив формується на основі стійких колективних уявлень, пам'яті, ментальних установок, традицій і стереотипів. Звідси підсвідома віра в його правдивість і механічне відкидання альтернатив.

У цьому сенс відсутності історії. Там де цілком природні знання не піддаються рефлексії, де немає критичності, розуміння поліваріантності

розвитку, який проявляється в діяльності різних соціальних, етнічних, релігійних чи інших груп, часто відмінних від домінуючої групи, там суспільство попадає у пастку власної колективної пам'яті.

Бо, загалом, пам'ять річ доволі ненадійна і навіть на індивідуальному рівні піддається деформаціям, провалам, забуттю тощо. Годі говорити про її колективні варіанти, які часто стають предметом соціального конструювання.

Сучасні ігри в «історію» переслідують ще одну мету: замінити актуальні проблеми політичного, економічного, соціального життя давніми, переважно вдаваними успіхами. Страх перед історією якраз і полягає в тому, що вона здатна розвінчати міфи, й перетворити зручний стілець пам'яті у ешафот.

Така «історія» посередністю щорічних ритуалізованих практик прагне перемістити суспільство в інший часовий вимір, зробити минуле частиною сьогодення. Природно, влада шукає найбільш комфортних умов, тож апелює до дискурсу сталінізму, і за його зразком прагне реалізовувати зовнішню і внутрішню політику. У першому випадку мова йде про відродження риторики й структур «холодної війни», у другому – посилення ролі держави й підпорядкування їй усіх сфер життя й громадянського суспільства.

Утім, бажання й реалії – різні категорії. І сьогоденнє російське суспільство хоча й провалюється в минуле, все ж сталінського дна не досягло. Блукаючи сторінками підручника історії, воно застрягло в часі Андропова – Брежнєва. Акела вкотре промахнувся, забувши, що великі події й особи з'являються двічі: перший раз у вигляді трагедії, другий раз – у вигляді фарсу. Останній, втім, може бути не менш трагічним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадью А. Століття. Львів: Кальварія, К.: Ніка-Центр, 2014. 304 с.
2. Валіцький А. Марксизм і стрибок у царство свободи. Історія комуністичної утопії. К.: Всесвіт, 1999. 510 с.
3. Гавел В. Історії й тоталітаризм. Промови та есеї. К.: Комора, 2016. С.89–118.
4. Гавел В. Лист до Густава Гусака. Промови та есеї. К.: Комора, 2016. С.7–49.
5. Гавел В. Сила безсилах. К.: Чеська бібліотека, 2016. 144 с.
6. Грицак Я. Як викладати історію України після 1991 року? Страсти за націоналізмом: Історичні есеї. К.: Критика, 2004. 345 с.
7. Джадт Т., Снайдер Т. Роздуми про двадцяте століття. Львів: Човен, 2019. 384 с.
8. Скульчик С. Повсякденний сталінізм: Київ та кияни після Великої війни. К.: Laurus, 2018. 306 с.
9. Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. К.: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.

10. Колаковський Л. Мої правильні погляди на все. К.: Києво-Могилянська академія, 2005. 280 с.
11. Оруэлл Дж. 1984. Скотный двор. М.: АСТ, 2014. 361 с.
12. Савельева И., Полетаев А. Знание о прошлом: теория и история: в 2-х т. Т.2. Образы прошлого. Спб.: Наука, 2006. 751 с.
13. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт. Чернівці: Книги – XXI, 2011. 248 с.
14. Юрчак А. Это было навсегда пока не кончилось. Последнее советское поколение. М.: НЛО, 2014. 664 с.

Ірина ТИМКІВ

*кандидат філософських наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
tymkiv@tntpu.edu.ua*

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ У ІСТОРИКО- ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Розвиток ідеї толерантності має тривалу історію. У Стародавньому світі її пов'язували з релігійним чинником (зокрема, з терпимістю до інших культур, божеств). Період Середньовіччя позначений трансформаціями ідей толерантності у контексті розвитку вчення гуманістів Ф. Аквінського та М. Падуанського. В Україні її витoki сягають часів Київської Русі та литовсько-польського панування. Ідеями толерантності наповнені твори митрополита Іларіона, Володимира Мономаха, І. Вишенського, К. Смолятича.

Період пізнього Відродження та Реформація наклали свій відбиток на розвиток філософських, політичних, морально-етичних та культурних ідей в Україні, що була розділена між сусідніми державами. Одним із найяскравіших представників філософської думки того часу був С. Оріховський-Роксолан.

Толерантність – поняття порівняно нове в українському праві, але вже досить поширене в західній юриспруденції. Однією з найбільш відомих є теорія толерантності, що існує в рамках філософії лібералізму, витoki якої можна знайти ще в працях мислителів періоду Реформації й Просвітництва. Вагомим кроком вперед у розвитку ідеї толерантності було європейське просвітництво: Джон Локк, Ш.-Л. де Монтеск'є, Вольтер.

Досить поширеним є твердження, що основи теорії толерантності були закладені Дж. Локком у праці “Послання про віротерпимість”, продовженням якої стало дослідження Дж. Ст. Міля “Про свободу”, а сучасну версію цієї теорії, що відповідає стану плюралістичного

суспільства, дав Дж. Ролз у працях “Теорія справедливості” і “Політичний лібералізм”.

У західноєвропейській філософії XVII–XVIII століть ідея толерантності набула втілення як етична категорія щодо міжконфесійних взаємин. Але за безсумнівного етичного звучання толерантність у зазначений період була політичним гаслом, проголошеним епохою Реформації у протистоянні протестантизму й римо-католицької церкви. У філософській думці епохи Просвітництва акцент із політичного забарвлення знято не було. Більше того, просвітителі усвідомлювали толерантність як політико-правову категорію й етичну цінність. У правовому ракурсі толерантність (віротерпимість) розглядали як свободу совісті [3, с. 44]. Саме у зазначений період ідея толерантності набула нового філософського осмислення і нормативно-правового оформлення.

Серед українських мислителів, що безпосередньо чи опосередковано зверталися до ідей толерантності були Інокентій Гізель, Іоан Баптист Шад, Богдан Кістяківський, Михайло Драгоманов, В’ячеслав Липинський, Сергій Шелухін.

Аналізуючи ідеї українських мислителів, М. Монастирська визначає зміст толерантності: “це єдність людини з іншими людьми за умови збереження власної індивідуальності, за наявності рівноправ’я та взаємодопомоги, визнання пріоритетності закону, гарантій прав і свобод людини та громадянина” [3, с. 45].

XX століття, увінчене двома світовими війнами та усіма трансформаціями, що з них випливали, поставило толерантність на найвищій щаблі як міжнародних суспільних, так і особистісних відносин.

У Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН 1948 р. зазначається: “Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності й правах вони наділені розумом і совістю й повинні ставитися один до одного в дусі братерства. Кожна людина повинна мати всі права й усі свободи, проголошені цією Декларацією, без будь-якого розходження, як от: відносно раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища” [2].

У преамбулі Статуту ЮНЕСКО наголошується, що забезпечення миру можливе на основі інтелектуальної та моральної солідарності людства. У документі чітко визначено дефініцію як пошану, прийнятне і правильне розуміння всього різноманіття культур, форм самовираження і прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відвертість, спілкування і свобода думки, совісті, переконань (стаття 1 пункту 1.1). Разом з тим у

документі наголошується, що толерантність – це не поступка, поблажливість або потурання, а, перш за все, активне відношення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. У пункті 1.3 статті 1 толерантність розглядається як обов'язок сприяти затвердженню прав людини, плюралізму (зокрема, культурного), демократії і правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини і затверджуючих норм, встановлених в міжнародних правових актах у галузі прав людини. Стаття 2 Декларації констатує, що на державному рівні толерантність вимагає справедливого і неупередженого законодавства, дотримання правопорядку і судово-процесуальних та адміністративних норм, вимагає надання кожній людині можливостей для економічного і соціального розвитку без будь-якої дискримінації [4].

На двадцять восьмій сесії Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки і культури в Парижі 1995 р. було схвалено «Декларацію принципів толерантності», яка визнає толерантність необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів, важливим принципом суспільства, що передбачає «поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості; єдність у розмаїтті; те, що уможливорює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [1].

Ідея толерантності, що є невід'ємною ланкою демократичного суспільства, – одна з ключових у Конституції України.

Сучасні дослідники виділяються такі компоненти толерантного ставлення до іншої людини: мотиваційно-ціннісний, когнітивний (пізнавальний), емоційно-вольовий, конативний (поведінковий).

Оксана Тарасишина виокремлює три типи толерантності: по-перше, це звичайна байдужість; по-друге, терпимість (від “терпіти”, “страждати”) означає переносити інаковість інших – їх погляди, вірування, манери тощо – тільки з міркувань принципу; третій тип – любити іншу людину, сприймати її такою, якою вона є, і насолоджуватися саме цією інаковістю. При цьому, люди усвідомлюють один одного як доповнення до цілого, як рівноцінні складові цього цілого [5]. Саме цей третій тип має бути основою у практиках формування толерантності і виховуватися як особистісна риса вже на ранніх етапах життя людини та упродовж усього життя.

Отже, толерантність є складним для осмислення феноменом, що привертає увагу дослідників ще Стародавнього світу. Зміна парадигм, формування нових філософських напрямів, еволюція системи цінностей на

різних історичних етапах розвитку людства безпосередньо впливали на розуміння поняття «толерантності». Сьогодні можемо її дефініювати як індивідуальну особистісну цінність і водночас як соціальне надбання, що здатне забезпечити розвиток демократичного суспільства на основі високої моральності, взаємотерпимості, моноідеології та взаєморозуміння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація принципів толерантності від 16.11.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text (дата звернення: 29.04.2022).
2. Загальна декларація прав людини [від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 29.04.2022).
3. Монастирська М. Ідея толерантності та її розвиток у історії політико-правової думки. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. №3. 2009. С. 39–47.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури [від 12.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_014#Text (дата звернення: 29.04.2022)
5. Тарасишина О. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» Одеса, 2008. 26 с.

Юлія НАГОРНА

*аспірантка спеціальності 061 «Журналістика»
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nagoyul49@elr.tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЖУРНАЛІСТА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Трансформація ціннісних орієнтирів відбувається із неспинним розвитком новітніх технологій у житті сучасного суспільства. Однак науково-технічний прогрес породжує нові етичні проблеми та виклики. Відтак, сьогодні в інформаційному суспільстві формується ряд морально-етичних проблем. Роль журналіста у висвітленні яких є помітною. Оскільки журналістська діяльність постійно перебуває у стані медіації у суспільних процесах, особливо у сучасному світі. Важливо зазначити як саме ціннісні принципи працівників ЗМІ впливають на суспільство.

Журналістська професія вимагає постійної відповідальності перед суспільством та реципієнтами. Моральний вибір – постійно супроводжує працівників засобів масової інформації. Адже від журналістської

діяльності, а саме – поширення та збору інформації може залежати доля як окремої людини, так і колективів, установ і навіть – держав.

Часто моральні дилеми у журналістів з'являються тоді, коли професійні завдання суперечать загальним нормам моралі.

Захист суспільної моралі в українських ЗМІ реалізується в багатьох законодавчих актах, нормативних документах, які діють в Україні: це Закон України «Про захист суспільної моралі», Конституція України, Указ «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», Постанова «Про Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі», Положення «Про громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі», Закон «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про рекламу», «Про інформаційні агентства», «Про телебачення і радіомовлення».

Як пише автор першого в Україні підручника «Журналістська етика» Валерій Іванов: «Люди схильні критично оцінювати тих, хто взяв на себе сміливість оцінювати їхні дії, визначати суспільні орієнтири, бути провідником при розгляді актуальних для суспільства питань» [1].

Сьогодні суспільство переживає кризу моральних цінностей. Коли із початком воєнних дій громадяни починають заново вибудовувати моральні орієнтири. Журналісти у цьому процесі стають посередниками, які в деякій мірі відображають суспільно-політичні процеси із морального аспекту. Формування ціннісних орієнтацій відбувається під час актуалізації процесу взаємодії людини зі світом. Тому, саме завдяки суспільній інформатизації, сьогодні розширюються права громадян у доступі до інформації і знань, збільшуються можливості громадської участі і контролю за політичними процесами, відкриваються досі ще небачені можливості не лише для споживання інформаційного продукту, а і для інтерактивного виробництва нового прогресивного суспільного світогляду, який спрямовує та прискорює прогресивні суспільні процеси [2].

Пам'ятаємо, що професія журналіста є соціально відповідальною, тобто журналіст відповідає за своє слово насамперед перед аудиторією, адже він реально впливає на зміни в суспільних настроях і на життя суспільства [1].

Відтак, сьогодні виокремлюємо багато факторів, котрі впливають на сприйняття реципієнтами інформації. Зокрема журналістам на сучасному етапі важливо пам'ятати про наслідки публікації неправдивих чи не перевірених матеріалів. Із невпинним розвитком новітніх технологій

сучасний технічний розвиток дав можливість оперативно поширювати і створювати медійний контент. Публікація новин із місця подій, подача інформації із першоджерел. У гонитві за швидкістю поширення новин журналісти забувають про решту етичних норм і правил, котрі сьогодні як ніколи є важливими для українського суспільства.

Медіатренер Ігор Куляс у розвідці «Кілька пояснень для критиків моніторингу марафону “Єдині новини”», що була опубліковано в інтернет-виданні «Детектор медіа», коментує сьогоднішню ситуацію щодо дотримання журналістських стандартів в інформаційному просторі, зокрема і про проблему висвітлення власних емоцій журналістами: «Чи має право на емоції журналіст? Безумовно так! Чи дозволяють ці емоції робити свою роботу непрофесійно? Безумовно ні! Чи дає війна журналістам індульгенцію на нехтування стандартами своєї професії? Ні! Так, війна, як найстрашніше лихо, як найгірший з усіх можливих форсмажор, безумовно, вносить свої корективи в роботу не лише журналістів, але й будь-яких фахівців будь-якої мирної професії. Але це не означає, що будь-який професіонал починає робити свою роботу погано, “тому що війна”» [3].

Тому, варто пам'ятати про те, що формування ціннісних орієнтирів відбувається через сприйняття реципієнтам інформації і її подальше поширення. Особливо сьогодні, коли у постійному інформаційному потоці споживачі інформації виявляються надто легкою мішенню у поширенні пропаганди та фейкової інформації. Захистити аудиторію від маніпулятивних матеріалів, і таких, які шкодять чи призводять до погіршення суспільно-політичних настроїв громадян – є сьогодні чи не найголовнішим завданням медійників. Останні у своїй роботі повинні взяти за правило стати тим орієнтиром у суспільних цінностях, котрі б сприяли формуванню та вдосконаленню моральних цінностей у аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іванов В. Ф., Сердюк В. Є. Журналістська етика: 2-е вид, випр. Київ: Вища школа, 2007. 231 с.
2. Купрій Т. Г. Інформаційні виклики в контексті становлення сучасного громадянського суспільства України. *Економіка та держава*. 2012. № 8. С. 44-47.
3. Куляс І. Кілька пояснень для критиків моніторингу марафону «Єдині новини». Детектор медіа. URL: <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/198401/2022-04-15-kilka-poyasnen-dlya-krytykiv-monitoryngu-marafonu-iedyni-novyny/> (дата звернення: 26.04.2022).

Наталія МУРМИЛА

аспірантка I курсу,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

turmyla.natalya@gmail.com

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ПРІОРИТЕТНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Актуальність теми полягає у тому, що права людини це те, що визначає базові норми, необхідні для життя з почуттям гідності, а в основі концепції прав людини лежать основні цінності. Одна з них – це людська гідність, а інша – рівність. Європа заснована на цінностях свободи та демократії. Ці європейські цінності сформувалися в епоху Просвітництва і в політичному відношенні були проголошені під час Французької революції 1789 року, а також вони були закріплені в Хартії прав людини Ради Європи та Хартії Європейського Союзу з основних прав людини.

Права людини та громадянина, свобода, демократія та верховенство закону є основними цінностями Європейського Союзу. ЄС трактує людські права як загальні та неподільні, а також активно захищає їх як й у межах Союзу, так і в усьому світі.

Метою дослідження є здійснення аналізу категорії цінностей та їх гарантій в Україні на шляху до Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості відображення цінностей висвітлювали науковці І. Шубін, М. Підлісний, О.Грищук, В. Барановський, М. Ковалів, Т. Тимчишин, О. Ніканорова та інші.

Загальнолюдські цінності впроваджують панування принципів гуманізму у відносинах між людьми, концепту справедливості та визнання права як найвищого ідеалу в державі. Вони одночасно є ефективним практичним інструментом забезпечення прав і свобод особистості, підтримання миру між державами, а також формою функціонування народовладдя на практиці. Це важливий засіб боротьби з тоталітаризмом, бюрократією, волюнтаризмом, будь-якими проявами диктатури всередині кожної держави, що можна ширше використовувати на міжнародному і навіть всесвітньому рівні [4].

Законодавець підкреслює вихід Європейського Союзу на зовсім інший рівень розвитку, вводячи категорію цінностей, в якому основну роль нарівні з правовим набуває морально-етичний аспект. Цінності Союзу, мають безпосередній зв'язок з принципами, котрих неважко помітити.

Зміна черговості згадування цінностей в новій редакції Договору про Європейський Союз говорить про ріст їх значимості для цієї організації. Цінності стоять на більш високому рівні у порівнянні із принципами. Саме тому їх можна навіть розглядати як джерело принципів права [6, с. 653].

Сучасні умови розвитку нашої держави, а також її бажання бути у європейському товаристві цивілізованих держав, вчинення таких кроків як приєднання до Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини, а також належних зобов'язань країни – це основні фактори, які визначають юридичну відповідальність нашої держави по забезпеченню захисту основних прав і свобод людини та громадянина, а також створення засобів та процедур, вироблення відповідних механізмів у даному напрямку.

В Конституції нашої держави у статті 3 вказується, що людина, її життя і здоров'я, а також честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в країні найвищою соціальною цінністю. Основний закон наголошує, що права і свободи людини, та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності України [2, 5]. Отже, Конституція України визначає магістральний напрям внутрішньої політики країни, який відображений у відомій для всіх демократичних держав світу формулі: «Від Людини – до Держави».

Європейська конвенція, яка стосується захисту прав людини та основних свобод виступає частиною національного законодавства, а також підлягає застосуванню нарівні з національним законодавством України. Сторони конвенції гарантують права і свободи передбачені конвенцією. Для забезпечення виконання догматів Європейської конвенції про захист прав людини, а також основних свобод функціонує Європейський суд (Суд, Євросуд) з прав людини, який розглядає скарги, подані тільки після вичерпання всіх національних засобів захисту прав. Рішення Європейського суду підлягають обов'язковому виконанню сторонами.

Важливим у сфері захисту прав і свобод людини України є питання виконання постанов Європейського суду з прав людини у нашій державі.

Зобов'язання кожної країни відповідно до статті 46 § 1 Конвенції виконувати рішення Європейського суду; значення кожного із прийнятих Європейським судом рішень полягає у тому, що вони впливають на розвиток національного законодавства держав-учасниць Конвенції [1].

Орган уповноважений на представлення України в Європейському суді із прав людини – згідно статті 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» орган представництва – це орган, який відповідає за забезпечення

представництва нашої держави в Європейському суді із прав людини та координацію виконання його рішень [3].

Органом уповноваженим на представництво нашої держави в Європейському суді з прав людини є Міністерство юстиції України.

Механізм виконання Україною рішень Суду – з метою дотримання нашою державою зобов'язань, що випливають з її членства в Раді Європи, а також для ефективного виконання ст. 46 Конвенції. За цим документом держави-учасники зобов'язуються виконувати остаточне рішення Європейського суду у будь-якій справі, в якій вони виступають сторонами, 23 лютого 2006 року було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3]. Саме цей документ зафіксував на законодавчому рівні певну систему інституційних та процедурних механізмів виконання рішень Європейського суду, а також запобігання новим порушенням Конвенції.

Практика винесення рішень національними судами – Європейський суд розглядає справи проти Держави, яка ратифікувала Конвенцію та порушила її, тому при зверненні до Європейського суду потрібно зазначати саме Державу, а не той орган Держави, який порушив закон.

Фізична особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою людиною, згідно ст. 1191 Цивільного кодексу України [5] має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлено законодавством нашої держави.

Як зазначено у статтею 3 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» реалізацію рішення здійснюється за рахунок Державного бюджету України, тому у відповідності до ст. 9 зазначеного Закону та ст. 15-17 Цивільного кодексу України [5] Міністерство юстиції України, як орган державної влади, звертається до суду за захистом цивільних прав та інтересів держави шляхом відшкодування заподіяних збитків у межах, на підставі та у спосіб, що встановлені Конституцією України.

Отже, Європейський Союз, визначаючи правовий статус людини і громадянина, а також усвідомлюючи свою духовну і моральну спадщину, виходить із таких загальних та неподільних цінностей: людське достоїнство, свобода, рівність і солідарність, а також опирається на принципи демократії і законності. У центр своєї діяльності ЄС ставить людську особистість, засновуючи громадянство союзу та створюючи сферу свободи, безпеки та справедливого суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 1.04.2022).
2. Конституція України: із змінами, внесеними згідно із Законом №2222- IV від 08.2004р. Київ. Велес.2007. С.5
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>(дата звернення: 3.04.2022).
4. Щирба М.Ю. Ознаки трансформації прав людини в умовах глобалізації суспільства. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_62 (дата звернення: 4.04.2022).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 3.04.2022).
6. Шубіна І. О. Основні цінності Європейського Союзу, зміст і значення для вступу нових держав. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 652-654.

Діана ГУМЕНЮК

магістрантка

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

gumedi93elr.tnpu.edu.ua

АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ КАТЕГОРІЙ «ВІЙНА» І «МИР»

Цінності, їхній характер, особливості, як і система цінностей у суспільстві в цілому, є своєрідними орієнтирами у формуванні світогляду, духовного світу людини, а прагнення до володіння ними – важлива умова придбання людиною необхідного життєвого досвіду і його соціалізації [4, с. 30].

Війна і мир є постійними складниками людської історії й цивілізації. Вони належать до категорії ключових явищ і понять, що впливають на розвиток думки про людину та її місце у світі, на формування уявлень про сенс життя та цінності. З війною і миром пов'язана діяльність базових суспільних інститутів (армія, право, освіта й ін.) та формування численних і складних соціальних практик, які регулюють поведінку членів соціумів [5, с. 37]. У площині категорій «війна» та «мир» виникає низка проблем, зокрема протиставлення цих двох станів співіснування людства; цінності людського життя в умовах війни та миру тощо.

Категорії війна та мир йдуть разом пліч-о-пліч, постають умовно двома станами співіснування суспільства та є нерозривними. І усвідомлення цінності миру та людського життя зараз для нас, як ніколи, актуальне. Як темрява дає нам пізнати всю велич світла, як добро ми можемо виділити, лише пізнавши зло, так і поняття миру та його цінність ми пізнаємо через стан війни; цінність людського життя під загрозою його втрати.

Як зазначав визнаний військовий теоретик К. Клаузевіц, війна – «дія сили, що має метою підкорити супротивника своїй волі». Війна належить не до царини мистецтв і наук, а до царини суспільного існування. Вона є конфліктом великих інтересів, що регулюється кров'ю [2, с. 57; 3, с. 30].

Та чи можливий розвиток у таких умовах? Часто у філософії та інших суспільних науках у різних площинах постає питання, чим є війна – руйнуванням чи спогляданням, рушієм прогресу?

Філософ епохи Нового часу Вільям Пенн в праці «Досвід про теперішній і майбутній мир в Європі. . .» (1693) стверджує, що тільки у стані миру може відбуватися процвітання всіх сфер життя, ріст благополуччя населення, а війна «знищує всі блага і припиняє громадський розвиток суспільства» [1, с. 82–106]. Сучасні політичні та культурні діячі, «світлі голови» сьогодення і крізь віки схильні саме до такої думки. Тому сьогодні проблема досягнення загального миру є ключовою у сучасних міжнародних відносинах; проблемою, над вирішенням якої працює вся цивілізована дипломатична спільнота світу, всі міжнародні організації, покликані наблизити нас до такої, здавалося б, утопічної ідеї всезагального миру на планеті. Важливим у цьому питанні є саме його філософське вирішення як вектор для політичної та наукової еліти.

То що, у тій війні, яку ми ведемо зараз, немає сенсу? І що нам, скласти зброю, здатися і чекати, що настане мир? Чи готове зараз до цього наше суспільство, та чи потрібно це взагалі?

Іще один відомий фахівець у військовій справі минулого Мольтке писав: «Ми визнаємо себе прихильниками ідеї вічного європейського миру, яка так часто висміюється, не в тім, звичайно, сенсі, щоб треба було припинити довгі криваві сутички, щоб армії були розпущені, а гармати розплавлені, ні; але чи не є весь хід історії прогресом, який прагне до миру?» [3, с. 3].

Та війна, яку веде зараз Україна із Російською Федерацією за свою свободу, за свій спокій та добробут – це ще й війна між старою та новою системою цінностей у глобальному значенні. Війна між світом, де панує імперський світогляд, знищення одних задля возвеличення інших, та

світом, який за рух до мирного співіснування, процвітання для всіх. Це наша боротьба за панування всезагальних людських цінностей у нашій країні та всьому світі.

Так, у конфліктах будь-якого роду, внутрішніх особистісних чи зовнішньополітичних міждержавних, є своя цінність. Адже вони створюють перешкоди, які допомагають нам віднайти свою цільність, людині як особистості та народу як єдиному організму, усвідомити свою унікальність, самотність, віднайти свій шлях та свою місію, стати собою справжнім. Але за це все ми в таких умовах платимо дуже високу ціну.

Тому наше завдання якомога швидше вивчити уроки війни та усвідомити, що існує інший шлях до духовного зростання та прогресу - примирення із самим собою та іншими. Єдиним вірним рішенням є врегулювання перш за все внутрішніх конфліктів і, таким чином, нівелювання зовнішніх. Адже те, що у нас всередині, відображається на нашій фізичній реальності. Якщо таке рішення прийме кожен народ світу та кожна особистість окремо – можливо тоді ми зможемо досягти такого бажаного, зараз дещо утопічного, «вічного миру».

Так, зараз ми не спроможні здійснити глобальне роззброєння та примирення усіх і вся. Людство на даному етапі розвитку до цього просто не готове у всіх відношеннях. Але це не означає, що ми не маємо до цього прагнути та готувати до цього майбутні покоління.

Важливо докладати зусилля для подальшої деескалації зовнішніх та внутрішніх конфліктів шляхом поглиблення зв'язків різного плану між країнами (економічних, політичних, соціальних і т.д.), а також розширення просвітницької діяльності, будівництва освіти на ідейних засадах мирного співіснування людства та цінності людського життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева И.С., Гулыга А.В. Трактаты о вечном мире. / И.С. Андреева и А.В. Гулыга. М.: Соцэкгиз, 1963. 277 с.
2. Клаузевиц К. О войне. Т.2. М., 2002
3. Макаренко Н.Г. Філософсько-концептуальний вимір категорії «війна» в історії філософсько-політичної думки. Філософські обрії: Науково-теоретичний часопис. Полтава, 2004. № 12. С. 152–164.
4. Матяж, С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Сер.: Соціологія 225. Київ, 2013. Вип. 213. С. 27-30.
5. Парахонський Г.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. Київ : НІСД, 2019. 560 с.

Секція 2
АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Ірина ПІДОРІЧЕВА

*доктор економічних наук,
завідувачка сектору проблем інноваційно-
інвестиційного розвитку промисловості,
ДУ «Інститут економіки промисловості НАН України»,
Київ, Україна
pidoricheva@nas.gov.ua*

**ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ:
ДО ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ В УМОВАХ НОВОЇ
ІСТОРИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ**

Війна РФ проти України згуртувала нашу країну у небачених донині масштабах, продемонструвала вільну волю українців, їх щирість, людяність, єдність з Батьківщиною, готовність виборювати навіть ціною свого життя право на свободу, незалежність, прогрес і процвітання як цивілізованої європейської країни. Заразом ця війна об'єднала не лише український народ, вона зблизила всю Європу та показала єдність європейців з українцями, їх готовність допомагати та підтримувати, жертвуючи економічним добробутом.

Одним із ключових прагнень України, за що вона стоїть у цій війні, є приєднання до європейських цінностей та Європейського Союзу (ЄС) як рівноправного члена. З огляду на зазначене, інтерес представляє теорія європейської інтеграції, звернення до якої дозволяє глибше зрозуміти її сутність та логіку розвитку, існуючі закономірності та причинно-наслідкові зв'язки, що наразі надважливо для України.

Отже, теоретичні засади європейської інтеграції почали інтенсивно формуватися у міжвоєнні роки та роки одразу після Другої світової війни. У цей час одержали найбільшого поширення теорії федералізму та функціоналізму, в межах яких теоретиками осмислювалися такі питання: Як забезпечити безпеку у світі та не допустити розв'язання нової війни на європейському континенті? Як забезпечити модернізацію та відродження економіки європейських країн після Другої світової війни?

З того часу оформилося декілька фаз розвитку теорії євроінтеграції: пояснювальна, аналітична, конструктивна [1, с. 11] та дезінтеграційна. Проте, загальної теорії, здатної пояснити феномен європейської інтеграції

у всій її сукупності, так і не сформувалося. Наразі існує значна різноманітність теоретичних підходів і концепцій, кожен (на) з яких вносить свій вклад у формування загальної картини європейської інтеграції. До основних з них, окрім федералізму і функціоналізму, слід віднести: неофункціоналізм, міжурядовий підхід, ліберальний міжурядовий підхід, концепцію політичних мереж, теорію багаторівневого управління, інституційний підхід, теорію дезінтеграції. Усі разом вони виконують важливе завдання – упорядковують теоретичні знання та уявлення про сутність європейської інтеграції, проблеми та перспективи її розвитку.

Але саме сучасні уявлення про діяльність ЄС беруть свій початок з теорії неофункціоналізму та міжурядового підходу, які відносяться до першої фази – пояснювальної з періодом домінування, починаючи з підписання Римських договорів у 1957 р., до початку 1980-х років. Вони знайшли практичне втілення в інституційному устрої ЄС та розподіленні компетенцій між ЄС та його країнами-членами за сферами впливу таким чином [2]:

- виключна компетенція ЄС (у сфері, зокрема торговельної та конкурентної політики, монетарної політики для країн Єврозони тощо);

- спільна компетенція ЄС і країн-членів (у сфері зайнятості і соціальних питань, навколишнього середовища, досліджень, інновацій та космосу тощо);

- компетенція країн-членів з можливістю отримання допомоги з боку ЄС (зокрема, гуманітарна допомога та цивільний захист, освіта та навчання, туризм).

Теоретичні підходи, що з'явилися слідом за неофункціоналізмом і міжурядовим підходом, характеризувалися більшою міждисциплінарністю: європейську інтеграцію, поряд з економістами та політологами, почали активно вивчати історики, культурологи та соціологи. У 1980-1990-х роках європейську інтеграцію досліджують, здебільшого, з позиції інституційного, мережевого та багаторівневого підходів. У цей період теоретики замислюються над такими питаннями: Що насправді представляє собою ЄС і як він функціонує? Як можна охарактеризувати політичні процеси в ЄС? Як працює регуляторна політика ЄС?

Зокрема, інституційний підхід розглядає ЄС як систему наднаціональних правил, правових норм, законів, інститутів, органів, служб та агенцій, необхідних для накопичення колективного досвіду, забезпечення послідовного та стійкого розвитку регіональної європейської інтеграції. У процесі еволюції інституційна система ЄС набула унікальних

характерних рис, не завжди позитивних, і однією з таких є суміщення функцій його інститутами, принаймні трьома головними з них – Європейським Парламентом, Європейською Радою та Європейською Комісією. Власне, функції, які ними виконуються, тотожні тим, що здійснюються законодавчими, виконавчими, судовими та наглядовими органами держави, але різниця полягає в тому, що головні інститути ЄС їх поєднують і, фактично, неможливо співвіднести якусь одну функцію з окремим інститутом ЄС. Така функціональна модель організації влади в ЄС не сприяє спрощенню механізмів його функціонування і призводить лише до надмірно високого рівня бюрократії, ускладнення та затягування узгоджувальних і координаційних процедур.

Теорія багаторівневого управління описує ЄС як складну неієрархічну мережу взаємозв'язків, що охоплює відразу всі рівні управління – від наднаціонального до локального, – мережі, до якої долучаються не лише загальноєвропейські та національні інститути, але й активні громадяни. Ключові посили цієї теорії уособлюються в сучасних парадигмах розвитку ЄС – відкритої науки, відкритих інновацій, відкритого уряду, партисипативної демократії. Проте ефективна реалізація намірів керівництва ЄС щодо відкриття всіх сфер суспільства для активного діалогу з громадянами немає під собою достатніх передумов насамперед через існування численних бюрократичних перепон для їх ефективної реалізації на практиці.

Починаючи з кінця першої декади ХХІ ст., євроінтеграційні процеси перебувають під постійним впливом несприятливих глобальних трендів і різноманітних викликів, серед яких: глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр., зростання соціально-економічної дивергенції усередині ЄС, міграційна криза 2015-2016 рр., невдоволення населення результатами євроінтеграції, Brexit. Ці кризові процеси засвідчили вразливість системи регулювання ЄС та механізмів співпраці між його учасниками, актуалізували потребу в їх перезавантаженні відповідно до нових загроз і викликів. За таких умов в академічному колі з'являється окремий зріз досліджень євроскептичного нахилу та формується теорія дезінтеграції [3–7]. Дослідники-європесимісти підіймають такі питання: Чи є ймовірність європейської дезінтеграції? Чи відбудеться розпад ЄС і як він виглядатиме? Якими мають бути зміни напрямів євроінтеграційного розвитку, щоб подолати кризові процеси в ЄС? Науковці додержуються широких поглядів і дають різні оцінки майбутнього ЄС, причому воно далеко не завжди представляється ними як руйнівний процес, а часто – як

процес перегляду векторів євроінтеграційного розвитку відповідно до очікувань країн і сучасних викликів.

Наразі ЄС опинився перед лицем найбільш серйозного і безпрецедентного виклику в новітній історії Європи – військового вторгнення РФ на територію незалежної України – трагедії, яку так прагнули не допустити архітектори європейської інтеграції. Проти такого цинічного військового нападу РФ на незалежну Україну згуртувався і повстав увесь цивілізований світ у спосіб і масштаби досі не чувані. Ця війна є нападом на найвищу соціальну цінність – людину, її життя і здоров'я, недоторканність і безпеку, а також – на майбутнє України, право її існування як незалежної, суверенної держави, та майбутнє самої Європи. Такі трагічні події не можуть не вплинути на шляхи подальшого розвитку ЄС і, безумовно, призведуть до перегляду акцентів і пріоритетів в політиці ЄС. Найімовірніше, вони будуть зосереджені на поглибленні партнерства країн у сфері оборони, безпеки, військово-технічного та оборонно-промислового співробітництва з виділенням додаткових бюджетних асигнувань на такі цілі як загалом Європейським Союзом, так і його країнами-членами. Дії та рішення європейських країн в умовах військової небезпеки, яка їм загрожує, мають стати добре скоординованими, позбавленими бюрократичної складності діями та рішеннями єдиного європейського організму, якому притаманний дух єдності, непохитності та солідарності. Звісно, перед європейськими країнами попереду лежать неабиякі випробовування, але є всі підстави вважати, що у новій історичній реальності Європейський Союз стане згуртованішим і сильнішим, а його інститути, механізми співпраці та новонабуті пріоритети в політиці будуть відповідати новим реаліям і сучасним викликам. Можливо, саме з цього часу розпочнеться нова фаза теоретичного осмислення європейської інтеграції і називатиметься вона не дезінтеграційною, а перезавантажувальною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Diez T., Wiener A. Introducing the Mosaic of Integration Theory. KFG Working Paper Series, No. 88, May 2018, Kolleg-Forscherguppe (KFG) «The Transformative Power of Europe», Freie Universität Berlin, 2018. 33 p.
2. European Commission. Areas of UE actin. 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/what-european-commission-does/law/areas-eu-action_en_
3. Schmitter P. European Disintegration? A Way Forward. *Journal of Democracy*. 2012. Vol. 23 (4). P. 39-48.

4. Woods N. The European Disunion: How the Continent Lost its Way. 2015, 18 December. URL: <https://www.bsg.ox.ac.uk/blog/european-disunion-how-continent-lost-its-way>.
5. Vollaard H. Explaining European Disintegration. *Journal of Common Market Studies*. 2014. Vol. 52 (5). P. 1142-1159.
6. Jones E. Towards a theory of disintegration. *Journal of European Public Policy*. 2018. Vol. 25 (3). P. 440-451. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1411381>.
7. Schimmelfenning F. EU crisis and reform: is differentiated integration the answer? Groupe d'études géopolitiques. Working Paper. 2020, June. URL: https://legrandcontinent.eu/fr/wp-content/uploads/sites/2/2020/06/GEG_EU-crisis-and-reform-is-differentiated-integration-the-answer.pdf.

Наталія СУПРУН

*головний науковий співробітник відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ, Україна
suprun.nataliia@gmail.com*

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ

Впродовж останніх десятиліть однією із найбільш ефективних суспільних новацій у світовій діловій практиці стала корпоративна соціальна відповідальності (КСВ), що є комплексом цінностей та інструментів, через які компанії реалізують своє сприяння суспільному прогресу та вирішенню нагальних соціальних проблем. Корпоративність як елемент стратегії соціальної відповідальності розглядається як синонім колективних дій та спільних механізмів вирішення суспільних проблем і тому застосовується як у бізнес-середовищі, так і в організаціях публічного сектору.

Розглянута в першому аспекті – як бізнес-стратегія, скерована на досягнення комплексного економічно-соціально-екологічного ефекту, що виражається у підвищенні рівня добробуту суспільства, якості життя та ефективному використанні й відтворенні усіх видів ресурсів на основі збалансованості економічних, соціальних та екологічних цілей діяльності. Відтак, КСВ є механізмом, що діє на перетині приватного та публічного сектору, вирішуючи суспільні проблеми підприємницькими ресурсами. Водночас у ділову практику впроваджуються такі непритаманні бізнес-культурі цінності як відкритість, прозорість, підзвітність суспільству, врахування етичних норм та запитів широкого кола стейкхолдерів (заінтересованих осіб).

У практиці українського бізнесу корпоративна соціальна відповідальність набула популярності з початку 2000-их років і, попри свою несистемність та нечисельність компаній, що реалізують програми КСВ, спричинила істотні позитивні зрушення у суспільному поступі. Українські компанії активно розпочали впроваджувати у своїй діяльності окремі соціальні ініціативи, спираючись на норми, визначені Міжнародним стандартом ISO 26000 «Керівництво з корпоративної соціальної відповідальності», в якому КСВ визначається як відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору та етичну поведінку та зважає на очікування заінтересованих сторін. Фундаментальним принципом КСВ, який активно імплементується у бізнес-стратегії українських компаній, є створення додаткової соціальної вартості на користь усього суспільства [2, с.516].

На початковому етапі (2000-2014 рр.) найпоширенішим напрямком КСВ для українських підприємств була внутрішня сфера, а саме: соціально-трудові відносини (підвищення мотивації до результатів праці, антидискримінаційні заходи, розвиток персоналу, поліпшення умов праці). Лише третина компаній, що реалізували програми КСВ в цей період, здійснювали соціальні інвестиції в розвиток громади [2, с.518].

Корпоративний портрет соціальної відповідальності кардинально змінився з початку війни РФ проти України у 2014 р., коли особливо гостро постала необхідність участі бізнесу у суспільних процесах. Якщо на початковому етапі поширення КСВ в українському підприємницькому середовищі програми соціальної відповідальності були спрямовані переважно на «іміджеві» соціальні проекти у внутрішньому середовищі компанії, то після 2014 р. бізнес почав реагувати на гострі проблеми, які треба було вирішувати швидко. При цьому, на відміну від попереднього етапу, соціальні проекти стали звичною практикою не лише для великих компаній, а й для підприємств малого та середнього бізнесу, спроможного більш гнучко та оперативно реагувати на локальні виклики. Ресоціалізація та працевлаштування першої хвилі українських біженців з Донбасу, допомога армії та ветеранам – ці та інші нагальні проблеми, вирішити які держава виявилась неспроможною, здебільшого були розв'язані колективними силами та ресурсами громадськості та бізнесу, який навіть не афішував своїх соціальних заходів.

Соціальна активність та результативність бізнесу у вирішенні цих проблем сприяла соціальному залученню широкого кола громадян у різноманітні формати суспільної взаємодії (волонтерство, участь у

громадських радах при владних структурах, контроль за розподілом бюджетних коштів) та, своєю чергою, зумовила зміцнення соціального капіталу та соціальної згуртованості місцевих громад, що стали дієвим ресурсом суспільного розвитку [1, с.31-34].

Водночас така суспільна практика істотно вплинула на популяризацію культури та цінностей соціальної відповідальності як такої – соціум дедалі більше починає сприймати відповідальність як норму суспільної взаємодії і формувати суспільний запит на її розвиток не лише відносно бізнесу, а й щодо держави.

Важливо підкреслити, що у світовій практиці КСВ розглядається як стратегія досягнення Цілей сталого розвитку ООН (2015), програмного акту, що визначає цілі та формати нової світової парадигми суспільного розвитку. Відповідно до цієї програми всі країни-члени ООН, і Україна в тому числі, взяли на себе зобов'язання розроблення національних стратегій сталого розвитку. Провідну роль у реалізації цих стратегій за визначенням має відігравати державний сектор, в тому числі всі урядові структури та державні організації. І, оскільки провідним механізмом реалізації парадигми сталого розвитку є КСВ, соціальна відповідальність має бути «вмонтованим» інструментом стратегічного управління державних структур. Держава як організація корпоративна за своєю природою просто зобов'язана впроваджувати кращі практики КСВ, які виявили свою ефективність у діловій практиці. Саме урядові структури мають стати драйверами розвитку культури та цінностей соціальної відповідальності.

Проте на сьогодні переважна більшість державних господарських компаній не має власної стратегії КСВ, що свідчить про нерозуміння важливості впровадження принципів соціальної відповідальності на державному рівні. Аналогічною є ситуація в державних організаціях та урядових структурах, які традиційно беруть на себе підвищені політично-обумовлені зобов'язання щодо вирішення тих чи інших соціальних проблем, проте часто не тільки їх не виконують, а й не вважають за необхідне звітувати про їх виконання.

Особливо актуальною проблема «непідзвітності держави» суспільству постала під час нової гострої фази війни, що веде РФ проти України. Суспільна стурбованість (як з боку міжнародної спільноти, так і українського суспільства) щодо необхідності підготовки до війни не зустріла підтримки від держави. І, навіть, на третьому місяці війни офіційний представник влади, називаючи непідготовленість країни до війни таким словом, яке не можна зачитувати у академічному тексті,

зовсім не вважає, що влада має нести відповідальність за неналежне виконання своїх обов'язків, що у будь-якій цивілізованій країні є карним злочином, за який довелося би відповідати не просто перед суспільством, а й за законом. Чому можлива така безвідповідальна поведінка влади? Серед іншого і тому, що для влади не стали нормою такі принципи соціальної відповідальності як підзвітність суспільству та взаємодія із громадськістю.

На сьогодні, коли внаслідок воєнних дій значно загострились соціальні проблеми – катастрофічне руйнування житлової інфраструктури, сотні тисяч переселенців залишились без роботи та можливостей життєзабезпечення своїх родин – цілком доречно було б розпочати суспільне обговорення плану виходу із масштабної кризи, в якій опинилася країна, залучивши до обговорення всі суспільні верстви. Щодня різні міжнародні організації повідомляють, що готують нові «плани Маршалла» для України, але чи має план українська влада і, якщо має, чому він не обговорюється із широким колом громадськості? Це ж план нашого спільного майбутнього і, згідно із апробованою успішною практикою корпоративної соціальної відповідальності, будь який план має бути узгоджений з тими, для кого він приймається і з тими, хто його має реалізовувати. Соціально-відповідальна позиція влади має бути реалізована лише за умови відкритості, публічності, підзвітності та врахуванні інтересів та очікувань всіх стейкхолдерів, тобто всього народу України. Лише спираючись на залучення широкого кола осіб та використання «колективного розуму», можна генерувати швидкі та ефективні рішення, які відповідають очікуванням більшої частини суспільства. Отже, відкрита взаємодія різновекторних суспільних груп сприяє зміцненню соціального капіталу як ресурсу суспільного поступу та зростанню вартості особливого виду активів – т.зв. стосункових активів.

Як свідчить світова практика, розвиток корпоративної соціальної відповідальності на засадах відкритості і соціального залучення сприяє найповнішій реалізації конкурентних переваг як для організацій, що вибудовують власну стратегію на засадах КСВ, так і впливає на підвищення конкурентоспроможності всієї національної економіки завдяки таким чинникам як: розвиток добровільних соціальних ініціатив громади; детінізація бізнесу та зниження рівня корумпованості суспільства; подолання соціальної ізольованості та зниження рівня соціальної конфліктності; удосконалення існуючих та розвиток нових форм соціального та державно-приватного партнерства.

Водночас, соціальна відповідальність створює рамкові умови для пришвидшеної адаптації ефективних стандартів європейської ділової та

бізнесової практики у вітчизняному інституційному середовищі [3], а тому запровадження норм КСВ має розглядатися як алгоритм дієвих заходів інтеграції України у європейський соціально-економічний простір. З огляду на зазначене корпоративна соціальна відповідальність може розглядатись як аксіологічний чинник та ефективний інструмент суспільного прогресу і тому її розвиток має стати національним порядком денним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь. Київ, Ін-т екон. та прогноз. НАН України. 2016. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/295.pdf>
2. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз : монографія / [В.В.Небрат, Н.А.Супрун та ін.] ; НАН України, ДУ «ІЕП» н-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2019, 532 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf>
3. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник соціального залучення (в контексті цілей стратегії «Еуро-2020»). *Український соціум*. 2013. № 2, С. 163-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2013_2_14

Ольга МАРЧЕНКО

*доктор економічних наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна
ol.mar4encko2011@ukr.net*

ЦІННІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БІЗНЕСУ У КОНТЕКСТІ БАГАТОВЕКТОРНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПІДХОДУ

Сучасний період економічного розвитку на національному та міжнародному рівнях характеризується загостренням конкурентної боротьби, її перетворенням у глобальну економічну конкуренцію. У цих умовах ціннісні критерії та характеристики суб'єктів підприємництва набувають значення, по-перше, важливих чинників їх конкурентоспроможності та ефективності, по-друге, складових їх ділової репутації та соціальної відповідальності, по-третє, визнаються, у певному сенсі, їх конкурентними перевагами. Зазначені трансформації оцінки ролі цінностей бізнес-організацій щодо досягнення їх цілей та інтересів суспільства істотно актуалізують економічні дослідження ціннісних характеристик та орієнтирів сучасного підприємництва.

Ціннісні характеристики бізнесу відображають рівень усвідомлення його суб'єктами їх місця та ролі у розвитку суспільства, людини та обумовлені факторами:

2) економічними – їх визначення та усвідомлення пов'язано з певним історичними етапом економічного розвитку, особливостями національних економік та міжнародних економічних відносин, цілями бізнесу у певний період та ін.;

3) соціальними, оскільки підприємництво як вид суспільної активності орієнтовано на: а) суспільні потреби у товарах, послугах, роботах тощо; б) соціальні групи, від лояльного ставлення яких залежить успіх бізнесу – це, насамперед, споживачі, працівники, партнери, власники; в) соціальні формальні та неформальні норми економічної поведінки;

4) етичними – нормами ведіння бізнесу, визначеними та прийнятими бізнес-спільнотою певної галузі, країни, світу;

5) особистісними – ціннісні орієнтири підприємців, які організують бізнес, обирають та формулюють цінності бізнес-організацій на різних етапах їх життєвого циклу, визначають напрями та заходи їх реалізації у процесі господарської діяльності.

Таким чином, ціннісні характеристики бізнесу, по-перше, є за їх змістом багатовекторними – це система цінностей, що інтегрує економічні, соціальні, етичні, особистісні та інші (наприклад, релігійні) ціннісні орієнтири його суб'єктів; по-друге, не є сталими, змінюються відповідно до локальних та глобальних суспільних трансформацій; по-третє, не є уніфікованими, тобто не мають шаблону, оскільки вони відображають історичні, соціально-економічні, національні, галузеві особливості ведіння бізнесу у певній країні, а також відмінності особистісних ціннісних орієнтирів підприємців та визначаються ними.

Виходячи з цього, система ціннісних характеристик сучасного бізнесу:

1) є дворівневою, включає загальні цінності, пов'язані з економічною глобалізацією та розвитком міжнародної економіки, та специфічні ціннісні орієнтири бізнесу, обумовлені національними факторами. Ці рівні взаємопов'язані, а їх співвідношення залежить від ступеня участі національного бізнесу у процесах економічної інтернаціоналізації, інтеграції та глобалізації;

2) поєднує економічні, соціальні, етичні, особистісні та інші ціннісні орієнтири підприємництва;

3) характеризується суперечностями загальних та специфічних, національних та галузевих, соціальних та особистісних ціннісних орієнтирів. Як приклад – ціннісні суперечності між власниками,

менеджментом і працівниками бізнес-організації як її основними стейкхолдерами;

4) є історичною. В сучасний період її елементи трансформуються відповідно до нових вимог та чинників ведіння бізнесу в умовах четвертої промислової революції, цифровізації економіки та бізнес-процесів;

5) є динамічною, її розвиток є багатовекторним, оскільки змінюються всі її складові – економічні, соціальні, етичні, особистісні та інші ціннісні орієнтири бізнесу. Слід підкреслити, що динаміка системи може бути як позитивною, коли накопичується потенціал конструктивного впливу реалізації ціннісних орієнтирів бізнесу на життєдіяльність суспільства та людини, так і негативною, наприклад, коли, цінності певної соціальної групи підміняють собою суспільні цінності, внаслідок чого суперечності загострюються, суспільний та людський розвиток гальмуються.

Базовим ціннісним орієнтиром сучасного бізнесу є його соціально-економічна корисність як здатність та можливість забезпечити оптимальне використання обмежених ресурсів для якнайкращого задоволення суспільних потреб та отримання прибутку. Бізнес, по-перше, здійснюється в умовах обмеженості ресурсів, що спонукає його до конкуренції на ресурсних ринках та оптимізації бізнес-процесів. По-друге, бізнес орієнтований на задоволення суспільних потреб, оскільки, якщо його товари, послуги, роботи не мають попиту, що є формою інституціоналізації суспільних потреб у ринковій системі, використання обмежених ресурсів є неефективним, фактично є їх втратою. Отже, знижується або втрачається соціально-економічна корисність бізнесу, не реалізується його базовий ціннісний орієнтир, який стає суто формальним лозунгом. Подолання цього обумовлює необхідність завоювання ринків товарів, послуг, робіт за допомогою різних заходів, зокрема підвищення конкурентоспроможності, впровадження продуктових та процесних інновацій, маркетингу, PR тощо.

Соціально-економічна корисність бізнесу має фундаментальну і актуальну складові. Її сутнісне ядро як ціннісного орієнтиру бізнесу (фундаментальний зміст) – це усвідомлення та визнання спрямованості бізнесу на задоволення суспільних потреб за умов економії витрат ресурсів як базової умови розвитку суспільства та людини. Саме у цьому полягає суспільна роль бізнесу у контексті його ціннісних характеристик.

Соціально-економічна корисність бізнесу у актуальному аспекті характеризується: 1) основними складовими: суто бізнес-корисність (корисність бізнесу для бізнесу), соціальна корисність (корисність бізнесу для соціума, соціальних груп), корисність для людського розвитку

(корисність бізнесу для людської життєдіяльності); 2) основними рівнями: макроекономічним та мікроекономічним.

На макроекономічному рівні соціально-економічна корисність бізнесу як його базовий ціннісний орієнтир, пов'язаний з задоволенням суспільних потреб, має такі прояви відповідно до її основних складових: 1) корисність бізнесу для бізнесу: удосконалення бізнес-процесів, нові знання, методи, досвід ефективною підприємницької діяльності та добросовісна конкуренція як рушійна сила розвитку підприємництва; 2) корисність бізнесу для соціуму: податкові надходження до бюджету, інвестування програм національного та регіонального соціального розвитку, корпоративна соціальна відповідальність; 3) корисність бізнесу для людської життєдіяльності: якість споживання як складова якості життя, доходи та зайнятість.

На мікроекономічному рівні соціально-економічна корисність бізнесу стосується діяльності певної бізнес-організації та формується її цінностями, що включають такі складові відповідно до їх спрямованості: споживачі, персонал, власники (акціонери), партнери, держава та інші стейкхолдери бізнесу: 1) корисність бізнесу для бізнесу: якнайкраще задоволення суспільних потреб при оптимальному використанні обмежених ресурсів є умовою прибутковості та конкурентоспроможності бізнес-організації. Для власників – це доходи, збереження та розвиток бізнесу; для держави – податки та збори, державно-приватне партнерство та ін.; 2) корисність бізнесу для соціуму: споживачі – задоволення потреб, позитивний клієнтський досвід, якість, безпечність продукції тощо; 3) корисність бізнесу для людської життєдіяльності: персонал – достойна оплата праці, соціальні програми, соціальний пакет, корпоративна освіта, кар'єра, професійна реалізація тощо.

Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ
*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
dlugopolsky77@gmail.com*

Тетяна ЗАТОНАЦЬКА
*доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
tzatonat@ukr.net*

Ольга АНІСІМОВА
*кандидат економічних наук,
ДНУ «Інститут освітньої аналітики»,
Київ, Україна
olgaanisimova@ukr.net*

ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2022

Військовий напад РФ на Україну, який розпочався 24.02.2022 р., суттєво вплинув на усю світову економіку та привернув увагу урядів багатьох країн до швидкого переходу до вуглецево-нейтральної економічної системи. Залежність європейських країн від енергоносіїв з РФ як країни-агресора ХХІ століття призвела до неспроможності деяких з них сформуванню власний політичний вектор на міжнародній арені. Позбутися такої залежності можливо шляхом переходу до принципово нових джерел енергії та розвитком вуглецево-нейтральної економічної системи. Європейська комісія 4.03.2020 р. офіційно представила проект кліматичного законодавства, спрямованого на досягнення Європою вуглецевої (кліматичної) нейтральності до 2025 р.

Слід зазначити, що категорії «вуглецево-нейтральна економіка» та «безвуглецева економіка» дослідники нерідко плутають, незважаючи на те, що вони стосуються різних аспектів кліматичної дії. Так, компанії (продукти, послуги) вважаються нейтральними до вуглецю якщо: діють відповідні стандарти для розрахунку викидів; є можливість підтримувати сертифіковані проекти компенсації викидів вуглецю [1]. Безвуглецеві ж компанії (продукти, послуги) не утворюють жодних викидів вуглецю під час виробництва, постачання або експлуатації (від сировини до логістики й

упаковки). Прикладів безвуглецевого виробництва поки що немає і це справа досить тривалого часу, тому наразі важливим питанням світового порядку денного є саме вуглецево-нейтральний економічний розвиток.

Особливістю вуглецево-нейтральної економічної системи є те, що економічні агенти в ній намагаються мінімізувати та компенсувати виділення вуглецю, пов'язаного із транспортною, промисловою, сільськогосподарською та іншими видами діяльності (перехід до т.з. “post-carbon economy”). Колишній адміністратор Nasa’s Goddard Institute for Space Studies Дж. Хансен у 1988 р., виступаючи перед Конгресом США, оголосив, що “був виявлений парниковий ефект, який наразі змінює клімат” [2]. Під час Earth Summit в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. амбітні плани світової спільноти в напрямку стабілізації концентрації парникових газів були зафіксовані та погоджені. Кіотський саміт 1997 р. розпочав втілення цієї мети в життя. Однак з часом реалізація початкового завдання виявилась усе складнішою з огляду на збільшення використання викопного палива. Трохи згодом були розроблені перші клімато-економічні моделі, що ув'язують викиди парникових газів з впливом на різні сектори світової економіки. Ці комп'ютерні моделі дозволили їх розробникам зв'язати економічну діяльність з кліматом, досліджуючи, наприклад, як зміни в інвестиціях і технологіях призводять до змін у викидах парникових газів [2].

Паризька кліматична угода 2015 р. мала обмежити глобальне потепління до 1, 5°C і стала “надзвичайно важливою для кліматичної справедливості, проте нездійсненою” [2], незважаючи на те, що, на відміну від Кіотського протоколу, Паризька угода передбачає, що зобов'язання зі скорочення шкідливих викидів в атмосферу беруть на себе всі держави (195 країн-підписантів). Проте обсяги забруднення клімату з кожним десятиліттям зростають, незважаючи на постійне проведення глобальних кліматичних самітів по різних містах планети.

Російсько-Українська війна посилює необхідність для Європи розірвати прив'язку до вугілля, нафти та газу загалом та до російських трубопроводів зокрема. На початку квітня 2022 р. з'явилася низка позитивних заяв з боку різних країн. Так, нова вітрова електростанція Італії обслуговуватиме близько 60000 людей, Німеччина розглядає органічні відходи в якості джерел енергії, а Європейська комісія оголосила про розвиток індустрії сонячної енергії [3].

Стосовно України, то країна несе дуже великі ризики, пов'язані зі зміною клімату та військовими діями. По-перше, кліматичні зміни в Україні відбуваються навіть швидше, ніж в середньому в світі. По-друге,

основними статтями товарного експорту України [4] є продукція сільського господарства, яка займає близько 40%. З початком війни 2022 р. обсяг експортних потоків в Україні катастрофічно знизився, що поставило під загрозу продовольчу безпеку в багатьох країнах світу. По-третє, ведення бойових дій РФ на території України погіршує екологічну ситуацію, вимушено збільшує викиди, а також створює загрозу ядерної катастрофи внаслідок злочинного ставлення загарбників до проблем з радіацією. Окупація та перебування окупантів на ЧАЕС, а також ракетні удари та обстріли поблизу інших атомних електростанцій України створюють реальну загрозу навколишньому середовищу всіх країн світу.

Література:

1. Carbon neutral definition (2022). URL: <https://www.climatepartner.com/en>.
2. Dyke, J., Watson, R., Wolfgang, K. (2021). Climate scientists: concept of net zero is a dangerous trap. The Conversation. URL: <https://theconversation.com>.
3. Limb, L. (2022). Which European country is leading on renewable energy? URL: <https://www.euronews.com/green/2022/03/31>.
4. Держстат України (2022). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tszt/tszt_u/arh_tszt2021_u.html.

Віктор САВЕНКО

*доктор юридичних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет
Тернопіль, Україна,
moosson@ukr.net*

Наталія ІГНАТЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
ignatenko1707@ukr.net*

РАЦІОНАЛЬНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ДІЇ ЗАКОНУ В СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Як відомо, правова реальність існує у двох основних вимірах: у вигляді права природного та права позитивного, тобто закону. Природне право у цьому тандемі становить комплекс ідей, принципів та цінностей, що функціонують в середині правової реальності і створюють передумови для функціонування права позитивного. Природне право, своєю чергою, апелює до позитивного права, як до встановлюваного державою мірила

справедливості, що реалізується через загальні нормативно-ціннісні принципи, які пануючі у світі, контролюють усе суще. Тож цілком закономірно, що ґрунтуючись на відкритості та логічності принципів природного права, природно-правове мислення виявляється в одвічному прагненні людини знаходити в навколишньому світі закономірності, на які необхідно зважати і за порушення яких – нести відповідальність.

Уявлення про ці закономірності увійшли в архаїчні міфи, вірування, та звичаєве право і створили підґрунтя для філософських вчень, основу яких склала ідея про право як механізм функціонування універсальних ідеалів блага, справедливості та свободи. Як наслідок, у філософсько-правовому дискурсі виник цілий комплекс проблем пов'язаних із тлумаченням та реалізацією природних прав людини та їх впливу на її життєдіяльність.

Самобутність природного права сформувалася на базі ідеї двоякого ставленні до держави як механізму задоволення суспільних потреб та одночасного примусу. У випадку, коли держава демонструвала готовність шляхом правового врегулювання йти слідом за суспільними принципами природного права, її апологети відмежовувалися від можливості діяти згідно норм позитивного права. У протилежному випадку - навпаки, відкрито дистанціювалася від філософії природного права, вказуючи тим на етичну несамостійність її позиції. У такий спосіб позитивне право встановлювало своєрідний демаркаційний кордон, в межах якого еволюціонували правові відносини, створювався своєрідний продукт свідомої та визначеної нормотворчості, що відповідав інтересам панівної частини суспільства [1].

Норми позитивного права, на відміну від природного, що виглядало як осередок статички не здатний до переоцінки та девальвації, легко адаптувалися до реальних потреб суспільних інституцій і трансформувалися залежно від інтересів вищих прошарків політичної системи суспільства. Контрадаптивність природного права визначалася його орієнтованістю на вищу мету, що існує сама по собі у світі загальнолюдських цінностей і визначає напрямки розвитку усіх сфер людського буття [2, с. 20]. У цьому сенсі співіснування права і закону нагадує взаємопов'язаний зв'язок між буттям та існуванням. Буття розкривається в існуванні, що надає йому предметності та наділяє різноманіттям форм.

Відтак, буття природного права характеризується наявністю незмінного стану; єдністю і неподільністю; всюдисущістю; безмежністю у часі і просторі; автентичністю та неподільністю; багатокomпонентністю; наявністю засобів гармонізації; незалежністю та закритістю, а існування

закону – наявністю просторово-часових параметрів; присутністю у вигляді конкретних фактів та чуттєво-перцептивних проявів; наявністю рис унікальності та індивідуальності; множинним характером; динамікою і перманентним рухом; змінним характером [2, с. 20]. Поширюючись в незалежному часі та просторі, природне право залишалось незмінним впродовж багатьох сторіч, тоді як право позитивне, перебуваючи в тісному контакті з конкретною правовою ситуацією і, користуючись підвалинами, що їх заклало природне право, за відповідних умов реанімувало останнє, повертаючи його до життя.

Отже, хоча поділ права на природне та позитивне досить умовний, адже методологічне визначення природного права його дійсній ролі як феномену в житті суспільства, варто визнати, що суть проблеми, яка стоїть за цим розмежуванням, значно глибша. Спроба поєднати раціональне та ірраціональне в юриспруденції завжди викликала численні труднощі, особливо у сфері, що має стосунок до фактів раціональна сутність яких встановлюються через застосування емпіричного досвіду природно-правової концепції [3, с. 118]. Саме по цій причині ще класичні мудреці філософської і філософсько-правової науки наголошували на необхідності розрізнення права і закону тлумаченні їх як феномена правової реальності.

Розмежування права на природне і позитивне завжди було зорієнтоване на пошук основ правової реальності в повсякденному житті людей. Загалом існує декілька концепцій щодо співвідношення цих концептів у загальній структурі правової реальності. Одна з них, витлумачує природне право як сукупність апріорних моральних вимог, реалізованих у позитивному праву, як критична інстанція, що дає моральну оцінку позитивного права з погляду його справедливості чи несправедливості. Інша, апелює до природного права як до необхідної і незмінної основи чинного законодавства, яке не може існувати поза ним [1]. В обох випадках позитивне право тлумачиться як інституційне утворення, що існує у вигляді формалізованих юридичних норм, втілених у законах та загальнообов'язкових нормативних юридичних документах. Натомість, природне право ототожнюється з незалежною від випадку чи свавілля істиною - одвічним законом справедливості.

Отже, природне і позитивне право мають різну структуру свого існування. Перебуваючи поза сферою дії часу та простору (вимірах дії позитивного права), природне право існує скрізь де існує природа та людина [4, с.109]. Відтак пошук відповіді на запитання якою ж повинна бути ідеальна модель права

Аналізуючи раціональну доцільність дії закону в структурі правової реальності, не можна не згадати про надприродне, або ідеальне право, що постає як комплекс реалій, пов'язаних з пошуками відповідей на питання про його ідеальну модель. Це так зване акме правового буття та існування. На відміну від реального, що активно функціонує у правовому житті як синтез природного і позитивного, ідеальне право – це сфера чистого догматизму, спрямована у глиб самої себе [1].

Існування сфери ідеального обумовлене тисячоліттями пошуків людиною відповіді на запитання про те, як співвідносяться між собою держава та право. Морально-правова доктрина закладена в основу ідеального права, розвиває, за висловом С. Сливки, першопочаткову систему метафізичних поглядів та знань на природно-надприродні явища. На основі цих знань і сформувалася філософсько-правова теорія, яка стала методологічною основою права [5, с. 57].

В ідеальному праві яскраво виражена присутність метафізики. Тут людська думка й уява відходять у трансцендентну сферу, апелюючи до Вищого Розуму, якому відома істинна досконалість [2, с. 20]. Тож ідеальне право повсякчас перебуває у тісному взаємозв'язку з надлюдськими реальностями – надчутливою основою від якої відштовхується весь фізичний і соціальний світ у пошуках вищої справедливості. Тож цілком закономірно, що у проблемних сферах ідеального права все відносно і швидкоплинне розглядається через призму його причетності до абсолютного та вічного [6, с. 54].

З постулатами ідеального права тісно пов'язана проблематика інтуїтивного права. Їх міцно пов'язує метафізика, що ґрунтується на уявленні про буття, як про ланцюг пов'язаних між собою сутностей права дієздатність яких залежить від існування опора, певної кінцевої основи, що забезпечує баланс їх дієздатності. По цій причині дати однозначну відповідь на запитання, чи належить ідеальне право до структури правової реальності, практично не можливо. Якщо ототожнювати термін «правова реальність» з термінами «правова дійсність» та «правова система», то найімовірніше – відповідь «ні». Проте в контексті метафізичного деонтологічного, інтуїтивного розуміння ідеальне право все ж присутнє. І перебуває воно саме в структурі правового життя. Попри загрозу правового ідеалізму, «саме воно здатне виховувати побутове і професійне мислення громадян на засадах справедливості, добра, істини, спільного блага, подекуди переплітаючись із правом природним» [6, с. 54].

У сфері правотворчості інтуїція також присутня. Не відмежовуючись від етичних основ вона охоче визнає, що «володіє надземною природою,

перебуває там, де ані час, ані простір не має сили, де світ безмежний та безкінечний» [2, с. 20].

Таким чином, реалізація онтологічно-правових догматів здійснюється у двох вимірах: фізичному та духовному. Фізичний вимір передбачає перетворення онтологічно-правових догматів на дійсність у практичних діях; духовний – у думках та почуттях. При цьому фізичний вимір ототожнюється із правовим станом свідомості людини, а духовний – з її підсвідомістю, що забезпечує автоматичну правомірну поведінку особи [5]. Віра людей в онтологічність концептів права та закону дозволяє здійснювати управління суспільством без залучення механізмів примусу та штучної покори, адже дотримання особою онтологічно-правових догматів стимулюється внутрішніми чинниками і виражається у структуруванні певних меж життєдіяльності. Ці межі знаходять відображення у правосвідомості – добровільному дотриманні людиною певних заборон та утриманні від їх порушень.

Правосвідомість у цьому сенсі визначається як форма суспільної свідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також уявлень і настанов, які характеризують ставлення особи, суспільної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням [7].

Когнітивна складова правосвідомості, представлена сукупністю правових знань, принципів, ідей, теорій, концепцій, які відбивають наукове осмислення суб'єктами права, правового розвитку, правових режимів, механізму та процесу правового регулювання суспільних відносин. По цій причині легітимність прав і законів визначається не лише їх юридичним декларуванням, а й внутрішнім сприйняттям тією чи іншою спільнотою людей. З огляду на це, правосвідомість можна розглядати як засіб ідеологічного впливу на суспільні відносини в державі який, з одного боку, передує праву, оскільки є виразом волі суспільства або певної його частини, а з іншого – є обґрунтуванням функціонування права, його застосування і дотримання [1].

Своєю чергою це позначається і на підходах до визначення властивостей закону. Так, з позицій теорії позитивізму, основними властивостями закону є: загальна обов'язковість; нормативність; формальна визначеність; державна гарантованість. З точки зору природно-правового осмислення закону, на перший план виступають: цінність природних прав людини; рівність та пропорційність як засоби забезпечення справедливості; верховенство права та правового закону [7, с. 8].

Отже, глибинне осмислення права і закону дає підстави розглядати ці філософсько-юридичні категорії як двокомпонентне наповнення правової реальності, що в органічному симбіозі формують її зміст, ефективно організовуючи та упорядковуючи правові відносини в її межах.

Філософське осмислення сутності права пройшло шлях від ототожнення проблем моралі та права у філософських та теологічних вченнях до появи положень про ідентичність моральних і правових норм, правосвідомість, політичну природу людини і законів як їх писаної декларації.

Оскільки абсолютного права як реально функціонуючої юридичної системи не існує, воно при всьому своєму функціональному призначенні змушене перебувати в осередку буття та функціонувати в системі реальних, практичних життєвих відносин та під впливом волі конкретних людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савенко В.В. Закон у структурі правової реальності: Філософсько-правовий аналіз Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.12 – філософія права. Львів Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1716/dysertaciyanazdobuttyanaukovogostupenyadoktoranauksavenkavv1.pdf>
2. Бачинин В. А. Морально-правовая философия. Харьков : Консум, 2000. 208 с.
3. Кравець В. Розрізнення природного та позитивного права як критерій порівняльних філософсько-правових досліджень. *Антропологія права: філософський та юридичний виміри : матер. міжнар. круглого столу*. Львів : Галицький друкар, 2010. 696 с.
4. Львова О. Л. Природне право: межі його буття та дії. *Правова держава*. – вип. 21. – С. 102 – 108. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/prde/2010_21/2-7.pdf
5. 4. Сливка С. С. Проблема реалізації онтологічно-правових догматів. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/comptech/Local%20Settings/Temporary%20Internet%20Files/Content.IE5/YTKLZASP/vnulpurn_2014_801_13%5
6. Братасюк М. Значимість правого ідеалізму в сучасному українському правовому розвитку. Взаємодія громадян та правоохоронних органів у контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та психологічні аспекти. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 208 с.
7. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система. *Право України*. 2010. № 4. URL: <http://www.info-prensa.com/article-335.html>
8. Романюк Є.В. Основні властивості права в контексті природно-правового та позитивістського право розуміння. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень. Київ Ін-тут держави і права ім. В. М. Корещко НАН України, 2013. 20 с.

Anatoliy HRYHORUK

*Associate Professor at the Department of Philosophy and Social Sciences
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
a.hryhoruk@ukr.net*

Victoria KYDANIUK

*Master's student
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
kidanukviktoria@gmail.com*

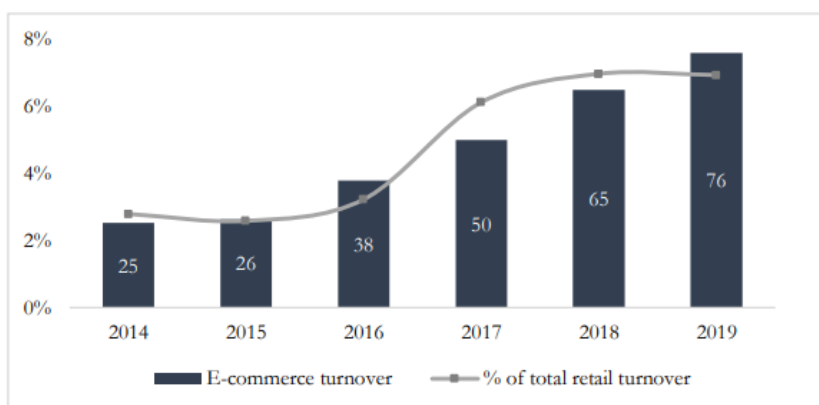
THE ECOMMERCE MARKET IN UKRAINE

Taking into consideration the engagement of Ukraine in the globalization processes, e-commerce has now become perhaps one of the most promising niches of business in Ukraine. According to the estimates of one of the largest Ukrainian product IT companies – EVO, the turnover of physical goods and services purchased in Ukraine online as of 2019 was 76 UAH bn or 6.9% of total retail sales. Nevertheless, if comparing these volumes with the global ones, it becomes clear, that the Ukrainian e-commerce market is still on its infancy stage [1, p. 21].

Moreover, considering the fact that the market is not mature, it is, therefore, extremely fast-growing. In particular, over the last six years, it has demonstrated outstanding growth backed by a CAGR of 24.7%. At the same time, the well-established retail trade segment in Ukraine was maintaining a growth rate of 3.9%. Furthermore, this argument could also be supported by the data from SSSU regarding the constantly decreasing number of offline stores (retail trade enterprises), as starting from 1990 their availability was decreasing with a CAGR of 3.8% [5].

With an increase of 27%, the Ukrainian eCommerce market contributed to the worldwide growth rate of 29% in 2021. Revenues for eCommerce continue to increase. New markets are emerging, and existing markets also have the potential for further development. Global growth will continue over the next few years. This will be propelled by East and Southeast Asia, with their expanding middle class and lagging offline shopping infrastructure [8].

The eCommerce market includes online sales of physical goods to a private end user (B2C). Included in this definition are purchases via computer as well as mobile purchases via smartphones and tablets. Excluded from the definition of eCommerceDB are the following: digitally distributed services (e.g., travel tickets), online stores dedicated to digital media downloads or streams, online stores dedicated to B2B markets, and sales between private individuals (C2C) within the eCommerce market [2, p. 41].

Ukrainian retail e-commerce sales (2014-2019), in billions of UAH [5].

«Rozetka» is the biggest player in the Ukrainian eCommerce Market. The store had a revenue of US\$246 million in 2021. It is followed by apple.com with US \$55 million revenue and makeup.com.ua with US \$46 million revenue. Altogether, the top three stores account for 35% of online revenue in Ukraine. Store rankings are based on every store that generates revenue in Ukraine. These stores can either have a national focus and only sell in their main country or operate on a global scale. For this evaluation, only revenue created in Ukraine was considered [4].

«Wildberries» is one of the fastest-growing stores in the Ukrainian market. The store achieved sales of about US\$2.9 million in 2021. Its revenue growth amounted to 195% in the previous year [8].

Market expansion in Ukraine is expected to continue over the next few years, as indicated by the Statista Digital Market Outlook. It has been predicted that the compound annual growth rate (CAGR 21-25) for the next four years will be 9%. Compared to the year-over-year growth of 27%, this decrease suggests a moderately flooded market. Another indicator of market saturation is the online penetration of 35% in Ukraine; in other words, 35% of the Ukrainian population have bought at least one product online in 2021 [3, p. 34].

Five categories are considered by ecommerce DB. Electronics & Media is the largest segment in Ukraine and accounts for 27% of the eCommerce revenue in Ukraine. This is followed by Fashion with 26%, Furniture & Appliances with 20%, Toys, Hobby & DIY with 15% and Food & Personal Care with the remaining 12% [9].

Nova Poshta is the most frequently offered delivery service provider among online stores in Ukraine. Of those stores that indicating which service they use to transport their goods, 84% cited Nova Poshta as one of their providers.

Moreover, Ukrposhta and Meest Express are among the top three shipping service companies offered by online retailers in Ukraine, at rates of 34% and 24% [7].

Shipping information is based on orders from the store's main country, which is defined as the one where the store generates most of its online revenue. In this case, it is Ukraine. Only stores that provide information about their shipping providers can be considered.

In conclusion, despite all the limitations of the Ukrainian online environment, the e-commerce market demonstrates a rapid growth year by year, being one of the most fast-growing among European countries. Among the factors which restrict even more rapid market expansion could be highlighted the below-average level of internet penetration, the complexity of establishment of a conscientious logistics system, comparably low percentage of the internet users accustomed to regular online shopping. The mitigation of all these issues together with the proper application of several existing growth drivers will indeed boost the pace of growth to the new levels. To be more precise, among the triggers of the possible market growth expansion should be mentioned the high levels of Internet availability and affordability in the country, the readiness of people to extend its usage, rapid implementation of cashless payments into everyday life.

REFERENCES

1. Alsubaie M. B-Economics and Commerce. Global Journal of Management and Business Research 16 (July). 2016. 114 p.
2. Altarifi S. Determinants of E-Shopping and its Effect on Consumer Purchasing Decision in Jordan. International Journal of Business and Social Science. 2015. 78 p.
3. Bray J. Consumer Behavior Theory. Approaches and models. 2008. P. 34-38.
4. Ecommerce Europe. 2021. European Ecommerce Report. URL: <https://www.ecommercewiki.org/reports/792/european-ecommerce-report-2019-free> (date of application 26.04.2022)
5. EVO Business Report. 2019. Results and plans: e-commerce of Ukraine 2018/2019. URL: <https://evo.business/itogi-plany-e-commerce-ukrainy-20182019/> (date of application 27.04.2022)
6. Katawetawarakas Chayapa, and Wang Cheng Lu. Online Shopper Behavior: Influencers of Online Shopping Decision. Asian Journal of Business Research. 2011. 264 p.
7. KPMG. 2021. Global Online Consumer Report. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2021/01/the-truth-about-onlineconsumers.pdf> (date of application 26.04.2022)
8. State Statistics Service of Ukraine. Statistical data on domestic trade and commodity markets. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/spr.htm (date of application 26.04.2022)

9. Future opportunities in FMCG e-commerce. URL: <https://www.nielsen.com/wp-content/uploads/sites/3/2019/04/fmcgeCommerce-report.pdf> (date of application 27.04.2022)

Volodymyr BUZHAN

Ph.D Candidate in Economics

Institute for Economics and Forecasting NASU

Kyiv, Ukraine

vbuzhan.ief@gmail.com

PERCEPTION OF INNOVATIONS BY SMES: CASE OF UKRAINE

Introduction

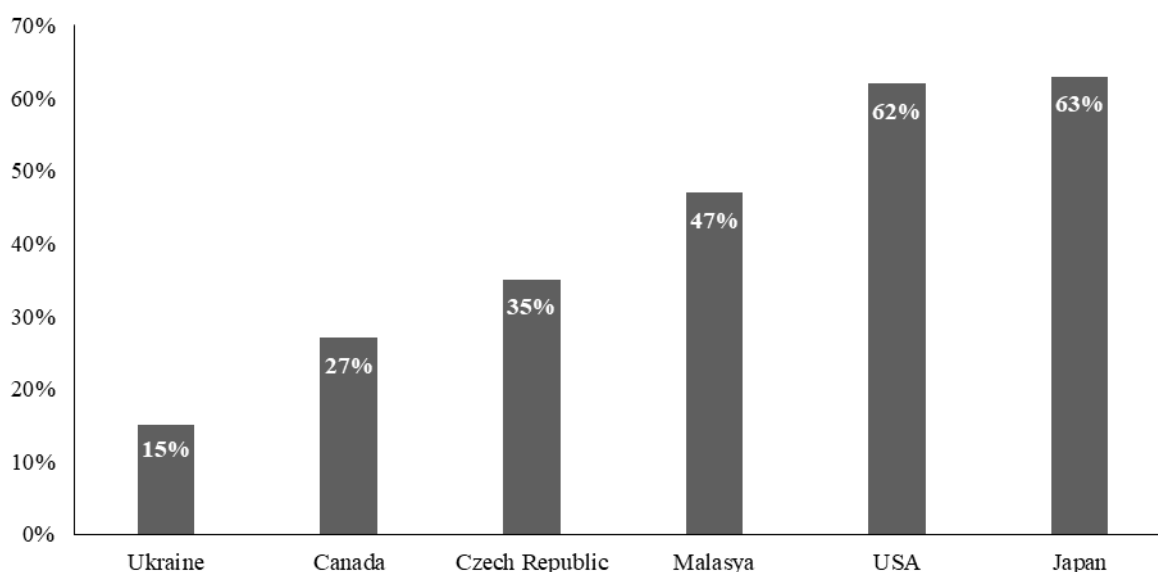
Constant innovations driven by fierce competition is a key factor of economic development in the global economy. Ukraine has had a significant industrial potential in 1990, but for many reasons has not been able to maintain and realize that potential. Since 2014 Ukraine has been focused on defending its territory from Russian aggression which culminated in a full-scale war in 2022. Introduction of innovations is even more critical considering significant damage caused by Russian invasion, as it is critical to build new instead of restoring old and inefficient infrastructure, buildings, production facilities, etc.

Background information on innovations introduced by SMEs SMEs play an important role in Ukraine creating over 79% workplaces. Still, the contribution to the GDP of Ukraine reaches only 16%, while in European countries share of the GDP created by the SMEs reaches 50-80%. In addition, Ukraine, as a transition economy has introduced reforms that liberalized the markets and formed conditions for the development of SMEs.

The healthcare reform fostered the development of entrepreneurship among doctors: over the last 5 years over 17 thousand healthcare professionals have registered individual entrepreneur status. As a results of transition from budget support of state hospitals the government introduced the model of financing per services provided to the patient thus providing doctors with an opportunity to start their own business. The key factors for doctors to start their own private medical service provision was an opportunity to provide services of higher quality, independence, and opportunity to have higher income.

Another difference between Ukrainian and European SMEs is that smaller number of Ukrainian SMEs participate in the global value chain creation, basically export the products. In Ukraine less than 75% of SMEs export their products, while in Germany over 98% of SMEs export their products.

Figure.2. Share of SMEs contribution to the country's GDP in 2020, %

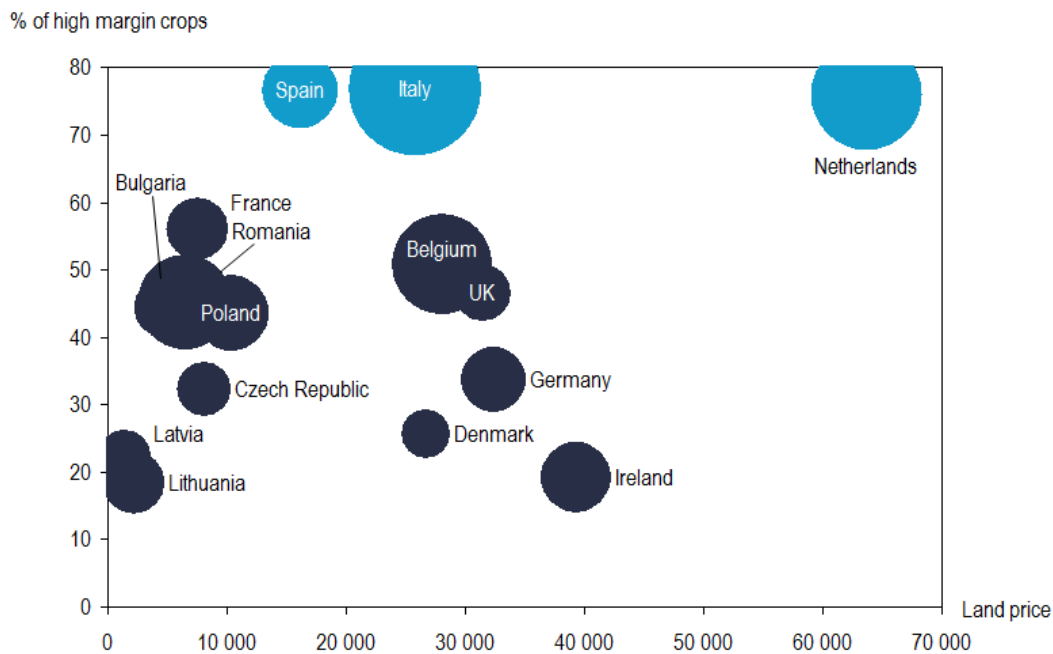
Source: Check point business media [6].

There are several factors that contribute to that difference

1. Perception of technologies and knowledge. Both age and cultural aspect influence, as most farmers are risk-averse, and they are not willing to take risk of implementing new technologies. At the same time, level of introduction of smart farming technologies among large companies. The role of government is critical here as well as government provides subsidies not for new technologies, but rather on that operational capital which is used by farmers for the same old technologies.

2. Government policy. Government plays a key role today in establishing an environment that will support the development and implementation of innovative solutions. For instance, moratorium of farmland in Ukraine has led to situation when the price on farmland was 5-10 times lower than in other European countries which have formed a market.

Figure 2. Correlation analysis of share of high marginal crops and the farmland price by countries in 2020

Source: World development indicators

Cheap farmland has led to inefficiency of agricultural companies which tried to grow extensively and remain inefficient growing crops instead of starting the development along the value chain – food processing or shifting to high marginal products. In those countries where farmland market has been opened, such as Spain, Netherland, Italy has led to shift and production of fruits and vegetables which generate much more value per hectare than wheat and corn.

3. Access to capital and social attitude towards innovations and entrepreneurship.

This affects the source of capital that entrepreneurs can use for their business. As an example, in most European counties, government financing accounts for at least 25% of financing at the pre-seed stage of startups. Another source of capital is family which reaches over 30%. The culture of entrepreneurship has started to evolve recently, as the state banks started to launch loan programs for business.

LITERATURE:

1. Integration of SMEs into the global value chain – 2018. – Access: <https://issuu.com/easybusinessua/docs/report>
2. State Statistical Service of Ukraine – 2021. – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. – 2021. – Access: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
4. Check point business media – 2021. – Access: www.ckp.in.ua

Леся ДІДКІВСЬКА
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ, Україна
Lesya_home@ukr.net*

ЦІННОСТІ СОЛІДАРИЗМУ В ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Військова агресія з боку РФ принесла в Україну багато горя, людські втрати, руйнування інфраструктури та господарства, соціально-економічну нестабільність, загрозу екологічній безпеці тощо. У відповідь на ці виклики українці обрали шлях до солідарності та консолідації нації. Суспільство згуртувалося та мобілізувалося для досягнення цілей, що гарантуватимуть його існування та гармонійний розвиток, а цього можна досягти лише шляхом солідарної взаємодії. Підвищено мобілізаційні можливості соціуму та його ефективність за рахунок синергетичного ефекту в умовах усвідомлення різними соціальними групами спільності інтересів та відповідальності, а також здійснення ними погоджених дій. Відтак в Україні припинилися міжпартійні суперечки, відкрився міжнародний дипломатичний фронт, об'єдналися інтелектуали та журналісти в бажанні перемогти в інформаційному полі, посилилася роль громад у вирішенні численних проблем на місцях, ефективно самоорганізувалися добровольчі загони територіальної оборони, медичні батальйони, громадські, волонтерські та благодійні організації, ІТ-спільноти тощо. Таким чином солідаризм посилив рівень довіри у суспільстві, нівелював патерналістські настрої, зміцнив засади відповідальності та самоорганізації громадян. І це явище не нове, вітчизняний історичний досвід підтвердив, що українці в кризових ситуаціях за давньою національно-демократичною традицією самоорганізації та самоврядування активно включаються в мережі асоційованих груп [2, с. 41].

Водночас український солідаризм наразі варто пов'язувати не тільки з національним, а й соціально-економічним аспектом. Адже в умовах війни припинено діяльність значної кількості підприємств, частину з них зруйновано або вони опинилися в тимчасовій окупації, що не найкращим чином відобразилося на економічному становищі країни та соціальному забезпеченні громадян. Однак важливо, щоб в таких умовах дотримання соціальних пріоритетів відбувалося не лише за рахунок патерналізму в соціальній політиці та утриманства в економічній поведінці. Тим більше

посилювати згадані ризики може обіцяна значна донорська допомога країн-партнерів. Водночас солідарна взаємодія ґрунтується на ідеї соціальної справедливості, а одним із принципів солідаризму є врахування свободи окремого індивіда, визнання приватної власності та особистих інтересів членів суспільства, які займаються господарством. У зв'язку з цим досвід практичної реалізації ідей і засад солідарної економіки може стати одним з можливих шляхів реалізації принципу інклюзивності та досягнення добробуту нації, збереження екологічної рівноваги, ревіталізації традицій соціальної відповідальності в господарській культурі України на засадах законності, демократизму, добровільності та самоврядування.

Відтак актуальними завданнями для України є не лише становлення інституційних механізмів солідарної взаємодії підприємницького середовища і місцевих громад, співпраця уряду та ділової еліти у вирішенні суспільно-економічних проблем, а й економічна самоорганізація та самоврядність на місцях. Істинність останньої тези підтверджує той факт, що в українській економічній історії існує потужна традиція кооперації як форми національного господарського солідаризму та соціально відповідального підприємництва. Свою економічну спроможність вітчизняна кооперація довела і в період Другої світової війни, і післявоєнної відбудови господарства України.

Так, зруйнована під час війни система споживчої кооперації на всій території України відновлювалась солідарно, коштом і працею пайовиків і працівників, основним напрямком її діяльності була заготівля сільськогосподарської продукції для постачання армії й мирного населення, сировини для потреб оборонної промисловості, а також централізоване нормоване забезпечення сільських робітників та службовців (працівники МТС, вчителі, лікарі, зоотехніки, агрономи та ін.) [3, с. 83]. Споживча кооперація задовольняла попит в умовах низької платоспроможності населення, реалізовувала заходи по зниженню витрат обігу в кооперативній торгівлі, намагалась скоротити час товаропросування через різні ланки системи, удосконалювала сільську торгівлю, розбудовувала виробничу та торгівельну мережу у найбільш заселених регіонах. Уже до кінця 1943 р. її торгівельна мережа налічувала 5561 підприємство, 36 райунівермагів, кількість працівників досягла 14039 чоловік [4, с. 9, 15]. У цей період заклади кооперації гостро потребували кваліфікованих кадрів, тому приділялась серйозна увага їх підготовці (на кінець 1945 р. кількість торгівельних працівників зросла до 57991 чоловік [5, с. 159]). Крім того, кооперативи розгорнули підсобні

господарства (займались тваринництвом, рослинництвом, забезпечували роботу закладів громадського харчування, заготовляли гриби, ягоди, лікарські рослини); збільшили складську мережу системи (овочесховища та картоплексховища, керосиносховища, соляні склади, погребі й льодники); створили переробні пункти, забійні майданчики, сушарки, цементні ями тощо [8]. У 1946 р. роздрібний обіг торгівельної мережі та закладів громадського харчування споживчої кооперації України сягнув 7, 4 млрд. руб [5, с. 40].

Вагома частка у забезпеченні товарами легкої промисловості та сфери послуг в період Другої світової війни належала кустарно-промисловій кооперації. Ремісники й кустарі використовували місцеву сировину, були досить гнучкими у задоволенні споживчого попиту, а також зацікавлені у збільшенні виробництва і збуту продукції. Навіть в умовах обмеженості використання підприємницького потенціалу кооперативними організаціями в СРСР вони змогли розширити місткість споживчого ринку промислових і продовольчих товарів, мобілізуючи додаткові товарні ресурси місцевої промисловості та населення.

У післявоєнний період держава, належним чином оцінивши дієздатність споживчої кооперації під час війни, скористалась її підприємницьким потенціалом з метою переходу від нормованого постачання населення за картками до розгорнутої торгівлі (грудень 1947 р.). Подальшому розвитку розгорнутої торгівлі споживчої кооперації сприяла грошова реформа та опанування міського ринку (в 1948 р. мережа міськкоопторга налічувала 2865 од. [6, с. 27]). Кооператори прагнули якнайповніше задовольнити попит споживачів, тому збільшували асортимент та покращували якість пропонованих товарів, у тому числі дефіцитних. Джерелом децентралізованих закупівель кооперації були сільськогосподарські продукти колгоспів і селян, товари місцевої промисловості, кустарно-промислової кооперації та кооперації інвалідів, промисловості споживчої кооперації (кооперативна мережа випікання хліба за 1947-1950 рр. зросла на 73, 6%, продукція якої збільшилась на 86, 1% [5, с. 165; 7, с. 137], активізувалась робота переробних підприємств харчової продукції, підприємств легкої промисловості, меблевих, побутового обслуговування тощо).

Внаслідок відродження у певній мірі економіки України та насичення товарами ринку інтерес держави у питанні розвитку споживчої кооперації почав згасати, адже її результативність була вище успіхів державної торгівлі (роздрібний товарообіг ринку за післявоєнну п'ятирічку загалом збільшився в 2, 9 рази, а споживчої кооперації – у 3, 2 рази, а товарообіг

промислових товарів зріс в 5, 8 рази; товарообіг споживчої кооперації з 1940 до 1950 р. збільшився на 40% [7, с. 61]). Відповідно в серпні 1949 р. кооперативні організації припинили торгівлю в містах, а в 1950 р. в деяких містах та великих робітничих центрах передали власну мережу державній торгівлі [3, с. 118]. І знову споживча кооперація взялася за удосконалення сільського споживчого ринку, збільшуючи питому вагу дефіцитних промислових товарів (в 1950 р. до 69% [7, с. 75]), селяни отримали можливість купувати їх у кредит. Крім того, активно розбудовувалася роздрібна торгівельна мережа на території радгоспів, у невеликих містечках та селах з'явилися спеціалізовані магазини (галантерейно-парфюмерні, будівельні, господарські, книгарні тощо), розгорнулася пересувна торгівля. У містах дозволено було торгувати лише сільськогосподарськими продуктами за цінами, вищими від державних. Піднесенню господарської діяльності споживчої кооперації сприяла й можливість отримання державного довгострокового кредиту, збільшення державних закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію.

Значного розвитку у післявоєнний період набула і кустарно-промислова кооперація, що об'єднувала понад 24 тис. кооперативних майстерень та інших підприємств, торгівельні обороти яких склали 2029, 7 млн. руб [1, с. 317]. Про масштаби її діяльності свідчили конструкторські бюро, експериментальні лабораторії та науково-дослідні інститути, що працювали в її системі. Проте навіть в обмежених формах розвиток підприємництва в СРСР суперечив принципам адміністративно-командного господарювання, тому постановою ЦК КПРС «Про реорганізацію промислової кооперації» від 14 квітня 1956 р. промислову кооперацію до 1960 р. було ліквідовано, а її підприємства передано державі. Внаслідок знищення кустарно-промислових форм кооперування поглибилася проблема дефіциту товарів народного споживання, що негативно відобразилось і на роботі споживчої кооперації.

Таким чином, солідарна взаємодія громадян та підприємницький потенціал кустарно-промислових та споживчих кооперативів України відіграли значну роль у формуванні споживчого ринку в умовах Другої світової війни та післявоєнного відновлення народного господарства. Завдяки консолідації зусиль було розширено місткість споживчого ринку промислових і продовольчих товарів, мобілізовано додаткові товарні ресурси місцевої промисловості та домогосподарств, розбудовано мережу переробних підприємств, збільшено об'єми продукції, що виготовлялись ними, накопичено значні майнові та матеріально-фінансові ресурси, підготовлено кваліфіковані кадри для промисловості та торгівлі,

забезпечено історичну тяглисть інституту підприємництва. Історичний досвід солідаризму українців, ціннісною основою якого є довіра, рівність, взаємодопомога, емпатія, самоврядність, самодостатність, економічна ефективність, свобода вибору та економічна свобода, соціальна справедливість та відповідальність, сталий розвиток тощо, може бути корисним на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гелей С.Д. Теорія та історія кооперації. К.: Знання, 2006. 513 с.
2. Дідківська Л.В. Українська кооперативна традиція як феномен солідаризму. *Проблеми розвитку третього сектора та соціально-орієнтованої економіки в Україні і світі: матеріали конференції*. Полтава, 30 березня 2021, 41-44. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/7142/tezykonf300321kr.pdf>
3. 40 лет советской потребительской кооперации 1917-1957. М.: Центросоюз, 1957. 243 с.
4. Потребительская кооперация за 1943 год: Годовой статистический отчет. М.: Центросоюз, 1945. 122 с.
5. Потребительская кооперация за 1946 год. М.: Центросоюз, 1947. 211 с.
6. Потребительская кооперация за 1948 год. М.: Центросоюз, 1949. 219 с.
7. Потребительская кооперация за 1950 год: Статистический сборник. М.: Центросоюз, 1952. 148 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 296, оп. 8, спр. 97, 68 арк.

Любов ЛИТВИН

*кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
lytvyn2307@gmail.com*

КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ

На сьогодні тема клієнтоорієнтованості є доволі актуальною як для бізнесу загалом так і зокрема. Серед основних цінностей і чинників успіху інноваційного підприємництва найбільшу перевагу компанії надають клієнтоорієнтованості, адже завдяки їй можливо досягти високих показників у таких цінностях, як орієнтація на інноваційність, результативність, відповідальність.

Через нерозуміння сутності поняття «клієнтоорієнтованість» багато підприємств нездатні вибудувати філософію бізнесу. У літературних джерелах існує велика кількість визначень «клієнтоорієнтованості», які

досить різні: як спосіб ведення бізнесу, стратегії, стратегічного підходу; вміння, здатність, інструмент, характеристика бізнесу; дії компанії; оцінка клієнта тощо.

«Клієнтоорієнтованість – це базова цінність, згідно з якою бізнес існує заради задоволення інтересів і потреб клієнта, спосіб мислення компанії, спрямований на забезпечення позитивних емоцій клієнта в будь-якій точці контакту» [1].

Визначальним акцентом «клієнтоорієнтованості» є орієнтація на клієнта, глибоке розуміння інтересів, цінностей та очікувань клієнтів, індивідуалізованого підходу до клієнтів, надання додаткових зручностей та увага до дрібниць. Саме задоволений клієнт мотивує персонал підприємства створити продукт чи послугу, від яких неможливо відмовитися, все це впливає на якість продуктів та сервісу, що врешті решт впливає на розвиток компанії та є запорукою ефективної діяльності компанії.

Основними принципами клієнтоорієнтованості, яких варто дотримуватись для встановлення якісного взаємозв'язку з клієнтами є: турбота про клієнта, надання проактивної підтримки, аналіз ніші та створення портрету цільової аудиторії; розуміння клієнта, уміння випереджати очікування клієнта, робота над корпоративною клієнтоорієнтованою культурою, сумлінність;

Основними цілями клієнтоорієнтованості інноваційних підприємств є: постійне вивчення цільової аудиторії та задоволення потреб споживачів; формування лояльності клієнта до компанії (дії клієнта як покупця та емоційна складова лояльності клієнта); мотивування клієнтів до підтримання та розвитку стосунків з компанією.

Формування клієнтоорієнтованості компанії включає комплекс заходів:

- створення внутрішньо корпоративних стандартів та правил високих стандартів обслуговування клієнтів;
- розроблення системи підбору навчання та мотивації персоналу з позиції розуміння цінності клієнта для компанії;
- планування та організація ефективних маркетингових комунікацій;
- орієнтація на цінності клієнта, розуміння їхніх потреб;
- створення якісних продуктів;
- швидке реагування на запити, відгуки клієнтів;
- розроблення програм утримання клієнтів;
- опитування клієнтів з метою з'ясувати недоліки, аналізувати виконану роботу й покращувати її та ін.

Високий рівень клієнтоорієнтованості, що проявляється в ефективному обслуговуванні клієнтів, є конкурентною перевагою компанії, оскільки маркетингові стратегії, тактики, технології, заходи можуть бути легко скопійовані конкурентами, а скопіювати методіку успішної взаємодії з клієнтами буде набагато складніше, оскільки вона розроблена для конкретної компанії і конкретного персоналу.

Система ефективного обслуговування клієнтів, дає змогу отримати такі переваги:

- зростання конкурентоспроможності компанії;
- підвищення ступеня лояльності клієнтів;
- поліпшення іміджу фірми;
- зростання прибутку за рахунок збільшення реалізації товарів і припливу клієнтів;
- підвищення та вдосконалення кваліфікації працівників;
- поширення позитивної інформації про компанію і серед споживачів, і серед претендентів на роботу та ін..

Отже, конкурентна перевага бізнесу залежить від здатності зрозуміти клієнта і на основі розуміння дати йому більше переваг, ніж інші гравці ринку. Лояльні споживачі потребують мінімальних інвестицій в маркетинг, оскільки лояльність зберігається за рахунок марки товару, рівня обслуговування тощо. Саме ця група споживачів може принести компанії в майбутньому найбільший прибуток.

Таким чином, клієнтоорієнтованість – це одна з основних цінностей інноваційного бізнесу, на якій будується компанія, нарівні з самим продуктом; це не інструмент або функція, а властивість, мислення всієї компанії. Всі процеси повинні вибудовуватися з урахуванням клієнта, всі відділи повинні розуміти, що працюють заради клієнта.

Клієнтоорієнтовані підприємства роблять акцент на довготривалу взаємодію зі споживачами в майбутньому, метою їх діяльності є розвиток та зміни, вони перебувають у постійному пошуку нових шляхів здійснення діяльності, створюють для/та разом зі споживачами, шляхом отримання прибутку для клієнтоорієнтованих підприємств є максимізація цінності споживачів у часі (чим довше клієнт з підприємством, тим більший дохід він їй приносить).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клієнтоорієнтованість робить бізнес сфокусованим на щасті клієнта. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/1626-kliientoorientovanist-robyt-biznes-sfokusovanum-na-shchasti-kliienta> (дата звернення: 01.05.2022).

2. Коба В., Пилипенко, О., Городецький, М. Місце клієнтоорієнтованого підходу у системі маркетингу підприємства. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32925/sism_20_216-219.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.05.2022).

Анатолій ГРИГОРУК

*кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
a.hryhoruk@ukr.net*

Євгенія КАМ'ЯНЕЦЬКА

*здобувачка першого освітнього рівня,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yevhenia12.03.2001@gmail.com*

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПІДПРИЄМСТВА
У ПРОЦЕСІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ**

Сучасний світ швидко змінюється, трансформується, тому важливого значення набуває система цінностей, яка робить ці зміни можливими та ефективними. Вони змушують людей переосмислювати та переоцінювати себе, свої прагнення.

Формування ринкових відносин змінило спосіб життя людей, “параметри” їх економічної культури, а це спричинило зміни ціннісних орієнтацій, мотивації поведінки тощо. У процесі розвитку ринкових відносин зазнавали змін людські цінності. Це пов’язано насамперед з тим що для ринкових відносин характерними є економічний лібералізм, конкуренція, прагнення до отримання прибутку, які суттєво змінили ціннісні орієнтири, які існували в особистості. Нові реалії стимулюють ініціативу, енергію людей, розширюють можливості для розвитку здібностей і творчої активності, дають кожному змогу розвиватися та самовдосконалюватися, проте ці процеси мають й негативні наслідки, такі як формування в людей подвійної моралі, загального відчуження, психічної фрустрації, неврозів тощо.

Економічні цінності сформувалися у процесі економічної діяльності людини та орієнтують особистість в “економічному полі”. Вони регулюють її поведінку, виконують функцію економічної соціалізації,

визначають її роль та місце в економічному просторі, є основою економічної культури особистості.

З них формуються ціннісні орієнтири підприємства, адже розвиваючись у ринкових відносинах підприємству необхідно приймати цінності, які воно поширює. Це дозволить йому розробити таку організаційну структуру, яка б відповідала вимогам ринку, дозволяла швидко реагувати на найменші зміни на ньому, змінювати форми та методи управління підприємством для його ефективного функціонування.

А це потребує вироблення специфічної системи цінностей, яка б включала загальнолюдські, загальноекономічні цінності та цінності підприємства і дозволяла б їх швидко реалізовувати. Такі цінності мають бути емоційно привабливі для більшості членів організації, що дозволить зробити їх взірцями, орієнтирами, мірилом поведінки. До таких цінностей підприємства належать, насамперед, цілі, характер внутрішніх взаємин, орієнтованість поведінки людей, старанність, новаторство, ініціатива, трудова і професійна етика. У сучасних умовах поряд з наявними цінностями потрібно активно формувати нові. Тому важливо відстежувати все нове, справедливо та неупереджено його оцінювати і запозичувати корисне для підприємства. Однак при цьому потрібно дбайливо ставитися до існуючих цінностей, використовувати їх як основу для формування нових цінностей, залучивши відповідні механізми, зокрема спільної творчості. Ключові цінності утворюють філософію організації. Вона відповідає на питання, що є для неї найважливішим. Філософія відображає сприйняття організацією себе та свого призначення, головні напрями діяльності, створює основу вироблення підходів до управління, впорядковує діяльність персоналу на основі загальних принципів, полегшує освоєння вимог адміністрації, формує загальні універсальні правила поведінки [1].

Вони є базою для формування організаційної культури підприємства, яка повинна враховувати ціннісні орієнтири та цілі діяльності всіх учасників бізнесу: підприємців, менеджерів, фахівців і працівників.

Цінності мають бути органічно пов'язаними з особливостями зовнішнього середовища, тобто з ринковим попитом, конкуренцією, різноманітними чинниками і тенденціями, які впливають на підприємство.

Важливість врахування цінностей у діяльності підприємства досліджував Річарда Барретт, який наголошував, що у змінному, швидкому і маловизначеному світі постійно відбуваються певні трансформації, які забезпечують можливість нового способу існування, зміну цінностей, і формують новий спосіб мислення, рівень усвідомлення та існування. А це

дозволить по новому оцінити становище підприємства та перспективи його розвитку в подальшому.

Цінності та переконання визначають та спрямовують поведінку людей, а людина із власною системою цінностей стає ключовим агентом змін, двигуном, який спрямовує і забезпечує розвиток, визначає його напрямок і впроваджує в життя сформовані проекти. Тому важливо сформувати систему цінностей підприємства, розробити єдину систему принципів його діяльності та розвитку, спрямовану на досягнення його цілей, визначення найбільш важливих стратегічних напрямків розвитку.

Ціннісні орієнтації підприємства дають уявлення про систему цінностей, яких дотримується керівництво і персонал підприємства, а це дозволяє судити про його поведінку по відношенню до суспільства, споживачів і партнерів.

Формування стійких конкурентних переваг стає можливим лише через трансформацію бізнес-філософії компанії, включення в її діяльність цінності, що є запорукою гармонізації інтересів всіх учасників економічних відносин [2].

Важливим пріоритетом в розвитку підприємства є розроблення системи управління персоналом, головними складовими якої мають бути заохочення інноваційної активності, зростання професійної компетенції, розвиток освітньо-професійних здібностей, підвищення конкурентоспроможності кадрів в інтересах зростання конкурентоспроможності підприємства і країни загалом. Реалізацію цих цілей може забезпечити розвинута корпоративна культура, яка формує ціннісні орієнтири поведінки керівництва та підлеглих на ньому. Вона об'єднує їх у прагненні забезпечити розквіт компанії, сформувати її позитивний імідж, дозволяє розробляти та впроваджувати передові, оригінальні ідеї, інновації у життя [3].

Проте сьогодні в Україні на більшості підприємств корпоративна культура, увійшла у протиріччя із необхідністю адаптації до ринкових вимог, прискороного економічного зростання та інноваційного розвитку. Це негативно відбивається на організаційній поведінці керівників, мотивації персоналу до ефективної праці, прояву інноваційної активності, що стає перешкодою у забезпеченні ефективної діяльності підприємств.

Отже, ціннісні орієнтири відіграють важливу роль у функціонуванні підприємства, забезпечують стабільність та перспективність його розвитку. Адже вони є тим ядром, яке об'єднує людей, які на ньому працюють ефективно виконувати свої обов'язки, покращувати якість

послуг або продукції, яку воно надає, що у свою чергу приваблює споживачів до даного підприємства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теорія організації. І.І. Свидрук, Ю.Б. Миронов, О. О. Кундицький. URL: <https://kerivnyk.info/teoriya-organizacii9> (дата звернення 29.04.2022).
2. Галушко О.С. Особливості моделі управління ціннісно-орієнтованою операційною системою компанії. *Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины*. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Алушта, 1-3 октября 2009 года. Симферополь. 2009. С. 154.
3. Семикіна М.В. Корпоративна культура підприємства як важіль економічного зростання та інноваційного розвитку. *Социально-экономические аспекты промышленной политики: сб. науч. тр. Ин-т экономики пром-ти НАН Украины*. Донецк, 2007. С. 120-128.
4. Кам'янецька У. Особливості функціонування “Союздруку” на Тернопільщині (1945–1955 рр.). *Магістерський науковий вісник*, 2019. №33. С. 78-82.

Любов ЛИТВИН

*кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
lytvyn2307@gmail.com*

Катерина КУЧЕР

*здобувачка першого освітнього рівня,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ktyakucher1999@gmail.com*

ЦІННОСТІ КЕРІВНИКА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Зміст і спрямованість діяльності людини значною мірою визначаються її ціннісними орієнтаціями [2]. Інтерналізуючись когнітивними структурами, вони визначають вибір бажаної моделі поведінки в ситуації прийняття рішень, на основі внутрішнього відчуття основних принципів і правил «правильної» і «неправильної» поведінки. Вони ж задають пріоритетність тих чи інших способів поведінки в різних життєвих ситуаціях, задаючи сенс конкретним вчинкам. Звідси, вивчення особливостей системи ціннісних орієнтацій людини, виступає одним з інструментів прогнозування поведінкового вибору в різних життєвих ситуаціях.

Як показали багаторічні дослідження, ціннісна складова особистості керівника істотно впливає на управлінську діяльність: ефективність діяльності керівників значною мірою визначається не тільки рівнем їх професійної компетентності, а й тими орієнтирами, які задають векторну складову діяльності, її спрямованість, як на явному, так і на латентному рівнях.

Особливо явно це проявляється в характері і змісті прийнятих управлінських рішень. Якщо на явному рівні, в якості орієнтирів виступають зовнішні по відношенню до суб'єкта управління норми і правила, то на латентному рівні в якості таких орієнтирів виступають саме ціннісні орієнтації. Система ціннісних орієнтацій керівника є значущим фактором формування його індивідуального стилю професійної діяльності, вона ж відбивається в корпоративній культурі організаційної структури, яку очолює керівник, оскільки впливає не тільки на різні результати, а й на різні способи здійснення діяльності [3]. З цих позицій, вельми важливим виступає вивчення ціннісних орієнтацій керівників, спектр і географія яких сьогодні значні.

Система цінностей служить для фільтрації інформації і підштовхування менеджерів до прийняття певних стратегічних рішень. Вчені наводять достатньо доказів того, що лідерські цінності і психологічні процеси відіграють важливу роль в організації, зокрема, в корпоративній культурі і в організаційній продуктивності та дають ґрунтовний аналіз досліджень впливу системи цінностей на вибір конкретного стилю управління [1].

Як відомо, лідерами в основній своїй масі не народжуються, а саме стають. Після першого призначення на керівну посаду, далеко не відразу приходить повне розуміння, якими якостями і цінностями повинен володіти керівник. І відповідно, багато хто збирає свою особисту колекцію «грабель», на які сталося наступити розмахистим кроком в перші місяці (а для когось і роки) роботи управлінцем. Яка б не була на старті кар'єри теоретична підготовка, помилки на цьому шляху роблять всі, ідеального керівника «з народження» не буває. Важливо лише, щоб отриманий досвід поступово систематизувався, а кожна помилка відбивалася образної записом в особистому зводі правил і далі не повторювалася. У когось це виходить з великим успіхом, а у когось, на жаль, з меншим. За ступінь прогресу управлінських навичок і за здібності конкретної людини до управління відповідають цілком певні ціннісні характеристики і якості [5].

Також важливими є цінності керівника в управлінні інноваційним підприємством. Керівник інноваційного підприємства повинен обов'язково

здійснювати планування завдань. Планування здійснюється до початку всіх дій з переведення системи в бажаний стан. Саме на цьому етапі потрібно визначити, за яким маршрутом компанія буде здійснювати рух. Керівник ставить конкретні цілі і описує бажаний результат, він же формулює завдання – те, як до цього результату прийти [6].

Керівник інноваційного підприємства повинен здійснювати чітке структурування. Ця діяльність відноситься до етапу, коли рух системи по переходу в бажаний стан вже почалося. Суть функції структурування полягає у створенні механізму використання управлінських ресурсів. До таких ресурсів відносяться праця, земля (сировина, матеріальні ресурси), капітал, підприємницька здатність, інформація, а найголовніше – час. Цінність різних типів ресурсів змінювалася разом з розвитком людства. Наприклад, праця була на першому місці за часів рабовласницького ладу. У феодальному світі найбільше цінувалися земля і надра. А при капіталізмі, природно, капітал. У поствоєнний період і під час пізнього капіталізму на перший план вийшла підприємницька здатність. А в сучасному суспільстві головний ресурс – інформація. Дана функція керівника полягає в тому, щоб вибудувати внутрішню організаційну структуру компанії оптимальним для досягнення поставлених цілей чином.

Керівник інноваційного підприємства повинен здійснювати правильну мотивацію робітників. Вектори інтересів співробітників і компанії в цілому повинні збігатися. Для цього необхідна мотивація, яку умовно можна розділити на зовнішню і внутрішню. Зовнішня мотивація – це стимули. Створюючи їх, компанія може давати бонуси, штрафи, соцпакет, машину, команду. Тобто як моральні, так і матеріальні заохочення. До внутрішньої мотивації відноситься задоволення від роботи – розвиток, творчість і т.д.

Керівник інноваційного підприємства повинен здійснювати контроль. Це якраз той пункт, про який або забувають, або, навпаки, вважають головним, або взагалі єдиним необхідним дією керівника. Контроль буває вхідний або початковий, коли йде аналіз ресурсів [7].

Проміжний контроль необхідний для відстеження підсумків кожного завдання. Заключний, або вихідний, контроль здійснюється на стадії завершення всіх завдань. Тут керівник порівнює досягнутий результат з тією метою, до якої було вирішено йти спочатку, і робить висновок, чи успішно пройшов цей захід. Делегувати можна тільки контроль першого і другого типів. Заключний етап повинен проконтролювати директор, інакше він не виконує своїх базових функцій.

Таким чином, цінності керівника формуються у процесі соціалізації під час засвоєння нових знань і соціально-психологічного досвіду, проявляються у їхньому спілкуванні та діяльності, реалізуються у процесі життєдіяльності на основі індивідуального досвіду.

Як правило, сформувавши свої ціннісні орієнтації, людина зберігає їх упродовж усього життя, і лише в кризові періоди система цінностей змінюється. Це стосується здебільшого структури цінностей і відображає зміни пріоритетів, унаслідок чого одні цінності стають більш значущими, а інші поступаються їм місцем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волошина Н. В., Бондар І. В., Шакіб О. В. Ціннісні орієнтації сучасних керівників в умовах трансформації українського суспільства //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017. №. 3 (1). С. 51-56.
2. Гудзь О. Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами //Економіка. Менеджмент. Бізнес 2018. Т. 2. №. 24. С. 4-12.
3. Дурнєва Т. В. Формування ефективного стилю керівництва в освіті: ціннісні орієнтації. 2016.
4. Журавльова В. В. Фактори розвитку особистості керівника //Проблеми сучасної психології. 2017 Т. 36.
5. Мостовенко С. М. Ціннісні орієнтації управлінської діяльності керівника закладу соціальної сфери. 2019.
6. Новосад М. Г. Корпоративна культура підприємств в контексті сучасних європейських стандартів // Редакційна колегія. 2016. С. 70.
7. Чернишова А. О., Немченко Т. А. Деякі аспекти корпоративної культури організації // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010. №. 17. С. 328-330.

Галина ПЕТРИШИН

*кандидат політичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
onackogalina@gmail.com*

ТОТАЛІТАРНА ДЕРЖАВА І ОСОБИСТІТЬ

У тоталітарних державах у процесах формування ідентичності домінують формою самоідентифікації є пристосування, і як наслідок цього – формування «загальної ідентичності» з притаманними їй рисами: стадний характер почуттів та уявлень, ірраціональність дій та вчинків, конформізм, зниження рівня індивідуальної самосвідомості і відповідальності, недовіра до інакомислення, низький рівень мотивації до

активних дій щодо зміни соціальної системи, етатистський світогляд тощо. Зазначені риси знаходять вираження у практичній та дискурсивній свідомості. Чому так відбувається? Спробуємо проаналізувати.

Тоталітаризм є формою устрою політичної влади, основним способом придушення самостійного мислення якої є пропаганда «Істини», суть якої визначається самим політичним лідером – «батьком народу» або наближеними до нього ідеологами. Метою такої пропаганди є вибудовування ідейних та культурних моделей, що забезпечують формування безальтернативних духовних потреб. А завданням, згідно міркувань відомої дослідниці тоталітаризму Х. Аренд, є творення картини світу, здатної конкурувати з реальним світом [2, с. 476–477]. Механізмом, що забезпечує ефективність тоталітарної пропаганди, є цензура джерел інформації, особливо ЗМІ.

Ефективними засобами переконання у тоталітарній системі виступає підбір цінностей, що мають осередням питомі традиції та інтерпретацію історичних подій у новому значенні. Створення нової ідеологічної інтерпретації смислів і значень суспільного буття стає засадничим у вибудовуванні моделі світобачення та формує установки правомірності обраних цілей і необхідності вибору певних шляхів їх досягнення.

Важливим моментом тоталітарної пропаганди є навмисне ускладнення проблем життя, розібратися в яких зможе лише «фахівець». Формується переконання, що життя визначається силами, що лежать поза людиною, її інтересами та бажаннями.

Руйнування загальної картини дійсності, факти якої викривляються і підміняються усталеними шаблонами влади, у певної частини людей паралізують здатність до самостійного мислення. Чим довше тоталітарний режим впливає на свідомість людей, тим більшою є кількість тих, хто потрапляє під вплив його ідеології, і тим менше число людей здатне чинити їй опір.

Чим безпораднішим стає «масовий індивід», тим чіткіше проступає його ідентифікація з «Вождем» та глибшою стає потреба у його захисті й почутті єдності з ним. Завдяки такій ідентифікації людина знаходить силу, якої їй бракує. Людям з такою самоідентифікацією, за Е. Фроммом, властиве виражене акцентоване ставлення до влади та сили; розуміння сутності понять «сильний» і «слабкий», як такі, що мають і не мають влади. Понад те, така людина сама хоче бути владою і прагне до підпорядкування їй інших [3, с. 162]. Щоб у тоталітарній системі панував тотальний контроль, «Вождь» повинен вселяти страх, який руйнує здатність людини до розвитку логічного і критичного мислення й

адекватного сприйняття ситуації. З цією метою використовуються різноманітні методи та методики на будь-яку тему, що викликають страх. Але лідер – це завжди єдиний захисник, який рятує народ від загрози та страху, які він (народ) відчуває доти, доки не потрапляє у досконалий і перетворений світ.

Щойно на основі страху виникає контроль, його досить складно усунути: розлад послідовника і дезорганізована емоційна прихильність до лідера або групи ускладнюють отримання чіткого уявлення про те, що відбувається насправді.

Руйнування індивідуальних внутрішніх рис та особистісних установок виявляється у втраті особистістю критеріїв до диференціації понять «добро» і «зло» та інших універсальних цінностей. Критерієм добра стає служіння ідеї, вождю, месії. Основними чеснотами людини виступають віддане служіння справі, схвалення рішень партії та держави, підпорядкування суворій військовій дисципліні.

Головною опорою тоталітарних режимів є аж ніяк не політичні фанатики, а звичайнісінькі обивателі, готові брати участь у будь-яких злочинах правлячого режиму, та «...взяти на себе будь-яку функцію, у тому числі й «роботу» ката», за умов, коли «... суспільство ... забирає у маленької людини нормальне існування та нормальну самоповагу» [1, с. 52].

Для ідеології Росії, як послідовника тоталітарної системи СРСР, сьогодні характерна суміш догматизму, маніхейства та релятивізму. Сформоване бінарне чорно-біле мислення у великої кількості мас, сприймає просту програму пояснення світового порядку, що ґрунтується на ідентифікації «свій» і «чужий». При цьому «чужі» наділяються рисами, які дозволяють зняти відповідальність з «своїх» за будь-які безчинства і виправдовувати дії влади у внутрішній і зовнішній міжнародній діяльності. Наприклад, війна в Україні, Чечні, Сирії тощо.

Посилення фобій у Росії щодо зовнішніх ворогів дослідники стали фіксувати на початку 2000-х, що було пов'язано із подіями 2004 року – Помаранчева революція в Україні. Прагнення уряду Росії відновити своє політичне та економічне панування в межах колишніх кордонів СРСР, сприяло посиленню її мілітаризації та активізації інформаційної війни, ядром пропаганди якої стає ідея «руського міра». На нашу думку, сприйняття цієї ідеї серед населення Росії зумовлене ідеологічними стереотипами більшовицької доби, а саме ідеї «пролетарі всіх країн єднайтеся», та ідеї «вічного революціонера», борця за справедливість і єдиного рятівника всіх знедолених.

Переломним у масовій свідомості росіян стає 2014 рік (Революція Гідності в Україні), з подіями якого (зміна влади в Києві та її зовнішньополітичного курсу, анексія Криму, війна на Донбасі) пов'язана трансформація політичного режиму Росії в напрямку радикалізації. Російські ЗМІ активно формують у населення думку про Росію як «матір» всіх слов'ян, та месіанську роль Росії у захисті російського світу від бандерівців та Заходу. Служіння «містичній меті» стає доленосним як для населення держави, так і для самого «вождя», який увірував у свою історичну місію та «...диктує певний набір дій ... і одночасно виступає гарантією «коректності» цих дій» [4, с. 88].

Фіксована нині у Росії консолідація більшості населення з владою дуже обмежена за своїм предметом – це консолідація проти «ворогів» за новий порядок на чолі з партією лідера держави. Російська пропагандистська машина широко використовує дезінформацію про реальні наслідки так званої «військової операції» в Україні, політику країн Заходу та дій НАТО. Виправдання широкомасштабної війни Росії з метою не допустити отримання ядерної зброї Україною. Ключові меседжі цієї дезінформації поширюються усіма можливими каналами.

Стандартною російською практикою є приписування власних дій іншій стороні. Наприклад, в російських ЗМІ поширюваними є тези: «Україна готує провокації з жертвами за підтримки західних союзників», «НАТО розширюється попри обіцянку Росії не робити цього, тому Росія буде відповідати». Або поширення ідей щодо безпеки життя для росіян та російськомовних в Україні, зокрема про «нацистські» зачистки. Ці кремлівські міфи і фейки дозволяють сьогодні російській владі виправдовувати будь-які військові дії проти України серед власного населення та здійснювати мобілізацію на війну проти українського народу.

Війна Росії проти України змінила риторичну міжнародних ЗМІ і політиків в оцінці влади Росії та її дій на міжнародній арені. Засудження воєнних злочинів російських окупаційних військ та політики російського фашизму в Україні є головною темою, довкола якої згуртовується весь цивілізований світ. Це той пусковий механізм у глобалізованому інформаційному просторі, що спричиняє руйнування ідеологічних засад цієї тоталітарної системи, і світло переможе темряву.

Здатність системи функціонувати поза предметністю, вибудовуючи ілюзорну картину світу і наділяючи її вигаданим змістом, є найбільшою небезпекою як для людини в тоталітарній системі, так і поза її межами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аренд Х. Витоки тоталітаризму [Електронний ресурс]. URL: https://royallib.com/book/arendt_hanna/istoki_totalitarizma.html (дата звернення: 20.03.2022).
2. Арендт Х. Організована вина [Електронний ресурс]. URL: http://ec-dejavu.ru/a-2/Hannah_Arendt_Organized_Guilt.html (дата звернення: 24.03.2022).
3. Фром Е. Втеча від свободи [Електронний ресурс]. URL: <http://modernproblems.org.ru/philosophy/182-begstvo-ot-svobodi.html?start=8> (дата звернення: 7.04.2022).
4. Inkeles A. The Totalitarian Mystique: Some Impressions on the Dynamics of Totalitarian Society [Електронний ресурс]. URL: <https://catalogue.nla.gov.au/Record/2008885> (дата звернення: 12.04.2022).

Віктор ГРУШКО

*кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
grushko.vs@gmail.com*

РИНКОВИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ ТА ЕТИКА ЯК РІЗНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Один з батьків-засновників сучасної економічної науки Адам Сміт розпочинав свою наукову діяльність у галузі економіки в рамках моральної філософії, основи якої ще до нашої ери заклав античний філософ Аристотель, для якого метою цієї діяльності має бути досягнення добробуту, для вільних громадян. Проте з часу утвердження капіталістичної ринкової економіки жорстка конкурентна боротьба стала причиною наростання скептичного ставлення до можливості поєднання моралі та економічних успіхів. Зокрема, британський вчений-економіст ХХ ст. Ліонель Роббінс заперечував існування хоч якогось зв'язку між етикою та економічними здобутками.

У той же час, опоненти визнання особистого корисливого інтересу в економіці в якості системоформуючого фактору щоразу знаходили все більше аргументів, що багатство не є головним мотивом прояву активності більшості людей, а дуже часто виступає лише засобом для досягнення інших цілей. Пропагований у Новий час тип «економічної людини», головним мотивом якої, як стверджувалось класиками економічної науки, є максимізація особистої вигоди заперечувало навіть віддалений зв'язок між економікою та етикою. Проте, всупереч аргументів пропагандистів уможлидних тверджень в економічній науці, велика частина людей у своїй

економічній поведінці далеко не завжди керуються мотивом максимізації своєї особистої вигоди. Реалії життя виявляють, що дійсно «правила гри» ринкової конкуренції значною мірою, суперечачи людській природі, змушують її деформуватись, націлюючи людей на їх втягування у безперервну гонитву за грошовим прибутком.

З одного боку, ринок дійсно спотворює людську природу, проте, з іншого не має переконливих аргументів, що саме стимулювання егоїстичного корисливого інтересу виступає тією рушійною силою, яка забезпечує прогрес економіки і суспільства. У світі існує багато країн з ліберальною ринковою економікою, які протягом тривалого часу ніяк не можуть вибратись із стану економічної відсталості і бідності, водночас, не має прикладів досягнення значних економічних результатів у жодній з успішних країн без певної етики, яка націлена на підтримку організованої солідарності між людьми.

У той же час, більшість існуючих етичних систем організованої солідарності між членами бізнес-спільнот націлені на культивування внутрішньо корпоративної етики, при цьому залишаються егоїстичними до конкурентів. Водночас, найкращі економічні результати демонструють ті країни в яких достатньо висока етика, солідарність, взаємовиручка охоплюють своїм впливом усіх співгромадян своїх країн. Економічна практика багатьох країн засвідчує, що етика, як прояв соціального капіталу, постає в якості одного з ключових факторів від якого напряду залежить можливість досягнення не лише високих результатів виробництва, але також і якість освіти (нагромадження людського капіталу), зниження злочинності, збереження природного середовища і т.д.

При цьому солідарність між членами суспільства чи соціальної групи формується не на відмові від реалізації ними своїх особистих інтересів, а на можливості їх втілення у життя не лише через матеріальну винагороду. Поширеними мотивами у багатьох випадках є орієнтація людей на підвищення ними свого авторитету або ж прагнення турбуватись про інших. Вузько утилітарне розуміння в економічній теорії особистого інтересу ігнорує той факт, що самоствердження людей втрачає цінність, якщо воно націлене на самих себе. Значимість самоствердження зростає разом з визнанням досягнень людей іншими членами суспільства. Людина, яка збагатилась на тіньових схемах, щасливчик, що виграв величезну суму грошей у лотерею і, творець успішної компанії, яка досягла вагомих результатів на міжнародній арені, матимуть дуже різне визнання у суспільстві.

Найпоширенішою солідарною групою у суспільстві є сім'ї в яких є нормою асиметрія економічних відносин, одним з проявів яких є те, що хтось із подружжя вносить помітно більший фінансовий внесок. У багатьох етнічних групах можна виявити різні форми економічного солідаризму які можуть охоплювати своїм впливом великі родини, громади земляків і навіть поширюватись на всіх представників своєї етнічної спільноти. Асиметрія економічних відносин використовується людьми, як своєрідна форма страхування, у рамках малої групи - для себе, а великої – для своїх дітей і внуків. Інвестиції людей своїх доходів у своє соціальне середовище дозволяє їм облаштувати навколо себе якнайширший комфортний матеріальний і безпековий простір.

Факти з економічної дійсності свідчать, що особисті інтереси людей можуть зливатись з інтересами їх соціального середовища, через що складно сепарувати егоїстичні прагнення окремих індивідів від їх намірів про когось піклуватись. Поширеним мотивом економічної діяльності часто виступає егоїстичний груповий інтерес, носіями якого можуть виступати окремі компанії, фінансові структури, країни або ж об'єднання країн. Такі егоцентричні структури чи спільноти можуть націлюватись на реалізацію своїх вузькокорпоративних інтересів, які у свою чергу можуть загрожувати не лише руйнівними наслідками іншим суб'єктам економічної діяльності, але навіть безпеці інших країн. Значною мірою, поширення зубожіння як у світі, так і в Україні, зокрема, серед значної частини населення є наслідком утвердження егоїстичного особистого інтересу в економічній діяльності у значної частини учасників ринкової конкуренції [5].

На сучасному етапі ресурси планети неухильно вичерпуються, що створює передумови наростання напруги між усіма суб'єктами економічної діяльності, формуючи підґрунтя до розгортання «війни всіх проти всіх». У цих умовах перевагу одержують суспільства в яких вища етика, у яких панують взаємовиручка і солідарність між людьми. Приходить усвідомлення, що парадигма соціально-економічного розвитку потребує зміни і її переорієнтації з намагання забезпечувати якомога вищий рівень споживання, до більш справедливого розподілу вироблених благ та ефективного використання обмежених ресурсів довкілля, яке не допускати перевищення здатності природи до самовідновлення. У свою чергу, соціумам, економіки яких продовжать функціонувати в рамках вільного (лібералізованого) ринку, загрожуватимуть важкі випробування з якими приречене зіткнутись людство у найближче століття.

Ринковий лібералізм, що деформує людську природу, ставлячи людей у ситуацію, коли вони один одного починають сприймати, як конкурентів,

є лише одним з проявів проблеми. Американський економіст і соціолог Торстейн Веблен звернув увагу, що орієнтація людей на гонитву за грошовим прибутком, «престижним споживанням» підживлюється людськими слабкостями, які формуються на базі "зздрисного порівняння" [1]. Трактування людей лише в якості споживачів матеріальних благ і задоволень, а найуспішніших у змаганні за нагромадження грошових знаків в якості кумирів і зразків для наслідування, спрямовує сучасний соціум до згубних для себе і навколишнього природного середовища наслідків. Нав'язування такого трактування сутності людей принижує їх цінність, в яких насправді закладений набагато більший потенціал ніж здатність до збагачення та одержування найрізноманітніших задоволень від набутих благ.

У той же час абсолютна більшість функціонуючих у суспільстві інститутів орієнтовані на примітивізацію сутності людей, що проявляється у пропагуванні важливості корисливих мотивів в їх соціально-економічній поведінці, пріоритетності утилітарних потреб та безальтернативності гонитви за все новими порціями задоволення. Незалежне від панівного інформаційного поля мислення, все частіше починає сприйматись як прояв дисфункціональності, що створює проблеми для існуючої системи. При цьому прояви взаємовиручки і солідарності між людьми, постають для такої організаційної структури як аномалії, що руйнують відлагоджений ритм життєдіяльності такого суспільства. У системі де панують ліберальні, ринково-конкурентні цінності, де ритм життя суспільства підпорядкований безперервному змаганню між усіма за нагромадження все більшої кількості грошей, кожен аспект у ній націлений на атомізацію соціуму і, фактично, на його розпад [3].

Всупереч твердження про панування раціональних мотивів у поведінці людей, які вмотивовані одержувати максимальну особисту вигоду, у дійсності в більшості своїй вони прагнуть у першу чергу щастя, складовими якого є безпека, впевненість у завтрашньому дні, життя у збереженому докїллі, особиста свобода, можливість самореалізації, яка може мати набагато ширше коло спрямувань ніж механічне нагромадження грошей чи престижне споживання.

Культивування лібералізації ринку, як панацеї від ефемерної неефективності, критерієм досягнення якої є нагромаджені гроші, в якості знеособленого бездушного механізму безупинно втілює вирокі все новим людям, визначаючи їх зайвість на святі життя мазунчиків долі, які зуміли досягнути кар'єрного чи фінансового успіху. У той же час історія людства переповнена зламаними долями гідних і талановитих людей, до яких

суспільне визнання приходило лише після їх смерті. При більш ретельному дослідженні історії успіхів у лібералізованому конкурентному ринковому середовищі можна виявити, що його досягають частіше ті, хто найкраще догоджає забаганкам більшості, чий інтелектуальні, смакові та моральні якості далекі від досконалості. Тобто лібералізований конкурентний ринок у дійсності забраковує і прирікає на загибель і забуття часто найкращих, при цьому відкриває дорогу до вершин соціального визнання найвправнішим маніпуляторам. У такому суспільстві слава дістається не дійсним героям, які жертвують своїм життям заради інших, а лицедіям які подвиги цих героїв грають у фільмах чи імітують в інших сферах діяльності і вони ж за «дивним» збігом обставин одержують найбільшу фінансову винагороду.

Окрім того, що ліберальний ринок забраковує найкращих, він, водночас, втягуючи пересічних людей у безперервну гонитву за грішми і черговими споживчими благами, позбавляє їх можливості для наповнення свого життя значимим змістом, відчуттям радості від єднання з близькими людьми і врешті решт досягнення ними щастя. У рамках такої парадигми життя у більшості формується відчуття, що їх оточують лише одні конкуренти, які тільки й мріють, щоб вони програли у змаганні за соціальний успіх і, що немає навколо нікого хто б щиро міг би розділити з ними радість їх особистих досягнень. Вочевидь навряд чи лібералізація, в основі якої розкріпачення тваринних інстинктів у людей, хоч коли небудь дозволить досягнути суспільству достатку і безпеки для усіх його членів чи принаймні для більшості і тим більше такого стану, коли осягнення щастя у соціумі для його представників стане нормою, а не рідкісною випадковістю.

Розвивати процеси, що спрямовують у хибному напрямку, можна певний час, проте вочевидь такий поступ врешті решт завершиться за термінологією Френсіса Фукуями «кінцем історії», при цьому в найгіршому значенні [4]. Соціально-економічні доктрини організації суспільства від марксизму до лібералізму визначаючи в серцевині суспільного життя певну неживу субстанцію (матеріальні блага, гроші тощо) вихолощують спочатку духовний сенс життя людей, а згодом умертвляють емоції, емпатію, людяність, надаючи всьому, що відбувається у соціальному середовищі механічної динаміки. У таких умовах рух ще залишається, але його сенс вже не служіння життю, а хижацька експлуатація його ресурсів, для нагромадження і концентрації влади, в гонитві за якою програють навіть ті, хто формально досягає найбільших успіхів [2]. У свою чергу, чим більше концентрується влада в одних руках

тим менше у суспільстві залишається не лише особистої свободи, але й безпеки і навіть потреби збереження і продовження життя.

Факти засвідчують, що в основі лібералізму у дійсності лежить не свобода від диктату панівної системи і власників грошей, а сваволя людських пристрастей. Вочевидь, що сваволя природних бажань помітно деформує ідею свободи, за яку віддають свої життя протягом усієї історії найкращі з людей. Досвід ліберального ринку, як і одержавленої командної економіки засвідчують, що раціоналізована організація життя, рамками механістичних концепцій, мають ознаки логічно вивірених маніпуляцій, метою яких є боротьба за владу і зручність управління. Ще на початку ХХ ст., філософ Лев Шестов (Шварцман) попереджав про небезпеки логічно доведених істин та необхідність звільнитись від пасток загальноприйнятого, для набуття людьми дійсної свободи, головним проявом якої є можливість творчої самореалізації людьми свого потенціалу [6].

Не «заздрісне порівняння» виявлене Вебленом має виступати стимулом економічної діяльності для людей, а заохочення кожного до інтелектуально-творчо-креативного особистісного зростання. Окрім того «ірраціональний» вибір людьми в користь споживацького мінімалізму, мотивом якого є прагнення зробити свій власний внесок у зниження навантаження на природу, містить у собі більше раціонального здорового глузду ніж пропагований егоїстичний особистий інтерес націлений на максимізацію споживання. Суспільні установки можна і слід змінювати на такі, які забезпечуватимуть як виживання людства, так і недопущення перетворення життя людей у стан «війни всіх проти всіх».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веблен, Торстейн Бунде. Теория праздного класса / Торстейн Бунде Веблен. М. : ЛИБРОКОМ, 2011. 365 с.
2. Гэлбрейт, Джон Кеннет. Экономические теории и цели общества / Джон Кеннет Гэлбрейт. М. : Прогресс, 1976 . 405 с.
3. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація / В.В.Ільїн. К.: Книга, 2007. 528 с.
4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Френсис Фукуяма. М.: ООО «Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 588 с.
5. Хомский Н. Прибыль на людях: Неолиберализм и мировой порядок / Ноам Хомский. М.: Праксис, 2002. 248 с.
6. Шестов, Лев Ш54 Афины и Иерусалим / Л. Шестов. М.: РИПОЛ классик, 2017. 414 с.

Любов АЛЬТГАЙМ
*кандидат географічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
altheim@ukr.net*

РОЛЬ ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ У ДОНЕСЕННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

Сучасне молоде покоління є дуже мобільним, ініціативним і має всі можливості вільно проявляти себе у всіх напрямках діяльності, але не завжди готове брати на себе відповідальність через брак життєвого досвіду. Головне завдання старшого покоління надати йому можливість здобувати цей досвід, можливо навіть, вчитись на своїх помилках і вказати їм на правильні ціннісні орієнтири. Особливо потреба у цьому відчувається зараз, коли наша країна переживає найважчий період свого існування – війну і агресію російських окупантів. Це підштовхнуло нас зробити переоцінку цінностей і виникла потреба у відповідях на багато запитань, яких раніше не було. Після перемоги, у яку ми всі віримо, їх може стати ще більше і головні із них: «Які цінності для нас будуть пріоритетними у нашій оновленій країні? Що ми із собою візьмемо далі, а що залишимо назавжди у минулому?»

Війна змусила мешканців півдня і сходу країни покинути свої домівки і вимушено стати внутрішньо-переміщеними особами у межах України та біженцями у різних країнах Європи і решти світу. Після пережитого ними, коли їх вбивали нелюди, які розмовляли із ними на одній мові – це у рази жахливіше, ніж, коли то був німецький окупант під час Другої світової війни. У них ще більше немає відповідей на всі запитання. Руйнування усталеної системи цінностей для цих людей може сприйматися як втрата сенсу власного життя. Саме у цьому, крім матеріальної підтримки, ми і можемо їм допомогти зрозуміти і усвідомити, що ми із ними одна нація і один народ і ми все разом вистоїмо, переживемо, відбудуємо, як вже було в нашій історії. Реалізувати це також можна і через екскурсійну діяльність, яка одночасно виконує кілька функцій. Насамперед, через екскурсійну послугу ефективно можна доносити національні цінності, а також поширювати політичні, філософські, наукові, художні й інші погляди, ідеї й теорії.

Екскурсійну діяльність у цьому напрямку в Україні використовували від того часу, коли вона тільки почала розвиватись у другій половині XIX ст. і мала тісний зв'язок із розвитком краєзнавства, активізація якого

спостерігалася у період піднесення національно-культурного руху українського народу. Тому, на відміну від західноєвропейських «прогулянок на природу», екскурсії на українських теренах мали переважно народознавче спрямування ще у ті часи [2].

Сьогодні ці напрацювання продовжують реалізовувати під час екскурсійних послуг на багатотемних оглядових екскурсіях, які не випадково називають багатоплановими, оскільки вони дозволяють доносити загальні ціннісні орієнтири у хронологічному порядку всього існування населених пунктів. До них можна віднести такі, як «Минуле, сьогоднішня й майбутнє Тернополя», «Історичними і пам'ятними місцями Львова», «Київ – місто бойової й трудової слави», «Місто моє - гордість моя», «Хотин у шести століттях», «Місто на Дніпрі» та інші. У оглядових екскурсіях події викладаються великим планом – це дає загальну уяву про місто, край, область, країну загалом. Хронологічні рамки такої інформації, яка подається під час екскурсійних послуг – із дата заснування міста чи перших згадок про нього, до сьогоднішнього дня й перспективи розвитку міста (села, селища) [1].

Якщо нам потрібно конкретизувати ціннісні орієнтири і зробити акцент на розкритті однієї теми – це можна реалізувати на тематичній екскурсії, яка присвячена розкриттю однієї теми. Якщо це історична екскурсія, то у її основу покладені одна значна подія або кілька подій, об'єднаних однією темою, іноді більше тривалий період часу. Якщо це екскурсія на архітектурну тему, то предметом вивчення можуть стати найцікавіші архітектурні твори, розташовані на вулицях і площах міста, а у великому місті - архітектура XVIII або XIX ст., архітектурний ансамбль, пам'ятники. Теми національно-визвольного руху, що розкривають славетний шлях українського народу можна розвивати національні цінності. Сюди ж входять теми із історії національних, крайових, обласних, міських організацій визвольного руху, а також екскурсії місцями військових подій ОУН, УПА, козацькими могилами. Про становлення й зміцнення незалежної Української держави, про відбудову у нашій країні демократії. Чіткість у визначенні теми, правильно намічені хронологічні рамки й відповідно до цього проведений відбір матеріалу відіграють важливу роль у донесенні необхідної інформації до споживачів екскурсійних послуг, у ефективності заходу загалом [1].

Це може бути не тільки історична чи національно-визвольна тематика, але і релігійна, виробнича, природознавча, мистецтвознавча, літературна та інша.

Із метою релігійно-морального виховання молоді ще наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. застосовувались паломницькі екскурсії. Їх об'єктами обирали: Києво-Печерську лавру, Видубицький, Михайлівський, Троїцький монастирі, скит у Феофанії, Голосіївську пустинь, Межигірський монастир під Києвом. Здійснювались також екскурсії до Почаївської лаври, монастирів Чернігова, Білгорода, Лубен тощо. Відомо, що учні Маріупольської Олександрівської гімназії відвідували місцеві собори та храми, а учні Севастопольської гімназії здійснювали екскурсії-паломництва до Георгіївського монастиря. Одним із місць паломництва тоді був і Святогірський монастир у Білгороді Харківської губернії [2]. Саме такі екскурсійні маршрути і сьогодні дозволяють робити акценти на сімейних і релігійних цінностях

В особливу підгрупу виділяються виробничі екскурсії, які проводяться із метою професійної орієнтації підлітків, надання допомоги учням загальноосвітніх шкіл у виборі ними майбутньої фаху. Такі екскурсії присвячені докладному знайомству із різними професіями, а у більшості випадків всебічному показу одних-двох провідних професій. Вони дають можливість молоді визначити свої життєві пріоритети на майбутнє. Під час самовизначення кожна людина формує власні життєві орієнтири, що базуються на цінностях, які визнано суспільством і державою [1].

Одними із найпоширеніших екскурсій, із часів заснування екскурсійної діяльності є природознавчі, які у другій половині ХІХ ст на початку ХХ ст організовувались у гімназіях та училищах під керівництвом учителів природознавства. Так, здійснювались природничі екскурсії у Лубенській, Хорольській, Черкаській, Уманській, Балтській, Полтавській жіночих гімназіях. Практично всі жіночі гімназії м. Києва не залишали без уваги Ботанічний сад, береги Дніпра, дачні місцевості: Пущу-Водицю, Святошин. Також влаштовувались природничі екскурсії із учнями Київської, Миргородської, Немирівської, Переяславської, Радомишльської, Стародубської чоловічих гімназій, а також у Київському, Кременчуцькому, Чернігівському, Проскурівському, Полтавському, Рівненському реальних училищах. Активно проводились природничі екскурсії і на півдні. Одеська жіноча гімназія влаштовувала екскурсії в околиці Аркадії, Мало-Фонтанською дорогою, де оглядалися Хаджибейський парк і лиман. Околицями міста Маріуполя природничі екскурсії організовувала Маріупольська Олександрівська гімназія, до річки Салгир — Сімферопольське реальне училище, околицями міста — Новомосковська міська прогімназія. Екскурсанти Севастопольської гімназії подорожували до маєтку Фальц-Фейна «Асканія-Нова», мису «Айя». Миколаївська

Келецька чоловіча гімназія здійснювала екскурсії до найближчих околиць міста Кельц, щоб познайомитись із місцевою флорою та фауною. Природничі екскурсії організовувались у сади та парки, ліси та поля, на береги річок, Чорного та Азовського морів [2]. Як тоді, так сьогодні під час таких екскурсій можна збирати матеріали для створення колекцій, гербаріїв, милуватися природою, оздоровлюватись. Така екскурсійна діяльність допоможе відродити почуття прекрасного, пробудити бажання бути ближчим до природи, зробивши акцент на екологічних цінностях і необхідності зберегти це все для майбутніх поколінь.

Завжди важливими для формування національних і життєвих цінностей під час надання екскурсійних послуг є Шевченківські теми. А саме формування екскурсійних маршрутів місцями, пов'язаними із життям і діяльністю Т.Г.Шевченка, у садибу-музей Т.Г.Шевченка і його філії на місцях, у Канівський музей, садибу-музей Т.Г.Шевченка у Моринцях, кімнату, будиночок, кабінет і квартиру Т.Г.Шевченка, де він перебував протягом свого життя. Ще на початку ХХ ст. зроблено перші кроки щодо організації та проведення літературно-мистецтвознавчих екскурсій, де екскурсоводами, як правило, були вчителі малювання, літератури. Такі екскурсії виховували у молоді естетичні смаки, підвищували її культурний рівень, допомагали формувати особистість молодої людини. Саме пробудження зацікавленості молоді до української літератури і мистецтва обумовило тоді організацію літературних екскурсій до Канева на могилу Т. Г. Шевченка. Але до цих подорожей учнівської молоді місцева влада ставилась із недовірою, дозволяючи їх проведення під наглядом поліції [2]. Сьогодні нам потрібно продовжувати надавати такі екскурсійні послуги.

Мистецтвознавчі екскурсії дають можливість реалізовувати широкий спектр ціннісних орієнтирів, оскільки вони поєднують наступні групи екскурсій: театральні, музичні, із показом творів монументальної скульптури, екскурсії у картинні галереї, музеї, у майстерні художників і скульпторів, у виставкові зали, екскурсійні маршрути народними художніми промислами, у місця життя й діяльності артистів, художників та інших діячів мистецтва [1].

Доносячи ціннісні орієнтири під час екскурсійних послуг потрібно не забувати, що в основу екскурсійної діяльності покладено принципи науковості, правдивості, зв'язку теорії із життям. Важливою умовою підвищення ефективності даних заходів є творчий підхід до застосування зазначених принципів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтгайм Л.Б. Організація екскурсійних послуг. Навчально-методичний посібник для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності «Туризм», Тернопіль 2017, 204 с.
2. Федорченко В.К., Костюкова О.М., Дьорова Т.А., Олексійко М.М. Історія екскурсійної діяльності в Україні: навч. посібник, Київ, Кондор, 2004, 166 с.

Степан ПРИЙДУН

*кандидат історичних наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
pryidun@tnpu.edu.ua*

КРИЗА «СОЮЗНИЦЬКОЇ» СХЕМИ ІСТОРІЇ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Відносини колективного Заходу з росією в умовах постбіполярного світу завжди залишались одним з найдискусійніших питань міжнародних відносин. Після завершення «холодної» війни, дезінтеграції СРСР та появи нових незалежних держав США, які залишилися єдиною наддержавою у світі та реалізовували свою політику стосовно спадкоємиці колишньої Країни Рад, намагаючись унеможливити появу реваншистських настроїв і рухів всередині російського суспільства. Основним проявами цієї політики стали заходи, спрямовані на максимальну інтеграцію Москви до міжнародних інституцій та комерційних зв'язків, а також реалізація абсолютно проросійської політики щодо нових незалежних держав на пострадянському просторі. Це означало, що вибудовування двосторонніх міждержавних відносин з пострадянськими державами та розвиток співпраці з ними реалізовувались з урахуванням інтересів росії. Така політика Вашингтона після 1991 р. була логічним продовженням курсу адміністрації Дж. Г. У. Буша щодо максимального продовження існування СРСР, оскільки Захід навіть у період найбільших загострень часів «холодної війни» ніколи не ставив за мету розвалити Радянський союз. Розпад Організації Варшавського договору, повалення комуністичних режимів у державах Центрально-Східної Європи було цілком достатньо для того, аби СРСР втратив статус наддержави, натомість повна дезінтеграція Країни Рад породжувала більше проблем для Вашингтона, ніж здобутків, зокрема мова йде про збереження режиму нерозповсюдження ядерної зброї, виконання кредитних зобов'язань і загрози міжнаціональних конфліктів. Найкращим свідченням такої

політики США стала відома промова Дж. Г. У. Буша у Верховній Раді УРСР, яка згодом отримала скептично-саркастичну назву «Chicken Kiev speech», у якій лідер вільного світу закликав українців відмовитись від здобуття незалежності [1, с. 124].

Незважаючи на те, що СРСР юридично перестав існувати і Вашингтону довелося юридично визнати цей факт, як і незалежність нових держав, Москва продовжувала залишатись не просто пріоритетом для відносин із Заходом, але й за нею фактично було визнано абсолютне лідерство на пострадянському просторі. Особливий статус відносин росії із Заходом визначається «союзницькою» схемою історії. Найкраще цю концепцію, яка базується на історичному міті про спільну перемогу над нацизмом, обґрунтував британський історик Норман Дейвіс. Він пише, що саме вона стала ідеологічною основою ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин. Парадигма цієї співпраці визначає ставлення до росії як до стратегічного союзника на Сході, який прагне гарантувати свою безпеку домінуванням у регіоні. «...Природно, що західні держави мають захистити себе від загрози дальшої експансії Росії, але вони не повинні втручатись в законну сферу впливу Росії». Очевидно, що до 1991 р. ця сфера включала в себе усю Центрально-Східну Європу, а після поразки комунізму обмежилась пострадянським простором, невід'ємною частиною якого залишалась наша держава [2, с. 58–59].

Саме Україна як реальна альтернатива геополітичному лідерству Москви на пострадянському просторі стала абсолютною заручницею цієї «союзницької» схеми історії, алде Захід визнав незалежність України, але спільно з росією реалізував форсоване ядерне роззброєння України, оформивши гарантії безпеки нашій державі меморандумом, а не міжнародно-правовим договором. Намагання Києва балансувати між геополітичними проєктами Кремля, спрямованими на реінтеграцію СРСР і реалізацією курсу на євро- та євроатлантичну інтеграцію, було ефективним лише в перші роки незалежності, натомість поступове узалежнення європейських держав від дешевих російських вуглеводнів фактично перетворило підтримку євроінтеграційних прагнень України на своєрідний засіб тиску на рф у дискусійних питаннях міжнародного порядку. Неготовність Заходу надати реальну підтримку Києву після Помаранчевої революції, свідченням чого став Бухарестський саміт НАТО 2008 р., який фактично надав карт-бланш Кремлю на ревізію міжнародного устрою. Агресія Москви проти Грузії у 2008 р. продемонструвала живучість «союзницької» схеми історії та дистанціюванням Заходу від подій на пострадянському просторі.

Російське вторгнення в Україну у 2014 р., окупація Криму та частини Донбасу істотним чином не змінили ставлення колективного Заходу до росії, а навпаки продемонстрували фрагментацію євроатлантичної спільноти як між США і ЄС, так і всередині самого Європейського Союзу. Мета санкційної політики Заходу з 2014 р. була спрямована на не покарання агресора, а схилянням Кремля до переговорів, наслідком яких стали гібридні політичні домовленості Мінськ-1, Мінськ-2, ефективність яких була тотожною санкційній політиці.

Восьмирічна агресія проти України не лише не зруйнувала «союзницької» схеми історії, але й поступово трансформувала її до нових реалій, найкращим свідченням цього стала готовність лідера ЄС Німеччини ще більше узалежнити Європу від російського газу. Nord Stream-2 став символом політики умиротворення агресора і повного тріумфу не лише «союзницької» схеми історії, але й неготовності західних лідерів бачити в росії реальну загрозу. І лише після повномасштабного вторгнення росії в Україну, знищення десятків українських міст, тисячі людських жертв, героїчного спротиву ЗСУ та всіх захисників України, напруженої роботи української дипломатії, нашої державі вдалось поступово розпочати остаточний демонтаж «союзницької» схеми історії. Темпи цього демонтажу повністю детерміновані успіхами українських захисників, а не цінностями західних держав. Найістотнішим проявом кризи «союзницької» схеми історії та початком її деструкції стала консолідація західних держав довкола допомоги Україні у її протистоянні російському вторгненню (зустріч міністрів оборони 43 країн у Рамштайні, 26 квітня 2022 р.), а також декларування нової мети Заходу – не лише захистити Україну, але зробити росію нездатною до нових агресивних дій.

Очевидно, що міт про росію як союзника Заходу зруйновано, але для унеможливлення повернення до «союзницької» схеми історії необхідно остаточно перемогти агресора і сформувати не просто новий історичний міт про спільну перемогу над фашистами майбутнього, а створити таку геополітичну реальність, коли не рф, а Україна буде беззаперечним лідером не лише пострадянського простору, але й Європи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Прийдун С. В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015) [Текст]: дис... канд. істор. наук: 07.00.02; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019. 302 с.
2. Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. К.: Основни, 2014. 1464 с.: іл.

**ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРОСТУПКИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ
КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ**

Забезпечення дотримання вимог законодавства у сфері карантину людей є запорукою для обмеження поширення інфекційних хвороб. Адміністративна відповідальність правопорушників є одним із засобів гарантування законності під час здійснення карантинних заходів. Певні повноваження у сфері притягнення до адміністративної відповідальності за порушення карантинних вимог мають в тому числі і органи місцевого самоврядування.

Адміністративна відповідальність за порушення правил карантину людей встановлена у ст. 44-3 КУпАП. Згідно зі ст. 219 КУпАП у разі вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 44-3 КУпАП застосовувати адміністративні стягнення мають право виконавчі органи сільських, селищних і міських рад. Норми ч. 2 ст. 44-3 КУпАП встановлюють адміністративну відповідальність за перебування особи в громадському місці без вдягнутих засобів індивідуального захисту під час оголошення карантину, тобто захисної маски або респіратора [1]. Зауважимо, що положення законодавства про адміністративні правопорушення кореспондуються з положеннями законодавства про місцеве самоврядування. Згідно з пп. 4 п. «б» ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування» виконавчі органи міських, селищних і сільських рад мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення, віднесені законодавством до їх відання. Також можуть бути створені адміністративні комісії для розгляду протоколів про адміністративні правопорушення [2]. Варто наголосити, що за вимогами КУпАП протоколи про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з відсутністю засобів індивідуального захисту, підлягають розгляду не адміністративною комісією виконавчого комітету, а самим виконавчим комітетом.

Зауважимо, що основні завдання виконавчих комітетів міських або сільських рад полягають у вирішенні соціально-економічних проблем територіальної громади. Виконання правоохоронних задач або здійснення правосуддя не належить до основних функцій цього органу місцевого самоврядування. Працівники виконавчого комітету можуть не мати

юридичної освіти. У зв'язку з викладеним обґрунтованою є пропозиція про передачу функцій із притягнення до адміністративної відповідальності від виконавчого комітету міської ради до адміністративних комісій, утворених виконавчим комітетом із числа осіб із юридичною освітою.

Виконавчі комітети сільських, селищних і міських рад є колегіальними органами. Особливостями розгляду протоколів про адміністративні правопорушення колегіальними органами місцевого самоврядування є такі:

1. Згідно з ч. 1 ст. 38 КУпАП у тому разі, коли справи про адміністративне правопорушення підвідомчі не суду, а іншому органу влади, адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше, як через два місяці після його вчинення.

2. Відповідно до ст. 278 КУпАП перед початком засідання колегіального органу необхідно оголосити його склад.

3. Як передбачено у ст. 281 КУпАП під час засідання колегіального органу ведеться протокол, в якому повинні бути відображені відомості, встановлені законодавством. Протокол підписується головуєчим та секретарем засідання [1].

Перелічені вище вимоги повинні бути враховані в роботі виконавчого органу місцевого самоврядування під час притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності. Для забезпечення виконання вимог законодавства про адміністративні правопорушення доцільно залучати юриста для участі у засіданнях виконавчого комітету міської ради.

Варто наголосити на тому, що у представників органів місцевого самоврядування є повноваження зі складення протоколів про адміністративні проступки за порушення правил карантину людей. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 255 КУпАП складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 КУпАП, мають право уповноважені посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних і міських рад. Норми ч. 1 ст. 44-3 КУпАП встановлюють відповідальність за порушення санітарно-гігієнічного та санітарно-протиепідемічного законодавства. Водночас у ч. 2 ст. 44-3 КУпАП передбачена відповідальність за відсутність засобів індивідуального захисту у громадських місцях [1]. Тобто виконавчий комітет міської ради має право уповноважити окремих працівників органів місцевого самоврядування на складання протоколів про адміністративні проступки у разі порушення правил карантину людей.

У Законі України «Про місцеве самоврядування» передбачена можливість складення протоколів про адміністративні проступки у разі

порушення правил паркування та поведження з побутовими відходами [2]. Водночас у законі відсутні норми, які б уповноважували представників органів місцевого самоврядування складати протоколи про адміністративні проступки за порушення правил карантину людей. Б. В. Логвиненко зазначає, що норми законодавства про адміністративні правопорушення у сфері охорони здоров'я повинні бути синхронізовані з вимогами галузевих законодавчих актів [4, с. 110]. Таке твердження стосується і законодавства про місцеве самоврядування. Вважаємо, що у Законі України «Про місцеве самоврядування» повинна бути передбачена норма про повноваження представників виконавчих комітетів міських рад складати протоколи про адміністративні проступки у сфері порушення правил карантину людей.

Міськими радами України приймалися рішення про визначення посадових осіб, які уповноважені складати протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 44-3 КУпАП. Зокрема, 22.04.2020 року Харківською міською радою було прийнято рішення «Про наділення повноваженнями складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 КУпАП «Порушення правил карантину людей». Згідно з цим рішенням право складати такі протоколи отримали три посадові особи Управління споживчого ринку Департаменту адміністративних послуг та споживчого ринку Харківської міської ради [5]. Зазначимо, що в межах міста з населенням у півтора мільйони громадян, це дуже мало.

Варто уточнити, що згідно зі ст. 255 КУпАП протоколи про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 44-3 КУпАП, мають право складати працівники поліції, уповноважені особи органів охорони здоров'я, санітарно-епідеміологічної служби та виконавчих комітетів місцевих рад. Водночас у разі вчинення проступку, закріпленого у ч. 2 ст. 44-3 КУпАП, протоколи про адміністративні правопорушення можуть складати лише уповноважені особи органу місцевого самоврядування. Наприклад, у м. Харкові це лише три посадові особи, як зазначено у рішенні міської ради. Тому доцільним є надання права працівникам поліції складати протоколи про вчинення адміністративного проступку, передбаченого ч. 2 ст. 44-3 КУпАП. У разі появи громадянина в громадському місці без захисної маски під час режиму карантину працівники поліції матимуть право скласти протокол про адміністративну відповідальність.

Отже, нині уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування мають повноваження щодо складання протоколів про адміністративні проступки у сфері порушення правил карантину людей.

Виконавчі комітети міських та сільських рад можуть розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 44-3 КУпАП. Для вдосконалення правового регулювання провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 КУпАП, пропонуємо:

1. Передати функції з притягнення до адміністративної відповідальності у разі вчинення адміністративного проступку, передбаченого ч. 2 ст. 44-3 КУпАП від виконавчого комітету міської ради до адміністративної комісії. Кадри такої комісії повинні бути сформовані із числа осіб з вищою юридичною освітою.

2. У Законі України «Про місцеве самоврядування» необхідно передбачити окрему норму про уповноваження представників органів місцевого самоврядування складати протоколи про адміністративні проступки у сфері порушення правил карантину людей.

3. Додатково надати працівникам поліції право складати протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 44-3 КУпАП, тобто за появу громадян у громадських місцях без засобів індивідуального захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#top>
2. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
3. Логвиненко Б. В. Провадження в справах про адміністративні правопорушення в сфері охорони здоров'я: поточні проблеми і прогнозовані перспективи. *Публічне право.* 2019. № 2 (34). С. 107–112.
4. Про наділення правом складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44-3 КУпАП «Порушення правил щодо карантину людей»: рішення Харківської міської ради від 22.04.2020 № 243. *Харківська міська рада. Офіційний сайт.* URL: <https://doc.city.kharkov.ua/uk/profile/document/view/id/686305>

Соломія КУЛИК
*аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
solomiakulyk@ukr.net*

ДЕФІНІЦІЯ КОНТРАБАНДИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА ТА ЇЇ МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ

Одним із пріоритетних безпекових питань держави є охорона і цілісність її кордону. Засобами досягнення безпеки серед інших є військові, політичні, міграційні, соціальні, економічні, зокрема економічні передбачають протидію контрабанді. На польсько-радянському кордоні у міжвоєнний період контрабанда була досить поширеним явищем не лише економічного, але й суспільно-політичного характеру. Науковий інтерес до зазначеної багатоаспектної проблеми засвідчують праці істориків, юристів, економістів, фахівців митної та фіскальної служб, політиків, громадських діячів.

Під контрабандою прийнято розуміти незаконне переміщення товарів, предметів чи інших цінностей через державний кордон або самі предмети, незаконно перенесені чи перевезені через кордон. Термін «контрабанда» походить від італійського «contrabando» (contra – проти і bando – урядовий указ). Контрабанда – явище давнє, яке виникло ще з появою держави як політико-територіальної організації суспільства. Вона згадується як нелегальне перевезення товарів з однієї країни в іншу в давньогрецьких і давньоримських істориків [4, с. 193]. Як бачимо, у зазначеному понятті виразним є соціальний складник, який полягає у приховуванні від митного контролю товарів, грошей і предметів різного ґатунку шляхом будь-яких хитрощів або їх таємного переміщення поза розташуванням митної установи. Значного розвитку та розповсюдження контрабандне явище набуло у ХХ столітті.

Після підписання Ризького миру кордони між Польщею та УСРР до середини 20-х років ХХ ст. охоронялися так, що можна було без перешкод потрапити на територію сусідньої держави, тому кордон часто називали відкритим або «зеленим». Потребу охорони кордонів польська влада розуміла, але на той час не мала відповідних матеріальних засобів для реалізації цього завдання. Починаючи з весни 1921 р. охороною східного рубежу П Речі Посполитої займався ряд прикордонних формувань: митні батальйони (1921–1922 рр.), Прикордонна варта (1922–1923 рр.), органи державної поліції (1923–1924 рр.). Однак їхня діяльність, зважаючи на велику кількість злочинів та фактів нелегального переходу кордону,

виявилася малоефективною. Це пояснювалося низьким рівнем матеріального забезпечення, відсутністю авторитету в місцевого населення, активною підтримкою ним антидержавних угруповань, неефективною кадровою політикою, відсутністю досвіду, низькою дисципліною, через що спостерігалися системні зловживання, а іноді й сприяння злочинній діяльності, зокрема контрабанді [2, с. 62–69].

До 1924 р. кордон охоронявся слабо, що давало можливість майже безперешкодно переміщувати товари. Це стосується і прикордонних пунктів, а також територій між ними, тому контрабанду можна було провезти як через митні пункти, так і в обхід. Отож найбільша інтенсивність контрабандних потоків припала на 1920–1924 рр. Оформлення торгівельної операції на суміжній стороні потребувало багато часу і коштів, адже серед чиновників процвітала корупція, а контрабанда значно перевищувала легальну торгівлю [5, с. 72]. Молодь і демобілізовані військові не мали можливості влаштуватися на роботу, тому, щоб прогодувати родину, були змушені брати участь в незаконному промислі. Неабияке значення мала близькість кордону до населених пунктів і фактична відсутність контролю прикордонної смуги до 1923 р. [6, с. 16].

З метою покращення ситуації було створено Корпус Охорони Прикордоння (КОП), який здійснював охоронно-захисну функцію з 1924 р. до 1939 р. найефективніше. У компетенції КОП безпосередньо перебував східний кордон Речі Посполитої. До його основних функціональних завдань належали: недопущення нелегальних порушень кордону; боротьба із нелегальним перевезенням та контрабандою товарів через кордон; боротьба із контрабандою та податковими злочинами й правопорушеннями у межах постанов про кордони держави; зміцнення польського елементу в східних воєводствах держави [2, с. 74].

Контрабандний товар переправляли човнами, бричками, прикриваючи гноєм, сіном або мішками з борошном; контрабандисти обгорталися мануфактурою і в такий спосіб перевозили за один раз до 70–80 аршинів тканини. Експорт живої худоби, яку переводили через кордони начебто на водопій, приносив 200% чистого прибутку. Контрабандою промишляли окремі особи або групи осіб, часто використовували дітей віком 12–15 років [4, с. 195].

Варто зазначити, що злочинність у сфері переміщення предметів через митний кордон – це соціальне явище. Такого типу злочини вчиняють не окремі індивіди один щодо одного, а стосовно встановлених законом правил поведінки людей в суспільстві. Причини контрабандної злочинності теж мають соціальний характер та умови, передусім економічні, господарські, соціально-політичні, ідеологічні, морально-психологічні, організаційно керівничі [1, с. 48].

Контрабандна діяльність водночас є і економічним явищем, бо позначається на економіці держави. Економіку інтерпретують як сферу з обмеженою моральністю, оскільки вона має антропологічний характер і пов'язана із задоволенням природних потреб людини [3, с. 40]. Тому з морально-аксіологічного погляду, контрабанда є результатом прагматичної діяльності особи, яка без жодного докору сумління спокусилася на нелегальне збагачення. Контрабанда – економічний злочин, її вчинення завдає шкоди значній кількості суспільних відносин. Зокрема вона порушує встановлений порядок державного регулювання зовнішньої торговельної діяльності. Розглянуті злочини негативно впливають на економічні відносини, підривають авторитет державної влади, не дотримується принцип соціальної справедливості. І хоча питома вага контрабандних злочинів невелика, їх соціальні та матеріальні наслідки настільки значні, що постійне вдосконалення форм і методів впливу на такі посягання залишається доволі актуальним завданням для правоохоронних і контролюючих органів [1, с. 43].

Отже, першопричина багатьох порушень і злочинів полягає в поляризації права та моральності. Контрабанда міжвоєнного періоду – за своєю сутністю явище соціально-економічне – була викликана суб'єктивним бажанням окремих осіб збагатитися шляхом злочинної діяльності. За допомогою нормативно-правових та законодавчих документів, які регулюють митну діяльність, держава завжди повинна передбачати умови для забезпечення моральності всіх підпорядкованих їй структур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базярук І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання контрабанді в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : 12.00.08. Львів, 2013. 228 с.
2. Бортник Л. В. Корпус охорони прикордоння на Волині у 1924–1939 рр. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. Луцьк, 2015. 284 с.
3. Дикань В. Л., Компанієць В. В., Полякова О. М. Етичні основи бізнесу : навч. посіб. Харків : УкрДАЗТ, 2012. 316 с.
4. Коцан Р. Боротьба з контрабандою на радянсько-польському кордоні у 1921–1939 роках. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці, 2017. Т. 35–36. С. 192–201.
5. Курильчук Н. «Олевське прикордоння» після Ризького миру: проблеми кордону і людські долі. *Інтермарум: історія, політика, культура*. 2021. Вип. 9. С. 60–80.
6. Марчук В. Нелегальний товарообіг на «волинській» ділянці польсько-радянського кордону в 1920-1924 роках. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 30. С. 14–20.

Крістіна КУЧМА

*магістрантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна,
krisna20@ukr.net*

ЦІННОСТІ СТАРТАПУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В умовах сьогодення все частіше зустрічається і використовується «стартап». Слід зауважити, що такий вид діяльності наразі купається у променях слави і широко використовується провідними підприємствами світу.

На сьогоднішній момент про визначення «стартап» чути всюди, проте більшість із людей достеменно не знають точного визначення даного виду діяльності і зачасту його прирівнюють до сфери, яка зовсім не стосується стартапу. Його визначення вважається досить різнобічним і без найменшого ознайомлення з даною діяльністю, важко уявити що ж являє собою «стартап».

Отож, що таке «стартап»? Перш за все, стартап – це підприємницька структура, що основана на революційних інноваціях, основна діяльність якої базується на вирішенні ряду проблем шляхом представлення для суспільства нового виду продукції чи послуг за умови крайнього невизначення [1]. Проте, слід зауважити, що протягом останніх п'яти років безліч бізнес-шкіл світу дали дещо інше академічне визначення даного терміну і його сутності.

Сьогодні прийняте визначення стартапу говорить про те, що далеко не всі компанії-новачки можуть іменуватися стартапами, та й не повинні.

Численні підприємці і популярні організації-магнати також встановлюють стартап так само як окрему культуру, світосприйняття формування бізнесу, що базується на інноваційній думці, головною задачею якої є вирішення головних проблем сучасності згідно з цільовою аудиторією.

Пол Грем, засновник Y Combinator, прямо поєднує визначення стартапу зі зростанням. За його словами «стартап – це організація, головна ціль якої спрямована на стрімку діяльність. Проте слід зауважити, що не кожна новостворена організація чи компанія може бути стартапом. Адже стартапу зовсім не потрібно поєднуватись з інформаційними технологіями, залучати венчурний капітал та брати собі за основу стратегію «виходу». Його головне призначення – збільшення. Без винятку все, що я пов'язую зі стартапами, безпосередньо пов'язане зі зростанням» [2].

Підсумовуючи дане твердження, слід додати, що стартап не обов'язково має на увазі, у даному випадку, промислові інновації чи винаходи. Навпаки – даний вид діяльності фокусує свою увагу на новітніх модифікаціях підприємництва.

В ході вивчення даної діяльності, стало відомо, що новий бізнес-проект можна сміливо вважати стартапом за умови, якщо він завдяки своєму продукту чи послугі відкриває новий корисний рівень для свого споживача. Тим не менш, проривні інновації даного продукту можуть бути представлені не тільки у виді послуг чи продукції, це все індивідуально і залежить виключно від бачення бізнесмену.

Більшість стартапів не зовсім відрізняються якимись інноваційними продуктами, проте на противагу цьому вони:

- займаються поставкою продукції за використання новітніх методів реалізації, таких як мобільне програмне забезпечення та інші онлайн-інструменти;
- займаються розробкою інноваційної бізнес-моделі, яка буде більш прибутковою ніж її попередниця;
- поступово стають підприємствами-агрегаторами послуг і продукції що вже відома на ринку;
- роблять акцент на вже створених послугах і продуктах направляючи їх на нові ринки збуту.

Інноваційний процес завжди був і залишається досить ризиковим видом діяльності, тому в наш час існує досить широкий спектр як внутрішніх так і зовнішніх чинників, що безпосередньо впливають на стартап.

І оскільки більшість сучасних стартапів базують свою діяльність на основі гіпотез, далекозорість щодо їх майбутнього процвітаючого функціонування достовірно визначити не можливо. Адже стартап – це завжди ризики і невпевненість в подальших кроках.

Визначаючи невпевненість даної сфери діяльності слід до прикладу привести цитату Ілона Маска, який стверджує, що «Починати новий бізнес завжди складно. Це як дивитись в безодню і жувати скло» [3]. З цього твердження стає зрозуміло, що стартап це не завжди щось вигірне і прибуткове, але не спробувавши бізнесмен ніколи не зрозуміє чи вигірний то був проект чи ні.

До прикладу, слід навести провідні стартапи, які своїми ідеями зробили значний поштовх у галузь, на яку вони спирались:

- Uber зародився коли люди потребували кращого сервісу у сфері таксі. Даний стартап на основі всіх недоліків старої системи запровадив

високі стандарти, спростили шляхи оплати і суттєво зменшили час, який людина витрачає на очікування авто.

– AirBnB – стартап, що базується на вирішенні проблем із високими цінами на проживанні в готелях та відсутності відчуття автентичності і духу того міста до якого прибув турист. Даний сервіс зміг врегулювати дані проблеми і дали туристам змогу відчувати себе жителями даного міста зекономивши при цьому їхні кошти, які раніше спрямувались би на їх проживання в готелі.

Отже узагальнивши дане питання, слід зауважити, що контекст в якому зароджується інновація – вважається основною відмінною рисою стартапу від інших сфер діяльності.

Стартап формується на базі ідеї, яка прагне змінити застарілі стандарти, покращити спосіб досягнення мети чи допоможе вирішити конкретну проблему.

Ідеї стартапу – це завжди ризик і постійний пошук інноваційних методів зробити навколишній світ хоч на невеликий відсоток краще, шляхом запровадження нових підходів у сферу бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Getting to Plan B: Breaking Through to a Better Business Model Hardcover – September 1, 2009.
2. Парабеллум, А. 100% стартап. Як створити та розкрутити бізнес. 2019. 569 с.
3. Тіль, Пітер Від нуля до одиниці. Як створити стартап, який змінить майбутнє / Пітер Тіль, Блейк Мастерс. / Пер. з англ. Р. Обухів. К. : 2020. 232 с.

Анастасія ПАВИЦЬКА

*магістрантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
pavickanasta@gmail.com*

УЧАСТЬ ЖІНОК У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: АНАЛІТИКА ПРОБЛЕМИ

Минуло сто років від моменту, коли в Україні жінкам було надано право вибору на конституційному рівні УНР. Це була одна з відомих та легендарних сторінок жіночого українського духу в історії України. Слід згадати, що серед членів Української Центральної Ради були такі відомі імена представниць жіночого роду: Л. Старицька-Черняхівська, С. Русова,

З. Мірна, М. Ішуніна, Л. Яновська, С. Любинська, М. Лисиченко, В. Нечаївська та М. Грушевська.

Слід пригадати, що у Києві на початку квітня 1917 року виникає перший державний орган – Центральна Рада, яка згодом приймає рішення створення республіки в листопаді 1917 року у складі російської імперії на території України. В склад УЦР входили інші політичні організації та партії ТУП та (Українське наукове товариство, Українське педагогічне товариство, Товариство українських техніків і агрономів. Також, до складу Центральної Ради було прийнято рішення приймати жінок теж. Марта Богачевська-Хом'як стосовно цієї ситуації : «нікому не прийшло на гадку заперечувати та обмежувати участь жінок» [5, с. 87].

Проблематика цього питання полягає в тому, що жінки ще на початку ХХ століття посідали не останню роль у державних процесах, а з часів функціонування УЦР серед загальної кількості членів (115) було 11 осіб жіночого роду. Згодом, було оголошено згідно зі списками складу УЦР затвердженими мандатною комісією шостих загальних зборів від 8 серпня 1917 року, що серед членів Ради кількість жінок зросла [3, с. 24]. До Ради зазвичай потрапляли учасники громадських організацій (Наприклад: Союзу жінок, Спілки вчителів). Загалом в УЦР було тільки 3, 2 % жінок від загальної кількості членів, але це був перший захід жінок до першого українського парламенту [4, с. 285–286].

Як писала З. Мірна: “Коли тепер у спогадах пригадується мені вся та колосальна робота, зроблена нами, українськими жінками в Центральній Раді, то з певністю можна твердити, що так працювати, як ми працювали, можна тільки раз у житті. Працювати при тих умовах невідповідності, при малому досвіді. І хоча не дала та праця тих результатів, яких ми від неї чекали, не привела нас до закріплення нашої державності, але була вона потрібна для Батьківщини, як буде потрібна для відновлення нашої держави праця наступних жіночих поколінь” [2. с. 12-13].

Зазвичай жінки виконували більше соціальну та культурну і освітню роботу, займались також і доброчинністю, розглядали та відстоювали питання прав жінок та залучали до організаційною роботою та займались формуванням державної документації. На цих жінок припала відповідальна місія першими пройти тяжкий політичний шлях. Згодом після проголошення УНР незалежності від російської імперії, було знову піднято питання та зазначено, що жінки мають юридично рівні права з чоловіками, а саме “Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає ” [6, с. 10]. Це був документ, який формувався на демократичних нормах та ідеї рівності. Багато дослідників, зокрема і

Людмила Смоляр вважає, що цей період був формуванням жіночої особливості та реалізації та взірцем духовної сили українського жіноцтва [2, с. 12-13].

С. Русова у своїх працях писала: “У такий природний життєвий стан перейшла українська жінка від інстинктивно несвідомого вузького родинного життя до широкої діяльності добре освіченої виховниці й громадянки, якій український нарід завдячує немало в своїх змаганнях як до освіти, так і до волі, до свого національного і соціального визволення” [7, с. 304]. Звичайно, хоч як би українські жінки не виборювали своє місце в політичному світлі, але серед очільників УНР переважали завжди чоловіки, тому важливі політичні рішення приймали саме вони [1, с. 52].

Отже, можна зробити висновок, що роль жінки в часи становлення роботи Центральної Ради була важлива та актуальна, хоч не завжди характеризувалась важливими та престижними посадами. Зазвичай українські жінки виконували багато саме буденної роботи, але потрібно зазначити, що без цієї роботи, не змогло функціонувати повноцінно політичне та громадське життя. Кожна жіноча постать в історії Центральної Ради виконала свою важливу роль та внесла свій внесок, який назавжди увійшов в будівництво фундаменту для сучасної України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Миронець Н. Жінки в Українській Центральній Раді / Н. Миронець // Слово і час. 1996. № 8–9. . 52–55.
2. Мірна З. Жінка в Українській Центральній Раді / З. Мірна // Жіноча доля : альманах на рік 1929. Коломия, 1928. С. 12–13.
3. Осташко Т. С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради / Т. С. Осташко // Український історичний журнал. 1998. № 3. С. 24–38.
5. Оніщенко О. В. Жінки в Українській Центральній Раді / Оксана Оніщенко // Література та культура Полісся: зб. наук. пр. - Серія "Історичні науки". 2016. №85(6). С. 81-90
4. Петришина Л. Роль жінок у діяльності Української Центральної Ради : Українська видавнича спілка, 2000. С. 85 – 286.
6. Смоляр Л. Жіночі долі в контексті історії української державності / Л. Смоляр // Етнічна історія народів Європи. 2000. Вип. 7. С. 10–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2000_7_5.
7. Українські жінки в горнилі модернізації / під заг. редакцією Оксани Кісь. Харків: Видавництво КСД, 2017. 304 с.

Секція 3
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Оксана КІКІНЕЖДІ

*доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
okiki77777@gmail.com*

ЕГАЛІТАРНІСТЬ МІЖСТАТЕВИХ СТОСУНКІВ В
УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС

В умовах сучасних воєнних викликів зростає потреба у дослідженні та розкритті самобутності української ментальності, збагаченні новою генерацією громадян знаннями про сутність ментального обличчя української цивілізації. Будь-який народ має свої ідеали, цінності, закарбовані в його ментальності – специфічному сприйнятті й тлумаченні світу в системі духовного життя народу, нації. Зміст ментальності обумовлений історичним досвідом, формами і способами вираження інтелектуальних та емоційних реакцій, стереотипами поведінки, архетипами культури. Згідно з К.Г.Юнгом, чоловік завжди трактується як активне і культурне начало, жінка – як пасивна природна сила. Як зазначають вчені, «важливим сегментом політичного менталітету є єдність бінарних опозицій, які виявляються в уявленнях суспільства, станів, політичної еліти, її ціннісних орієнтаціях і ставленнях до держави, влади, права і закону, демократії, свободи, рівності, справедливості...» [3, с. 185].

Кроскультурні дослідження допомагають з'ясувати питання специфіки міжстатевих стосунків: якими є сім'я, виховання дітей, суспільство за умов патріархальних, матріархальних, партнерських, егалітарних (від франц. *egalite* – рівність) взаємин жінок і чоловіків. Історіографія гендеру може розкрити розвиток культури країни, нормативи людських стосунків, статус жінок і чоловіків у сімейному та державному устрою. Гендерний чинник сфокусований на взаємодії жінок і чоловіків на історичних етапах життя етногрупи, на їхній позиції в сім'ї та суспільстві.

Згідно літописів, документальних та історичних джерел специфіка національної сімейно-побутової культури проявляється передусім у високому статусі жінки у родині та суспільстві, хоча сфера її провідної

діяльності і визначалася переважно функцією дітонародження та домогосподарювання. Українка не перебувала на вторинних ролях порівняно зі становищем жінок у Росії чи ісламських країнах. Психології українців як етносу у сімейному житті не властивий був андроцентризм, чоловічий шовінізм. Економічно-правові, релігійні, моральні засади міжстатевих взаємин України-Руси X-XIV ст., викладені у пам'ятках Київської Русі (численні берестяні грамоти, “Слово про Ігорів похід”, “Слово про закон, благодать та істину” Іларіона, “Повчання Володимира Мономаха”, “Руська правда” Ярослава Мудрого тощо) дозволяють стверджувати про високий статус жіноцтва. Історики доводять, що українки, як з вищих, так і нижчих верств населення, при укладанні шлюбної угоди мали рівноправний із чоловіком статус, могли вибирати нареченого та відмовляти батькам або сватам у випадку небажаного майбутнього чоловіка. З XVI-XVII ст. жінка мала право на власну частку у спадщині та її використання.

Слід зазначити, що за часів Козацької республіки подальшого розвитку у шлюбно-сімейних стосунках набули культурні традиції Київської Русі. На основі аналізу архівних документів, автор книги «Українська жінка в XVI-XVII ст.» М.Мірза-Авакянц наводить переконливі факти демократичних традицій у шлюбно-сімейних стосунках: «...тогочасна українка була повноправним членом громадянства, про охорону якого з боку фізичного, морального та матеріального закон дбав так само, як і про чоловіка; товариш, а не рабіня в подружнім житті, іноді ніжна і чула, іноді грубо матеріалістична, захоплена релігійними, науковими та іншими течіями або цілком віддана пілкуванню про свою красу й розваги, врешті, злочинка, але завжди самостійна, з яскравою індивідуальністю, з своєю власною волею, яка може вести однаково і до гарного, і до лихого, але ніколи не буває пригнічена та винищена, як у жінки-росіянки» [цит.: 1, с. 177-178].

Шлюбний договір спочатку укладали усно, а з XVII ст. і письмово, якщо молодим надавали землю у придане, зокрема передавання у спадок лише по жіночій лінії частки землі - *материзни*. Українська жінка у своїх майнових та громадянських правах, крім права отримувати урядові посади та проходити військову службу, майже нічим не відрізнялася від чоловіка. Впродовж XVI-XVII ст., згідно литовських статутів, які діяли того часу в Україні, право на спадщину для всіх доньок було обмежене 1/4 частиною з батьківського майна. Закон охороняв життя жінок. За литовськими статутами, понівечіння або вбивство жінки передбачало вдвічі жорстокішу

кару. Наприкінці XVI ст. жінки брали активну участь у відкритті шкіл, шпиталів, монастирів, благодійних установ.

Про вплив жінки на справи родини свідчить безліч дарчих актів, у яких матеріальна і духовна близькість із чоловіком тісно переплітаються. Адже в правових документах основне смислове послання було: *“Дарую, бо люблю”*. Після шлюбу, посідаючи почесне становище у родині, жінка не втрачала свого титулу, залишала своє прізвище та могла перебирати прізвище чоловіка. Печатка, на якій карбували її герб та ім'я, свідчили про самостійність заможної жінки.

В українській суспільній думці завжди жили ідеї «вольностей», незалежності, демократичність традицій, які особливо поширилися з часів Запорозької Січі, зумовлювали демократичні тенденції у міжстатевих стосунках жінок і чоловіків. За козацьким звичаєм жінка могла врятувати козака від смертної кари, якщо погоджувалась вийти за нього заміж. Досліджуючи історичні джерела суспільного становища руської жінки, Михайло Грушевський зазначав: «...У часи формування Руської держави (а мабуть, і ще скоріше) первісні погляди на жінку як на власність і слугу чоловіка взагалі були вже анахронізмом і держалися лише в пережитках. Староруське право признавало жінку рівноцінною чоловіку, й за вбивство жінки (без вини її) чоловік платив таку ж кару, як за кожного іншого. Бачимо початки й економічної самостійності — зав'язки осібно майна жінки. Зрештою, права членів родини за життя її голови — чоловіка-батька — не нормуються правом, бо майно признається не виключно власністю батька, а спільним майном цілої родини.

Зі смертю батька на перший план виступає мати як голова родини. Розклад родової організації поставив її на становище безпосередньо по чоловікові; опікуна діти дістають лише в тому разі, коли мати виходить вдруге заміж. Образ матері-вдови, розсудної, обов'язкової, зручної й навіть суворої господині або правительки рисується в нашому старому письменстві, як побачимо, сильними рисами. Він сам по собі каже припускати широку участь жінки в справах її родини й за життя чоловіка, і дійсно ми маємо й безпосередні вказівки про широку сферу інтересів і діяльності жінок та досить широку свободу їх... [2, с. 373-383].

Українська сільська культура впродовж сторіч поневолення царською Росією була осередком, у якому зберігалися демократичні традиції, егалітарність (рівність), кордо центричність (Г.Сковорода) у шлюбно-подружніх взаєминах, свобода від поневолення чи силування, паритетність жіночого начала із чоловічим, про що свідчать архетипи Матері, Дитини, Землі у народних символах, обрядах, фольклорі, звичаєвості. У

національній свідомості стать є половинним буттям, оскільки українці смисл сімейного життя вбачають як у пошуку іншої половини, так і у гармонійному спілкуванні з нею.

Відсутність дихотомічних стереотипів маскулінності/фемінності у колективній підсвідомості українців, на відміну від властивих для більшості етнокультур, свідчить про біархатність, поєднання емпатійних, фемінних рис чоловіка з незалежністю, активністю, рішучістю й самостійністю жінки, чоловічі якості якої не затіняють її жіночості. Згідно етнографів та істориків, в національній духовній традиції виробився своєрідний код характеру українки — доброта, розум, мужність, гідність. У шлюбно-сімейних стосунках, які відрізнялись статевовідповідною діяльністю, жінка і чоловік були передусім особистостями. Багато прикладів в українській народній творчості свідчать, що егалітарні цінності міжстатевих взаємин є цілком очевидними на рівні мовлення (наприклад, подружжя – від «дружити», «поділяти Я»; шлюб – від староукр. «злюб», «кохання»; весілля – від «веселитись», «радіти»; одружитись, побратись з...; спільник – від «з половини», «рівноправ'я») [1, с. 182-183].

Отже, історичний ракурс соціостатевих установок в сучасній Україні засвідчує, що вони є відображенням національного характеру міжстатевих стосунків, які історично вибудовувались на засадах рівності, егалітарності, біархатності, високого статусу та пошани жінки в сім'ї та суспільстві. Знання та усвідомлення нащадками прогресивних демократичних традицій предків, що сягають корінням у відродження людської гідності, національної ідентичності, сприятимуть збагаченню суспільної свідомості ідеями повноправності особистості жінки та чоловіка і є провідною соціально-психологічною детермінантою становлення егалітарної особистості, розширення культуротворчого ментального простору на засадах загальнолюдських цінностей – свободи, поваги до прав людини, гідності, справедливості, толерантності, щоб «долучитися глобалізованого «Ми» й водночас зберегти самобутній життєвий світ, відчуття власного національного «Я» (М. Попович) [4, с. 16]. Тому відродження ментальності, прогресивних етнотрадицій і впровадження інноваційних технологій як важливих чинників особистісної та професійної самореалізації статей, демократичного світобачення та громадянського життєздійснення дівчат та юнаків у царині національного буття постає гостро затребуваною проблемою сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 1999. 384 с.

2. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1993. Т. III. С. 373-383
3. Калакура Я.С., Рафальський О.О., Юрій М.Ф. Ментальний вимір української цивілізації. К: Генеза, 2017. 560 с.
4. Попович М. В. Роль філософії у духовному розвитку людства. *Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності*: матеріали III Міжнародної науково-теоретичної конференції, (Житомир, 19–20 травня 2011 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 16.

Іван ЗУЛЯК

*доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,*

Андрій КЛІШ

*доктор історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,*

Оксана ЯТИЩУК

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

РІДНА МОВА – ОСНОВА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСТВА (ЗА МАТЕРАЛАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.)

Рідна мова відіграла, відіграє й відіграватиме важливу роль у самоідентифікації українства. Особливу актуальність вона набула у діяльності християнських суспільників у Галичині наприкінці ХІХ ст. Власне її намагалися популяризувати різноманітні політичні партії, які свою ідеологію ґрунтували на вимогах культурницького характеру, однак найбільшого значення все їй надавали вони.

Тематика публікації є актуальною і на сьогодні, позаяк проблема функціонування національної мови – важлива складова самоідентифікації українства і у наш час, особливо в умовах війни.

Зважаючи на доволі значний масив історіографії, виокремимо праці тих авторів, які безпосередньо дотичні до досліджуваної проблеми, актуальні, мають наукову новизну. Зокрема, Т. Антошевський [1], А. Кліш [2–4], І. Левицький [5], І. Монолатій [6] та інші дослідники. Однак основну

увагу зазначеними авторами звернена на діяльність християнських суспільників як політичної партії.

Варто зауважити, що, зважаючи на поступу національно-культурного відродження українства у другій половині і наприкінці ХІХ ст., ідеологи суспільно-християнського руху намагалися використовувати цей аргумент для популяризації рідної мови серед широкого загалу. Власне, на цьому наголошував у 1895 р. Олександр Барвінський на засіданні Державної Ради у Відні, вважаючи мову основою самосвідомості народу [5, с. 39]. Це вплинуло на те, що мовне питання стало домінуючим у праці християнських суспільників у Галичині наприкінці ХІХ ст. [7, с. 1].

О. Барвінському належить ідея популяризації рідної мови в умовах Галичини досліджуваного періоду. Він, зважаючи на традиції просвітників, наголошував на природньому праві українців використовувати свою рідну мову в умовах домінування німецької і польської мов у тогочасному середовищі [8, с. 41]. Йшлося про її офіційне запровадження не лише на рівні початкової школи, але й у використанні в освітньому процесі загалом, заперечуючи тезу панівних верств у Галичині про її нібито народне, діалектне значення [9, с. 1–2].

Це спонукало О. Барвінського, одного із чільних лідерів християнського суспільного руху, звертатися до Галицького крайового сейму про обов'язкове запровадження й використання у школах української мови на рівноправних умовах з німецькою і польською мовами [8, с. 40]. Гіпотетично, розв'язання цієї вкрай наболілої проблеми мало б позитивно вплинути на протистояння між поляками і українцями у Галичині [8, с. 44].

У цьому випадку не йшлося про не визнання, чи заперечення використання польської або німецької мов, а запровадженні української мови у середніх навчальних закладах. У тогочасному політичному середовищі окреслена проблема по-різному трактувалася представниками тих чи інших політичних сил. Наприклад, українські радикали заперечували використання польської мови в освітньому процесі, позаяк поляки не бажали вивчати українську мову як обов'язкову. Позиція християнських суспільників була все ж таки більш прогресивнішою, ґрунтувалася на знанні інших мов як суттєвій ознаці інтелігентності й вихованості особи [8, с. 39].

Певною мірою О. Барвінському та його прихильникам вдалося добитися позитивного результату і 14 жовтня 1898 р. в Тернополі засновано українську гімназію [4, с. 77–78]. Звичайно, для того, щоб популяризувати українську мову не лише серед інтелігенції, але й

широкого загалу, необхідно було вдосконалити її науковий, категоріальний і предметний апарат, що мало стати основою майбутнього поступу національної науки.

Важливим було те, що християнські суспільники намагалися на законодавчому рівні врегулювати мовну проблему у Галичині, зокрема використання рідної мови не лише у шкільному освітньому просторі, але й адміністративному й судовому [10, с. 2]. Окрім О. Барвінського, суттєво доклався до розв'язання мовного питання українців, Анатоль Вахнянин, який вперше на законодавчому рівні висловився про дотримання національної рівності і справедливості [11]. Мається на увазі запровадження як польської, так і української мов в офіційному використанні у Галичині [12, с. 191–193].

Австро-угорська влада намагалася дистанціюватися від кінцевого розв'язання цієї проблеми, тому Державна Рада, незважаючи на те, що створила адміністративну комісію у січня 1898 р., наголошувала на тому, що українське мовне питання у Галичині мав би вирішувати крайовий сейм. Аргументом на користь влади, слугували закони від 1867 і 1869 рр., статті яких формально визнавали як українську, так і польську мови в урядовому використанні. Ще одним фактом, до якого апелювала австро-угорська влада, намагаючись «сподобатися» польським керівним структурам у Галичині, було те, що нібито українська і польська мови є дуже схожими і тому українську не варто вивчати окремо [13, арк. 8–10].

Оскільки до складу Австро-Угорщини входило багато слов'янських народів, О. Барвінський, на зібранні парламентської коаліції влітку 1899 р., декларував ідею розв'язання мовної проблеми не лише для українців Галичини, але й інших частин імперії. Незважаючи на підтримку чеських депутатів, категорично відмовилися від дискусії польські представники, австрійський «Католицький центр», уряд на чолі з прем'єр-міністром. Звичайно, що це призвело до розколу коаліції, владі у Відні розходилося на об'єднанні зусиль у вирішенні німецько-чеського конфлікту, втриманні під контролем ситуації над слов'янськими народами імперії, для цього необхідним був союз із поляками [14, с. 1]. Варто зауважити на тому, що розв'язання мовного питання у Галичині на користь українців могло перерости у більш глибоку політичну кризу, тому австро-угорська влада «відтерміновувала» його розв'язання, що свідчило про її нездатність вирішувати назрілі питання [15, с. 1].

Отже, християнські суспільники вперше офіційно намагалися узаконити використання рідної мови, як основи самоідентифікації українства у Галичині наприкінці ХІХ ст. Зважаючи на суспільний запит

широкого загалу щодо використання мови не лише у повсякденному житті, але й освітньому, адміністративному, цілісно й системно розв'язати її вдалося. Тим не менше, християнські суспільники, завдячуючи О. Барвінському, А. Вахнянинові, зуміли не лише задекларувати мовне питання на законодавчому рівні, але й відкрити українські навчальні заклади, популяризувати рідну мову тощо. Тогочасна австро-угорська влада не прагнула порушувати «баланс сил» у Галичині на користь поляків, тому й не була зацікавлена у розв'язанні цієї назрілої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.). Львів, 1997. 36 с.
2. Кліш А. Формування суспільно-християнського руху в Східній Галичині наприкінці XIX ст. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць* / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. Випуск 50. С. 37–42.
3. Кліш А. Освітні аспекти діяльності суспільно-християнського руху в Східній Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.). *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. К., 2011. Т. XXVIII. С. 82–87.
4. Кліш А. Вплив представників суспільно-християнської течії на відкриття української гімназії в Тернополі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Ч. 1. С. 77–78.
5. Левицькій І. Александер Барвінській в історії культурного движенья руского народа на Прикарпатю. Львів, 1901. 118 с.
6. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. 736 с.
7. Принципи національності. *Руслан*. Ч. 21. – 26 січня (2 лютого) 1897. С. 1–2.
8. Бесіда п. Барвінського при мотивованю 1. внесеня 23. січня 1896. *Правда*. 1896. Ч. 3.
9. 3 нагоди рускої рускої гімназії в Тернополи. *Руслан*. 1898. Ч. 51.
10. 3 Сойму. *Руслан*. 21 січня 1898.
11. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАЛ України). Ф. 818. Оп. 1. Спр. 18. 156 арк.
12. Stenograficzne sprawozdania Sejmu krajowego Krolestwa Galicyi I Lodomeryi wraz z wielkiem Księstwem Krakowskiem z roku 1896/97 od 28 grunia 1895 do 8 lutego 1896.
13. ЦДАЛ України. Ф. 818. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 8-10.
14. Криза правиці. *Руслан*. 11 червня 1899. С. 1.
15. Річ посла Вахнянина, виголошена в державній Раді, дня 27. жовтня, при розправі над заявою правительства. *Руслан*. 1 падолиста 1899. С. 1.

Лариса КУЦА

*кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
larkutsa@ukr.net*

Ольга КУЦА

*доктор філологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
larkutsa@ukr.net*

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЛІРИЧНОГО СУБ'ЄКТА У ПОЕЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА ПЕРІОДУ «ДНІВ ЖУРБИ»

Проблема ціннісних орієнтацій ліричного суб'єкта І. Франка, незважаючи на велику кількість франкознавчих досліджень, не є на сьогодні науково довершеною чи радше систематизованою. Труднощі викликає насамперед мінливість співвідношення біографічного, умовно-поетичного та соціального чинників у структурі Франкового носія авторської свідомості. Цей ліричний суб'єкт – як «цілий чоловік» – розвивався орієнтовно протягом двадцяти років до виходу поетичної збірки «Із днів журби» (1900).

Визначальною рисою аксіологічних орієнтацій ліричного «я» І. Франка була суспільна активність. Стосовно його лірики важливо наголосити на одній із закономірностей перетворення емпіричного у ліричне, що стало передумовою творення ліричного суб'єкта. Суспільна активність І. Франка, як відомо, була досить потужною, що виявлялося на рівні мотивів і поетики ліричних творів. Теоретики писали, що чим активніша суспільна діяльність поета, тим глибшої типовості набувають автобіографічні мотиви, втілені в образі ліричного суб'єкта [2, с. 115]. Вже на початку 1880-х років ліричний суб'єкт готовий «забути себе», «...щоб не чуть в серці пекучого болю, / Людської муки не бачити скрізь!» [3, с. 32]. Складний душевний світ І. Франка, його різномірні і нелегкі стосунки із сучасниками – «блукав по сучасній чужині» – типізували біографічні мотиви лірики, відбиті в образі суб'єкта поезій збірки «Із днів журби». Як виразник біографічної свідомості, він виражає у поезіях аксіологічні орієнтири, які знаходять тут своє художнє вивершення.

Дослідники неодноразово вказували на суспільну активність як на органічну складову Франкового «я». Актуалізована у статті «З кінцем року» програма інтегральної, всебічної праці, вимога І. Франка, що «треба

всього, на всі боки, щоб ми справді росли органічно...», натрапляла на не найвідповідніший ґрунт. Націлений досить прагматично, він із гіркотою констатував «глибокий розрив» між інтелігенцією й народом, спрямованість галичан на «фіру книжок самих», «копицю брошур самих» і «теоретично виаргументоване українство» [4, с. 102–103]. Цей період вчені окреслюють як роки гірких досвідів і розчарувань, які відлунюють у Франкових листах. Це й основний подійний час реального автора, на основі якого сформувався подійний час його ліричного суб'єкта у збірці «Із днів журби». Вже у 1895 році І. Франко жив «без надії на завтра» і мріями вирватись «з сеї тачки». У 1896 році (у листі до А. Чайковського) поет зізнавався, що часи, коли він «концентрувався в нутрі», пишучи свої твори, минули: не тому, що вичерпався, – суспільні концепти, «з давніх літ улюблені», та не здійснені, так і блукають у душі і «напрошуються на світ Божий...». У 1897 році «виборча хапатня» ще більш знесилила І. Франка. Звідси у подійному часі Франкового ліричного суб'єкта можна виокремити основний час та його інваріанти. Франкознавці спостерегли, що в поезіях І. Франка «переважають нараційні елементи з опозиціями минулого і теперішнього часу» і що ліричний суб'єкт наче перебуває «водночас у двох субстанціях» [1, с. 253]. Основний час акцентується здебільшого його нижньою межею, позначеною лексемою «досі». Це означає, що до цього «досі» ціннісний проект аж ніяк не зреалізований («Я не скінчу тебе, моя убога пісне...»).

Ціннісною парадигмою у різнорідній діяльності залишалась «перебудова» кожного власного «я» відповідно до *нового світогляду*. Драматизм Франкового «я» з цього приводу відлунює у напруженому настрої ліричного суб'єкта у поезіях збірки «Із днів журби». Однією із його характерологічних рис є напруга. Дослідники акцентують, що активна суспільна діяльність реального автора майже незмінно провокувала таку напругу. Ліричний суб'єкт майже завжди перебуває у стані боротьби, в тому числі із самим собою. Стосовно І. Франка, то його цілеспрямоване намагання «ввійти в епоху дозрілості та практичної політики», на дорозі якій каменем спотикання поставала «епоха дилетантства і безплідного політиканства», особливо провокувало емоційний тон поезій. У збірці «Із днів журби» очевидним є реальне Франкове чуття і бачення хвилі «високого підйому», яка мала виявити міру «до-рослості» української нації. Звідси «страх неготовності» – своєрідна модифікація екзистенціального страху – проймав усю діяльність І. Франка впродовж 1890-1900-х рр., зумовлюючи її подиву гідну, інколи навіть «невротичну, різнобічність» (О. Забужко). Якщо простежити період від часу написання

«Дещо про себе самого» (1895), у якій І. Франко згадав «тисячі більших і менших шпильок», що їх вбивали йому земляки під шкіру, і до «Одвертого листа до галицької української молодезі» (1905), у якій він ставив першозавдання перебудови кожного власного «я» відповідно до нового світогляду, то можна констатувати драматизм власного Франкового «я», який відлунює у напруженому настрої ліричного суб'єкта як наслідку його *нездійснених ціннісних орієнтацій*.

Домінуючим фоном у поезіях збірки постає «чуття» втоми, інтенсивність якої вимірюється метонімією «втомленеє серце». Саме «втомленеє серце» виступає поетичним еквівалентом образу ліричного суб'єкта у поезіях збірки «Із днів журби». Поет являє читацькому загалу найсокровеннішу частку свого ліричного «я» – «серце». У ньому відкриваються ціннісні складові буття людини, життя її духу. Ліричний суб'єкт гранично щирий у своїх зізнаннях: життя його «втомленого серця» не приховане, не прикрите. Суть його – напружена духовна боротьба, спрямована на подолання і витіснення життєвого негативу, на що вказує тісна просторова атмосфера: дім. Точність часу (чергування дня і ночі), пейзажні елементи (дощ, вітер, сірі хмари) виконують функцію надінформаційності.

Під кутом зору заявленої у заголовку теми зацікавлює твір «В парку є одна стежина...». Це новий тип поезії, у якій поставлено під сумнів усю суспільно-політичну діяльність Франкового «я». Епізоди цієї поезії формують твір як єдиний потік свідомості. Виходячи із цієї єдності свідомості, читач може здогадуватись, що ставлене у «днях журби» питання («Пощо жить? Для кого жить?») стосується не лише втрати коханої. Воно прояснює «журбу» над вирішенням складних соціально-політичних проблем. Вагоме змістове навантаження в поезії «У парку» несе займенникова лексема «сам», яка увиразнює самотність ліричного героя: «Сам. Лиш думка шепче стиха: / «Ну, скажи, не дурень ти? / Замість жить з людьми по-людськи... / тягнеш тачку до якоїсь / фантастичної мети» [3, с. 8]. Підкреслимо, що спосіб асоціювання навколо «тачки» властивий не лише І. Франкові. Він відомий у світовій поезії та мемуаристиці, тільки із різним, зрозуміло, лексико-стильовим наповненням. Так, шанований І. Франком Й.-В. Гете у своїй «третьій автобіографії» зізнавався, що все його життя було сповнене «неймовірними» цінностями, насамперед тяжкою працею, що він і місяця не прожив виключно для себе.

Осмислення даремно прожитих днів, особливо якоїсь «фантастичної мети», терзають душу Франкового «я» у «дні журби». Прозаїчні реалії

щоденності вриваються в поезію «У парку» такою ж прозаїчною лексикою. Топоси «відродження», «арешти», «сором», «самовбійства» вводять читача в атмосферу громадських ідеалів і сумнівів суб'єкта свідомості. Він украй обезсилений «утопійністю» обраного шляху і переживає пройдене з такою силою, як переживав вину перед коханою. Адже питання, які ставлять колишні одностудійці («Де вони нас завели?»), стосуються його найглибшого інтимного світу.

Соціальні почуття ліричного суб'єкта виступають на перший план у вірші «В село ходив...», який входить до циклу аналізованої збірки під назвою «Спомини». Суб'єкт лірики повівся на елементарну потребу заспокоїтись, щоб побачити бажані і несподівані обрії. Він надіється хоча б у спогадах ще раз «простерти крила». Цикл завдяки автобіографічним моментам перетворюється у своєрідну поему з ліричним суб'єктом у центрі, а епічні елементи, поєднані його образом, формують виразну сюжетність спогаду. Настрої розпачу і розчарування в «людях», ледь окреслені у попередніх віршах, сягають у циклі «Спомини» апогею: «...Люди видались таким дрібним, / мізерним кодлом, що для мене стали / чужі й далекі. Треба бути дурним, / щоб задля них у бій іти, як в дим; / ті, що терплять, варт того, щоб страждали» [3, с. 21]. Настроєвий варіант – «*ті, що терплять, варт того, щоб страждали*» – аж ніяк не домінуючий у І. Франка, а миттєвий. Як відомо, подібні настрої у великих поетів іноді свідомо загострені. Це так зване літературно доцільне перебільшення. Воно постає засобом творення виняткового ліричного «я», яке має право робити подібні висновки. Це – наслідок нерозуміння з боку середовища того пориву, в якому наявний «елемент допускарської для реалізму романтики» (Ю. Бойко).

Таким способом збірка І. Франка «Із днів журби» виявилась високохудожньою ілюстрацією міркувань теоретиків про те, що для лірики кінця ХІХ – початку ХХ століття властиве почуття, яке найдоцільніше назвати *почуттям соціальності*. Загалом аксіологія соціальності була наскрізною у багатогранній діяльності І. Франка.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 489 с.
2. Смілянська В. Л. «Святим огненним словом...» Тарас Шевченко : поетика К. : Дніпро, 1990. 290 с.
3. Франко І. «Із днів журби». «Semper tiro». *Зібрання творів : у 50 т.* К. : Наукова думка, 1976–1986. Т. 3. 1976. С. 7–182.
4. Франко І. З кінцем року. *Молода Україна*. Львів : Українсько-руська видавнича спілка, 1910. С. 96–108.

Галина ПОПЕРЕЧНА

*кандидат філософських наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
galina-ra@ukr.net*

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ І УМОВА РОЗВОЮ НАЦІЇ

Повномасштабна війна, яку розв'язала Росія проти України, спонукає нас до переосмислення як історичних взаємин з державою-агресором, так і особливостей власного національного буття. В дев'яностих роках минулого століття більшість громадян нашої країни були переконані, що кількостолітні прагнення українського народу до незалежності нарешті здійснилися. Однак, пройшло якихось тридцять років і нам знову приходиться боротися за неї зі зброєю в руках. У цьому контексті, переосмислюючи історичні перипетії України, мимоволі згадується факт листування Петра Могили з папою Римським, описаний видатним українським філософом М. Поповичем у його фундаментальній праці «Нарис історії культури України». Йдеться про готовність українського митрополита до широкого компромісу з західною церквою, який, на жаль, так і не відбувся. З цього приводу М. Попович пише: «Якби вік Петра Могили не був таким коротким, якби років на двадцять раніше визначилось співвідношення сил у Європі, хід історії міг би бути іншим... Збіг кількох перспективних ліній розвитку в одній точці є рідкісною можливістю, і така можливість у нас не здійснилася» [1, с.189]. Задумам П. Могили на той час не судилося реалізуватися, а через кілька років Богдан Хмельницький «занапастив еси вбогу сироту-Україну!» [3, с. 266], підписавши Березневі статті з Московським урядом. Якщо у перші роки після Переяславської угоди вітчизняні діячі дозволяли собі поступати в інтересах України (як от соратник і наступник Петра Могили Сильвестр Косов навідріз відмовився присягати російському царю), то поступово їхні вчинки та рішення стали серйозно обмежуватися царським урядом. Колонізація величезних територій Російською імперією, особливо починаючи від Петра I, підсилювалася насильницьким насадженням нових порядків і норм, підпорядкованих ідеї «нової державної та культурної споруди» [1, с. 222]. Макіавеллівський принцип «Мета виправдовує засоби» знайшов на території Росії благодатний ґрунт, (причому не лише тоді, але і досі держава-агресор вправно застосовує його): наклепи, доноси, підкупи, інтриги, маніпуляції, брехня, фізична

розправа – звичні явища для цієї «великодуховної» країни. У цьому контексті є показною історія з гетьманом І. Мазепою. Дружба Петра I та І. Мазепи, який допоміг цареві утвердитися на престолі, тривала поти, поки український гетьман допомагав цареві у перебудові відсталих Московських земель, але коли мова зайшла про підтримку України, то отримав від царя відмову. Про ці факти російська історія наполегливо замовчує. Створивши яскравий міф про Полтавську битву, російська історіографія зображає боротьбу гетьмана за українську незалежність проявом ганебної зради, а самого І. Мазепу підступним негідником. Завдяки російській політиці, літературним образам, неправдивим історичним описам І. Мазепа на цілі століття так і залишився з цим тавром, незважаючи на свій внесок в розбудову української державності, її економіки і культури. Принагідно зауважити, що в православній церкві Московського патріархату його і досі піддають анафемі. Доля І. Мазепи не поодинокі. Як Російська імперія свого часу, так і Радянська держава присікали будь-які прояви українства та створювали жорсткі умови для існування української мови, культури, звичаїв тощо. У боротьбі проти нашого народу вони використовували найдієвіший інструмент – знищення національної еліти. Значні зусилля докладалися для того, щоб перетворити на манкуртів і використати українців не тільки для зміцнення російської державності, але і її науки, культури, мистецтва і т. д. З іншого боку, поширювалися ідеологеми про спільні історичні корені, «братній» російський народ, дружбу і взаємну вигоду між народами. Насправді ж ці нарративи прикривали загарбницькі цілі росіян щодо України та були направлені на те, щоб розвинути в українського народу «комплекс меншовартості», переконання про безперспективність самостійного шляху, необхідність об'єднання під егідою Росії. На всіх рівнях поширювалася опінія про те, як престижно бути росіянином та знати російську мову, її велику літературу, культуру тощо. Тих, хто намагався протистояти такій політиці, було вивезено у Сибір та знищено у таборах. Ряд видатних українських постатей і борців за незалежність практично зникли з поля нашої історії, а їх погляди та діяльність або замовчувалися, або перекручувалися і спотворювалися. З багатьох із них російська пропаганда створила ряд необхідних їй для критики і поширення своєї ідеології ворогів. В результаті цього й досі трапляються парадоксальні випадки, коли людина (а іноді це навіть відомі політики) нічого не знаючи про життя і діяльність того чи іншого українського діяча, називає його злочинцем. Небагато українців сьогодні можуть дати справедливую оцінку ролі В. Винниченка, М. Грушевського, І. Огієнка, А. Шептицького, С.

Бандери, Є. Коновальця і ін.. Відтак не дивно, що донедавна Росія мала велику підтримку у східних областях України, а її розрахунок на швидке захоплення наших територій не такий вже і алогічний. Таким чином, можемо говорити про методичну, цілеспрямовану роботу з боку північного сусіда, направлену на тотальне знищення не лише проявів українства, але і самого українського народу як етнічної одиниці та нації, стирання національної пам'яті та свідомості.

У цьому контексті видаються вельми цікавими роботи одного з російських філософів-емігрантів першої половини ХХ ст. Г. Федотова. У статті «Чи буде існувати Росія» (1929 р.) він спробував проаналізувати тогочасні події в Росії і знайти шляхи відновлення її національної могутності. Ця праця важлива для нас тим, що в ній багато уваги відводиться власне відношенню до України. По-перше, автор вважає причиною революції в Росії не кризу влади, а кризу національної свідомості, що, на його думку, дуже небезпечно для самого факту її існування. Про це свідчить той факт, що на третьому році першої світової війни народ, втративши сили й терпіння, відмовився захищати Росію. Другим моментом, що вкрай хвилює автора статті, є розчинення назви Росія в аббревіатурі СРСР і зміцнення національної свідомості окремих народів в межах Радянської держави, що загрожує сепаратизмом та несе небезпеку самому національному буттю великоросів. Чи не найважливішу роль серед таких відіграють українці, «які рвуться до незалежності» [3]. Самі ж росіяни втрачають позиції передовсім тому, що в них питання суспільної справедливості переважає питання сенсу національного життя та національної ідеї. Відповідно, з одного боку, слід проводити роботу, присвячену зростанню національної свідомості великоросів, а з іншого, робити все можливе, щоб не допустити зростання національної свідомості народів, які входять до складу наддержави. Найболючішою проблемою Г. Федотов вважає пряму ненависть до великоросів з боку «наших кровних братів – малоросів, або українців» [3]. Щоб виправити ситуацію та не допустити виходу України з-під опіки Москви, треба не дати можливості їй зблизитися з Польщею, а головне, «не тільки втримати Україну в тілі Росії, але й вмістити українську культуру в культуру російську. Ми присутні при швидкому і надзвичайно небезпечному для нас процесі: зародженні нової української національної свідомості, по-суті нової нації... Вбити її неможливо, але можна працювати над тим, щоб її самосвідомість утверджувала себе як особливу форму російської самосвідомості» [3]. Для цього автор пропонує визнавати і вважати своїми пам'ятки Київської Русі, літописи, мозаїки храмів, культуру українського

бароко, Київську Академію, найбільш визнаних письменників (як от М. Гоголь, Т. Шевченко і ін.) та митців, використовувати православну віру для посилення відчуття братства. Що можна сказати з приводу таких порад? Історичний екскурс у російсько-українські взаємини демонстративно показує, що Росія саме тим і займалась впродовж 368 років після Переяславської угоди, намагаючись стерти національні особливості українського народу, привласнити його історію, культуру, мистецтво тощо. Радянська Росія, на додаток, здійснювала непоодинокі спроби знищити його фізично шляхом голодоморів, репресій, переселень. Сучасна російська армія, застосовуючи тактику випаленої землі, мстить українцям за їх усвідомлення своєї окремішності і прагнення будувати самостійну державу, побудовану на цінностях, відмінних від російських. Однак всі ці заходи виявились безсилими. Агресія Росії показала, наскільки глибоким є усвідомлення національної приналежності нашого народу, патріотизм і переконання у своїй правоті. Сьогодні, очевидно, історія надає нам ще одну рідкісну можливість утвердитися на власних вироблених віками цінностях і посісти належне місце серед інших європейських народів.

Національна свідомість означає наявність у кожного, хто відчуває свою приналежність до нації, відчуття єдиного фізичного та духовного простору, єдності релігійного почуття, мови, традицій, спрямування культури та громадського життя, знання справжньої історичної долі народу, його національних героїв і будівничих, святих і геніїв, всього того, що створює національний образ світу. Поглиблення її в результаті змінить погляд на українців з боку інших народів та дозволить розглядати українську націю як повноцінний суб'єкт культурного, історичного і політичного поступу. Суб'єктом творення національної культури і свідомості завжди була і залишається інтелігенція. В сучасну епоху її функції значною мірою виконують інтелектуали. Отож на них сьогодні лежить відповідальність за виконання завдання величезної ваги: докласти всіх зусиль, аби з одного боку, спростувати міф про велику російську духовність, пацифізм і безкорисливість «братнього народу» та показати його справжню сутність, а з іншого, сприяти консолідації українства на єдиних національно-культурних засадах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Попович М. Нарис історії культури України. Київ: АртЕк, 1999. 728 с.
2. Федотов Г. П. Будет ли существовать Россия? / Федотов Г. П. Судьба и грехи России: избр. ст. Москва : ДАРЪ, 2005.

https://azbyka.ru/otechnik/Georgij_Fedotov/sudba-i-grehi-rossii/9 Дата звернення 4.05.2022.

3. Шевченко Т. твори в 5-ти т. Т. 1. Київ : Дніпро, 1984. 351 с.

Наталія ГРИГОРУК

*кандидат історичних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hryhorukn@tnpu.edu.ua*

ЦІННОСТІ ТА КОМУНІКАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Новітні комунікативні проекти змін з урахуванням європейських орієнтирів постають на порядку денному аксіології як науки про цінності.

Сьогодні важливо досліджувати наші національні цінності, які формуються і реалізуються засобами комунікації на основі загальносвітових та європейських норм.

На сучасному етапі функціонування європейського суспільства відбуваються спади культури, девальвація цінностей, екології, гідності, справедливості, свободи і рівності в окремих країнах. Комунікація в українському суспільстві зазнає змін під впливом, масовими, персоналізованими і транскордонними технологіями. В окремих випадках національні цінності девальвуються, «зобов'язання» ігноруються, міжнародні норми безкарно порушуються, а «закон» інколи використовується як юридична технологія.

Суперечності, підсилені політичними технологіями, які населення України запозичує без належної аналітики, створюють глибинні ментально ворожі прецеденти. Криза моральності національних видозмін проблемна і ще досі не позбавлена традицій минулого. У національній культурі з'являються нові виклики нетрадиційної культури, набуває поширення взаємонерозуміння, насаджуються ідеї які впливають на сповідування чужих пріоритетів.

Будь яка сфера життєдіяльності суспільства для аналітиків – чи то екологічні проблеми, чи правові, чи воєнні – всі вони пов'язані із сутністю людських цінностей. У комунікації або наявні національно духовні цінності, або відсутні.

Швидке зростання інформаційних технологій наприкінці ХХ ст. зумовило формування умов створення технологій, в яких комунікація та передача інформації почали відігравати першочергову роль. Даний процес

супроводжувався розвитком постмодернізму, який виник як певна філософія епохи підсиленого персоналізму та плюралізму [3]. На цьому шляху нашій культурі та її цінностям треба пройти шлях відродження з однієї сторони, а з іншої – критично засвоїти перевірені загальносвітові і європейські цінності. Через це виникає ідея «вивчення структури нашого незнання» і виділення ключових завдань, вирішення яких допомогло б Україні і людству еволюціонувати.

Наявність розвитку та удосконалення національних цінностей в Україні залежить від світосприйняття сучасного буття, а його проекти на майбутнє виявляються в декількох варіантах. Перший – філософсько-культурологічний – вибудовується на феноменах сучасної культури, етики, права. Другий варіант – моральнісний, універсалістська етика (етика «єдиного всемогутнього розуму»), що зазнає останнім часом вирівнювання. Третій – кризово-духовний виклик, у тому числі в Україні, зв'язаний із теорією споживацтва і байдужості, віднесений до соціокультурних феноменів, які вважаються «закономірним результатом розвитку західноєвропейської цивілізації» [2].

У даний час приналежність України до європейської цивілізації не підлягає сумніву, а своїми традиційними національними принципами вона поповнює світовий контекст, збагачує світові цінності. Українська комунікація підтвердила під час Революції Гідності зміст слів «в єдності сила народу», а у час війни, із незаними досі масштабами, породила національний ціннісний феномен волонтерства.

Проте істотною перешкодою прогресу, що підриває утвердження цінностей, є саме комунікативне мислення – протистояння між членами суспільства, а не із зовнішнім ворогом; зневіра у власні сили; надзвичайна зарозумілість.

Через трагічні події під час війни людські цінності набули свого особливого розвитку: суспільство об'єдналося духовно, морально і матеріально. Комунікація під час війни відбувається постійно. Це сприяє швидкій та адекватній взаємодопомозі. Фактично комунікативний тиск засобів масової інформації та його масова підтримка населенням стали єдиним дієвим інструментом у відстоюванні демократичних цінностей сьогодні.

Відповідно до концепції взаємозв'язку цінностей і комунікації, остання впливає на формування, розвиток, поширення й становлення цінностей. У нерозривній єдності цінності впливають на якісний рівень комунікації, а це становить основу динамічного способу життя. Коли ж появляються антицінності це приводить до комунікативного протесту,

руйнування європейських та загальносвітових цінностей. Отже, загальна криза вартостей залежить від їх врівноважування в національному масштабі. Попередити це можливо через об'єднання зусиль на ґрунті національних демократичних засад та бажання міжнародної спільноти у захисті сталих світових цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Настрої. Настрої та оцінки загроз українцями, 2019. In: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ocenka_ugroz_ukraincami
2. Рогожа М. Байдужість як феномен сучасної культури. В: Практична філософія. 2004. 1(11). С. 76-81.
3. Філіп де Лара. Що не так із цінностями? Чому принципи існування суспільства стають порожніми абстракціями, 2018. In: <http://tyzhden.Ua/World/218615>
4. Baeva L. Values of Mediasphere and E-Culture. In: Przegląd Wschodnioeuropejski. 2017. VIII/1. P. 177-178.
5. Wolniewicz B. Filozofia i wartości. Warszawa, 2018.

Зоряна ГНАТІВ

*кандидат філософських наук, доцент
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
Дрогобич, Україна
gnativz@ukr.net*

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ГЕНЕТИЧНІ МОДЕЛІ БУТТЯ

Проблема руйнації духовного середовища є глобальною проблемою, що переживає людство в сучасному світі. Брак цінностей, чи їх викривлення загрожує деградації та дегуманізації культури, деградації людини/суспільства, що призводить, як ми бачимо на сьогодні, до непоправних трагічних втрат. Найбільш серйозною проблемою на початку ХХІ століття є тотальний хаос, причиною якого є глобальна криза духу. Сьогодні вся Україна бореться з темрявою і злом, страждаючи від імперії зла, захищаючи від воєнного вторгнення смертоносного «руського міра» себе, своїх дітей, свої домівки, свою державу, свої цінності.

Попри важку боротьбу за життя та державу, попри руйнуванні і горе, біль і страждання ми невтомно працюємо та віримо у нашу перемогу. Тому тема духовних цінностей, які становлять основу нашого миролюбивого народу, тема пізнання себе та інших, мудрості співіснування в історичному часі та просторі є неабияк актуальною.

Як зазначає М. Михальченко: «Сьогодні триває процес синтезу класичних, неокласичних і постнеокласичних підходів, він відбувається у взаємозв'язку двох пізнавальних підходів до всесвітньої історії, цивілізації: генералізації (генералізувальний підхід) (пошук узагальнення, бачення загальних закономірностей) та визначення в центрі пізнання не об'єкту, а свідомості історичних суб'єктів. З використанням цих підходів історія постає як єдність об'єктивного і суб'єктивного, зовнішніх впливів на цивілізації і свідомості (самосвідомості) людей, які цю цивілізацію складають і творять» [2, с. 295-296].

Соціокультурна теорія має за мету не тільки поєднати філософський, соціологічний і культурологічний підходи до аналізу суспільного життя, але і проінтерпретувати історичні форми суспільного життя, обґрунтувати різні системи соціальної комунікації. Культура є самоорганізуючою системою і прагне до результату на базі інформаційних програм. Ці інформаційні програми існують у вигляді людського досвіду, систем освіти, виховання, науки, а у більш глибокій формі це – генетично заковані спадкові програми біологічної популяції, умовно рефлекторні моделі дії організму, тобто програми діяльності, які функціонують як біосоціальні (або соціобіологічні) й орієнтовані на «випереджуюче відбиття» дійсності, на врахування ймовірностей приходу відповідних подій, отже, вони скеровані на пристосування до прогнозованих умов майбутнього. Генеральна властивість будь-якого вияву культури – бути специфічним засобом людської діяльності як у контексті становлення особи, так і універсальним засобом суспільного життя [3, с. 41].

Вкрай важливо для сучасної України зберегти власну етнонаціональну ідентичність, що закладена у специфіці народної та професійної культури, природа якої полягає у пізнанні людиною та спільнотою себе і світу навколо себе. Через скарбниці народного досвіду, народної мудрості, культури, інтелігентність, розвиток освіти тощо твориться нова генерація людей. Бо приналежність до нації вимагає свідомого вибору і певних особистих зусиль. «Національне відродження є не стільки відновленням «забутих традицій», скільки становленням сучасної цивілізації з її ринковою економікою, правовою демократичною державою, громадянським суспільством, високою освіченістю населення» [1].

Українська національна культура виявляє ситуацію культурного розмаїття, коли в межах однієї державної території історично співіснують різні народи, релігії, а буття особистості відображає релігійні чи арелігійні, атеїстичні світоглядно-ментальні настанови. У визначеннях українських філософів, етнографів, культурологів минулого і сьогодення український народ як суб'єкт національної культури має характеристики глибокої

релігійності, яка зумовлена передовсім його національним характером, ментальністю. Досліджуючи дану проблему, фіксуємо процеси ресакралізації, проникнення впливу релігії, церкви у сферу освіти, політики, повсякденності, розвиток християнського вчення про буття людини у філософії, та відтворення у знакових системах українського мистецтва основних моментів цього буття і вчення про нього. У динамічних соціокультурних процесах інтелектуального розвитку суспільства релігійна екзистенціальна проблематика набуває значної актуальності. Інтерпретація духовних імперативів у знакових системах української культури сприяє самоусвідомленню та савизначенню української нації в сучасному світовому модернізаційному процесі, допомагає виявити парадигму актуальних світоглядно-ментальних цінностей, настанов та пріоритетів української спільноти в часі і просторі її буття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лекції з історії світової та вітчизняної культури : навч. посіб. [Електронний ресурс]. Вид. 2-ге, перероб. і доп. [за ред. проф. А. Яртися та проф. В. Мельника]. Львів : Світ, 2005. 568 с. URL : <http://readbookz.com/book/210/7897.html>
2. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність : запасний гравець Європи / М. І. Михальченко Дрогобич-Київ : «Відродження», 2004. 488 с.
3. Михальченко М. І. Філософія освіти і соціокультурна теорія / М. І. Михальченко // Філософія освіти. №1. 2005. С. 38–51.

Оксана ДОВГАНЬ

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
dovgoz1977@gmail.com*

Пен БОХАН

*аспірант,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
dovgoz1977@gmail.com*

УКРАЇНСЬКИЙ РЕПЕРТУАР МУНІЦИПАЛЬНОГО ГАЛИЦЬКОГО КАМЕРНОГО ОРКЕСТРУ У НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ТЕРНОПОЛЯ

Кардинальні зміни у суспільній свідомості, невизначеність і суперечливість політичних, військових, економічних питань призводять до втрати суспільством ціннісних орієнтирів, духовних та моральних ідеалів. Тому виховання національного патріотизму як духовно-моральної якості сучасного молодого покоління, майбутньої інтелектуальної, культурної, політичної еліти країни - є одним з найпріоритетніших завдань.

Значну увагу щодо виховання любові до своєї землі, рідної мови, формування національної свідомості приділяли відомі українські педагоги минулого: Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, І. Огієнко, К. Ушинський та ін. Різновекторне дослідження проблеми патріотичного виховання молодого покоління знаходимо у сучасних дослідженнях І. Бега, В. Демчук, І. Мартинюк, Н. Рогальської, В. Стрельчук, О. Соколовської, М. Стельмахович та ін. На думку дослідників Л. Масол, В. Одарченко, Р. Осипець, О. Просіної, Г. Шевченко ефективним шляхом формування національного патріотизму молодого покоління є використання засобів музичного мистецтва. Творча спадщина українських митців відіграє важливу роль в формуванні національної свідомості, характеру, культури молоді, є могутнім стимулом у їх духовно-моральному становленні, засобом формування особистісних якостей, духовного світу: доброзичливості, співчуття, любові [1].

Метою дослідження постає з'ясування значення творів українських композиторів з репертуарної палітри Муніципального Галицького

камерного оркестру у національно-патріотичному вихованні молодого покоління Тернополя.

Сьогодні, коли Україна в небезпеці, громадянський обов'язок кожного свідомого громадянина — мобілізувати власні потуги на захист рідної землі, на допомогу тим, хто захищає нашу державу. Справжньою зброєю колективу Муніципального Галицького камерного оркестру, який упродовж своєї тридцятилітньої діяльності є своєрідною візитівкою міста Тернополя — це музично-поетичні програми національно-патріотичного спрямування, до складу яких входять твори видатних українських композиторів у поєднанні з творчістю вітчизняних поетів. Такі мистецьких проєкти колективу є особливо актуальними для сучасного молодого покоління, оскільки здатні виховувати та підтримувати його моральний дух, вселяти надію на перемогу, віддаючи одночасно шану тим, хто бореться за територіальну цілісність України [2].

“Музика проти війни” - мистецький проєкт включає патріотичні твори та народні українські пісні в інструментальному виконанні з поєднанням української поезії у прочитанні О. Лайко та заслуженого журналіста України М. Зубика: “Гей, соколи!”, “Ой, у лузі, червона калина”-інструментальна версія в обробці А. Аркуші; “Гімн України” композитора М. Вербицького; молитва за Україну М. Лисенка “Боже великий, єдиний!”; “Пісня про рушник” в інструментальній обробці Ю. Павленка; “Мелодія” М. Скорика; “Плотогони” Р. Бабича, в яких автор вдало поєднав карпатський народний мелос та відому естрадну пісню українського композитора В. Івасюка «Водограй» та ін. [3].

Концертні програми муніципального Галицького камерного оркестру, у яких присутні твори українських композиторів Д. Бортнянського, М. Лисенка, С. Людкевича, В. Барвінського, Ю. Шевченка, Є. Станковича, Л. Дичко, М. Скорика, Ю. Ланюката ін. та які колектив традиційно виконує для тернополян та гостей міста в рамках святкування *Дня Міста, Дня Незалежності, Днів Європи* у Тернополі, завжди сприяють підняттю духу молодого покоління міста, об'єднанню їх сердець у боротьбі за свободу і Незалежність держави.

Реалізація благодійних духовно-мистецьких проєктів, мистецьких дійств: “Три молитви Митрополита” до 150-річчя з дня народження владика А. Шептицького, “Хресне сходження”, мистецькі програми, присвячені Т. Шевченку “*Читаю Шевченка і лячно мені. У кожному слові – теперішні дні*” та “*Читаючи Шевченкові листи*” відбувалася у співпраці із заслуженим діячем мистецтв України, поетом О. Германом [4].

“Дзвони Чорнобиля” – концертна програма, присвячена трагедії 1986 року на українській атомній електростанції. До мистецького проєкту увійшли твори українських композиторів: В. Стеценка “Господи Боже мій”, “Божая мати”; пісня А. Дацка “Попеляста перепілка”, приурочена Чорнобильській трагедії; “Богородице Діво, радуйся” А. Гнатишина [4].

“Франкові струни” - програма, присвячена знаменній ювілейній події, де поєднуються поезії великого Каменяра, пісні на його вірші та музика того часу (“Безмежнеє поле”, “Ой ти, дівчино, з горіха зерня” (переклад для хору та камерного оркестру В. Феленчака). Одночасно з камерним оркестром у проєкті також взяли участь народна хорова капела “Зоринка” і поет О. Герман [4].

Мистецький проєкт “Світла тризна” у прямому значенні символізує три твори національних митців, написаних в різні скрутні часи для свого народу та визначає сутність програми – “Варіації в українському дусі” В. Барвінського, “Постлюдія пам’яті” молодой львівської композиторки М. Рудакевич та “Сюїта-варіації” В. Івасюка [4].

Отже, одним з важливих завдань національно-патріотичного виховання молодого покоління, що дозволить виховати їх національну самосвідомість та гідність – прищеплення знання власної історії, культури та мистецтва [1]. Вітчизняна камерно-інструментальна музика дає змогу на конкретному музичному матеріалі розв’язати завдання адекватного сприйняття й засвоєння національного музичного мистецтва, що сприяє активному вихованню життєвої позиції сучасної молодой людини. В процесі використання різних форм роботи з найкращими камерними творами українських композиторів минулого та сучасності у мистецьких проєктах Муніципального Галицького камерного оркестру, таке завдання може бути реалізовано та має унікальну можливість впливу на особистість з формуванням у неї національного світогляду, характеру, глибокої духовності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Шляхом злагоди до процвітання: про національну ідею в становленні громадянина-патріота України / І. Бех, К. Чорна // Позашкілля. 2008. №11. С.4 – 9.
2. Державні нагороди України. Кавалери та лауреати: Довідково-енциклопедичне та біографічне видання. Том VI/уклад. Болгов В. В. К.:Українська конфедерація журналістів, 2016. С. 218-219.
3. Лайко О. МГКО долучився до заходу «Музика проти війни». Тернопільська Липа. 2014. 24 червня. (№42). С.3.
4. Муніципальний Галицький камерний оркестр. Офіційний сайт. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.galytsky-orkestr.te.ua/index.php?start=50>

Наталія МРАКА

*кандидат психологічних наук, доцент,
Інститут управління, психології та безпеки, ЛьвДУВС,
Львів, Україна
ludvik.nata@gmail.com*

«ВІКНА У СВІТ» ІВАНА ЧЕНДЕЯ: АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ

У травні цьогогоріч виповнюється 100 років з дня народження українського літературного класика, автора кіносценарію «Тіні забутих предків» Івана Чендея. В умовах визвольної війни в Україні творчість письменника промовляє по-новому – смислами, екзистенційністю та цінностями. Третій місяць воєнних дій в Україні має наслідки спрямованого знищення всього проукраїнського – людей, книг, шкіл, університетів, міст та сіл. Деякі вцілілі пам'ятники – як Шевченко в Бородянці, Скворода на Харківщині – німе свідчення спроби розстріляти та знищити ідеї та цінності українців російськими загарбниками. Сьогодні як ніколи актуальним є збереження літературної спадщини письменника, вшанування його па'мяті та популяризація філософії творчості.

У творчості Івана Чендея особливе місце посідає поетична проза. Одним із таких творів є «Вікна у світ». Оповідання з присвятою: «Йолані Тимкович, моїй першій учительці», написане у формі листа і підписане іменем «Івко» та адресоване другові.

Серед художніх принад «Вікна у світ» є знаковою символіка переходу з одного простору в інший, «виходу в люди»: «Я пам'ятаю руки моєї першої вчительки. І тепер бачу як вона ними відчиняє вікна і впускає до класу сонце, думаю над тим, що вона відчиняла нам вікна у світ...»¹ [с. 52].

Перша зустріч із вчителькою справила таке враження на головного персонажа, хлопчика із селянської родини, що усе своє подальше життя він «зростав» до цього образу. Емоції передані переривчастим наративом – спогади і повернення до рідної домівки переплетені і саме цим художнім прийомом Іванові Чендею вдається наблизитися до паралелі зі своїм життям.

У щоденниках, роль вчителя, наставника не тільки вагома, але й визначальна. Дуже часто письменник нагадує собі (у формі глибоких рефлексивних описів, подекуди поетичних) звідки починався його творчих шлях і які люди були на цьому шляху. Так, у записах від 14 лютого 1954 р. є переживання сумнівів та критичності, очікування і тривоги щодо оцінки написаного: «...За останні дні я більше приділяв уваги літературній роботі, як раніше. Допрацював “Тук-тук...”. Відчуваю, що вийшла непогана річ.

Велику радість приніс лист Анатолія Олексійовича з приводу оповідання. “Тільки тепер ти став для мене письменником!..” Боже, скільки треба працювати, щоб написати речі подібного рівня. І хоч “Тук-тук...” далеко від досконалого твору, все ж його можна показувати людям. Оцінка вимогливого, знаючого глибоко літературу, маючого тонкий смак А.О. для мене має велике, дуже велике значення. Більше того, його оцінка мене лякає...»²

Квітуха сила, вершина (саме так перекладається «акмеологія» з давньогрецької мови) – це асоціація з досягненням людини найвищих життєтворчих орієнтирів та самореалізації творчого начала. Аксиологія ж вивчає цінності і опертя характеру митця. У Івана Чендея домінує розуміння особистості як об’єкта пізнання, а в оповіданні «Вікна у світ» простежуються й закономірності становлення учня від перших днів, коли малий хлопець з Ясенової «зняв з цвяха торбину з грифельною табличкою і грифликом» .

Перша вчителька, знайомство з якою в допитливого учня розпочинається восени усе ж асоціюється з пахучими фіалками – це той промінчик, з якого починається сонце. І пізніше, вчителька зізнається, що і їй було теж тривожно у перший день у школі, як і хлопцеві і вона як фіалка, що навесні починає цвісти, тільки починала свою професійну долю у тій верховинській школі. Коли нарешті їх доля звела і вдячний учень відшукав свою найкращу вчительку вже за кордоном, він дарує їй червоні маки, які гармонійно поєднуються із блакитними дзвониками у вазі. Ця насичена і вишукана гама кольорів нагадує стан хвилювання і експресію життя. Саме ці рядки опоетизуюють оповідання, надають йому рис полотна живого і бурхливого, такого, що залишає відгомін поміж рядків... «З квітами зів’ялими, але з нев’янучою любов’ю» підкреслено в творі – ще одна знахідка з уточненням пріоритетів цінностей.

В оповіданні побіжно ведеться оповідь про успіхи головного персонажа, проте, з описів того, яким було цікавим і мандрівним його життя стає видимим і успіх першої вчительки, яка повірила у свого учня. У перший день вона буквально «вдихнула віру» в нього і переконала в цьому батька хлопчика.

І хоча вчительська стежка губиться через переїзд десь посеред вранівської залізничної станції, донька вчительки Маруся перехоплює професійну ниточку і з захопленням відгукується про це: «- О, коли б я була такою вчителькою, щоб до мене після багатьох років прийшли!..» [1, с. 57].

Сині дзвіночки у вазі, спогади про театральні сценки в школі, перша читанка, як тонкі грані поетичності і голосу Закарпаття поєднали одного вечора дві долі – вчительську й учнівську, які серед тисячі доріг віднайшлися.

В оповіданні особливе місце мають психологічні портрети. Серед деталізованих – описи рук (для письменників це особливий акцент, адже руки пишуть, закреслюють і знову пишуть і плакають слово). Чи то важкі і загрубілі батьківські руки, які міцніли від років і роботи, чи материнські – ласкаві і ніжні, з синіми жилами, які вони набухали, коли вона клала дитину в колиску... Батьківські руки, а потім вчительські підіймали учня, викохували в ньому Людину, яка йшла до вершини, до свого призначення.

Акмеологічна та аксіологічна парадигми в оповіданні «Вікна у світ» накладаються одна на одну, подекуди доповнюючи, але не применшуючи ваги жодної з них: «Бувають люди, яких зустрів у житті і які потім з тобою всюди і завжди. Ти бережеш їх образ у пам'яті, і тобі радісно стає, коли думаєш про них. Бо відчуваєш, що ти не самотній, бо вони з тобою, й радієш тому, що колись зустрів їх. Тобі приємно думати про них, і вони, бува, не раз володіють твоїми роздумами. Бо ти побачив у них велике і світле, і сам хотів бути таким, як вони. Ти завжди радієш, зустрічаючись з ними, вдячний їм, що сповнили тебе високого чуття людини...» [1, с. 54].

Таки паралелі перетинаються у поетичній геометрії Івана Чендея!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іван Чендей. Вибране: том другий. Ужгород: Карпати, 2003 р. 518 с.
2. Іван Чендей. Щоденник / журнал «Київ», № 9-10, 2020.
3. Практичні основи акмеологічного розвитку особистості / Ніколаєску І.О. Черкаси, 2012 р.

Оксана ГИСА

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
oksana.hysa@tntpu.edu.ua*

ТВОРЧА ПОСТАТЬ ЗДІСЛАВА ЯХІМЕЦЬКОГО У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ТВОРЧОГО УНІВЕРСАЛІЗМУ

Про Здіслава Яхімецького, вихованця Г. Адлера, засновника першої у Польщі краківської школи музикознавства, а також одного із перших польських музикознавців з академічним званням, донині немає

грунтовного наукового дослідження – не тільки в Україні, але що дивно – і в Польщі.

Література, присвячена цій видатній особистості, обмежена кількома статтями Владзімежа Позьняка (головно, посмертними), а також біографічними статтями у музичних і немусичних словниках та енциклопедіях (польською та іншими європейськими мовами).

Проте ця проблема недостатньо вивчена в українському та зарубіжному музикознавстві і потребує більш глибокого осмислення.

Діяльність З. Яхімецького як журналіста-музикознавця, редактора, популяризатора музичної культури в періодичних виданнях різноаспектно вивчали М. Возьна-Станкевич, Е. Дзембовська, М. Дзядек, Х. Душик, Є. Пажинський, В. Позьняк, Л. Полоній, Т. Пшибильський та інші польські дослідники. На їхню загальну думку, З. Яхімецький зробив значний внесок у поширення знань про музику в польському суспільстві.

Здіслав Яхімецький народився 7 липня 1882 року у Львові. Навчався у консерваторії Галицького музичного товариства під керівництвом Станіслава Нев'ядомського, пізніше виїхав у Відень, де далі вивчав музикологію. У 1911 році Здіслав Яхімецький здобув ступінь доктора філософії (спеціальність «Музикознавство») і призначений на посаду доцента семінаріуму історії і теорії музики Краківського університету.

Здіслав Яхімецький неодноразово намагався осмислити історію польської музики. З одного боку, це було надскладне завдання (з огляду на обмежену джерельну базу опрацьовану на той час). На початковій стадії розвитку польської музичної історіографії науковець міг розраховувати лише на власний ентузіазм і наполегливість у віднайдені та опрацюванні матеріалів.

Результатом діяльності науковця стали такі праці: «Музика в Польщі» (Львів, 1907), «Розвиток музичної культури в Польщі» (Краків, 1914), «Історія польської музики» (Варшава, 1920), «Польська музика в історичному розвитку від найдавніших часів до наших днів» (Краків, 1948, 1951).

Перша праця «Музика в Польщі» була ще «популярним нарисом», як характеризує книжку сам науковець. У розвідці обсягом заледве 57 сторінок йшлося про найважливіші музичні події в історії Польщі. Наступні роботи містять аналітичний огляд численних доступних авторові матеріалів, результати джерелознавчих досліджень, і, звісно, досягнень інших авторів. У праці «Історія польської музики» (1920) З. Яхімецький аналізує та оцінює розвиток музичної творчості поляків від найдавнішої церковної музики, яка бере свій початок у 1424 – 1430 роках, зокрема,

описує життя, діяльність і творчість композиторів Миколая з Радома, Миколая з Кракова, досліджує музику при дворі короля Владислава II Ягайла, аналізує композиційний стиль Вацлава з Шамотул та Зигмунта II Августа, Мартина Леополіти, псалми Миколая Гомулки, пропонує історичне дослідження опери М. Огінського, аналізує форми та гармонію Ф.Шопена, музичну творчість С. Монюшка. Як зазначав З. Яхімецький, монографія доступна для широкого кола читачів, а також для любителів та вчителів музики [2, с. 11].

Серед видатних праць З. Яхімецького – монографії про Р. Вагнера, Желенського, проте особливо вагомою розвідкою для польської музикологічної думки стала праця «Музика Польщі в розвитку історичному: від найдавніших часів до наших днів» (1951).

Публікації видатного музиколога відзначаються глибоким знанням розглядуваної проблеми, логічною структурою, пізнавальністю, власними цікавими судженнями. У фахових музичних часописах наукова складова була для нього визначальною, а у виданнях, розрахованих на загальну аудиторію, він дбав, щоби популярно і дохідливо розповісти про творчу діяльність композитора і проаналізувати його твори, про музичні події, про напрямки в музиці тощо. Не останню роль у публікаціях музикознавця відіграла естетична складова [1, с. 53].

Наукова робота не заважала професору З. Яхімецькому займатися композиторською діяльністю. На жаль, донині його композиторська творчість не входить у репертуар відомих виконавців-інтерпретаторів і мало висвітлена у світовій музичній літературі.

Композиторська спадщина З. Яхімецького на тлі його видатної наукової спадщини видається дуже скромною. Він займався композицією лише під час навчання у Відні під керівництвом Арнольда Шенберга і Германа Грейденера, а також у перші роки свого перебування у Кракові. Переійнявши обов'язки завідувача кафедри музикознавства в Ягеллонському університеті, він відмовився від композиторської діяльності.

З. Яхімецькому однак подобалося ділитися своїми музичними композиціями зі студентами на лекціях, які проходили в рамках занять з музикознавства. Ці композиції він використовував як музичні приклади, пов'язані з обговорюваною технічною проблемою чи історичним періодом. Після більше як 100-літнього написання музичних композицій ми можемо об'єктивніше оцінити композиторську спадщину З. Яхімецького, відзначивши її безперечну мистецьку цінність і новаторський характер, особливо у таких піснях, як «В'юнок» («Ровój»), «Гумореска»

(«Humoreska»), «Як же можете квіти» («Jakże możecie kwiaty»), «Туга» («Teżkńica»), «Симфонічна фантазія» («Fantazja symfoniczna»).

З. Яхімецький, відкритий до новітніх напрямків у музиці, як композитор також зацікавився додекафонією. У 1930-х роках він створив твір за цією технікою музичної композиції та опублікував його в одному з краківських журналів. Б. Шеффер зізнався, «що перший додекафонічний твір, з яким він зіткнувся в перші роки знайомства з музикою, був дивним і дивовижним твором Здіслава Яхімецького» [1, с. 54].

Тож багатогранність рідкісного таланту З. Яхімецького в світовій музичній культурі, глибина їх творчості має велику художньо-мистецьку цінність, що яскравою сторінкою вписано не тільки в мистецький літопис Польщі, а й в історію української музичної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гиса О. Публіцистичні праці Здіслава Яхімецького. Вісник львівського університету. Серія: Мистецтвознавство. 2015. Вип. 16. Ч. 1. С. 52 – 57.
2. Agazzari A. Polemiki wokół «Musica Moderna» : pol. przekł. A. Szweykowska. T. 1. Kraków : Musica Iagellonica, 1993. 69 s.
3. Jachimecki Z. Muzyka w Polsce. Polska, obrazy i opisy. Lwów, 1907. 54 s.

Галина ДУРДАС

*кандидат історичних наук, викладач
Західноукраїнський національний університет
Тернопіль, Україна
h.durdas@wuni.edu.ua*

РОЛЬ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СІМ'Ї В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*Сім'я – це те первинне середовище, де людина
повинна вчитися творити добро.*

В. Сухомлинський

В умовах сьогодення структурна трансформація цінностей стала однією із причин світоглядної дезорієнтації молодого покоління, що надала другорядного значення пріоритетності сім'ї як ключової цінності в житті людини. Спостерігається знецінення шлюбних стосунків, а родинні зв'язки набувають швидше статусу економічних, ніж сімейних. Трансформація сімейних цінностей є наслідком не лише соціально-економічної реальності, а й знецінення духовно-моральних принципів, втратою віри у майбутнє. У той же час саме позитивний приклад

трансльованих сім'єю цінностей сприяє духовно-моральному становленню молоді, що є одним із найважливіших компонентів розвитку суспільства.

Сім'я, як первинний осередок суспільства, відображає його ідейно-політичні підвалини та водночас є основою морально-духовної рівноваги суспільного розвитку, забезпечує збереження української ідентичності, виступає важливим носієм культури.

У кожній сім'ї формується свій традиційний набір цінностей, який першочергово впливає на побудову взаємовідносин всередині родини та норми поведінки у навколишньому середовищі. Під впливом різних обставин та життєвих ситуацій сімейні цінності та моральні установки з часом можуть змінюватися або ж трансформуватись. Водночас руйнуються старі принципи, з'являються нові моральні норми.

Духовно-моральні цінності слід вважати головною окрасою внутрішнього світу людини. В них відображається мислення людини, її ставлення до себе та оточуючих. Споконвіку наші предки сформували символічну систему духовних цінностей, яка передається від покоління до покоління, основу якої становить любов. До системи загальнолюдських цінностей відносяться такі чесноти як: пошана батьків, щирість, добро, милосердя, відповідальність, совість, людяність, гідність, працьовитість, віра, вміння керувати своїми вчинками та багато інших [3]. Ці чесноти слід вважати красою душі, окрім того вони вказують наскільки людина є «людиною».

Сім'я відіграє важливу роль у формуванні духовно-моральних цінностей, оскільки засвоєння цих чеснот розпочинається з самого народження і є важливим у будь-якому віці. Від родинної атмосфери залежить не лише те, чи буде людина духовно багатою, а й те, як розвиватимуться її здібності, формуватиметься характер, як вона відноситиметься до інших, чи зможе бути здоровою та щасливою.

Важливе значення у розвитку духовної спрямованості особистості відводиться змісту сімейно-родинних цінностей. Діти щоденно наслідують поведінку своїх батьків і, якщо для батьків духовно-моральні принципи є дійсно важливими, то й діти поступово переймають цей досвід та вчаться долати безліч негативних проявів соціального середовища [1].

Серед провідних духовно-моральних орієнтирів виховання особистості у сім'ї, особливо її підготовки до самостійного дорослого життя слід виокремити наступні цінності: здоров'я, мета життя, взаємодопомога, дружба, довіра, справедливість, свобода, честь, правда, благо та ін. [2, с. 40].

Варто зазначити, що на формування духовно-моральних цінностей у сім'ї як на дітей, так і на батьків невпинно впливають різні фактори навколишнього соціального середовища, зокрема:

– «склад думок» сім'ї. Характерними особливостями цього фактору є те, що система цінностей, настанов та потреб сім'ї орієнтована на реальні можливості та визначається умовами життя;

– «характер спілкування» сім'ї. Цей фактор визначається своєрідною міжособистісною комунікативністю, неформальністю відносин усередині сім'ї, відкритістю сімейної комунікації до соціального оточення;

– ставлення соціального оточення до сім'ї. Фактор вирізняється неоднозначністю та суперечностями. Вирішення важливих життєвих завдань з одного боку характеризується можливістю швидкого їх розв'язання, а з іншого – невпевненістю та втратою віри у власні сили;

– традиції сім'ї. Сімейні традиції поєднують між собою суспільні традиції, загальнолюдські цінності, норми та правила поведінки, а також культурно-історичні надбання поколінь, які є винятковими для кожної окремої родини. Вони виступають одним із засобів формування в особистості певних моделей поведінки, культурних зразків та моральних якостей;

– інтелектуальний рівень розвитку учнів школи, групи чи класу, де навчається дитина. Даний фактор неоднозначний, від нього залежить успішність виховання, яка постійно здійснюється за допомогою порівняння [5].

Основою духовного розвитку особистості слід вважати прояв моральних принципів і норм, правил поведінки та діяльності у вчинках, які є результатом дії внутрішньої моральної потреби особистості, яка усвідомлено координує свої інтереси та цілі.

У поєднанні з духовно-моральними вартостями основу орієнтації особистості в сучасному українському суспільстві визначає і комплекс інших важливих цінностей:

– громадянських (повага до закону, права та обов'язки людини, ідеї соціальної гармонії, культура соціальних стосунків та ін.);

– національних (патріотизм, пошана до державної символіки, Гімну, Конституції України, гідність людини, єдність та гармонія людини з природою та ін.);

– загальнолюдських (добро, любов, повага, свобода, дружба та ін.); у створенні сім'ї – системи сімейних цінностей (відповідальність, вірність, спілкування, турбота та підтримка, повага, чесність, традиції та ін.) [4].

Необхідно наголосити на тому, що сім'я є абсолютною цінністю держави, ключовою та безумовною складовою збереження духовної історії народу, примноження його традицій. Розвиток української держави, що базуватиметься на якісно новому та стабільно прогресивному рівні, надасть можливість сформувати стійку систему цінностей. У свою чергу сім'я, як основа духовного, економічного та соціального розвитку суспільства, зможе забезпечити формування базових для суспільства цінностей.

Таким чином, духовно-моральні цінності сім'ї в сучасному українському суспільстві набувають особливого значення, оскільки відбувається переосмислення системи цінностей, моральних норм та поглядів на сім'ю. В умовах сьогодення традиційні багатовікові цінності поступово зазнають руйнування та трансформацій, з'являються нові моральні норми. Зауважимо, що саме сім'я є підґрунтям формування морально здорового громадянського суспільства, розвиток якого залежить від сформованості загальнолюдських та сімейних цінностей сучасного молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина // Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 144–150.
2. Лякішева А., Потапчук Т. Аналіз розвитку цінностей сімейного виховання в історичній ретроспективі // Педагогічний часопис Волині. 2018. № 3. С. 40–46.
3. Моральні цінності сім'ї. URL: <http://www.etica.in.ua/moral-ni-tsinnosti-sim-yi/> (дата звернення: 01.05.2022).
4. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование. Социально-философское исследование. Запорожье: Просвіта, 2000. 250 с.
5. Пшеславська С. Особливості функціонування інституту сім'ї в сучасній Україні. URL: https://revolution.allbest.ru/sociology/01101996_0.html (дата звернення: 01.05.2022).

Ірина БАРТКІВ

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

irinabernatska97@gmail.com

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У зв'язку із агресією росії на терени України, яка супроводжується масовими вбивствами та варварським знищенням культурних пам'яток, значення історичної та археологічної спадщини для незалежного й міцного розвитку нашої держави набуло неабиякої важливості, адже археологічні пам'ятки – це не просто залишки минувшини – це код нації, який відображає чиї ми нащадки, та з яких віків тягнеться наше коріння. Тому з огляду на сьогодення неабиякої актуальності набуває аналіз цінності збереження археологічної спадщини у незалежній Україні, що варто показати на прикладі Тернопільської області, територія якої багата на пам'ятки різних археологічних періодів.

З отриманням Україною незалежності, незважаючи на матеріальні та законодавчі труднощі, археологи доклали великих зусиль, щоб продовжити археологічні дослідження на теренах Тернопільщини. Завдяки повній віддачі своїй справі вони розпочали новий етап розвитку археології в краї, що дозволило продовжити дослідження пам'яток і як результат збагачувати історію області. Але через недоліки у законодавчій справі щодо збереження археологічної спадщини викликом для археологів стала боротьба із «чорними археологами», несвідомими будівельниками та фермерами за збереження цінних археологічних пам'яток, які через їхнє бажання наживи чи байдужості призводило до знищення цілих комплексів матеріальних залишків археологічних культур різних епох.

За дослідженням Л. Залізняка за останні чверть сторіччя 30 верхніх сантиметрів поверхні України, куди сягає більшість металошукачів, на 90 % «вибито», тобто очищено від археологічних артефактів та антикваріату (монети, прикраси тощо) [1, с. 2]. За даними моніторингу ситуації, який здійснює Центр пам'ятокознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, держава щорічно втрачає близько 500 пам'яток археології [2]. Це все призводить до значних руйнувань чи повної втрати матеріальних ознак історичної пам'яті.

Для боротьби із «чорними археологами», мародерами та духовним занепадом серед певних верств населення за роки незалежності розпочався процес формування та удосконалення законодавчої бази щодо охорони археологічної спадщини. Одним з найперших та найголовніших кроків у цьому напрямку стало підписання у 1998 р. Україною Європейської конвенції «Про охорону археологічної спадщини» [3], яка набула чинності у 2004 р. У статті 1 вказано, що метою цієї (переглянутої) Конвенції є охорона археологічної спадщини як джерела європейської колективної пам'яті та засобу історичних і наукових досліджень [4].

Тому до 1998 р. відсоток рятівних розкопок залишався невеликим. Протягом 1990-х рр. було здійснено головні рятівні археологічні дослідження лише у 1990 р., 1991 р. та 1995 р. У 1990-му році силами кооперативу «Археолог» Інституту археології проведено розкопки городища раннього залізного віку в Лошневі Тербовлянського р-ну, у 1991 р. – пізньопалеолітичної стоянки у Великому Глибочку. У 1995 р. «Рятівною археологічною службою» Інституту археології НАН України проведено розвідки по трасі нафтопроводу Одеса–Броди та розкопки поселення черняхівської культури в Очеретному [5; 6, с. 365]. Хоч це є і незначною кількістю досліджень, але завдяки цій роботі було врятовано від знищення ряд археологічних пам'яток.

Певне пожвавлення проведення рятівних розкопок розпочалося з 2000-го року, коли було прийнято важливий для збереження археологічної спадщини Закон України «Про охорону культурної спадщини». У тексті Закону зазначено, що «цей Закон регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [7].

Тому у тому ж році було створено Обласну інспекцію охорони пам'яток історії та культури, що дало позитивний результат як для охорони археологічних об'єктів, так і для покращення результативності їх дослідження. Основну увагу новостворена організація приділяє охоронним дослідженням та археологічним розвідкам. Розроблена і поступово впроваджується програма суцільного збереження краю [8, с. 12].

Із набуттям чинності у 2004 р. Європейської конвенції «Про охорону археологічної спадщини» з'явилася потреба у створенні при Інституті археології Академії наук України Дочірнього підприємства «Подільська

археологія» Державного підприємства «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України», яку очолює провідний археолог Тернопільщини Б. Строць. Завдяки цьому в області різко зросла питома вага польових досліджень, направлених на збереження археологічних пам'яток, яким загрожує руйнування [6, с. 366].

Прикладом важливості утворення даних археологічних структур є проведення археологічних експертиз, які дозволяють виявляти та рятувати цінні пам'ятки різних археологічних періодів. В ході однієї з них у 2004 р. було врятовано 2 трипільських та 2 черняхівських поселення, які могли бути знищені будівництвом об'їзної автодороги навколо м. Бучач [9].

У процесі проведення низки рятувних археологічних досліджень було збережено велику кількість пам'яток, які не лише підтвердили багатство археологічної спадщини області, а й змінили історію краю. Наприклад, під час дослідження Кременця у 2007 р. археологами було виявлено культурний шар кінця X ст., хоча перша згадка про місто датована 1227 р. [6, с. 367]. У 2008 р. на замовлення Національного заповідника «Замки Тернопілля» були проведені археологічні розкопки замку в м. Скалат. До цього часу вважалося, що датою будівництва замку є 1630 р., але у результаті досліджень оборонного валу було встановлено, що до 1630 р. були більш ранні укріплення [6, с. 367].

Загалом з часу утворення Обласної інспекції охорони пам'яток історії та культури та Дочірнього підприємства «Подільська археологія» було врятовано від розграбунку та знищення курган епохи бронзи біля села Городище Козівського району, пам'ятки Зборівської битви, численних поселень періодів трипільської, липицької, черняхівської, висоцької та інших культур, різночасових некрополів, а у 2013 р. у Тербовлі було виявлено цінні трипільські статуетки вік яких приблизно 6 тисяч років [10].

Знахідки, виявлені під час польових досліджень, поповнили фонди та експозиції НІАЗ «Замки Тернопілля» та Борщівського обласного краєзнавчого музею, а інформація активно використовується працівниками ДП «ОАСУ Подільська археологія», Тернопільської обласної інспекції охорони пам'яток історії та культури, Борщівського обласного краєзнавчого музею для розробки планових наукових тем [6, с. 367].

Отже, з часу проголошення Україною незалежності археологічні дослідження, незважаючи на фінансові та законодавчі труднощі, активно відбувалися на теренах Тернопільської області, що дозволило врятувати величезну кількість пам'яток різних часових періодів і як наслідок внести корективи у висвітлення та переосмислення минулого Тернопільщини.

Сьогодні у зв'язку із російською агресією проти України пам'ятки археології повинні стати для українців не лише матеріальними залишками людської діяльності, а й усвідомленням того, яка багата та глибинна історія нашої держави. Тернопільська область, яка хоч і є однією з найменших за розмірами серед областей України, різноманіттям археологічної спадщини краю підтверджує давність існування археологічних культур та містобудування на українських теренах.

Тому навіть в умовах війни виявлення та вивчення археологічної спадщини посідає вагоме місце у формуванні ціннісних орієнтирів в сучасному світі. Збереження археологічних пам'яток є тією цінною складовою, яка дозволяє міцно розвиватися державі та формувати міжнародний імідж України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Л. Л. Залізник. Українська археологія: стан і перспективи (суб'єктивне враження про об'єктивний стан). *Археологія і давня історія України*: Зб. наук. пр. Київ: ІА НАН України, 2019. Вип. 4 (33). С. 388–395. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/167218>_(дата звернення 18.04.2022).
2. Доповідь акад. П. П. Толочка на IX з'їзді Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. *Збережена спадщина (Українському товариству охорони 10 пам'яток історії та культури – 40 років)*: Збірник матеріалів і документів / упор. О. М. Титова, М. Т. Пархоменко, О. О. Демиденко. Київ, 2007. С. 22.
3. Про ратифікацію Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянутої): Закон України від 10.12.2003 р. № 1369-IV. *Відомості Верховної Ради України, 2004, № 15, ст.224*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1369-15#Text> (дата звернення: 18.04.2022).
4. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS N 143): Європейська конвенція від 16 січня 1992 р. № 994_150. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (дата звернення: 18.04.2022).
5. Строцень Б., Строцень Л. Нове селище черняхівської культури на Волино-Подільському порубіжні. *Давня і середня історія України* (історико-археологічний збірник). Кам'янець-Подільський, 2000. С. 195–201.
6. Строцень Б. Археологічні дослідження на Тернопільщині у 2001–2010 рр. *Від вenedів до Русі*. Київ, 2014. С. 365–370.
7. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 24.07.2021 р. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України, 2000, № 39, ст. 333*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 18.04.2022).
8. Строцень Б. Історія археологічних досліджень на Тернопільщині. *Археологія Тернопільщини*. Тернопіль, 2003. С. 6–16.

9. Строчень Б. С., Строчень М. Б. Рукомиш – поселення і виробничий комплекс черняхівської культури (дослідження 2004 р.). *Актуальні проблеми археології України*. Київ; Луцьк, 2011. С. 150–157. (АДІУ. Вип. 4).
10. За останні 13 років тернопільські археологи знайшли втричі більше, ніж за 100 попередніх. Тернопільський прес-клуб: веб-сайт. URL: <https://pressclub.te.ua/novyny/%D0%B7%D0%B0%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96131%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B5%D0%BE/> (дата звернення: 21.04 .2022).

Діфань ЦЮ

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, Україна

ДИТЯЧА ФОРТЕПІАННА МУЗИКА У ТВОРЧОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА КИТАЙСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

У сучасних умовах реформування національної системи освіти перед європейською та китайською педагогікою мистецтва поставлені завдання щодо духовного розвитку підростаючого покоління, формування у них естетичної свідомості та художньо-естетичних потреб.

Як зазначає Смородський В. І. «Формування виконавських навичок гри на фортепіано сприяє всебічному музичному розвитку дітей і передбачає систематизоване вивчення творів різних жанрів, стилів і форм на матеріалі кращих зразків музичної культури. Тому велике значення набуває ефективне формування в учнів дитячих музичних шкіл виконавських навичок гри на фортепіано на базі надання комплексу знань у сфері жанрово-стильових особливостей музичного мистецтва сучасних словацьких композиторів» [2, с. 4].

Від XIX століття до сьогодні особлива роль у становленні дитячої музики належить п'єсам із «Дитячого куточку» К. Дебюссі – це оригінальні мініатюри, що ставлять собі за мету введення в світ образів нової музики, символізуючи межі мистецтва, не помічені в попередні століття. І вся ця сукупність нових ідей введена до структури класичної французької сюїти, в якій прелюдійна перша п'єса становить високий витік подальшого розвитку. Для Дебюссі установчим є уявлення про «механіку Вдосконалення», яка подається не без іронії, але і відверто як гімн в № 1 «Доктор Gradus ad Parnassum». А підсумком є показаний «погляд у Новий світ», на те «змішання моралі» європейського та позаєвропейського, яке

стало базовою ідеєю культури ХХ століття, визначеної в терміні «розриву з європоцентризмом» в музичному мисленні і, ширше, в розумовій установці в цілому.

В українській музиці слід виділити дитячий цикл В. Косенко, в який він адаптує для дитячого сприйняття структури циклів Й. С. Баха і Ф. Шопена, корегує ці грандіозні зіставлення висот клавірно-фортепіанної техніки з можливостями дитячої моторики і дитячим же налаштуванням на ідеальне.

Аналіз циклу «Мікрокосмос» Б. Бартока в аспекті представництва ним дитячої (юнацької) музики виводить на знаменні висновки. По-перше, всі 6 зошитів втілюють ідею сходження до Майстерності в спрямованості на її сучасне розуміння, тобто в вимірах високого професіоналізму ХХ століття. Даний тип циклізації підкреслює академічний базис сучасництва Б. Бартока, в тому числі, опору на клавірний характер трактування фортепіано.

Перший китайський композитор який розпочав писати дитячу фортепіанну музику був, Чжао Юаньжен (1892-1982). Так, у 1915 році створює п'єсу «Марш світу», у 1921 році п'єсу «Випадковість» [1, с. 166].

У 20-30-ті роки писали фортепіанні композиції для найменших виконавців Шцао Юмей, Чжао Юаньжен, Чин Чжу. В яких використовували елементи народних китайських мелодій для того, щоб музика була близькою до повсякденного життя і більш зрозумілою для сприйняття дітьми. Створені з використанням пентатоніки, композитор поєднав кращі досягнення західноєвропейської мажоро-мінорної системи з народною китайською традицією [3, с. 95].

Також своєю творчою діяльністю прославились композитори Хе Лутина, Цзян Вен Є, Чу Вея, Сан Тона, які писали дитячі фортепіанні цикли, серед них: «8 багателей», «16 маленьких п'єс», «Чотири поеми про китайські природні пейзажі», «Подорож до Весни».

У ХХІ столітті фортепіанна музика для дітей та молоді стає самостійною й різноманітною галуззю музичного мистецтва. Цьому специфічному музичному стилю присвятили себе Чжан Сяо («Три народні пісні Дяньнаня»), Лі Інхая («Варіації Ігун»), Сюй Цзяньчао («Щоденник школяра»), що характеризуються новаторським композиторським письмом за допомогою засобів музичної виразності та виконавських прийомів.

Це переконливо засвідчує, що на протязі декількох століть дитяча фортепіанна музика завдяки засобам музичної виразності стрімко розвивалися. Таким чином, європейські та китайські композитори

впевнено вносять елементи сучасної музики в дитячу фортепіанну літературу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ван Даньї. Дитяча фортепіанна музика Китаю: історичний аспект. Мистецькі пошуки: збірник наукових праць: Вип.4 (13). Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С.166-170.
2. Смородський В. І. Формування виконавських навичок гри на фортепіано в учнів дитячих музичних шкіл на засадах жанрового підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 20 с.
3. Янь Чжихао. Проблеми фортепіанного мистецтва Китаю у працях китайських дослідників. Українська музика, 2017. Вип.4 (26). С.94-101.

Василь КОВБАСА

аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

vasylkovbasa@gmail.com

ЛЮДИНА У ВЕЛИКІЙ ВІЙНІ 1914-1918 РР.

У всесвітньо-історичній перспективі Першу світову війну можна вважати більш вагомою, ніж Реформація чи Французька революція. Якщо порівнювати воєнний досвід із чинником, що радикально змінює людину, то нова індустріальна війна наближалася до так званого «осьового часу» Карла Ясперса. Фактично війна стала воротами, через які стихійні сили минулого знову прорвалися назовні, оскільки впродовж останніх десятиліть перед її вибухом їхнє «постукування знизу» було дедалі голоснішим [5, с. 13].

Що ми знаємо про Європу напередодні війни? У своїх спогадах великий австрійський письменник Стефан Цвейг надзвичайно влучно описав настрої, які панували у більшості країн: «Ніколи Європа не була сильнішою, багатшою, прекраснішою, ніколи не вірила вона так глибоко у своє прекрасне майбутнє. Вперше виникло відчуття європейської спільності, європейської національної свідомості. Наскільки безглуздими вважали державні кордони, наскільки провінційними, штучними, та несумісними з духом часу, який так прагнув згуртованості та світового братерства, є всі ці митні бар'єри та прикордонна варта» [2, с. 186].

Такої ж думки був і німецький письменник та філософ, ветеран обох світових воєн Ернс Югер: «Всі жили у лоні божевільної культури, тісніше, ніж люди до того. Все за останнім зойком моди, щогодини – якась новина,

щодня – якась вирішена проблема, щотижня – сенсація. Ще здатні створювати нове у сфері техніки, люди стояли перед кінцем мистецтва, розв'язали усі таємниці світу або принаймні вірили, що наближалися до цього якнайшвидше. Здавалося, що досягнули тієї точки кристалізації, від якої лишився крок до надлюдини [4, с. 11].

Здавалося, що у такі рецидиви варварства, як війна між народами Європи, вірили так само мало, як у відьом та привидів. Всі щиро вважали, що межі та розбіжності між націями та релігіями поступово зітруться і на континенті запанує «вічний» мир та безпека – ці найвищі блага.

І потім, що знали у 1914 році про війну після майже 50 років миру широкі маси? Вони її не бачили та навряд чи колись думали про неї. Вона була легендою, і саме віддаленість у часі зробила її героїчною та романтичною. Люди все ще уявляли її за шкільними підручниками і картинами в галереях: «Стрімкі атаки кавалеристів у барвистих мундирах, якщо смерть, то від кулі просто в серце, вся військова кампанія – суцільний переможний марш. Зухвала чоловіча пригода» [2, с. 216], – так уявлялася війна у 1914 році простій людині, а молодь навіть щиро побоювалася, що може пропустити таку хвилюючу подію.

Коли війна спалахнула в європейських містах, кожен раптово відчув себе вирваним із ланки своїх днів. Спонтелічені маси людей в ейфорії вийшли на вулиці під гребенем хвиль крові, які накочувалися на них. Під цими хвилями ставали дрібними всі цінності. Витончена культура, вишуканий розподіл задовольень – все це випарувалося в кратері інстинктів, які вже давно вважалися зниклими. Удосконалення духу, культ інтелекту – все це загинуло у відродженні варварства [4, с. 44].

За прапорами та символами, над якими багато хто вже давно скептично посміювався, люди побачили, що стоять одні навпроти одних, як у часи «прадавньої боротьби». Тоді справжнє єство людини надолужило все згаяне, давно вже пригнічені суспільством та законом пристасті, знову стали святою та єдиною істиною [4, с. 12]. «Всередині людини залишалося ще багато від звіра, який спав на зручному килимі відшліфованої, обтесаної, стерильно переплетеної цивілізації, загорнутої у буденність та звичні форми» [4, с. 15], – та коли крива лінія життя відкинула людину назад до межі примітивного існування, усі маски спали і людина знову стала голою первісною істотою вільною у своїх інстинктах. І все, що створював розум у все більш вишуканих формах, тепер слугувало лише для того, щоб збільшити силу рук до абсолютної.

Саме людина втілює свою волю вбивати і коли двоє людей стикалися у вирі битви, то зустрічалися дві істоти, з яких може залишитися живою

тільки одна. Бо ці дві істоти перебувають у прадавньому стані: у боротьбі за життя в її найчистішій формі [4, с. 17].

У траншеях не було місця для ліричних почуттів чи навіть для самоповаги: «Усе витончене розчавлювалося та нищилося, усе крихке – згоряло у яскравому полум'ї подій» [4, с. 37]. Солдат у його ставленні до смерті, у його готовності пожертвувати особистістю заради ідеї, мало знав про філософів та їхні цінності. Але у ньому та в його діях життя проявлялося більш глибоко та хвилююче, ніж здатна передати будь-яка книжка [4, с. 139]. Дні та ночі перед битвою мали особливу гостроту: «Всі труднощі зникали у несуттєвому, кожна мить ставала справжньою коштовністю. Майбутнє, турботи, весь тягар, яким переповнювались печальні години – все це відкидалося геть» [4, с. 128].

Війна стала дзеркалом, у якому було видно розпад безповоротно втраченої доби. І якщо раніше хтось питав, де шукати спасіння, у цих словах проявлявся інший, таємничий сенс, прадавнє питання, яке знову постало перед людиною тут і зараз.

Зважаючи на існування декількох суттєвих та сталих величин, у яких проявляється значення людини, особливу увагу необхідно звернути на біль.

Обставина, яка надзвичайно зміцнює важливість болю, полягає у його байдужості до нашого ціннісного світогляду. Той факт, що біль не визнає наші цінності, легко проігнорувати у спокійні часи, але на війні, коли снаряди із блискавичною швидкістю свистіли над головами, жоден ступінь інтелекту, доброчесності або мужності не є достатньо сильним, щоб відхилити ці снаряди. З тією мірою, з якою збільшувалася загроза, зростав також сумнів у значенні цінностей [1, с. 137].

Окремо взята людина сильно змінилася на цій війні, і так само змінилося ціле покоління. Картина світу більше не мала тієї впевненості, та й не могло бути інакше, зважаючи на мінливість, яка оточувала людей всі ці роки. Попереднє життя здавалося туманним сном, із яким все більше втрачався зв'язок [4, с. 57]. Людина звикла до вигляду руїн, серед яких тріумфувала смерть з її необмеженим пануванням. Разом із відчуттям непевності та загрозовості всіх сфер життя зросла також потреба людини у зверненні до того виміру, де вона може врятуватися від необмеженого панування та всюдисущості болю [3, с. 261].

Нові порядки вже просунулися далеко вперед, але цінностей, які відповідали би їм, не було видно. Якщо придивитися до особливостей цього становища, тоді кинеться у вічі суперечливий вигляд, який має людина. В тісному сусідстві поєднуються в ній найвищі організаторські

здібності та повна сліпота щодо ціни. Сюди належать віра без змісту, дисципліна без законності – одним словом, лише тимчасовий характер ідей, шляхів та особистості загалом

ЛІТЕРАТУРА:

1. Енглунд П. Захват і біль битви. Перша світова у 211 епізодах. Харків : Фоліо, 2016. 555 с.
2. Цвейг С. Світ учора. Спогади європейця. Харків : Фоліо, 2018. 411 с.
3. Юнгер Е. Авантюрне серце. Київ : Видавець Анна Клокун, 2020. 296 с.
4. Юнгер Е. Війна як внутрішнє переживання. Київ : Стилет і стилос, 2022. 136 с.
5. Юнгер Е. Вогонь і кров. Київ : Видавець Анна Клокун, 2019. 328 с.

Назарій СЛОБОДЯН

*асистент кафедри німецької філології
та методики навчання німецької мови,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nazariy.sln@gmail.com*

НІМЕЦЬКА ЗЕМЛЯ ДЛЯ УКРАЇНЦЯ У ФОЛЬКЛОРНІЙ ТРАДИЦІЇ: СФЕРА ЦІННОСТЕЙ ЧИ ІНТЕРЕСІВ?

Мотив «далекої землі, де течуть молочні й медові ріки» має давню фольклорну традицію. Першим, хто ґрунтовно дослідив соціально-утопічні легенди та проаналізував характер їхнього функціонування, був російський фольклорист К. Чистов. Як зазначає дослідник, мотив «далекої землі» присутній в усній народній творчості багатьох народів і є найбільш універсальною формою даного типу легенд [5, с. 21]. Слід зазначити, що в європейських країнах, особливо в епоху Великих географічних відкриттів, широко відомою стала легенда про неймовірні багатства Індії, Китаю і Японії, а пізніше, після експедицій Колумба і Веспуччі, стали ширитися перекази про справжні природні скарби Північної та Південної Америки.

Відомий український фольклорист і етнограф Я. Новицький досліджував образ «далеких земель» на прикладі Запорізької Січі, яка в народному фольклорі стала символом місця, де життя заможне та щасливе [2]. Цю думку розвиває І. Павленко, зазначаючи, що «саме акцентування багатства та значної кількості незаселеної та необроблюваної землі, мінімалізація праці на ній частково спровокувало масову міграцію на ці землі [3, с. 51].

Як і декілька століть тому Запорізька Січ була для українців уособленням багато та щасливого життя, сьогодні однією з таких «далеких

земель» є Німеччина, яка вже декілька десятиліть, з часів падіння Берлінської стіни, стала приваблювати мігрантів з усіх куточків Європи своєю потужною економікою і широким ринком праці, що в свою чергу породило цілий пласт усної народної творчості, яка скристалізувалася на уявленнях про чужу та далеку землю, на основі побаченого та почутого від інших.

Джерельною базою нашого дослідження про мотив «далеких земель» на прикладі Німеччини стали близько 100 нарративних інтерв'ю, які були записані та розшифровані протягом останніх двох років. Власне розповідь про пережитий досвід, або автобіографічна розповідь, давно цікавила не тільки фольклористів, але й істориків, соціологів, антропологів та ін., які провадили свої дослідження в контексті усної історії. Як слушно зазначає сучасна дослідниця фольклору О. Лабащук, «завдання фольклористичного дослідження вимагають, щоб оповідачі розповідали свої історії у формі, максимально наближеній до їх природного побутування. Водночас науковцю потрібно було зібрати достатню кількість текстів, аби мати можливість зробити спостереження і висновки відповідно до мети і завдань своєї роботи» [1, с. 46]. Саме така форма фіксації матеріалу найкраще підходить для дослідження мотиву про «далекі землі». Нашими респондентами стали люди, життя яких так чи інакше пов'язане з темою Німеччини та німцями.

Дослідниця фольклору українських емігрантів Т. Цимбал стверджує, що міфи, у яких домінує образ далекої країни, певної історичної епохи, створюють символ, характерною особливістю якого є відсутність зв'язку з реальністю. Однак міф повинен залишатися емоційним, метафоричним відображенням реальності [4, с. 193]. Наведені приклади підтверджують цю думку.

Якось мені розповідав знайомий, якщо там, в Німеччині, встати зранку і вийти в шкарпетках, то ти їх не забрудниш, бо в них дорожня служба дорогу з милом миє. Не знаю, на скільки це правда, а наскільки міф, але таке я чув. (Записано 01.05.2021 р. від М. Б. С., м. Шумськ).

Там все не так, бо там і будова, і чистота всюди, німці то є німці, всюди в них чисто. Мене водили по місті, бо жила там і я дивилася тільки там. Але всюди так гарно! І магазини, і лікарні, і всюди, де вона мене водила, мені дуже сподобалося. Таке враження, що цю всю красу не люди створили! (Записано 27.04.2021 р. від С. Б. Й., с. Велика Плавуча)

Як зазначає К. Чистов у своєму монографічному дослідженні «Народні соціально-утопічні легенди», в народній свідомості існує думка, що в такій ідеальній країні панують й ідеальні соціальні відносини [5, с. 36]. Тут

варто наголосити на тому, що в досліджуваних нами наративах чітко простежується атрибутів гармонії та достатку.

Ну та в кожного народу щось своє є. Як приїхали, то зразу будинки великі в очі кинулися, видно було, що люди живуть багато, в достатку. Роботи багато всякої є, можна було заробити, а не так, як в нас. Порядок всюди, коло хатів прибрано так, охайно, листя як з дерев нападає, то зразу підмітають, щоб чисто було. (Записано 21.01.2021 р. від М. С. М., м. Тернопіль).

Ну насамперед, що здивувало – це німецька пунктуальність на кожному кроці, точність, педантичність їхня, порядок у всьому. Починаючи від вулиць, будівель до відносин з людьми. Ще вихованість, толерантність. Але вражало, що вони люди спокійні, майже без емоцій. Тобто емоції можуть тримати при собі. (Записано 16.03.2021 р. від Б. Б. І., с. Кобиловолоки, Тернопільського району, Тернопільської області).

У більшості наративів можна виокремити осциляцію між полюсами структурних уявлень про світ – «тут/там», «ми/вони». Щоб дослідити та виокремити цю протилежність, варто зосередитися саме на цих підставових механізмах наративізації досвіду, які, власне, і відповідають за зміст наративу. Дуже часто в такій позиції зіставлення респонденти наголошують на ціннісних орієнтаціях особистості, інколи вдавшись до гіперболізації. Наведемо деякі пасажі із розшифрованих інтерв'ю.

Запам'яталась мені їхня доброта і ввічливість, вони завжди були готові тобі допомогти в будь-чому, навіть тоді, коли ти з ними не зміг порозумітися, вони не лишали тебе в біді, а знаходили шляхи вирішення проблеми і йшли на контакт. Ментально ми від них дуже відрізняємось. (Записано 04.05.2021 р. від Н. У. М., с. Глібів).

Ну, мені попадалися, можна сказати, дуже добрі люди, вони добре і до мене ставилися, допомагали в роботі, коли мені потрібно було. Завжди, коли я щось питала, мені все відповідали, допомагали. У нас таке не часто зустрінеш. Здавалося, що вони готові все для тебе зробити. Наприклад, мені дуже важко було з мовою перші дні, то вони ніколи не злились, а розуміли з півслова. (Записано 25.04.2021 р. від К. Н. П., с. Великий Говилів).

Що найбільш притаманна німцям, то це законослухняність, прихований, але великий романтизм, реалістичне оцінювання ситуації. Я вважаю, що це люди добрі, вони працьовиті, не байдужі до чужого болю. Вони люблять життя і цінують свій час. Також німецький характер суто патріотичний і послідовний. (Записано 22.04.2021 р. від П. А. А., с. Старий Олексинець).

Деякі респонденти, які побували в Німеччині, або ж наслухались про неї з інших уст, підкреслюють матеріальну складову зацікавленості цією країною. Саме тут чітко простежується досліджуваний нами мотив «далеких земель», що зазвичай виникає в наративах тих респондентів, які в період четвертої хвилі української еміграції були змушені податися за кордон в пошуку кращої долі та матеріального забезпечення.

Особисто мені здається, що Німеччині просто пощастило, що вона не є сусідом Росії; в неї таке геополітичне розташування більш сприятливе. І звичайно, вони багато працюють, тому досягають всього, чого хочуть. Загалом живуть багато, мають гарні місця роботи, а ще - допомагають іноземцям.

Думаю, що Україні треба ще років сорок гарненько попрацювати, і тоді, можливо, і в нас буде такий рівень життя, як в Німеччині. (Записано 26.01.2021 р. від З.В.Б., м. Тернопіль)

Заробітна плата в Німеччині дає людині достойний рівень життя. Наприклад, навчання, лікування та страхова медицина, якісне харчування, відпочинок, різні культурні та спортивні заходи. А заробітну плату в Україні, особливо пенсію можна охарактеризувати так: «не відмовляйте собі ні в чому: ні в воді, ні в хлібі...». (Записано 15.04.2021 р. від Б. О. Л., м. Вільц, Люксембург).

Отже, спостереження за текстами розповідей, де простежується мотив «далекої землі», засвідчують, що для українця німецька земля постає не тільки уособленням заможного життя та великих можливостей. Насамперед це країна зі своїми ціннісними орієнтирами, системою поглядів на життя та власною своєрідною ментальністю, які в сукупності створюють ґрунт для формування фольклорного образу, що трансформується в свідомості цілого народу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лабашук О. Перспективи застосування методики наративного інтерв'ю для сучасних фольклористичних досліджень. *Studia Methodological*. Issue 48. Ternopil – Kielce, 2019. P. 41-50.
2. Новицкий Я.П. Народная память о Запорожье. Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине. 1875-1905 г. Репринтное воспроизведение издания 1911 года. Рига: Сприндлитас. 1990.
3. Павленко І.Я. До питання про соціально-утопічні мотиви в українському фольклорі (на матеріалі легенд та переказів про Запоріжжя). Літературний процес в контексте етнокультур. 2005. С. 51-53.
4. Цимбал Т. Фольклор як віддзеркалення українського діаспорального буття. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2014. С. 192-196.
5. Чистов К.В. Русские народные социально-утопические легенды 17-20 вв. М.: Наука, 1967.

Андрій ЛЕСИЦЬКИЙ

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

lesitskyj@gmail.com

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО ЗБРОЙНОГО ПІДПІЛЛЯ У БОРОТЬБІ ПРОТИ БІЛЬШОВИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ У 1945 – 1947 рр.

Період перших післявоєнних років (1945 – 1947 рр.) був складним і вирішальним як для української, так і для польської нації. З однієї сторони, відбувалося остаточне утвердження радянського режиму в обох країнах: відновлення УРСР у складі СРСР та формування польського комуністичного уряду під фактичним контролем СРСР. З іншої сторони, проходила остання фаза польсько-українського конфлікту, який почався ще 1942 року і названий Володимиром В'ятровичем «Друга польсько-українська війна» [1, 27-36]. Загалом закінчувалася ціла епоха тривалістю 600 років (1340 – 1947 рр.), яка характеризувалася посиленою колонізацією поляками України і спробами Польщі захопити чи утримати в складі своєї держави українські території; включала як співпрацю представників двох народів, так і суперництво чи відкриті війни.

Спротив українського народу у 40-их роках ХХ століття виразився через діяльність УПА. Кінцевою метою спротиву було відновлення незалежної України в її етнічних межах (Української Самостійної Соборної Держави). Передбачалося, що на певній стадії війни воюючі СРСР та Німеччина виснажаться і почнуть розвалюватися зсередини, як це вже траплялося під час попередньої світової війни. У цей момент планувалося підняти загальноукраїнську національну революцію і за допомогою завчасно створеної армії, роль якої покладалася на УПА, забезпечити процеси становлення та захист відновленої держави. Очікуючи цього моменту, загони УПА час від часу вступали в бої з військами Німеччини, партизанами СРСР та польськими підпільниками з метою захисту українського населення, здобуття зброї, припасів та досвіду, готуючи базу для майбутньої національної революції. Коли ж стало зрозуміло, що війна прямує до завершення і СРСР не збирається розвалюватися, а лінія фронту досягла заходу України, УПА почала масштабну війну проти радянського окупаційного режиму [4, 91-92].

Польща мала свої плани щодо війни. Частина збройного підпілля, представлена Армією Крайовою (АК), планувала після поразки Німеччини

відновити державу в кордонах до 1939 року і підпорядковувалася еміграційному уряду в Лондоні. Прорадянські збройні формації орієнтувалися на Москву і після приходу радянсько-німецького фронту підпорядкувалися Польському комітету національного визволення (ПКНВ), створеного за ініціативи СРСР як альтернативу еміграційному уряду. Після зайняття радянськими військами всієї території Польщі СРСР почав процес створення маріонеткового комуністичного уряду на основі ПКНВ, намагаючись добитися визнання його легітимності зі сторони союзників та Лондонського уряду. Нова держава мала змінені кордони: втрачалися території заходу України, Білорусі та півдня Литви, натомість приєднувалися землі на півночі та заході, вилучені у Німеччини. На першому етапі представники Лондонського уряду та АК спробували інтегруватися до влади та силових структур нової Польщі, але пізніше, коли їм не вдалося переважити вплив СРСР, частина колишніх підпільників почала готуватися до опору вже більшовицьким силам та до повалення прорадянського режиму збройним шляхом. 19 січня 1945 року Армія Крайова офіційно була розпущена, і ті її представники, які продовжили антибільшовицький спротив, сформували нову організацію – «Воля і Незалежність» (ВІН) [1, 194].

Договір про новий радянсько-польський кордон було підписано 1944 року. Внаслідок цього крайні західні території з українським населенням опинилися у складі Польщі, відрізані від решти українського народу в межах УРСР. Згадане населення передбачалося «добровільно евакуювати» (фактично – примусово депортувати) з Польщі до УРСР, а польське населення з УРСР – до Польщі (договір про обмін населенням) [1, 193]. В нових умовах командування УПА направило свої загоони на територію Закерзоння з метою захисту населення від нападів та депортацій. Це було основним завданням українських збройних загонів на цій території після того, коли з часом стало зрозуміло, що відновити незалежність України та скасувати встановлені СРСР кордони поки що не вдається. Тут УПА довелося зіткнутися і з загонами радянського НКВС, і з армією та міліцією комуністичної Польщі, і з польським антибільшовицьким опором. Не бажаючи воювати з цілим польським народом і маючи спільного з ВІН ворога – радянських окупантів, УПА старалися помиритися з ВІН і спрямувати атаки польського підпілля виключно на прорадянські сили. Внаслідок переговорів вдалося досягти перемир'я, і напади ВІН на українські села припинилися. Небезпека залишалася лише від урядових сил, які сподівалися терором спонукати українських селян до виселення з Польщі [2, 174-175]. Завдяки перемир'ю УПА змогла розбудувати свою структуру на Закерзонні та навіть створити повстанську республіку, де

налагодили виробництво та постачання продовольства, амуніції, організовували господарське та культурне життя українців [6, 127-128].

Стосунки між обома сторонами продовжувалися, і були організовані регулярні зустрічі місцевих командирів та уповноважених осіб УПА та ВІН, перебіг який задокументований у протоколах УПА [5, 1155-1229]. Вдалося досягти спільного бачення відносно багатьох питань. Відбувався обмін інформацією, розвіданими. Обговорювали здебільшого питання взаємодії на місцях. На перше місце вийшло розуміння необхідності здобуття незалежних Польщі та України, боротьби проти спільного ворога. Більш стратегічні питання, зокрема проблему україно-польського кордону, було відкладено, їх мали вирішувати уряди майбутніх України і Польщі. Намітилася тенденція, коли поляки погоджувалися відмовитися від претензій на захід України, а українці – від Закерзоння [5, 1143-1147].

На початку, у 1945 році, УПА добивалася, щоб поляки включилися до збройної боротьби проти більшовиків. Колишні вояки АК не поспішали з кількох причин. Вони хотіли дочекатися проведення виборів у Польщі, на яких сподівалися здобути успіх. У вчорашніх польських партизан не було досвіду боротьби з радянськими силами, які офіційно вважалися союзниками Польщі. Бойові дії не хотіли починати, плануючи для початку спокійно перебути зиму 45 – 46 років [5, 1180-1187]. Також польська і українська сторони володіли інформацією про плани Британії та США почати війну з СРСР, у першу чергу заради того, щоб змусити СРСР виконати умови договору щодо Польщі – тобто забезпечення умов для відновлення дійсно самостійної польської держави. На цю можливу війну дуже розраховувало польське підпілля, і тому берегли сили для цього моменту [5, 1194-1195]. Однак, коли стало зрозуміло, що виборчий процес, який затягувався в часі, повністю під контролем СРСР, і відсутніх результатів вибори не принесуть, а нападу союзників на СРСР найближчим часом не очікується, тоді у 1946 році ВІН розпочала збройні акції проти ставлеників СРСР.

УПА, знаючи про можливу війну між вчорашніми союзниками, сподівалася використати її, щоб вибороти незалежність і для України, однак особливих надій на цю війну не покладала. Натомість керівництво українського підпілля розраховувало організувати загальне повстання Антибільшовицького блоку народів (АБН), до якого мали приєднатися всі народи, раніше поневолені СРСР, від країн Балтії до Кавказу та Середньої Азії, внаслідок чого СРСР мав розвалитися. Великі зусилля українці спрямовували на те, щоб долучити до АБН і польське підпілля [5, 1186-1188].

У 1946 році співпраця УПА та ВІН досягла найвищих результатів, наслідком яких стали спільні бойові антибільшовицькі акції. Перша спроба

такої акції – спільний напад на станцію Вербковичі 6 квітня. Більш відома і масштабна акція, проведена з ініціативи ВІН – бій у прикордонному місті Грубешів у ніч з 27 на 28 травня. Основна мета операції – продемонструвати серйозність союзу УПА та ВІН, а також гідно представити себе перед союзником (для чого до операції були залучені найбільш навчені та підготовані вояки). Зі сторони УПА командиром операції був курінний Євген Штендера – «Прірва». Головна ціль нападу – загін НКВС, який базувався у місті, а також УБП (польська служба безпеки), Виселенча комісія, яка займалася депортацією українців, та міліція. Бій цікавий тим, що загони УПА використали трофейні німецькі «торпеди» - ручні ракетні установки. Перший постріл «торпеди» на початку бою потрапив у вікно казарми НКВС, хоча зброя сама по собі не вирізнялася точністю. Загалом бій був проведений вдало, повстанці звільнили 25 в'язнів, вбили, за різними оцінками, від 18 до 100 ворогів. З боку УПА – 5 загиблих, був поранений командир Євген Штендера [3, 450 - 482].

Співпраця УПА та ВІН закінчилася із початком 1947 року. Після виборів у Польщі, у ході проведення яких підлаштували перемогу прорадянських сил, відбулися арешти командування ВІН та січневий судовий процес. На суді одним із найтяжчих обвинувачень була співпраця з УПА. Більшість підсудних стверджували, що переговори з УПА велися лише для видимості, ніяких серйозних домовленостей досягати не планувалося. Якщо це так, цим можна пояснити ті моменти, коли представники ВІН затягувала переговори і не спішили переходити до конкретних дій. Можливо, ця версія була придумана підпільниками вже на самому суді, щоб полегшити собі обвинувачення. Єдиний, хто гідно тримався на судовому процесі, не відмовлявся від своїх слів та принципів – один з командирів АК та ВІН Мар'ян Голембйовський – «Стер», який раніше був одним з організаторів антиукраїнських акцій, а потім став великим прихильником співпраці з УПА. За це Голембйовського засудили до смертної кари, однак після загальної амністії покарання замінили на 15 років ув'язнення, а більшість засуджених взагалі звільнили [5, 1067-1068].

1947 року УПА в Польщі залишилася сам на сам проти радянських та польських урядових військ. Після проведення операції «Вісла» та депортації залишків українців із Закерзоння загони УПА змушені були покинути територію, перейшли через кордон до УРСР або рейдами через Чехословаччину до ФРН та Австрії.

Співпраця двох сторін не допомогла відразу забезпечити очікуваний результат – розвал СРСР та появу по-справжньому незалежних України та Польщі (хоча це й сталося пізніше). Однак це допомогло зменшити масштаби конфлікту між двома народами і було логічною відповіддю на

обставини, у яких опинилися сусідні нації, які боролися за незалежність, зазнавши ворожої окупації.

ЛІТЕРАТУРА:

- В'ятрович Володимир. Друга польсько-українська війна. 1942 – 1947. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 288 с.
- Літопис Української Повстанської Армії. Т. 34: Лемківщина і Перемищина. Політичні звіти / за ред. П. Й. Потічного, І. Лика. Торонто – Львів : «Літопис УПА», 2001. 974 с.
- Літопис Української Повстанської Армії. Т. 39: Тактичний відтинок УПА 28-й «Данилів». Холмщина і Підляшшя (Документи і матеріали) / за ред. П. Й. Потічного. Торонто – Львів : «Літопис УПА», 2003. 1057 с.
- Мірчук Петро. Українська Повстанська Армія 1942 – 1952. Мюнхен, 1953. 319 с.
- Польсько-українські стосунки в 1942 – 1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. Т. 2 : Війна після війни. 1945 – 1947. Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2011. 576 с.
- Степан Хрін. Кризь сміх заліза. Мюнхен : До Зброї, 1952. 160 с.

Ярина ЧЕКРИГІНА

магістрантка

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

yaryna_ch@ukr.net

УКРАЇНА ТА РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ДВОХ НАРОДІВ

Сьогодні немає єдиної думки щодо визначення поняття «цінності», свідченням чого є різнобічність поглядів дослідників до витоків, характеру та значення цього явища. Однак не можемо заперечувати, що цінності та суспільна мораль значною мірою є конкретно-історичним феноменом. Їх формування нерозривно пов'язане з історичною дійсністю та культурою конкретного народу [3, с. 77–87]. Цікаво відзначити, що сформовані цінності мають властивість також впливати на хід історичних подій, тому можемо говорити про взаємопов'язаність цих процесів.

Виходячи з цього, цілком очевидним здається наявність у кожного народу, нації власних цінностей, які мають історичне підґрунтя, а тому можуть різнитися в різних куточках світу. Республіка Корея та Україна – географічно віддалені одна від одної держави, кожна зі своїми унікальними шляхами розвитку. Слід також відзначити загальну відмінність між європейським та азійським менталітетом, що впливає на

хід історичних подій та формування культури. Незважаючи на цю різницю, все ж слід виділити спільні риси обох народів, які, на перший погляд, є дуже відмінними між собою.

Для світогляду українського народу характерним є кордоцентризм – перевага чуттєвого та екзистенційного над раціональним, що виявляється у таких людських рисах як сентименталізм, чуттєвість, любов до природи. Подібні установки є і в корейців, цінності яких формувались значною мірою на основі конфуціанської традиції, яка звертала увагу на доброзичливість, привітність і ввічливість [4]. Вміння «відчувати» настрої співрозмовника, правильно оцінити його дії та слова в Республіці Корея окреслюють як мистецтво нунчі, що у перекладі означає «сила очей» [6, с. 170]. Крім того, з цим також пов'язана прив'язаність до сім'ї та повага до старших. Щоправда, в Кореї, як і в інших азійських країнах, це відноситься до ієрархічності суспільства і міжлюдських відносин.

В обох народів є схильність до важкої праці, у тому числі пов'язана із сільським господарством. Для українців робота на землі є невід'ємною частиною національної традиції, яка впродовж століть була основним джерелом доходу і можливості існування практично для будь-якої сім'ї. Через нестачу угідь через переважання гірської місцевості, щоб жити у відносному достатку, корейцям споконвіку доводилось ретельно обробляти кожен клаптик землі, придатний для вирощування сільськогосподарських культур. Складнощі при роботі на землі спонукали корейців до терплячої і важкої праці [5, с. 45–46]. Слід зазначити, що на початку 1960-х рр. Сеул нагадував невелике провінційне містечко, аніж столицю Республіки Кореї. Однак працьовитість корейців разом з ефективною політикою, впровадженою Пак Чон Хі, змогли зміцнити економіку держави та вивести її на рівень, достатній для того, щоб через кілька десятиліть увійти в список найстабільніших економік світу.

Однак варто відзначити, що найбільш суттєвою рисою, що об'єднують українців та корейців є загострене відчуття патріотизму в силу історичних обставин. Становлення корейської нації відбувалось за умов постійної загрози від сусідніх народів та держав – монгольських племен, китайців, японців. Особливо важкою сторінкою в корейській історії було входження півострову до складу Японської держави у 1910 р. Слід відзначити, що між РК та Японією все ще існують нерозв'язані питання та проблеми, пов'язані із японською політикою на корейських землях [9]. Особливість історичного розвитку держави знайшла своє відображення в понятті «хан» – колективній емоції болю, розчарування, гніву корейського народу в його ставленні до тих важких сторінок культури та історії і їх винуватців [2].

Україна, подібно до Республіки Корея, протягом кількох років не раз виступала об'єктом домагань інших держав та особливо сильно страждала від політики Російської імперії, СРСР та сучасної РФ. Як зазначав В. Винниченко, бути українцем – це значить бути постійно в стані доказування свого права на існування [1]. Протягом століть український народ демонстрував стійкість до випробувань і чергових спроб знищити його історію та культуру. Українці привикли чинити опір навіть тоді, коли залишались один на один із серйозною загрозою.

Виходячи з історичного минулого, наразі особливу важливість для обох народів мають демократичні цінності західного світу. Після Корейської війни, в ході якої південні корейці значною мірою постраждали від жорстокості й пlynдрування їхнього майна військовими із Північної Кореї, підтримуваних СРСР та Китаєм, у суспільстві відбулось повне відторгнення комуністичних та соціалістичних ідей. Розвиток РК під впливом США зумовив «західний» шлях розвитку Сеулу [7]. Станом на зараз можна констатувати, що РК є однією з найбільш демократичних країн регіону, що проявилось також у тому, що президенти Чон Ду Хван, Ро Де У, Пак Ин Хе за зловживання в період президентства були притягнуті до судової відповідальності. Дослідницький відділ журналу «Економіст» присвоїв Республіці Корея рейтинг 8/10, що зробило її 23-ою найдемократичнішою країною в 2019 р., що є найвищим показником серед країн цього регіону [8].

За період української історії можна виокремити низку повстань, війн та революцій, які мали на меті захист свого права бути незалежними. Яскравою сторінкою, що показала прагнення українців до ширшого впровадження західних, демократичних цінностей, стала Революція Гідності, а також ті драматичні події, які розвиваються зараз на наших землях. Саме Україна зараз є борцем за світову демократію і викликає захоплення у всіх куточках планети своєю надзвичайною згуртованістю за національну ідею. П'ятій колонії все ж не вдалось роз'єднати сформовану українську націю на дві частини, як це відбулося у випадку з корейським народом. Проблема об'єднання Кореї є все ще не розв'язаною і досить болючою як для країни, так і для регіону в цілому, тому перед Сеулом стоятиме питання її розв'язання.

Складна історія зумовила ще одну спільну рису для українського та корейських народів – особливе плекання власної культури, яка представлена багатою спадщиною із усної народної творчості, літератури, образотворчого мистецтва та унікальних традицій, що викликають захоплення по всьому світу. Слід також відзначити, що своє культурне

надбання РК успішно використовує для вибудовування власної зовнішньої політики в рамках використання концепції «м'якої сили». Щорічно уряд держави вкладає у культуру 1 млрд дол., підтримуючи таким чином поширення «корейської хвилі» – кіноіндустрії, музики, моди, кухні тощо. Як наслідок, спостерігається тенденція до все більшого зростання зацікавлення молоді по всьому світі у корейському культурному надбанні. Важливо відзначити, що деякі механізми «м'якої сили» на основі культури можуть бути застосовані й в інших країнах, у тому числі й в Україні.

На перший погляд, між Україною та Республікою Корея є безліч відмінностей, спричинених історичним та географічним факторами, однак якщо вдатися в деталі, можна виокремити ряд спільних цінностей в обох народів. Цей фактор може відкрити нові шляхи для україно-корейського діалогу та поглиблення співпраці. Окрім того наближеність окремих моральних установок обох народів може позитивно позначитись на можливості імплементації корейського досвіду у тих чи інших сферах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винниченко В. Щоденник. Том 2. 1921-1925. Едмонтон-Нью-Йорк: Канадський Інститут Українських Студій, 1983. 703 с.
2. Збир І. Феномен корейської емоції хан: етимологія, історія, духовність. *Studia Methodologica*. 2020. № 50. С. 75–85.
3. Канафоцька Г. П. Формування цінностей сучасної людини: фактори, інституції, складові та чинники впливу. *Механізми управління розвитком організаційної культури ЗНЗ: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м Київ, 4-5 квіт. 2013 р.* 2013. Київ, 2013. С. 77–87.
4. Ременець О. В. Витоки цінностей української культури. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2013. № 2. С. 112–115.
5. Семенюк І. В. Особливості історичної традиції південнокорейського суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. № 55. С. 45–55.
6. Семенюк І. В. Філософська та культурна традиція південнокорейського суспільства. *Культурологічний вісник*. 2013. № 31. С. 169–174.
7. Толстокулаков І. А. Политическая модернизация в Республике Корея (1945 – 1987 гг.). *Вестник ДВО РАН*. 2005. № 2. С. 49–64.
8. Democracy Index 2019. A year of democratic setbacks and popular protest. URL: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>
9. Michael E. Robinson. *Labor Mobilization, Comfort Women: Korea's Population Hemorrhage. Korea's Twentieth-Century Odyssey*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2007. 233 p.

Секція 4
РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА
СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Наталія САВЕЛЮК

*доктор психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nsavelyuk@ukr.net*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ
ІЗ РІЗНИМИ РІВНЯМИ РЕЛІГІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

Вступ. Дослідження ціннісних орієнтацій особистості в різні епохи було і продовжує залишатися актуальним філософським та науковим завданням. Це стосується, зокрема, такого актуального предмету наукових зацікавлень, як цінності релігійної особистості. Відомо, що дослівно термін «релігія» перекладається як «зв'язок» (із Богом), а тому закономірно постають питання про те, яким чином цей духовний зв'язок і наскільки реально впливає на інші рівні буття людини – фізичний, психічний, особистісний.

З усім тим, ще з епохи Середньовіччя, а особливо від Нового Часу продовжує існувати стереотип, що вірянин – це начебто «темна» людина, котра некритично мислить і часто відмовляється від багатьох звичних для інших «земних утіх». Але насправді в цьому контексті стереотипізації з поля уваги нерідко втрачаються або дуже слабо усвідомлюються власне психологічні чинники поведінки, дій, вчинків особистості. І до таких чинників належать інтеріоризовані через активність різноспрямовані ціннісні орієнтації.

Власне поняття «цінність» використовується, насамперед, у філософії та соціології для опису певних речей, явищ, їх якостей та рис, а також ідей, які уособлюють певні суспільні ідеали й виступають як еталон належного. Об'єктом для вивчення психологією цінності постають тоді, коли вони – як зазначені вище суспільні, тобто об'єктивні, відносно автономні ідеали, заломлюються крізь призму індивідуальної життєдіяльності й таким чином входять в індивідуальну структуру особистості, стаючи одним із джерел мотивації її поведінки та вчинків [3, с. 597].

Між іншим, важливо зауважити, що в нашій країні постала і плідно функціонує предметно спеціалізована наукова школа, очолювана З. Карпенко і присвячена дослідженням теоретико-методологічних засад і практичних аспектів ціннісно-сміслової сфери – аксіологічна психологія особистості. В її рамках досліджуються психологічні особливості ціннісного самовизначення старшокласників і студентської молоді, майбутніх психологів і соціальних педагогів, працюючих педагогів, а також ціннісні виміри стосунків у педагогічних командах, самоактуалізації жінок, процесу обирання копінг-стратегій та трансформації механізмів психологічного захисту особистості [1]. Актуальних ціннісних векторів становлення власне релігійної (християнської) особистості у своїх наукових працях регулярно торкається О. Климишин [2].

А проте, емпіричних досліджень ціннісних орієнтацій особистостей як суб'єктів релігійної віри, причому в контексті різних рівнів їх релігійної активності, в Україні все ще дуже обмаль.

Аналіз результатів дослідження. До сформованої на засадах добровільності вибірки увійшли 543 особи, різні за віком, соціальним статусом і з різних областей України.

Спочатку ми використали «Питальник релігійної активності» Д.Смірнова, який складається із чотирьох різноспрямованих субшкал. За результатами відповідного психодіагностичного опитування і через вирахування кватилів початкова вибірка поділена на чотири підгрупи: від найнижчого до найвищого рівнів релігійної активності респондентів. Інакше кажучи, надалі ми розглядали «релігійність» не як певну абстрактну якість суб'єкта релігійної віри – вірянина, а як індивідуально диференційовану і бодай умовно доступну для вимірювання його особистісну якість.

Далі була використана методика «Експрес-діагностики соціальних цінностей особистості» Н. Фетіскіна, В. Козлова, Г. Мануйлова. Цей питальник дає змогу доволі оперативно та чітко продіагностувати рівні суб'єктивної значущості основних соціальних цінностей: суспільних, сімейних, фінансових, професійних, фізичних, інтелектуальних і, зокрема, релігійних.

І, нарешті, продіагностовані через застосування другої методики кількісні виміри (оцінки) суб'єктивної значущості різних цінностей були співставлені з емпірично виокремленими рівнями релігійної активності (РА) (табл. 1):

**Співвідносні міри значущості основних цінностей
у підгрупах із різними рівнями РА**

№ з/п	Цінність	Най-нижчий рівень РА ($\bar{x}$ / ранг)	Нижчий за середній рівень РА ($\bar{x}$ / ранг)	Вищий за середній рівень РА ($\bar{x}$ / ранг)	Най-вищий рівень РА ($\bar{x}$ / ранг)	Серед. показн. (по вибірці)
1.	«Проводження часу в колі сім'ї»	8, 49 / 2	8, 99 / 1	9, 38 / 1	9, 23 / 2/3	9, 02
2.	«Вдале одруження/заміжжя»	8, 62 / 1	8, 39 / 2	8, 84 / 2	8, 90 / 5	8, 69
3.	«Деякі близьких друзів»	8, 30 / 3	8, 25 / 3	8, 55 / 4	8, 93 / 4	8, 51
4.	«Релігія»	6, 21 / 10	7, 88 / 5	8, 80 / 3	9, 46 / 1	8, 09
5.	«Високооплачувана робота»	8, 25 / 4	8, 08 / 4	8, 14 / 7	7, 73 / 8	8, 05
6.	«Інтелектуальний розвиток»	7, 96 / 6	7, 67 / 7	8, 19 / 6	8, 35 / 6	8, 04
7.	«Захоплива робота/навчання»	7, 99 / 5	7, 78 / 6	7, 97 / 8	8, 02 / 7	7, 94
8.	«Розмірковування про Бога, молитви»	5, 35 / 16	7, 39 / 8	8, 38 / 5	9, 23 / 3/2	7, 59
9.	«Знайомство з новими людьми, соціальні заходи»	7, 68 / 7	6, 84 / 10	7, 06 / 10	7, 19 / 9	7, 19
10.	«Кар'єра»	7, 37 / 8	6, 94 / 9	7, 21 / 9	7, 04 / 10	7, 14
11.	«Читання просвітницької літератури, перегляд телепередач»	5, 84 / 12	6, 32 / 11	6, 78 / 11	6, 93 / 11	6, 46
12.	«Волонтерство»	5, 75 / 13	5, 57 / 14	6, 45 / 12	6, 70 / 12	6, 12
13.	«Спортивні вправи»	5, 88 / 11	5, 63 / 13	6, 12 / 14	6, 33 / 14	5, 99
14.	«Красиві машини, одяг, будинок»	6, 25 / 9	6, 08 / 12	5, 92 / 16	5, 59 / 16	5, 96
15.	«Залучення у суспільну діяльність»	5, 58 / 14	5, 50 / 15	6, 26 / 13	6, 10 / 15	5, 86
16.	«Здорова дієта»	5, 41 / 15	5, 41 / 16	6, 01 / 15	6, 40 / 13	5, 81

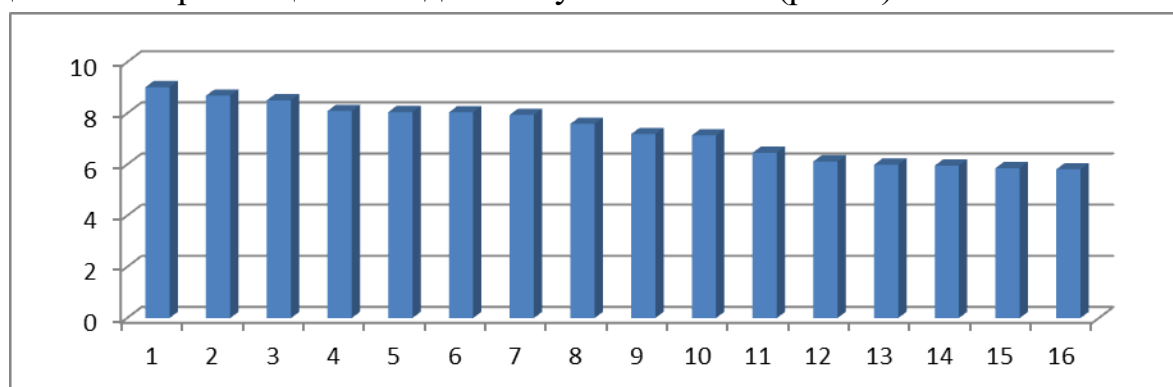
Як унаочнено в таблиці, переважно домінантною для всіх досліджених українців цінністю, в основному незалежною від впливу релігійної активності, є «проводження часу в сім'ї», що в усіх виокремлених підгрупах посіла перше або друге рангові місця ($\bar{x}$, відповідно, коливається від 8, 49 до 9, 38). Поряд із «проводженням часу в сім'ї», фактично, не менш значущим є «вдале одруження/заміжжя», яке також майже в усіх підгрупах зайняло першу або другу позиції. Єдиний виняток – четверта підгрупа респондентів із найвищою РА, де співвідношення рангів помітно

змінюється. Цінність «близьких друзів», обіймаючи у середньому треті рангові місця для осіб із нижчими рівнями РА, посувається на четверті такі місця для респондентів із вищими відповідними рівнями. А проте, усереднені показники зазначеної цінності залишаються стабільно високими в усіх підгрупах ($\bar{x}$ – від 8, 25 до 8, 93).

Найбільш яскравою є встановлена динаміка цінності релігії: посідаючи лише десяте місце у першій підгрупі ($\bar{x} = 6, 21$), у другій вона стає п'ятою ($\bar{x} = 7, 88$), у третій – третьою ($\bar{x} = 8, 80$), а у четвертій – першою ($\bar{x} = 9, 46$) за значущістю. Важливо констатувати і той факт, що «розмірковування про Бога, молитви», опинившись на останній – шістнадцятій позиції ($\bar{x} = 5, 35$) у першій підгрупі, у четвертій стають уже другими у загальній ієрархії ($\bar{x} = 7, 39$), поділяючи відповідне місце з вагомістю родинної взаємодії.

З усім тим, відносно автономно щодо рівня РА, менш значущими соціальними цінностями назагал виявилися: «залучення у суспільну діяльність» (рангові позиції – від тринадцятої по шістнадцяту, а $\bar{x}$ – від 5, 50 до 6, 26) та «здорова дієта» (рангові показники майже в усіх підгрупах посідають останні дві позиції, а $\bar{x}$ – від 5, 41 до 6, 40).

В цілому по вибірці співвідносна значущість продіагностованих ціннісних орієнтацій виглядає наступним чином (рис. 1):

Рис. 1 Співвідносна значущість ціннісних орієнтацій

Примітка: 1 – «Проводження часу в колі сім'ї», 2 – «Вдале одруження/заміжжя», 3 – «Декілька близьких друзів», 4 – «Релігія», 5 – «Високооплачувана робота», 6 – «Інтелектуальний розвиток», 7 – «Захоплива робота/навчання», 8 – «Розмірковування про Бога», 9 – «Знайомство з новими людьми, соціальні заходи», 10 – «Кар'єра», 11 – «Читання просвітницької літератури», 12 – «Волонтерство», 13 – «Спортивні вправи», 14 – «Красиві машини, одяг, будинок», 15 – «Залучення у суспільну діяльність», 16 – «Здорова дієта».

Крім того, за результатами застосування додаткового математичного аналізу, можемо обґрунтовано вказати, що на вищих рівнях РА найсуттєвіше посилюється значущість релігійних цінностей («релігія» і «розмірковування про Бога, молитви»). Істотною мірою зростає і

значущість проведення часу з рідними, волонтерства, близьких друзів, інтелектуального саморозвитку і здорової їжі; менш істотно – залучення до спорту, в суспільну діяльність і спілкування з новими людьми. Також паралельно спадає міра значущості високооплачуваної роботи. З усім тим, суттєво не змінюється індивідуальна привабливість улюбленої роботи чи навчання, успішного одруження або заміжжя, як і кар'єри. Інакше кажучи, відповідні цінності є відносно автономними щодо впливу релігійної активності особистості.

Висновки. У підсумку констатуємо, що як об'єкт психологічного дослідження ціннісні орієнтації – це динамічний продукт індивідуального заломлення об'єктивних суспільних ідеалів крізь призму життєдіяльності та сенсів особистості. Релігія є суттєвим чинником становлення й розвитку лише окремих індивідуальних цінностей, у той час як інші залишаються поза сферою її впливу. Перше стосується, наприклад, цінності волонтерства, а друге – заміжжя або побудови кар'єри.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в емпіричному дослідженні ціннісних орієнтацій у представників впливових гілок християнства, а також інших світових релігій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості: Монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.
2. Климишин О. І. Психологія духовності особистості: християнськи-орієнтований підхід: Монографія. Івано-Франківськ: Гостинець, 2010. 440 с.
3. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

Леся КОСТЮК

*кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
lvkotyuk@ukr.net*

МОЛИТОВНІ СНІДАНКИ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ РУХ ДІАЛОГУ ВЛАДИ І ЦЕРКОВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Молитовні сніданки, як форма спілкування політиків, науковців, церковних діячів виявилася ефективною і стала поширеною не тільки в США та ряді східноєвропейських країн, але і в Україні. Тому після проголошення нашою державою незалежності молитовні сніданки стали

ініціюватися в депутатському корпусі Верховної Ради України. Отже, протягом десяти років в нас проходять національні молитовні сніданки під патронатом Голови Парламенту, за участю керівництва держави, провідних політиків, урядовців, дипломатів, бізнесменів, керівників християнських церков і релігійних організацій нашої держави.

Слід відзначити, що ідея проведення Національних молитовних сніданків виникла у народного депутата “Народного фронту” Павла Унгуряна в 2008-му р. та об’єднав коло однодумців (В. Стретович, О. Білозір, В. Марущенко, В. Дубіль, В. Уколов, М. Сокол), котрі щотижня збиралися для спільної молитви та роздумами над словом Божим [перший] [1, с. 2]. Саме перший Молитовний Сніданок (відбувся 2009 р.) фінансували у складчину, списки гостей формували доволі демократично. Так, кожен член молитовної групи ВРУ (це близько 30-ти нардепів з різних конфесій) запрошував колег зі своїх фракцій, представників місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад.

Відповідно до цього, загальноукраїнський молитовний сніданок відбувся 21 вересня 2011 р., де були присутні провідні європейські та українські політики, народні депутати України, члени Всеукраїнської ради церков, громадські діячі і експерти, представники дипломатичного корпусу, а також учасники й гості з понад 12 країн світу [2]. На першому Національному молитовному сніданку учасники обговорили проблеми захисту прав дітей та традиційних родинних цінностей. Зазначимо, що основними темами для обговорення на цих заходах виступають проблеми миру, захисту дітей, родини, релігійних свобод вірян різних конфесій. 8 вересня 2021 р. в Українському домі відбувся IX Національний молитовний сніданок України присвячений 30-ій річниці незалежності, де були присутні понад тисячі делегатів з України, країн Європи та США. Так, серед запрошених були парламентарії, урядовці, голови обласних і міських рад, депутати, ветерани АТО, освітяни, священнослужителі, військові капелани та громадські діячі. Окремо, необхідно виділити делегацію із США, котра була представлена Хуаном Варгасом (конгресмен від Демократичної партії), Браяном Фітцпатріком (конгресмен від Республіканської партії), Боб МакЮен (конгресмен п’ятох скликань від штату Огайо, радник президента Рональда Рейгана). Організатори заходу зазначили, що “цікавість до заходу зростає з кожним роком. Це дуже важливо, що різні політичні сили, опоненти в політиці, різні конфесії українського християнства можуть, об’єднавшись, взяти перемир’я на всі політичні баталії і помолитися Богу про розвиток держави” [4]. Зауважимо,

що свою історію перемоги і випробувань розповів олімпійський чемпіон та депутат Верховної Ради Жан Беленюк.

Разом з тим, 17 грудня 2021 р. в Україні відбувся Перший всеукраїнський жіночий молитовний сніданок “Сім’я – колиска Божої любові”. На думку організаторів (ВГО “За сімейні цінності” та “Рух молитовних сніданків”), головна мета заходу: акцентувати увагу на роль жінки в суспільстві та на сімейні цінності. На Першому жіночому сніданку виступила голова правління ВГО “За сімейні цінності”, народна артистка України, політичний діяч Оксана Білозір, котра зазначила про необхідність відновлення Державної програми підтримки сім’ї та про створення міжнародного об’єднання впливових жінок для реалізації суспільно-вагомих ініціатив [5].

Доречно додати, що аналогічні молитовні сніданки відбуваються і в різних регіонах України, зокрема на Тернопільщині. Так, у 12 грудня 2017 р. з ініціативи голови Тернопільської обласної державної адміністрації С. Барни було організовано перший Молитовний сніданок, де взяли участь керівництва області, народні депутати, члени Тернопільської ради церков, керівники силових відомств області, ветерани АТО, члени сімей Героїв Небесної Сотні, бізнесмени, відомі громадські діячі. Під час заходу присутні молилися за мир в Україні, говорили про події на сході України, про єдність, про військових та їхні сім’ї, про роботу волонтерів, про роль церкви у багатьох суспільних процесах, про спільні здобутки та досягнення, а також про плани на майбутнє [3, с. 3]. Аналогічні Молитовні сніданки відбуваються в багатьох районних центрах області, котрі стали заходом національного масштабу, об’єднуючою духовною платформою для місцевого, обласного та українського політикуму. Більше того, у 2020 р. у м. Тернополі відбувся перший Молитовний Сніданок, де взяли участь представники духовенства, лідери громадського та волонтерського середовища, керівництво міста, медики та освітяни.

Таким чином, молитовні сніданки є дієвий та впливовий чинник для об’єднання різних політичних сил навколо Святого Письма і духовних істин заради позитивних змін в державі. Адже одвічні біблійні цінності потрібні кожній людині, а особливо лідерам і управлінцям для мудрого керівництва та ефективної праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українська делегація відвідала молитовний сніданок за участю президента США. *За євангельську віру*. 2017. № 2(149). лютий.
2. У Києві вперше відбувся Молитовний сніданок. CREDO: <https://credo.pro/2011/09/51142> (дата звернення 1 грудня 2020 р.)

3. Усіх об'єднав молитовний сніданок. *Свобода*. 2017. 29 грудня.
4. У Києві відбувся національний молитовний сніданок. <https://www.unn.com.ua/uk/news/1943402-u-kiyevi-vidbuvsya-natsionalniy-molitovniy-snidanok> (дата звернення 23 вересня 2021 р.)
5. Перший Всеукраїнський жіночий молитовний сніданок “Сім'я – колиска Божої любові”. <http://radiomaria.org.ua/pershii-vseukranskii-jinochii-molitovni-snidanok-simya-koliska-bojo-lyubovi-11331> (дата звернення 29 січня 2022 р.)

Ірина ФЕДОРІВ

*кандидат історичних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
feiol@tntu.edu.ua*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СВІТОВІ РЕЛІГІЇ

Глобалізація як визначальний фактор сучасного світового розвитку все більше впливає на різні сфери життя країн і народів. Відбувається перехід від національної до транснаціональної історії, універсалізація способу життя, зникнення традиційної культури й поведінки. Поступово глобалізація руйнує самоідентифікацію закритого, замкнутого на собі національно-державного простору, кордони різних сфер життя. Відбувається так звана “народна глобалізація”: зростає міграція із країн Сходу у країни Заходу в пошуках кращого життя. Це безумовно впливатиме на зміни у світовій релігійній карті, сприятиме виникненню нових духовних течій, появі релігійного плюралізму та толерантності або ж, навпаки, релігійним конфліктам.

Відома українська релігієзнавиця Л. Филипович підкреслює, що релігії, навіть світові, чий ареали поширення останніми століттями залишались відносно стабільними, під впливом глобалізації змінюють географічні рамки своїх культурно-цивілізаційних кордонів. Християнство, наприклад, “сповзає” на південь і схід, а іслам проникає в Західну Європу. Свого часу індуїзм “полонив” Америку, а іудаїзм здавна розсіювався разом із своїм носієм – єврейським народом – по всьому світу. Такі процеси – історичні та сучасні – можна вважати глобалізаційними [6].

Захід і Схід мають принципово різні погляди на людину, її призначення в світі, способи самоствердження, свободу і відповідальність [3, с. 257]. При цьому у проблемі культурної і релігійної ідентифікації глобалізація відіграє основоположну роль. Власне нинішній світ уособлює зіткнення між культурою Заходу, що претендує на універсальність, і

цивілізаціями, на які спрямована така уніфікація. Такі зіткнення проявляються у різних формах, у тому числі й у формі релігійних конфліктів. Цей процес ускладнюється відносинами між християнським і нехристиянським суспільствами, передусім ісламським [3, с. 256]. Тож глобалізаційні процеси не послаблюють напруженість у різних регіонах світу.

Тут слід підкреслити, що релігійна глобалізація в сучасному світі не тотожна вестернізації, а відтак і християнізації. Бачимо активну протидію християнству передусім через характерний йому індивідуалізм, лібералізм, свободу, рівність прав людини, відособлення церкви від держави – з боку ісламу, конфуціанства, синтоїзму, буддизму та індуїзму. Іранська революція у цьому зв'язку демонструє характерний приклад відчуження від Європи. Окрім цього, сама Європа, побоюючись втратити свою національну самобутність, виступає (часто й законодавчо) проти абсолютної релігійної свободи [2].

Така ситуація не може не загрожувати міжнародними конфліктами. Нездатність багатьох країн наздогнати високорозвинені цивілізації, соціальна нерівність, безправність і нездійснені мрії при спогляданні стандартів добробуту розвинених країн – усе це стає джерелом соціальної напруги. “Сценарій зіткнення цивілізацій” є відповіддю на виклики глобалізації й уніфікації. Усе чіткіше відчуваючи небезпеку розчинення, незахідні цивілізації не тільки протестують, але й активно протидіють намірам становлення однополярного світу, поділу країн на багаті й бідні, диктату однієї наддержави. Тривога про долі наступних поколінь штовхає на крайні форми протистояння, аж до міжнародного тероризму й загрози військових конфліктів на межі зіткнення різних цивілізацій [3, с. 257].

Свого часу відомий американський політолог С. Гантингтон підкреслював, що в цивілізаціях сьогодні провідну роль відіграє “тріада факторів”: релігійний, демографічний, політичний. Такі складові, як економічна і соціальна, відходять на другий план. Посилюється роль релігій. Кордони між цивілізаціями С. Гантингтон визначав як “лінії розломів” і стверджував, що на них завжди будуть конфлікти, сутички і війни (міждержавного і внутрішнього масштабу). Виникає новий тип протистояння між державами і групами держав, що належать до різних цивілізацій. Саме так він пояснює конфлікти на Філіппінах, в Індонезії, в Африці, на Близькому Сході, в Південній Азії [7].

Глобалізація загалом не протистоїть вірі. Суперечність з'являється під час нашарування глобалізаційної матриці на релігійну. Причина – протилежні світоглядні системи. В основі глобалізації лежить лібералізм.

Він продукує плюралізм думок і трактування ортодоксальних тез, що руйнує сакральність релігійних догматів, а релігія з цим змиритися не зможе [5]. Важко не погодитися в цьому контексті з думкою С. Гантингтона, який застерігав, що можна бути напівфранцузом і напівалжирцем, але неможливо бути напівкатоликом чи напівмусульманином [7, с. 504].

У цьому зв'язку можна спостерігати дві типові тенденції. З одного боку, зазвичай звучить “фундаменталістська” релігійна вимога розглядати місцеві традиції вище глобальних, з іншого, – є “ліберальна” релігійна відповідь на підтримку глобального виміру, яка відрізняється гнучким підходом. Саме ці дві тенденції можуть використовуватися для структурування сучасного релігійного дискурсу при обговоренні проблем глобалізації [1].

Релігія, будуючи особливий алгоритм дій на процеси, пов'язані з глобалізацією, зберігаючи при цьому свій зміст та деформуєчись під її впливом, вона фактично пропонує свій власний проєкт перебудови світу, який можна окреслити як “альтернативну глобалізацію”. Він у різних релігій має свої особливості: від агресивного спротиву глобалізації (іслам, індуїзм, православ'я), до секуляризації чи адаптації (протестантизм, католицизм), аж до перетворення традиційної релігійності на шляху засвоєння глобальних норм і цінностей (буддизм) [5].

Під впливом глобалізації відбувається зіткнення космополітичного та фундаменталістичного світоглядів. Небажання західних країн замінити принципи насильства і конкуренції на співробітництво і партнерство створило умови для формування релігійної фундаменталістської опозиції, що водночас змінило зміст усієї системи світової безпеки. Страх перед змінами, що руйнують усталене життя, викликає появу терористичних угруповань і рухів. Це одне з негативних явищ глобалізації, реальну небезпеку якого не можна недооцінювати [3, с. 257].

Відтак, ми стаємо свідками своєрідного “повстання” релігій, які проявляють нетерпимість у площині ліберальної трансформації традиційного релігійного поля. Відбувається відповідна войовнича реакція, котра виявляється в посиленні фундаменталістських настроїв у формі тероризму. Прикладом дифузії політики і релігії стали терористичні акти в Нью-Йорку (2001), Парижі (2016) та інших європейських містах, у тому числі й нещодавній випадок у Франції із вчителем історії. З одного боку ми є свідками реакції ісламістських терористів на глобалізаційні процеси у формі “вестернізації”, а з іншого – глобалістського механізму приборкати впливову світову релігію [5].

У нинішніх умовах заявляти про особливу місію чи роль у світі не повинна жодна країна чи конфесія. Непрості геополітичні та соціальні проблеми необхідно вирішувати не силовим шляхом, а рівноправним діалогом [5].

Парадокс сучасного етапу глобалізації у тому, що на його тлі, паралельно до процесів глобальної інтеграції, інтенсивно йдуть процеси сучасної цивілізаційної диференціації і глобальної дезінтеграції. Відтак, з більшою чи меншою ймовірністю в майбутньому можна буде прогнозувати такі тенденції, окремі з яких, спостерігаємо вже сьогодні: відсутність одностайності в розумінні релігійної свободи; зростання рівня міжконфесійної напруги; поява загроз переходу локальних міжконфесійних конфліктів на світовий рівень; використання міжконфесійних відносин у політичній боротьбі; зловживання владою органами державного управління; утиски релігійних меншин; виникнення радикальних релігійних напрямків і посилення їхніх позицій; підвищення рівня конфліктності в суспільстві; зменшення ролі релігії, її повна приватизація; зростання міжконфесійної конкуренції і протистояння; зменшення рівня релігійної свободи [3, с. 258].

На відміну від Заходу, де релігію відтіснили в приватну сферу, де політичні дії спрямовані на поліпшення рівня життя людей, на Сході боротьба має в основі ідеологічні, релігійні аспекти, що, в свою чергу, призводить до політизації релігії. Підсумовуючи, можна зробити висновки: – сьогодні церква і релігія стоять перед новими викликами; не перевищуючи своєї місії, вони могли б відігравати об'єднавчу роль для демократій, але за умов визнання публічною владою соціальної ролі релігій; – дотримуватися свободи совісті потрібно всім, але необхідно подбати і про вдосконалення законодавчої бази, яка б ефективно регулювала церковно-державні відносини в площині захисту духовно-релігійної складової національної безпеки; – найважливішою передумовою злагоди в нашому взаємопов'язаному світі є мир між релігіями. Визнання прав людини, особливо свободи віросповідання, є сьогодні найважливішою передумовою миру кожного народу і між народами [3, с. 259].

Відтак, на сьогоднішній день можемо говорити про релігію як глобальне явище. Ним вона стає не за конфесійними прикметами, а за характером своєї функціональності. Основні функції релігії по суті є універсальними. Хоча можна ще говорити про релігійний (точніше конфесійний) глобалізм, оскільки релігія розглядає світ як цілісне явище завдяки творінню Надприродного [2].

Протистояти об'єктивним процесам глобалізації в перспективі буде складно. Вони вже незворотні, незважаючи на претензії расової, культурної чи релігійної “чистоти”. Для того, щоб уникнути в майбутньому культурного чи цивілізаційного протистояння, мала б запрацювати формула “єдність світу та розмаїття культур”. Успішність її вирішення багато в чому залежить від того, наскільки гармонійно вибудується баланс між полюсами цієї формули. Повага, на яку може претендувати кожна релігійна спільнота, має гарантуватися також кожному іншому релігійному переконанню. Право на власну свободу віросповідання не повинно бути приводом для нетерпимого, зухвалого, а тим більше агресивного ставлення до інших релігій і церков.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економіко-релігійні відносини в умовах глобалізації. Релігійна міграція. URL: https://pidru4niki.com/88499/religiyeznavstvo/ekonomiko-religiyni_vidnosini_umovah_globalizatsiyi_religiyna_migratsiya
2. Колодний А. Релігія у світі глобалізації. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44112/2010_56_18.pdf?sequence=1
3. Кузьміч О. Релігійні загрози в контексті сучасних глобалізаційних перетворень. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2010. Т. 21–22. С. 256–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2010_21-22_54
4. Релігійна карта світу: як вірують сім мільярдів? URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/13249-religijna-karta-svitu-yak-viruyut-sim-milyardiv.html>
5. Саух П. Культура і релігія перед викликами глобалізації: демаркація меж впливу. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/22562/>
6. Филипович Л. Глобалізація релігійного життя та перспективи конфесійного розвитку в Україні. *Релігія та Соціум. Міжнародний часопис*. Чернівці, 2010. № 2 (4). 232 с.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. 603 с.
8. Чабанов В. Релігійна ідентичність як духовна складова самобутності українців під впливом глобалізаційних процесів сучасності. *Збірник наукових праць “Політологічні студії”*. 2015. Вип. 4. С. 145–155. URL: file:///C:/Users/1/AppData/Local/Temp/znpps_2015_4_16.pdf

Олег ВИННИЧУК

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vin_ol@ukr.net*

Владислав САДОВНИК

*магістрант,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vladsadovnyk1@gmail.com*

ВПЛИВ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ФІЗИЧНУ КУЛЬТУРУ ДАВНЬОЇ РУСІ

Древня Греція характерна наявністю гімнасій, ліцеїв та стадіонів. Що було в нас? Як відбувалося тисячолітнє таїнство психофізичного вдосконалення українців? Які якості і яким чином розвивалися, що цінувалося найвище? Поза цим знанням, усі моделі і концепції української культури навіюватимуть відчуття неповноти, а розмови про буттєву філософію й ментальність народу грішитимуть недомовками.

Достатньо значущий, не зібраний та не систематизований досі пласт народних ігор, спортивні мотиви, якими пронизані українські свята, весілля, забави, переконують, що тілогартування посідало в народній культурі належне місце, усвідомлювалось у колі пріоритетних цінностей. Чому ж згодом відійшло на другий, малопомітний, неактуалізований план, власне, випало із системи цінностей?

На думку І.Кравченка, не досить привабливу роль в цьому плані зіграло прийняття християнства, яке сповідувало смирення, але водночас було войовниче налаштоване в наступі на етніку – народну віру й пов'язану з нею традиційну звичаєвість. Нова релігія зазіхнула на гармонію між духовним і фізичним, започатковану ще з древніх слов'янських культур, і, не здолавши в кінцевому результаті ні самої гармонії, ані тих культур, все ж таки спричинилася до серйозних деформацій. Християнізація Русі беззаперечно була важливим кроком у духовній еволюції народу, однак у значній мірі це відбулось за рахунок дискредитування традиційних цінностей. Народ не тільки піднявся вище на щабель у духовному плані, але й одночасно зазнав психологічної травми – колишні Боги стали «бісами», узвичаєний спосіб життя – богоненависним, тілісне – гріховним. Згідно християнських догм, тілесне

безапеляційно проголошувалася ворожим духовному, його потрібно було «змагати», «смирятися», «змертвляти» [2].

А втім, не варто перебільшувати шкоди, завданої в зв'язку з процесом християнізації традиційному способу життя: зіштовхнувшись зі значним народним спротивом, церква була змушена адаптуватись, узгодивши релігійний календар з традиціоналістичним місяцеліком. Запрацювали закріплені в українській ментальності механізми гуманізації, і певної гармонії на ґрунті національної церкви й держави було досягнуто.

Вороже ставлячись до традиційного способу життя, зіпертого на язичницьку традицію, християнство відкинуло його за межі літературної практики. Не залишилося жодної пам'ятки давньоруської літератури, в якій би доброзичливо або хоча б неупереджено представлялись забави, народні звичаї, ігрища, – все те, що дійшло до нас фрагментарно. Таким чином, мистецтво тілогартування в українській культурі було відкинуте на далеку периферію. Специфіка життя в умовах бездержавності закріпила цей стан речей. Дбаючи про виживання нації, насамперед про збереження її мови, історії, пісенної творчості, визначні діячі минулих століть вже не усвідомлювали народне мистецтво психофізичного вдосконалювання в ряді культурних цінностей українців. Розуміння цього чи то не встигло сформуватися, чи атрофувалося в свідомості національної інтелігенції. Інерція спрацьовує до сьогодні.

Сучасні історики фізичної культури зазначають, що ідеал людини, який панував за феодальної доби, не розкриває повністю історію розвитку фізичної культури. Ставлення основоположників православної й католицької церков до фізичної культури було різним. Православна церква менше симпатизувала аскетизму, про що, наприклад, свідчать Послання апостола Павла до коринтян, що містять багато критеріїв щодо фізичних даних людини [1].

Церква не могла ігнорувати народні звичаї та традиції. Ще з давніх давен створені народом елементи фізичної культури достатньо яскраво проявлялися в процесі народних свят. Тогочасні літописці, зазнавши впливу церкви, обминали увагою ці свята та пов'язані з ними "ігрища", які спиралися на тілесне начало і сприяли фізичному розвитку людини. Ці народні форми фізичної культури наражались на нападки й заборони з боку церкви фактично від зародження християнства на Русі і це достатньо широко висвітлюють писемні джерела.

Як зазначає В.Старков, осудження ігрищ у XI-XII ст. не було однозначно категоричним. Воно з'явилося пізніше. Це обумовлювалось існуванням двовір'я - встановленням певної рівноваги між християнством і

язичництвом. Виразно простежувалася думка: ігрища, що слугували атрибутом язичництва, відволікали людей від церкви. У джерелах XI століття зазначається: «Цими й іншими способами всякими диявол обманює, хитрощами переваблюючи нас од Бога: трубами, і скоморохами, і гусями, і русаліями. Ми бачимо ж ігрища витолочені і людей безліч на них, як вони пхати стануть один одного, видовища діючи, – це бісом задумане діло, – а церкви стоять, і коли буває час молитви, то мало їх знаходиться в церкві» [3].

Вже десь з XIII ст. посилюється цькування народних ігор, розваг і обрядів, що опираються на язичництво. Починаючи з XV ст. натиск церкви сягає свого апогею. І цей час складно було уявити, щоб у християнському храмі могли намалювати (написати) скоморохів як у XI ст. за часів правління Ярослава Мудрого в найважливішому храмі Русі – Софії Київській.

Таким чином, вплив церкви на середньовічну українську культуру був неоднозначним. Позитивно впливаючи на духовність, культуру та розвиток освіти, необхідно вказувати на неоднозначний та суперечливий у своїй основі вплив православ'я на ті явища народної культури, в основу яких покладені вірування й традиції язичницької доби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зубалій М.Д. Національна система фізичного виховання в Київській Русі. Оптимізація процесу фізичного виховання в системі освіти. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ-Тернопіль, 1997. С.4-6.
2. Кравченко І. Мистецтво самовдосконалення. Фізична культура в школі. 1998, №2. С.24-28.
3. Старков В.А. До витоків української фізичної культури: народна свідомість у давньоруський період. Традиції фізичної культури в Україні. Зб. наукових статей/За заг.ред. С.В.Кириленко, В.А.Старкова, А.В.Цьося. К.: ІЗМН, 1997. С.5-24.

Богдан БАРАН

*магістр історії, асистент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
bohdan.baran@tntpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ДИСТРИКТІ ГАЛИЧИНА 1941-1944 РР.

Треба нам випросити для всіх братів наших і для нас усіх ласку

*правдивої і щирої любови до Батьківщини і всіх тих ласк,
яких нам дуже треба в люті і сумні часи світової війни
(Андрей Шептицький)*

З початком Німецько-Радянського протистояння 22 червня 1941 і до вересня цього ж року не лише західноукраїнські землі, а й велика частина України перебувала під німецькою окупацією. Після захоплення українських земель військами вермахту та запровадження в них окупаційного режиму, який передбачав створення колоній, адміністративно розділивши Україну на чотири частини: Дистрикт Галичина, Трансністрія, Райхскомісаріат Україна та прифронтіві території. Управління цими територіями здійснювалося за допомогою терору та силових методів [7, с. 65].

Після окупації німецькими військами українських земель, зазнала змін і релігійна ситуація. Згідно з тверджень О. Лисенка німецька окупаційна адміністрація вважала за необхідне взяти до уваги релігійні настрої місцевого населення [3, с. 75]. Варто зазначити, що німецькими спецслужбами, перед початком війни була ретельно вивчена релігійна ситуація на українських землях. Оперуючи зібраною інформацією про незадоволення політикою радянської влади щодо ГКЦ, а про це ми дізнаємося зі звітів парафій до шематизму, у яких зазначається, зокрема у селі Івачів Горішній Тернопільського деканату о. Микола Салій пише: «Порохіяльне поле забрали, і спочатку роздали селенам, а згодом, коли створили колгосп, передали туди» [10, арк.. 35]. Такі випадки були не поодиноким, а носили систематичний характер. Окупаційна німецька адміністрація зрозуміла, що може зіграти на почуттях людей, які були позбавлені можливості вільно сповідувати свою релігію та впорядковувати своїм господарським життям. Відповідно до вказівок вищого керівництва Третього Райху, у яких зазначалося, що на початкових етапах окупації не варто показувати справжніх намірів, а всіляко переконувати, що вони прийшли з «добрими намірами» [6, с. 146]. Таким чином, значна частина духовенства ГКЦ повірила, що з приходом німецької адміністрації створилися передумови для розвитку церкви

В середині липня 1941 р., преса Галичини опублікувала «Послання митрополита до духовенства про організацію парохії і громади», в якому зазначалися роль парохів у той важкий період: «На першому місці треба подбати про родини й добро арештованих і вивезених більшовиками вірних. Їх родинам належить поміч, яку мусить душпастир радо й сам уділити, й так зорганізувати, щоб вдовицям, сиротам або жінкам і дітям,

що на довший час позбавлені опіки батька й мужа, мають право жадати тієї опіки від церкви» [5, с.170].

Важливим обов'язком ГКЦ була також турбота та виховання підростаючого покоління. В з червня по серпень 1941 року у м. Львові відкрито шість дитячих садків, вихованців яких у Святоюрському соборі привітав сам митрополит Андрей Шептицький. З ініціативи церкви дитячі «захоронки» були створені і в містах Золочеві та Збаражі [5, с.170].

З осені 1941 року відносини між ГКЦ та німецьким командуванням почали загострюватися, коли останні показали свої справжні наміри щодо українських національних сил та почали арешти та переслідування діячів ОУН. Видана, у грудні того ж року, німецькою канцелярією спеціальна інструкція «Про поводження з українським населенням», п'ятий пункт якої мав відношення до церкви. Там наголошувалося, що на території Дистрикту Галичина діяльність церков не забороняється, поки за ними не буде помічено участі у політичній діяльності [2, с. 65].

Наприкінці грудня 1941 року митрополит Андрей Шептицький у своєму пастирському посланні «Як будувати Рідну Хату», осуджував тоталітарну політичну систему, а також однопартійне державне правління. Розуміючи недолугість будь-якої форми влади, Шептицький висловлювався за «природне право народу встановити собі форму влади, вибирати поміж різними формами: монархічною, олігархічною чи демократичною – зберігаючи собі ту участь у провідній частині, яку може виконувати виборами, себто голосуванням, а в деяких важливіших справах, так званим плебісцитом чи референдумами». Розумінні влади А. Шептицьким, це насамперед «служіння публічному добру» [11, с.15].

Запевняючи, що саме «ідеалом нашого національного життя» є суверенна держава – «Рідна Хата», за ствердженням самого митрополита, який закликав увесь «український нарід», «щоби по наших силах спричинитись до здійснення цього ідеалу», боротьба за втілення в життя якого є «вимогою і виявом справжньої християнської свідомої людини» [11, с.17].

У своїх посланнях митрополит Андрей Шептицький засуджував репресивні акції та неправомірні дії німецьких окупантів, закликаючи населення Східної Галичини зберігати національну гідність, з честю захищати свободу своєї родини та громади. Згодом у своєму листі до папи Пія XII надісланого в серпні 1942 року Шептицький інформував про звірства нацистів на Сході. «Німецька влада, – наголошував він, – є злою, майже диявольською, то в небачене більшому ступені, ніж більшовицька влада». Митрополит не лише вказував на злочинні дії окупаційної

адміністрації, а також окреслював необхідні заходи, для фізичного порятунку народу та відновлення української державності [1, с. 139].

Заклики митрополита Андрея Шептицького, у своїх пастирських листах, до інших ієрархів церкви, що у воєнний час, потрібна національна єдність та злагода, яка має бути важливою умовою для побудови незалежної і сильної України. Ця думка, як наріжний камінь згадується також у посланні митрополита від 5 липня 1941 року, де він зазначає, що Соборна Україна можлива тільки за умови солідарності та невсипущої праці всіх українців. Консолідація всіх національних сил в умовах війни, можлива лише за умови релігійної єдності, до якої взивала вірних ГКЦ, саме це могло б стати духовною основою єдності [7, с. 65].

У вирі складних і не простих подій у листопаді 1942 року митрополит проголосив у пастирському листі «Не убий», в якому наголошувалося на недопустимості політичних вбивств, також засуджувалося притягнення українських поліцаїв до репресивних дій [4, с. 66]. Митрополит Андрей Шептицький, а також уся львівська митрополія в загалом, спрямовували свої старання задля збереження структури та організації церкви, що в період німецької окупації було робити дуже складно. Це ми спостерігаємо з листа Митрополита до німецьких окупаційних властей. В листі від губернатора Дистрикту Галичина йшлося про те, що в греко-католиків будуть конфіскувати бронзові дзвони в церквах, крім тих, що мають історичне значення, зроблені німецькими майстрами та ті, що мають дуже музичний звук [9, арк. 60]. Також у листі о.Дениса Теліщука, пароха с. Потік від 4 вересня 1942 року повідомляється, що він до 5 березня 1942 року був головою Українського центрального комітету в Рогатині. Бережанський Крайсгаушман Асбах наказував зандерцінствав і жардармерії стягати в Рогатині решту контингенту(податку). При тому арештовували багато людей, які вже здали контингент в розмірі 100%і більше, забрано в декого збіжжя до останнього зерна, навіть по зложеного на прожиток. Людей вивезено до примусових робіт, де вони в голоді. На скарги отця, до губернатора Бауера, Асбах людей випустив, але священнику порадив добровільно покинути головування [8, арк. 14].

Друга Світова Війна стала трагедією для усього людства загалом та для України зокрема. Одним із поводитирів українського народу в цей не простий час стала Греко-католицька церква, соціально-економічна діяльність якої підтримувала та давала надію тисячам українців Східної Галичини.

Незважаючи на наступ на церкву, митрополит зумів організувати діяльність духівництва, підтримував український народ у своїх численних пастирських посланнях.

Релігійна політика німецької окупаційної адміністрації змінювалась у залежності від зміни суспільно-політичної ситуації загалом. Спершу окупанти хотіли скористатися авторитетом Греко-католицької церкви для насадження свого режиму, та подальше розгортання війни показало справжні наміри Третього Райха, щодо завойовних територій. З огляду на непрості обставини, що склалися митрополит Андрей Шептицький та греко-католицьке духовенство з гідністю пройшли цей шлях допомагаючи та настановляючи український народ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність / С. Баран. – Мюнхен: Вернигора, 1947. 151 с.
2. Волошин Ю. (1994). Радянська влада і УГКЦ (1945-1946 рр.) / Ю. Волошин // Український час. 1994. №1. С. 63 – 65.
3. Лисенко О. Є. (1995). До питання про становище церкви в Україні у період другої світової війни / О. Лисенко // УЇЖ. 1995. № 3. С. 63 –79.
4. Марчук В. (2000). Греко-католицька церква в умовах німецького та радянського тоталітаризму (1941-1946 рр.) / В. Марчук // Галичина. 2000. № 4. С. 66 – 67.
5. Малик Я., Сурмач О. Преса про діяльність Української греко-католицької церкви в період німецької окупації / Я. Малик., О. Сурмач // Українська періодика: історія і сучасність. 1999. С. 169–173.
6. о. Софрон Мудрий (1990). Нариси історії церкви в Україні / о. Софрон Мудрий. Рим: Українська Папська колегія Святого Йосафата, 1990. 296 с.
7. Сурмач О. Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941-1944 рр.) [Текст] : дис. канд. іст. наук 07.00.01 / Оксана Сурмач. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2001. 187 с.
8. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАУЛ). Ф. 201 (Греко-католицька митрополича консисторія м. Львова). Оп. 1р. Спр. 216. Арк. 60
9. ЦДІАУЛ. – Ф. 201 (Греко-католицька митрополича консисторія м. Львова). Оп. 1р. Спр. 111. Арк. 14
10. ЦДІАУЛ. Ф. 201 (Греко-католицька митрополича консисторія м. Львова). Оп. 1р. Спр. 40. Арк. 35
11. Шептицький Андрей, митрополит. Як будувати рідну хату? Митрополит Андрей Шептицький. Матеріали та документи (1865-1944). 2-ге видання / За редакцією Заборовського Я.Ю. Львів; Івано-Франківськ: Олір. 1995. С. 70–104.

Галина ЯЦЕНКО

*аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
galinayatsenko@ukr.net*

УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА ПІСНЯ У ЦІННІСНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ціннісні орієнтири належать до духовної сфери людини, відображають її світогляд, переконання, наповнюють певними смислами філософсько-естетичний концепт життя та діяльності індивіда. Однак, під впливом зовнішніх факторів, процесів, подій, які відбуваються в суспільстві, ціннісні орієнтири в житті людини, як і цілого суспільства загалом, мають здатність змінюватися, може відбуватися певна їх трансформація, а часто переосмислення та перебудови системи цінностей. Таке явище спостерігаємо на даний час, коли наша країна перебуває у стані війни і потерпає від варварського вторгнення російського ворога на нашу землю, ми бачимо, як український народ миттєво консолідувався для єдиної необхідної для всієї України мети – перемоги над ворогом і миру в державі.

Духовно-мистецька творчість завжди перебуває на вістрі суспільних процесів, тому українська духовна пісня сьогодні теж набуває нових смислів і стає ще більш актуальнішою, необхіднішою та ціннісною для сучасного суспільства, котре гостро переживає надзвичайно трагічний етап свого становлення. Адже, ці пісні здатні задовільнити духовні потреби різних людей, незалежно від їх конфесійної приналежності, соціального статусу, освіченості.

Українська духовна пісня, за О. Гнатюк, визначається як «словесно-музичні віршовані твори із строфічною побудовою, які поставали протягом 17-18 ст. і мали позалітургійне культове призначення» [2].

О. Сироїд вважає, що «духовна пісня української усної традиції – численна група поетично-музичних творів, об'єднаних насамперед релігійною християнською тематикою, наділених здатністю набувати особливого духовного сенсу в житті віруючої людини, виконувати важливе призначення задоволення її душевних релігійних потреб» [4].

Явищем релігійно-мистецьким, позацерковним у своїй суті, яке функціонує в українській культурі в різних модифікованих виявах близько чотирьохсот років, – визначає українську духовну пісню Ю. Медведик. Автор окреслює основні джерела творення текстів українських духовних

пісень: богослужбові та апокрифічні тексти, мелодичні жанри сакральної монодії, національний музичний фольклор та європейська духовно-пісенна творчість доби бароко [3].

Період XVII – XVIII ст. став для розвитку української духовної пісні кульмінаційним, впродовж цього часу вона досить стрімко розвивалася і проявляла духовні прагнення і потреби тогочасного християнського суспільства. І. Франко вважав українську духовну пісню «виразом того стану релігійних почуттів, до якого дійшла була наша суспільність остаточно з кінцем XVIII віку» [5, с.142].

Українська духовна пісня нами розглядається як унікальне явище національної музичної культури, яке сформувалося в умовах християнського світогляду, в основу якого лягли тексти на Біблійні сюжети, псалми та хвалебні гімни, що органічно поєдналися із національним музичним фольклором та світською музикою. Українські духовні пісні увібрали в себе духовний досвід багатьох поколінь і, піддавшись трансформації на різних етапах свого існування, дійшли до сьогодення, не втративши при цьому своєї сутності та основного призначення, яке полягає у прославі Бога та вираження особистісних стосунків людини з Творцем. Духовні піснеспіви в Україні побутують у певних християнських спільнотах і церквах, проте, вже давно стали міжконфесійними та вийшли за межі релігійних обрядів, набули навіть національно-патріотичного характеру.

В основі української духовної пісні лежить українська церковна музика, що, починає творитися в XI ст. Спів духовних гімнів, позацерковний спів став утверджуватися, як дієвий чинник для духовно-морального виховання суспільства, а церква цьому і не заперечувала. Динамічніше і яскравіше українська духовна пісня почала розвиватися під впливом філософських естетичних ідей бароко. Тексти духовних пісень набувають секуляризованого, гуманістичного характеру, а музика стає більш світською.

Збережені рукописні та друковані співаники, які почали укладати приблизно в середині XVII ст., являються питомими джерелами для дослідження української духовної піснетворчості. До цього часу тексти духовних пісень записувалися переважно в різноманітних богослужбових рукописних книгах, як додаткові тексти. Почаївський «Богогласник», надрукований у 1790 (1791) р., був укладений з нотами і являється першим тематичним виданням. Видавництво «Богогласників» та інших збірок українських духовних пісень тривав до початку XX ст. В той період, коли українське слово в Україні було під забороною, за кордоном (Канаді,

США, Німеччині) активно друкувалися збірки українських духовних пісень.

Українські духовні пісні мають широке коло застосування, доступні для виконання професійних виконавців і аматорів. Вони побутують в національній музичній культурі як народні, так і авторські. Маючи в своїй основі християнське підґрунтя, духовні пісенспіви найчастіше звучать у храмах на Богослужіннях: на початку і в кінці Святої Літургії, під час Святого Причастя, на різні церковні свята. До прикладу, пісню «Боже Великий, Єдиний» на сл. О. Кониського, муз. М. Лисенка, відому як духовний гімн України, традиційно співають після Служби Божої.

Концертне виконання українських духовних пісень засвідчує їх популярність та актуальність. А *capella*, з супроводом, академічною манерою, чи народною, сольним, ансамблевим, чи хоровим виконанням духовна пісня пропагує зі сцени духовні цінності та орієнтири, найвищі ідеали та моральні чесноти. З цією ж метою в Україні проводяться різноманітні фестивалі та конкурси духовної пісні. Найчастіше, такого роду заходи є міжконфесійними, екуменічного характеру, що ще раз доводить вагому роль духовної пісні та її цінність у сучасному суспільстві.

У ЗМІ, зокрема у трансляціях християнських телепередач та на християнських радіохвилях, теж можна почути духовні пісні сучасних авторів, а також і традиційні духовні пісні, які вже стали народними.

Естетичні та моральні потреби людини входять до структури духовності сучасного суспільства, являються невід'ємною її складовою. У пошуку ідеалів та прагненні до самореалізації, людина звертається до різних сфер людського буття, намагаючись віднайти важливу духовну цінність – Істину. Адекватно відгукується на цю потребу Церква з її християнськими засадами, подаючи свої орієнтири та цінності для розвитку духовності суспільства та його процвітання. Звісно, що інтеріоризація цих ціннісних орієнтирів не відбудеться без особистих духовних зусиль самої людини. Мистецтво, в свою чергу, має здатність полегшити цей процес, оскільки залучається емоційно-почуттєва сфера людської природи, що підносить людський дух, відкриває творчий потенціал людини, торкаючись найпотаємніших куточків людської душі.

Говорячи про цінності у сучасному суспільстві, не можемо залишити поза увагою їх ідеальну природу, на яку вказує О. Вишневський, стверджуючи, що «вони є певною ієрархічною системою ідеалів, фундаментальних понять і цілей, якими живе суспільство і в здійсненні яких вбачає сенс свого існування. Зрештою, вони (цінності) можуть трактуватися як в контексті життя всього суспільства, так і крізь призму

життя окремої людини» [1, с.121]. «Ідеальна природа цінностей зумовлює те, що вони є найперше предметом визнання і віри. І це, очевидно, – одна з їхніх головних прикмет: цінності стосуються також тих найпотаємніших глибин людської душі, які не можна досягнути раціоналістичним мисленням. У певному сенсі вони репрезентують і стан духовності людини та суспільства, а відтак носять і містичний (іраціональний) характер» [1, с.122].

Українська духовна пісня, як жанр духовної музики, явище багатогранне, унікальне, в якому відображається сутність, національна ідентичність та менталітет українського народу. Базуючись на християнських засадах і маючи в своїй основі сакральний художній зміст, українська духовна пісня органічно влилася у сучасну національну культуру, та успішно продовжує своє існування у теперішньому соціокультурному просторі. Вона яскраво репрезентує себе як жанр, що не цурається нових музично-стильових тенденцій, які диктує сучасність, набуваючи нових форм. Завдяки цьому, українська духовна пісня і розширює діапазон свого застосування.

Художньо-образний зміст українських духовних пісень тісно пов'язаний з духовним світом людини, тому ці пісні мають вагомий вплив на становлення ціннісних орієнтирів сучасної людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч.посіб. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.
2. Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня. Варшава; Київ, 1994.
3. Медведик Ю. Феномен української духовної музики: Почаївський «Богогласник» 1790-1791 років. Вісник Львівського університету. Серія миство.2015. Вип. 16. Ч.1. С. 80
4. Сироїд О. І. Духовна пісня в українській усній традиції першої половини ХІХ століття: проблеми функціонування та інтерпретації : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.07. Львів, 2017. 23 с.
5. Франко І. Духовна й церковна поезія на Сході і на Заході. Вступ до студій над Богогласником : у 50 т. Київ, 1983. Т. 39. 142с.

Секція 5

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Ганна ЗВАРИЧ

*доктор філософії (PhD), Освіта/педагогіка,
заступник начальника-начальник відділу
реформування освітньої діяльності управління
освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації
avzvarych@gmail.com*

УПРАВЛІННЯ ЦІННОСТЯМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСАДНИЧИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах глобальних викликів, процесів євроінтеграції, цифровізації освітніх послуг змінюється місія та візія системи закладів загальної середньої освіти (далі ЗЗСО). Оновлені стратегічні цілі прогнозовані на забезпечення якості освітньої діяльності ЗЗСО, чіткого розподілу роботи по горизонталі і вертикалі. Керуючись Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), та «Національним звітом за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018» (2019 р.) можна зазначити, що провідним завданням системи освіти України є створення умов для успішного розвитку життєвої компетентності кожної особистості на основі актуального та доступного змісту освіти. Ключовим аспектом є реально вимірювані фактичні результати освітньої діяльності та визначення їх відповідності вимогам сучасного соціуму.

Складні соціально-політичні й культурно-світоглядні зміни в світі прискорили усвідомлення соціального статусу освіти, яка в розвинених країнах перетворилася на впливову сферу формування конкурентоспроможної держави шляхом інвестування в розвиток її людського потенціалу. На виконання цього завдання було спрямовано зусилля сотні тисяч людей, створено механізми взаємодії різних інституцій.

Як зауважують сучасні дослідники філософії освіти, «цінності виконують функцію перспективних стратегічних життєвих цілей і є головним мотивом життєдіяльності. Цінності визначають етичні засади та принципи поведінки, тому будь-яке суспільство зацікавлене в тому, щоб

люди дотримувалися актуальних для теперішнього часу правил поведінки. От чому з перших кроків в онтогенезі психіка дитини потрапляє під цілеспрямовану дію виховного процесу» [2].

Важливим показником якості освітніх послуг у ЗЗСО є рівень професійної діяльності та фахова підготовка вчителя. Оскільки це прямолінійна залежність – від фаховості й компетентності учителя залежить рівень навченості учня. У цьому зв'язку підкреслюється, що елементом формування людини є навчання. Тільки вчитель, який навчається сам може сформувати вміння вчитися у своїх учнях. Одним із чинників, який впливає на професійне зростання педагогічних працівників, є співпраця і комунікація з колегами, налагодження командної роботи. Атмосфера доброзичливості в педагогічному колективі сприяє ефективному розв'язанню освітніх проблем. Взаємне збагачення педагогічними здобутками, спільний пошук оптимальних методів і форм викладання призводить до професійного зростання та вдосконалення системи освітньої діяльності [3].

Людиноцентризм відповідає вимогам і запитам сучасної постіндустріальної цивілізації, яка потребує людину знаючу, творчу, ініціативну і водночас інноваційно мислячу [5]. В основі лежить віра в цінність кожної людини, в право на самовизначення, у нашу здатність розвиватися й прожити повноцінне, щасливе життя, у важливість громадянської відповідальності й поваги до інших. Мета освіти – дати одержувачам освітніх послуг можливість зрозуміти довколишній світ і власні таланти, щоб вирости щасливими людьми й активними гуманними громадянами.

Професіоналізм менеджменту полягає у спроможності здійснювати управління цінностями закладу освіти. Цінності закладу освіти – це загальні переконання з приводу того, як і за допомогою чого належать діяти учасникам освітнього процесу щоб досягти мети якості надання освітніх послуг, дотримуючись суспільних норм моралі та етики діяльності.

Управління цінностями забезпечує виявлення загальних цінностей різних категорій педагогічних працівників, що є фактором результативності, які створюють переваги чи обмеження діяльності закладу освіти, Управління містить у собі формування і культивування загальних цінностей, отриманих для стратегії розвитку закладу.

Ефективне управління цінностями забезпечує відсутність протиріч між задекларованими і реальними цінностями, з одного боку, і правилами, нормами закладу з іншого. Воно передбачає уважне і поважне ставлення

менеджменту до цінностей працівників, а також використання загальних організаційних цінностей в управлінні персоналом.

Організаційні цінності називають «корпоративною ДНК», оскільки цінності визначають відмінні риси закладу освіти порівняно з іншими, його особливий стиль внутрішньої життєдіяльності й виявляються у пізнаваному іміджі ЗЗСО та в його вираженій компетенції. Заклад освіти – це сучасне інтеграційне середовище, яке прагне бачити своїх здобувачів освітніх послуг у майбутньому не лише успішними, але й щасливими. Саме тому цілі й завдання поєднують як високі вимоги до освітнього процесу, так і комунікаційні складові, відкритість освітнього процесу до інновацій та індивідуальний ціннісний підхід до кожної дитини [4].

Ціннісно-орієнтована педагогіка – це, по суті, педагогіка свободи. Адже хтось, хто має владу над собою, свідомо обираючи добро і життя у згоді з сумлінням, стає недосяжним для впливу злих сил. Тут ідеться про мистецтво здійснення доброго вибору в житті, усвідомлення власної гідності та потенціалу, логіку справжнього блага (коли моє особисте прагнення добра для себе не перекреслює блага і свободи іншої особи чи певної людської спільноти).

Принцип педагогіки свободи – євангельської свободи – був свого роду щепленням від тоталітаризму для тих педагогів-християн, які залишалися духовно сильними й вірними загальнолюдським цінностям в епоху СРСР. «Влада боїться свободи в серцях набагато більше, ніж голодного бунту. Голодного можна купити, а вільного – тільки вбити» [1]. Свобода так чи інакше залишає вибір людині та приймає його (навіть якщо це вибір відкинути цінності), чого не передбачає жодна ідеологія. Радянський Союз обіцяв свободу народам, а насправді був здатний лише організувати Гулаг і пекло на землі. Це рабство гріха, яке є причиною усіх поневолень, диктатур і страждань [1].

Завданням педагогів, орієнтованих на справжні цінності, є піклування про творення процесу освіти, що ґрунтується на свободі, відповідальності та мисленні, вільному від впливу зла. Піклування про такий підхід до освіти для молоді буде спонукати учасників освітнього процесу розвиток свідомості, що кожний з них є особливим, має свою власну дорогу і своє покликання, що надає сенсу людському життю.

Людина, орієнтована на ціннісне життя й відповідну йому діяльність, по-своєму осягає сенс буття і, водночас, внутрішній спокій. Йдеться не про примарну вірність ідеалам, але про щире (хоча й не безпомилкове) життя чеснотами у мирі і гармонії з Богом і з собою. Так особа формує у собі навички і вміння для щасливого життя – плід ціннісно-орієнтованої

педагогіки. Не боїться слідувати за голосом серця і сумління в усіх сферах життя, усвідомлено стає на шлях покликання та слідує йому навіть тоді, коли пряма дорога перетворюється на гірський серпантин. Знає, що за кожним «так» має стояти відповідальність, а не емоції, а за кожним «ні» – відвага і чесність, а не страх. Не боїться педагогічного процесу і подавати приклад іншим своєю позицією, бо нікого не обманює. Змінює вектор, якщо це потрібно. Знає, що у будь-якій ситуації важливо не те, скільки ти впав, а те, чи піднявся знову.

Якщо проаналізувати цільові і соціальні групи внутрішнього і зовнішнього середовища закладу освіти, то специфіка у тому, що основними споживачами послуг є діти, а замовниками – батьки, стейкхолдери. А процеси управління у самому закладі освіти забезпечуються педагогічним колективом у тісній взаємодії зі споживачами своєї послуги, які і є, в кінцевому результаті, продуктом діяльності закладу освіти. Саме тому всі механізми менеджменту лежать у площині забезпечення ефективних комунікацій, які сприяють формуванню відповідних людських взаємовідносин і бажаної взаємодії, що сприяє інтеграції всіх його суб'єктів і має безпосередній вплив на процес забезпечення стратегії відповідного закладу. Головна ознака колективного колективного організму – цілісність -, де, «все впливає на все», і стан кожного елемента закладу впливає на весь заклад, отже - і на всі інші елементи закладу, тому завжди потрібно враховувати специфіку діяльності закладу освіти.

Основною цінністю освітніх закладів є люди, які у творчому процесі свого власного росту і розвитку забезпечують ефективність діяльності ЗЗСО. Механізм забезпечення індивідуального зростання і розвитку кожного члена колективу закладу загальної середньої освіти відкривається завдяки створенню умов для прояву творчих начал особистості у поєднанні з розумінням і відчуттям важливості місії закладу та сприйняттям її корпоративної філософії і культури, базованої на спільно випрацьованих цінностях.

Механізм підвищення ефективної діяльності ЗЗСО забезпечується шляхом взаємозв'язку взаємозалежних складових менеджменту, які і дозволяють створювати умови для росту кожного члена педагогічного колективу як органічної складової загальної команди, що усвідомлюють потребу в інтеграції усіх задля досягнення стратегічних цілей закладу освіти.

Серед показників педагогічної діяльності, які можуть розглядатися як кваліметричні індикатори діяльності педагога в освітньому процесі, можна

зазначити, зокрема, ефективність управлінської діяльності керівника закладу освіти, аналітичну, інноваційну педагогічну діяльність, реалізацію особистісно зорієнтованого підходу у наданні освітніх послуг, самоосвіту та професійну компетентність вчителя сучасного закладу освіти, здійснення науково-методичної роботи у закладі, культуру мовлення вчителя [3].

Цінності – це вербалізоване, усвідомлене й актуалізоване відображення у свідомості людини добра і справедливості. Кожен народ протягом історії виробляє свою систему цінностей, що відзеркалює його характер, соціально-економічний стан, політичний устрій. Радикальні зміни у житті народу завжди супроводжуються переоцінкою цінностей, що веде до зміни світогляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біблія. Святе Письмо Старого та Нового завіту. Пер. тексту о. Іван Хоменко, 3-го ЧСВВ. Рим, 2007.
2. Базалук О.О., Юхименко Н.Ф. Філософія освіти. Навчально-методичний посібник. Київ, 2010, 164 с.
3. Зварич Г. В. Теоретичні і практичні основи визначення інструментів моніторингу професійної діяльності викладачів закладів загальної середньої освіти. Вісник післядипломної освіти. Серія Педагогічні науки. 2020. Вип. 11(40). С. 70–83. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/11_40_2020/pedagog/Bulletin_11_40_Pedagogika_Zvarych.pdf
4. Зварич Г. В. Особистість та професійна діяльність педагогів як об'єкт експертизи та моніторингу якості освітніх послуг. Андрагогічний супровід особистісного та професійного зростання педагога: матеріали регіональної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Житомир, 30 верес. 2020 р.). Житомир : Житомир. ОІППО Житомирської обл. ради, 2020. С. 35–40.
5. Кремень В. Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 8–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_1_4

Оксана КОВАЛЕНКО

*доктор педагогічних наук, професор
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна
04.08.1975@hnpri.edu.ua*

Бао ШУЦЗЮАНЬ

*аспірант
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна
04.08.1975@hnpri.edu.ua*

КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КНР

Кожне покоління людей вирішує три найважливіші задачі свого існування: опанування досвіду попередніх поколінь, збагачення цього досвіду та передача його наступному поколінню. Тому особливої актуальності набуває звернення до історії китайської педагогічної думки про виховання дітей. Яким чином прогресуватиме суспільство залежить від того, як у ньому функціонує процес виховання дітей. Тому виникла потреба у презентації концепції виховання дітей дошкільного віку в КНР, оскільки ця країна є найбільш прогресивною в сучасному світі.

Історія надає підстави стверджувати, що давньокитайськими філософами-просвітителями зроблено перші спроби теоретично осмислити процеси виховання та освіти. Основні філософські школи Китаю виникли до VI в. до н.е. – Даосизм, Буддизм, Конфуціанство. Найбільший вплив на розвиток педагогічної думки справили Конфуцій та його послідовники. Теза Конфуція: «Немає нічого кращого, ніж слідувати стародавнім звичаям», – є девізом виховання дітей у КНР.

Китайські вчені та філософи завжди пам'ятали про позитивні сторони вчення Конфуція, цінували його просвітницькі ідеї, його інтерес до життя та справ людини. Наполегливе прагнення Конфуція до знань, істини, його гуманізм та проповідь боротьби за високий моральний ідеал мали величезне виховне значення для десятків поколінь китайців. Любов до вчення, ввічливість, повага до старших, вшанування батьків, які проповідував Конфуцій, склали важливу частину китайського менталітету, стали характерними рисами китайського народу [1].

Слід зазначити, що виховання та навчання дітей у Стародавньому Китаї має тривалу історію – з античності до кінця правління династії Східної Цзінь.

Виховний досвід, накопичений упродовж століть – цінна культурна спадщина, яку необхідно критично вивчати та впроваджувати у сучасну практику виховання. Нами визначено 5 етапів у становленні та розвитку всієї виховної системи Китаю: первіснообщинний, етап становлення цивілізації, епоха стародавніх імперій, епоха раннього середньовіччя та епоха пізніх імперій.

Так на переконання вчених [1; 2; 3], передумовами виникнення виховної системи та виховного вчення у Стародавньому Китаї стали розвиток людського суспільства, людського мислення та виробництва, а також поділ фізичної та розумової праці. Основи і причини становлення виховної системи виникли надрах первісного ладу. У первісному суспільстві трудова діяльність була основою життя людини, і навчання та виховання дітей були тісно пов'язані з ним. Громадська праця була вирішальним чинником для виникнення вчення про навчання та виховання дітей.

Одним із досягненням розвитку виховної системи Стародавнього Китаю було створення спеціалізованих навчальних закладів для дітей, які мають диференційований характер. Неоцінним внеском у справу розвитку виховання та освіти дітей вніс Конфуцій. Він узагальнив досвід виховання та навчання дітей у Китаї та висунув оригінальні ідеї, багато з яких відповідають гуманістичним ідеалам виховної культури сучасного демократичного суспільства та можуть бути використані педагогами нині.

Однією з особливостей системи освіти у Китаї була наявність приватних навчальних закладів, які існували паралельно із державними. Перші навчальні заклади з'явилися у рабовласницькому суспільстві в епоху Західної Чжоу. Вони ділилися на два види: Го Сюе («державні») та Сяо Сюе («місцеві»). Вже в II тисячолітті до н. у Стародавньому Китаї з'явився прообраз дитячих садків та приватних шкіл. Яскравим свідченням прогресивності педагогічних поглядів Стародавнього Китаю були, зокрема, перші дитячі виховні заклади ясельного типу Ю Цзі Ши. Цінним та гідним вивчення вкладом у педагогіку Стародавнього Китаю було «виховання зародка» або Тай Цзяо та його принципи. Теорія «виховання зародка» є, на наш погляд, актуальною та корисною для сучасного суспільства.

У процесі дослідження встановлено, що концепція виховання дітей дошкільного віку в сучасному Китаї ґрунтується на становленні та

розвитку системи сімейного виховання в Китаї, його основних завданнях та принципах. Традиційне сімейне виховання в Китаї сформувалося на основі «сімейних правил», що нагадують сімейний уклад, та відрізнялося строгістю. У працях китайських просвітителів – Конфуція, Янь Чжі Туя, Си Ма Гуана, Лу Ю – містилися рекомендації щодо сімейного виховання з раннього віку дитини, оскільки дитинство – це фундамент всього життя. Дитина і дитинство – це найінтенсивніші періоди у розвитку центральної нервової системи.

Зазначимо, що основний зміст традиційного сімейного виховання полягає у моральному вихованні, розумовому вихованні, вихованні в дітей віком прагнення та правильного ставлення до навчання, вихованні в дітей віком старанності та ощадливості.

Запропонована концепція виховання містить принципи та методи традиційного сімейного виховання: послідовність, створення сімейних правил, виховання за допомогою віршів, вивчення «Лі» (Книга ритуалів) та «Ши» (Книга віршів), поєднання розумового та морального виховання в сім'ї.

Вершиною розвитку сімейного виховання характеризуються періоди правління династій Тан та Сун. У цю епоху активну роль у вихованні дітей відігравали матері. Янь Чжі Туї докладно описав вплив навколишнього середовища (включаючи ставлення усередині сім'ї) на виховання та навчання дітей. За даними сучасної педагогіки, шкільна виховна система, сімейна обстановка та громадське середовище, кожна по-своєму, впливають на розвиток дітей, тому необхідно створити сприятливе середовище для виховання дітей як у сім'ї, так і в суспільстві [2].

У процесі розвитку педагогічної думки Китаю увага до особи дитини постійно зростала, зменшилася роль тілесних покарань, збільшився виховний вплив особистим прикладом, що свідчить про тенденції гуманізації виховання, навчання та освіти. В епоху правління династії Мін реформа виховання та освіти дітей знаменитого філософа та педагога Ван Шоу Женья надала Великий вплив на подальший розвиток теорії виховання та навчання феодального суспільства Китаю.

В цей час освіта ставала дедалі доступнішою простому народу. У династії Цин знаменитий реформатор Каї Ю Вей у своїй книзі Да Тун Шу («Книга про епоху Великої Єдності») вперше запропонував безкоштовну освіту для всіх (починаючи з дошкільного виховання та закінчуючи вищою освітою). У 1903 р. з'явилася і була офіційно прийнята в усій країні нова система освіти Куи Мао, в якій дошкільний виховний заклад став невід'ємною частиною освітньої системи.

Отже, зробимо висновок, що китайці всю творчу енергію нації направили на рух уперед, на вдосконалення методів навчання та виховання, спираючись на досягнення та досвід попередніх поколінь. Китайські педагоги та просвітителі зробили величезний внесок у еволюцію світової педагогіки. Їхній досвід безумовно, гідний засвоєння та збереження у світовій практиці виховання дітей, а сучасна концепція виховання дітей дошкільного віку розроблялася, беручи за основу народні традиції та ідеї гуманізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 新中国成立70周年学前教育发展”专辑[J];幼儿教育;2019年25期.
2. 康永祥;李相禹;;我国学前教育发展方式转变的合理路径[J];教育发展研究;2013年07期.
3. 我区加快学前教育发展新政策问题解答[J];广西教育;2014年24期

Катерина БІНИЦЬКА

*доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
rfn.yz87@gmail.com*

Катерина ДОЛЕНКО

*здобувач першого рівня вищої освіти,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
Хмельницький, Україна
19dolenkko@gmail.com*

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У час інтенсивного розвитку науки та техніки, у час необмежених можливостей Інтернету, коли кожен має вільний та безкоштовний доступ до всієї потрібної вам інформації з різних галузь знань та діяльності, не дивним є те, що стрімкого розвитку набуває дистанційне навчання. З початком епідемії навесні 2020 року 168 мільйонів школярів провели рік за межами своїх шкіл. Онлайн-уроки, віртуальні-класи – терміни, які стали знайомими для усіх освітян та учнів. Усюди обмірковували, як результативніше впроваджувати дистанційне навчання під час карантину. Наразі значення цього виду освіти не втрачає своїх позицій через продовження локдауну та військового вторгнення на територію України. Сотні тисяч дітей не мають можливості відвідувати навчальні заклади, а педагоги проводити навчання у звичних умовах. Саме завдяки правильно

організованому дистанційному навчанню є можливість продовжувати навчально-виховний процес в незалежності від навколишніх факторів [10].

В сучасних умовах питанням дистанційного навчання розвитку самостійної діяльності учнів займалися багато сучасних науковців. Серед них А. Бахтірова [1] Б. Єсіпов [3], І. Коберник та З. Звиняцьківська [5], А. Тернавська [7] та багато інших.

В Україні початок розвитку дистанційного навчання припадає на кінець 90-х років. З цього часу в країні розпочинається систематичне проведення Всеукраїнських конференцій «Інтернет-технології в інформаційному просторі держави». У цей самий час було створено Асоціацію користувачів телекомунікаційною мережею закладів освіти і науки України з координуючим у Києві. Спочатку вона була названа «Центром Європейської інтеграції», в подальшому отримала назву «Українська науково-освітня телекомунікаційна мережа».

Що ж таке дистанційна освіта і який вплив вона має на удосконалення самостійної пізнавальної діяльності учнів? Дистанційне навчання з'явилося не з епідемією у 2020 році, цей тип навчання існував вже як мінімум 3 століття. Увага людства зростає до нього саме з пандемією. Дистанційне навчання – це один із викликів локдауну, який потребує віддачі та опанування нових знань. Воно викликало певні складнощі для усіх учасників навчального процесу. Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, окриляти й вмотивувати учнів, давати раду технічним труднощам виявилось не легко. Проте наша держава не виняток – жодна країна, жодна освітня система у світі не була готова до цього.

Дистанційне навчання – це одна із форм організації освітнього процесу, при якому усі або частина занять здійснюється з використанням сьогоденних інформаційних технологій при територіальній віддаленості вчителя й учнів. Такий тип навчання дасть результати, лише якщо воно буде по силі для всіх учасників освітнього процесу. Учитель мусить виконувати освітню програму для досягнення учнями передбачених результатів навчання, тобто надавати їм усю необхідну інформацію щодо обсягу та змісту навчального матеріалу, завдань на закріплення цього матеріалу та обов'язково перевіряти, оцінювати їх та надавати відгуки на виконані учнями завдання. Саме він кооперує з усіма учасниками освітнього процесу. Педагог має розуміти мету, план виконуваних завдань, інвентар для праці, обсяг праці та методику оцінювання зробленої роботи [5].

В Україні сьогочасний розвиток дистанційної освіти здійснюється в умов низького рівня інформатизації суспільства, недостатньою кількістю обладнання технікою шкіл та відсутності своєрідних методик проведення дистанційного навчання. Досить незначна кількість наукових організацій та навчальних закладів, які активно розробляють або використовують відповідні курси дистанційної освіти [4].

Розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів щільно пов'язаний з дистанційним навчанням. Самостійна пізнавальна діяльність – це навчальна діяльність учня, яку він здійснює самостійно, без помочі та вказівок викладача. Школяр керується лише попередньо сформованими уявленнями про порядок та правильність виконання дій, які становлять основу пізнавальної діяльності. Б. Єсипов вважає, що: «Самостійна робота учнів, що включається в процес навчання, це така робота, що виконується без особистої участі вчителя, по його завданню в спеціально наданий для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої мети, використовуючи свої зусилля». [3]

Своєрідність дистанційного навчання полягає в тому, що базується на телекомунікаційних технологіях, інтернет-ресурсах, впливає на засоби відбору і структуризації змісту, засоби реалізації тих чи інших методів і організаційних форм навчання, що має значний вплив на функціонування усієї системи. Учень самостійно підбирає і обробляє інформацію, висуває гіпотези, приймає рішення, опираючись на власне бачення проблеми та роздуми.

Центром пізнання є проблема, яка для її розв'язання вимагає роботи думки. Пізнавальна, мисленнєва діяльність школяра дозволяє йому виходити за межі отриманої ним інформації, будуючи нові знання. Роль учителя полягає в тому, щоб допомогти учням, стимулювати їх до самостійних роздумів, відкриттів, нових поглядів на досліджуване явище, предмет. Водночас, учитель і учень залишаються [7].

Для розвитку самостійної пізнавальної діяльності на уроках мистецтва велике значення має наочність. Використовуючи картину чи навчальний кінофільм на уроках, педагог активніше діє на пізнавальну діяльність свого учня. Важливо навчити самих учнів читати картини, використовуючи при цьому багаж знань по даній порі. Учні розширюють свої знання по даній темі, роблять свої маленькі «відкриття», працюючи над розкриттям змісту картини, а це підвищує цікавість до уроку і допомагає краще засвоїти новий матеріал. Одним із видів активного використання картин є прийом складання учнями усної, а потім і письмової розповіді за декількома і більше картинами [6].

Також важливим видом самостійної роботи, яка допомагає розвитку логічного мислення, усної й писемної мови, творчості, активності й самостійності учнів є ведення словника. Дуже важливим завданням є навчити учнів виробляти в нього звичку «копатися в книжках». Добре ілюстрований підручник дає можливість набагато краще організувати найрізноманітніші види роботи з ним, активізувати розумову діяльність учнів, розвивати в них активність, самостійність, творчу уяву.

У розвитку самоосвітніх умінь виділяють такі рівні:

Підготовчий: вміння складати плани, ставити експерименти, здійснювати первинну обробку навчального матеріалу за вказівками вчителя.

Перший рівень: виробити вміння обирати спосіб дій і застосовувати його роботи над додатковим джерелом. Дані вміння формуються відповідно до виникнення в учнів ситуативної цікавості до додаткового матеріалу, способів діяльності.

Другий рівень: вміння здійснювати самоосвітні дії у пошуковій та пізнавальній діяльності. Це вміння допомагає бачити проблему, довести її та зробити певні висновки. Дані уміння формуються відповідно до виникнення в учнів стійкої цікавості до додаткових джерел, способів діяльності.

Третій рівень: володіти навичками пошукової самоосвітньої діяльності. Цей вид діяльності здійснюється на основі вивчення матеріалу та широкого залучення додаткових джерел. Це вміння бачити проблему, формулювати її, запропонувати шляхи вирішення, реалізувати розроблений план, робити висновки та узагальнення [1].

Отже, проаналізувавши досвід теорії і практики з проблем дистанційного навчання, а також використання його як засобу самостійної пізнавальної діяльності учнів, можемо зробити висновки, що завдяки бурхливому розвитку науки та техніки, невичерпним можливостям Інтернету, стрімкого розвитку набуває дистанційне навчання. Воно забезпечує виконання організаційної, навчальної, керуючої, контролюючої комунікативної, діагностичної, прогностичної функцій. Сучасний розвиток дистанційної освіти в Україні здійснюється за умов низького рівня інформатизації українського суспільства, незначної кількості оснащення комп'ютерною технікою шкіл України та відсутності спеціалізованих методик дистанційного навчання. При цьому дистанційна робота тісно пов'язана з розвитком самостійної пізнавальної діяльності і саме вона є необхідною умовою активізації пізнавальних процесів і всієї навчальної діяльності учня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтірова А. В. Індивідуальний творчий проект на тему: «Формування в учнів самостійної творчої діяльності» URL:<https://naurok.com.ua/formuvannya-v-uchniv-samostiyno-piznavalno-diyalnosti-149867.html>
2. Дистанційне навчання сьогодні URL: <https://2019.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=36>
3. Єсіпов Б.П. Самостійна робота учнів на уроках. М. : Учпедгиз, 1961.
4. Закон України про освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380)
5. Коберник І., Звиняцьківська З. Міністерство науки та освіти. Організація дистанційного навчання в школі, методичні рекомендації.
6. Самостійна робота учнів: розвиток пізнавальної активності і творчого мислення. Реферат URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/13771/>
7. Тернавська Т. А. Проблема активізації пізнавальної діяльності у студентів ВНЗ УДК 378.147:165

Лариса ОРОНОВСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ldd260898@tntpu.edu.ua*

Анатолій ОРОНОВСЬКИЙ

*доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
заслужений діяч мистецтв України,
голова Тернопільського осередку асоціації
Всеукраїнського хорового товариства ім. М. Леонтовича ВНМС
Тернопіль, Україна
oronovsky@tntpu.edu.ua*

ТВОРЧИЙ ПОШУК ЯК МЕХАНІЗМ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми. На нашу думку професійна підготовка сучасного вчителя музичного мистецтва у вищій школі має у своїй основі аксіологічний підхід до музично-педагогічної освіти, де в якості основного завдання є виховання особистості відмінної від інших, у сформованій потребі творчого осягнення світу музичних цінностей і у якої є уміння прививати цю потребу до своїх учнів. Таке вміння народжується на

розумінні механізмів які впливають на формування мистецької орієнтації і впевненості до виконання поставлених завдань.

Аксіологічний підхід дозволяє молодим музикантам осягнути суть музики, як носія цінності, і як саморозвиваючу систему ціннісного взаємозв'язку в музично-педагогічному процесі. Отже, аксіологічне виховання молодих музикантів, на нашу думку, завжди опирається на конкретну роботу з тим або іншим музичним матеріалом.

Формування системи ціннісних орієнтацій в музично-педагогічній освіті пролягає через пошук, ціннісне осмислення і оцінку, вибір і перевірення комплексу художніх образів кожного музичного твору в деяку нову якість.

Творчий пошук – це здійснення права на особистий вибір. Він може виступати як універсальний механізм орієнтації який розширює кругозір особистості і сприяє її творчій активності.

Серед науковців які розглядали поняття творчого пошуку у формуванні музично-педагогічних ціннісних орієнтацій виділяються: А.Лосєв, А.Кір'якова, В.Ландовська, В.Медушевський, А.Щербакова та інші. Значення пошуку підкреслюється в працях Я. Лернера, Н.Скаткіна, Ю.Бабанського, Б.Неменського, А.Мелік-Пашаєва, в працях присвячених питанням виховання З.Коваленко, М.Яценко.

Куруючись надбаннями наукових концепцій можемо стверджувати що аксіологічне виховання музично-педагогічної освіти фіксує увагу педагога музиканта на тому, як механізми ціннісних орієнтацій «працюють» в процесі засвоєння музичного твору як цілісної структури (яка має зовнішні і внутрішні сторони музичного твору) так і свій набір найвиразніших засобів, своє ціннісне наповнення.

Серед сторін філософії музики А. Лосєв виділяє «Музичну критику» як теоретично-філософське осмислення яке дає «картину кожного конкретного твору і композитора» [2]. Основним критерієм такого осмислення може стати правильність музичного судження самого твору і здібність осягнути його в цілісності, зрозуміти його «норми – цінності» (термін А. Лосєва).

Отож, можна відмітити, що музичне судження як результат ціннісного осягнення музичного твору – поняття одночасно музичне та естетичне [2].

Метою дослідження є розглянути концепцію розвитку творчого пошуку вчителя музичного мистецтва як механізму ціннісних орієнтацій у пізнанні особистої думки та створення педагогічних умов передачі через міжособистісну взаємодію учителя та учня.

Виклад основного матеріалу. Пошукова активність в музично-педагогічній діяльності представляє собою одну із найважливіших умов успішного творчого процесу. Пошук можна розглядати як «педагогічне уявлення» (А. Кір'якова), включене в механізм формування системи ціннісних орієнтацій і як один із механізмів цих орієнтацій. Пошук несе в собі розвиваючу функцію яка відповідає завданням які ставить перед ним музично-педагогічна освіта.

Творчий пошук - як обов'язковий компонент музичної діяльності розглядали практично всі відомі музиканти, композитори, виконавці, педагоги.

Пошук – це завжди шлях осягнення, розуміння, при чому не просто безпредметне фантазування, а ціленаправлена діяльність в процесі якої потрібно «доискаться истенных намерений автора» [4]. Орієнтуючись на творчий пошук вчитель музичного мистецтва дозволяє собі не тільки «зрозуміти старе через призму нового» але і без остраху опрацьовувати новинки які ще не мають еталонних виконавських зразків.

Це і є шлях до комунікативної свободи, ініціативності, самостійності. Пошук в музично-педагогічному процесі це не тільки засвоєння творів для себе, пошук свого шляху, бажання співпраці перевтілення музичного твору, але і одночасно пошук шляху до іншого, до свого учня, - це дво-направлений рух.

Майбутній вчитель музичного мистецтва вчиться в творчому пошуку виокремлювати найголовніше в другорядне, прагнути до потреби уміння спілкуватися зі своїми учнями просто про важкозрозуміле, доносити до них цінність зрозумілої музики, привити любов до неї. Пошук самостійного шляху до розуміння твору визначення його цінності повертається пошуком самостійного шляху до учня, до здійснення багатостороннього діалогу про цінності. Роль педагога - музиканта полягає не тільки в тому що він дає повну свободу у пошуку, а в тому, що він всіляко допомагає, направляє хід творчого мистецького пошуку, підкреслює ті позитивні віхи які йому паралельно сприяють і допомагає виявити та проаналізувати допущені помилки. Більше того молодий вчитель починає розуміти, що помилка – це прекрасний матеріал для роздумів та перестає боятися її, починаючи шукати шлях до вирішення самостійно-виникаючих проблем.

Концепція пошуку як механізм орієнтації допомагає особистості в її пізнанні себе самої і створює мотивацію «люблю искать, находит новое» (А.Кір'якова). Подібна мотивація веде до перефразування цього положення: «люблю искать и могу находить новое». Економія часу яка

можлива при використанні «створених рецептів» в музичній педагогіці нормативно-регламентуючого типу, повністю компенсується в «пошуковій» педагогіці якісним результатом який наповнений особистісно-ціннісними відношеннями до знайденого рішення. Отримане в творчому пошуку, в клопіткій праці почуття набагато дорожче, чим легко здобутий «створений рецепт» отриманого успіху.

«Еврика, я знайшов!» – міг би проголосити кожний, для кого сам процес пошуку вже є найбільше здобуття. В цьому процесі проходить кристалізація ідей-цілей, виявляються перешкоди, виокремлюються засоби для їх подолання. В творчому пошуку вирізняється «механізм розвитку сутнісних сил особистості» [1].

«Пошукова активність», на нашу думку, є стимулом виявлення внутрішнього потенціалу особистості. Вчитель музичного мистецтва який керує цим процесом відправляє свого учня у «вільне плавання», але тим не менш озброює його всім необхідним для досягнення успіху. Це і необхідна література, і зазначений круг запитань, роздуми над якими допоможе у вирішенні поставлених завдань, і спільне обговорення поставлених проблем. Вивчення «пошукової активності» як механізму формування ціннісної орієнтації дозволяє педагогу виявити особливості особистості учня: ступінь його активності, рівень сформованості ціннісного пізнання, зацікавленості, щирого бажання зрозуміти музику, або формального виконання отриманого завдання.

Це дає можливість педагогу допомогти в корекції керуючись індивідуальними особливостями кожної формуючої особистості, максимально виявляючи її творчий потенціал. Міжособистісна взаємодія розвиває у майбутнього вчителя музичного мистецтва здатність до емпатії, знімає негативну направленість емоцій, що характерно при появі деяких труднощів на вибраному шляху.

Творчі переживання – це найсильніший стимул ціннісної особистісної саморегуляції надихає людину на здобуття все нових вершин. Розвиває вольовий імпульс який включає в себе «механізм подолання». Цей механізм відіграє дуже важливу роль в розвитку особистості, адже цей принцип Л.Виготський формулює як корекцію «зверху вниз», а Д.Кабалевський – «забігання наперед і повернення назад». Механізм подолання – це засіб активізації діяльності. Виявлення творчого потенціалу молодого музиканта. Керуватись ним потрібно дуже обережно щоб не спровокувати у формуючого музиканта стресову ситуацію яка може значно нашкодити знищивши впевненість у собі. Але механізм подолання може стати і засобом самоутвердження який відкриє в

майбутньому учителю музичного мистецтва дотепер невідомі йому можливості.

Таким чином пошукова діяльність супроводжується включенням «механізму подолання», який в свою чергу включає механізм самореалізації [5, с.325-332]. Комплексна дія цих механізмів розвиває творчі здібності особистості, асоціативне мислення, фантазію, уявлення, це усі ті якості без яких не можливе повноцінне існування у світі мистецтва.

Творчий пошук, як механізм орієнтації, являє собою «пальне» для запуску «perpetum mobile» – вічного двигуна спраги пізнання, вічного джерела творчої енергії. Ефект «ненаситності», який супроводжує ціннісно-орієнтовану особистість, народжується при включенні механізму пошуку найвищих Духовних цінностей: Істини, Добра, Краси.

Вчитель, який орієнтує свого учня на миттєве вирішення поставленого завдання, відкриває йому перспективу постійного творчого росту, дозволяє виступати самостійною, індивідуальною особистістю яка має право на особистий шлях, на виділення свого «Я» у світі творчих цінностей. Педагог керується при цьому переконаннями в напруженій духовно-творчій роботі. Пошук і шлях – два поняття які тісно переплітаються в мистецтві, але ці поняття не тотожні. Шлях може бути «в'їдливий», але новий шлях до поставленої мети завжди привабливий. Дуже точно ситуацію пошуку сформулював К. Ігумнов: «Тем, кто спрашивает у меня, как я сам подхожу к произведению, я бы ответил: «Разве к каждому новому для вас человеку вы подходите одинаково? Разве существует у вас какой-то определенный метод подхода к незнакомым людям?.. Сколько пьес?.. Столько разных способов работы?..» [3]. В цьому вислові музиканта-педагога і виконавця, як в дзеркалі відобразилося його відношення до музичного твору, як до живої істоти, до якої потрібно найти свій шлях, свої засоби комунікації, щоб могла «душа з душою розмовляти». Шлях творчого пошуку, це включення механізму ціннісної орієнтації. Перший необхідний крок до формування системи ціннісних орієнтацій в музично-педагогічній освіті.

Висновки. Отже, творчий пошук як механізм орієнтації ми виділяємо як один із важливих інструментів в руках майбутнього учителя музичного мистецтва. Навчившись поважати і виявляти власну індивідуальність, цінувати і берегти авторське вміння, відноситися вимогливо до апробації свого музичного судження, майбутній учитель осягає міру відповідальності по відношенню до своїх майбутніх учнів, кожний з яких це єдина і неповторна особистість незалежно від віку, рівня підготовки та природної обдарованості.

Механізм творчого пошуку дає поштовх еволюції майбутнього педагога-музиканта, який звертається до музики і до музичної педагогіки як до безперервно розвиваючої цілісності. Поступове розширення цього пізнавального горизонту супроводжується зростаючим пізнавальним «голодом», і потребує від нього нової глибини переосмислення «всієї канви системи категорій» музично-педагогічної освіти.

Чим активніше працює механізм творчого пошуку, тим сильніше потреба в осягненні самої сутності майбутньої професії вчителя музичного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кир'якова А.В. Ориентация личности в мире ценности. Оренбург, 1996.
2. Лосев А.Ф. Логика символа. // Философия. Мифология. Культура. М., 1991.
3. Секреты фортепианного мастерства. Мысли и афоризмы выдающихся музыкантов. Сост. Н. Енукидзе, В. Есаков. М., 1988.
4. Тряпицына А.П. Организация творческой учебно-познавательной деятельности школьников. – Л., 1989.
5. Щербакова А.И Аксеология музыкально-педагогического образования. – М., «Прометей», 2001 – 424 с.

Інна ГРОД

*кандидат фізико-математичних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
grodin@fizmat.tnpu.edu.ua*

Любов ШЕВЧИК

*кандидат біологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
shevchyklubov45@gmail.com*

ПРОБЛЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Процес навчання та виховання потребує оцінювання, аналізу та коригування цих процесів. У дослідженнях з професійної педагогіки в першу чергу розглядаються методи і критерії, за допомогою яких вимірюється те чи інше педагогічне явище і збираються вихідні дані для подальшої статистичної обробки. У дослідженнях з професійної педагогіки найчастіше доводиться оцінювати динаміку розвитку професійних знань, умінь і навичок окремих учнів і порівнювати результати педагогічного

експерименту або спостереження експериментальних і контрольних груп. Крім того, дуже часто потрібно визначати індивідуальні психолого-фізіологічні властивості учнів та їх розвиток у навчальному процесі, поведінку учнів у колективі, тощо.

Оцінювання результатів навчальної роботи в закладі також є виміром, результат якого – оцінка.

При вимірюванні результати дослідження порівнюються зі значеннями відповідної вимірювальної шкали, де кожне реальне значення має формальне найменування, яким зазвичай виступає число. Вимірювальні шкали бувають трьох основних типів.

1. Шкала найменувань (або номінальна шкала). Жодне з її значень не є більше, менше, краще або гірше інших. Значення шкали найменувань не порівнюються.

Шкалами найменувань є, наприклад, шкала статі учнів (значення: хлопчик – дівчинка), шкала національностей (значення: естонець, українець, тощо), шкала інтересів (значення: інтерес до музики, літератури, спорту, тощо).

При використанні шкали найменувань вимір часто називають визначенням або класифікацією.

2. Порядкова (або ординальна шкала). Її значення мають природну послідовність, і їх можна розставляти в одному порядку в ряд, який починається від найменшого і до найбільшого значення. Важливо тут те, що інтервали або кроки шкали непорівнювані.

Типовою порядкової шкалою є і шкала шкільних оцінок. Шкільні оцінки – рангові величини, які не являються результатами кількісних вимірювань. Тут вища оцінка означає більш високий рівень яких-небудь властивостей (знань, умінь), ніж нижчі оцінки, але не показує точно, наскільки цей рівень вищий якогось нижчого рівня. Такі оцінки показують якість, а не кількість вимірюваного явища.

3. Інтервальна (або кількісна шкала). При цій шкалі точно відомо, на скільки один інтервал шкали більше або менше іншого. При рівномірній інтервальній шкалі інтервали однакові. Одночасно при додаванні і відніманні показників інтервальної шкали можна надавати результатам змістовний сенс.

Якщо за допомогою критеріїв визначається не місце знань учня щодо знань інших учнів, а рівень його знань щодо необхідних програмних знань, то отриману таким чином оціночну шкалу можна вважати інтервальною шкалою. (Так, наприклад, подібними критеріями є кількість вирішених завдань, кількість допущених у роботі помилок, кількість засвоєних

одиниць навчання, точність практичної роботи і швидкість її виконання та інші безпосередньо вимірювані показники. Їх характеризують кількісні, а не суб'єктивні, якісні ознаки.)

Особливим видом інтервальної шкали є альтернативна, або дихотомна шкала, яка містить тільки два значення. Вона складається зазвичай як шкала найменувань (пари значень «так – ні», «краще – гірше», «хлопчик – дівчинка» тощо). Так як педагогічним явищам часто доводиться давати альтернативні оцінки, то така шкала в педагогічних дослідженнях застосовується досить часто.

Але слід мати на увазі, що поряд з показниками, які кількісно характеризують педагогічні явища і підкоряються статистичній обробці, у дослідженнях з профпедагогіки треба обов'язково застосовувати і якісний аналіз педагогічних явищ.

Для об'єктивної оцінки результату навчальної роботи в психолого-педагогічних дослідженнях використовують різні критерії. Розглянемо деякі з них. Одним із головних показників ефективності навчального процесу вважається індивідуальний темп роботи (T) і встигання (a).

$$T = \frac{t}{n} \quad (1)$$

$$a = \frac{k}{K} \quad (2)$$

де t – час, який потрачено на засвоєння матеріалу, n – об'єм засвоєного матеріалу, k – кількість правильно виконаних операцій, K – кількість необхідних операцій для отримання правильної відповіді. Якщо задача вирішена правильно, то $a=1$, при нерозв'язаній задачі $a=0$, при незакінченому розв'язанні $0 < a < 1$.

Існує і інша формула:

$$K_y = \frac{N_1}{N} 100, \quad (3)$$

де K_y – встигання, N_1 – кількість правильних відповідей, N – загальна кількість заданих питань.

Для визначення ефективності навчальної роботи достатньо порівнювати успішність по оцінках. Причому час, потрачений на засвоєння інформації, зазвичай беруть середній для всього класу або навчальної групи.

У дослідженні теоретичних проблем професійної освіти слід обов'язково застосовувати два види критеріїв: кількісні критерії, які отримуються на основі інтервальної шкали (нею передбачається зіставлення величини досліджуваної ознаки з певним стандартним інтервалом, який приймають за одиницю міри) і які можна обробляти

статистичними методами; якісні критерії, які не можна безпосередньо вимірювати в інтервальній шкалі, проте за допомогою яких можна аналізувати зміст педагогічних явищ.

Визначати рівень засвоєння матеріалу учнями протягом уроку (уроків) слід безпосередньо після навчання або ж після двох-трьохгодинної перерви. Для цієї мети передбачаються короткі контрольні роботи або тести, в яких питання повинні бути згруповані відповідно за рівнями засвоєння [2].

Перша група питань в тесті повинна відповідати вимогам першого рівня засвоєння, друга група – вимогам другого рівня і т. д. (у свою чергу в рівні може бути кілька питань) [1]. Якщо, наприклад, учні повинні відповісти всього на 12 питань (знайти 12 правильних відповідей), то перші три мають охопити перший рівень засвоєння, другі три – другий рівень засвоєння і т. д.

Іноді учні, дійсно, отримують на уроці відомості лише за матеріалами, які відповідають вимогам одного певного рівня засвоєння. Оцінювати учнів у такому випадку слід, звичайно, в межах тільки цього рівня. Якщо у складених за вищенаведеним критерієм контрольних роботах є завдання різного рівня, то необхідно враховувати їх результати окремо або використовувати при підсумовуванні результатів різні коефіцієнти.

Проблема визначення, наскільки успішний та якісний навчальний процес, не має однозначного вирішення. Оцінити якість здійснення навчання можна тільки комплексними засобами, розраховавши основні статистичні параметри на основі даних про успішність студентів, учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грод І.М. Комбінована тестова програма як засіб автоматизованого навчання і контролю знань. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2008. №7. С. 143-146.
2. Вимірювання в освіті: Підручник / За редакцією О. В.Авраменко. Кіровоград: Лисенко В. Ф., 2011. 360 с.

Іванна АНДРІЙЧУК

*кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ivanna_andriychuk@tpnu.edu.ua*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК АДАПТАЦІЙНИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Сьогоднішня трансформація життєвих цінностей членів українського суспільства, зумовлена кардинальними змінами у всіх сферах буття, посилює потребу в соціально важливих особистісних якостях і комунікативних вміннях, які сприятимуть моральності та гармонізації поведінки в міжособистісній взаємодії. На часі з'ясування психологічних можливостей поліпшення культури спілкування у соціумі. У зв'язку з цим набуває особливої актуальності потреба у вивченні комунікативної компетентності не тільки в когнітивній чи діяльній парадигмі, а передусім у контексті адаптаційного ресурсу становлення особистості.

Зокрема, питання теоретико-методологічних засад спілкування, його змісту і функцій, механізмів і стратегій оптимальної взаємодії в системі «вчитель - учні», «учні - учні», а також проблему становлення особистості та її розвитку як суб'єкта навчання та спілкування, його культури і питання комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини розробляли такі вітчизняні вчені: Б.Ф. Баєв, Г.С. Костюк, О.О. Раєвський, І.О. Синиця, П.Р. Чамата і - в наш час - Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, О.В. Киричук, С.Д. Максименко, Т.О. Піроженко, В.В. Рибалка, Н.В. Чепелева, Т.К. Чмут, Т.Д. Щербан та ін.

У підлітковому віці спілкування стає однією з найбільш значущих сторін життя кожного підлітка, оскільки це вік активного розвитку всіх сторін особистості. Саме в цьому віці утворюються нові психічні новоутворення, поведінка підлітка стає свідомою, відбувається формування засад соціальних установок, а провідною діяльністю стає інтимно-особистісне спілкування, основна роль якого полягає у побудові та підтримці особистісних відносин з іншою людиною. Під час комунікативного процесу суб'єкти обмінюються інформацією, яка збагачує комунікативний досвід кожного з них. І власне накопичення даного досвіду має вплив на самоактуалізацію особистості, тому що, чим швидше та чим вищим буде сформованим рівень комунікативної культури, тим краще будуть відбуватись процеси самоактуалізації та самореалізації [1].

Проблема комунікативної компетентності підлітків є дуже важливою в наш час, оскільки, як вже зазначалось, спілкування є провідним видом діяльності, і саме тому комунікативній компетентності відводиться вагомая роль, яка має значний вплив на особистісне становлення кожної дитини, розвиток її адаптаційного ресурсу.

К. М. Хоруженком цей термін описувався як цілковита готовність особи вести культурне спілкування з оточуючими. Комунікативна компетентність характеризується сукупністю норм та правил природного комунікативного процесу (діалог, переговори, суперечка тощо). А ще її визначають здатністю встановлення та підтримування необхідних контактів з оточенням, певною сукупністю знань, умінь і навичок, які сприяють забезпеченню ефективного спілкування, вміння при потребі змінити коло спілкування, а також знайти взаєморозуміння з партнером по спілкуванню [2].

Саме тому, комунікативну компетентність можна розглядати як адаптаційний ресурс особистості. Високий рівень розвитку таких знань, умінь та навичок сприятиме оптимізації процесу взаємодії особистості із середовищем, засвоєння особистістю соціального досвіду, враховуючи особливості середовища і активний вплив на нього, щоб забезпечити реалізацію значущих ланцюгів та успіх особистісного становлення.

Формування комунікативної компетентності відбувається через безпосередню взаємодію, адже вона постає як результат досвіду комунікативного процесу між людьми. Вченим Д. І. Ізаренко було зазначено, що тлумачення цього терміну характеризується такими суттєвими ознаками:

- комунікативна компетентність відноситься до групи «інтелектуальні здібності індивіда»;

- прояв цих здібностей відображається у діяльнісному процесі, який, в свою чергу, відбувається за допомогою мовленнєвої діяльності.

З огляду на це, він уточнив щодо змісту комунікативної компетентності, звертаючи увагу на те, що ця спроможність до спілкування постає як складне, набуте вміння, яке починає формуватися тоді, коли людина природнім чином пристосовується до певного мовного середовища або через спеціальне навчання, збагачуючи цим самим свій адаптаційний ресурс. Саме за допомогою розуміння цього змісту, автор підкреслив, що «комунікативна компетентність - це спроможність особистості спілкуватись у різних видах мовленнєвої діяльності [3].

Дуже важливо при розгляді комунікативної компетентності особистості керуватися нормативним діапазоном, який в залежності з тим

чи іншим елементом соціуму, визначає як людина може бути комунікативно компетентною в одній спільноті і зовсім або частково некомпетентною в іншій.

У структурі комунікативної компетентності можна виокремити наявність перцептивного, комунікативного та інтерактивного аспектів, саме тому вона виступає як складова спілкування [4]. Включення в різні соціальні групи впливає на особистісний розвиток кожної людини, який здійснюється згідно вимог і цілей соціуму. Для того, щоб соціалізацію та індивідуалізацію рівнозначно оцінювати в індивідуальному розвитку та становленні підлітка, потрібно щоб спрацювали соціально-психологічні механізми, а соціальні та психологічні умови перейшли у соціально-психологічні чинники, які також беруть участь у становленні особистості. Для нагромадження досвіду взаємодії в соціумі якраз і потрібні групи ровесників, які виступають своєрідною моделлю суспільства. У підлітка не просто відбувається адаптація до групи ровесників, в якій є свої соціальні норми поведінки, духовні цінності, він поглинає в цю групу, пропускаючи це все через себе, прямує до формування індивідуального шляху реалізації своїх цінностей.

У цьому віці важливо звернути увагу на інтелектуалізацію психічних процесів, через яку дорослі частіше посиляються на розум підлітка, аніж на його почуття. Продовжується розвиток теоретичного мислення, яке супроводжується вмінням класифікувати, узагальнювати та проводити аналогії і допомагає у аналізі абстрактних ідей. Завдяки тому, що інтелектуальний розвиток набирає швидких обертів, підліток вчиться самостійно вибирати спосіб поведінки, самоаналізувати себе та свою поведінку, а також з'являється схильність експериментувати. Щоб спілкування було успішним потрібно звернути увагу на соціально-психологічну перцепцію, яка включає процес ідентифікації, емпатії та соціальної рефлексії. Пізнавальні інтереси підлітка перестають перебувати лише в межах школи і перетворюються в пізнавальну самодіяльність, а моменти незадоволеності собою породжують активність та самоосвіту. Таким чином, комунікативна компетентність виступає структурним феноменом, який складається як з цінностей, мотивів, установок, так і з соціально-психологічних стереотипів, знань, умінь та навичок.

Особливої уваги заслуговує допомога та підтримка зі сторони дорослих. Розвиток комунікативної компетентності сприяє формуванню здатності підлітка достойно поводитись з людьми, які його оточують, створювати комфортну атмосферу в різних життєвих ситуаціях. Комунікативна компетентність відноситься до базових компетентностей

особистості і характеризується адаптивністю, співпрацею та інтегративністю.

Лише контактуючи з ровесниками та дорослими, підліток може провести порівняння власних можливостей, «приміряти» різні соціальні ролі, формувати свою особистість та постійно вдосконалюватись. У формі індивідуально-особистісного існування комунікативна компетентність – це результат соціально-комунікативного розвитку конкретної людини, зумовленого культурою певного соціуму. Вона є індивідуально своєрідною здатністю особистості до здійснення комунікативної діяльності, виявом її комунікативних характеристик.

Перспективою подальших досліджень є широкий спектр наукових та практичних проблем. Важливо дослідити, як впливають виявлені психологічні особливості комунікативної компетентності на особистісний розвиток дитини, невизначеною залишається динаміка міжособистісних взаємин старших підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павелків Р. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2011. 468 с.
2. Павленко Т. В. Особливості комунікативної сфери підлітків різних вікових періодів: укр. психол.-педагог. наук. збірник. Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2018. С. 93-97.
3. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/disertaciya_pavlenko_1584483820.pdf (дата звернення: 22.04.2022).
4. Пономаренко Т.І. Формування та розвиток комунікативної компетентності підлітків. *Сучасні тенденції розвитку науки* : наук. збірник. Ужгород, 2018. С. 145-147.

Yaroslava TOPORIVSKA

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University
Ternopil, Ukraine
toporivochka@gmail.com*

Molin ZHU

*Graduate student of the Department of Musicology
and Methods of Musical Art,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University
China
15375110711@163.com*

MEDIA LITERACY OF THE MODERN TEACHER OF MUSIC ART AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The influence of media and digital technologies on the educational space is constantly growing. At the same time, there is a need to change the methods, forms and approaches to the training of music teachers which involves the formation of digital competence in higher education in particular the ability to create their own media files, improve practical skills in using media products.

Problems of media education and media literacy are covered in the works of foreign scholars L. Masterman, K. Vorsnop, E. Khart, Dzh. Pandzhente, N. Habor and others. The sphere of media education and media literacy became the subject of scientific research of Ukrainian scientists H. Boryshpolets, O. Volosheniuk, H. Myronenko, O. Musiienko, V. Rizun and others.

The International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences states that «media literacy is the intelligent interaction of both the user and the creator with media and technology. A media literate person can decode, evaluate, analyze and publish both printed and electronic media products and media» [2].

Scholars K. Vorsnop, Dzh. Pandzhente, S. Penzin, I. Rozer, D. Siuss and many others consider «media literacy the result of the process of media education» [5].

According to P. Aufderkheid, «media literacy is the ability to access media files, the ability to analyze, evaluate and transmit messages in various forms». The scholar notes that the main goal of media literacy «is to help and maintain critical autonomy in relations with the media» [1].

Ukrainian scholars note that media literacy is «a set of motives, knowledge, skills and abilities that contribute to the selection, use, critical analysis,

evaluation, creation and transmission of media texts of various forms, genres and analysis of complex processes of media in society» [3, with. 10].

The results of the analysis of the educational-professional program «Secondary education (music art)» of the second (master's) level of higher education in specialty 014.13 Secondary education (Music art) of the Faculty of Arts of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk allow educational technologies and their software, creation of blogs, flash animations, presentations, booklets, music libraries, etc. Mandatory components of the educational-professional program «Secondary Education (Music Art)» of the first (bachelor's) level of higher education in specialty 014.13 Secondary Education (Music Art) of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk include the discipline «Modern Information Technologies and Music Informatics». During the study of which higher education students have the opportunity to acquire knowledge and develop the ability to use basic digital instruments and music computer programs in their professional activities [4].

The professional digital tools of the modern music teacher should include a number of music computer programs (music editors, audio and video editors). The ability to design and demonstrate presentation files, video files, audio files, interactive exercises using Google tools, mobile applications, computer games, music encyclopedias, educational sites, and more is essential for preparing and conducting music lessons. Participation in webinars, courses, trainings, scientific conferences, master classes on this topic and more will promote the formation of media literacy of a modern music teacher.

Thus, the essence of media literacy of a modern music teacher is the ability to use digital tools in professional activities, critically analyze and interpret media files, create their own media materials, skillfully use Internet resources, improve their knowledge and practical skills in digital technology, follow major trends and trends in the digital world.

REFERENCE:

1. Aufderheide P. Media literacy: A report of the national leadership conference on media literacy. Aspen, CO : Aspen Institute, 1993. 44 p.
2. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2001. P. 9494-9497. Retrieved from <https://cutt.ly/pHpW9re>.
3. Mediaosvita ta mediahramotnist' : pidruchnyk / red.- upor. : V. F. Ivanov, O. V. Voloshenyuk ; za nauk. red. V. V. Rizuna. Kyiv : Tsentr vil'noyi presy, 2012. 352 p. [in Ukrainian].
4. Osvitn'o-profesiyna prohrama «Serednya osvita (Muzychne mystetstvo)» pershoho (bakalavrs'koho) rivnya vyshchoyi osvity. Retrieved from <https://cutt.ly/mHpWLq7> [in Ukrainian].

5. Worsnop C. Screening Images: Ideas for Media Education. Mississauga, Ontario : Wright Communications, 1999. 154 p.

Леся ГАПОН

*кандидат філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hapon_lesia@tpnu.edu.ua*

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ ПЕДАГОГА

У Законі «Про повну загальну середню освіту», що доповнює Закон «Про освіту» і дає реальні механізми для реалізації реформи «Нова українська школа», та в «Концепції розвитку педагогічної освіти», затвердженій Наказом МОН України 6 липня 2018 року, зазначено, що навчання педагогічного працівника впродовж життя охоплює три основні етапи: відправну формальну освіту; педагогічну інternатуру (початок професійної діяльності, що супроводжується комплексом спеціальних заходів для входження працівника в професію); безперервний професійний розвиток [4].

Принципово важливими для розуміння сенсу неперервної освіти педагогів, моделювання й моніторингу професійної діяльності є елементи педагогічної теорії, викладені у працях О. Боднар, Г. Єльнікової, І. Зязюна, М. Климович, Г. Литвиненко, Н. Лукашевича В. Маслова, І. Підласого, Т. Сорочан, М. Скрипник та ін.

Як слушно зауважує академік І. Зязюн, неперервну професійну освіту можна віднести до особистості, до освітнього процесу, до програм, до організаційних структур [2 ; с. 15], тож ідея побудови індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням діяльності інноваційних організаційних структур, які задовольняють запити педагогів, є актуальною.

Побудова індивідуальної освітньої траєкторії потребує вивчення професійних потреб учителя з огляду на його внутрішні мотиви і дію зовнішніх чинників.

Для визначення рівня мотивації професійно-педагогічної діяльності на діагностичному етапі педагог може використати методики М. Рокича «Ціннісні орієнтації», І. Нікішина «Здібності педагога до творчого саморозвитку» [4 ; с. 10–21].

Для окреслення впливу зовнішнього середовища, зокрема осмислення вимог до професійної компетентності з боку суспільства і держави, стануть

у пригоді «Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти» та професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [1 ; 5].

Після визначення сфер, у яких учитель підвищуватиме свою фахову майстерність, відбувається моніторинг можливих осередків здобуття нових знань. Серед можливих варіантів – курси підвищення кваліфікації, участь у педагогічних проектах, стартапах, методичних заходах, фахових конкурсах, самоосвіта тощо.

На цьому етапі важливо вибрати ефективні шляхи участі педагогічних працівників у науково-методичній роботі, що відповідають запитам і потребам педагогів. При цьому слід зважати на те, що розвиток фахової майстерності вчителя може відбуватися тільки в інтегративному компетентнісному методичному просторі, що складається із взаємоузгоджених структурно-змістових елементів.

Формування індивідуальних траєкторій професійного розвитку педагогів у системі безперервної освіти враховує можливість вибору альтернативних шляхів участі педагогічних працівників у науково-методичній роботі, що відповідають їхнім запитам і потребам; індивідуальний науково-методичний супровід учасників професійних випробувань, творчих проектів учителів, індивідуальних педагогічних досліджень; індивідуальне наставництво, адресну допомогу вчителям; орієнтацію на «подієве навчання» – представлення громадськості результатів професійного поступу: захист творчого портфеля, педагогічного портфоліо, участь у фахових випробуваннях; формування цифрової компетентності педагогів; самоосвіту.

На особливу увагу заслуговує діяльність інноваційних методичних структур, як-от: інтерактивна школа сучасного вчителя, акмеоклуб, майстерня дистанційного уроку, дискусійна платформа, студія академічної доброчесності тощо. Участь у роботі таких структур забезпечує якісні зміни в суб'єктивному досвіді вчителя; стимулює підвищення його мотивації до саморозвитку, самоменеджменту, самопрезентації; сприяє появі нових навиків успішного розв'язання професійних проблем; реалізовує індивідуальні маршрути професійного зростання, які взаємодіють у діяльнісно-творчому, індивідуально-особистісному та акмеологічному аспектах.

Отже, етапами створення індивідуальної освітньої траєкторії педагога є: урахування особистих потреб та професійних вимог з боку суспільства; визначення цілей безперервної освіти та самоосвіти; вибір форм

безперервної освіти та самоосвіти; розроблення індивідуальної моделі безперервної освіти й самоосвіти; аналіз результатів. Будь-яка індивідуальна освітня траєкторія циклічна: після завершення циклу вчитель ставить перед собою нові освітні завдання і складає нову освітню траєкторію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ, Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 25. С. 13–18.
3. Комплекс психодіагностичних методик дослідження професіоналізму педагогічних працівників. Укл.: О. І.Бондарчук, Т. М. Гавлітіна, Л. М. Смольська, В. М. Вронська. Київ – Рівне, 2017. 23 с.
4. Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
5. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-rochatkovoyi-osviti>
6. Сидоренко В. В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти. Київ, 2013. 486 с.

Ольга ЯЦИШИНА

*кандидат педагогічних наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
o.yazchyshyna@tpri.edu.ua*

Фомаїда ПЕТА

*аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
petathom@yahoo.gr*

ЦІННОСТІ ЛІДЕРСТВА В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Від початку ХХІ століття тема лідерства неодноразово привертала увагу різних галузей науки і суспільного життя, зокрема через те, що перманентні й мінливі проблеми, що постають в цих галузях і потенційно можуть мати для них катастрофічні наслідки, нині більше, ніж будь-коли потребують ефективного лідерства. Водночас, на думку В. Жіджіунайте, політичні, економічні, соціальні, релігійні умови, що склались протягом останніх десятиліть, можна описати як «хаос лідерства» [4, с. 43], що імовірно варто розуміти як відсутність чітких норм і установок щодо лідерської діяльності.

Цінності – це свого роду скорочений метод опису того, що для нас важливо (для кожної особистості окремо, для колективу, для нації). Таким чином цінності можна позначити одним словом, як-от: чесність, відкритість, співчуття, перспективи, права людини тощо. Як вважає С. Різ, роль лідерства полягає в тому, щоб передати цінності іншим людям, а справжня міра лідерства – вплив, тобто видатний лідер повинен вміти змінювати ставлення та поведінку інших [3]. В організаціях, де керівник є повноцінним лідером, лідерські цінності повинні передаватись через діяльність, за допомогою щоденних дій і активностей, а не лише на словах чи у форматі письмових матеріалів. Дії, безперечно, «промовляють» голосніше, проте письмові інструкції, підкріплені діями, як і конкретні дії, що супроводжуються письмовими матеріалами, створюють потужну комбінацію [2].

З цінностей впливають лідерські якості. Лідер визначається з тими цінностями, які є важливими для нього і які відповідають його особистісним якостям. В колективі лідер стає втіленням цих якостей,

власним зразком демонструючи їх практичну реалізацію. На думку С. Хетфілд, саме «жити власними цінностями» – найпотужніший інструмент лідера, за допомогою якого він може керувати іншими людьми і здійснювати на них лідерський вплив [2]. Цієї ж думки дотримується С. Нестуля, яка зазначає, що важливе завдання лідера – «досягнути підтримки з боку послідовників спільних цінностей організації» [1, с. 94]. Ця підтримка має бути досягнута на основі консенсусу, з урахуванням того, що кожна людина має власний набір цінностей, який не завжди збігатиметься з організаційним. Без досягнення консенсусу та спільних принципів діяльності організації, лідер не зможе забезпечити ефективність її функціонування. Водночас, коли цінності узгоджені, лідер усією своєю поведінкою повинен демонструвати відданість їм, тобто робити те, про що говорить, виконувати свої обіцянки, дотримуватись слова. Лише за умови, що лідер подає особистий приклад відданості проголошеним ним баченню й цінностям, йому повірять. Для цього він сам повинен бути втіленням спільних цінностей, а відтак навчати інших дотримуватись цінностей [1, с. 94]. Зауважимо, що наведені вище тези стосуються роботи лідера як у колективі, організації загалом, так і в освітньому закладі, зокрема в педагогічному колективі в закладі загальної середньої освіти.

Аналіз праць соціологів, психологів і педагогів дає можливість виокремити такі основні лідерські цінності:

- повага – передбачає як самоповагу, так і повагу до інших, незалежно від індивідуальних відмінностей чи особливостей; ставлення до членів колективу з гідністю, емпатією й розумінням, а також здатність заслуговувати повагу інших людей;

- здатність до змін – позитивний вплив лідера на людей, систему і організацію;

- порядність – моральна сміливість, надійність, дотримання обіцянок і виконання очікувань;

- справжність (автентичність) – послідовність, прозорість цінностей, переконань і дій; інтеграція цінностей і принципів для створення підґрунтя для зростання інших;

- служіння – здатність брати на себе зобов'язання, що виходять за межі власних інтересів; стриманість і смирення задля загальної великої справи;

- самодисципліна – розуміння того, що постійна концентрація уваги на найважливіших цілях організації вимагає самодисципліни;

– особистісний розвиток – індивідуальне зростання лідера, покращення і розширення вмінь і навичок є запорукою для зростання колективу, організації в цілому;

– повага до командної роботи – взаємоповага між членами в межах команди є основою успішної продуктивної діяльності; водночас відсутність цієї поваги спричиняє виникнення проблем всередині колективу, організації;

– віра в людський потенціал – усвідомлення того, що кожен, незалежно від віку, досвіду чи релігійної приналежності може досягати успіху. Завдання лідера – лише скеровувати потенціал людини, при цьому залишаючи їй достатньо місця і свободи для саморозвитку.

Наведений перелік цінностей не є вичерпним і може бути доповнений. Цінності, наведені в цьому переліку, об'єднані трьома концептами: особистість, взаємодія, або взаємостосунки, і дія, або робота. На основі цих концептів лідер будує власну діяльність: враховуючи інтереси кожної особистості в колективі, сприяючи побудові здорових взаємостосунків між членами колективу і залучаючи їх до активних дій.

Таким чином, цінності, що є основоположними для лідерства, є, з одного боку, загальнолюдськими, адже спираються на поняття поваги, віри і довіри, порядності, а з іншого – зосереджуються на особистості і її взаємостосунках в колективі у процесі спільної діяльності задля досягнення спільної мети колективу чи організації. Лідер є втіленням цих цінностей і прикладом для наслідування, лише за такої умови він може здійснювати лідерський вплив на членів колективу і скеровувати їхню діяльність в напрямку, необхідному для досягнення цілей і завдань організації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нестуля С. (2017). Ціннісні аспекти сучасних концепцій лідерства. Вища освіта України. Тематичний випуск «Університет і лідерство». № 2. К.: Інститут вищої освіти НАПН України. С. 93–96.
2. Heathfield S. (2018). Leadership values and workplace ethics. URL: <https://www.thebalancecareers.com/leadership-values-and-workplace-ethics-1918615> (Last accessed on 01/05/2022).
3. Reese S.R. (2017). Leadership Core Values and Beliefs are Keys to Greatness. *Center for Management and Organization Effectiveness*. URL: <https://cmoe.com/blog/great-leaders-have-specific-beliefs-and-core-values/> (Last accessed on 01/05/2022).
4. Žydžiūnaitė V. (2018). Leadership values and values based leadership: what is the main focus? *Applied Research in Health and Social Sciences*. Vol. 15, No. 1. P. 43–58.

Олена ДЕМЧЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

Наталя ІВАЩУК

*здобувач першого рівня вищої освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
Вінниця, Україна
ivanatala03@gmail.com*

ОБДАРОВАНА ДИТИНА У СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ КООРДИНАТ ПЕДАГОГА

На сучасному етапі розбудови української системи освіти загалом, підготовки майбутніх учителів, зокрема, відбувається перегляд професійних цінностей. Домінантними стають педагогіка дитиноцентризму та партнерства, які орієнтують на визнання унікальності кожної дитини та створення для неї індивідуальної траєкторії особистісного зростання. Так, у Концепції НУШ відзначається, що «кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками» [6, с.14].

Прояви обдарованості дитини може виявити професійно підготовлений фахівець, у системі ціннісних координат якого має бути орієнтація на кожну особистість як потенційно здібну і талановиту. Це повинен бути педагог нової генерації, який здатний до взаємодії на новому аксіологічному рівні, у форматі наставництва (менторства). Такий підхід передбачає зміну стратегії навчання, співпрацю з обдарованою дитиною, допомогу їй тощо.

Учитель для таких дітей – це компетентна особистість, серед професійних якостей якої педагогічне покликання, високий рівень мотивації на особистісний розвиток кожної особистості. У нього повинні бути сформовані характеристики, які забезпечать ефективність спілкування і психологічної підтримки обдарованих учнів. Також учитель має володіти системою знань, які пов'язані з розвитком дітей з певним типом обдарованості (інтелектуальної, творчої, соціальної, психомоторної, художньої).

У контексті аксіологічної підготовки майбутніх педагогів загалом, роботи з обдарованими дітьми зокрема, важливим завданням є засвоєння

професійних цінностей, без чого не може бути успішною професійна діяльність. Педагогічні цінності вважаються тими особливостями, «які дозволяють не лише задовольняти потреби педагога, але мають бути орієнтирами його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичних цілей». На думку вчених, вони є «системою когнітивних утворень, поєднаних з емоційно-вольовим механізмом, внутрішнім орієнтиром особистості, що спонукає і спрямовує мотиви професійні дії й учинки особистості, визначає аксіологічний характер її професійної діяльності» [8].

Формуючи ставлення до здібних і талановитих дітей, педагоги мають урахувати, що нині підвищується соціальний запит на таких особистостей. Пов'язано це, передусім, з потребою суспільства у новому поколінні конкурентоздатних, неординарних і творчих громадян, які будуть розвивати різні сфери, а також самореалізовуватися, досягати професійних вершин. Талановиті й обдаровані громадяни нині в багатьох розвинених країнах світу вважають «національним багатством», «безцінним людським капіталом». У будь-якому суспільстві, незалежно від того, на якій стадії розвитку воно знаходиться – чи то успішна, економічно розвинена країна, чи держава, що розвивається, обдаровані люди вимагають до себе особливої уваги у різних сферах, починаючи з шкільного навчання та виховання.

Сьогодні проблема виявлення, виховання і навчання обдарованих дітей є однією з актуальних у зарубіжній і вітчизняній науці та практиці. У різні часи проблемою обдарованості займалися зарубіжні (Ф. Баррон, Б. Блум, Дж. Гілфорд, Дж. Керрол, П. Торренс, В. Штерн та ін.) та українські (В. Бажанюк, Н. Карпенко, Г. Костюк, В. Моляко, О. Музика, Р. Пономарьова-Семенова, В. Рибалка та ін.) психологи. Поняття «обдарованість» було введено в науковий обіг в середині ХІХ століття англійським психологом Ф. Гальтоном, який доводив природне походження здібностей людей. Сутність феномену «обдарованість» багаторазово переглядалося і зазнало значних змін упродовж минулого століття, на сьогодні відсутній єдиний підхід до його тлумачення. Закцентуємо, що вітчизняні психологи пояснюють обдарованість як інтегральну характеристику особистості, в основі якої «система психологічних та психофізіологічних властивостей індивіда, що забезпечує особливі досягнення, винятково успішну діяльність у певній сфері» [7, с. 214].

Проте обдарована дитина не завжди стає обдарованим дорослим, оскільки для переходу дитячої обдарованості в обдарованість дорослого

недостатньо комплексу природних здібностей або соціально значущих якостей. Розвиток обдарованості дітей складний і тривалий процес, що вимагає зусиль, як самої дитини, так і її дорослого оточення. Навіть найвидатніші прояви обдарованості в дитячі роки не є достатньою запорукою стабільних успіхів та творчої самореалізації людини в дорослому житті. Вроджені задатки – лише одна з умов складного процесу становлення індивідуально-психологічних особливостей, значною мірою залежить від довкілля, від характеру діяльності.

Відповідно до цього, аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що під поняттям «дитяча обдарованість» розуміється переважно потенціал особистості, можливості, які можуть бути реалізовані, але, як стверджує статистика, найчастіше вони виявляються незатребуваними. Всі обдаровані діти мають потребу в знаннях, яскраво виражений інтерес до певної галузі знань. Вони вільно і швидко оволодівають відповідними вміннями і навичками, показують високий рівень досягнень. Обдарована дитина шукає спілкування з дорослими, бо ті розуміють її краще, ніж однолітки [9, с. 28].

Актуальною є думка О.Музики, що «стосовно дітей коректніше було б говорити про потенційну обдарованість, тобто вони за певних умов можуть стати, а можуть і не стати, обдарованими». До того ж. учений додає, що «Обдаровані діти вирізняються з-поміж інших не вродженими задатками, а тим, що вони стали на шлях розвитку обдарованості» [5].

Серед сучасних напрямів, які розробляються у сфері обдарованості, є обґрунтування статусу обдарованих дітей як особистостей з особливими потребами (О. Демченко, Л. Міщик, А. Сиротюк, Є. Циганкова, Т. Яншина та ін.). У останні роки виокремлений підхід до характеристики обдарованих дітей як «атипових», оскільки їхній розвиток відхиляється від умовної вікової норми.

У психології та педагогіці поняття «норма» та «відхилення від норми» є надзвичайно важливими, водночас складними і умовними. Вони використовуються не тільки для характеристики процесу розвитку та соціальної поведінки людини, але й специфіки соціально-педагогічної діяльності відносно до них. Відхилення бувають як у бік зменшення, тобто характеризуються як негативні; так і в бік збільшення, тобто є позитивними. Зокрема, другий варіант спостерігається в розвитку, поведінці, успішності талановитих, обдарованих дітей.

Зокрема, О. Демченко [1] зазначає, що більшість дітей кожної вікової групи має так звані «типові» (середні) показники розвитку, які відповідають загальноприйнятим фізіологічним, психічним,

психологічним, соціальним нормам. Обдаровані діти відносяться до специфічної групи осіб, що характеризуються розвитком, яке відрізняється від умовної норми, і чії освітні потреби виходять за рамки загальноприйнятих стандартів.

Одним з аспектів наукових досліджень є вивчення соціально-психологічних проблем обдарованих дітей і підлітків, серед яких: труднощі спілкування з однолітками та дорослими – вчителями та батьками, недостатня саморегуляція (невміння керувати собою у важких ситуаціях, долати невдачі, працювати в умовах монотонної та нудної діяльності), труднощі розвитку креативності та труднощі професійної профорієнтації через надмірну широту інтересів тощо.

Як стверджує О.Демченко, «з одного боку, обдаровані діти мають досить високий рівень розвитку спеціальних і загальних здібностей, креативні, оригінальні, працелюбні й цілеспрямовані, показують високі успіхи в одному або декількох видах діяльності. З другого боку, позитивні особистісні якості обдарованої дитини, як допомагають їй досягати високих результатів у сфері її творчої діяльності, так і стають джерелом конфліктів емоційного характеру» [2, с.15].

Серед проблем, на яких дослідники акцентують увагу, це неправильне ставлення батьків до «факту обдарованості дитини». Зокрема, спостерігаються антиінтелектуальних установки, негативним наслідком яких є прагнення багатьох батьків бачити свою дитину такою, як усі. Як результат, страждають не лише батьки, а й самі обдаровані діти, для яких головним стає не виділятися, не бути «білою вороною». Все це негативно впливає на їхню самооцінку, а в кінцевому результаті – на формуванні особистості.

Завдання педагогів і психологів у роботі з обдарованими дітьми полягає не у пасивному спостереженні за їхнім особистісним зростанням, а у створенні умов для формування внутрішньої мотивації діяльності та системи цінностей, які створюють основу для розвитку особистості. Виявлення дитячої обдарованості, як потенціалу, її розвиток і перехід в обдарованість, як стали характеристики дорослої людини, має велике значення для сучасного суспільства, яке потребує професійних кадрів, здатних досягти високих результатів у професійній діяльності. Нові виклики сучасності вимагають від людини прояву як високої активності, а й можливості нестандартної поведінки.

Українські дослідники наголошують на необхідності психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей, яка є важливим напрямом професійної діяльності, метою якої визначено «створення умов для

становлення обдарованої дитини як особистості, визнанні її унікальності, індивідуальності, розкритті та підтримці її актуальних і потенційних можливостей у процесі соціалізації та навчання» [3, с. 3].

Постає питання розробки ефективних шляхів і методів розвитку обдарованих дітей в умовах закладу освіти, починаючи з раннього віку. Особливо така проблема значуща щодо молодшого шкільного віку, що є сензитивним на формування багатьох здібностей, які можуть виявитися як обдарованість.

Отже, на сучасному етапі розбудови системи освіти важливим напрямом є засвоєння майбутніми педагогами, які будуть працювати з обдарованими дітьми, нових парадигм і професійних цінностей. Аксіологічна складова є невід'ємною частиною професійної культури вчителя нової генерації, зорієнтованого на особистісний розвиток кожної дитини як унікальної та неповторної особистості. У процесі взаємодії педагога та обдарованого учня важливе значення відіграють не лише особистісні та індивідуальні особливості дитини, її екстраординарні здібності, а й позиція педагога, його здатність виявляти обдарованість. У системі ціннісних координат учителя має бути вироблене правильне ставлення до обдарованих учнів, високий рівень мотивації на забезпечення психолого-педагогічного супроводу талановитих дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демченко О. П. До проблеми використання понять «обдарована дитина» і «дитяча обдарованість» у психолого-педагогічному дискурсі. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук.пр. Випуск 51. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С.137-143.
2. Демченко О.П. Соціальні проблеми обдарованих дітей як особистостей з особливими освітніми потребами. Медико-соціальні проблеми в теорії і практиці соціальної роботи: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Глухів: Глухівський НПУ ім. О.Довженка, 2018. С.12-17.
3. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників : методичний посібник / М. С. Гальченко, К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко, О. А. Ковальова, Л. М. Найдьонова. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 136 с
4. Кириченко С. В. Організаційно-педагогічні засади роботи з обдарованими дітьми в системі освіти Австралії : дис... на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук; спеціальність 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки. К., 2016. 244 с.
5. Музика О.Л. Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити? Обдарована дитина. 2006. №3. С.11-16.

6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. К. 2016. 34 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Пономарева-Семенова Р. О. Теоретико-методичні засади визначення взаємозв'язку когнітивних та особистісних чинників розвитку обдарованості. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: збірник наукових праць / за ред. В.О. Моляко. Т. 12. Вип. 3. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. С. 210–219.
8. Самсоненко Н., Гончарова О. Система педагогічних цінностей викладачів як передумова ефективного навчання студентів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця”: тези доповідей, 30 – 31 травня 2019 р. Х.: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2019. С.400-402.
9. Стародубцева Н. В. Обдарованість: діагностика і система роботи із здібними дітьми. Управління школою. 2007. № 12. С. 28-41.

Лариса ОРОНОВСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ldd260898@tpri.edu.ua*

Сун ЛАН

*аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ШКІЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОГО КИТАЮ ТА УКРАЇНИ

Постановка проблеми.

Історія музичного мистецтва, зокрема вокального виконавства та навчання співу в Китаї починається з глибини століть, але система вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті західної вокальної культури в країні досить молода. Раніше китайська модель підготовки співаків будувалась суто на особливостях давньої національної вокальної культури. Протягом століть, приблизно з II тисячоліття до н.е., й до початку XX століття, основні школи вокального мистецтва майже не зазнали реформування (*Гребенюк, Назарова, 2021*). З кінця XX століття в Китаї почався новий етап модернізації музично-

педагогічної освіти, в тому числі і вокально-Опедагогічної освіти, що пов'язано з процесом подальшого розвитку інформаційного суспільства, зміною світового соціокультурного середовища та процесами глобалізації.

Мета публікації - шляхом порівняльного аналізу простежити становлення парадигми ціннісних орієнтацій в музичному мистецтві Китаю та України.

Виклад основного матеріалу. Музичне мистецтво – яскравий та незамінний засіб формування цілісної системи ціннісних орієнтацій особистості школяра.

Східні країни (Японія, Китай, Корея), як країни відмінного від інших світогляду, для більшості поціновувачів є країнами загадковими і водночас привабливими. Як стверджує американський філософ Г. Мур, культурна традиція східних країн, процес набуття музичної культури школярів, віднесених до покоління Альфа, (народжених в часи розвинутої інтернет-мережі), сприяє виникненню оригінальних ідей та пов'язано з формуванням у них трирівневої системи відповідних компетентностей: культурної(ключової), наскрізної та музичної[1, с. 74].

Значний вплив на менталітет східних країн, їх ціннісні музично-естетичні орієнтації, художній і моральний розвиток особистості, як вважають жителі східних країн, має кожна окрема сім'я.

В Східних країнах в основі освіти лежить «конфуціанський культ» шанування старійшин. Саме конфуціанство сприяє формуванню у молоді таких якостей, як дисциплінованість, наполегливість в досягненні поставлених цілей, терплячість, добродушність і оптимізм.

В Китаї художнє виховання дітей починається з раннього віку, також в Кореї новонароджену дитину, яка провела дев'ять місяців в утробі матері, прийнято вважати однорічною [2, с. 34].

Варто зазначити, що у цих школах увага приділяється учням та розвитку у них «пізнавальних» та «емоційних» навичок – в результаті рівень знань випускника «східної школи» може дорівнювати рівню випускника коледжу американського континенту [3, с. 5].

В Китаї музичному вихованню приділяється недостатньо уваги. Проблема музичної освіти в Китаї є з тим, що дитина має бути всебічно розвиненою. Мистецьке виховання в дитини можна розвинути завдяки проведенню уроків музики у школі. В такій системі освіти поціновується розвиток саме «основної здібності» особистості учня, а не формування предметних і міжпредметних компетентностей, розвиток пізнавального інтересу.

Головне завдання, що стоїть перед музичною освітою в Китаї - підтримка традиційної музичної культури. Проте основна мета уроків музичного мистецтва в школі – всебічне виховання дітей, прищеплення їм основ і навичок естетичної культури та загальноприйнятних людських цінностей.

Як і в Україні тривалість уроків в початковій школі Східних країн - 45 хв., та між уроками оголошують невеличкі перерви - від 5 до 10 хв. За розкладом у початковій школі теж не більше 4 уроків на день. Проте протягом дня учні в східній країні також приймають участь у засіданні різних комітетів і клубів. Це в свою чергу сприяє їх особистісному розвитку.

Дослідники відзначають, що китайцям притаманна проблема розвитку ціннісно-компетентнісного підходу та формування у школярів культурно-мистецької компетентності завдяки впровадженням в систему загальної середньої освіти інноваційних технологій, зокрема інноваційних мистецьких технологій, і що це все послідовно вирішується у Китаї.

Саме тому, китайськими ученими розроблена оригінальна модель «цілісного розвитку людини в системі освіти», яка складається з низки ключових (універсальних) компетентностей: «саморозвиток школяра, його соціальна значущість, культурні основи розвитку, або (загальнолюдські цінності) [4, с. 28].

Музична освіта в Китаї увійшла в систему шкільної освіти й посідає одне з головних місць. Це пов'язано з тим, що освіта в Китаї перестає орієнтуватися в освіті лише на виховання людини для суспільства, а виховує всебічно розвинену людину, яка має бути гармонійною у всьому. Цьому передувало реформування шкільної освіти, зокрема музичної. Аналіз використаних джерел свідчить про те, що питання музичної освіти в початковій школі Китаю не розглядалося радянськими науковцями. Дослідники (Ф. Арзаманов, І. Лисевич) лише торкалися загальної музичної культури Китаю, але вони не брали до уваги музичне виховання в початковій та середній школі. У китайській науці питання музичного виховання розглядалося Ван Юйхе, Ван Юй І, Ма Да, Цюй Баокуй тощо, які розглядали роль музичної освіти в контексті розвитку загальноосвітньої школи Китаю. Про розвиток музичної освіти у Стародавньому Китаї писав Сю Хайлінь.

Із самого початку навчання у школі полягало у вивченні китайської мови, арифметики та співів. Співам приділялося багато уваги, адже китайський народ уміє зберігати традиції попередніх поколінь. Усі народні

пісні передаються з покоління в покоління, а головним залишається те, що на формування музичного розвитку не впливали політичні реформування.

З поміж другорядних цілей слід виділити наступні: 1) учні повинні володіти основними музично-теоретичними поняттями і уявленнями; 2) учні мають вправлятися у різних видах музичної діяльності; 3) школярів слід заохочувати до впровадження музики в їхнє повсякденне життя, пояснювати функції і значення музичного мистецтва.

В Україні під методами музичного виховання розуміють взаємовідносини педагога і дітей, які дають змогу дитині засвоїти елементарні знання про музику, оволодіти практичними навичками і вміннями, що допомагають розвитку музичних здібностей.

Насущним завданням сучасної музичної освіти в Україні є розвиток духовного, емоційно-інтелектуального, музично-виконавського потенціалу здобувачів освіти. Вихідним вектором для розуміння необхідності заглиблення школярів в скарбницю етнічно-традиційних цінностей музичного мистецтва є пануюча в наукових колах думка, що мистецтво в цілому і етнічна музика, зокрема, містять у собі скарбницю багатотисячолітніх духовних цінностей.

Отже, для усвідомлення та гармонійного піднесення внутрішнього світу майбутніх вчителів музичного мистецтва, вкрай важливим є їхня здатність до усвідомлення сприйняття художньої мови музики та адекватного відображення сприйнятого у власній виконавській інтерпретації. Створення цікавої стилістики твору, яка є одночасно оригінальною й відповідною до традицій, до яких належить обраний твір [1, с. 74].

Головною метою музичного виховання в Східних країнах, зокрема Китаю, є узагальнення наукових досліджень та педагогічних спостережень щодо використання школярами аудіовізуальних технологій на уроках музичного мистецтва. Відзначено, що багато практикуючих українських та китайських учителів музичного мистецтва ще слабо володіють технологіями мистецької інноватики, зокрема аудіовізуальними технологіями. Адже їх підхід базується на принципі, що «музикальність – це не вроджений талант, а здатність, яка може бути розвинута».

Українські засади музичного виховання дуже схожі з східними. Заняття музикою сприяють загальному розвитку особистості дитини. Взаємозв'язок між усіма сторонами виховання складається в процесі різноманітних видів і форм музичної діяльності. Емоційна чутливість і розвинений музичний слух дадуть змогу дітям в доступних формах відгукуватися на добрі почуття і вчинки, допоможуть активізувати

розумову діяльність і, постійно вдосконалюючи рухи, розвинути фізично. Д.Б. Кабалевський - видатний український педагог вважав, що музика і пов'язана з нею діяльність можуть визвати в дитині особливу потребу, бажання спілкуватися з нею, а по мірі можливості і «розмислювати» в ній [5, с. 63].

Висновки. Таким чином, констатуємо, що музичне мистецтво – яскравий та незамінний засіб формування цілісної особистості дитини, її ціннісно-життєвих орієнтацій.

Отож, досліджено, що у сучасному Китаї система підготовки учителів музичного мистецтва знаходиться в стадії реформування, що відзначається готовністю до зміни її концепції в контексті посилення ціннісно-компетентнісного підходу та використання європейського та світового досвіду в даній галузі. процесі загальної музичної освіти найбільш «доступною й поширеною в музично-освітньому середовищі вважається вокально-хорова робота» (Черкасов, 2012) [6], тому, що вона тісно пов'язана зі «сприйманням, відтворенням та засвоєнням творів музичного мистецтва».

Для таких змін потрібні відповідні дослідження в даній галузі, які плануються здійснити в «ситуації відкритості освітнього простору, вивчення досвіду та шляхів відновлення музично-педагогічної підготовки учителів музичного мистецтва в різних країнах». (Лю Цзін, 2017).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ветлугіна Н.А. Методика музичного виховання дітей в дитячому садку Київ «Вища школа» 1978.- 254с.
2. Гребенюк Е.В., Назарова Є.О. (2021) Загально-музичний розвиток студентів магістратури з КНР у вокальному класі педагогічного університету.
3. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=30766>
4. Лю Цзін, Дьюи Дж. Психологія и педагогіка / Лю Цзін, Джон Дьюи. – М.: Лабиринт, 2017. – 190с.
5. Михайлова Ю.Д. Традиционная система социализации детей в Японии / Ю. Д. Михайлова // 1991. – № 2. – С. 48–52.
6. Кабалевский Д.Б. Идейные основы музыкального воспитания. М., Советский композитор, 1993р., 123с.
7. Черкасов В.(2012) Динаміка розвитку професійного сольного співу в Китах: освіта, педагогічні та виконавські принципи: автореф.дис...канд. мистецтвознавства.
8. URL: https://nnovcons.ru/files/Dis/ar/_vang.pdf

Галина ГЕЛЕВИЧ

викладач вищої категорії

КЗ ЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж

Імені М. Шашкевича»

Броди, Україна

galyna.helevych@gmail.com

СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ ЯК РЕГУЛЯТОР ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Одним з важливих показників навчального закладу є результативність виховного процесу. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, ми усвідомлюємо те, що вихованість можна визначити як сформованість ціннісних відносин на рівні сучасної культури. Більш того, вихованість на суттєвому рівні може розглядатись як активна позиція, що проявляється в відношеннях особистості до дійсності (відношення до навчання, праці, природи, людей, до самого себе), в готовності до вибору життєвої позиції.

Враховуючи сучасну геополітичну та історичну ситуацію в Європі, утворення нових націй, держав, відродження національних культур і мов, оновлення національних та європейських демократичних процесів є невідкладними.

Зрозуміло, що існує взаємозалежний зв'язок між системами цінностей, стратегіями та підходами освіти та розвитку. Цінності визначають зміст освіти, а стратегії та методи мають на меті прищепити молоді віру в прийнятті цінності. Яку б систему не вибрало суспільство, такою має бути виховний і розвиваючий характер сім'ї, школи та суспільства. Насправді освіта є не що інше, як додавання ієрархії цінностей, добровільно обраних, освоєних і реалізованих за допомогою відповідної діяльності. У цьому сенсі педагог несе відповідальність за те, щоб наблизити їх до дитини, представивши ці цінності у прийнятний для неї спосіб, розвиваючи їх у своїй свідомості та таким чином сприяючи їх інтеріоризації, стають його сучасним світосприйняттям.

Насамперед, ідеальну природу цінностей зумовлює те, що вони є в першу чергу є предметом визнання і віри. Адже, одна з їхніх головних прикмет це те, що цінності стосуються тих найпотаємніших глибин людської душі, які не можна раціонально осягнути. У певному сенсі вони пояснюють стан духовності людини та суспільства, але зазвичай носять і містичний (ірраціональний) характер. Особливість людської психіки в тому, що вона багато що сприймає на віру, часом просто сподівається, дещо любить - і все це далеко не завжди обґрунтовано.[2]

Сама природа цінностей також передбачає їх об'єктивацію, тобто якийсь матеріальний прояв, що робить їх доступними для сприйняття як засіб їх передачі від людини до людини, засіб спілкування. Ми можемо виділити принаймні три основні форми цієї об'єктивації:

1) кодекс цінностей, тобто в тій чи іншій мірі систематизований перелік їх у формі певних вербальних правил, вимог, законів, заборон, визначень. У християнській філософії таку функцію виконує «Катехизис».

2) Цінності опредмечуються у формі якостей людської душі, що презентується назовні певними вчинками, всією поведінкою людини. Власне, тоді ми говоримо про виховання прикладом. У широкому сенсі сюди віднесено і міжнаціональні і соціальні стосунки окремих людей, їх груп та народів.

3) Нарешті, цінності втілюються в різних формах культури. Сфера такого опредмечення дуже широка і включає найперше: філософію, літературу, мову, мистецтво, релігію, традиції втілені у звичаях та обрядах, державну і народну символіку, ідеологічні, моральні та правові джерела і чинники (конституцію, кодекси законів, міжнародні документи).[3]

Нормативно-моральна поведінка людей, особливо культури в їх різноманітних формах, насправді є чинниками виховання саме тому, що вони несуть цінності. Адже те, що вони неявні та «приховані», у більшості випадків визначає два важливі моменти освітньої практики.

По-перше, одна полягає в тому, що цінності дисципліни часто засвоюються інтуїтивно і несвідомо для себе.

По-друге, «приховування» дисциплінарних цінностей часто призводить до того, що ми не завжди бачимо справжній зміст дисципліни в освітніх організаціях, тому часто вдаємося до дисципліни з неправильними цінностями та цілями, які вказують на наші завдання.

Розглядаючи питання формування сучасного молодіжного комплексу громадянської якості, освітяни повинні звернути увагу на процес формування громадянських якостей, таких як громадянська самосвідомість, громадянська гідність, відповідальність, громадянська мужність і працьовитість.

Адже, громадянська самосвідомість - це розумове осягнення і внутрішнє прийняття людиною того факту, що вона належить до певного державного соціуму, саме ідентифікаційною стороною вона відрізняється від просто громадянської свідомості, наявність якої означає лише знання особистістю своєї громадянської приналежності. І хоча згідно ст.15 «Загальної декларації прав людини», та Законом «Про громадянство України» кожна особа має право змінити своє громадянство, саме

громадянська самосвідомість психологічно утримує її від цього. Якщо сформувані у людини чітко виражені усвідомлення своєї належності до певної держави - нації, то вона буде свідомим громадянином та патріотом, в іншому разі доведеться констатувати її манкуртизм і не слід нашим педагогам про це забувати.[1, 2]

Почуття громадянських цінностей - означає, що громадянин позитивно ставиться до себе і вимагає того ж від інших, враховуючи цінності своєї країни. Завдяки цій громадянській якості індивіди можуть контролювати свою поведінку – вживати заходів для збереження репутації держави, підвищення державного авторитету і, навпаки, уникати негативної поведінки. З іншого боку, громадянська гідність змушує очікувати та вимагати поваги до своєї країни, коли це необхідно.

Виходячи з цього, кожен український громадянин повинен завжди пам'ятати про національну честь, яку ніхто не може відібрати, а може лише втратити чи заплямувати.

Національна честь тісно пов'язана з почуттям громадської відповідальності. Адже, громадянська відповідальність характеризує якою мірою ці завдання виконуються і на скільки свідомо та відповідально ми до них ставимось. Розвинена відповідальність за свої дії може поширюватись і на інших. Це означає, що особистість відчуває потребу контролювати не лише себе, а й інших.[1]

Громадянська мужність – виявляється у здатності особи захищати національні та суспільні цілі, вживати рішучих, зручних та агресивних дій у складних та екстремальних ситуаціях.

Громадянська мужність виступає антиподом емоції, пов'язані з інстинктом самозбереження - страхом. Тому її часто тлумачать, як особисту здатність долати страх вольовим зусиллям. Звідси низка понять, синонімічних до громадянської мужності: сміливість, самовідданість, хоробрість.[1]

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асташова Н.А. Концептуальні засади педагогічної аксіології // Педагогіка, 2002, № 8.
2. Гудачек Я. Ціннісна орієнтація особистості // Психологія особистості в соціалістичному суспільстві: Активність і розвиток особистості. М., 1989. С.102-109.
3. Ісаєв І.Ф. «Теорія і практика формування професійної педагогічної культури викладачів вищої школи». - М., - 1993. - 219 с.
4. Клименко І.Ф. Генезис ціннісних орієнтацій, дослідження ставлення до норми соціальної поведінки на різних етапах соціального розвитку людини // До

проблеми формування ціннісних орієнтацій і соціальної активності особистості. М., 1992. С.3-12.

5. Педагогіка: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / В.А. Сластенін, І.Ф. Ісаєв, Є.М. Шиянов; під ред. В.А. Сластенина. - 5-е вид., Стер. - М.: Видавничий центр «Академія», 2006. - 576 с.
6. Психологія особистості, що розвивається / Під ред. А.В. Петровського. М., 1987. С.240.

Олена КІРСАНОВА,

*викладач Львівського національного університету
імені Івана Франка
olenakirsanova1@gmail.com*

Аліна МАРТИНИШИН

*здобувач першого рівня вищої освіти,
Львівський національний університет
імені Івана Франка
Львів, Україна
martinisininalina1@gmail.com*

РОЛЬ І МІСЦЕ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА У ВИХОВАННІ ЛЮБОВІ ДО УКРАЇНИ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У світлі гострої військово-політичної та соціальної кризи, що склалися в нашій країні, є багато проблем, це є проблеми виховання любові та поваги до свого рідного краю, людина не відчуває приналежність до свого рідного краю, в неї немає бажання відстоювати, захищати свою країну, вона хоче бути осторонь від цього, зараз набувають великої актуальності. Завдання як правильно виховувати національні і загальнолюдські цінності, усвідомлення того, що ти є громадянином своєї держави, утвердження якостей громадянина-патріота України знайшли у Законі України «Про освіту», Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді [4].

В даний момент в нашій державі відбуваються військові події, які спричинила російська федерація, саме тому багато учнів навчальних закладів були вимушені виїхати зі своїх міст, рідних домівок на інші території, і навіть за кордон. Для подальшого розвитку української держави, необхідно повернення кожного учня, молоді людини, для відбудови своєї країни.

Патріотичні почуття дітей зароджуються на основі прикладу їхнього оточення (сім'ї, друзів, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, спілкуються з рідними, проводять час з друзями, це для них

рідне, нерозривне. Вивчаючи це ми бачимо, що в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільно життя, народознавства, засобами мистецтва, практичною діяльністю дітей (працею, спостереженнями, іграми, творчою діяльністю та ін.), національними, державними святами.

Якщо ми будемо дбати про розвиток національної культури, то і більше подбаємо і про розвиток загально-людських цінностей, що так необхідні нам в сучасному житті і в нашому суспільстві. У «Концепції національного виховання» зазначено, що нашою головною метою є передавати молодому поколінню соціальний досвід, збагачувати знання про духовну культуру народу. Дуже важливим є те, що наш народ з давніх-давен виховував своїх дітей рідною українською мовою, залучав різні засоби мистецтва, незубували і про національні традиції, звичаї [5]. А також залучали дітей до джерел народно декоративно прикладного мистецтва через образотворчу діяльність. Система освіти сьогодні дуже потребує проектів і програм, які впливають не лише на формування, а й на виховання національно свідомої особистості.

Аналізуючи шкільну практику ми бачимо, що велика частина педагогів переконані, що вічні поняття такі як: “Батьківщина”, “Патріотизм” повинні домінувати у житті дітей та у виховному процесі школи, для того щоб бути могутнім фактором для розбудови й утвердження Української держави.

Любов до Вітчизни починається з любові до рідного краю – місця, де людина народилася і провела свої дитячі роки життя. Ще з давніх часів українці навчали дітей любити і берегти свою землю. Тому зараз ми повинні виховувати в учнях почуття любові до рідного міста, показуючи і оспівуючи всю його красу: багатство і родючість землі, красу природи, людей-трудівників. Щоб закладати основи патріотизму вчителі повинні розкривати учням історію рідного краю, його народу.

Видатні педагоги І.Бех, К.Чорна, А.Богуш, Н.Гавриш, К.Крутий та інші наголошували на тому, що дуже важливим в світі є об’єднувати національну історію і традиції для того, щоб зберігалась і збагачувалась культура українського народу. Дуже важливим завданням кожного педагога – це навчити учня берегти і цінувати свою історію, звичаї, дати змогу пізнати елементи загальнолюдської культури, побуту.

Якщо ми не будемо любити Батьківщину, хотіти примножувати її багатства, оберігати честь і славу своєї країни, а якщо буде потрібно – віддати життя за її свободу і незалежність, людина тоді не може бути

громадянином своєї країни. Я вважаю, що кожна людина має любити свою Батьківщину, свою рідну землю, де вона вросла і провела своє життя.

Одним із дієвих засобів для всебічного розвитку учнів визнано народно-прикладне мистецтво, що є частиною народної культури. Народне мистецтво – це унікальний світ духовної цінності, де втілена духовна енергія народу.

Учитель на уроках може легко пов'язати свідомість учня зі своїм народом, його історією. Це можна зробити завдяки народному фольклору, поезії, народні традиції завдяки чому і формується патріотизм, особливо на уроках, де вивчається технологія виготовлення вишитих виробів, писаного розпису, традиційних українських страв, різних аплікацій з природного матеріалу.

Наголошуючи на значення мистецтва для різнобічного розвитку людини (а народне мистецтво є його невід'ємною частиною), відомий психолог Б.М.Теплов писав: «Мистецтво дуже широко і глибоко захоплює різні сторони психіки людини, не тільки уяву і почуття, що є само собою зрозумілим, але думки і волю» [1, с.100].

Українське народно-прикладне мистецтво набуло великого визнання у нашій країні та за кордоном. У його давніх образах, зручних утилітарних формах і динамічних образах орнаменту вміщені різні символи таємничої чарівної природи, складні перипетії нашої історії, ну і звісно краса побуту українського народу. Українські художні промисли – це одна з історично зумовлених організаційних форм народно-прикладного мистецтва. Сьогодні народно-прикладне мистецтво розглядають як важливу художню цінність, що виконує численні функції –виховну, пізнавальну, комунікаційну. Саме тому важливим є формування національно-патріотичної свідомості виховання молоді засобами народно-прикладного мистецтва.

У процесі національного виховання особистості у молодих поколінь формуються ідеали, що втілюють кращі духовні досягнення рідного народу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Газіна І.О. Актуальність та особливості формування елементів національної самосвідомості // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. Вип.Х.-Кам'янець-Подільський: ПП.Мошак М.І., 2017.С.100
2. Закони України «Про освіту», Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
3. «Концепції національного виховання» <https://naurok.com.ua/vipuskna-robotasutnist-i-osoblivosti-nacionalnogo-vihovannya-uchniv-ptnz-86699.html>

Галина ЛИТВИНЮК

аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

Lutvunyk_h@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Освіта України робить реальні кроки в напрямі інтеграції у європейський і світовий простори. Зараз, як ніколи, навіть, у часі війни та пандемії, освіта має випереджати, передбачати напрями розвитку суспільства. Отже, освіта мусить перетворитися на траєкторію, здатну до саморегуляції, відповідно до викликів суспільного розвитку. Її пріоритетним напрямком діяльності має стати пошук шляхів щодо забезпечення стратегічно-цільового підходу до організації навчання педагогічних кадрів, здатних адекватно сприймати інновації і творчо реалізувати їх у практичній діяльності.

Практичні проблеми, що постали перед сучасною педагогікою, стосуються завдань розробки методологічних засад переорієнтації освіти на інтереси неперервного процесу самовдосконалення педагогів, що створить умови для здобуття учнями високоякісної освіти. Залишається проблемним і питання оновлення інноваційного потенціалу вчителя. Саме цю проблему повинні розв'язати центри професійного розвитку педагогів (ЦПРП). Очевидно, ставити питання потрібно ширше: про персоналізацію методичної роботи в освітній сфері, тобто створення умов для проектування вчителем власної траєкторії розвитку. Тому методичний супровід ЦПРП повинен забезпечити умови для підвищення компетентності вчителя як професіонала та створювати середовище для його саморозвитку.

Концептуально-маркетингова модель формальної, неформальної та інформальної освіти сприятиме оновленню методичної інфраструктури таких центрів. Варто зазначити, що ця модель як комплексно-цільова система взаємопов'язаних дій забезпечить неперервність освіти педагогічних кадрів і передбачатиме генерування ідей, стимулювання педагогічної ініціативи, підвищення дидактично-технологічного та професійного рівнів педагогів, їхньої інноваційної культури та наукового мислення. Це, у свою чергу, сприятиме формуванню колективу односторонців, педагогів-дослідників, освітян-новаторів, а у кінцевому

підсумку – підвищенню креативного освітнього простору закладу з професійно-компетентними педагогами.

Ключовим напрямком концептуально-маркетингової моделі є цілепокладання, що передбачає :

- постійне оновлення змісту освіти, гарантування високого рівня освітніх стандартів;
- організацію самоосвітнього менеджменту педагога;
- конструювання власного професійного розвитку;
- роботу в єдиному інформаційному середовищі, яке функціонує за умови дієвості наступних принципів: проблемності, випереджувальності, оперативності, послідовності, неперервності, взаємозумовленості, практичності, функціональності, індивідуальності, диференційованості, інтеграції, мобільності.

Сучасна педагогічна практика потребує прогнозованих результатів на випередження. Тому цілепокладання необхідно розглядати у площині, що передбачає реалізацію мобільності таких підходів: системно-стратегічний, інноваційний, інтегрований, персоніфікований (індивідуальна траєкторія професійного становлення педагога). Це допоможе вирішенню однієї з найбільш актуальних проблем освітянської галузі – розвиток професійної компетентності педагогів.

Практична значимість такої моделі полягає у вдосконаленні дослідницько-аналітичної, маркетингової діяльності ЦПРП щодо рівня професійної майстерності та компетенцій учителя.

ЦПРП, мотивуючи вчителів до роботи над підвищенням свого фахового рівня, повинні зробити акцент на необхідних функціях: аналітично-діяльнісна, моделювальна, контрольна-коригувальна, стимулювальна, які забезпечують функціонально-змістове наповнення моделі через реалізацію таких альтернативних векторів як діагностичний, концептуальний, педагогічний менеджмент, інноваційний, маркетинговий.

Альтернативні вектори можуть чітко окреслювати змістовий ресурс сучасних ЦПРП і сприятимуть розв'язанню таких завдань:

- забезпечення науково-методичного, психолого-діагностичного супроводу педагогів на індивідуальній диференційованій основі;
- виконання окремих замовлень педагогів щодо забезпечення випереджувального розвитку системи підвищення професійної компетентності педагогів;
- створення мотивації та забезпечення стимулювання професійно-педагогічного саморозвитку педагогів;

– розроблення авторських концептуальних положень, програм, концепцій, комплексно-цільових проєктів, пілотних досліджень, нормативних документів, які регламентують, організовують освітянську діяльність щодо якості освітнього простору;

– визначення стратегічних планів щодо реалізації всіх альтернативних векторів;

– моделювання напрямків розвитку освітньої галузі міста з урахуванням вимог сьогодення;

– ознайомлення з ринком освітніх потреб педагогічних і керівних кадрів закладів освіти у методичному сервері;

– апробацію роботи нових методичних структур для створення випереджувального інноваційного продукту згідно з вимогами сьогодення і перспективами на завтра;

– аналітично-прогностичну експертизу інноваційного продукту щодо надання якісних освітніх послуг.

Комплексна реалізація альтернативних векторів представленої моделі забезпечить не лише формування професійних компетентностей педагогів, а й набуття ними вмінь, які не є додатком до диплома про педагогічну освіту: готовності сприймати, продукувати й реалізовувати в практику нові освітянські ідеї, здатності перманентно навчатися, бути в постійному творчому пошуку тощо. У цьому контексті можна говорити про створення інноваційної моделі сучасного вчителя – педагога нової формації.

Нові стратегічні орієнтири в розвитку освітянської галузі зумовлять не лише апробацію нових підходів до організації методичної діяльності ЦПРП, а кардинально буде переосмислена роль консультанта в інноваційних державотворчих процесах.

Сучасний консультант, відповідно до цілей та функцій його діяльності, виконує такі ролі: аналітика, лідера з професійного розвитку педагога, програмного менеджера, проєктувальника, організатора, координатора, фасилітатора, ініціатора змін, наставника, консультанта, тьютора, експерта тощо. Тому модернізація його професійної діяльності є центральною магістраллю ЦПРП, що сприятиме реалізації основних напрямів роботи консультанта і спирається на:

– підвищення якості надання освітніх послуг;

– трансформування в освітнє середовище інноваційних технологій;

– приведення у відповідність до Концепції Нової української школи, європейських стандартів ЦПРП.

Отже, така практика забезпечить реалізацію найважливіших професійних завдань, які сприяють формуванню траєкторії компетентнісного розвитку педагогів, а саме:

- розролення на локальному рівні індикаторів якості та ефективності освіти;
- оновлення змісту освіти, що буде застосований у професійній діяльності педагога щодо надання якісних освітніх послуг;
- формування нових професійних потреб педагогів, які будуть затребувані практично в найближчому часі;
- створення системи самоосвіти педагогів як базової для формальної і неформальної освіти;
- розроблення й упровадження компетентнісного підходу у роботі з керівними кадрами шкіл;
- сприяти моніторинговому дослідженні якості освітньої діяльності ЦПРП;
- залучення педагогічних кадрів та батьківської громадськості до експериментальної роботи в галузі освіти;
- реалізація психолого-педагогічного супроводу освітньої діяльності педагогів міста через Супервізію.

Нове бачення діяльності Центрів професійного розвитку педагогів подано у площині реалізації основних тенденцій розвитку освіти в практичному форматі через концептуально-маркетингову модель, упровадження якої сприяє освітнього середовища Тернополя завдяки інтегруванню формальної, неформальної, інформальної освіти, що стало реальним у побудові траєкторії компетентнісного розвитку педагога.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Житник Б.О. Імперативи педагогічної інноватики. Харків, 2015. 128 с.
2. Зязюн І. А. Неперервна освіта як основа соціального поступу. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. № 1, С. 15-23.
3. Литвинюк Г.І. Створення компетентнісного методичного простору міста Тернополя в умовах реформування освіти. *Методист*. 2018. № 10 (82), С.6-28.
4. Ніколенко Л.Т. Науково-методичний супровід формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. *Післядипломна освіта в Україні*. 2016. С.57-59.
5. Скорик Т.В. Освіта впродовж життя в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету: Серія Педагогічні науки*. 2016. Випуск 135, С.232-235.

Лілія ШТАФІРНА

*здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
liliia.shtafirna@tntpu.edu.ua*

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В ПУБЛІЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Воєнні дії, що сьогодні відбуваються в усіх регіонах на території України створюють якісно нову ситуацію для розвитку та консолідації української нації. Українці – це народ, що має багату історію та самобутню культуру, а також значні інтелектуальні та духовні можливості. У час війни мова стала справжньою зброєю, тому ідея національної згуртованості є надважливою.

Нове становище України у світі вимагає переосмислення її національних інтересів й системи цінностей. Українська національна свідомість упродовж історії розвивалась переважно в умовах відсутності незалежності, але стійкість духу нації, його здатність до самовідтворення у вкрай несприятливих умовах життя багатьох поколінь зробили можливим проєкт сучасної України як суверенної демократичної держави. Ідея національної консолідації є надзвичайно важливою, бо вона пов'язана з визначенням історичної долі нації, формуванням її національної самосвідомості, і, в кінцевому підсумку, послуговує обґрунтуванню її національно-культурної єдності, укріпленню духовної міці створеного нею громадянського суспільства. [3].

Метою дослідження є висвітлення ідеї національної консолідації у навчальній програмі з української мови, а саме в публічній комунікації старшокласників ЗЗСО.

Єдність української нації, консолідація суспільства залежить від послуговування українською мовою як державною для духовного, культурного й національного самовияву. Учні старших класів закладів загальної середньої освіти – це люди, які розмовляють і будуть розмовляти українською мовою, братимуть активну участь у розвитку та творенні національної культури та історії нашої країни, тому вивчення основ риторики – теорії і практики досконалого мовлення, яке є доцільним та переконливим займає важливе місце у навчальній програмі з української мови.

У «Пояснювальній записці» вказано, що чільне місце у програмі відведено вихованню риторика як гідного громадянина, компетентного у публічному мовленні, а також визначенню норм і правил публічної аргументації та критеріїв оцінювання публічної мовленнєвої діяльності [1, с. 92].

Розділ початкової програми «Можливості предмета «Українська мова» у формуванні ключових компетентностей», що стосується спілкування державною мовою, містить певні уміння, які повинен сформувати учень. Сюди віднесені «уміння використовувати українську мову як державну для духовного, культурного й національного самовияву; володіти всіма видами мовленнєвої діяльності; усно й письмово тлумачити поняття, факти; висловлювати думки, почуття, погляди; оцінювати й осмислювати ситуацію спілкування; реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ (у школі, громадських місцях, удома, на дозвіллі); здійснювати адекватний змістові й умовам спілкування добір мовно-виражальних засобів; володіти засобами української мови - її стилями, типами, жанрами; правильно вимовляти й писати слова, творити їх граматичні форми; конструювати речення й тексти; дотримувати норм етикету під час спілкування» [2, с. 12].

Старшокласники повинні ставитися з повагою до української мови як державної; усвідомлювати її роль державотворчого чинника та чинника національної ідентичності; українською мовою послуговуватися свідомо в усіх царинах життя; захоплюватися багатством виражальних засобів української мови, красою, естетичною довершеністю; сприймати спілкування як цінність; усвідомлювати значення ефективного спілкування; з повагою ставитись до співрозмовників; у виборі рішень керуватись системою цінностей, схвалених суспільством. Навчальними ресурсами є текстоцентризм, діалог, дискусія, проєкт щодо ролі державної / рідної мови [2, с. 12].

Українська мова є стратегічним ресурсом України. Культура мовлення пов'язана із мисленням та усвідомленням важливості національної культури України. У навчальній програмі з української мови для старшокласників пропонується проведення дискусій на теми: «Мій вибір – жити й творити в Україні», «Чи потрібно бути мовно стійким?», «Мовна мода – це добре чи погано?» тощо. Соціокультурна змістова лінія відображає ідеї відновлення історичної пам'яті та формування почуття національної гідності.

Отже, у навчальній програмі з української мови висвітлено ідею національної консолідації, формування уміння використовувати українську

мову як державну для культурного, духовного й національного самовияву, передбачено виховання старшокласників як гідних громадян, компетентних у публічному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українська мова. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації для організації навчально-виховного процесу в 2018/2019 навчальному році. / Укладач О. Ю. Котусенко. Харків : Ранок, 2018. 160 с.
2. Українська мова. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації для викладання навчального предмета у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, вимоги до оцінювання / Укладач О. Ю. Котусенко. Харків : В-во «Ранок», 2019. 192 с.
3. URL: http://history.org.ua/LiberUA/Book/UaRu/3/2_5.pdf (дата звернення: 30.05.2022).

Любов КОДЛЮК

*аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
liuba_kodliuk@ukr.net*

АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ІНШОМОВНОЇ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У контексті розширення міжнародних контактів особливої значущості набуває питання іншомовної освіти. Чинні нормативні документи, які регламентують навчання іноземних мов (ІМ), розглядають цей процес як єдність *предметного, процесуального та емоційно-ціннісного* компонентів [2; 4, с. 4].

Реалізація такого підходу передбачає здатність і готовність учнів до здійснення іншомовного спілкування з представниками країни, мова якої вивчається. Слід відмітити, що такий вид комунікації розглядається не лише як міжмовне явище, а має значно ширший характер – є міжкультурним феноменом.

З огляду на це процес навчання слід будувати крізь призму пізнання іншої культури. Методисти зауважують, що у такий спосіб відбувається зміна акцентів з накопичення лише певного обсягу знань, розвитку мовних навичок (фонетичних, лексичних, граматичних) і формування мовленнєвих умінь (у чотирьох видах мовленнєвої діяльності) на оволодіння *лінгвосоціокультурною компетентністю* (ЛСК) [5, с.235].

Прикметно, що навчання ІМ здійснюється із використанням соціокультурного матеріалу, який багатий на культурно-марковану лексику, знайомить із особливостями країни та культури виучуваної мови, правилами, нормами і моделями комунікативної поведінки. Така інформація сприяє когнітивному розвитку школярів, реалізує виховну функцію освітнього процесу і орієнтує на ціннісне ставлення до світу.

Зазначене вище актуалізує вибір досліджуваного нами питання.

Аналіз наявного наукового фонду свідчить про те, що заявлена проблема займає чільне місце у вітчизняній та зарубіжній науці. Так, наприклад, теоретичні і практичні основи навчання іноземних мов і культур (ІМіК) досліджували Н. Гез, І. Задорожна, С. Ніколаєва, В. Редько, А. Щукін, М. Кенел, Ян Ван Ек, С. Савіньйон та ін.; до проблеми формування ЛСК та питання компонентного її наповнення звертались такі науковці: Є. Верещагін, І. Зимня, В. Костомаров, О. Соловова та ін.; роль і вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості розкрито в працях В. Вербець, В. Гриньової, В. Леонтєва, С. Рубінштейна, Є. Шиянова тощо.

Мета тез полягає в обґрунтуванні аксіологічного компонента у структурі ЛСК.

Культурологічна спрямованість процесу іншомовного навчання націлює на оволодіння ЛСК, яка «має успішно функціонувати в іншомовному міжкультурному спілкуванні, прямому і опосередкованому, і забезпечувати взаєморозуміння партнерів, незважаючи на їх особливості як представників різних культурно-мовних спільнот з чисельними розбіжностями і відмінностями» [1, с. 425]. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти зазначається, що знання спільних цінностей та ідеалів, прийнятих соціальними групами в інших країнах або регіонах є найсуттєвішими для іншомовної комунікації [2, с. 11].

У формуванні ЛСК доцільне врахування *аксіологічного компоненту*, який пов'язаний з ідеєю навчання ІМ через урахування духовних і матеріальних цінностей народу, мова якого вивчається (Пасічник О.О., Пасічник О. О.).

Поняття «цінність» широко використовується у філософській, педагогічній, психологічній і методичній літературі для вказівки на людське, соціальне і культурне значення певних явищ дійсності. Учені ототожнюють цей термін зі своєрідним культурним «кодом», який забезпечує процес ідентифікації загальнолюдської, національної та етнічної культури. Адже кожен соціум породжує свою, притаманну лише їй ціннісну систему [7, с. 44].

Розкриємо зміст аксіологічного компонента складників ЛСК – соціолінгвістичної, соціокультурної та соціальної компетентностей.

Зміст *соціолінгвістичної компетентності* полягає у готовності та здатності особистості одержувати з мовних та мовленнєвих одиниць із національно-культурною семантикою певну інформацію культурологічного спрямування та уміти її використовувати у міжкультурній комунікації [1].

Цей процес здійснюється через оволодіння засобами вербального та невербального спілкування. Основними складниками першого вважають: безеквівалентну лексику (лексичні одиниць, що не мають словникових еквівалентів у інших мовах; так звані слова-реалії); фонову лексику (лексичні одиниці, які відрізняються лексичними фонами від лексики рідної мови); сталі вирази, ідіоми, кліше; лінгвістичні маркери соціальних стосунків та ситуацій і техніко-комунікативні кліше; фразеологізми, прислів'я, приказки і крилаті вислови. Чільне місце займають і невербальні засоби спілкування, адже «мова тіла» (жести, міміка тощо), «мова простору» (постава, рух тіла, відстань під час різних видів спілкування тощо), манери є певним віддзеркаленням культури нації. Їх незнання може призвести до непорозумінь і навіть конфліктів у процесі комунікації.

Формування *соціокультурної компетентності*, як стверджують учені [1; 5], інтегрує процес збагачення загальнокультурними (накопичуються під час навчання і самонавчання упродовж усього життя), країнознавчими (засвоюються учнями на уроках іноземної мови і в курсах країнознавства) і міжкультурними (набутими шляхом самоосвіти та під час реального спілкування) знаннями. Учні можуть засвоювати їх через опрацювання автентичних текстів і діалогів (підкріплених аудіо- та відеосупроводом), комплексу зображень й елементів країнознавчого характеру тощо.

Саме в можливості знайомства з країною та культурою інших народів у процесі навчання ІМ полягає потенціал цієї предметної галузі для ціннісного розвитку школяра [7, с. 48].

Соціальна компетентність трактується як здатність особистості здійснювати іншомовне міжкультурне спілкування у певних ситуаціях [1, с. 430]. Вона охоплює знання культурно-специфічних правил і норм спілкування; ритуалів і стандартизованих моделей комунікативної поведінки, які учні мають уміти адекватно розуміти, правильно інтерпретувати і користуватися відповідно до обставин. Характерним є те, що навчання відбувається шляхом використання проблемних ситуацій та узгодження із домінуючою у соціумі виучуваної мови системою цінностей.

На думку науковців, аксіологічний компонент у такому розумінні дає змогу:

– формувати в учнів позитивне ставлення до іншої культури та її носіїв;

– усвідомлювати закони, за якими функціонує суспільство, розуміти норми та правила спілкування в суспільстві;

– вибудовувати власну життєву позицію на основі усвідомлених та обраних як особистісні орієнтири детермінант;

– формувати позитивне ставлення до процесу іншомовного навчання [6, с. 52].

Результатом такої діяльності, як стверджує О. А. Кучерук є система сформованих світоглядно-ціннісних орієнтирів, яка стає мотиваційною основою до моральних учинків та діяльності, зокрема – до мовленнєвої поведінки за законами добра і краси [3, с. 5].

Отже, аксіологічне спрямування є необхідною умовою навчання ІМ, що сприяє досягненню головної мети – здатності і готовності учнів до участі в міжкультурному діалозі. Такий підхід допомагає формувати компетентну, різносторонню розвинену і мотивовану особистість, якою керують ціннісні орієнтири та мораль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт. 2013. 590 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Кучерук О. А. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 2 (112). С. 2–7.
4. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 10 – 11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf>
5. Панова Л. С., Андрійко І. Ф., Тезікова С. В.. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. К.: Академія, 2010. 328 с.
6. Пасічник О.С., Пасічник О.О. Дидактичне обґрунтування емоційно-ціннісного компонента змісту навчання іноземних мов. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 1. С. 45–56.
7. Шайгородський Ю. Ж. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації. *Український соціум*. 2002. № 1. С. 41–48.

Ростислав РУДЕНСЬКИЙ

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

rost.rudenskiy@tnpu.edu.ua

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧИХ НАСТІЛЬНО-ДРУКОВАНИХ ІГОР ТА ІГРАШОК МІЛІТАРНОЇ ТЕМАТИКИ

Новонароджена дитина, від найдавніших часів і до сьогодні, приходить у цей світ без усвідомлення категорії цінності. З ростом та розвитком, її становленням як особистості, яка бажає увійти в життя дорослих через гру, вона засвоює цінності спільноти людей у найдоступніший її віковий спосіб. Так, батьки говорять, що можна робити, а чого не варто, пояснюють чому в сім'ї дотримуються певних правил, демонструють поведінку, яка вважається суспільством красивою, гідною. Себто, для дитини будь-яка цінність акумульована в правилах та нормах поведінки виступає для дитини кантіанським категоричним імперативом, апріорною структурою, яку дитина має прийняти в своє життя. Ми вважаємо, що у найзагальніший спосіб трансляцію цінностей дітям можна подати двома способами: безпосередньо та опосередковано.

Під *безпосереднім впливом* ми розуміємо взаємодію дорослих, насамперед батьків, з дитиною. Батьки зобов'язуються виховувати дітей відповідно до законів моралі, честі й гідності людського співжиття. Значний обов'язок покладає держава на батьків, стимулюючи останніх формувати в дітей етнічну, національну свідомість українців, цінувати культуру й надбання своєї держави. За безпосереднього впливу батьки розповідають дитині правила поведінки, демонструють особистим прикладом найпростіші базові ціннісні орієнтири: повага до людини – ровесника, старшого, незнайомого; особистий простору та часу, приватної власності тощо. Все це культивується через спілкування, співжиття з найріднішими авторитетними для дитини людьми.

Під *опосередкованим впливом* на дитину ми розуміємо предмети, речі, продукти людської діяльності з якими дитина взаємодіє сама, дорослий не вступає у розгортання передачі цінностей, або ж його роль є мінімізованою, прихованою для дитини. Наприклад, цінності можуть транслювати мультфільми, дитячі твори та література, ігри й іграшки, дитячі майданчики, події, які дошкільники можуть спостерігати в різних місцях тощо. Розглянемо такий вплив для формування ціннісний орієнтацій дітей на прикладі історії розвитку настільно-друкованих ігор.

Історично масова поява настільно-друкованих ігор сягає середини XVIII ст. Найпоширеніші ігри в карти, квартет, бридж, лото та ін. Здебільшого унікально розмальовані комплекти виготовлялися на замовлення багатой верстви населення. Згодом, із зародженням педологічної науки ситуація дещо змінюється, адже на дитину як важливого учасника суспільного життя звертають увагу не лише митці, а й педагоги, етнографи, фізіологи, філософи, психологи тощо. Виникають теорії походження дитячої гри (В. Вундт, Ф. Шиллер, Г. Спенсер та ін.), етнографи збирають зразки народних ігор, іграшки, забавки (М. Грушевський, П. Чубинський, Є. Покровський, В. Всеволодський-Гернгрот), педагоги розробляють методики навчання й виховання дітей, віддаючи належне місце грі для їх розвитку (Г. Песталоцці, Ф. Фребель, О. Декролі, С. Русова, Н. Лубенець, Т. Лубенець, М. Монтесорі тощо) [1]. Настільно-друковані ігри цього періоду мають здебільшого характер дозвілля, відпочинку та розваги. Змістом таких ігор виступали правила на формування відчуття спільної перемоги, підтримки духу гри, поваги до гравця-суперника та своєї команди. Ситуація змінюється вже з початком Першої світової війни.

Під час натурального аналізу комплектів та фотоматеріалів простежується проєвропейський вектор походження воєнних настільно-друкованих ігор, починаючи з середини 20-х років. За даними Національного архіву настільних ігор в Німеччині, одна з найбільших європейських фабрик Джейкоба Вольфа Спайєра почала виготовляти настільні комплекти ще задовго до політики аріїзації А. Гітлера [2]. Події Першої світової війни динамічно відображалися у поліграфічній мануфактурі. Дж. Спайєр, розуміючи силу актуальності війни, зробив маркетингову політику компанії у мілітарному руслі, чим і забезпечив успіх фабрики. З приходом А. Гітлера до влади власника змусили продати компанію, адже він був євреєм. Локалізації ігор Дж. Спайєра вже до 1933 року були на ринку усієї Європи, а згодом – СРСР.

Ретроспективний аналіз поліграфічних комплектів настільно-друкованих ігор для дітей дошкільного віку свідчить про значну ідеологізацію, штучне наповнення цією темою дитячих ігор. Така тенденція простежилася не лише в комплектах Радянського Союзу, а й в іграх Німеччини, США та ін. Наприклад, «Зустрічний бій» (1986) для дітей 7-9 років, «Танки йдуть», «Повітряний бій», «Тактика», «Стратего», «Морські маневри» (1977), «Морська гра» (1981), «Хімічна війна», «Червоні проти білих», «Зелені й сині», «Революція», «Вторгнення», «Шлях до перемоги: військова гра», «Артілла», «Воєнна гра Вікторія» та

ін. Ідея мілітаризації дозвілля проникала не лише в ігри дітей дошкільного віку, й для середнього і старшого шкільного віку. Основними механіками було захоплення територій та нарощування військової потужності: живої та технічної. Культивується розуміння того, що «перемога будь-яким чином» є важливішою за моральні норми, етос гри тощо.

У країні Рад мілітарною тематикою поліграфічних ігор зазвичай займалися два великих видавництва «Малюк» (Мальш) та Ленінградське промислове об'єднання. Для українських видавництв ігри цієї тематики не є властивими. Київська, Львівська, Харківська, Одеська фабрики випускали настільно-друковані ігри на теми казок, мультфільмів, природи, спорту тощо.

Педагогічний аспект відображення ідеологічної мілітаризації ігор стосується й іншого вектора – образної іграшкової збройної техніки. Ставлення педагогів до неї є дещо неоднозначним.

Розглядаючи військову іграшку, сформувалася думка в педагогів, що тема війни є неприпустимою в іграх дітей, її всіляко треба уникати, адже ігри на таку тематику сприяють вихованню жорстокості, культу сили, зміщення вектора з цінності збереження людського життя у пріоритет перемоги, оборони та сили. Цим же поглядом педагогів відкидається позитивна педагогічна й виховна цінність технічної військової іграшки. Дослідження Л. Герус демонструють, що для українських майстрів взагалі не властиво виготовлення іграшок-зброї, військової техніки [3]. У період Радянського Союзу ці іграшки ввозилися у крамниці України. Вітчизняні фабрики виготовляли ляльки, тварин, героїв мультфільмів, дерев'яні та поліграфічні кубики, швейні машинки, іграшкові меблі, посуд, окремі види транспорту (легкові автомобілі, вантажівки, літаки). До утворення СРСР українські майстри самостійно (згодом і в артілях) виготовляли іграшкові меблі, посуд, коників, птахів, вершників на конях, музичні інструменти. Тема війни не була в пріоритеті і прийшла із промисловим переворотом із Західної Європи наприкінці XIX – початку XX століть.

Таким чином, простежуємо особливість дитячих ігор на тему війни: настільно-друковані ігри є предметом ідеологічного відображення та впливу різних історичних епох з механіками захоплення територій держав та гонки озброєнь; відбувається девальвація загальнолюдських та загальнонаціональних цінностей; культивується розуміння того, що «перемога за будь-яку ціну» є важливішою за процес гри, повагу до гравця-суперника; закріплюється психологічна установка, що в іграх мілітарної тематики моральні норми не є чинними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки: підручник / І. Г. Улюкаєва. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 424.
2. German Games Archive, Nuremberg Municipal Museums. Spear's Game. A family history of games. Virtual exhibition. URL: <https://museums.nuernberg.de/visitor-services/virtual-exhibitions>.
3. Герус Л. Українська народна іграшка / Людмила Герус. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. 266 с.

Василь КОГУТ

*магістрант,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
vp227473@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ПОНЯТЬ

Реформа Нової української школи передбачає модернізацію освітнього процесу з метою формування ключових та предметних компетентностей. Відповідно актуальним є перехід до нових освітніх трендів, використання інноваційних технологій під час формування географічних понять.

До питань впровадження інноваційних технологій в освітній процес долучилося багато вчених та педагогів-методистів, зокрема: О. Варакута, Г.Довгань, С. Кобернік, Т. Назаренко, О. Супричов, А. Яськова, В.Самойленко, В. Корнеєв та ін.

«Інноваційні технології - це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів» [2]. Основними формами інноваційних технологій у навчанні географії є інтегроване навчання, групова навчальна діяльність, інформаційні та інтерактивні технології, а також проектні технології й нестандартні форми уроків. . [5, с. 12]

Інноваційні технології покликані розв'язувати традиційні завдання, потавлені на уроці у новий спосіб, що має новаторське підґрунтя. Тому, як визначає О. Сиротенко «інноваційний процес являє собою вмотивований та цілеспрямований свідомий процес створення, освоєння, використання та поширення сучасних ідей, зокрема інноваційних технологій та методик, які доцільно застосовувати при формуванні знань. Інновації – це нововведення у змісті, методах, прийомах і формах навчання. Виділяють такі основні інноваційні методи навчання: інтерактивне навчання, інформаційно-

телекомунікаційні технології, творчі завдання, нестандартні уроки, дискусії, ігри тощо. [1]

У своїх наукових працях В. Корнеєв виокремлює високе значення інноваційних технологій у сучасній системі географічної освіти, зазначаючи на потребі модернізації освітнього процесу на основі досвіду реформ освіти провідних країн Європи. [8] Він вважає, що під час уроків географії необхідно послуговуватися інноваційними підходами щодо якнайкращої реалізації освітніх цілей. [3, с. 82]

І. Остапенко у своїй статті «Впровадження інноваційних технологій на уроках географії у загальноосвітньому навчальному закладі» наголошує на тому, що саме інноваційні технології дозволяють досягти головної мети географічної освіти, що ґрунтується на всебічному розвитку особистості та врахуванням індивідуальних особливостей та інтересів й здібностей, що відбувається внаслідок формування географічної культури, як основи світосприйняття». [3, с. 82]

Як зазначає О. Супричов, інноваційні технології здатні вирішити багато надскладних завдань щодо правильного формування географічних знань й навчального матеріалу, зокрема при формуванні загальногеографічних понять.

У психолого-педагогічній та методичній літературі виділяється ціла низка інноваційних технологій. Які можуть бути застосовані в освітньому процесі, вони виділені у статті Наталії Андросової «інноваційні технології в школі», зокрема такі, як:

- розвивального навчання (автори - Д.Ельконін, В.Давидов, О.Дусавицький, В. Паламарчук);
- особистісно - орієнтованого навчання (О. Савченко, С. Подмазін);
- колективного навчання (Л. Кочина, Н. Бібік);
- модульно-розвивального навчання (А. Фурман);
- життєтворчого навчання (І. Єрмаков);
- особистісно-орієнтованого виховання (І. Бех);
- психологічного управління (Л. Карамушка, Н. Коломінський);
- інтеграційної природничої освіти (В. Єльченко) тощо.

Саме на основі даних технологій, що проявляються у великій ефективності, апробованої на практиці, як вищезгаданими авторами, так і вченими-методистами, можливо якнайкраще продемонструвати методіку формування загальногеографічних понять. [7]

Покажемо процес формування загальногеографічного поняття «вітер» на етапі уроку «Формування і засвоєння нових знань, умінь і навичок» під час вивчення теми «Вітер. Постійні і змінні вітри»

(Географія. Загальна географія. 6 клас), використовуючи методику О. Варакути. [2, 6]

Методика формування поняття «вітер»

1. Мотиваційна і змістова підготовка до засвоєння поняття

1. Розгадайте загадки (учням пропонуються загадки про вітер):

- Крил не має, скрізь літає та ще й куряву здіймає (*Вітер*)
- Молоденький розбишака із хати солому зносить (*Вітер*)
- Прийшов хтось, узяв щось, пішов би за ним – та не знаю за ким (*Вітер*)
- Рукавом махнув — дерево зігнув (*Вітер*)
- Без рук, без ніг, а ворота відчиняє (*Вітер*)
- *Отже, про що ми будемо говорити сьогодні на уроці?*

2. Організація чуттєвого сприймання предметів та явищ природи на основі яких формується поняття

1. Перегляд і аналіз відеофрагменту «Енергія вітру» (<https://www.youtube.com/watch?v=w0aKG3sUXbs>)

- Чим корисний вітер?
- У наслідок чого утворюється вітер?

2. Гра «Естафета» (*змістова підготовка до формування поняття «вітер»*). Після правильної відповіді на запитання естафетна паличка передається наступному учневі.

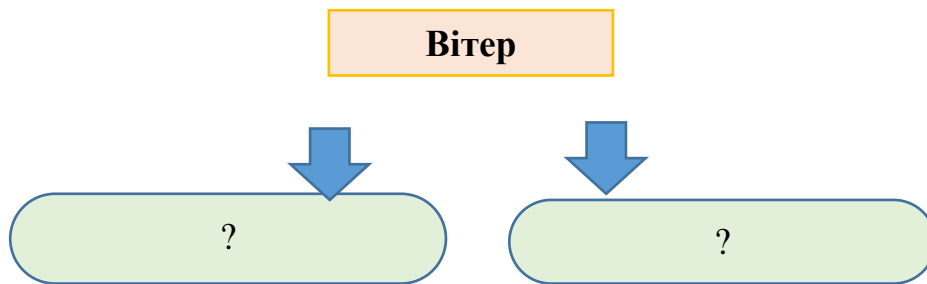
- Що таке атмосферний тиск?
- За допомогою якого приладу вимірюється атмосферний тиск?
- Чи є однаковим атмосферний тиск у різних куточках планети?
- Яким є нормальний атмосферний тиск?
- Який атмосферний тиск вищий: 735 мм.рт.ст. чи 755мм.рт.ст?
- Від чого буде залежати зміна атмосферного тиску?
- Чи може атмосферний тиск змінюватися упродовж дня? Від чого це буде залежати?
- Чи однаковий атмосферний тиск на одній і тій же місцевості в різні пори року?

Отже, атмосферний тиск може змінюватися, він залежить від зміни температури повітря і в різних місцях Землі він буде різним.

3. Організація розумової діяльності, спрямованої на виділення істотних ознак поняття.

1. На слайді висвітлюється схема, яка заповнюється під час проведення дослідів.

1. Дослід перший.

– А зараз візьміть у ваші руки зошити, та помахайте ними біля вашого обличчя.

– Що ваша шкіра відчула при цьому? (Вітерець)

– Чому він утворився? (Відбувся рух повітря)

2. Дослід другий.

– А зараз візьміть у руки паперову стрічку і дмухніть на неї. Як ви вважаєте, чи буде переміщуватися повітря?

– Скажіть, а яким чином це повітря вплинуло на стрічку?

– В якому напрямі рухається стрічка, коли ми дмухаємо на неї?

– Отже, повітря може переміщуватися внаслідок дії якоїсь сили.

Відбувається рух повітря у горизонтальному напрямі. Це перша істотна ознака поняття «вітер». Запишемо її до схеми.

3. Метод «Коло ідей» (учням запропоновані запитання, які висвітлені на слайді презентації).

– Якщо ми взимку відкриваємо кватирку вікна у кімнаті, щови відчуєте, коли будете стояти біля неї? (Прийшло холодне повітря)

– Скажіть, як ви вважаєте, чому це сталося?

– Яка температура повітря зимою на дворі? (від'ємна)

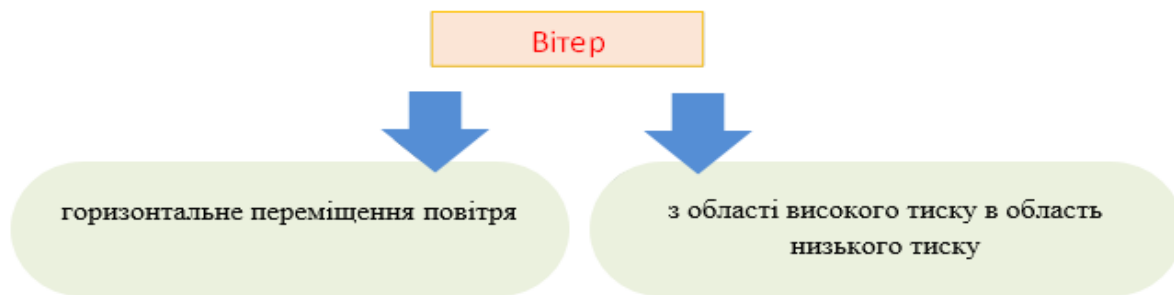
– Яка температура повітря буде у вас в кімнаті? (додатна)

– Який при цьому буде атмосферний тиск на вулиці, порівняно з атмосферним тиском в кімнаті? (Вищий)

Отже, різна температура повітря, спричинила виникнення різниці атмосферного тиску на вулиці та у кімнаті, що у свою чергу і викликало переміщення повітря з області високого тиску в область низького тиску. Це є наступною ознакою поняття «вітер». Запишіть її до схеми.

4. Узагальнення і словесне визначення суті поняття, позначення його відповідним терміном

- А тепер користуючись складеною схемою, скажіть що таке вітер (вчитель допомагає, показує ознаки, записані до схеми указкою і називає сполучні слова)

– Хто спробує самотійно сказати, що таке вітер, користуючись записаною схемою?

– Тепер скажіть, що таке вітер без висвітленої схеми?

5. Введення сформованого поняття у систему географічних знань.

1. Робота з інтернет картою

– Користуючись інтернет джерелами, знайдіть карту «Напрями постійних вітрів», скажіть, що впливає на формування напрямку постійних вітрів?

– Чому напрям постійних вітрів саме такий?

Отже, впровадження інноваційних технологій на уроках географії значно підвищує ефективність її вивчення, особливо під час засвоєння загальногеографічних понять. Тому не даремно інноваційні методи навчання доцільно впроваджувати під час усіх етапів методики формування загальногеографічних понять. Це буде забезпечувати високу мотивацію, розвивати творчий потенціал.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк Л. Упровадження інноваційних технологій в освітній процес [Електронний ресурс] / Л. Антонюк // Управління школою. 2019. № 22–24. С. 88–91.
2. Варакута Ольга Формування в учнів географічних понять // Географія та основи економіки в школі . 2002 . № 6. С.28-31.
3. Супричов О.В. До питання формування географічних понять у школярів у курс «Країнознавство» /О.В. Супричов// Географія та основи економіки в школі. 2011. № 7-8. С. 36-39.
4. Жемеров О.О. Сучасні технології навчання географії України: [Метод. посіб. для студ.-географів ВНЗ] / О.О. Жемеров, В.М. Блазун. - Харків: ХНУ ім.В.Н. Каразіна, 2014. – 32 с.
5. Корнеєв В. Інноваційні підходи до навчання географії / Віктор Корнеєв // Географія та основи економіки в школі. 2009. № 7-8. С. 21-25.
6. Методика навчання географії (Курс лекцій): Навчальний посібник. Переробл. і доповн. / Варакута О.М. Тернопіль: ТНПУ, 2021. 184 с.
7. Назаренко Т. Інформаційно-комунікаційні технології і географія / Т. Назаренко // Краєзнавство. Географія. Туризм: газ. для вчителів географії – 2008. (№ 3). Січ. С. 11.
8. Стадник О.Г. Нетрадиційні форми уроків географії. Х.: Основа, 2013. 96 с.

Мар'яна ЯГНИЧ

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, Україна

marianna2703marianna@gmail.com

STEM-ОСВІТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 5-6 КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Одним з актуальних напрямів модернізації української освіти та ефективних методів формування засадничих компетентностей учнів є запровадження в закладах загальної середньої освіти інноваційних технологій Нової української школи (НУШ). До таких технологій належить STEM-освіта, яку називають світовим освітнім трендом.

Абревіатура «STEM» поєднує перші букви таких термінів: Science (наука), Technology (технологічний процес), Engineering (інженерія), Math (математика). STEM-освіта – це «категорія, яка окреслює відповідний педагогічний процес (технологію) формування та розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці: здатність і готовність до розв'язання комплексних завдань (проблем), критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності» [2, с. 2].

Українські науковці О. Барна, О. Воронкін, С. Кириленко, О. Кузьменко, А. Кух, Н. Морзе, Ю. Свідерський, М. Сидорович, О. Стрижак та ін. актуалізують ефективність використання STEM-освіти в навчанні.

STEM-освіта у школі – це такий підхід до навчання дитини, коли за основу беруть не набуття знань, а вміння їх здобувати та застосовувати практично. STEM-освіта допомагає формувати в учнів критичне мислення, навички командної роботи, бачення цілісної картини світу й уміння використати знання для виконання завдань з реального світу.

Оскільки реалізація принципів STEAM-освіти базується на інтеграції знань з різних галузей для повної соціалізації дитини [1, с. 17], то перед сучасним учителем постають завдання, пов'язані з розробкою методів і прийомів, що відповідають визначеним пріоритетам.

Незважаючи на те, що STEM-освіта спрямована безпосередньо на предмети природничо-математичного циклу та технологізацію процесу навчання, окремі її елементи доцільно застосовувати на уроках української мови в закладах середньої освіти, а саме: згадки галузей науки у вправах, використання онлайн-платформ, створення супровідного дидактичного

матеріалу, тематичні вироби, завдання математичного характеру, де за відповіддю зашифровані літери, мовні вікторини, проекти тощо.

Інтегрувати природничі науки з гуманітарними можна через проведення тематичних конкурсів. Варто запропонувати дітям звернутися до термінологічних словників, візуалізуючи поняття візерунками на виробах. Якщо у вправі згадуються кулінарні страви, школярі можуть приготувати їх вдома, а фото-результати та словесний супровід представити на уроці, колективно відзначивши кращі з них.

На уроках української мови маємо привернути увагу учнів до проблемних ситуацій, на які вони будуть натрапляти в дорослому житті. Створення різноманітних досліджень, інтегрованих уроків, проєктів сприятимуть вихованню самостійності в учнів, відповідальності перед собою та іншими, вмінню працювати в команді. Школярі самі можуть обирати формат, у якому їм зручніше втілювати творчі ідеї, адже за масштабом проєкти бувають малі, середні, великі, а за характером – дослідницькі, творчі, інформаційні або ситуативного характеру. Результатами STEM-уроків стануть створені сторіборди, проведення прес-конференцій, дебатів. Окремо виділяємо навчальні інтерактиви, які не тільки підвищують рівень зацікавленості, але й допомагають учням краще зрозуміти тему.

Застосування методів STEM-освіти на уроках української мови реалізується також через дослідження іншомовної лексики, а саме – вивчення та аналізу англomовних запозичень, пошуку і продукування відповідників українського походження. Упродовж цього процесу здобувачі освіти розуміють, як розвивається мова та як мовці впливають на цей процес. Крім того, учні проявлятимуть інтерес до роботи з друкованими та онлайн-словниками, правописами та тематичними сайтами. Такі заходи мають широкі можливості для практичного втілення STEM-освіти, розвитку діяльнісних навичок та здорової конкуренції.

Вкрай важливо підготувати учнів до життя, сформувані компетентності, які дозволять розв'язувати реальні практичні потреби. Тому систему навчання STEM, яка на сьогодні здобуває свою популярність, можна вважати такою, що забезпечує формування в учнів компетентностей XXI століття, відповідає запитам та вимогам сучасної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батура Ю. О. STEM – освіта: світовий освітній бренд. URL: <https://content.e-schools.info/sarny-lyceum/library/02-%D0%91%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0->

%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%9E%D0%BA%D1%822017.pdf (дата звернення: 20.04.2022)

2. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. *Лист ІМЗО № 21.1/10-1470 від 13.07.17 року.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1470777-17#Text> (дата звернення: 20.04.2022)

Олеся ЧИКИНДА

*магістрантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
alisatataz@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ Ш. СУЗУКІ В МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ ГРИ НА СКРИПЦІ

Дитяче музикування на інструменті (скрипці) є важливим засобом музичного виховання у сучасній мистецькій педагогіці. Однак дуже часто виникає протиріччя між дитячим бажанням долучитися до скрипкового мистецтва та нелегким його початковим етапом.

Методиці початкового етапу навчання гри на скрипці присвячені праці як українських, так і зарубіжних дослідників: О. Андрейко, М. Берляника, К. Завалко, В. Зельдіса, Д. Колбіна, І. Лесмана, О. Лисаковського, К. Мостраса, О. Пархоменка, Г. Павлія, В. Стеценка, Ю. Янкелевича та ін [1]. Однак більшість учнів з середніми музичними здібностями втрачають інтерес до занять через неспроможність засвоїти сучасні програмні вимоги. На нашу думку таку проблему можна вирішити завдяки використанню в процесі початкового етапу навчання гри на скрипці методики японського скрипаля і педагога Ш. Сузукі.

Мета дослідження — висвітлити та з'ясувати основні методичні аспекти Ш. Сузукі в процесі початкового навчання гри на скрипці.

Основоположник інноваційної методики гри на скрипці для дітей Шинічі Сузукі (17 жовтня 1898 р. м. Нагоя, Японія) у юнацькому віці зацікавився скрипковим виконавством, хлопець їздив світом, та удосконалював свої знання та майстерність. Ш. Сузукі припускав, що малюки дошкільного віку, здатні легко грати на музичних інструментах. Він говорив, що будь які здібності дітей потрібно вдало розвивати, та вірив що усі діти мають музичні задатки. Ш. Сузукі винайшов принципи за якими можна було б сприяти розвитку обдарованості у дитини. Він

зрозумів, що якщо дитина швидко вчиться розмовляти без особливих зусиль, то за таким принципом, вона може навчитись грати на музичному інструменті. Тому й власне метод Ш. Сузукі називається методом рідної мови. Якщо до дітей обрати правильний підхід, то вони будуть не тільки розуміти музику, а й виконувати її. Важливим аспектом у школі Ш. Сузукі є методи оцінювання успіху дитини. Він вважав, оцінки мають бути лише позитивними, негативні оцінки не застосовуються [2].

Розглянемо основні методичні аспекти які виділяв Ш. Сузукі:

Розпочинати навчання, необхідно у ранньому віці дитини, адже в цей період, дитина швидко засвоює інформацію. Ш. Сузукі говорив, музичну освіту для дітей варто розпочинати одразу після народження, і навіть дитячі ігри варто супроводжувати музичним супроводом.

Батьки – невід’ємна частина навчального процесу малюка. Ш. Сузукі вважав, що батьки обов’язково мають бути присутні на уроках, вивчати необхідну інформацію та допомагати дитині займатися вдома. Важливим пунктом є те, що учень повинен займатись за власним бажанням, якщо в даний час займатись не хоче, заставляти не потрібно. Урок скрипки дитина відвідує один раз на тиждень, таким чином більшість часу займається вдома з батьками [2].

Слухання музики. Один із принципів школи «грати як говорити». Малюки легко сприймають та запам’ятовують матеріал на слух. Ш. Сузукі вважав, що дітям необхідно прослуховувати хорошу музику, це допоможе їм в подальшому краще грати на музичному інструменті. Учні кожного дня повинні прослуховувати музичні твори вдома, від цього залежить наскільки швидким буде прогрес [2].

Учні не розпочинають вчити ноти, а одразу переходять до гри на інструменті. На початковому етапі навчання, діти працюють над точною постановкою рук та чистотою звучання. Ш. Сузукі вважав, етюди та гами необов’язкові, важливою є тоналізація. Це процес під час якого дитина запам’ятовує звучання кожної ноти [2].

Оточення юного музиканта. Задля якісного результату, у малюка має бути сформоване середовище в якому він буде почувати себе комфортно. Дитині необхідно чути більш професійне виконання музики, щоб виникало бажання досягати кращого результату.

Використання однакового репертуару для учнів у різних куточках світу. Ця особливість дозволяє дітям без жодних проблем виступати разом на сцені, навіть якщо у них не було репетицій [2].

Поетична підготовка. При вивченні музичного твору, учень поступово переходить до виконання різних етапів: музичний текст, чисте інтонування, фразування.

Повторення. Обов'язковим аспектом вивчення матеріалу є регулярне повторення музичних творів. Здібності розвиваються і процесі практики. Вчитель в свою чергу повинен мотивувати та заохочувати дитину до регулярних занять вдома.

Гра без нот. Ш. Сузукі вважав, що дітям необхідно виконувати твори без нот, аби швидше їх запам'ятовувати та розвивати пам'ять. Початковий етап навчання відбувається без нот, а лише з допомогою вчителя [2].

Репертуар школи. Особливістю шкіл Ш. Сузукі є те, що діти виконують однаковий репертуар у всіх куточках світу. Таким чином на концертах вони грають один з одним без складнощів та жодних репетицій. Матеріал побудований за принципом постійного навантаження та збільшення завдань [3]. Попри те, що школа виховує солістів, обов'язковими є групові заняття, з'являються вони вже з третього класу. Ш. Сузукі вважав, гра в ансамблі має значний позитивний вплив на найменших учнів, адже вони стараються досягти кращого рівня, спостерігаючи за старшими колегами. Вчителі школи Ш. Сузукі організовують для дітей табори у яких вони мають можливість відвідати заняття в інших викладачів, а також позайматись з однолітками з різних міст та країн. Такі табори добре впливають на дітей, та викликають у них бажання до постійного вдосконалення своїх знань [2].

Отже, Ш. Сузукі за час своєї педагогічної діяльності розробив універсальну методику навчання дітей гри на скрипці, яка може застосовуватися не лише для інших музичних інструментів, а й для різних не мистецьких предметів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрейко О. І. Виконавська культура скрипаля: теорія методика формування: монографія. Львів: Атлас. 2013. 297с.
2. Сузукі Ш. Возвращение с любовью: Классический подход к воспитанию талантов. Москва: Попурри, 2005. 192с.
3. Suzuki Shiniechi. Suzuki Violion School: b 8. Miami: Suzuki Method International, 1978. book 1-8.

Назар ВИДИШ
*магістрант,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
djevelin@ukr.net*

ЗВУКОЗАПИС ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО- СЛУХОВОГО САМОКОНТРОЛЮ

В сучасних умовах дистанційного навчання, важливу роль для розвитку вокальних навичок має самоосвіта. З іншого боку, тренування без належного контролю може призвести лише до відточування помилок та доведення їх до автоматизму, що може призвести до негативних наслідків, як у навчальному процесі, оскільки доводиться витратити додатковий час для їх виправлення, так і у фізіологічному сенсі, мова йде саме про шкоду голосовому апарату (зажими, перевиснаження зв'язок та вузли на них, як наслідок, вимушена перерва для їх відновлення, а в гіршому випадку, лікування). Саме тут на допомогу може прийти звукозапис, як засіб для фіксації, аналізу та контролю техніки виконання. Проблема полягає в тому, що той звук, який чує вокаліст і той звук який він відтворює насправді, різняться, у зв'язку з тим, що виконавець чує себе одночасно двома способами: звук доходить до слухового апарата через вушні порожнини та зовні – через вуха [5]. Таким чином, зафіксувавши свій голос у вигляді аудіодоріжки, ми маємо змогу в найменших деталях опрацювати матеріал. Серед переваг: можливість повторного прослуховування, сповільнення, порівняння кількох дублів з використанням різних технічних прийомів, порівняння результатів роботи над вокалом в часовому проміжку, психологічний аспект (під час запису виникає додаткове хвилювання, оскільки є відчуття відповідальності). Звукозапис дає можливість подивитися збоку як ти звучиш тембрально, технічно, емоційно.

В останні роки з'являється все більша зацікавленість до теми формування вокально-слухового самоконтролю [1; 2; 3; 4; 5], оскільки ці навички допомагають вокалісту вийти на новий рівень виконавської майстерності, робить процес співу більш усвідомленим та контрольованим. Важливим є врахування цього в педагогічній практиці викладачів вокалу [2; 3], як індивідуального так і групового (дует, ансамбль, хор), що в свою чергу потребує нового підходу. Однак слід зазначити, що у питанні вокально-слухового контролю більше уваги приділяється психологічним аспектам, зокрема мова йде про мисленнєві процеси [3; 5], рефлексорну діяльність та фізіологічним процесам [1; 2; 4],

які потребують контролю, тренування і відточування навичок до автоматизму.

Розглянемо емпіричний підхід до роботи з вокально-слуховим самоконтролем, який полягає у фіксації матеріалу у вигляді аудіодоріжки в процесі звукозапису та подальшому його аналізу. Таким чином, вокаліст може фізично побачити природу свого голосу, дослідити всі нюанси та застосувати їх на практиці. Технічною стороною нашої роботи слугуватиме звукозапис, теоретична складова передбачає роботу з отриманим матеріалом.

Що ж собою являє звукозапис?! Звукозапис – це процес запису звукової інформації з метою її збереження і подальшого відтворення; звукозаписом називають також записану звукову інформацію.

Почати варто власне із запису матеріалу. Тут можна піти кількома шляхами, скориставшись такими технічними засобами як: 1) диктофон – найбільш простий і доступний спосіб, є на всіх смартфонах, однак не завжди передає деталізацію матеріалу на достатньо високому рівні, часто пристрій автоматично компресує звукову інформацію і як результат втрачається динаміка; 2) зум – дозволяє отримати більш якісний матеріал, однак не такий доступний як диктофон у матеріальному плані; 3) динамічний мікрофон + звуковий інтерфейс + ПК/ноутбук – знову ж таки, так як і зум, хоч їхній принцип роботи відрізняється, дає можливість отримати більш якісний матеріал, однак потребує додаткових навичок для звукозапису; 4) конденсаторний мікрофон + звуковий інтерфейс + ПК/ноутбук – найбільш професійний з усіх перелічених, відповідно на виході ми отримуємо найбільш якісний матеріал, однак, щоб записати звук у такий спосіб, потрібно мати спеціально обладнане приміщення.

Окрім апаратного забезпечення, потрібне також програмне забезпечення, а саме аудіоредактор (Sound Forge, Cubase, Logic Pro, Garage band та інші). Тут слід врахувати можливості вашого комп'ютера та зручність у користуванні тим чи іншим редактором саме вам. До додаткового забезпечення також відносяться плагіни, які є можливість застосовувати у програмах для запису, корекції та подальшої роботи з матеріалом.

Протягом 2020–2022 років на базі студії Тернопільського ліцею №21 – спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети було проведено низку записів вокалу і отримано близько 200 аудіодоріжок. У процесі роботи було проведено аналіз та обговорення записаного матеріалу, отримано відгуки викладачів та учнів щодо набутого досвіду звукозапису, та обговорено з викладачами вплив звукозапису на формування вокально-

хорових навиків їхніх підопічних, було проведено повторні записи з урахуванням набутого досвіду.

Переважаюча більшість учнів відмічала психологічний дискомфорт під час першої сесії звукозапису, недооцінення процесу підготовки до запису, недостатнє приділення уваги всім деталям виконавства та не розуміння їх важливості. Часто можна було почути: «Я не знала/знав, що це так помітно збоку», коли мова йшла про якісь помилки у виконанні. Виконавці мали змогу особисто почути неточність в інтонуванні, динамічні перепади, неточність у темпо-ритмі (слід відзначити, що більшість дітей мали тенденцію до пришвидшення), та інші технічні нюанси. Однак, викладачами та учнями було відмічено значне покращення навичок при повторному записі в довготривалому проміжку (30 – 40 днів – згідно з проведеними сесіями звукозапису). Серед проєктів, які брали участь у записі були як сольні виконавці, так і дуети, ансамблі (5 – 10 учасників) та хор. Особливої уваги заслуговує хор, оскільки була змога попрацювати з кожним вокалістом окремо, що в подальшому допомогло досягти кращих результатів у спільному виконанні творів, оскільки учасники, згідно з їхніх слів, відчули особисту відповідальність за якість виконання та їхній внесок у спільне звучання. Поголосний запис хору дав змогу викладачу попрацювати індивідуально з кожним та відмітити ті чи інші нюанси особисто для себе на яких потрібно робити акцент під час тренувань. Можна підсумувати, що під час реалізації даних проєктів викладачі помітили стрімке покращення вокальних навичок учнів, а учні почувають себе впевненіше, як під час роботи в студії, так і під час виконання на сцені.

У процесі запису та аналізу отриманого матеріалу особливу увагу було приділено таким критеріям вокального виконання як: інтонування (точність відтворення висоти звуку), вібрато (динамічно-частотне коливання звуку), динаміка (співвідношення звуків за рівнем гучності), та метро-ритміка (потрапляння в долю та точність відтворення тривалості ноти). Вокалісти, в свою чергу, мали можливість візуально дослідити нюанси свого виконання і звернути увагу на неточності з подальшою можливістю застосувати ці знання на практиці.

Щодо переваг та недоліків звукозапису, серед недоліків: неякісно записаний матеріал, у зв'язку з недотримання правил звукозапису (дистанція, акустика приміщення, невідкалібрована чутливість, автоматизована компресія звукозаписуючого приладу, тощо) може створити хибне уявлення про ваше виконання, отже матеріал буде недостатньо правдивий для аналізу та роботи над ним.

Переваги: наглядність, точність, можливість порівняння, аналізу, самостійно працювати над своїм вокалом, можливість обробки матеріалу в звуковому редакторі, щоб зрозуміти, над чим працювати і який результат ми хочемо отримати.

Отже, на базі отриманих результатів можна зробити висновки, що звукозапис як засіб сприяє формуванню навиків вокально-слухового самоконтролю. Учні які брали участь у звукозаписі демонструють швидкий вокально-професійний ріст, а педагоги краще розуміють на що потрібно звернути увагу під час занять з підопічними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гопкало Т.П. Вокально-слуховий контроль як засіб формування вокально-хорових умінь учнів: стаття. *Збірник наукових праць: Педагогічні науки*. Видавництво СумДПУ ім.А.С.Макаренка. Суми 2009. С. 121–127. URL: <https://cutt.ly/9HdaKo6> (дата звернення: 15.04.2022).
2. Косяк Л. Методичні аспекти формування навичок вокально-слухового самоконтролю в майбутніх учителів музичного мистецтва у класі постановки голосу. *Збірник наукових праць: Педагогіка вищої та середньої школи*, №45. Кривий ріг: ДВНЗ «КНУ». 2015. С. 35–41. URL: <https://cutt.ly/0HdaSa7> (дата звернення: 17.04.2022).
3. Ляцова Г., Бондаренко Л. Розвиток навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з додаткового музичного інструменту як психолого-педагогічна проблема: стаття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. № 37, том 2. Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 224–230. URL: <https://cutt.ly/LHdaNge> (дата звернення: 15.03.2022).
4. Мустафаєв Ф.М. Вокально-слуховий самоконтроль як засіб вдосконалення фахової підготовки майбутніх співаків: стаття, музичне мистецтво. *Музичне мистецтво*, 2020. С. 132–136. URL: <https://cutt.ly/MHda2nw> (дата звернення: 17.04.2022).
5. Шинкарук І.В. Виховання самоорганізації та самоконтролю в процесі підготовки майбутнього естрадного співака. *Modern science: problems and innovations*. Stockholm, Sweden. December 13–15. 2020. С. 446–449. URL: <https://cutt.ly/KHda7PA> (дата звернення: 23.03.2022).

Секція 6

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Світлана ЧЕРЕПАНОВА

*доктор філософських наук, доцент,
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З.Гжицького
Львів, Україна
cherepanovalviv7@gmail.com*

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК ДУХОВНО-ЦІННІСНА СИНЕРГІЯ

Актуальність зазначеної проблеми обумовлюють екзистенціальна ризикогенність людського буття в його планетарному та локальному вимірах. Особливо щодо складних реалій воєнного стану в Україні, яка мужньо протистоїть агресивному нападу Росії від 24 лютого 2022 року, виборюючи свою незалежність, цілісність, свободу вибору європейського шляху розвитку. За надзвичайно складних викликів, необхідні адекватна відповідь, нові підходи до осмислення педагогічної діяльності у площині філософії освіти.

Філософія освіти апелює до світогляду, цінностей, фундаментальних філософських категорій (“буття людини”, “буття культури”, “буття людства”, “суб’єкт”, “об’єкт” та ін.).

Категорія “людина” основоположна філософська категорія й смислова ознака будь-якої філософської системи. Філософське осмислення буттєвості людини вирізняє універсальність. У структурі філософського знання категорія “буття” є предметом онтології (грец. *on, ontos* – суще, і *logos* – вчення), в теорії пізнання – основа картини світу (як і будь-яких інших категорій). Взаємодія цих категорій набуває аксіологічного, антропологічного, онтологічного, культуротворчого смислу в системі відносин: глобальне - самобутнє, універсальне - індивідуальне, загальнолюдське - національне. Філософія освіти і педагогіка використовують філософську методологію (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний рівні). Філософії властиві певні методи пізнання, способи бачення загального. Феноменологічний (грец. *phenomen* – показування себе) метод; в сучасній філософії, феноменологія – одним з провідних напрямів. Метод трансцендентності (лат. *transcendens* – переступати, виходити за межі).

Метод герменевтики (грец. *hermeneutikos* – мистецтво і теорія тлумачення текстів) передбачає осмислення певних феноменів у контексті культури. Основні положення філософії методологічно значущі для будь-якої з форм суспільної свідомості: наука, освіта, політика, право, мораль тощо, які осмислюють свій специфічний предмет. На підставі філософського світогляду, фундаментальних філософських категорій, методів, філософія освіти вибудовує теоретико-методологічний інструментарій.

Автор пропонованого дослідження обстоює наступні положення: філософія освіти функціонує як системне соціокультурне явище, поєднуючи методологію, науку, цінності, національні та європейські/світові педагогічні традиції в їхній проекції на людину; філософію освіти характеризує сукупність теорій (ідей), світоглядних, наукових, культурних, ціннісних, морально-етичних засад, які обумовлюють не лише сенс та зміст виховання/навчання, а й певний *тип особистості*. Наші позиції методологічно визначають співмірність ідей, теорій (феноменологія, філософська антропологія, онтологія), підходів (постнекласичний, світоглядно-філософський, суб'єктний, порівняльний, комунікативний, праксеологічний), інтенції випередження. З цього погляду, теоретико-методологічний інструментарій філософії освіти осмислюється як *синергія* (грец. *sinergia* – спільна або кооперативна дія) базисних буттєво-ціннісних концептів (людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення) та цілепокладання – становлення особистості як суб'єкта культури. Методологічно прийнятні феноменологічні поняття інтенціональність, інтерсуб'єктивність; феноменологічне розуміння активності свідомості як творчої здатності.

Світосприйняття, мислення, освіта, наука, мистецтво у координатах культури, техногенної (західної) і традиціоналістської (східної) обумовлюють певні типи особистості: індивідуалістичний (Захід), колективістичний (Схід).

Фундаментальну відмінність між Сходом і Заходом К.-Г. Юнг вбачав не стільки у філософських традиціях, скільки в особливостях психології; Схід характеризує типово інтровертована (лат. *intro* – всередину, *versio* – повертати, звертати) установка, принципово відмінна від не менш типової – екстравертованої (*extra* – поза, *versio* – повертати, звертати) позиції Заходу. Духовно-ціннісні підстави буття європейської людини як суб'єкта культури визначають юдео-християнські традиції й техногенна (Західна) цивілізація. Розвиток людини як суб'єкта культури східного ареалу, відбувається під впливом духовно-ціннісних засад конфуціанства і даосизму (Китай), конфуціанства та буддизму (Японія), специфіки

традиціоналістської (Східної) цивілізації. “Захід” радше сприймається як Європа (вплив культури античності) і Північна Америка. Ареал “Схід” – країни Азії та Північної Африки. Китайсько-конфуціанський культурно-цивілізаційний ареал: Китай, Тайвань, Південна Корея, Японія. Популяризації ідей дзен-буддизму (сутність буддизму, буддизм і сучасний світ, дзен і японська культура та ін.) сприяли дослідження японського буддолога Судзукі Дайсецу Тайтаро (1870 – 1966).

Міркування Лао-Цзи містить “Книга про дао і де” (“Даодецзін”) Засадничі положення: ідея *дао* – “шляху”, на якому самі собою постають Небо і Земля; принцип “недіяння” (*вей-у-вей*) – спосіб життя, узгоджений із закономірностями світового буття; *інь* і *ян* – фундаментальні поняття давньокитайської міфології. *ян* – керує небом, *інь* – землею і, завдяки цьому відбулося становлення *В с е с в і т у*... Вважається...(17) “Найкращий володар той, про кого народ каже лише те, що він існує. Трохи гірші ті володарі, які вимагають, щоб народ їх любив і звеличував. Ще гірші ті володарі, яких народ боїться ; і гірші від усіх ті володарі, яких народ зневажає. Через це тому, хто не заслуговує довіри, люди не довіряють. Хто вдумливий і стриманий у словах, з успіхом завершує справи, і народ каже, що він діє згідно з природою”...(68) Розумний полководець не буває войовничим. Умілий вояк не буває гнівним. Той, хто вміє перемагати ворога, не нападає. Той, хто вміє керувати людьми, не ставить себе в низьке становище. Це я називаю *де*, що уникає боротьби. Це сила в керуванні людьми. Це означає йти за природою та за давнім началом *дао*... [4]. На китайську філософію і духовну культуру надзвичайно вплинула “І-цзін. Книга змін” (китайський трактат II тис. до н.е. містить філософські та окультні ідеї). Згідно традиції, вважається, що коментарі до трактату були виконані Конфуцієм. Трактат поширився з-поміж європейців у XX ст. [3].

Широко відомі давньогрецькі філософи Сократ, його учень Платон, Арістотель (учень Платона і наставник Александра Македонського). Морально-етичний зміст вирізняє так званий Заповіт Александра Македонського, опис-супровід у Вічність: справа – воїни, зліва – заможні, позаду – бідні (незважаючи на їхні молитви, земне життя царя завершилось); у правій руці – золота куля (усе, що досягнув у цьому житті), ліва рука порожня (ні з чим приходиш у цей світ, ні з чим і підеш). Як тут не згадати Україну, пожиттєво призначених суддів Конституційного суду, котрі, не переймались моральністю, описали витрати країни (платників податків) на їхнє поховання ?!

“Апологія Сократа” (єдиний твір Платона, складений не в діалогічній формі) входить, разом із двома діалогами – “Критон” і “Федон”, – до

трилогії, присвяченої останнім дням життя славетного давньогрецького філософа Сократа, засудженого афінським судом до смертної кари. Річ у тім, що в лютому 399 р. до н. е., коли Сократу виповнилось сімдесят років, троє афінських громадян (державної прокуратури тоді не було): молодий поет Мелет, політичний діяч, шкіряник Аніт і ритор Лікон – подали в суд скаргу на Сократа. Текст цього обвинувального акту, за Діогеном Лаерцієм, звучав так: “Сократ винен у тому, що не визнає богів, яких визнає держава, а вводить нові божества. Він також винен у розбещуванні молоді. А кара за це – смерть”. Справа Сократа розглядалася в одній з колегій суду геліастів, тобто суду присяжних. Ця колегія налічувала п’ятсот одного суддю, вибраних з-поміж різних верств суспільства [5, с. 349]. Відповідно до слів Сократа: “ЗА” нього було подано 221 голос, “ПРОТИ” було подано 280 голосів...Для його виправдання потрібні були мінімум 251 голос із 501 [5, с. 357].

Тобто, виправданню Сократу не вистачило 30 голосів.

Згадаймо. Зраду Вчителя – Ісуса – вчинив Іуда за 30 срібників. Дивне співпадіння?

Актуальність давньогрецького досвіду (філософія, освіта) засвідчив XX Всесвітній філософський конгрес (проблеми пайдейї та алетейї. США, Бостон, 1998). Відбувся Світовий філософський конгрес “Філософія Арістотеля” (9-15 липня 2016 р. Греція, Афіни). Схід: світоглядно-ціннісні традиції і сучасні ідеї – XXIV Всесвітній філософський конгрес. 13-20 серпня 2018 р. Китай, Пекін (Філософія освіти – окрема секція).

Незабутнє для мене *Alma mater* – філософський факультет Київського університету імені Тараса Шевченка; можливість відвідати виступи відомого філософа Павла Копніна (тодішній директор Інституту філософії АН УРСР; тепер Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАНУ). Приваблювали його вдумливі очі, тембр голосу, що відразу захоплював, образність мови, емоційність викладу, процес мислення, який розгортався, торкаючись свідомості слухачів, переконливі міркування, логічні аргументації, що *проблеми людини*, людського буття потребують осмислення з позицій філософії. Підходи П.Копніна сприяли розвитку Київської філософської школи, філософському відродженню в Україні (В.Шинкарук, М.Попович, В.Табачковський, І.Бичко та ін.).

Людина – основоположний концепт філософії освіти. Людина, як універсальна відкрита система, поєднує загальне (загальнолюдські цінності) – особливе (національні цінності) – окреме (особистісні цінності). Пізнання рухається від осмислення ціннісних явищ одиничного, через виявлення у них особливого, до загального. Світоглядно-ціннісні

постулати визначив Григорій Сковорода: “сродність”, “тілесним не нап’ється Дух”, пам’ять про “власну криницю чисту”, “пізнати себе і відкрити у собі Людину”. Сковорода започатковує добу класичної української філософії (І.Бичко). Він пов’язував гуманістичне розуміння людини з ідеями органічної єдності духовних засад розвитку людства.

Наука, наукова картина світу пов’язані зі світоглядними, філософськими, культурними засадами пізнання/діяльності. Світоглядно-філософський підхід акцентує планетарно-космічний вимір людського буття і планетарно-космічний тип особистості. У дослідженні космосу вбачає перспективи людства видатний розробник “теорії всього” британський фізик-теоретик Стівен Гокінг (1942–2018). С. Гокінг відвідав Україну, його онлайн-лекція “Чорні діри у роздумах студентів під час сесії” відбулася у Києві (Політехнічний університет). Вчений переконаний, що з сучасними науковими ідеями (“чорні діри”, “Великий вибух” тощо) потрібно у доступних формах ознайомлювати дітей, оскільки це розвиває свідомість поколінь, світоглядно-ціннісне сприйняття наукової картини світу. Він підготував у співавторстві з донькою Люсі кілька видань для школярів [1; 2]. Міждисциплінарні дослідження активізує методологія синергетики. Йдеться про розвиток у суб’єктів навчання сучасного наукового мислення: нелінійного, складнісного, системного (Л.Берталанфі – Австрія, Г.Гакен – Німеччина, І.Пригожин – Брюссель; В. Лутай, І. Добронравова – Україна), враховуючи “нову раціональність”, новий діалог людини-науки-природи-культури (І. Пригожин).

Культура, як концепт філософії освіти, наука-в-культурі, суттєво визначають педагогічну практику. Розвиток суспільства характеризує система універсальї культури (уявлення про людину, природу, суспільство, добро і зло тощо). За відмінностей Заходу та Сходу (філософські, політичні, економічні, релігійні, світовідношення загалом), саме культура сприяє збереженню/розвитку національних освітніх систем. Спеціалізованою формою культури є мистецтво.

Мистецтво вперше розглядається в системі філософії освіти автором цих рядків. Засобами мистецтва можливо оптимізувати різні види інформації (вербальну, сенсорну, структурну), досягти гармонійної взаємодії правої (художньо-творчої) й лівої (аналітичної) півкуль головного мозку. Мистецтво безпосередньо діє на почуття, через них – на інтелект, і опосередковано на соціальну практику. Тобто розвинена чуттєвість спонукає дію інтелекту. У такий спосіб мистецтво поєднує чуттєве та логічне пізнання, активізує почуття, волю, інтелектуальний пошук інноваційних рішень. Педагог покликаний зацікавити суб’єктів

учіння, спонукати до художнього сприйняття як естетичної події, розвитку особистісних естетичних якостей. Освітня практика має поєднувати взаємодію інформаційних потоків, які розвивають чуттєву (мистецтво, художня культура) і раціональну сфери свідомості суб'єктів учіння. Відповідне спрямування освітнього процесу потребує реального втілення в навчальних технологіях, опануванні будь-якої професії, передусім – педагогічної.

Опанування знаннями, професійно-орієнтованими видами і технологіями діяльності теоретично, змістовно, функціонально пов'язано з розвитком стилю мислення. Філософський аналіз виявляє взаємообумовленість стилю мислення та методологічної організації свідомості педагога. Метод характеризує “втілена раціональність” (мистецтво, наука, практика) (С. Кримський). Стиль педагогічного мислення та діяльності зазнають впливу мультимедійних технологій (переважно он-лайн навчання за воєнних реалій).

Філософське, наукове, духовно-практичне освоєння світу мають свою специфіку: філософія – теоретичне мислення, універсальні категорії, рефлексія над сенсом людського буття; наука – раціонально-логічне пізнання; мистецтво – емоційно-чуттєве сприйняття світу. За принципом “доповняльності” (Н.Бор), знання у галузі філософії-науки-мистецтва розвивають самопізнання (ознака фахової педагогічної діяльності). Знання, як “навчання впродовж життя”, набувають персоніфікованої соціальної/культурної/духовної цінності. Наголосимо: знання не лише форма капіталу, інтелектуальна власність, об'єкт авторського права, а й конкурентний національний наукоємний ринковий продукт.

Звідси нагальна необхідність для України обстоювати знання, науку, освіту в системі національних інтересів. Вітчизняні дослідники розмірковують про головні національні інтереси, як складний синтез політики, культури, економіки в контексті національної ідеї (М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, Д. Донцов, В. Липинський), філософію національної ідеї (В.Горський, С.Кримський).

Світоглядно-ціннісне підґрунтя української національної ідеї обумовлює *дух Свободи*. Найвищими духовними цінностями, які гуртують покоління, народна мораль вважає свободу: Ми з такого роду, що любимо свободу (українське прислів'я). *Дух Свободи* втілює Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Попри спроб росії тотального руйнування, особливо цивільної й гуманітарної інфраструктури (заклади освіти, пам'ятники, музеї, у тому числі Сковороди, Харківщина) – міста України стають символами стійкості ЗСУ, нашого народу (Буча,

Бородянка, Ірпінь, Маріуполь...). Незнищені сковородинівські ідеї: с-РОД-ність=Дух Свободи=Україна. *Дух Свободи* втілюють українська історія, культура, державність, незалежність, єдність, самодостатність! Духовно-ціннісні основи *Іншості* України зазнали невизнання, імперської уніфікації під гаслом “єдності російської мови” й так званого руського міру, які по-суті спрямовані проти людяності й демократичних цінностей Європи, Світу.

Вектор руху до перемоги, виборювання свободи, незалежності України, трансформаційних змін загалом, й щодо ЗВО зокрема, визначають стратегічні орієнтири. Вважаємо методологічні прийнятною настанову одного із засновників Української академії наук Володимира Вернадського (1863 – 1945). На нашу думку, розуміння В.Вернадським вищої школи “незалежним центром наукової думки нації”, потребує синергійних зусиль (політикум, влада, громадянське суспільство, український соціум) щодо осмислення науки-освіти-культури-технологій-виробництва у площині пріоритетних національних інтересів.

Актуалізуються “фундаментальні ідеї сучасної науки та історії культури” (С.Кримський), питання статусу фундаментальних наук (І. Добронравова), головне завдання фундаментальної науки – безперервна модернізація “індустрії наукомістких технологій”; “філософія нанотехнологій” (В. Лук’янець). Вважається, що термін “нанотехнологія” зазначив (1974) японський фізик Норіо Танігуїті. У його тлумаченні, “нанотехнологія” – процес створення об’єктів розмір яких становить кілька нанометрів (від лат. *nanos* – карлик і дав.-грец. *μέτρον* – міра); нанометр (скорочення: **нм**, міжн. **nm**) – одна мільярдна доля метра. Спецкурси з нанотехнологій поширені у США (вища освіта); причому доступне інформування охоплює коледжі та дитячі дошкільні установи.

Теоретико-методологічні перспективи виявляє можливість входження України в “рух на випередження”, характерний науково/технічно/технологічно розвиненим країнам (В. Лутай).

Синергійний підхід до філософії освіти теоретично і методологічно орієнтує український соціум на праксеологічно-випереджальне прогнозування навичок, кваліфікацій, нових професій: онлайн-вчитель, аналітик Big Data, фахівець із цифрового маркетингу, професіонал із відновлюваної та альтернативної енергетики, аналітик соціальних мереж, девелопер, управління штучним інтелектом та ін.

Викладені положення реалізовані нами під час читання курсу “Філософія освіти” для бакалаврів та магістрів (дошкільна, початкова освіта; педагогічний Коледж і факультет педагогічної освіти Львівського

національного університету імені Івана Франка); для магістрів (спеціальність 011 “Освітні, педагогічні науки”), аспірантів (доктори філософії; курс “Філософія та сучасний науковий процес”; електронний варіант, обсяг 145 с.) – кафедра філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.

Висновки. З позицій синергійного осмислення філософії освіти, складаються об’єктивні підстави подолання відчуження науки, культури, мистецтва від педагогічної діяльності; ґрунтовнішого пізнання природи людини (учня, студента), моделювання навчально-виховної діяльності в її інтерсуб’єктивному, морально-етичному, духовно-ціннісному відношенні. Суспільно-ціннісні пріоритети науки та освіти, мобільність і творча самореалізація памолоді – складові позитивного іміджу України в європейському/світовому комунікативному просторі. Очевидно синергійне оновлення педагогічної рефлексії, методологічної культури педагога, уможлиблюються в площині філософії освіти. Надактуальним щодо філософії освіти виявляється осмислення ідеології насилля (світоглядні, духовні, ціннісні, морально-етичні, культурологічні, педагогічні, психологічні, соціальні аспекти ...). Проте ці проблеми потребують зусиль філософської й наукової спільноти України та міжнародних інституцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гокінг С., Гокінг Л. Джордж і скарби космосу /пер. з англ. Г. Лелів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016.
2. Гокінг С., Гокінг, Л. Джордж і блакитний супутник /пер. з англ. Г. Лелів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018.
3. І-цзін. Книга змін /пер. з рос. Є.В.Тарнавського; худож.-оформлювач О.А.Гугалова. Харків: Фоліо, 2018.
4. Лао-Цзи. “Книга про *dao* і *de*” //Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. н.е.) : пер. Ж. Ліньова та Ян Хін-шуна ; за ред. Я. В. Шекери; упоряд. Н.В. Коломієць. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2008.
5. Платон. Апологія Сократа; Діалоги /пер з давньогрец. Йосип Кобіва, Ю.Мушака; худож.-оформлювач М.Мендер. Харків: Фоліо, 2017.

Наталія САС

*доктор педагогічних наук, доцент,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка,
Полтава, Україна
Sasnat2008@gmail.com*

СПРЯМУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО СТОСОВНО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ВИПУСКНИКІВ НА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ

Одним із факторів удосконалення сучасної системи вищої освіти є її спрямування на формування духовно-моральних ціннісних орієнтацій випускників на загальнолюдські цінності. Адже професійна освіта – процес передачі здобувачам її цінностей, які формують світогляд, самоусвідомлення, самомотивацію і спрямованість життєдіяльності вцілому.

До загальнолюдських цінностей як таких, що відтворюють фундаментальні відносини і потреби людей і розділяються більшістю населення світового співтовариства, відносимо: збереження миру, життя людства, уявлення про справедливість, свободу, права та обов'язки людей, задоволення потреби в знаннях, цінності самоствердження. Найважливіші серед них: життя, свобода, мир [1].

Не викликає сумніву, що найдорожчою цінністю для людини, основою її існування, її буття в світі – є *життя*. Ще одна важлива цінність людського буття – *свобода*. Саме свобода обумовлює можливості розвитку людини як роду і як індивіда.

Усезначуість цінностей-принципів : поваги людської гідності, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, рівності, солідарності, принципів демократії і правової держави закріплено у преамбулі Хартії Євросоюзу з прав людини [2].

Серед загальнолюдських цінностей також знаходиться мир як умова збереження життя і створення можливостей для розвитку свободи. Про це свідчать результати опитування, проведеного Інститутом Горшеніна спільно з представництвом Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі [3]. Так, 56.6% українців назвали мир найважливішою цінністю для себе, що говорить про незадоволеність українців різних регіонів потребою у фізичній безпеці (зокрема, з 2014 року, а над то – з 24 лютого 2022 року).

На другому місці в українців – цінність людського життя. Її вважають найважливішою 42, 7% опитаних. Серед важливих цінностей українці також назвали права людини, особисту свободу.

Враховуючи світовий досвід, події останніх місяців в Україні, Росії, країнах Євросоюзу та усього світу, можна констатувати той факт, що в контексті формування духовно-моральних ціннісних орієнтацій особистості загальнолюдські цінності мають виключно важливе значення.

Під впливом сформованості ціннісних орієнтацій випускників закладів вищої освіти на загальнолюдські цінності розуміємо: розвиненість понятійного апарату, володіння когнітивними алгоритмами, успішне виконання проблемних, ситуаційних завдань; наднормативна активність, рефлексивність.

Зокрема, можна узагальнено представити оптимальну сформованість ціннісних орієнтацій випускників закладів вищої освіти на загальнолюдські цінності так: володіння термінологією повною мірою; сформованість когнітивних алгоритмів; успішно виконуються теоретичні і практичні ситуаційні завдання; у разі ускладнень студенти прагнуть мобілізувати вольові зусилля, конструктивно діяти для їх подолання. Схильні самостійно долати перешкоди.

Створюють умови для досягнення успіху за допомогою посилення активності, відповідальності, самоконтролю, при цьому керуються зовнішніми і внутрішніми критеріями (за домінування внутрішніх). Наднормативна активність виявляється постійно в прагненні ставити перед собою все більш серйозні цілі, конструктивно організовувати внутрішній простір для їх досягнення, посилення власного потенціалу.

Під час аналізу власної діяльності виокремлюють сильні й слабкі сторони сформованості ціннісних орієнтацій на загальнолюдські цінності; розмірковуючи про майбутню діяльність, обирають найбільш ефективні способи виконання завдань, прогнозують можливі результати; окреслюють перспективи отримання знань і вмінь, яких бракує.

Упевнені у своїх діях, самостійно обирають цілі, зіставляють свої цілі й можливості, оцінюють пріоритети в плануванні власних дій, контролюють їх, уміють порівнювати дії з їхніми наслідками, аналізують обрані засоби, керуючись власними критеріями; автономні у своїх рішеннях. У них нейтральне ставлення до зовнішніх оцінок, вони не потребують ні схвалення, ні осуду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сас Наталія, Самарська Лада Аналіз суб'єктивної складової індексу щастя. Щастя та сучасне суспільство : збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Львів, 20-21 березня 2020 р.). Львів : СПОЛОМ, 2020. 225 –229.
2. Charter of fundamental rights of the European Union. *Official Journal of the European Communities*. 2000. №3. 364.
3. Чи близькі українцям європейські цінності: результати ... – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://24tv.ua> > chi_blizki_uk...

Галина РАДЧУК

*доктор психологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
galyna012345@gmail.com*

СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТА ЧЕРЕЗ НАБУТТЯ ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Аналіз сучасної педагогічної практики вищої освіти засвідчує зростання небезпеки деформації особистісного становлення майбутнього фахівця. Це проявляється у тому, що соціальна дійсність висуває нові вимоги до особистісного розвитку, а це в свою чергу потребує ґрунтовного вивчення чинників і умов аксіогенезу особистості у процесі здобуття вищої професійної освіти.

Водночас гуманітарна спрямованість сучасної вищої освіти вимагає переорієнтації особистості з предметно-когнітивної площини у площину екзистенційну, де знання мають не інструментальну, а ціннісно-смыслову природу. Відтак, зміст освіти, поряд з предметно-когнітивним, з необхідністю повинен охоплювати і новий вид досвіду – особистісний (О.Г. Балл, І.Д. Бех, М.В. Кларин, С.В. Кульневич, П.В. Лушин, Ю.В. Сенько, І.С. Якиманська та ін.). Проблема набуття особистісного досвіду в середовищі освіти має особливо важливе значення, оскільки цей процес зумовлює становлення особистості майбутнього фахівця загалом та її ціннісно-смыслові сфери зокрема. Тому надзвичайно важливо окреслити психолого-педагогічні вектори актуалізації суб'єктивно включеного, пропущеного через себе, освітнього матеріалу, завдяки чому студенти набувають особистісний досвід.

Ознайомлення з поширеними на сьогодні концепціями навчання показує, що здебільшого особистісний досвід трактується обмежено. Певний виняток становлять феноменологічні концепції, які подають

розуміння особистісного досвіду, що найбільше відповідає окресленій проблемі (В.П. Зінченко, О.М. Лактіонов, А. Ленгле, К. Роджерс, Н.В. Чепелева та ін.).

Н.В. Чепелева трактує особистісний досвід людини як результат інтерпретації ситуації, що передбачає усвідомлення та впорядкування подій, які відбуваються з людьми та зароджуються у різних ситуаціях. Переосмислюючи та інтерпретуючи їх, людина набуває особистісного досвіду. «При цьому основне значення для людини мають не самі події, а той смисл, який вона вкладає в ті чи інші ситуативні смислові єдності, котрі виникають на основі переживання та осмислення життєвої ситуації» [3, с. 290].

К. Роджерс, виходячи з розуміння навчання як осмисленого учіння, вказує, що для кожної людини її досвід є унікальним і становить собою особливе поле досвіду, або «феноменальне поле». Воно включає у себе події, сприймання, відчуття, впливи. «Це відкриття смислу, що йде зсередини Я, смислу, із відкритого і сенситивного проживання життя в усій його складності, що відкривається у власному досвіді» [2, с.426]

Важливими умовами, що забезпечують набуття досвіду особистістю, згідно з К. Роджерсом, є:

– наповненість змісту навчання проблемами, життєво важливими для учнів, прагнення вирішити які спонукає їх пізнати щось нове або змінити щось у собі;

– конгруентність особистості педагога – здатність вести себе відповідно до своїх почуттів та думок, бути таким, яким він є, що знімає стан напруги учня, і сприяє його природній поведінці та реалізації його задатків і можливостей;

– прийняття і розуміння учня, безумовно позитивне ставлення до нього, що веде до створення безпечного психологічного клімату;

– надання можливості вільного вибору і допомогу у виборі освітнього матеріалу, засобів діяльності, власних зацікавлень;

– опора на самоактуалізацію особистості, спонукання до виявлення у процесі навчання її внутрішнього потенціалу, до особистісного зростання [2].

Особистісний досвід не може бути зведеним до самого знання: індивідуальна свідомість охоплює не лише *знання* (загальне значення («Що це є?»)), але і *ставлення* (значення для мене: «Що це є для мене?»). Поки ми не «оживимо» знання особистісним ставленням, воно буде чужим. Відтак, процес набуття особистісного досвіду тісно вплетений в життєву

канву людини і тісно пов'язаний з особливостями сприйняття і осмислення подій та інформації [1].

Таким чином, цілісне становлення особистості передбачає створення таких освітніх умов, за яких студент має можливість набувати весь багатоаспектний особистісний досвід.

К.Роджерс виокремлює такі особливості становлення ціннісно-сміслової сфери в освітній практиці:

1. Більшість наших цінностей інтродюковані у нас від інших індивідів або груп, значущих для нас, проте ці цінності багато хто розцінює як свої власні.

2. Локус оцінки у більшості випадків знаходиться поза нами.

3. Ці знані переваги або ніяк не пов'язані, або пов'язані неявним чином з нашим власним досвідом.

4. Часто існують глибокі й невизнані нами розходження між цими знаними цінностями і свідченнями, що базуються на нашому власному досвіді.

5. Оскільки ці поняття недоступні перевірці досвідом, то ми повинні підтримувати їх у фіксованому і незмінному вигляді; альтернатива була б крахом наших цінностей.

6. Вони не перевіряються, відтак, типовим аспектом сучасного життя є життя з абсолютно суперечливими цінностями.

7. Оскільки ми перенесли свій локус оцінювання на інших і втратили контакт з власним ціннісним процесом, то відчуваємо себе глибоко невпевненими у своїх цінностях і незахищеними ними; можливість їх руйнування примушує нас ще більш ригідно дотримуватися наших ціннісних стереотипів [2].

Тому К. Роджерс приходить до висновку, що в основі сучасної гуманітарної кризи лежить не втрата цінностей, а суперечність між цінностями та особистісним досвідом [2]. Адже механізм інтродюкції має деструктивний характер у процесі становлення ціннісно-сміслової сфери студента, тому важливо створити умови для набуття особистісного досвіду у процесі вищої професійної освіти.

Ефективність ціннісного процесу особистості залежить від ступеня її відкритості тому, що відбувається у ній самій. Цю відкритість, на думку К.Роджерса, ми можемо забезпечити завдяки трьом установкам вчителя-фасилітатора: 1) конгруетність, щирість, відкритість, спонтанність, автентичність самого вчителя; 2) підтримка, заохочення, прийняття, довіра вчителя щодо учня; 3) емпатійне розуміння вчителем учня, врахування полімотивованості його вчинків [2].

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що людські цінності кожна людина мусить виробити і осягнути у власному досвіді інакше вони не можуть бути нею адекватно присвоєні, тобто набути для неї особистісного смислу [1].

Таким чином, цілісне становлення особистості майбутнього фахівця передбачає створення таких освітніх умов, за яких студент має можливість набувати весь багатоаспектний особистісний досвід. Водночас ці зовнішні умови з необхідністю вимагають задіявання внутрішніх (емоційно-почуттєвої сфери).

Відтак, становлення особистості студента в освітньому середовищі вимагає нової організації навчання, відмінної від традиційної. Вона передбачає не лише засвоєння знань на рівні значень, але й актуалізацію процесу емоційного ставлення, що спонукає до набуття особистісного досвіду. У діалогічній взаємодії суб'єктів освіти освітні ситуації проживаються і переживаються емоційно, наповнюються та осмислюються на підставі ціннісного особистісного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Радчук Г.К. Смысловое переживание как условие приобретения личностного опыта в образовательной среде. *Научный часопис НПУ им. М.П. Драгоманова*. Сер. № 12. Психологические науки: Зб. научных работ. Киев, НПУ им. М.П. Драгоманова, 2009, №26 (50). Част. I. С. 108 -114.
2. Роджерс К., Фрейдберг Дж. Современный подход к ценностному процессу. *Свобода учиться*. Москва, Смысл, 2002. С. 388 - 411.
3. Чепелева Н.В. Личностный опыт субъекта в контексте психологической герменевтики. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / [за заг. ред. В.О. Татенка]. Київ, Либідь, 2006. С. 280-302.

Галина МЕШКО

*доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hal-meshko@ukr.net*

Олександр МЕШКО

*кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
meshko_o@ukr.net*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я

Сьогодні, в час війни, як ніколи, актуальною є проблема збереження і зміцнення професійного здоров'я вчителів, попередження емоційного вигорання і підвищення рівня їх стресостійкості. Війна показала, наскільки важливо тренувати свою резильєнтність, здатність впоратися зі складними та стресовими життєвими і професійними ситуаціями. Тому необхідно цілеспрямовано готувати майбутніх учителів до здоров'ятворчої діяльності, вчити долати професійні стреси з найменшими втратами для здоров'я, сприяти опануванню ними психотехнологіями самооздоровлення і технологіями самореабілітації, загалом формувати культуру професійного здоров'я.

Культура професійного здоров'я є цілісним інтегративним утворенням, яке являє собою єдність пріоритету цінності професійного здоров'я, здоров'язбережувальних мотивів, потреб, ціннісних установок, знань і вмінь про методи і засоби збереження і зміцнення професійного здоров'я. Культура професійного здоров'я ґрунтується на філософсько-світоглядному досвіді, духовно-моральних цінностях і ставленнях особистості та передбачає усвідомлену реалізацію способів збереження і зміцнення здоров'я в конкретних умовах педагогічної діяльності.

Для розуміння сутності проблеми підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я, її обґрунтування та розроблення цілісної системи підготовки до здоров'ятворчої діяльності важливе значення має аксіологічний підхід.

Аксіологічний підхід ґрунтується на філософському вченні про етичні, моральні і культурні цінності як сенсоутворювальні засади людського буття, які визначають напрями і мотивованість людського життя, діяльності та вчинків [3]. Аксіологічний підхід органічно влітається в

гуманістичну педагогіку, оскільки людина розглядається в ній як самоціль суспільного розвитку і вища цінність суспільства. Тому аксіологія є основою нової філософії освіти і, відповідно, методологією сучасної педагогічної науки і педагогічних досліджень.

Аксіологічний підхід обґрунтований і представлений у дослідженнях І. Беха, Л. Божович, О. Вишневського, З. Карпенко, О. Леонтьєва, Г. Радчук, О. Сухомлинської, Є. Шиянова та ін.), а також у західних зарубіжних педагогічних теоріях (Дж. Брунер, Г. Гордон, А. Кларк, Б. Скінер, Дж. Хазард, Г. Хінд та ін.)

Цінності, які визнає людина, формують її ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації визначають загальний підхід людини до світу, до себе, до інших людей, надають сенс особистісним позиціям, поведінці, вчинкам і професійній діяльності. Ціннісні орієнтації на індивідуальному рівні, вважає С. Сисоева [4], є соціальним психологічним феноменом, що знаходить відображення в наданні переваги або відкиданні певних смислів і моделей поведінки людини, проявляється в її спрямованості, установках і переконаннях.

Ціннісні орієнтації охоплюють ідеали, уявлення про сенс життя і діяльності людини. Вони є основою мотиваційно-ціннісної сфери особистості, яка характеризується єдністю процесів саморегуляції й усвідомленого саморозвитку у процесі набуття смислів-цілей, смислів-інтересів, смислів-мотивів, смислів-відношень [4]. Педагогічні цінності майбутнього вчителя становлять його аксіологічне «Я», яке об'єднує мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові, поведінкові структури особистості.

Аксіологічний підхід сприяє реалізації освітнього процесу в закладі вищої освіти з позиції утвердження цінності здоров'я для життя та професійної діяльності, формування гуманістичних ціннісних орієнтацій студентів. Ми увагу зосереджуємо на формуванні у майбутніх учителів ціннісного ставлення до професійного здоров'я. Ставлення до здоров'я являє собою систему індивідуальних, селективних зв'язків особистості з різними явищами навколишньої дійсності, що сприяють чи, навпаки, несуть загрозу здоров'ю людей, а також певну оцінку індивідом фізичного і психічного стану та організовану самою людиною життєдіяльність, яка сприяє збереженню здоров'я, особистісному зростанню, творчому функціонуванню або навпаки [5].

Ставлення до здоров'я детермінується об'єктивними чинниками і певними рушійними силами діяльності і поведінки особистості. Воно проявляється в діях і вчинках, переживаннях і судженнях людей щодо чинників, які впливають на їх фізичне і психічне благополуччя. Варто зауважити, що саме поведінка і висловлювані судження про здоров'я можуть бути адекватними або неадекватними. «Диференціюючи ставлення до здоров'я на адекватне, розумне і неадекватне, нерозумне або

безтурботне, умовно виокремлюють два діаметрально протилежних типи поведінки індивіда щодо чинників, які сприяють або загрожують здоров'ю. Але оскільки у реальній дійсності потрібна полярна альтернатива практично неможлива, треба вести мову про ступінь адекватності або неадекватності ставлення до здоров'я» [2, с. 103].

Відповідно до аксіологічної парадигми, культура як вчення про цінності являє собою складну ієрархію ідеалів і смислів. У науковій літературі у феномені «культура» виокремлюють два аспекти: 1) культура як сукупність матеріальних і духовних цінностей та способів їх створення; 2) культура як процес освоєння культурних цінностей, духовно-творчого розвитку особистості. Для нашого дослідження важливим є твердження про те, що збагачує культуру тільки та діяльність, у процесі і результаті якої розвивається і вдосконалюється сама особистість. Тому, культура, з одного боку, акумулює результати творчої діяльності людини, а з іншого, – формує її саму як творця, вдосконалюючи духовно-творчі можливості особистості [1, с. 66].

Методологія аксіологічного підходу дає змогу розглядати підготовку майбутніх учителів до здоров'ятворчої діяльності як процес формування фахівців, здатних дотримуватися постулатів здорового (розумного) способу життя, зберігати і зміцнювати професійне здоров'я як найбільшу життєву і професійну цінність, розвивати духовно-творчий потенціал.

Положення і ракурси аксіологічного підходу є визначальними для вибору змісту підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я, способів цілеспрямованого впливу на сфери особистості для формування культури професійного здоров'я як результату підготовки до здоров'ятворчої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм : історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2004. 243 с.
2. Давигора В.І. Психологічний аналіз феномену здоров'я та ставлення до нього. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Т. XI., част. I. К. : Гнозис, 2009. 620 с.
3. Meshko H., Meshko O. Scientific-methodological Foundations of Future Teachers' Health Culture Forming. Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: monograph / Edit. I.F. Prokopenko, I.M. Trubavina. Prague: OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 112-125. doi: <https://doi.org/10.46489/TAPOFT-11>
4. Сисоєва С.О., Бондарева Л.І. Педагогічні технології професійної освіти. Навчальний тренінг : навч.-метод. посіб. К. : ВМУРоЛ «Україна», 2006. 262 с.
5. Татарчук Є.М. Теорія та практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія. Хмельницький, 2004. 319 с.

Ірина ТРУБАВІНА

*доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський обласний комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти
Тернопіль, Україна
trubavina@gmail.com*

Катерина КАЛІНА

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський медичний університет,
Харків, Україна
kalinahnri@gmail.com*

Людмила ЦИБУЛЬКО

*доктор педагогічних наук, доцент
Донбаський державний педагогічний університет
Слов'янськ, Україна
luda.czibulko@yandex.ru*

Наталя МОГИЛЬОВА

*кандидат психологічних наук, доцент
Донбаський державний педагогічний університет
Слов'янськ, Україна*

Володимир ІВАНЧУК

*кандидат філософських наук, доцент
Донбаський державний педагогічний університет
Слов'янськ, Україна*

ЦІННІСТЬ І ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми ми пов'язуємо з пошуком нових можливостей подолання наслідків війни на Україні для реалізації права дітей на освіту в умовах конфлікту, забезпечення в умовах війни безперервності освіти та впровадження принципів освіти чуттєвої до конфлікту, необхідністю формування компетентностей у вчителів до роботи в умовах конфлікту, яких до цього не готували до роботи в умовах війни. У системі підвищення кваліфікації вчителів сьогодні є такі протиріччя:

1. Між існуючими науково-педагогічними дослідженнями щодо підготовки вчителя і підвищення його кваліфікації, які переважно стосуються формування готовності до роботи в новій українській школі, підготовки педагогічних працівників до роботи з конфліктами в мирній освіті, окремими дослідженнями щодо підвищення кваліфікації

працівників освіти до роботи в умовах воєнного конфлікту і необхідністю науково обґрунтованого змісту програми підвищення кваліфікації вчителя до освіти в умовах конфлікту.

2. Між існуючим значним фактичним матеріалом в Україні та світі щодо порушень права дитини на освіту, впливу конфлікту на реалізацію права на освіту (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, INEE, Український інститут дослідження екстремізму) і відсутністю компетентностей в українських вчителів щодо роботи в освіті в умовах конфлікту.

3. Між наявністю міжнародних досліджень і рекомендацій з проблеми навчання вчителів освіти в умовах конфлікту і відсутністю теоретичного обґрунтування змісту програм підвищення кваліфікації для вчителів України, самих програм. Існуючий курс «Освіта в умовах конфлікту» на англійській мові (Conflict Sensitive Education – online course) є замалим (2-3 години), на англійській мові, не розкриває українських реалій. Ці розробки не мають теоретичних основ, але дають уявлення лише про проблему та її важливість, не формують компетентності.

Отже, **метою** статті є визначення змісту регіональної програми підвищення кваліфікації для вчителів і до роботи в умовах війни з урахуванням нової педагогічної реальності.

Нами було з'ясовано, що проблема обґрунтування змісту підвищення кваліфікації вчителя до роботи в умовах конфлікту сьогодні в Україні є фрагментарною в науково-педагогічних дослідженнях. Обґрунтовано, що проблема не є суто педагогічною, її розв'язання потребує врахувати здобутки різних галузей знань і сфер професійної діяльності, що пов'язано з новими функціями (миробудівник, захисник прав, соціальна допомога) і ризиками і небезпеками для дітей і їх сімей, які з'являються тільки в умовах конфлікту, різноманітними проблемами в реалізації права дитини на освіту в умовах конфлікту, їх наслідками для дітей. Тому теоретичними основами змісту регіональної освітньої програми підвищення кваліфікації вчителя «Освіта в умовах конфлікту» є комплекс наукових підходів різного рівня і наук, а сам зміст програми повинен бути мультидисциплінарним і читати її повинні кілька фахівців з різних сфер (педагог, психолог, соціальний працівник, спеціаліст з безпеки, юрист). Визначено, що розробка змісту регіональної освітньої програми підвищення кваліфікації вчителя «Освіта в умовах конфлікту» спирається на комплекс наукових підходів:

1. філософські підходи: гносеологічний, дитиноцентризм, людинцентризм, прагматизм, теорія участі, філософія війни, теорія життєтворчості;

2. загальнонаукові підходи: аксіологічний, культури миру, синергетичний, системний, діяльнісний, міждисциплінарний, комплексний, оптимізаційний, ресурсний, інноваційний;

3. конкретно наукові підходи: підходи до захисту прав людини (інформаційний, силовий, політичний, виважений, непотворення злу насильством, економічний, викриття насильства і ненависті), політичний підхід, ризикоорієнтований підхід теорії безпеки, ситуаційний підхід з теорії управління, регіональний та державний підходи з державного управління, правовий, підходи соціальної роботи, кризове втручання, допомога для самопомоги; конфліктологічні підходи, психології поведінки в екстремальних ситуаціях, культурологічний; алгоритмізований підхід з теорії прийняття рішень, підходи охорони праці до роботи в екстремальних умовах, резилієнсний підхід;

4. педагогічні підходи: андрогогічний, теорії змісту освіти, компетентнісний, диференційований, особистісно-орієнтований, е-навчання, акмеологічний, педагогічної підтримки, фасилітації, змішаного і дистанційного навчання.

Усі ці підходи розкривають мету, принципи освіти в умовах конфлікту, надають орієнтирів до визначення її змісту, відбору технологій, методик, методів, форм і засобів освітньої діяльності в закладах освіти в умовах війни. На основі цих теоретичних основах нами було розроблено регіональну освітню програму підвищення кваліфікації вчителів «Освіта в умовах конфлікту», обсягом 30 годин, з 3 модулів: «Проблеми дітей в освіті внаслідок військового конфлікту», «Освіта в умовах конфлікту: сутність, стандарти», «Шляхи реалізації ОУК в Україні» [1].

Відзначимо, що 1 семінар у формі тренінгу за цією програмою в грудні 2020 р. за заявкою колективу закладу загальної середньої освіти №17 м. Харкова ми вже провели, присутній був увесь колектив закладу освіти. Присутніми на тренінгу були 40 осіб з адміністрацією. Усі теми програми викликали увагу і зацікавленість, особливо цінними стали практичні рекомендації і вправи для вчителів щодо поведінки в умовах конфлікту. Проведений нами перший семінар у формі тренінгу для вчителів підтвердив актуальність теми і змісту програми, несистемність сформованості компетентностей вчителів в роботі в умовах конфлікту.

Перспективами подальших досліджень є подальша апробація програми та її експериментальна перевірка, уточнення її змісту з урахуванням побажань вчителів, учнів, їх батьків як основних стейкхолдерів освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Trubavina I, Tsybulko L, Mohyliova N, Ivanchuk V. The theoretical foundations of the regional training program for teachers' professional development "Education in conflict". *The International Conference on History, Theory and Methodology of Learning (ICHTML 2020)*. 2020. Vol. 75. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207502005> (date of access: 01.05.2022)

Ірина ДРУЖКОВА

*кандидат історичних наук, доцент,
Одеська національна академія харчових технологій
Одеса, Україна
irise2002@gmail.com*

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ У ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ОНТУ КУРСІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПЛАТФОРМІ «PROMETHEUS»

Питання інформації та її цінності для суспільства постало не сьогодні. Сакралізація інформації вже в минулому. Об'єми інформації сучасної цивілізації все збільшуються. І основною проблемою під час роботи з інформацією стає критичне ставлення до неї й розуміння інформаційної гігієни та безпеки. Інша справа, що можуть бути дуже різні підходи. Так нещодавно в соціальних мережах стало відомо, що доступ до Facebook та Instagram у "ДНР" буде заборонено "в рамках захисту населення від інформації, що несе загрозу".

Таке ставлення до населення, звичайно, не є основою демократичного суспільства. Під час воєнної агресії Російської федерації проти України вся освіта або завмерла, або перейшла в дистанційну площину.

Однією з проблем дистанційного навчання є доступ до якісної інформації, вміння працювати з нею. Тому суттєвою допомогою можуть стати курси: «Інформаційна безпека», «Інформаційна гігієна. Як розпізнати брехню в соцмережах в інтернеті та на телебаченні» та «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту», котрі пропонує платформа Prometheus.

Протягом лютого – квітня 2022 р. студенти кількох груп ОНТУ пройшли ці курси та отримали сертифікати.

За підсумком проходження курсу «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту» студенти отримали знання про таке поняття як «дезінформація», її типологію та способи протистояння їй. Ці знання допоможуть у майбутньому зуміти відрізнити правдиву інформацію від фейків, розпізнати надійне джерело серед купи брехливих, маніпулятивних

видань, щоб не зазнати впливу дезінформації та мати реальне уявлення про те, що відбувається в країні та взагалі у світі. Перевагою цього курсу вважаємо його доступність, водночас недоліком – брак інформації щодо нього, відсутність масштабної реклами, оскільки ця тема має бути загальнодоступною для більшої частини населення. Адже проблема, що описується в цьому курсі, є досить серйозною й досить небезпечною. На сьогоднішній день зі значною кількістю інформації, що ллється на нас з усіх боків, дезінформація використовується як зброя. І ефект, який вона справляє, часом буває набагато суттєвішим, ніж від будь-якого іншого виду озброєння, тому що для недосвідченого ока фейк – невиразний від справжньої правди, і саме в непомітності приховується її небезпека.

Серед плюсів: матеріал, котрий подається через відео, що дозволяє швидше засвоювати інформацію й не вимагає зайвого часу на читання матеріалу, а тести дозволяють закріпити опрацьований матеріал. Наразі це дуже корисний інформаційний курс і інформація, адже після завершення курсу студент буде медіаграмотним і захищеним від дезінформації і як кажуть: «Попереджений – отже, озброєний». Також студентам сподобалося, що курс можна проходити двох годин, і перевага в тому, що час проходить непомітно й з користю.

З недоліків можна виділити нав'язування точки зору. На наше переконання, у кожної людини своя думка й точка зору, тому нав'язування – це не те, що має давати цей курс. Деякі питання, твердження й факти мають яскраво виражений політичний характер. Ще одним недоліком студенти виділили дещо незрозуміле формулювання окремих питань з відповідями, що спантеличує й викликає непорозуміння.

Отож, курс сподобався, сформував необхідні компетентності в інформаційному полі, збагатив корисними знаннями в сучасному світі. Однак не було можливості відповісти на одне із запитань, так як відео для аналізу та відповіді на питання було видалено з YouTube. В цілому до недоліків курсу, на думку студентів, можна віднести відсутність змін у питаннях у модульному тесті; немає системи запобігання списуванню; відсутня можливість проходження тесту без інтернету; епізоди відео зазначені англійською мовою; немає субтитрів українською мовою. Переваги наступні:

- можна змінювати швидкість відтворення відео;
- можливо пройти тест знову двічі за умов наявності помилок;
- після уроку можна пройти невеликий тест для закріплення вивченого;
- отримання сертифікату про проходження курсу.

Курс з інформаційної безпеки також став у нагоді студентам. Багато хто з них написав, що шукали інструментарій, щоб легко розпізнавати та викривати фейки. Саме для захисту себе та близьких студенти обирали курс з інформаційної безпеки, щоб уникнути обману та дезінформації ворога. На цьому курсі вони дізналися про фейки, дезінформацію та маніпуляцію, звідки вони беруться та які загрози становлять. За допомогою інформаційного курсу вони вивчили основні стратегії захисту, котрі захищають від зловмисних інформаційних впливів. Також сформували усвідомлення й розуміння, що не треба розповсюджувати особисту інформацію про себе й близьких, адже її використовують при створенні фейків. Студенти зрозуміли, як уникати маніпуляцій у соцмережах, наприклад «поділіться цією картинкою й отримаєте винагороду». Також за допомогою цього курсу студенти отримали практичні навички, зокрема розрізняти наукові знання, псевдонауку, псевдостатистику та об'єктивну статистику. Інформаційний курс допоміг підвищити імунітет до фейків про коронавірус та щеплення, а також удосконалити свої знання з цифрової безпеки, безпечної комунікації, захисту свого гаджету від напливу дезінформації. Однією із переваг курсу виокремлено те, що варто писати листи як варіант безпечної комунікації через e-mail та соцмережі. Деякі студенти порадили ці курси своїм батькам.

Звичайно, отримання сертифікату не робить людину автоматично не вразливою до будь-яких проявів дезінформації, однак такий варіант дозволяє приєднатися до загальної роботи студентам, обмеженим у технічних засобах; отримати додаткові елементи компетенцій, пов'язаних з особистою інформаційною безпекою та країни в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dzeban, O., Aleksandrova, O., & Vinnikova, N. (2019). Axiological portrait of information society. *Skhid*, 0(5(163)), 13–19. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2019.5\(163\).182436](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2019.5(163).182436) (дата звернення : 27.04.22).
2. Lazarenko, N. (2017). Symbiosis of methodological approaches to the development of education in the information society. *Science and Education*, 30(4), 107–112. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-4-18> (дата звернення : 27.04.22).
3. Tkachuk, T. Y., Chystokletov, L. G., Pavlov, D. M., Shyshko, V. V., & Ostapenko, L. O. (2020). Formation of axiological system of information security of the state: Ukrainian Experience. *Rivista Di Studi Sulla Sostenibilita*, 2020 (2), 49–62. <https://doi.org/10.3280/RISS2020-002-S1005> (дата звернення : 27.04.22).

Наталія МОЖАЙКІНА

*кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна
nvm.natali@gmail.com*

ДИНАМІКА ТА ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СВІТОПОГЛЯДНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Проблема ціннісних орієнтацій студентської молоді, їх структура і динаміка залишається незмінно актуальною в сучасному суспільстві. Ця проблема набуває особливої значущості в умовах соціально-економічної та соціально-культурної трансформації, що супроводжується кардинальною переоцінкою політичних та економічних цінностей. В умовах перетворення суспільства проявляються нові соціальні норми та цінності, правила та зразки соціальної поведінки, перетворюються соціальні уявлення, очікування та ідеали, на які особистість та різні соціальні групи в цілому починають орієнтуватися, по-іншому їх оцінювати.

Ломка ціннісних орієнтацій призвела до падіння престижу суспільно значущої праці, зростання девіантної поведінки, байдужості, соціальної пасивності. Через особливу сприйнятливість і високу соціальну мобільність студентської молоді почали формуватися нові ціннісні орієнтації і саме тому девальвація торкнулася цієї перехідної соціальної групи більшою мірою, ніж інші верстви суспільства.

Ціннісна свідомість молоді, яка формувалася в умовах інтенсивних соціально-економічних перетворень в українському суспільстві, зазнала радикальних та одночасно різноспрямованих змін. Найбільш активно особистісне самовизначення молоді у різних життєво важливих сферах (освіті, майбутній професійній діяльності, сімейному житті, культурі, політиці тощо) відбувається у старшому шкільному віці, продовжуючись у студентський період. Саме на цьому віковому етапі відбувається активне формування системи ідеалів, цінностей та орієнтацій у житті будь-якого індивіда [1, с.123].

Слід зазначити, що цінності формуються в результаті усвідомлення соціальним суб'єктом своїх потреб у співвідношенні їх з предметами навколишнього світу. Вищій рівень в системі цінностей займають ціннісні орієнтації – саме вони є важливою основою структури особистості, яка має свої внутрішні елементи структури особистості: мотиваційний, когнітивний, емоційний та оціночний компоненти. Ці елементи формуються та закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах

соціалізації та соціальної адаптації у суспільстві. Вони виділяють значуще для окремо взятої особистості через несприйняття або сприйняття певних цінностей

У ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль своєрідного орієнтира і відповідного регулятора поведінки й діяльності людини в предметній і соціальній дійсності. А особистість орієнтується на ті цінності, які найбільше їй потрібні в даний час і в перспективі, відповідають її інтересам і цілям, імпонують її досвіду. В даний час ціннісна свідомість молоді характеризується більш вираженою орієнтацією на цінність сім'ї, цінність ділової (і економічної) активності та прагматичні цінності: матеріальну забезпеченість, ефективність у справах, заповзятливість та сміливість у відстоюванні поглядів. Менш значущими для студентів стали цінності здоров'я, творчості та етичні цінності: чесність та вихованість [2, с. 99]. Таким чином, можна констатувати зміщення акцентів у ціннісній свідомості студентів, що відбулося за останнє десятиліття, з спрямованості на творчу самореалізацію та етичні цінності до орієнтації на ділову активність та прагматичні цінності.

Проблема формування ціннісних орієнтацій молоді пов'язана з широким колом політичних, економічних, правових та інших питань, оскільки вона безпосередньо пов'язана з економічними та політичними аспектами реформування, тому її аналіз залежить від розгляду факторів, що впливають на нього, спектр яких багатогранний.

Сфера ціннісних орієнтацій обумовлена певною складністю перехідного періоду і несе в собі суперечність між ціннісними орієнтирами та цілями, що стоять перед державою та суспільством на даному історичному етапі розвитку та соціальними, економічними, культурними запитам студентів.

В очах молодих людей продовжує падати цінність розумової праці, освіти і знань. Кожне нове покоління йде в життя зі своїми пріоритетами, кожна молода людина прагне утвердити себе в якості автономного суб'єкта суспільної та індивідуальної життєдіяльності, а тому обирає власні пріоритети, які нерідко різняться від провідних в даному суспільстві. Порівняно з попередніми роками молодь стає більш розкутою та самостійною, починає орієнтуватись в сучасному суспільстві. Але не завжди самостійність – позитивне явище, адже стикаючись з доволі сумними реаліями життя, молоді люди стають цинічними та байдужими до навколишнього світу [3, с. 85].

Система ціннісних орієнтацій, будучи як елементом духовної сфери, проявом соціальної творчості, одночасно виступає проекцією ставлення

студентства до навколишньої соціальної дійсності у формі реалізації сутнісних сил студентства, й у цьому сенсі вона не лише є барометром настроїв студентства, але індикатором стабільності суспільства. Ефективність соціально-культурного виховання студентства, поступальний характер освітніх процесів, динаміка соціально-політичних перетворень у країні залежить від того, наскільки збалансована система ціннісних орієнтацій під впливом політичних, економічних та культурних інститутів суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Донських О. А. Трансформація ціннісних орієнтацій / О.А. Донських // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 121-127.
2. Запесоцкий А.С. Діти епохи змін: їх цінності і вибір / А.С. Запесоцкий // Соціол. дослідні. – 2006. – № 12. – С. 98-104.
3. Петров А.В. Ціннісні переваги молоді: діагностика та тенденції змін / А.В. Петров // Соціол. дослідж. – 2008. – № 2. – С. 83-90.

Ольга КУДЛАСЕВИЧ

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
Київ, Україна
okudlasevych@ukr.net*

Тетяна НОВИК

*головний економіст відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
Київ, Україна
tatiananovyk@gmail.com*

ОСВІТА ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ

З розвитком людства зросла вага та значення освіти в житті суспільства, поволі зростає зацікавленість до функцій і значення освіти в науковій думці. Так, відомий економіст В. Петі прагнув оцінити людину та її корисні властивості й дотримувався позиції, що знання та навички індивідів є складовими частинами їхнього багатства та багатства суспільства [3]. У свою чергу знаний вчений А. Сміт наголошував на важливості освіти населення, визнавав, що витрати на освіту громадян приводять до зростання продуктивності праці й навіть відшкодовуються майбутнім прибутком [6]. Вчений-теоретик Д. Рікардо вивчав питання

витрат на освіту і вважав, що заробітна плата працівника має залежати від рівня витрат на його освіту [5]. К. Маркс також вивчав кваліфіковану працю робітників та її вартість; вчений розглядав продуктивні здібності людини в системі капіталістичного виробництва, визначив цілий ряд економічних понять, пов'язаних з освітою та її ефектами [2].

Сучасне вітчизняне законодавство трактує освіту як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку держави та суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою. Першочерговим завданням освіти є підвищення освіченості громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [4].

Сучасні умови трудової діяльності вимагають нових форм економічного мислення та поведінки; запити сьогодення істотно змінили мету та роль економічної освіти та професійної підготовки. Система економічної освіти є важливим чинником соціально орієнтованої економіки, засобом розвитку та підвищення якості людського капіталу. Вона формує економічну культуру, сприяє зростанню стандартів економічної взаємодії, розвиває практичні уміння та навички, дозволяє приймати обґрунтовані рішення. Тому в сучасних умовах актуалізується проблема удосконалення системи економічної освіти, яка відповідала б розвитку світових освітніх систем, відображала б прогресивні тенденції суспільного розвитку і одночасно базувалася на історико-культурних і духовно-моральних традиціях українського народу.

До сучасної освіти встановлюються особливі вимоги. Фаховий рівень працівника безпосередньо залежить від обсягу знань, отриманих ним у процесі освіти. Отже змістовне наповнення планів підготовки майбутніх фахівців є однією з фундаментальних методологічних проблем сучасної освіти. Продукування способу економічного мислення, економічної грамотності та економічної культури має істотне значення для розвитку трудового потенціалу в цілому. Розуміння економічних проблем сучасності видається важливим для підготовки фахівців будь-якого напрямку та рівня. Особливо це стосується професійних якостей фахівця в галузі економіки. Будучи запорукою професійних компетенцій, здібностей, умінь і навичок економічна освіта не тільки сприяє збільшенню обсягу інформації, отриманої студентами в процесі здобуття освітньої послуги, а й формує спосіб мислення і економічну грамотність спеціаліста, впливає на ступінь його соціалізації та адаптації в сучасних соціально-економічних умовах, підвищує творчий потенціал в різних сферах діяльності.

Економічна освіта сьогодення осягає чотири групи навчальних дисциплін, що формують сучасний світогляд і обумовлюють потребу в постійному оновленні соціально-економічних знань, умінь, навичок: загальноосвітній; фундаментальній; інноваційно-практичній; блок дисциплін спеціальної підготовки. Усі вони забезпечують комплексне багатоаспектне опанування закономірностей економічної сфери суспільства і потребують вдосконалення навчальних програм, особливо в буремний час, коли Україна відстоює свою незалежність.

Динамічні зміни в суспільстві та його господарській сфері ставлять низку вимог до підготовки фахівців у галузі економіки та менеджменту. Серед них чільне місце займає формування у студентів професійних компетенцій, що забезпечують їм конкурентні переваги на ринку праці та успішну професійну діяльність. В структурі професійних компетенцій прийнято виділяти такі блоки як загально професійні, комунікативні, спеціальні професійні тощо. Їх формування забезпечуються дисциплінами навчального плану, серед яких помітну роль відіграють історико-економічні.

У сучасних умовах провідне місце в підготовці майбутніх економістів має посісти удосконалення навчальних планів та програм у вищій школі. Недооцінка ролі історичного досвіду господарювання призводить до гальмування економічних реформ та неможливості комплексного вирішення соціально-економічних проблем розвитку суспільства. Аналіз вітчизняного досвіду дозволить при подальшому реформуванні національної економіки всеосяжно враховувати особливості психологічних, політичних, правових, національних, соціокультурних чинників, які у своїй взаємодії визначають траєкторію економічного розвитку [1, С. 75].

Відстоювання Україною незалежності у війні з Російською Федерацією та повоєнна відбудова нашої країни ставить на порядок денний детальніше вивчення майбутніми економістами історії господарства та історії економічної думки як світової, так і вітчизняної. А значить нагальним стає потреба у глибокому осмисленні історико-економічної спадщини попередніх поколінь, зокрема історико-економічної реконструкції досвіду залучення зовнішньої допомоги в післявоєнній відбудові країн Західної Європи у другій половині ХХ ст. та можливості його використання в Україні, узгодження інтересів великого бізнесу та суспільства в умовах повоєнної відбудови економіки країн, актуалізація історично апробованих ефективних механізмів зовнішньоторговельної політики в системі захисту національних інтересів у формуванні

повоєнного економічного порядку. Важливого значення набувають й розробки вчених минулого у контексті застосування концептуальних засад їх наукових теорій щодо удосконалення сучасних реалій.

Отже, у сучасному соціумі освіта, зокрема вища, є маркером можливостей сталого соціально-економічного розвитку країни. Саме тому суттєво зростає значення фундаментальної освіти, підготовки творчих, високоінтелектуальних і компетентних фахівців для всіх сфер життя. Освіта нині стала однією з базових цінностей, без яких неможливий подальший розвиток людини і суспільства в цілому. Перед освітою постали невідкладні завдання повноцінного забезпечення формування та належного функціонування цілісного інформаційно-навчального середовища, спрямованого на задоволення потреб громадян у якісній освіті.

В умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України постає об'єктивна необхідність глибокої історико-теоретичної розробки напрямків імплементації позитивного історичного досвіду засобів та механізмів реконструкції життєвого простору, виробничої та соціальної інфраструктури з урахуванням їхньої системності та відповідності тенденціям структурно-технологічного та соціального розвитку. Поглибленого аналізу потребують економічні процеси, що сприятимуть становленню основ соціально орієнтованої економіки, формуванню сучасних економічних поглядів, що сприятимуть розвиткові гуманізації та соціалізації суспільних процесів, національній самоідентифікації.

Визвольна війна проти російського імперіалізму та процес повоєнної відбудови вітчизняного господарства вимагає осмислення позитивного досвіду використання зовнішньої допомоги в післявоєнному відновленні Західної Європи другої половині ХХ ст. та можливості його використання в Україні. Зміни, які принесла війна в суспільство висувають низку вимог до підготовки фахівців в галузі економіки. Отже, потрібно ретельно переосмислити деякі підходи у підготовці майбутніх спеціалістів та, враховуючи нагальні вимоги та потреби, скоригувати цілий ряд важливих дисциплін. Формування професійних компетенцій студентів забезпечується базовими дисциплінами навчального плану вищої школи, в якому наразі слід більше уваги приділити історико-економічним знанням, як невід'ємній складовій професійної підготовки економістів. Опанування світового і вітчизняного досвіду розвитку господарської практики та економічної думки, їх особливостей на різних етапах суспільної еволюції допомагає опиратися на здобутки минулого, запобігати повторенню помилок, долати старі стереотипи і визначати нові аспекти проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудласевич О.М. Історико-економічна складова вищої освіти як важливий чинник підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. *Формування ринкової економіки*. 2010. № 24. С. 70–79.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Издание второе. М.: Издательство политической литературы, 1980. Т. 48. 701 с. Режим доступа: https://www.marxists.org/russkij/marx/cw/marx_engels_pss_48.pdf
3. Петти В. Экономические и статистические работы. М.: Соцэргиз, 1940. 324 с. Режим доступа: <https://laws.studio/ekonomiki-istoriya/ekonomicheskie-statisticheskie-raboty.html>
4. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст. 380. Режим доступа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Рикардо Д. Сочинения. Том 1. Начала политической экономии и налогового обложения / ред. М.Н. Смит. Москва: Госполитиздат, 1955. 360 с. Режим доступа: <http://www.library.fa.ru/files/Rikardo1.pdf>
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. М.: Наука, 1980. 322 с. Режим доступа: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/smit/smit_1.pdf

Марія БОЙКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
maryboyko@tntpu.edu.ua*

Катерина ТОПОЛЬНИЦЬКА

*здобувачка Інституту архітектури та дизайну,
Національний університет «Львівська політехніка»,
Львів, Україна
111333katya@gmail.com*

ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

В умовах суспільних перетворень важливими елементами соціальних змін є активність людини, її інформаційна, технологічна обізнаність, світоглядні орієнтації, цінності та життєва стратегія. Людиновоимірність розвитку суспільства є однією з головних характеристик його трансформації. Будь-який прогрес має значення лише тоді, коли спрямований на забезпечення розвитку особистості та її потреб.

Сьогодні людиновоимірність розглядається з позицій формування і збагачення знань щодо цінностей, культури, історичного досвіду і

рефлексій людства, у їхньому нерозривному зв'язку, який обґрунтовує стратегії та механізми розвитку освіти в єдності суб'єктності особистості та суспільства. Людиновимірність вказує на сукупність індивідуальних здібностей, інтересів, рівня загальної культури, моральності, ціннісного досвіду, потенційних можливостей, саморозвитку майбутнього фахівця, стимулює мотивацію досягнення успіху в професійній діяльності. Привнесення й урахування людського чинника в загальнонаукову методологію, методологію освіти, пошуки й обґрунтування аксіологічного підґрунтя людиновимірності знання досліджено у працях Л. Горбунова, І. Добронравова, Ф. Канак, Ю. Мелкова, В. Шинкарук та багатьох інших.

Професійна саморефлексія і аналіз робіт науковців дозволили стверджувати про ціннісні орієнтації суб'єкта в аспекті професійної підготовки майбутніх фахівців. Адже освіта, насамперед як соціогуманітарний і людиновимірний феномен, має статус особистісного самовизначення особистості й реалізується як форма ідентифікації людини зі світом культури, має найглибші, культурно обумовлені можливості для формування світогляду, побудови особливої індивідуальної реальності (як об'єктивної, так і суб'єктивної), «прокладання» шляху особистості в цьому світі [1].

На думку представника Київської наукової школи філософії освіти Ю. Мелкова, поняття «людиновимірність» пояснюється у контексті людського виміру в дослідженнях, з точки зору філософії постнекласичного етапу розвитку науки. Автор розмежовує поняття «гуманізм» і «людиновимірність»: гуманізм це віддзеркалення природи не самої по собі, але з точки зору визначення місця людини у світі, така проблематика висвітлює один з аспектів світоглядної картини «Людина – Світ»: світ в його ставленні до людини і людина, яка самовизначається у світі, тобто свобода і місце людини в світі [2, с.73]. З такого погляду, – пояснює Ю. Мелков, – людиновимірність у загальному сенсі – це така суб'єктність, яка не тотожна суб'єктивності. Людиновимірність розглядає можливість досліджувати місце людини в будь-якому процесі з тих позицій, що притаманні саме людині: системи цінностей, орієнтацій, переконань в об'єктивній реальності, які стають вимірними у різноманітних проявах, завдяки постнекласичним методам дослідження [2, с.71]. По-друге, людиновимірність у більш вузькому значенні цього слова (англ. Human - dimensionality), з акцентом на людині, передбачає внесення до цього статусу неділимої повноти людських якостей, зокрема й вищих людських почуттів, а не ототожнення суб'єктності сучасної науки з розумінням людини виключно як суб'єкта пізнання в класичному

тлумаченні цього поняття, як істоти суто раціональної, такого собі «мозку в колбі». З погляду ієрархічної структури цілей та цінностей, людиновимірність означає орієнтацію на універсальність ідеалів істини та гуманізму [2].

Погоджуючись з думкою Г. Тараненка, наголосимо, що людиновимірність у пошуках нових підходів, стратегій освіти насамперед відображається у цілепокладанні, механізм якого потребує осмислення в усіх його різновидах. Саме тому орієнтація цілей освіти на людиновимірність постає пріоритетним завданням, а функції науки мають взаємоперетворювати зовнішні і внутрішні чинники наукового розвитку так, щоб проблеми, які виникають, адресувалися науці не як зовнішні щодо неї цілі, а як мета культурної людини, котра перетворює світ [3].

Людиновимірність в освітньому процесі полягає у тому, що саме людина стає центральним об'єктом освітнього процесу, управлінської діяльності, а індивідуальні природні здібності та потенціал кожної особистості поступово перетворюються на найважливіший складник управлінського процесу. Опираючись на антропологічні загальнонаукові засади, людина стає метою, а не засобом управлінської діяльності, яка здійснюється для неї й заради неї, забезпечує можливості для самореалізації суб'єктів освітнього процесу. Людиновимірність суспільних та освітніх процесів передбачає формування особистості майбутнього фахівця, спрямованого на рефлексивну діяльність в освітньому середовищі, націлює її на удосконалення, розуміння власної місії та призначення у цілісній єдності складників: когнітивного, емоційного і вольового. Актуалізація власного потенціалу самокерованого розвитку кожного учасника освітнього процесу й зростання його можливостей забезпечується відкритою його взаємодією з іншими учасниками на всіх етапах спільної діяльності. Людиновимірність у процесі підготовки майбутнього вчителя передбачає орієнтацію освітнього процесу на потреби здобувачів, розвитку таких рис особистості майбутнього вчителя, як відкритість, творчість, ініціативність, професійність. Через безпосереднє спілкування викладача зі здобувачем здійснюється вплив особистості на особистість, формується цілісна система загальних і професійних компетентностей, розвиток творчих здібностей та потенційних можливостей.

Цифровізація є новим етапом розвитку цивілізації, науки і освіти, а застосування цифрових технологій є інструментом для розвитку людини, оскільки вона є цілісна істота і цілісна сутність, яку неможливо розділити на складники (когнітивні, емоційні і вольові), адже таке розділення

приведе до втрати суб'єктності як головної характеристики особистості. Критичне мислення притаманне суб'єктності і здобувач теж є суб'єктом з такими ж складовими (когнітивний, емоційний і вольовий).

Людиновимірність в епоху цифровізації трактується в контексті того, що інформація виникає, коли її хтось чи щось сприймає, а відсутність сприйняття (фіксації) – призводить до відсутності самої інформації для суб'єкта. Щоб з'явилась інформація в цифровій формі, необхідно, щоб вона була сприйнята або людиною, або «цифро-суб'єктом», наділеним відповідними інтелектуальними здібностями. Викладач зі сформованою цифровою компетентністю спроможний заохочувати тих, кого навчає до активної участі в усіх процесах цифрового суспільства. Він має спрямовувати цифрові технології на підготовку майбутніх фахівців, відігравати важливу роль у досягненні ними результатів навчання та бути прикладом як належно та критично використовувати цифрові технології у процесі навчання [5].

Цифровізація сприяє удосконаленню освітнього процесу, робить його більш гнучким, пристосованим до реалій сучасності, що забезпечує формування конкурентоспроможних фахівців. Завдяки ретельно організованому цифровому середовищу освіта стає більш доступною і комфортною, що важливо за умов мінімальних затрат – часових, фінансових, людських ресурсів, а освітній процес – більш персоналізованим, доступним і гнучким, що забезпечує комфортні умови для самонавчання, самовдосконалення та кар'єрного зростання. Для майбутнього вчителя – це та площина, у якій є всі умови для розвитку, своєрідний ліфтинг для реалізації своєї індивідуальності та комфортного впровадження інновацій.

Цифрові інструменти є не лише засобом, а й середовищем існування сучасної людини, відкриваючи широкі можливості для удосконалення освітнього процесу, організації дистанційного та змішаного навчання, освіти впродовж життя. Цифрова трансформація освітнього середовища вимагає від педагогів іншого підходу до організації освітнього процесу, набуття нових навичок та вмій для роботи в цифровому освітньому просторі [5].

Отже, людиновимірність якості сучасної освіти в епоху цифровізації полягає у тому, стратегії і механізми її підвищення розробляються і впроваджуються із забезпеченням відкритої рефлексивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу за умов збереження цілісності характеристик формування суб'єктності кожної здобувача (когнітивної, емоційної і вольової). Цифрові технології є інструментом для гармонійного

розвитку майбутнього фахівця в освітньому середовищі, технологічним знаряддям щодо набуття знань, збагачення ціннісного досвіду, культури тощо. З таких позицій розуміння ролі викладача в освітньому процесі, його соціально відповідальна педагогічна дія націлює на усвідомлення власної освітянської місії щодо досягнення здобувачами результатів навчання, удосконалення спроможності заохочувати тих, кого навчають до активної участі в усіх процесах сучасного цифрового суспільства. Людиновимірність є основою громадянської зрілості фахівця, сприяє збереженню суб'єктності учасників освітнього процесу в умовах цифрового середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Добронравова І. С., Сидоренко Л. І. Філософія та методологія науки. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 223 с.
2. Мелков Ю. А. Человекомерность постнеклассической науки : монография. Киев: ПАРАПАН, 2014. С. 71–75.
3. Тараненко Г. Людиновимірність сучасного соціогуманітарного знання: філософсько-освітній аналіз. URL: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_8_20.pdf
4. Шинкарук В. И. Категориальная структура научного мировоззрения. Мировоззренческое содержание категорий и законов материалистической диалектики. Київ : Наукова думка, 1981. С. 11–25
5. Henseruk, H., Buyak, B., Kravets, V., Tereshchuk, H. & Boiko, M. (2020). Digital transformation of the learning environment at university, Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [University of Silesia Press].

Ольга ПЕТРИШИНА

*кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
petryshyna@tnpu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-СЛОВЕСНИКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Глобалізаційні процеси актуалізували проблеми толерантності в світі. Загострення конфліктів національного, релігійного, політичного та ін. характеру змушує дослідників шукати шляхи їхнього розв'язання, способи співіснування різних людей, груп в межах певної об'єднання, спільноти, території на засадах взаємоповаги і терпимості. Реалії війни в Україні порушили рівновагу соціальних, політичних, психологічних, морально-

етичних, історичних аспектів буття нашого суспільства. Коли постає питання збереження держави і нації, актуалізовано опозиції «свій / чужий», «друг / ворог», і, закономірно, відбувається переосмислення поняття «толерантність».

У дослідженні ставимо за мету окреслити напрямки формування мовної толерантності здобувачів філологічних факультетів, зокрема майбутніх учителів та викладачів української мови та літератури у зв'язку зі зміною умов та переосмисленням низки завдань освітнього процесу через воєнні дії.

Феномен мовної толерантності неодноразово ставав об'єктом досліджень науковців із галузей лінгвістики, журналістики, соціології, політології тощо. Окреслену проблематику з мовознавчого погляду, зокрема на текстовій основі висвітлювали: С. Антонова, С. Барков, Ф. Бацевич, С. Богдан, О. Кривицька, Е. Ларіна, Л. Масенко, Г. Мацюк, Н. Муравйова, Т. Новикова, О. Сухомлин, Т. Ткачук, Е. Чепкіна, С. Шабат-Савка, Г. Яворська та ін. За визначенням, запропонованим у «Філософському енциклопедичному словнику», «Толерантність – від лат. *tolerantia* – терпимість – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)» [3, с. 642]. Дослідниці Г. Яворська та Е. Ларіна інтерпретують мовну толерантність як сукупність лінгвістичних засобів, що сприяють актуалізації принципу толерантності в мовленні і водночас акцентують увагу на тому, що формальність, нормативність цієї категорії зумовлюють її відмінність від концепту (поняття) «терпимість», який означає не тільки поблажливість і спосіб безконфліктного існування в суспільстві, а й християнську чесноту, показник духовного розвитку людини, її моральних якостей [4, с. 104]. Мовну толерантність розуміємо як характеристику суспільства, яка вибирає прагнення безконфліктного існування носіїв різних мов, активну позицію в порозумінні з представниками інших мовних культур, і є засобом досягнення гармонійної комунікації через повагу, прийняття і розуміння.

Аналіз нормативної бази професійного становлення майбутніх педагогів-словесників засвідчує, що основні професійні завдання їхньої якісної підготовки стосуються педагогічної, науково-дослідної, організаційно-управлінської, проєктної діяльності з урахуванням зміни педагогічних умов через військове вторгнення.

Формування мовної толерантності здобувачів у підготовці до педагогічної діяльності зосереджено в таких напрямках: проведення

навчальних занять та позакласної роботи з української мови та літератури в закладах загальної середньої, передвищої та вищої освіти із залученням внутрішньо переміщених осіб; підготовка навчально-методичних матеріалів для проведення занять, позакласної роботи із використанням провідних технологій та методик (важливо враховувати технічні можливості здобувачів, які перебувають за межами України, не мають стабільного інтернет-зв'язку, налагодженого стійкого контакту із ЗВО тощо); популяризація та поширення знань про українську мову як систему, її історію, статус державної, нормативно-правову базу функціонування поряд із мовами національних меншин тощо та виховну роботу з учнями, з метою усвідомлення їхньої причетності до творення новітньої історії України, розвитку української мови, формування патріотизму, свідомого мовного вибору (особливо в умовах білінгвізму); глибоке вивчення українського літературного процесу, зокрема сучасного, з переосмислення засадничих концептів «життя», «свобода», «мир», «війна», «Україна» тощо. Майбутні здобувачі першого (бакалаврського), другого (магістерського) рівня, які продовжують навчання на філологічних факультетах сучасних ЗВО в умовах війни гостро відчують зміну умов навчання, психологічно переживають усі реалії, часто проєктують цей досвід на майбутніх фах, усвідомлюють потребу бути корисними в царині словесності, в педагогічній діяльності. Важливо спрямувати таку мотивацію на якісну підготовку, осмислення нових реалій, в яких молодим педагогам-філологам доведеться працювати. Очевидно, вихованці, ймовірно й цілі аудиторії, з якими в майбутньому доведеться працювати, будуть національно- і мовно різними, тож мовна толерантність, вибір раціональних стратегій і таких педагогічної поведінки матимуть важливе значення.

У царині науково-дослідної діяльності підготовки майбутніх вчителів / викладачів-словесників акцентуємо увагу на здатності проводити наукові дослідження у галузі лінгвістики, літературознавства, методик української мови та літератури, інтерпретувати та аналізувати вироблені провідні педагогічні і філологічні концепції, виступати з доповідями та повідомленнями з досліджуваних тем тощо. Чимало проблем, які стосуються мовної толерантності, виникло з початком війни в науковій царині, відповідно, їх варто обговорювати зі здобувачами, наприклад: чи коректно використовувати російські джерела і покликання під час агресії; чи варто брати участь в наукових заходах, комісіях, товариствах, продовжувати співпрацю загалом із російськими колегами; як комунікувати з російськомовними українцями і долучатися до

популяризації рідної мови тощо. Українське суспільство потребує широкого просвітництва, передусім координованого прогресивними філологами та істориками зі спростування міфів, постколоніальних стереотипів, наприклад, про «колиску братніх народів» і «старшого брата» (чітке єдине трактування історії України як держави з тисячолітньою традицією, яка походить від княжої Русі-України), сутність та етимологію номінації «Русь» і похідних назв (усвідомлена візія про Русь-Україну – могутню державу 10–13 століть, утворену українським етносом), про «давньоруську мову» та Остромирове Євангеліє як «истоки русской письменности и культуры» (насправді ж належність Остромирового Євангелія – унікальної пам'ятки української мови, письменності та культури – до величної спадщини України та українського народу), стереотип про мовну «какуюразницю» (проблема білінвізму в Україні і як асиметрична масова двомовність призводить до звуження сфер використання рідної української мови, її витіснення, змішування мов, іншими словами, мовного невігластва, мовного протистояння) тощо. У цьому контексті варто проводити обговорення, дискусії з майбутніми словесниками на основі опрацювання наукової інформації про поняття мовної / комунікативної толерантності, національної й мовної ідентичності, свідомості, мовної та національної картин світу, безпекового статусу мови тощо, оглядів досліджень провідних науковців із зазначених тем, укладання відповідних анотацій, бібліографій, рефератів; фахового аналізу мовних, літературних, комунікативних явищ та процесів, різножанрових і різностильових текстів із формулюванням аргументованих висновків про виражальні можливості української мови, її роль у формуванні ціннісних орієнтирів, морально-етичної та естетичної парадигм; представлення матеріалів власних досліджень із проблем, дотичних до мовної толерантності.

Майбутні педагоги-словесники під час навчання, крім знань, умінь і навичок, мають сформувати цілісну картину майбутньої практичної діяльності. Йдеться передусім про збирання та обробку мовних і літературних фактів з використанням сучасних цифрових технологій і традиційних методів (роботу з запозиченнями, неологізмами, корпусом сучасних електронних словників, оцифрування та систематизацією фольклорних, діалектологічних матеріалів, опрацювання мови сучасних соціальних мереж тощо); якісне нормативне текстотворення, тобто створення різностильових, різножанрових текстів на основі чинних стандартів, сучасних методик, зокрема робота з документами в установах, організаціях, на підприємствах; обробку і трансформацію різних типів

текстів, які передбачають коригування, редагування, коментування, систематизування, узагальнення, реферування, підготовку фахових оглядів; участь в укладанні словників, довідників, енциклопедій, обробці та описі архівних матеріалів, випуску періодичних видань, літературно-критичному процесі; переклади наукових, публіцистичних, офіційно-ділових, художніх текстів; реферування та анотування документів, наукових праць, художніх творів, написаних іноземними мовами; здійснення усної, письмової, віртуальної комунікації (міжособистісної і корпоративної), зокрема міжкультурної, засобами рідної або іноземної мови із репрезентацією унікальності української лінгвокультури.

Проектну та організаційно-управлінську діяльність майбутніх педагогів-словесників спрямовуємо на участь у реалізації та розробці наукових проєктів, які включають філологію та гуманітарні знання; освітніх, соціальних, просвітницьких проєктів, пов'язаних із організацією учнів, які креативно мислять; проєктів, пов'язаних із розвитком мовної культури суспільства; філологічних проєктів, які потрібні для рекламних та PR-компаній; підготовка необхідних засобів та матеріалів, які потрібні для організації самостійного трудового процесу у професійній сфері; участь в організації та проведенні різних типів семінарів, конференцій, ділових та офіційних зустрічей, консультацій, переговорів, необхідні в підготовці матеріалів до публікації.

Навчання за відповідними освітніми програмами передбачає формування в майбутніх педагогів-словесників низки компетентностей – інтегральної, загальних і спеціальних. Безумовно, в час війни відбувається їхнє переосмислення, зміщенні певних акцентів в освітньому процесі відповідно до нових пріоритетів освітньої галузі, завдань регіонального та національного рівнів. Проблематика мовної толерантності очевидно або імпліцитно проглядається в низці формулювань загальних і фахових компетентностей, представлених у професійних стандартах за низкою педагогічних професій, зокрема «Вчителя закладу загальної середньої освіти», «Викладача закладу вищої освіти», а саме: ЗК.01. Здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність); ЗК.01. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження (культурна компетентність); А1.1. Здатність забезпечувати здобуття учнями освіти

державною мовою [1, с. 6]; ЗК.03. Володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію; ЗК.11. Здатність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності [2, с. 4] та ін.

Отже, формування мовної толерантності у контексті компетентнісного підходу засвідчує необхідність переосмислення професійної підготовки майбутніх педагогів-словесників. Категорія «мовної толерантності», яка інтегрує сучасну гуманітарну галузь, соціокультурні реалії, національні інтереси України, актуалізує, як ніколи, безпековий статус української мови і водночас трансформує розуміння толерантного мовного контексту. Освітнянська спільнота, яка традиційно демонструє толерантність в мовних питаннях, нині поляризується в пошуках відповідей на питання окресленої проблематики, передусім через численні прояви мовного недбальства, приклади байдужості, зневаги до національної мови. Гострота проблеми спонукає дослідників до дискусій, вироблення критеріїв толерантності, зокрема мовної, в умовах війни шляхом якісної мовної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL : <https://nus.org.ua/news/zatverdily-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/>
2. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf
3. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис, 2002. VI, 742 с.
4. Яворська Г. Х., Ларіна Е. В. Мовна толерантність у контексті соціально-гуманітарних наук (Частина 1). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 20. Т. 1. С. 103–106.

Ольга РАДЧЕНКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
yan.olga1208@gmail.com*

Світлана ВИХОР

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
svvihar@gmail.com*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

Сучасні реалії яскраво засвідчують вплив інформації на свідомість людей. З одного боку, у наш час є багато різноманітних джерел інформації, а з іншого – ми все частіше зустрічаємося з маніпулюваннями інформацією, що створює хибні уявлення в суспільстві, формує спотворене сприйняття дійсності. Фрагменти взяті із загального контексту, суб'єктивне трактування тих чи інших фактів, недобросовісна подача інформації, свідоме перекручування фактів – це лише незначний перелік можливостей, які є благодатним ґрунтом для маніпуляцій. На наше переконання, однією з реальних можливостей, яка допоможе розв'язати цю проблему (або принаймі значно зменшити у перспективі) є розвиток критичного мислення.

На сучасному етапі проблема критичного мислення є міжпредметною і їй приділяється значна увага як зарубіжними так і українськими вченими. Зауважимо, що вперше проблема критичного мислення в незалежній Україні була окреслена О. Тягло [8].

Виокремлюють два напрями розуміння критичного мислення: філософський підхід – зосереджує увагу на критичному мисленні як на сукупності засобів відшукування істини й орієнтується на навчання методам раціонального міркування; педагогічний підхід – уважає критичне мислення проявом рис особистості та наполягає на вихованні відповідних характеристик [3, с.252]. Це пояснює, що не має єдиного визначення поняття «критичне мислення». Засновник Інституту Критичного мислення Метью Ліпман визначав критичне мислення як кваліфіковане, відповідальне мислення, що виносить правильні судження, тому що засноване на критеріях, виправляє себе (самовдосконалюється) та враховує контекст.

Дослідники відзначають що «загалом, критичне мислення може бути спрямованим як на логічні помилки, так і на помилки змістовні – наприклад, пов’язані з хибною інформацією свідків або незнанням фізичних, біологічних і т. п. законів [8, с. 13-14]. Також вказують, «щоб набути сталих навичок критичного мислення, слід тренуватися, застосовуючи одержані знання спочатку в засвоєнні навчальних прикладів, потім у самостійних вправах з виявлення, ідентифікації й подолання все більш складних логічних помилок і хитрощів. Тільки опанувавши хоча б основи логіки і критичного мислення, людина здатна у зіткненнях з випадковою оманною або навмисною брехнею швидко і переконливо спростовувати їх, відшукувати та захищати істину, себе та близьких» [там же].

У подальшому науковому пошуку ми послуговуємося визначенням критичного мислення запропонованому українськими вченими: «сукупність певних якостей, що мають бути сформовані в соціально активної особистості, здатної приймати рішення, які можуть стати основою для позитивних суспільних результатів» [3, с. 256], тобто для нас є важливим, що критичне мислення особистості, це наявність у неї таких рис, що дозволяють не лише виявляти істину, а й вирішувати проблеми.

Значущим для нас є дослідження Д. Халперн, яка виділяє важливі якості, які властиві людині, що володіє критичним мисленням [9]:

- готовність до планування (вміння стримувати свою імпульсивність і складати план своїх дій);

- гнучкість (відсутність ригідності і догматизму в мисленні, готовність розглядати нові варіанти, прагнення прояснити складні для себе питання, змінювати свою точку зору);

- наполегливість (готовність взятися за вирішення завдання і не відступати, допоки воно не буде вирішено);

- готовність виправляти свої помилки (вміння визнавати, а не виправдовувати свої помилки, вчитися на них, вміння бути відкритим до критики оточуючих);

- усвідомлення (спостереження за власними розумовими діями, тобто по суті, рефлексивний самоконтроль);

- позитивна установка на критичне мислення (активне прагнення навчитися мислити критично).

Цікавим є підхід Н. Вукіної, яка презентує напрацювання Д. Клустера щодо ключових характеристик критичного мислення [1]:

- індивідуальний характер, свобода та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших);

– інформація – початковий етап, а не кінцева точка для розвитку (щоб сформулювати уявлення потрібно опрацювати величезну кількість матеріалів);

– починається з постановки питань та проблем, які потрібно вирішити (перший крок на шляху навчання критичному мисленню полягає в тому, щоб допомогти побачити безкінечну кількість питань навколо);

– використовує переконливу аргументацію (вирішення питання ґрунтується доказах та фактах);

– є соціальним процесом (будь-яка думка перевіряється і шліфується тоді, коли ми ділимося нею з іншими. сперечаємося, обговорюємо, заперечуємо тобто утверджуємося у своїй позиції).

Інший підхід запропоновано Т. Хачумян, якою визначено наступні компоненти критичного мислення: мотиваційний, змістовий, інтелектуально-процесуальний, емоційно-вольовий, сформованість кожного з яких зумовлює загальний рівень розвитку критичного мислення. Доведено, що основним у структурі критичного мислення є інтелектуально-процесуальний компонент. До складу цього компоненту входять найістотніші вміння критичного мислення, які об'єднано в групи: інформаційно-гностичні, контрольні-рефлексивні, дослідницькі вміння [10].

Щодо розвитку критичного мислення, то ще Д. Дьюї вважав, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не у тім, щоб просто надавати учням чи студентам інформацію, а у тому, щоб у них розвивати критичний спосіб мислення.

Американські експерти Н. Браун і С. Келлі запропонували алгоритм розвитку критичного мислення [8]:

- аналіз проблемних міркувань;
- розуміння міркувань;
- оцінка міркування;
- критика аргументованих міркувань.

Зазначимо, реформою освітньої системи України передбачено, що серед наскрізних компетентностей НУШ, які повинні бути сформовані в учнів, є: критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми, тобто на розвиток критичного мислення звертається увага уже з початкової школи.

Дослідники та науковці розробляють різні підходи щодо розвитку критичного мислення учнів. Так, наприклад, С. Терно [7] запропоновано методику розвитку критичного мислення на уроках історії, що спирається на положення теорії і передбачає: створення проблемних ситуацій, розв'язання проблемних задач, регулярне створення ситуації вибору,

організація діалогу у процесі розв'язання проблемних задач, письмове викладення розмірковувань з подальшою рефлексією, надання права на помилку та моделювання ситуації виправлення помилок тощо. О. Пометун, Н. Гупан розробили підручник з історії орієнтований на розвиток критичного мислення, автори зазначають, що книга «обов'язково руйнуватиме традиційні підходи до навчання: адже вона має допомагати учням не лише дізнаватись чогось нового, а й постійно задумуватись над тим, чого вони дізнались, стимулювати до застосування нових ідей, порівняння власних ідей з тими, що були відомі раніше або викладені в джерелах інформації, активного обговорення того, що вивчається» [5].

Проблема розвитку критичного мислення досліджується і у вищій школі. Так, наприклад, Т. Хачумян виділено методи, методичні прийоми і форми організації діяльності студентів, що передбачають комплексне формування критичного мислення студентів у процесі навчання із застосуванням інформаційних технологій [10].

Психологами виокремлено чинники формування установки на критичне мислення у студентів: застосування проблемного методу в навчанні, дотримання принципу толерантності та діалогічності в спілкуванні, забезпечення студентів всіма необхідними методами для розвитку критичного мислення [2, с. 79].

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що важливо приділяти увагу розвитку критичного мислення на усіх освітніх рівнях та на різних навчальних дисциплінах. На нашу думку, розвиток критичного мислення у студентів ЗВО розв'язує як мінімум два важливі завдання:

- сприяє формуванню свідомого і активного прошарку суспільства;
- створює передумови для розвитку критичного мислення наступних поколінь (оскільки ми працюємо з майбутніми педагогами і батьками).

Розкриємо можливості педагогічних дисциплін і власний досвід щодо формування зазначеної якості. Звертаємо увагу, що окремі практичні аспекти цієї проблеми нами проаналізовані у попередніх дослідженнях, зокрема розглянуті певні завдання («Лекція з помилками», проблемні запитання) [6], тому зараз зупинимось на інших можливостях, акцентуючи увагу, що це динамічний і творчий процес, який не терпить регламентованості та обов'язковості.

Насамперед зазначимо, важливими у процесі розвитку критичного мислення є активна позиція студентів, їх не байдужість, вміння аналізувати, узагальнювати, аргументовано доводити та відстоювати свою позицію. Цікавими виявилися дані експерименту, який ми запропонували студентам. Ми свідомо підбрали тестування, яке лише опосередковано стосувалося курсу (питання, які спеціально не розглядалися і не виносилися на самостійне опрацювання), при цьому значно обмежили час і

запропонували цю форму на лекції без будь-яких попереджень (зазначимо, що студенти ознайомлені з основними завданнями курсу, структурою, формами роботи та контролю тощо). Однак, перед початком запитали: «Чи не має у Вас запитань?», але жоден студент не піддав сумніву таку форму роботи і після проходження тесту на це ж запитання лише троє з сорока студентів звернули увагу на те, що були деякі незнайомі питання. Частково таку ситуацію можемо пояснити сучасними умовами і їх негативним впливом на студентів: карантин, дистанційне навчання, воєнний стан. На нашу думку, це «дзвіночок», який вказує на наявність проблеми невміння відстоювати свою позицію та права.

Показово, що формування критичного мислення може відбуватися лише за певних умов. Насамперед, це розуміння того, що можливі різні варіанти розв'язання тих чи інших завдань. У цьому контексті добре зарекомендувала себе методика Р4С (Philosophy for Children), що насамперед демонструє індивідуальність і неповторність кожного, розвиває гнучкість мислення, сприяє вмінню формулювати судження, запитання. Студенти навчаються прислухатись до думок інших і одночасно критично їх сприймати, оцінювати і аналізувати; формується вміння вести діалог та дискутувати, аргументувати свою позицію. Для обговорення пропонуємо фрагменти педагогічних статей, відеофрагменти. Також студенти мають можливість самостійно підібрати матеріал для обговорення до тієї чи іншої теми. Прикметно, що у процесі використання методики, змінюється якість запитань: студенти розуміють, що більш цікавими для обговорення є проблемні запитання, ті, які спрямовані на встановлення причиново-наслідкових зв'язків, спонукають до роздумів. А також студенти бачать, що при розгляді одних і тих же ситуацій, у них виникають різні запитання, вони звертають увагу на різні факти.

Розв'язуючи педагогічні ситуації, ми акцентуємо увагу на тому, що немає єдино правильного варіанту, ефективність використаних методів впливу та форм залежить від особистих якостей педагога, особливостей дітей, конкретної ситуації, відносин, що склалися до цього тощо.

Уміння аналізувати, без якого неможливий розвиток критичного мислення, формуємо у студентів пропонуючи їм завдання: «Підібрати список літератури до конкретної теми», а тоді «Проаналізувати наукові статті». Отже, насамперед, вчимо працювати з науковою літературою, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки, висловлювати власну позицію. На парах з історії педагогіки аналізуємо софізми, пропонуємо студентам логічні завдання зі шкіл Стародавнього Риму, аналізуємо катехізичні питання епохи Середньовіччя та проводимо аналогії та здійснюємо порівняльний аналіз.

Таким чином, розвиваючи критичне мислення студентів ми навчаємо їх аналізувати інформацію, виробляти вміння бачити змістові помилки й логічні недоліки у висловленнях, давати оцінку запропонованим твердженням, обирати аргументи для доведення власних думок чи спростування отриманої інформації, формуємо здатність формулювати обґрунтовані висновки, приймати самостійні рішення та прогнозувати результати – вміння, які є необхідними для підготовки кваліфікованих фахівців і розумних, свідомих громадян суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати: [науково-методичний посібник] / Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Сущенко І. М.; наук. ред. О. І. Пометун. Х. : Основа, 2007. 190 с.
2. Громова Н. М. Психологічні особливості установки на критичне мислення. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 10, Вип. 27. С. 79-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_10_27_9 (дата звернення 02.05.2022)
3. Козаченко Н. Критичне мислення: філософія та педагогіка. *Актуальні проблеми духовності*. 2021. Вип. 22. С. 251-271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdu_2021_22_15 (дата звернення 30.04.2022)
4. Критичне мислення: ключові характеристики та вправи для його розвитку. URL: <http://etwinning.com.ua/content/files/659841.pdf> (дата звернення 29.04.2022)
5. Пометун О. Розвиваймо критичне мислення як наскрізне уміння у навчанні історії / О. Пометун, Н. Гупан. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Вип. 27. С. 92-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2019_27_17
6. Радченко О. Я., Вихор С. Т. Формування soft skills студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін в умовах дистанційного навчання. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Тернопіль, 28 квітня, 2022).
7. Герно С. О. Розвиток критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 275 с.
8. Тягло О. В. Критичне мислення: навчальний посібник. Х.: Вид. група «Основа», «Триада +», 2008. 192 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/322318143_Kriticne_mislenna (дата звернення 01.05.2022)
9. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Питер, 2000. 512 с.
10. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій: автореф. дис. канд. пед. наук. Харків, 2005. 24 с. URL: <http://webmail.dissert.com.ua/formuvannja-krytychnoho-myslennja-studentiv-vyshchukh-navchalnykh-zakladiv-zasobamy.html> (дата звернення 29.04.2022)

Галина ГРУЦЬ

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hrutsg@ukr.net*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У НОВИХ ІСТОРИЧНИХ УМОВАХ

За останні 30 років у житті українського суспільства відбулися кардинальні зміни. Вони були масштабними, суперечливими, драматичними й навіть трагічними. За цей історичний відрізок часу країна здійснила колосальну трансформацію, пройшовши надскладний шлях від тоталітарної системи до формування нового демократичного співтовариства та держави. Транзитний період супроводжувався фундаментальними потрясіннями: безробіття, інфляція, втрата політичних та моральних орієнтирів, деморалізація суспільства. Утім Україна не стояла на місці: чимало ентузіастів-активістів усупереч несприятливим обставинам творили дива й робили громадянське суспільство в країні пружним і дієвим. Наприклад, помаранчева революція, прагнення українців до Європейського Союзу (події Євромайдану). Нові стандарти встановлював передовий український бізнес. А ледь не в кожній ділянці суспільного життя з'являлися осередки, які діяли у згоді з етичними принципами, із загальнолюдськими та національними цінностями. Але, на жаль, актуалізувалася пересторога Івана Франка: «Бо приходить велика доба, і горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими і неприготованими!» Війна з росією змінила суттєво систему цінностей багатьох українців, і, звісно, вплинула на свідомість студентської молоді, на формування ціннісних орієнтирів студентства.

Окремі питання життєвих цінностей українських студентів вивчалися вітчизняними вченими М. Бліхар, І. Бурцевою, М. Євтухом, О. Сухомлинською, П. Ігнатенко, Н. Лапіним, Л. Беляєвою, Т. Бутківською, О. Подольською, А. Кавалеровим та ін. Трансформацію ціннісних орієнтацій у суспільстві розглядали О. Горбань, Л. Добровольська, О. Злобина, К. Коник, Т. Купрій, Л. Овсянкін, С. Резнік, В. Тихонович, І. Третякова, Н. Прохорова, Ю. Шайгородський та ін. Сьогодні ці питання знову актуалізуються.

Події, що відбуваються нині у матеріальному, духовно-моральному та соціокультурному просторі суспільства, дозволяють говорити про те, що висока динаміка розвитку нових цінностей пояснюється агресивною

політикою путінської росії. Таким чином, українське студентство перебуває у такому соціальному просторі, який більшою мірою стимулює їх відкритість для змін. Так, у молодих людей формуються нові погляди, докорінно змінюється система цінностей: базові життєві цінності доповнюються прозахідними: свобода слова, незалежність ЗМІ, захист прав людини, рівні умови для всіх, побудова суспільства турботи й справедливості, боротьба мир, повага до людської гідності, свобода, захист країни від зазіхань агресора. Перераховані цінності доповнюються тими, які проклали українські Майдани. Це – самоорганізація на основі чітко усвідомлених обов'язків, українська демократична традиція, базована на громадах. Це – «єдність у багатоманітті», коли ми погоджуємося бути різними за нашими вподобаннями, але залишаємося єдиними й солідарними за нашими цінностями.

Що це за цінності? Вони протилежні до антицінностей, які пропагує кремль, тобто спираються на людську гідність, вірність правді, взаємній пошані, готовності до розважливості та справедливості. Саме за ними мають упізнати, що ми – не росія. Згадаймо, ці етичні принципи принесли нам успіх на трьох українських Майданах, оскільки саме вони уневажили тодішні кремлівські сценарії. Тому нам необхідно спертися на них і сьогодні, щоб здобути перемогу у війні з рашистами. Ці ціннісні орієнтири і такий спосіб життя сьогодні молодь вважає взірцем для наслідування.

Саме тому вважаємо, що ключовим завданням на державному рівні нині є виховання патріотично налаштованої молоді із чітко вираженим національним обличчям, з незалежним критичним мисленням. Молоді, яка володіє творчим світоглядом, професійними знаннями, що демонструють високу культуру, у тому числі культуру міжнаціонального спілкування, відповідальність та здатність приймати самостійні рішення, націлені на підвищення добробуту країни, народу та своєї сім'ї. Вищезазначене посилює необхідність збереження значимості основ української традиційної культури, знання та поваги до історії, духовних цінностей багатонаціонального народу України, унікального досвіду відповідальності українських громадян за свою країну, її майбутнє, зрештою, за майбутнє всього світу.

Будучи органічно вбудованими у духовно-культурну тканину суспільства, цінності виступають носіями згорнутого, лаконічного та доступного сприйняття суспільного досвіду. Вони відображають перевірені та апробовані історією життєво важливі потенціали, норми, зразки поведінки та світогляду етносу, нації, суспільства загалом. Цінності – це вироблені самою історією орієнтири та пріоритети внутрішнього

облаштування суспільства вони забезпечують його стійкість і єдність, наступність, тяглість поколінь, зв'язок часів і можливість руху в майбутнє. Г. Груць зазначає: «Морально-духовна зрілість особистості, сформованість її ціннісних орієнтирів є запорукою успішності її діяльності на благо своє й усього суспільства. Позаяк те, наскільки людина усвідомила свої інтереси, потреби, цінності й можливості, обумовлює розширення і розвиток ціннісно-сислової сфери, розвиває здатність і впевненість у продуктивності своїх дій» [4, с.215] на благо країни.

Отже, трансформація ціннісних орієнтацій розглядається як процес перетворення внутрішньої основи існуючої системи цінностей, що характеризується якісними змінами її системоутворювальних елементів на основі інтересів політичної та інформаційної влади і суспільства з урахуванням особливостей менталітету та традиційної культури.

Останнім часом низка ціннісних орієнтирів студентської молоді переживає суттєву трансформацію, при цьому на рівні функціонування соціальних інститутів часто зберігаються традиційні цінності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми // Вісник Львівського університету. Львів, 2011. Вип. 5. С. 116-125.
2. Груць Г. М. Любов як головна цінність формування особистості студентів. II Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід». Збірник тез. Тернопіль, 18-19 червня 2020, С. 89-92.
3. Груць Г. Релігійно-духовні цінності як умотивовані потреби розвитку особистості студентів: історичний аспект. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». Актуальні питання. HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers. Випуск 35. Том 2. ISSUE 35. VOLUME 2. С. 238–247.
4. Груць Г. Ціннісно-сислові основи сучасного освітнього процесу: постановка проблеми. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка. / Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 214-218.

Лариса ХОХЛОВА

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
larysa_khokhlova@tntu.edu.ua*

Надія ХОМА

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
Тернопіль, Україна
nadiiakhoma@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АНАЛІТИКІВ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Актуальність теми. В основі всіх визначень аксіології є поняття «цінності», як вираження значення об'єктів зовнішнього світу. Поняття цінність завжди тісно пов'язане з поняттями «значення», «потрібність», «інтерес. Системи цінностей, які сьогодні існують, відображають ціннісне відношення людини до проявів приватного та суспільного життя. Формування системи цінностей у молоді відбувається на основі ціннісних орієнтацій. Вони допомагають розуміти мету своєї діяльності та способи досягнення даної мети. Система цінностей формує свідоме відношення до своєї професії та ролі в майбутній професійній діяльності. Перспективи нашого дослідження передбачають використання аксіологічного підходу до професійної підготовки майбутніх аналітиків суспільних процесів при опануванні курсу «Основи вищої математики».

Виклад основного матеріалу. Введений у дію освітній стандарт за напрямом підготовки «Аналітика суспільних процесів» висуває підвищені вимоги до рівня знань та компетенцій майбутніх випускників історичних факультетів у сфері використання інформаційних технологій та математичних методів у історичних дослідженнях. Сучасний бакалавр історії повинен вміти використовувати у своїй професійній діяльності «базові знання в галузі основ інформатики, елементи природничо-математичного знання». У їх освоєнні чільне місце займає курс «Основи вищої математики». Необхідною частиною навчального процесу в рамках цього курсу є знайомство з наявним досвідом застосування комп'ютерних технологій та математичних методів у конкретних роботах сучасних істориків та набуття практичних навичок застосування того чи іншого методу з урахуванням досвіду класичних на сьогоднішній день досліджень у даній галузі. Це сприятиме, на нашу думку, формуванню здатності

самостійно планувати, організовувати та здійснювати аналітичне дослідження з елементами наукової новизни та практичної значущості у різних галузях суспільного життя.

Вивчення математичних методів доцільно починати з ознайомлення з історичними та теоретичними аспектами їх зародження, поступово аналізуючи основні етапи становлення і розвитку та виокремлення основних категорій. Різновидом математичних методів є статистичні методи. Варті уваги дослідження Ю. Муромцевої[1], яка використовує вказані методи в демографічному прогнозуванні (процесах відтворення населення як в Україні, так і світовому масштабі). Цікавими будуть для майбутніх фахівців приклади застосування статистичних методів для оцінювання механічного руху населення (внутрішніх і зовнішніх міграцій), що особливо актуальним є на сьогодні для багатьох країн світу [3].

У 1980-х рр. відбулося вдосконалення методології історичних досліджень, яке привело до появи нового методу - математичного моделювання історичних процесів та явищ та появи нового міждисциплінарного напрямку - кліометрики. Велике значення у становленні даного напрямку відіграли дослідження українських кліометрів.

Можна виділити наступні напрями, якими займаються українські кліометри[2]:

- теоретичні основи та методологічна база досліджень з джерелознавства;
- моделювання процесу розвитку теоретичної історіографії;
- математичні методи аналізу масових джерел;
- контент-аналіз історичних джерел;
- математичне моделювання історичних явищ та процесів;
- методика викладання кліометрики.

Висновки. Слід сказати, що математичні методи є досить ефективними при аналізі масових джерел в історичних дослідженнях. На даний час відкриваються нові перспективи у застосуванні названих методів в освітньому процесі у зв'язку з виникненням нової галузі інформатики та появою у вищих навчальних закладах дисципліни – «Історична інформатика». На нашу думку, це сприятиме удосконаленню професійної підготовки та формуванню системи цінностей, необхідних для підвищення рівня фахової компетентності майбутніх спеціалістів з аналітики суспільних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Муромцева Ю.І. Внутрішньо переміщені особи в Україні. *Економіка*. 2015. вип. 15. С. 124-131.

2. Польовий М., Святець Ю. Короткий нарис історії української кліометрики.
URL:https://uamoderna.com/images/archiv/27-2020/27_183_212%20Mykola%20POLOVYI_compressed.pdf
3. Статистика: підручник / С. С. Герасименко, А. В. Головач, А. М. Єріна та ін.; Київ: КНЕУ, 2000. 467 с.

Ігор БОЧАР

*кандидат технічних наук, доцент Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
igorbochar8414@ukr.net*

Оксана БОЧКОР

*магістрантка,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

В умовах дистанційного навчання перед навчальними предметами «Культура безпеки» та «Основи охорони праці» поставлені наступні завдання: формувати необхідні елементи техніко-технологічних та організаційно-економічних знань, формувати фахові та спеціальні уміння, основи професійної та екологічної культури, вміння до співробітництва в трудовому колективі, розвивати творчу ініціативу, навички технічного мислення, формувати порядність, чесність, ініціативність, діловитість та підприємливість. Згідно розроблених навчальних програм поставлена мета – оптимально поєднати теоретичний матеріал та практичну діяльність майбутніх фахівців потребує певних корегувань.

Такі завдання можна досягати якщо у процесі дистанційного навчання використовувати інтерактивні технології. Тобто, такі технології навчання, які може використовувати сучасна педагогіка у поєднанні з інноваційними методами навчання. При цьому використовуючи традиційне навчання щоб забезпечувати засвоєння студентами нові знання і вміння, розвивати творче мислення, реалізовувати науковий потенціал, формувати необхідні фахові компетенції.

Використовуючи інтерактивні технології, як вважають науковці, викладачі, методисти, можуть сприяти інтересу та мотивації до вивчення певного предмету, збільшувати рівень активності та вміння до самостійної роботи студентів, забезпечувати розвиток навичок аналізу, критичного

мислення, стимулювати появу комунікацій. Запровадження інтерактивних технологій у дистанційний навчальний процес дають змогу набагато якісніше засвоювати нові знання, вміти правильно формулювати власне бачення і власну думку, правильно їх висловлювати, вміти доводити, проводити аналіз інформації отриманої з різних сучасних джерел, і що над важливо вміти прислухатися до думки інших. Особливості інтерактивного дистанційного навчання передбачають інтерактивні методи, прийоми роботи, навчальні вправи, які суттєво відрізняються формами організації навчального процесу студентів, більшими можливостями вирішувати різні дидактичні завдання, але мають єдиний підхід, суть якого полягає у співробітництві, активній взаємодії та комунікації майбутніх фахівців.

Використовуючи інтерактивні технології у дистанційному навчанні процеси організовуються таким чином, коли усі студенти задіяні в навчальній і трудовій діяльності в залежності від того, що вони засвоїли. Побудова спільної діяльності студентів у процесі дистанційного навчання, засвоєння нової навчальної інформації означає, що кожен виконує свій особистий індивідуальний внесок, при цьому постійно відбувається обмін набутими знаннями, новими ідеями, способами вирішення проблем. Спостерігається важлива умова взаємної допомоги в атмосфері доброзичливості, що забезпечує набуття не лише нових знань, але і розвиток пізнавальної діяльності.

Цікавим є те, що інтерактивні технології навчання мають властиві тільки їм організаційні, педагогічні та дидактичні особливості, які заставляють звертатися до них у тих випадках, коли потрібно досягнути конкретної навчальної мети. Такі технології можуть бути рекомендовані для актуалізації опорних знань студентів, оволодіння новим матеріалом, закріплення набутих знань, підведення підсумків на заняттях з обговоренням одержаних результатів та результатів практичних робіт. При виборі інтерактивного методу навчання педагог повинен враховувати вікові особливості студентів, досвід роботи в групах. Використовуючи певні інтерактивні методи потрібно скласти систему або технологію для логічного впровадження у дистанційний навчальний процес і обов'язково враховувати алгоритм нарощування складності завдань.

Якщо йти шляхом від найпростішого у проведенні і сприйнятті студентами, то рекомендованим буде метод «мікрофону». Суть його полягає в тому, що відбувається групове обговорення де кожен лаконічно і швидко висловлює свою власну думку і бачення. Говорити має право той в кого в руках чисто символічний мікрофон. Коментувати та оцінювати відповіді заборонено. Коли студент висловлює свою думку інші учасники

не мають права перебивати, оголошувати свою версію, час відведений на відповідь не може перевищувати одну хвилину, на завершення педагог узагальнює сказане і підводить підсумок.

Метод «мікрофону» можна поєднувати з прийомом «незавершене речення». Працюючи за такою методикою у студентів появляється можливість подолати стереотипи, вільно висловлювати свою думку до запропонованої тематики, набувати навиків вміти говорити дуже коротко, переконливо і по суті. Коли використовується велика кількість думок, як показали спостереження, значно активізується робота студентів. Метод «мікрофону» рекомендовано використовувати на різних етапах дистанційного навчального процесу.

Запропонований метод «мікрофону» можна використовувати на різних етапах навчального дистанційного заняття. Враховуючи набутий досвід рекомендовано до застосування під час активації опорних знань, підвищення рівня мотивації, закріплення набутих знань, коли відбувається вирішення технічних і технологічних задач, а також під час рефлексії.

Початкові етапи навчального процесу за розробленою методикою, з метою економного використання часу навчання, запропоновано дозволяти студентам, які ще неготові до висловлювання, передавати мікрофон наступному учаснику. Метод «мікрофону» рекомендовано використовувати як прийом і одночасно бути складовою сучасних інтерактивних технологій.

Наступним широко розповсюдженим методом інтерактивного процесу дистанційного навчання, який дуже часто використовують педагоги і не тільки, є «мозковий штурм». Суть його полягає у тому, що для вирішення і розв'язання певних творчих завдань або проблем створюються окремі групи, можемо їх назвати експерти або генератори, що проводять творчий пошук.

Перед генераторами або експертами поставлено головне завдання – запропонувати максимальну кількість ідей та бачень розв'язання проблеми, включаючи нереальні на перший погляд і фантастичні за баченням. Ведучий занотовує ідеї на дошці або веде протокол із відміткою авторства. Перед експертами поставлене завдання провести максимальне оцінювання ідей генераторів, наприклад за 100 бальною шкалою. Запропоновані генераторами ідеї вивчаються дуже детально, аналізуються і розглядаються всі варіанти практичної реалізації. Бувають ситуації, коли робота генераторів неефективна і поставлене завдання невирішене, тоді склад груп майже повністю міняється і проводиться повторний «мозковий штурм».

Проведений «мозковий штурм» заставляє студентів максимально активізувати уявлення, проявляти творчу активність, вільно висловлюватися і жартувати. Запропонований метод найбільш доречно використовувати студентами при вивченні дисциплін «Культура безпеки» та «Основи охорони праці».

Як показує практика методів інтерактивного навчання є багато, їх можна доповнювати і комбінувати, але вони не можуть вирішити усіх навчальних і виховних завдань дистанційного навчання.

Ярослав ЗАМОРА

*кандидат технічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
zamora@bigmir.net*

КРИТЕРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Розвиток і впровадження цифрових технологій (ЦТ) у різні сфери економіки України вимагає не лише постійного розвитку і підвищення рівня професійних навичок, але й оволодіння новими компетенціями. Впровадження ЦТ в усі сфери діяльності зумовлює необхідність безперервної освіти впродовж усього життя людини. З використанням цифрових технологій у професійній діяльності науково-педагогічних працівників (НПП) закладів вищої освіти (ЗВО) усе більш актуальним є рівень їх цифрової грамотності [1, с. 141; 2]. Під цифровою грамотністю розуміємо усвідомлене використання ЦТ у професійній діяльності, навчанні і соціальних комунікаціях.

Дослідженням формування цифрових компетентностей викладачів займалися Буйницька О., Горбатюк Р., Жалдак М., Кочарян А., Кузьмінська О., Морзе Н., Носкова М., Овчарук О., Смірнова-Трибульська Є., Спирін О., Триус Ю., Цідило І. та інші науковці.

Перед багатьма організаціями нині стоїть завдання систематичного підвищення кваліфікації своїх співробітників у сфері використання ЦТ через системи корпоративного навчання і додаткової освіти.

Метою статті є обґрунтування критеріїв визначення цифрових компетенцій науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Дослідивши використання цифрових технологій щодо проведення оцінювання знань студентів та різноманітності їх форм і методів, нами

встановлено 6 рівнів цифрових компетентностей науково-педагогічних працівників [1, с 143].

Цифрові компетенції співробітників різних організацій, зокрема й освітніх, можна поділити на професійні, соціальні та особистісні.

Професійні цифрові компетенції пов'язані з професійною діяльністю. У Європейській моделі цифрових компетенцій для освіти (DigCompEdu) виділено кілька напрямів щодо сприяння співробітникам освітніх організацій в освоєнні цифрових компетенцій, до яких входить «Розробка та використання моделей застосування цифрових технологій у викладанні та навчанні» [3].

Професійні цифрові компетенції НПП необхідні у таких напрямках діяльності, як організація освітнього процесу та управління ним; педагогічна практика; навчання; проведення оцінювання та контролю якості знань; створення та використання цифрових ресурсів; професійний розвиток; володіння нормативно-правовою базою використання ІКТ в освіті та ролі цифрових технологій у сучасній системі професійної підготовки.

Цифрові навички можна поділити на такі групи:

- базові цифрові навички, спрямовані на отримання доступу до цифрових сервісів і початок роботи з ІКТ;
- стандартні цифрові навички, що забезпечують осмислене та цілеспрямоване використання цифрових технологій та ресурсів;
- кваліфікаційні цифрові навички, що забезпечують отримання нових даних і знань на основі цифрових технологій, цифровізації освітніх процесів.

Для моніторингу та оцінки формування професійної цифрової грамотності працівників вищої школи пропонуємо критерії, які дозволяють визначити рівні їх досягнення.

1. Базовий: основною метою є отримання знань.

- базовий нижчий рівень досягнення – НПП проінформований про можливості ЦТ для використання їх у професійній діяльності;
- базовий вищий рівень досягнення – НПП проводить дослідження різних підходів та методів використання ЦТ у певних сферах професійної діяльності.

2. Стандартний: основною метою є засвоєння знань.

- стандартний нижчий рівень досягнення – розширення спектру розв'язуваних задач у професійній діяльності на основі використання ЦТ;
- стандартний вищий рівень досягнення – аналіз, обґрунтування й активне використання найбільш оптимальних ЦТ у професійній діяльності.

3. Кваліфікаційний: основною метою є створення знань.

– кваліфікаційний нижчий рівень досягнення – оновлення (реорганізація) своєї професійної діяльності на основі ЦТ;

– кваліфікаційний вищий рівень досягнення – інновації в професійній діяльності НПП на основі ЦТ.

Отже, проведення моніторингу цифрової грамотності науково-педагогічних працівників, а також періодичне вимірювання рівня їх ІКТ-компетентності допомагає діагностувати поточну ситуацію, розробляти та ефективно впроваджувати заходи щодо її покращення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Замора Я. П., Бурега Н. В. Рівні цифрових компетенцій викладачів ЗВО. Тенденції забезпечення якості освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 22 січня 2021 р). Дніпро : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 141–143. URL : <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2021/01/re-22.01.2021.pdf>.
2. Lavrentieva O., Horbatiuk R., Skripnik L., Kuchma O., Penia V. and Pahuta M. Theoretical and methodological bases of designing the educational institution information and consulting environment. Journal of Physics: Conference Series. Vol. 1840 (2021) 012060. URL : <https://iopscience.iop.org/issue/1742-6596/1840/1>
3. Programming document 2019–2021. The European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop) is the European Union's. URL : https://www.cedefop.europa.eu/files/4170_en.pdf.

Іван ГОЛОВАТЮК

*актор, Тернопільський академічний
обласний театр актора і ляльки,
Тернопіль, Україна,
ivan_holovatiuk@ukr.net*

Ольга ЯЦИШИНА

*кандидат педагогічних наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
o.yazchyshyna@tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ АРТ-ТЕРАПІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ціннісні орієнтири і цінності є одним із чинників, що визначають напрям розвитку сучасної освіти, цілі і завдання, що постають перед нею, а також найефективніші форми, методи і прийоми для досягнення цих цілей

і завдань. При цьому ціннісні орієнтири властиві як окремій особистості – в цьому разі вони визначаються як установки і елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом, так і іншим суспільним феноменам, як-от: освіті, вихованню, мистецтву тощо.

Ар-терапія перебуває, певною мірою, на перетині освітньої і мистецької галузей. За своєю суттю арт-терапія є лікуванням за допомогою мистецтва і творчості. Саме цим визначається низка цінностей і ціннісних орієнтирів арт-терапії в системі вищої освіти.

Перш ніж вдатись до детальнішого аналізу арт-терапевтичних цінностей в освіті, звернімо увагу на поняття цінностей і ціннісних орієнтирів (іноді – ціннісних орієнтацій).

Поняття «цінність» широко використовується у філософській та іншій спеціальній літературі. Цим поняттям позначають людське, соціальне і культурне значення певних явищ дійсності. У випадку особистих цінностей варто зазначити, що те, що для однієї людини є цінністю, інша людина може недооцінювати, або взагалі не вважати цінністю. Таким чином, цінність завжди суб'єктивна. За свідченням С. Матяж і А. Березянської, цінності з формальної точки зору поділяються на позитивні й негативні, абсолютні та відносні, суб'єктивні й об'єктивні. За змістом розрізняють речові цінності, логічні й естетичні [Матяж, с. 28]. Водночас ціннісні орієнтири (орієнтації) дослідниці визначають як сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка визначає спрямованість життєдіяльності людини.

За О. Целяковою, ціннісні орієнтації визначають:

- загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості;
- ієрархію індивідуальних вподобань і зразків;
- цільові і мотиваційні програми;
- рівень вподобань;
- уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості;
- ступінь готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [Целякова, с. 227].

Попри те, що науковці – філософи, психологи, соціологи – неодноразово звертались до аналізу цінностей і ціннісних орієнтирів, нині не існує єдиної класифікації цінностей. З одного боку, цінності асоціюють з власне цінністю, тобто грошовою вартістю предмета, з іншого – розглядають цінність як об'єктивну суть речей і явищ. Окрім того, цінності ототожнюються в науковому середовищі з поняттям блага, корисності для особистості, їх пов'язують із суб'єктивною значущістю предмета для

життєдіяльності людини, з його властивостями задовольняти потреби, інтереси, бажання [Матяж, с. 28-29].

Ціннісні орієнтири арт-терапії є тими стовпами, на яких базується арт-терапія й арт-терапевтична діяльність, зокрема й у галузі освіти. Закономірно, основою ціннісних орієнтирів арт-терапії є ціла низка цінностей, серед яких абсолютні, громадянські, сімейно-побутові, особистісні, колективістські і індивідуалістські цінності.

Серед конкретних цінностей арт-терапії психологи виокремлюють такі: абсолютну любов, свободу самовираження, підтримку без оцінок, пізнання себе і світу, інтерес до себе й до інших, насолода творчістю, гумор, легкість, невимушеність, здатність до подолання труднощів, управління стресом, посилення самовідчування тощо. Ці цінності визначають специфіку арт-терапевтичної роботи з особистістю в системі вищої освіти. Зокрема свобода самовираження передбачає, що учасник арт-терапевтичного сеансу отримує свободу щодо того, яким чином зобразити власні почуття – обмежень немає ані за змістом, ані за формою. Звідси впливає й інша цінність – пізнання себе і світу: студент заохочується до «копирсання» в собі, у своїх спогадах, думках, переживаннях з тим, щоб зобразити їх в малюнку, якщо ідеться про ізотерапію, або за допомогою будь-якого іншого арт-терапевтичного методу. Під час арт-терапевтичного сеансу учасники мають відчувати певне задоволення від процесу створення об'єкту творчості, лише за такої умови відбувається повне пропрацювання внутрішньої проблеми і арт-терапія здійснює найбільш ефективний вплив на духовну сферу особистості.

Таким чином, арт-терапія має потужний потенціал для роботи з внутрішнім світом здобувачів вищої освіти. Специфіка організації арт-терапевтичної роботи у вищій школі визначається її цінностями й ціннісними орієнтирами, які є, з одного боку, основою арт-терапії, а з іншого – визначають вектор її розвитку в тих чи інших соціальних обставинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матяж С.В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27–30.
2. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 38. URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf (дата звернення: 01.05.2022)

Богдан ЗДОЛЬНИК

викладач,

*Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет»*

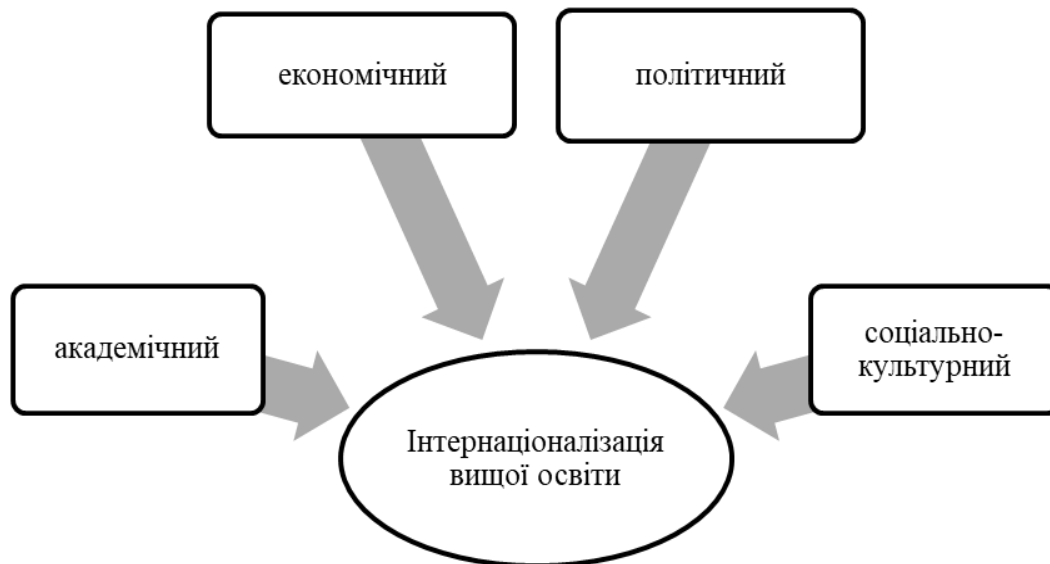
Київ, Україна

bogdan.zdolnyk96@gmail.com

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІТАЛІЇ ТА УКРАЇНИ В СФЕРІ ТУРИЗМУ

Нині країни-учасниці Болонського процесу (The Bologna process) та Європейського простору вищої освіти (ЄПВО, European Higher Education Area), вирізняються спільністю стандартів вищої освіти, уніфікованими специфіками систем вищої освіти, високою мобільністю серед науково-педагогічних працівників і студентів тощо, що сприяло активізації інтеграції процесів інтернаціоналізації вищої освіти як Італії, так і України.

Процеси глобалізації, що набули суттєвих масштабів на початку ХХІ століття відобразилися у вищій освіті країн-учасниць Болонського процесу у вигляді динамічного зростання інтернаціоналізації, що стала ключовим елементом реформування та розвитку вищої освіти в країнах ЄПВО [1]. На розвиток інтернаціоналізації вищої освіти країн ЄПВО, зокрема Італії вплинули такі чинники: академічний, економічний, політичний і соціально-культурний (рис. 1) [3].

Джерело: складено автором на основі: Chapter 4. Internationalisation of higher education in Italy [3].

Рис. 1. Чинники інтернаціоналізації вищої освіти Італії

Зазначені на рисунку 1 чинники інтернаціоналізації вищої освіти Італії демонструють, які процеси відбуваються в італійській системі вищої освіти та можливі нововведення, зокрема [3]:

- інтеграція особливостей навчальних програм інших країн-учасниць ЄПВО;
- зростання можливостей мобільності студентів під час освітнього процесу;
- викладання освітніх дисциплін англійською мовою;
- формування навчальних курсів та програм з орієнтиром на іноземних здобувачів вищої освіти;
- обмін напрацювань щодо розроблення навчальних планів та програм;
- започаткування програм міжнародних освітніх фондів;
- залучення новітніх педагогічних методик та навичок для підвищення якості надання освітніх послуг;
- розширення інтернаціонального контингенту науково-педагогічних працівників;
- організація та проведення міжнародних наукових конференцій;
- налагодження співпраці з іноземними вченими у дослідницькій діяльності та проєктах;
- реалізація Лісабонської конвенції про визнання іноземних кваліфікацій тощо.

Можна ствердити, що інтернаціоналізація вищої освіти Італії та країн-учасниць ЄПВО є складовою налагодження тісних коопераційних зв'язків між країнами, укладання міжакадемічних угод ЗВО, створення грантів на здобуття вищої освіти тощо, які знаходяться під патронатом Міністерства зовнішніх справ Італії (Ministero degli affari esteri e della cooperazione internazionale) [4]. За даними наукового консорціуму Cinesca, італійськими ЗВО зареєстровано близько одинадцяти тисяч міжуніверситетських угод про співпрацю, що є свідченням надвисоких темпів інтернаціоналізації в країні [4; 5].

З-поміж п'яти італійських університетів (SAPIENZA Università degli Studi di Roma «La Sapienza», Università degli Studi di Roma «Tor Vergata», Università degli studi di Genova, Università degli Studi di Perugia та Università degli Studi di Catania), що здійснюють підготовку майбутніх фахівців сфери туризму, відповідно до загальноуніверситетського рейтингу Shanghai Academic Ranking of World Universities станом на 2021 рік сформовано низку освітніх програм (туризму зокрема), які передбачають навчання

іноземних студентів англійською мовою, а також інтегрування міжнародних програм Erasmus+ тощо [7].

В Україні процеси інтернаціоналізації вищої освіти характеризуються меншими темпами та результатами ніж в Італії, проте в рамках стратегії Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі Нацагенство) вказується, що послуги вищої освіти України на основі бенчмаркінгу (зокрема ОП) будуть орієнтовані на країни ЄПВО, залучатимуть досвід цих країн та враховуватимуть специфіку забезпечення функціонування вищої освіти шляхом поглиблення процесів інтернаціоналізації української вищої освіти [8]. Станом на 2021 рік Нацагенство запротоколювало близько 6 тис. угод з іноземними ЗВО, що сприяє підвищенню мобільності студентів та науково-педагогічних працівників, впровадженню міжнародних програм обміну студентами, а також залученню іноземних викладачів для забезпечення освітнього процесу в українських університетах тощо [8].

Висновки. Підготовка фахівців в сфері туризму в Італії та зокрема в Україні стратегічно вмотивована на інтернаціоналізаційні аспекти, оскільки залучення до навчання іноземного контингенту студентів, впровадження міжнародних навчальних програм, досягнень світової науки в освітню діяльність ЗВО, забезпечення закордонних баз практики здобувачам вищої освіти є підтвердженням факту динамічних процесів інтернаціоналізації, відповідного підвищення рейтингів цих ЗВО, підвищення рівня якості надання послуг вищої освіти в Італії та Україні тощо.

Хоча процеси інтернаціоналізації вищої освіти Італії та України є динамічними слід зауважити на нове розуміння інтернаціоналізації як проблеми після військової агресії Росії проти України та актуалізації розробки подальших наукових розвідок в цій площині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Internationalization of Higher Education. URL: <https://www.ojed.org/index.php/jis/article/view/1893> (дата звернення: 15.03.2022).
2. The Bologna Process and Internationalization – Consequences for Italian Academic Life. URL: https://www.researchgate.net/publication/236629005_The_Bologna_Process_and_Internationalization_-_Consequences_for_Italian_Academic_Life (дата звернення: 15.03.2022).
3. Chapter 4. Internationalisation of higher education in Italy. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2718f34-en/index.html?itemId=/content/component/b2718f34-en> (дата звернення: 16.03.2022).
4. University internationalisation policy. URL: <https://www.esteri.it/en/diplomazia-culturale-e-diplomazia-scientifica/cultura/universita/> (дата звернення: 16.03.2022).
5. Cineca. URL: <https://www.cineca.it/> (дата звернення: 16.03.2022).

6. The state of internationalisation in Italy. URL: <https://www.eaie.org/blog/the-state-of-internationalisation-in-italy.html> (дата звернення: 17.03.2022).
7. Shanghai Academic Ranking of World Universities 2021. URL: <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2021> (дата звернення: 17.03.2022).
8. Про інтернаціоналізацію. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/04/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/> (дата звернення: 17.03.2022).

Ганна ПРОЦИК

*аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
anya_protsik@ukr.net*

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Контроль, оцінювання, діагностика знань являються важливими структурними компонентами навчального процесу. Головна мета контролю, як дидактичного засобу для управління навчанням, є забезпечення ефективності формування у студентів знань, умінь та навичок, стимулювання навчальної діяльності та активності, формування потреби до самовдосконалення та самоосвіти. Для викладача оцінювання знань студентів являється показником ступеню відповідності умінь та навичок студентів цілям та завданням з певного предмета.

Окрім того, контроль знань студентів дає можливість викладачу визначити наскільки ефективними в навчальному процесі є обрані ним форми, методи та засоби навчання, з'ясувати глибину засвоєних знань з теми та готовність до сприймання нової інформації. Реформування системи освіти, яке відбувається безперервно, передбачає і певне переосмислення системи оцінювання знань. Якщо говоримо про студентоцентроване навчання та гуманність, відповідно до нового педагогічного віяння, де суб'єктом навчання є студент, то саме він у першу чергу має оцінювати перебіг та результативність засвоєння знань. У 21 ст. змінилась і сама мета оцінювання, адже якщо раніше оцінювання було показником успішності студента в опануванні певними знаннями, уміннями та навичками то зараз – виступає і певним інструментом навчання.

Розкриваючи тему контролю та оцінювання необхідним є вказати підтеми, дотичні до обраної: принципи оцінювання, функції оцінювання, завдання оцінювання, види оцінювання, вплив оцінювання, психолого-педагогічні аспекти оцінювання, умови ефективності контролю, роль викладача в системі оцінювання, традиційні та альтернативні методики контролю, помилки в оцінюванні, самооцінювання, методи оцінювання «вчора» і «сьогодні».

Однозначним є той факт, що оцінювання повинне здійснюватися з дотриманням певних вимог, структуровано, сплановано, відповідно до освітніх принципів. Дидакти вищої школи Алексюк А.М., Норман Е., Гронлунд та ін. виділяють такі принципи оцінювання: об'єктивність, систематичність і системність, відкритість (наочність), диференційованість, плановість [1, с. 12]. Важливим є розуміння функцій оцінювання, основними з яких є: навчальна, виховна, розвивальна, діагностико-коригуюча, функція стимулювання та мотивації, функція управління навчальним процесом [1, с. 33].

Традиційними педагогічними методами контролю є: усний контроль (метод запитань, сприяє розвитку вміння мислити, грамотно та логічно висловлювати думки); письмовий контроль (сприяє культурі писемного мовлення, самостійності студента, менш часозатратний відносно усного); графічний контроль (побудова студентами таблиць, схем, графіків, діаграм, що сприяє вмінню систематизувати інформацію, узагальнювати, мислити просторово); тестовий, програмований контроль; практичний контроль (практична діяльність студента, застосування теоретичних знань на практиці, адже практика відіграє спонукальну роль у процесі навчання).

Альтернативним методом оцінювання є модульно-рейтингова система оцінювання. Протягом навчального семестру знання студентів оцінюються через поточний контроль (робота студентів на колоквіумах, практичних, лабораторних, семінарських заняттях, виконання індивідуальних завдань); модульний контроль (оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу певного модуля); семестровий (підсумковий) контроль (проводиться у формі модульно-семестрового екзамену, диференційованого заліку чи заліку). Рейтингова система оцінювання активізує самостійну роботу студента, мотивує навчальну та пізнавальну діяльність, незалежне залікову чи екзаменаційну оцінку від вдалої чи невдалої відповіді студента, підвищує об'єктивність оцінювання, систематизує процес навчання, дає можливість викладачеві до індивідуалізації та диференціації підходів до навчання [3, с. 148]. За результатами поточного, модульного та семестрового контролів студенту виставляється підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою (шкалою ECTS).

Щербак О.І. у своїй праці «Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень» [4, с. 20] порівнюючи методи оцінювання «вчора» і «сьогодні» пише про те, що двадцять років тому в основному оцінювали письмові роботи, усний виступ (біля дошки або з місця) та відповіді на екзаменах, а вчитель був єдиним джерелом не лише отримання, але й оцінювання знань. У сучасних ЗВО процедура оцінювання істотно змінилася, хоча і залишились тести, контрольні роботи та усні відповіді. Проте окрім зазначених методів оцінювання з'явилися нові – оцінка студентами один одного, в той час, як вчителі надають зворотний зв'язок (пропозиції та коментарі з приводу робіт); самооцінювання діяльності (рефлексія процесу навчання); «форми» з критеріями оцінювання (допомагають усвідомити та зрозуміти в подробицях і деталях передбачувані результати навчання та проєктної діяльності). Окрім цього, необхідно щоб вчитель оцінював також участь студента у навчальній діяльності, а саме – активність на заняттях, готовність до співпраці та відповідальності, дотримання правил обміну думками та інших норм поведінки на парі.

Для досягнення педагогічного очікуваного результату через оцінювання необхідно чітко сформулювати для студента короткострокові цілі навчання, оскільки короткострокові цілі мають більшу мотиваційну дію чим розуміння майбутньої далекої користі. Очікуване оцінювання стимулюватиме навчальну діяльність, мобілізуватиме на виконання навчальних завдань, що будуть оцінюватись. Вчасна зворотна інформація (feedback) підкаже, що потрібно доопрацювати, щоб ефективніше виконати наступні завдання [1, с. 23].

Суттєве значення має психологічна роль оцінки, психолого-педагогічний аспект в оцінюванні, оскільки оцінка виконує функцію стимулювання успішності для студента. Гуманістична педагогіка вимагає від викладача коректності та поваги до студента, уваги до його емоційної сфери, недопустимість грубості, агресії, особистої неприязні, некоректності незалежно від рівня знань студента.

До основних помилок при оцінюванні відносяться: помилка «великодушності» (завищування оцінок, поблажливість); помилка «контрасту» (коли організований студент контрастує з неорганізованим викладачем, і викладач як наслідок ставить такому студенту вищий бал); помилка «близькості» (полягає в тому що викладачу складно після високої оцінки ставити студенту «контрастну» низьку оцінку і він її завищує), помилка «ореолу» (пов'язана з упередженістю, позитивно оцінувати тих студентів до яких особисте ставлення викладача позитивне і навпаки) та ін. [1].

Науковець Кузьмінський А.І. [2, с. 416] говорячи про необхідність об'єктивності оцінювання знань студентів зауважує, що важливо щоб на

визначення нормативів оцінювання не впливали побічні чинники (вимоги ректоратів, деканатів щодо недопущення «відсіву» студентів, як наслідок заниження вимог і завищення оцінок, і як побічний ефект – підготовка некваліфікованих фахівців).

Отже, підсумовуючи тему контролю та оцінювання знань студентів зазначимо, що вони дійсно являються ціннісною складовою навчального процесу, адже покликані забезпечити ефективність формування знань умінь та навичок студентів, стимулювати та заохотити навчальну діяльність та навчальну самостійність. Викладач при оцінюванні, маючи на «озброєнні» як традиційні методи, так і альтернативні, повинен вдумливо і чітко підходити до їх вибору, бути принциповим, враховувати психолого-педагогічні аспекти, уникати помилок, поважати студента та його знання, стимулювати до росту та розвитку.

Оцінювання для викладача – це індикатор ступеня та якості засвоєння інформації студентами, а для студента оцінювання – це можливість резюмувати вивчене, тим самим створюючи підґрунтя для нового.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Канівець Т.М. Основи педагогічного оцінювання: [навчально-методичний посібник]. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 102 с.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. К.: Знання, 2005. 486 с. (Вища освіта ХХІ століття)
3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посіб. К.: Вища шк., 2005. 239 с.
4. Щербак О. І., Софій Н. З., Бович Б. Ю. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень: Навчально-методичний посібник / За наук. ред. О. І. Щербак. Івано-Франківськ, «Лілея-НВ», 2014. 136 с.

Мирослава ВІННИЧУК

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

vinntu26@elr.tnpu.edu.ua

ОСВІТНІЙ ДІАЛОГ ЯК МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ

У наш час високих технологій, надзвичайно швидкого інформаційного потоку відбуваються фундаментальні зміни у світосприйнятті та системі цінностей людей. Освіта – одна з найчутливіших до таких змін суспільна структура, бо є своєрідним мостом між мудрістю минулого і зверненнями майбутнього. У зв'язку з цим виникає необхідність врівноваження

можливостей, які надає система освіти, до потреб і запитів сучасної людини.

Зараз уся Україна знаходиться в умовах ціннісних перебудов, тригером для яких стала повномасштабна війна. Сьогодні, як ніколи раніше важливо, щоб освітнє середовище сприяло становленню особистості майбутнього фахівця в єдності мисленнєвого, емоційного і ціннісного компонентів. Орієнтації на механічне засвоєння інформації недостатньо, про що В. Кремень пише так: «Поки людина творить акт порівняння зовнішніх предметів, що не стосуються її, і не залучає саму себе до акту порівняння – вона не мислить» [1].

У процесі мислення не може брати участь індивід, як біологічна істота, тут необхідна залученість особистості, внутрішнього «Я» людини. Ця внутрішня реальність знаходить відображення в поведінці, звичках, переконаннях, очікуваннях та інтересах, що у своїй сукупності є особистісними цінностями людини. Саме з цього освіта має починатись, і водночас, бути на це спрямована.

Оскільки студент починає свою професійну підготовку не з чистого аркуша, а на основі досвіду навчання у школі, розглянемо цінності в освіті у широкому значенні. Науковці виділяють два загальні підходи до виховання цінностей, описаних у літературі. Перший – це традиційний підхід: передача моралі суспільства через виховання характеру, безпосереднє навчання та використання нагород і покарань. На противагу цьому, прогресивний або конструктивістський підхід наголошує на активній побудові дітьми (тими, хто навчається, у більш широкому розумінні концепції) морального відчуття та розвитку особистої прихильності до принципів справедливості та турботи про добробут інших через процеси соціальної взаємодії та морального дискурсу. Якщо традиційний підхід спрямований на навчання та дисциплінування учнів для того, щоб вони розвивали чесноти (чесність, працьовитість, доброта, патріотичність, відповідальність) та відповідали домінуючим цінностям, законним правилам та авторитету суспільства, то другий підхід сприяє моральній автономії, розвитку раціонального мислення та становленню демократичних цінностей [3].

Проаналізувавши мету і способи її досягнення у таких підходах, можемо стверджувати, що в гуманістичному суспільстві, де основними постулатами є рівність, свобода волі, творчість і активність, ефективною буде саме конструктивістська концепція. Оскільки основним середовищем існування і становлення цінностей тут визначається соціальна взаємодія, то ефективною формою реалізації такого навчання може стати освітній діалог.

Найперше важливо очистити розуміння терміну «діалог» від стереотипного уявлення про переклад першої частини слова як «два» і введення таким чином якоїсь числової межі для учасників бесіди. В етимологічному словнику англійської мови знаходимо пояснення про те, що в латинській мові словотвірний елемент *dia-* означає «наскрізь, у різних напрямках, між», у грецькій – «через, всюди» [4]. Плутаючи його з часткою *duo-*, ми переводимо діалог у чисто формальну схему присутності двох чи більше осіб, вихолощуючи таким чином основний зміст розвитку через розмову, обміну цінностями між людьми, наскрізного розгляду проблеми у різних напрямках.

Таким чином, освітній діалог постає значно складнішим процесом, аніж звична одностороння передача інформації від викладача до студента в традиційній парадигмі освіти. Г. Радчук наголошує на тому, що простого акту комунікації недостатньо, бо він «базується на маніпуляції свідомістю іншої людини, безособовий – адресований усім, і практично зводить навчання до наuczіння». Психологиня розглядає освітній діалог як такий інтенціональний акт спілкування, що «звернений до кожного індивідуально, забезпечує можливість студенту самостійно та вільно будувати свою систему цінностей у процесі переживання ціннісних позицій, емоційного та рефлексивного ставлення до цінностей Іншого та своїх власних, що перетворює ціннісне ставлення у цілісно-духовне, а не в одностороннє – емоційне або раціональне» [2, с. 277].

Основою діалогічної взаємодії є суб'єкт-суб'єктні стосунки. Викладач і студент у кожній освітній ситуації виступають рівними особистостями. Безумовно, вони відрізняються соціальним статусом, життєвим досвідом, рівнем знань, але все це надає спілкуванню різних векторів розгортання, а не перетворює педагогів на активних трансляторів беззаперечних істин, а студентів – на пасивних приймачів інформації. Тільки в позиціях рівний-рівному можливий повноцінний процес навчання, де знання народжується під час обміну думками, ціннісними позиціями та емоційними реакціями.

Головним завданням педагога є організація такого освітнього середовища, де студент ставав би частиною навчального процесу, кожна проблемна ситуація викликала б емоції, підтримувала б інтерес до її розв'язання. Інформація не перетвориться на знання, якщо не відбулося осмислення, оскільки «набуття особистісного досвіду, що призводить до особистісних змін, відбувається через актуалізацію смислових переживань у процесі навчання» [2, с. 197]. Процес наповнення знання особистісним смислом – індивідуальна робота, виконати її замість когось неможливо, але викладач здатен надихнути студента до ціннісного пошуку, створити в групі безпечні умови для розкриття особистості.

В освітньому діалозі основною «компетентністю» педагога має стати людськість. Високий інтелектуальний рівень, багатство методичного арсеналу в жодному разі не нівелюються, але викладач насамперед має бути носієм моральних цінностей, здатним щиро відкритися людям і без упереджень приймати інших. Завдяки цьому створюється така атмосфера, де вся увага спрямована на предметне обговорення, кожен учасник відчуває свою важливість у цій спільній діяльності, а тому активно долучається до роботи, тим самим створюючи нове для себе знання, набуваючи досвіду взаємодії в суспільстві і, в широкому розумінні, вибудовуючи власну особистість.

Отже, в межах гуманістичної парадигми вищої освіти, до якої тяжіє наше суспільство, в центрі уваги має бути особистість майбутнього професіонала, її гармонійний розвиток. Зробити це можна за умови подолання відірваності процесу навчання від ціннісно-сислової сфери самих суб'єктів освіти. Завдяки освітньому діалогу стає можливим переведення інформації з рівня значень в площину осмислених знань, які стають особистісним здобутком кожного студента.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кремень В. Г. Синергетична модель розвитку освіти. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Вип. 82. Вінниця-Київ, 2015. С. 7–15.
2. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Тернопіль, ТНПУ, 2014. 380 с.
3. Gamage K., Dehideniya D., Ekanayake S. Y. The Role of Personal Values in Learning Approaches and Student Achievements. *Behavioral sciences (Basel)*. 2021. Vol 11, 102. <https://doi.org/10.3390/bs11070102>
4. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/dialogue> (дата звернення: 28.04.2022).

Роксолана КУЗИШИН

аспірантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

lroksolana@gmail.com

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ В ДОПОВІДЯХ РИМСЬКОГО КЛУБУ

Римський клуб від початку свого існування акцентував увагу на ключових питаннях сучасності. В своїх доповідях його учасники традиційно робили аналітичні огляди та прогнози щодо розвитку світоустрою.

Доповідь 2017 року «Come on! Капіталізм, короткозорість, населення і руйнування планети» заставляє по-новому глянути на систему освітнього простору. Завдання освіти, на думку ключових авторів доповіді (Ернст Вайцеккер, Андерс Війкман), формувати у молоді «грамотність щодо майбутнього» (*futures literacy*) [1]. Виходячи з такого твердження йде мова про неминучість докорінних змін у розвитку сучасної цивілізації. В авторських поглядах висловлюється думка, що домінуючий сьогодні тип господарювання є недосконалий й в значній мірі помилковий. Тому пропонується відмовитися від матеріалізму та його цінностей, розглядати світ як складну систему духовно-морального світогляду. Проголошується ідея «нового Просвітництва» [1].

У формуванні нового витка цивілізації підкреслюється роль освіти. З однієї сторони вона повинна стати всеохоплюючою, з іншої – повинна ґрунтуватися на «пов'язаності» – відносини були та будуть сутністю і змістом навчання. Також підкреслюється об'єктивно зростаюча роль інформаційних технологій: «цінно та ефективно, тільки коли вони сприяють зв'язку між людьми» [2]. Освіта повинна «викликати інтерес, вивільняти енергію та активно залучати здібності кожного студента вчитися для самого себе і допомагати вчитися іншим» [1]. Ці, здавалося б, прописні істини покликані, на думку авторів доповіді, забезпечити розвиток суспільства загалом та окремих держав зокрема.

Освітній процес в своєму предметному вияві повинна вийти на новий рівень ціннісного характеру, уособлюючи універсальні знання як джерело особистісного розвитку та високу повагу до культурних відмінностей. Одним із знакових тверджень авторів доповіді, що втілюються в акценті на добробуті всього населення світу є теза про те, що сама квінтесенція людської мудрості накопичувалась століттями, а тому виступає ціннісним надбанням всього людства [1].

Досить суттєва увага також приділена проблемі ставлення до освіти як процесу. В Цілях сталого розвитку цей вид глобальних проблем не дарма відзначається як один з ключових. Велика частина знань, що стосується екології, оточуючого середовища, взаємозв'язку систем та сталого розвитку, з'явилася не так давно, а тому ще не могли стати частиною загального культурного багажу. На основі такого обґрунтування слід відзначати критичну значущість навчання нових поколінь відповідних дисциплін і навичок.

Ще один важливий наратив авторів доповіді – це рекомендація культивувати інтегральне мислення, а не обмежуватися лише аналітичним. Навчання системному мисленню недостатньо, оскільки «в системному мисленні зберігається тенденція розглядати реальність в досить

механістичних категоріях, нездатних схопити її органічну інтегральність» [2]. На противагу йому інтегральне мислення здатне, як стверджують Е. Вайцеккер та А. Війкман «сприймати, організовувати, узгоджувати і возз'єднати окремі фрагменти і досягати справжнього розуміння засадничої реальності» [2]. Прогнозується, що ті держави, які зуміють в максимально стислі терміни перебудувати свою систему освіти в означеному руслі, будуть претендувати на світових лідерів та виступати орієнтирами та зразками для наслідування. Акцент на інтегральному мисленні повинен забезпечити обов'язковий наступний рівень розвитку освітнього середовища.

Доповідь з досить оригінальною за своїм звучанням назвою, містить низку базових постулатів щодо розвитку освіти.

Насамперед пропагується ідея плюралізму змісту. Наголошується, що сьогодні переважна більшість університетів просувають конкретні школи думок, замість того, щоб «давати молодим головам весь спектр суперечливих і комплементарних перспектив» [1]. Сьогоднішні студенти потребують такої форми освіти, в якій знання різних сфер були взаємодоповнюючими, а не виключали чи відкидали їх (саме цей момент сьогодні часто має спрощений варіант сприйняття та формулювання). Наголошується, що культурне розмаїття так само необхідне для соціальної еволюції, як генетичне для біологічної. Тому глобалізаційні тренди, які сьогодні охоплюють світ, повинні бути продумані і не заперечувати освітні цінності в формі інтегрального мислення.

На думку авторів доповіді слід в певній мірі переглянути філософію ставлення до освіти. Популярність матеріалістичних теорій, що формували сучасний світогляд і базуються в значній мірі на поглядах А. Сміта, Д. Рікардо та Ч. Дарвіна також потребують своєї переоцінки. Проблемою визнається переважання редукаціоністичного мислення та похідна від неї фрагментація знань: «редукаціоністична філософія неадекватна не тільки для розуміння живих систем, але і для подолання трагедії руйнівного соціального і економічного зростання». Автори доповіді дотримуються думки щодо згубності переходу «від розгляду реальності як цілого до її поділу на безліч дрібних фрагментів» [1].

Формування компетентностей актуального і практичного спрямування є основою для виокремлення тих дієвих завдань, якими сьогодні живе людство: формування комп'ютерних моделей світу, оцінка ролі західної цивілізації, підкреслення значення гуманізації при одночасному зменшенні ролі технократичного мислення, екологізація довкілля підвищення добробуту населення з одночасною відмовою від мілітарного розвитку світосистеми є ціннісними наративами формування

прогресивного освітнього середовища. Саме в цьому є базові ідеї «нового Просвітництва», результатом яких має стати цілісний та прогресивний світогляд.

У доповіді підкреслюється роль об'єднавчих моментів в ході примирення протилежностей як основи пошуку балансу в світлі пропаганди оновленого освітнього процесу. Формування засад паритетності у відносинах між людиною і природою на засадах сталого розвитку та екосвідомості, досягненню балансу в поставлених короткотривалих та довготривалих планах/завданнях, ставлення до прогресу повинно бути зрозумілим результатом життя загалом і освіти зокрема (а не як досягнення чи евристичний процес). Досить часто в Доповіді робиться наголос на тому, що варто звертати увагу на досягнення в царині освіти минулого європейського Просвітництва, яке захищало ідеї лібералізму та особистості. Актуальним залишається питання гендеру, – механічне прирівнювання жінок та чоловіків створює ілюзію, яка не може перекреслити особливий внутрішній світ. Вже згадані лібералістичні ідеї повинні бути основою для соціальної справедливості, яка б відштовхувалась від державницьких механізмів забезпечення рівності та адекватної винагороди. Також наголошується на значущості релігійної складової не лише як елементу повсякденного життя, а й як частини освітнього процесу.

В підсумку варто відзначити, що доповідь 2017 року «Come on! Капіталізм, короткозорість, населення і руйнування планети» виступає науково-обґрунтованим та системним наративом щодо перспективного розвитку світоустрою з підкресленням ролі освітньої складової. Загальний перехід до постіндустріального суспільства можливий за умови дотримання означених ціннісних орієнтирів в освіті, що покликані забезпечити наступний позитивний виток розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайцекер фон Е.У., Війкман А. Come on! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. К.: Саміт-книга, 2019. 276 с.
2. Матвейчев О. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: “Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!” Електронний ресурс – https://politcom.org.ua/rimskij-klub-jubilejnyj-doklad-verdik?fbclid=IwAR2sNnoY2Is7XgpnLAKIqug07thKyGTbqKFM9rZkYDairo1w_dGfVEcQogc; дата звернення – 09.05.2022
3. Освіта для майбутнього: роздуми над ювілейною доповіддю Римського клубу (в межах конференції «Інновації в освіті: ціннісно-компетентнісний підхід» 29 травня 2018 року). Філософія освіти. Philosophy of Education. 2018. № 2 (23). С. 70-99.

Яна ПАЛЬГУЙ

магістрантка,

Полтавський національний педагогічний університет

імені В. Г. Короленка,

Полтава, Україна

Yanapolui1240@gmail.com

АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Соціокультурні зміни, інтегративні процеси в Україні створюють умови для модернізації освіти відповідно до вимог європейського освітнього простору. Ці перетворення зумовлюють необхідність підготовки педагогів до діяльності у полікультурному середовищі.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови В. Бусела термін «полікультурність» відсутній, натомість визначено, що «полі» – перша частина складних слів, яка відповідає слову «багато» [1, с.837] і має грецьке походження, а суфікс «-ість» вказує на ступінь оволодіння певною якістю (в нашому випадку мається на увазі високий ступінь – культурність).

Водночас аналіз філософської, соціологічної, культурологічної, педагогічної літератури свідчить, що для позначення феномену «полікультурність» науковцями вживається декілька неоднозначних термінів: багатокультурність, полікультуралізм, мультикультуралізм, інтеркультуралізм, транскulturалізм.

Послугуючись роботами з означеного питання Мордань О. [2, с.87], Котенко О., полікультурна особистість володіє знаннями, уміннями та навичками стосовно взаємодії з представниками іншої держави та культури, готова до вирішення конфліктів, що виникають у процесі спілкування, позитивного ставлення до мови, та її носіїв, тобто, до міжкультурного діалогу.

Як складова професійної компетентності педагогів, робота на інтеркультурних засадах полягає у здатності викладача толерантно ставитися до студентів – представників різних народів і культур, ураховувати в професійній діяльності їхні етнопсихологічні та етнокультурні особливості, а також специфіку становлення етнічної та національної свідомості здобувачів освіти різних вікових груп.

Ми підтримуємо Шуман С. стосовно змісту полікультурної компетентності (у єдності відповідних знань, розуміння, умінь, навичок, особистих якостей). Зокрема, когнітивною основою досліджуваної

компетентності є культурологічні, етноісторичні знання, які відтворюють культурне різноманіття світу. До прикладних умінь відносимо уміння вчителя організувати педагогічний процес як діалог представників різних етнокультур з урахуванням змін у часі та просторі. Важливим є усвідомлення своїх потреб і інтересів, прагнень і ціннісних орієнтацій, мотивів своєї педагогічної діяльності у полікультурному просторі; вміння оцінити свої особисті якості як майбутнього фахівця, готового до здійснення своєї професійної діяльності у полікультурному освітньому просторі; здатності до професійної рефлексії відповідно до умов роботи у такому суспільстві. Зрозуміло, що формування полікультурної компетентності особистості не відбувається одномоментно, є процесом складним, що має відбуватися послідовно та цілеспрямовано [4, с. 4].

У ході роботи над означеною проблемою нами було проведено опитування викладачів закладів вищої освіти, яке включало питання про розуміння ними сутності поняття «полікультурна підготовка».

На запитання про сутність поняття «полікультурна підготовка» по 27, 8% респондентів відповіли, що полікультурна підготовка – набуття навичок, умінь і засобів, що дають кожному індивіду змогу визначитися стосовно іншого, урізноманітнити взаємовідносини, приймати різні культури у своєму середовищі, з'ясувати, що групи, до яких він належить, не є ні центром, ні вершиною світу; навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні. Для 22, 2 % респондентів полікультурна підготовка спрямована на краще розуміння інших культур, сприяння встановленню сприятливих відносин і взаєморозуміння між представниками різних культур країни; для 16, 8 % полікультурна підготовка – сукупність високого рівня інтелектуальних знань, професійно-педагогічних умінь і навичок, які дозволяють педагогу здійснювати навчально-виховну діяльність у ракурсі цілей і завдань полікультурної освіти.

Один респондент (тобто 5, 6 %) доповнив визначення, зазначивши, що полікультурна підготовка – це виховання терпимого ставлення до різних культур, при умові якщо вони не завдають шкоди пануючій національній культурі.

Перспективними вважаємо дослідження питань новітніх форм полікультурної підготовки випукників закладів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Гончаренко Л. А. Формування у педагогів полікультурної компетентності. *Таврійський вісник освіти*. 2005. №1. С.86–90.
3. Сас Н. Поняття педагогічного проектування. Управління проектами у сфері науки, освіти, інновації та інформатизації: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Полтава, 14 березня 2013 р.). Полтава, 2013. 48 с.
4. Шуман С. Проблеми розвитку полікультурної компетентності. *Директор школи*. 2009. №8. С.4–7.

Вікторія ПЕРЕЙМА

магістрантка,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, Україна

pereima.viktoria@gmail.com

КУЛЬТОРОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ

Спілкування є одним із найважливіших видів людської діяльності. Щодня люди обмінюються інформацією у процесі комунікації. Ввічливість є обов'язковою складовою цієї комунікації, яка забезпечує успішне та безконфліктне її протікання. Будучи одним з основних елементів міжособистісного спілкування, ввічливість постає важливим регулятором людської поведінки, який сприяє досягненню ефективної соціальної взаємодії [1].

Увага до поняття ввічливості продовжує рости, але дотепер не існує єдиного визначення даної категорії. Проте, як би дослідники не намагались пояснити категорію ввічливості, в основі визначення буде закладено вміння шанобливо спілкуватися з людьми, слухати протилежну точку зору та готовність знайти компроміс. Наприклад, О. М. Миронюк розглядає ввічливість як «шанобливе ставлення один до одного, дотримання почуття такту, коректності, міри», «мистецтво виражати зовнішніми знаками ту внутрішню повагу, яку ми відчуваємо до співрозмовника», а ввічлива поведінка «має бути щирою й доброзичливою» [2, с.8]. Однак, ввічливості слід дотримуватись не тільки під час живої розмови, а й у процесі спілкування за допомогою інтернет-комунікацій.

Соціальними мережами або інтернет-комунікаціями є електронні ресурси чи віртуальні мережі, діяльність яких зосереджується на

забезпеченні зв'язку їх користувачів між собою. Інтернет-сайти є автоматизованою соціальною платформою, яка дає можливість спілкуватись великій групі користувачів зі спільними інтересами та вподобаннями. Соціальні мережі є надзвичайно важливою складовою життя людини, оскільки за їх допомогою користувачі можуть обмінюватись інформацією з усіх куточків світу. Мовленнєвий етикет інтернет-комунікацій можна визначити як соціально задані та національно регулюючі правила поведінки учасників розмови, які забезпечують становлення, підтримку та розвиток контакту мовців відповідно до їх статусу і ролей, особистісних відносин в офіційному та неофіційному середовищі спілкування. Це вміння правильно привітатися, представитися та звернутись до знайомої чи незнайомої людини, привернення її уваги до адресата, попроситися, попросити вибачення і подякувати.

Англомовними інтернет-комунікаціями користуються люди різного віку: діти, підлітки, молодь, дорослі та пенсіонери. Вони утворюють між собою групи, в яких функціонує певний мовленнєвий етикет. Наприклад, у спілкуванні підлітків переважає тенденція до скорочення засобів мовлення. Вони не пишуть повністю слова, а лише вказують їх початкові букви або набір букв певного слова, тому засоби вираження ввічливості у спілкуванні підлітків виглядають так: thank you – ty, good luck – gl, be right back – brb, good job – gj, thank you so much – tysm, have a nice day – hand, how are you – hru, please – pls, are you OK – ruok, welcome back – wb, way to go – wtg, as soon as possible – asap, just in time – jit, good night – gn, of course – ofc, never mind – nvm, that's true – tt, to be honest – tbh, on my way – omw, bye-bye – bb, see you later – cul, you – u, see ya – cya, thanks – thx, tnx sorry – srty. Такі скорочення є прийнятними для них. Однак, якщо користувачі англомовних інтернет-комунікацій є незнайомими чи малознайомими, їм потрібно дотримуватись загальних правил мовленнєвого етикету, які є зрозумілими для учасників розмови. Наприклад, щоб висловити прохання, слід використати такі фрази: «Would it be possible...?», «Could you be so kind to..., please?», «Do you think I could ask you for...?», «Could/ Would you..., please?». Якщо потрібно запросити співрозмовника варто написати наступне: «I was wondering if...», «Will you be..., please?». Для висловлення пропозиції використовують фразу «If you'd like...», для поради – «It would be better for you to...»; а для ввічливої відмови – «I'm sorry, but...», «I'd prefer not...», «I'm afraid, but...». У відповідь на «Thank you» можна написати «You are welcome», «You are very welcome», а також «My pleasure!», «Sure!», «No problem», «Don't mention it». Якщо потрібно висловити вибачення, слід використати такі фрази: «Sorry», «Excuse me», «Forgive me», «Pardon», «Pardon me», «My apologies», «I beg your

indulgence», «I beg your pardon». Відповідь на слова вибачення можна написати наступне: «No problem», «It's okay».

Отже, ввічливість є важливим елементом спілкування в англомовних інтернет-комунікаціях, який регулює комунікативну поведінку співрозмовників і забезпечує шанобливе спілкування між людьми, дотримання правил мовленнєвого етикету, уважності та люб'язності до оточуючих та є найбільш дієвим засобом досягнення взаєморозуміння і поваги під час розмови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демченко Е. В. Семантико-синтаксические средства выражения категории вежливости в английском и русском языках. автореф. дис. на соиск. ученой степени: 10.20.19 «Теория языка», 10.02.20 «Сравнительно-историческое типологическое и сопоставительное языкознание»/ Е. В. Демченко. – Ростов-на-Дону, 2007, – 24, [3].
2. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету. Звертання / О. М. Миронюк. – К. : Логос, 2006. – 167 с.
3. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник / М. Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с
4. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage/ P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
5. Fraser B. Perspectives on politeness II Journal of Pragmatics14/ B. Fraser. – 1990.

Катерина КОВАЛЬЧУК

*магістрантка,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
Хмельницький, Україна
kovakchukka@gmail.com*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Головним типом вищої освіти є поняття того, що вдосконалення та розвиток економічної культури соціуму прямо залежить від виду життєдіяльності людини, її світогляду, соціальної поведінки. Підготовка фахівців гуманітарного профілю повинна відбуватися, враховуючи закономірності розвитку політичних, суспільних та культурних циклів. А отже, від професійно підготовленого випускника закладу вищої освіти очікуються відповідні професійні навички та накопичення відповідних компетентностей, які необхідні в повсякденному житті: економічна, соціальна, полікультурна, політична.

Колегія Міністерства освіти та науки України затвердила у своїй Концепції розвитку економічної освіти в Україні умови забезпечення формування економічних знань у студентів гуманітарних закладів вищої освіти. Відповідно до концепції навчальним закладам необхідно проаналізувати 20 загальноекономічних дисциплін за відповідними рівнями; прийняти рішення щодо покращення навчального матеріалу та підвищення рівня кваліфікації викладачів економічних дисциплін. Саме економічний потенціал дозволяє особистості оцінити ресурси та цінності людського капіталу та способи вибору свого життєвого шляху.

Потрібно зазначити, що розвиток вищої освіти в Україні безумовно пов'язане із переходом до нового рівня розвитку економічних знань, які е формуються на духовних, моральних, історичних та культурних традицій нашого народу. Вони спрямованні на вивчення економічних процесів, поглядів фахівців, що сприяє самоідентифікації в соціумі.

Проблематика економічної компетентності досліджувалася багатьма фахівцями у своїх працях, однак саме в педагогічній літературі однозначного трактування сутності економічної компетентності.

Л.О. Ануфрієва описує економічну компетентність як комплекс знань, досвіду та культури мислення, наявність стійкої економічної необхідності та схильності до професійної діяльності. [1, 125с.] Багато уваги поняттю «Економічної компетенції» приділили у своїх роботах М.І. Бабкіна, С.С. Бахтеєва та І.А. Сасова. Л.М. Фалевич визначив, що економічна компетентність - поріг пізнання економічних знань, вмінь та навичок, набір можливостей і передбачення економічних проблем відносно економічного мислення. [4, 171 с.]

Неможливо не виділити Ю.В. Бицюру, який вважав, що важливими етапами формування економічної компетентності студентів є [2, 4с.]:

- створення правильного навчального плану з дотриманням та врахуванням обсягів знань та навичок, відповідно до «Концепції розвитку економічної освіти»;

- відповідність матеріально-технічної бази та забезпечення кваліфікованими працівниками;

- впровадження нових методів та форм навчання;

- забезпечення бібліотеки належною літературою;

- відповідне оцінювання знань студентів згідно із нормами Міністерства освіти та науки;

- поєднання теоретичної бази із практичною.

Досліджуючи дану тему, можна зазначити, що саме формування економічної компетентності у студентів гуманітарних закладів навчання та виховання окреслено в трьох фазах: теоретико-методологічна, яка включає в себе аналіз наукових принципів, що є фундаментом у процесі

формування економічної компетентності студентів ЗВО; технологічна, яка забезпечує діагностування рівня сформованості економічної компетентності студентів та впровадження педагогічних умов у навчально-виховний процес; результативно-аналітична, яка відповідає за аналіз результату дослідження. [3, 348-356 с.]

Психолого-педагогічна та науково-методична література описує конкретні практичні досвіди ЗВО України з формування виховної роботи та педагогічні досвіди викладачів та кураторів груп. У ній окреслено плани виховної роботи з формування економічної компетентності студентів на період їх навчання у закладі із використанням різних форм організації роботи (бесіди, аукціони, рольові ігри, ділові ігри, тренінги, виховні години, круглі столи, науково-дослідницька діяльність, дискусії).

Отже, аналіз проблематики формування економічної компетентності серед студентів гуманітарних закладів вищої освіти дозволяє зробити висновки:

– в період ринкових відносин у новому тисячолітті думка вітчизняних та зарубіжних науковців прив'язана до розв'язку проблеми економічної компетентності майбутніх фахівців. Науковці стверджують, що розуміння економіки в період науково-технічного прогресу, розвитку інформаційних технологій є на сьогодні досить актуальним та необхідним для нормального існування особистостей в сучасному світі;

– основна увага серед науковців приділяється розробці новітніх педагогічних технологій формування економічної компетентності, впровадження в навчальний процес експериментальних методів та форм навчання, які доведуть ефективність навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ануфрієва Л.О. Економічна компетентність в системі післядипломної педагогічної освіти. Навчальний посібник / За ред. Г. А. Дмитренка. К.: ЦППО, 2008. - 125 с.
2. Бицюра Ю. Формування основ економічної компетентності учнів / Ю. Бицюра // Завуч. 2006. № 20-21. С. 4-5.
3. Морозова М. М. Проблема формування економічної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей у навчально-виховному процесі ВНЗ: проміжні результати науково-експериментального дослідження / М. М. Морозова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Темат. вип. „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. Вип. 21. Кн. 3, Т. І(75). К. : Гнозис, 2017. С. 348 – 356
4. Фалевич Л. Н. Формирование экономической компетентности учащихся профессиональных училищ в современных условиях : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л. Н. Фалевич. СПб., 2005. 171 с.

Секція 7

ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ

Леся КОЛІНЕЦЬ

*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна
kolinets@i.ua*

Ганна КОЛІНЕЦЬ

*кандидат психологічних наук, доцент,
Приватна установа «Заклад вищої освіти
«Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,
Дніпро, Україна
ankolin@ukr.net*

ЦІННОСТІ В ПРОЦЕСІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Досить поширеним твердженням серед науковців є те, що наука – це факти, і лише факти [1; 2]. Тобто, наука повинна бути «вільною від цінностей»: наукове дослідження та його результати не повинні бути спотворені будь-якими цінностями: політичними, релігійними, моральними, соціальними чи економічними. Така концепція науки базується на баченні Девіда Х'юма, що цінності не впливають із фактів: «є» не означає «потрібно» [3], і вона була дуже впливовою, принаймні, з тих пір, як Макс Вебер її широко пропагував в дев'ятнадцятому столітті.

М. Вебер стверджував, що наука ніколи не може проголосити обов'язкові норми чи ідеали. Звичайно, цінності можна вивчати систематично: концептуальні відносини між цінностями можна аналізувати, можна визначити наслідки та побічні ефекти прийняття певних цінностей або досліджувати доцільність засобів для реалізації цих цілей. Однак наука не може підтверджувати чи спростувати оцінні судження [4].

На даний час стає зрозуміло, що здійснюючи наукові дослідження все ж, в той чи інший спосіб, звертаються до цінностей, і вони відіграють важливу роль у науці. Так, етичні цінності обмежують типи експериментів, які проводять вчені, та умови, за яких вони їх проводять. Моральні та політичні цінності впливають на вибір проблем для вирішення. Соціальні цінності діють в організації соціальної поведінки в науковому співтоваристві.

Визначають шість «епістемічних цінностей»: точність прогнозування, внутрішню узгодженість, зовнішню послідовність, об'єднуючу силу, продуктивність та простоту [5]. Можна стверджувати, що вони відіграють важливу роль у виборі теорії, заповнюючи логічний пробіл між теорією та спостереженням.

Епістемічні цінності відіграють у науці подвійну роль. Вони виражають вимоги значущості та підтвердження. Вимоги до значущості впливають на вибір проблем і пошук теорій в епістемічних дослідженнях; вимоги до підтвердження сприяють оцінці приналежності доказів до теорії. Що стосується першої ролі, то епістемічні цінності окреслюють цілі, які приписуються науці як справі, що шукає знання. Наприклад, вчені прагнуть отримати знання, які є дійсними в широкій області; вони цінують універсальні принципи. У той же час вони високо оцінюють точність і, відповідно, шанують кількісні співвідношення. Далі вчені шукають розуміння, яке часто викладається в термінах узгодженості поглядів. Знання можуть охоплювати окремі фрагменти інформації, але розуміння вимагає відносин відповідності або взаємної підтримки між елементами знання.

Відповідно, епістемічне значення визначається епістемічними цінностями. Такі цінності служать умовою нетривіальності вимог знань і встановлюють відносини релевантності. Особливістю багатьох таких оцінок є логічний зміст або залежність інших частин системи знань від предмета, про який йдеться.

Ернан Макмаллін відділяє ці епістемічні цінності від «неепістемічних цінностей» (наприклад, моральні та політичні цінності) на основі їх відповідного відношення до істини. Так, епістемічні цінності сприяють істині, тоді як неепістемічні цінності — ні, і, як наслідок, останні повинні бути виключені з оцінки теорій [5].

Міцний ідеал науки неможливий без цінностей. Епістемічні та неепістемічні цінності присутні в наукових практиках, зокрема на етапах відбору та впровадження наукових досліджень. Епістемічні цінності відіграють незамінну роль у тому, що можна назвати «серцем науки»: вони обов'язково впливають на докази, необхідні для обґрунтування твердження. Більш суперечливим є питання, чи неминуче є залученими неепістемічні цінності в оцінку наукових тверджень. Однак, коли і залучені, то це не завжди означає, що дослідження є упередженими.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Corrigan, D., Dillon, J., & Gunstone, R. (Eds.). (2007). The re-emergence of values in science education. Rotterdam: Sense.

2. King, P. M., & Kitchener, K. S. (2004). Reflective judgment: theory and research on the development of epistemic assumptions through adulthood. *Educational Psychologist*, 39, 5–18.
3. Hume, D. (1739/1740). *A treatise of human nature*. Oxford: Clarendon, 1888.
4. Weber, M. (1904). Die ‚Objektivität‘ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis. In idem, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* Tübingen: Mohr, 1968. pp. 146–214.
5. McMullin, Ernan. (1983). Values in Science. In *PSA 1982: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Vol. 2, edited by Peter D. Asquith and Thomas Nickles, 3–28.

Людмила ПАВЛИШИН

*доктор філософських наук, професор,
Тернопільський національний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
lyudpavl@gmail.com*

НІГІЛІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД Ф. НІЦШЕ НА РОЛЬ НАУКИ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Філософія Ніцше визначила нову культурно-філософську позицію щодо неklasичного типу світорозуміння та світобачення. «Місце автономії розуму зайняло віроломство «надлюдини» – ось цей шлях, який ХІХ пройшло від Канта до Ніцше [1, с. 467]. Ніцше вважав, що усі проблеми тогочасної культури виникли через те, що вона зорієнтована на науку, яка суперечить природному вияву життя з усіма його необхідними інстинктами та відчуттями. Людина, як вважав Ніцше, живе і не розуміє, що приймає незнання за знання, а заблудження вважає істиною. Тому вона повинна заглибитись в себе саму, щоб пізнати свій внутрішній світ, свої пристрасті, бажання і можливості. Тільки такий шлях зможе привести до істини. Розум, на думку Ніцше, деформує життя, позбавляє його краси та гармонії. Він звернув увагу на те, що його сучасники вважали позитивним той факт, «що наука починає панувати над життям: немає нічого неможливого в тому, що цього можна досягнути, але не підлягає сумніву, що таке підкорення життя не має великої цінності» [2, с. 202].

В той час, коли мислителі епохи Просвітництва особливу увагу зосереджували на ролі науки, то Ніцше заперечував її позитивну роль у житті людини та суспільства. Нігілістичний погляд Ніцше був звернений також на проблему історії. У праці «Про користь та шкоду історії для життя» він виклав свою позицію щодо цього. На думку К. А. Свасьяна, цей

твір «представляє особливий інтерес з точки зору становлення або початкового самовизнання ніцшеанської думки взагалі» [3, с. 781].

У праці Ніцше «Про користь та шкоду історії для життя» простежується вплив думок Гете стосовно історії, який вважав, що ніякого минулого немає, є лише теперішній час, а історія – абсурд. Історія, на думку Ніцше, паралізує волю до дій, не залишає місця для інстинктів. Він не погоджується з тим, що освічена людина обов'язково повинна бути обізнана в галузі історії та отримати історичну освіту. І на підтвердження цієї думки говорить про греків, які взагалі не мали такої освіти і аж ніяк не були неосвіченими людьми. «Надлишок історії послабив пластичну силу життя, воно нездатне користуватись минулим як здоровими харчами» [2, с. 227]. Ніцше говорить важливість неісторичного середовища. В такому випадку людина мала б змогу піднятися до над історичним рівнем. Саме це здатне відволікти увагу від випадковостей процесу становлення і змусити звернути увагу на мистецтво, яке робить буття вічним та стабільним. Для Ніцше наука не визнає суцього і вічного, а лише займається питаннями історичного процесу.

На думку Ніцше, попередня філософія, яка стояла на раціоналістичних позиціях, не надавала великого значення проблемі сенсу життя. Раціоналістичну філософію мало турбує людина з її переживаннями та муками. Всеваддя розуму класичної філософії, гаслом якої було «істина понад усе», не передбачало вивчення проблем та тривог людини, переосмислення її глибоких життєвих орієнтирів. За даних обставин переоцінка цінностей була надзвичайно необхідною, адже істини, які визнавалися європейцями впродовж тривалого часу, виявились незаперечними заблудженнями. Життя прекрасне завдяки боротьбі та волі до влади, а не у будь-яких романтичних проявах. Як стверджували представники «філософії життя», дух, свідоме, раціональне мислення не сприяє пізнанню життя, адже його можна лише відчувати. Варто зазначити, що будь-які матеріалістичні та гносеологічні питання цікавили Ніцше лише для розвитку та втілення у життя його моральних настанов.

Ніцше вказував на особливість розуму, коли йде мова про особистість, її внутрішній світ, природні інстинкти. Пізнання речей світу полягає у встановленні їхнього змісту. При відсутності змісту не може бути розуміння. В пізнанні факторів не існує, а лише інтерпретація речей. «Людина врешті-решт знаходить в речах лише те, що вона сама вклала в них» [4, с. 286]. Світ подається людині лише у формах її мислення. Взятий сам по собі, він для нас не існує. Людина, пізнаючи світ речей, бачить його на свій лад. Але чи можливе відтворення сутності світу в людському

інтелекті і чи потрібно це? Ніцше дає відповідь на це запитання з нотками нігілізму. Він вважає, що пізнання істини неможливе і, що найцікавіше, воно не так вже й потрібне людині, оскільки істина шкідлива для людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виндельбанд В. От Канта до Ницше / Виндельбанд В.; пер. с нем. под ред. А. И. Введенского. М.: КАНОН-пресс, 1998. 496 с.
2. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. / Ф. Ницше; пер. с нем.; сост., ред. и авт. прим. К. А. Свасьян. М.: Мысль, 1990. Т.1. 829 с.
3. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. / Ф. Ницше; пер. с нем.; сост., ред. и авт. прим. К. А. Свасьян. М.: Мысль, 1990. Т.2. 829 с.
4. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей / Ф. Ницше. М.: RELL-BOOK, 1994. 352 с.

Любов КОНДРАТЮК

*кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kondrliuba@ukr.net*

Світлана ШЕВЧУК

*кандидат філософських наук, доцент
Поліський національний університет
Житомир, Україна
sveta_shevchuk@ukr.net*

ДО ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ НАУКИ

Ще і досі актуальною є оцінка орієнтації та ідеології сцієнтизму і технократизму, коли наука вважається вирішальним фактором соціального життя і мало не універсальним засобом вирішення всіх проблем людського буття. Образ науки, започаткований Новим часом і загострений позитивізмом, спирався на рішуче відокремлення її від інших елементів духовного життя суспільства (філософії, релігії, мистецтва, етики тощо). Ї сьогодні нерідко можна зустріти погляд, особливо серед представників технічних галузей і природничих наук, у якому наука протиставляється всьому тому, що пов'язане з людиною та її цінностями. Справді, науці характерні сувора логіка фактів, точність знання, перевірка наукових положень шляхом експерименту чи спостережень тощо. Йдучи таким шляхом вона здобула свої вражаючі результати, дослідила величезну кількість фактів та явищ. Однак, розвиток науки здійснюється не лише шляхом логічних прийомів мислення. Історія науки переконує, що

джерелами важливих наукових відкриттів часто ставали ідеї, які увійшли до неї ззовні, наприклад, уявлення про світову гармонію, спрямованість до числа тощо. Такі елементи сучасного наукового мислення, як атоми, матерія, спадковість, енергія, інерція тощо, зародились і набули розвитку під впливом ідей та уявлень, що були чужими науковій думці та належали іншим формам духовного життя людства.

Ми виходимо з уявлення про те, що науковий світогляд розвивається у тісній та широкій взаємодії з іншими елементами духовного життя суспільства. Усі прояви людського життя переплетені між собою. Наука не може існувати в ізоляції від інших сфер людської діяльності. Історія еволюції науки надає переконливі докази того, що всі сторони людської душі є необхідними для її власного розвитку, адже служать тим живильним середовищем, з якого вона черпає свої життєві сили.

Однак, і у наш час, виняткового розквіту та поширення наукового мислення, цей тісний зв'язок науки з іншими течіями духовного життя людства часто забувається та ігнорується: доводиться чути про суперечність та несумісність науки та філософії, релігії, етики, естетики тощо. У середині ХХ століття на тлі зростаючої могутності науки та акцентуванні уваги на її автономності відбулась дисгармонія між духовним та раціональним, етичним та науковим. З цього часу проблема ціннісного змісту наукового знання та науки набула суттєвого теоретико-пізнавального значення. Конкретніше вона може бути сформульована так: Чи є процес наукового пізнання ціннісно (першочергово, етично) нейтральним?

Сучасні вчені артикулюють два протилежні підходи до проблеми релевантності етичних цінностей в науці. Частина вчених вважає етику з її цінностями комплементарною науці. Це такі вчені, як Е.Агацці, Г.Маркузе, Г.Йонас, М.Полані та інші. Вони глибоко переконані в значущості питання про соціальну та моральну відповідальність вченого і пов'язують з ним вирішення глобальних проблем людства. Представники іншого підходу, серед яких – не менш відомі та видатні вчені, стверджують, що наука, принаймні тою мірою, якою вона обмежується дослідженням законів природи, є етично нейтральною і не утримує в собі жодних ціннісних елементів. Наприклад, В.А.Енгельгардт вважав неприродним і дивним поєднувати науку та цінності. Єдиною цінністю, яку створює наука, на його думку, є істинні знання. Приєднуємося до позиції, що ці два підходи є акцентуацією уваги на різних аспектах наукової діяльності. У другому підході виокремлюється когнітивна, пізнавальна діяльність вченого, результатом якої має бути об'єктивно істинне знання, без жодних

суб'єктивних, у тому числі морально-етичних вкраплень. Радикальну оцінку цій позиції дав німецький філософ П. Слотердайк у відомій роботі «Критика цинічного розуму», де він зазначає, що «істотний і найбільшою мірою внутрішній зв'язок з цинізмом присутній у структурі й методи сучасних емпіричних наук як таких». Він пов'язує його з позитивізмом як явищем, яке зробило «науку цілком безпринципною», попри те що «існують «предмети», щодо яких не існує наукової нейтральності, а лише упереджені і зацікавлені форми дослідження» [2; 299-300]. У іншому випадку йдеться про етично-ціннісну навантаженість діяльності вченого як людини та члена соціуму. Якщо мати на увазі моральний обов'язок вченого як представника суспільства, то етичної нейтральності науки не існує. Усвідомлюючи свою моральну відповідальність перед суспільством та людством і знаючи про можливий деструктивний наслідок із наукових досліджень, вчений повинен попередити про нього і, за можливості, запобігти йому. Мабуть саме це мали на увазі представники першого підходу, коли настоювали на сполученості науки та етичних цінностей.

Однак, певний позитивний сенс присутній і у міркуваннях представників другого підходу, які говорили про етичну нейтральність науки. Вони акцентували увагу на безпосередній функції науки – виробленні об'єктивно істинного знання. Знову ж таки, якщо поглянути на історію становлення науки, то можна вказати на деструктивні наслідки щодо неї, які виникали через намагання використати науковців та їхню діяльність для досягнення цілей, не притаманних самій науці (наприклад, «лисенківщина» чи гоніння на генетику). Тому у межах цього аспекту настоювання на автономності та етичній нейтральності науки має сенс, але тільки відносний.

І все ж, чому сьогодні є потреба говорити про сполученість науки з етикою та її цінностями? Як відомо, становлення класичного природознавства було пов'язане з ідеєю елімінації з наукового опису та пояснення всього того, що стосувалось людини. Допущення ціннісної компоненти означало б відмову від об'єктивності та універсальності знання. Саме в класичному ідеалі науки цінності різко протиставлялись об'єктивності. Некласичний етап становлення науки вже не тільки не виключав суб'єкта з контексту знання, але й пояснюючи зв'язки між знанням про об'єкт та суб'єктивною діяльністю, настоював на тому, що остання і є умовою об'єктивності та істинності.

В кінці ХХ ст. відбулися радикальні зміни в основах науки, які визначаються як народження постнекласичної науки, ознакою якої є постійне включення суб'єктивної діяльності в «тіло знання». На цьому

етапі розвитку науки важливими для осмислення стають поняття невизначеності, хаотичності, неупорядкованості світу, який вже не може бути повністю описаним раціональними засобами. Приходить розуміння того, що наука повинна постійно враховувати нераціональний залишок, який не може бути усуненим, як би вона не вдосконалювалась, інакше ми стикаємося зі своєрідним техніцизмом духу (С. Кримський), інструменталізацією мислення [1; 322].

Таким чином, шлях становлення та розвитку науки від наукової революції XVII століття до наших днів поступово рухався від уявлень про необхідність виключення з контексту знання всього, що пов'язувалось з суб'єктом та його цінностями до визнання залежності результатів пізнавальної діяльності від людини та її ціннісно-цільових структур. Сьогодні цінності у науці представлені не тільки у вигляді моральної відповідальності вченого за наслідки своїх досліджень; вони пронизують саму серцевину пізнавальної діяльності та виступають одним із критеріїв об'єктивно істинного знання. Нарешті наука отримує можливість стати органічним елементом людської культури, що перегукується та продуктивно взаємодіє з іншими формами осягнення світу, не намагаючись домінувати та витіснити останніх. Отже, чи можлива сьогодні ціннісно нейтральна наука? Сьогодні з його глобальними проблемами та соціальними викликами не дозволяє нам ствердно відповісти на це питання. Людство має тим більше шансів для свого виживання, чим скоріше зрозуміє необхідність саме ціннісного підходу не лише до науки, а й до інших сфер дійсності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримський С.Б. Нова раціональність – утвердження духовності // Кримський С.Б. Про софійність, правду, смисли людського буття. Київ: Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди, 2010. С. 318-336.
2. Слотердаjk П. Критика цинічного розуму: пер з нім. Київ: Тандем, 2002. 544 с.

Валерій ПАВЛОВ

*кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет харчових технологій,
Київ, Україна
vpavlov52@gmail.com*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТЕХНІКИ

У довкіллі багато утворень, які сприймаються людьми як такі, що є звичними, буденними (схід і захід Сонця, вода і повітря, транспорт, предмети побуту, носії інформації тощо). І хоча їх значення всі розуміють, лише тоді, коли щось зникає, втрачається на певний час або назавжди (наприклад, в будинок призупиняється постачання води, перестає працювати зручний маршрут транспорту, виникають перебої у телефонному зв'язку), індивіди гостро відчують цінність того, до чого звикли. Існує й інша ситуація: конкретні явища природи чи здобутки цивілізації стають предметом спеціального осмислення. При такому підході існує можливість всебічно проаналізувати історію їх становлення, механізм функціонування, перспективи буття, усвідомити реальний статус і цінність у природному чи соціальному світі. Спробуємо в такому контексті розглянути техніку.

Остання – надзвичайно складне утворення, що виникло і функціонує завдяки інтелектуальній та практичній діяльності численних поколінь, які жили раніше і живуть тепер. По мірі розвитку суспільства вона постійно вдосконалюється і допомагає людям вирішувати різноманітні питання та проблеми. Сучасне суспільство неможливо уявити без простих та досконалих машин, апаратів і механізмів, які активно використовуються у різних сферах індивідуального, колективного та суспільного життя.

Термін «техніка» має давньогрецьке походження і буквально означає: вправність, майстерність. Свого часу німецький філософ М. Хайдеггер небезпідставно підкреслював, що техніка не може існувати без знання. В нинішніх умовах під технікою розуміють штучно створені людиною прилади, машини, механізми, за допомогою яких вона впливає на довкілля і змінює його відповідно до власних потреб та інтересів. Це особливий світ, що існує у суспільстві, і значною мірою диктує йому свої правила та вимоги.

Досліджувати техніку водночас і цікаво і непросто, адже йдеться про унікальне поєднання знань, їх опредмеченого буття в різноманітних матеріальних утвореннях, людського досвіду, інтуїції та ін. Найбільш широкий пласт інформації про техніку та її цінність для людей дає така форма знання як філософія техніки. Це відносно новий розділ філософії, що конституювався лише у ХХ ст. В його рамках відбувається осмислення

суті та найбільш загальних характеристик цього надбання цивілізації. Філософія цікавиться технікою у її історичних, онтологічних, світоглядних і аксіологічних вимірах. Тобто спектр проблематики досить широкий. Тут техніка постає не лише у її прикладному прояві, а передусім як соціокультурний феномен. Гносеологічно шлях від загального до конкретного дає можливість побачити у техніці не лише засіб, використання якого дозволяє людям економити час та власні зусилля при вирішенні різноманітних питань і проблем, а й могутню силу, за допомогою якої можна освоювати і перетворювати дійсність, виходити за межі реальності, створювати віртуальний світ, моделювати надзвичайно складні процеси.

Тісний зв'язок техніка має з таким явищем як технологія. І хоча в останній не завжди присутня технічна спрямованість, у багатьох технологіях вона виражено заявляє про себе. Технологія – це спеціально організована (створена) система умов і чинників, що визначає і забезпечує певну послідовність цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт. У всіх сферах життєдіяльності, де без техніки обійтись не можна, вона значною мірою визначає процесуальний компонент технології. В англійській літературі поняття «техніка» і «технологія» вживаються як синоніми.

Гносеологічний і аксіологічний підходи до техніки дозволяють подивитись на неї з боку та з середини, проаналізувати причини продукування людиною цього утворення, найбільш важливі етапи становлення і розвитку, механізми функціонування. Філософська рефлексія над технікою – це інтелектуальне занурення в особливу сферу, в якій тісно переплетені між собою знання, досвід, творчість, практика. Рівень розвитку техніки у кожному конкретному суспільстві – один з важливих показників його прогресу, а матеріально-технічна база соціуму – чи не найфундаментальніша підвалина буття цієї підсистеми об'єктивної реальності. Іншою підсистемою виступає природа.

У багатьох наукових і філософських вченнях техніка розглядається як умова незалежності людини від природи. Постановка питання закономірна, але надмірна категоричність у даній ситуації шкідлива. Техніка дійсно потрібна для того, щоб мати можливість освоювати природу і використовувати її потенціал для покращення рівня життя людей. В той же час практика переконливо свідчить: нерозумне використання техніки негативно впливає на природу. Тезу відомого радянського біолога і селекціонера І. В. Мічуріна про те, що не потрібно чекати милості від природи, а взяти у неї все потрібне людині, не можна інтерпретувати метафізично.

Хоча філософія техніки, як підкреслювалось вище, – молода форма знання, саме філософське осмислення техніки та її ролі у житті людей має тривалу історію. Можна назвати низку концепцій техніки, кожна з яких по-своєму трактує даний феномен. На жаль, вони не мають спільного «знаменника». Внаслідок цього в рамках філософії техніки до сьогодення не існує загальноприйняте бачення означеного утворення.

Основні філософські концепції техніки:

– вчення про техніку німецького філософа XIX ст. Е. Каппа. Своєю роботою «Основи філософії техніки» він заклав підвалини філософського осмислення даного явища. Для нього техніка – своєрідне «продовження» людських органів, розвертання їхнього потенціалу. Тобто має місце антропогенний підхід до трактування техніки;

– техніка як засіб досягнення людського щастя. Автор вчення – німецький дослідник кінця XIX — початку XX ст. Ф. Бон. Проводить ідею, що техніку варто розглядати з позицій утилітарно-прагматичного розуміння обов'язку. Крім того, необхідно проводити чітке розмежування між наукою, без якої техніка існувати не може, і нею самою.;

– трактування техніки як «реальної творчості» російським дослідником першої половини XX ст. П. К. Енгельмейером. Особлива увага звертається на те, що техніка – інструмент, який використовує людини у «боротьбі з природою». Не в меншій мірі, ніж наука впливає на функціонування техніки, остання впливає на розвиток науки. Тут існує взаємна детермінація;

– теологічне розуміння техніки німецьким мислителем XX ст. Ф. Дессауером. Автор в своїх працях спробував поєднати вчення про Бога, науковий підхід до дійсності та трактування техніки як «способу буття людини»;

– концепція техніки німецького філософа XX ст. К. Ясперса (техніка як панування людини над природою, що здійснюється завдяки самій природі) та ін.

Різноманітність інтерпретацій техніки в рамках філософії – свідчення, з одного боку, складності цього феномену, з іншого – один з показників його важливої ролі у житті індивідів та соціуму в цілому.

Майже всі дослідники техніки переконані, що її аналіз потрібно здійснювати в контексті розгляду еволюції знарядь праці, поза якими становлення і функціонування людини як свідомої та діючої істоти неможливі. Трудова теорія вартості шотландського економіста А. Сміта і його ідея про людину як тварину, що створює знаряддя праці, – важливе методологічне підґрунтя продуктивного дослідження техніки. Вчення К.

Маркса та Ф. Енгельса про антропосоціогенез – наступний важливий щабель в теоретичному осмисленні створення і використання людьми всього, що допомагає їм в освоєнні та перетворенні довкілля.

В розмові про техніку важливо розрізнити знаряддя праці і власне техніку. Перше – хоча і важливе, але лише доповнення до людського тіла (передусім рук), те, за допомогою чого індивід впливає на довкілля, і що здійснювати такий вплив самотійно (без людини) не може. Техніка якісно змінює характер взаємодії суб'єкта і навколишньої дійсності. В ній яскраво присутній елемент відчуження у кращому розумінні слова. В самій простій машині (вже техніці!) з'являється нове, що відсутнє навіть у самому складному знарядді праці – можливість впливати на об'єкти при мінімальній участі людини або без її участі взагалі. Людство йшло до цього дуже довго. Лише в Новий час у суспільстві крім традиційного ремесла поступово формується новий вид виробництва – машинне виробництво. Багато у цьому плані зробила і епоха Відродження. Техніка – результат функціонування особливого виду творчості, який отримав назву «інженерний пошук». Останній неможливий без серйозної науки. Не випадково з часом широко вживаним стає термін «науково-технічна діяльність».

Техніка у всіх її різноманітних проявах має суспільний характер. Змістовно, функціонально, потенційно вона завжди залежить від розвитку суспільства: в першу чергу, знань, накопичених у ньому; потреб виробництва; запитів соціуму на конкретні технічні досягнення; характеру економічного, політичного і суспільного ладу в кожній конкретній країні та ін. Особливу роль техніка відіграє у воєнній сфері. На жаль, тут сила людського розуму продукує засоби знищення, раціональне та ірраціональне постають як зворотні сторони одне іншого, а мораль нерідко набуває деформованого характеру.

В ідеалі техніка покликана сприяти підвищенню якості людського життя, позбавляти індивідів рутинної і непривабливої діяльності, економити їх час, допомагати освоювати і перетворювати дійсність на засадах розуму. Практика свідчить, що це буває не завжди і не скрізь. В такій же мірі, в якій дане утворення залежить від людини у плані продукування, не менше залежить від неї і в плані використання. Хоча, без сумніву, техніка великою мірою впливає на життєдіяльність індивідів та суспільства в цілому, стратегічно її функціонування детермінується комплексом чинників, що мають власне людський вимір. Різноманітні футуристичні уявлення про «повстання», «бунт» машин – ніщо інше, як плід людської фантазії. При вмілому поєднанні розуму і моралі техніка завжди буде служити людині, а не всупереч її інтересам.

Юрій СМЕРЕЧИНСЬКИЙ

аспірант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

suv.work.3@gmail.com

ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ РЕСУРСІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Наука завжди відіграла важливу роль у житті людини та у зв'язку з початком широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року та скоєння масових злочинів ворожою армією, у тому числі, злочинів проти навколишнього природного середовища, наукові дослідження починають набувати важливішого значення у напрямку збереження, охорони та відновлення природно-заповідного фонду України.

Давайте розглянемо на конкретних прикладах, яку цінність несуть нам наукові дослідження в конкретних напрямках.

Інформаційні технології виконують роль збору та обробки інформації, а також донесення її до громадян. Саме з допомогою інформаційних технологій ми маємо миттєву можливість дізнатися про актуальні проблеми та розпочинати негайно їх вирішувати. Наприклад проблема браку коштів у Херсонському заповіднику «Асканія-Нова», через окупацію ворогом, була широко освітлена в соціальних мережах, в наслідок чого негайно було організовано збір коштів на різних платформах [2]. Також значного поширення набули Телеграм-боти, котрі також відіграють значну роль, як в інформаційній війні, так і допомагають встановлювати злочини ворожої армії у тому числі проти природи (@stop_russian_war_bot – для повідомлення про переміщення військ і техніки; @SaveEcoBot – для повідомлення про злочини проти природи). У зв'язку із тимчасовою окупацією ворожими військами Чорнобильської АЕС перед різними напрямками фізичних наук гостро постало питання визначення шкоди, котра могла бути завдана обладнанню, котре здійснює моніторинг за небезпечними ділянками, конструкції саркофагу та захороненням радіоактивних відходів. За допомогою математичних досліджень можна провести розрахунки завданих збитків у різних сферах життєдіяльності людини, а також збитків завданих природі, та побудувати математичні моделі об'ємів завданої шкоди природі.

В наслідок тривалого бомбардування території України, та її стратегічних об'єктів, влучання в резервуари з аміаком, горіння та витікання нафтопродуктів ми можемо спостерігати значні викиди важких металів та інших шкідливих хімічних сполук в атмосферу, річки та ґрунт [1]. Відповідно до вищезазначеного перед хімічними та біологічними науками стоїть завдання визначення хімічного складу речовин та визначення їхнього впливу на живі організми, також виникає потреба щодо пошуку шляхів знешкодження речовин, котрі становлять особливу загрозу для навколишнього природного середовища. Ще одним завданням для досліджень котре постає перед біологічними науками є розкладання трупів, котрі теж несуть загрозу для населення, особливо при попаданні у водойми з котрих проводиться забір води для різних потреб. Для прикладу нам здавна відомі випадки, коли для взяття укріплених поселень місця забору води робили непридатними закинувши в них шмат м'яса котрий при розкладанні робив воду непридатною для вживання.

Відповідно до статті 39 Закону України «Про тваринний світ» з 1 квітня по 15 червня в Україні щорічно запроваджується «сезон тиші» згідно з яким у період розмноження диких тварин забороняється проведення заходів, котрі є джерелом підвищеного виділення шуму [3]. Саме тому потрібно буде визначити яких втрат було завдано фауні на територіях де проводилися активні бойові дії та заходи з ліквідації їх наслідків.

Перед географічними дисциплінами постає ціла низка завдань пов'язаних з веденням бойових дій на території країни. Від розривів снарядів міняється рельєф поверхні, подекуди вирви можуть сягати кількох метрів вглиб та вшир, для прикладу ми можемо порівняти їх з карстовими лійками, котрі утворюються при вилуговуванні порід. Також внаслідок розривів снарядів відбувається переміщення ґрунту та найнебезпечніше для лісу – пожежі. З моменту сходження снігового покриву і до настання стійкої вологої погоди в Україні настає пожежонебезпечний період [4], котрий цього разу співпав із повномасштабною агресією ворога, під час якого навіть забороняється в'їзд до лісів механічного транспорту та відвідування лісів у цілому задля запобігання утворення та розповсюдження пожеж. Отож потрібно оцінити які площі внаслідок обстрілів зазнали пожеж і оцінити яким чином спрацювали мінералізовані смуги та протипожежні розриви у лісах.

За 8 років війни в ОРДЛО в Україні не було створено ні законів, ні механізмів щодо відновлення територій та відшкодування збитків завданих природі військовими діями, що в умовах повномасштабного вторгнення

ставити перед законодавством та судовою системою ще одне завдання. Варто також здійснити оцінку втрат завданих видам, що охороняються та видам занесеним до Червоної книги України.

Після Першої світової війни у Німецькій філософській думці Ясперса та Хайдеггера, та після Другої світової війни у Французькій думці Сартра та Камю особливо бурхливого розвитку набула філософія екзистенціалізму, котра на такому важкому етапі існування людей, та їхньому балансуванні між життям та смертю перевернула погляди значної частини інтелігенції на існування та сенсу життя. Так на основі війни в Україні варто, хоча б в національній науковій думці, до поглядів на існування людини додати ще орієнтири існування навколо людини, її оточення та середовища комфортного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ключові наслідки для довкілля від російської агресії в Україні 24 лютого – 31 березня 2022 року URL: https://mepr.gov.ua/news/39097.html?fbclid=IwAR2bQPNfnB9i9CM5pEwT_OlMIkFSabQYCq7-QwdAdn5Uhjlav_r67b3JZD8 (дата звернення: 25.04.2022).
2. Національна академія аграрних наук Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейна URL: <https://askania-nova-zapovidnik.gov.ua> (дата звернення: 27.04.2022).
3. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. Дата оновлення: 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 30.04.2022).
4. Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України : наказ Державного комітету лісового господарства України від 27.12.2004 р. № 278. Дата оновлення: 04.04.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-05#Text> (дата звернення: 01.05.2022).

Олександр ЧОРНИЙ

магістрант,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

Тернопіль, Україна

olexander.chornyi@gmail.com

ЛЮДВІГ ВІТГЕНШТАЙН ТА ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОВОРОТ У ФІЛОСОФІЇ: ГЕНЕЗА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постать Людвіга Вітгенштайна постає однією з відокремлених від традицій та вагомих тенденцій для загального розвитку філософії. Фактично, саме з цим мислителем ми можемо пов'язувати поняття трансформації проблемного поля філософії ХХ ст., а саме поворот до

лінгвістичної проблематики. І хоча власне лінгвістична філософія – це радше характеристика філософії так званого «пізнього» Вітгенштайна, на прикладі інтелектуальної еволюції до цього етапу ми можемо відслідкувати процес генези нового філософського напрямку. Надалі ми спробуємо коротко окреслити процес вказаного переходу.

«Ранній» Вітгенштайн, або ж іншими словами початок його досліджень, насамперед асоціюється із «Логіко-філософським трактатом», написаним 1921 року. Особливістю цього трактату є те, що його текст можна назвати «відокремленим» від живої мови, адже він намагається окреслити умови реалізації ідеальної системи з логічної точки зору мови. А це стане передумовою дослідження так званої «буденної мови». Для розуміння мислення Вітгенштайна нам варто звернутися до базового каркасу, що виступає наслідком публікації «ЛФТ». Це сім тез, викладених на початку «Трактату». Під впливом таких мислителів-логіків, як Фреге та Рассел, Вітгенштайн будує взаємозв'язану систему, у котрій вимальовується ланцюжок ідеї розвитку формування знання через мову шляхом схеми: «світ-факт-образ-думка-речення-мова-знання», на котру накладається обмеження: «Про те, про що не можна сказати, потрібно мовчати» [1, с. 56].

Проте побудова такого роду «замкнутої системи» згодом стала критикуватися самим Вітгенштайном. Як зазначають дослідники, після повернення до Кембриджу 1929 року філософ «...критикує свої власні ранні роботи та звертає увагу на те, як мова функціонує у буденному житті» [5, с. 126]. У тому ж 1929 році філософ пише «Кілька зауважень про логічну форму», статтю в котрій зосереджує увагу на взаємопов'язаності інтерпретації та відтворення логічного змісту. Зокрема, він акцентує на ймовірності введення правил проектування, як форми логічного вираження фактично відмінних речей та зосереджується на а) конвенційній залежності правил та явища, а також б) незворотності процесу проектування [4 с. 164]. Водночас у межах буденної мови (або ж природної мови) почасти логічні формули, попри неусвідомлене обумовлення правил, стикаються із парадоксальністю в межах побудови таблиць істинності.

На основі даних зауважень, Вітгенштайн приходять до розуміння поняття «мовної гри» як ключового елементу буденної мови. Мовна гра постає процесом засвоєння та усвідомлення певних правил, котрі безпосередньо пов'язують мову та дію й носять радше соціально-практичний, аніж формально-логічний характер. Зокрема це пов'язано з тим, що у ключовій для «пізнього» Вітгенштайна праці «Філософські

дослідження», серед низки впливових філософів, що не є логіками, цитується Вільям Джеймс, котрий також розвивав в межах прагматизму ідею пов'язаності цілі, мови та дії у контексті прагматичної істини. Вітгенштайн у свою чергу намагається схожий мисленнєвий конструкт формалізувати для запровадження певної логічної аргументації. Таким чином фактично весь корпус тексту «Філософських досліджень» постає спробою осмислити буденну мову та знайти ключ до розуміння її функціонування.

Проте мета, описана вище, не була досягнута й «Філософські дослідження» постають радше джерелом нових проблем та питань, що актуальні й до сьогодні. Саме на основі цього тексту, а також на трансформації поля діяльності логіки після Вітгенштайна та спробі дослідити лінгвістичний аспект людського мислення і взаємодії, відбувається формування низки нових течій у філософії ХХ-ХХІ ст. Зокрема важливим для нас є підкреслення того, що традиція Вітгенштайнових «мовних ігор» та досліджень, пов'язаних із ними розвинулась у аналітичну філософію. Ця галузь сучасних філософських досліджень намагається розв'язати проблему співвідношення мови та дійсності, а також залучити дослідження свідомості у окреслене проблематичне поле.

Таким чином ми можемо простежити, як дослідження Людвіга Вітгенштайна наштовхнули його, а опісля й вагому частину західної філософії на проблему лінгвістичної обумовленості знання, що в свою чергу засвідчило певну фіналізацію переходу філософії від виміру онтології до гносеологічних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Wittgenstein Ludwig. Tractatus Logico-Philosophicus. Centenary Edition, Anthem Press, London: 2021
2. Wittgenstein Ludwig. Philosophical Investigations, Blackwell Publishing Ltd, Singapore: 2009
3. Wittgenstein Ludwig. The Collected Works of Ludwig Wittgenstein, Oxford: Basil Blackwell, 1979
4. Wittgenstein Ludwig. Some Remarks on Logical Form [Електронне джерело. URL: <https://academic.oup.com/aristoteliansupp/article/9/1/162/1779966>]
5. Sluga Hans, Stern David G. The Cambridge Companion to Wittgenstein. Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge: 2018

Секція 8
ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Світлана СТОРОЖУК

*доктор філософських наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
svitlanastorozuk@gmail.com*

**ВІД ПЛЮРАЛІЗАЦІЇ ДО ЗАБУТТЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО
КОЛЕКТИВНІ СПОГАДИ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ**

Останніми роками серед українських та зарубіжних дослідників спостерігається зростання наукового інтересу до феномену колективної пам'яті. На наш погляд, ця тенденція зумовлена, з одного боку, розмиванням національної ідентичності, а з іншого – консолідуючою роллю колективних споминів. Вони, як цілком аргументовано показав свого часу М. Альбвакс, закладають фундамент групової ідентичності, тим самим формуючи загальний образ спільноти. Крім того, спільні спомини легітимують тривалість групи у часі, тим самим набуваючи повчального і навіть іконічного характеру. «У них виражена загальна позиція групи; вони не тільки відтворюють її минуле, а й визначають її сутність, її властивості та її слабкості» [4, с. 192]. Люди в усі історичні періоди «апелювали до пам'яті суспільства, аби досягнути того послуху, якого пізніше будуть вимагати, посилаючись на користь свого служіння або на повноваження службовців і чиновників» [4, с. 267].

Зауваги М. Альбвакса не викликають особливих дискусій в сучасному інтелектуальному дискурсі, котрий практично безапеляційно визнає засадниче значення споминів у процесі формування групової ідентичності. І справді, ще пів століття тому, колективні спомини пильно контролювалися державою. Вона забезпечувала напрям розвитку історичної науки, цензурувала отримане нею знання та спрямовувала його в систему освіти. Крім того, держава контролювала тиражування масової культури та ступінь відкритості бібліотечних та архівних фондів. Навіть масові медіа включали пересічного члена суспільства у свою структуру лише як реципієнта, блокуючи об'єктивацію його мнемонічної активності насадженням готового історичного минулого та визначеного колективного досвіду. Така інформаційна політика сприяла формуванню внутрішньої

єдності групи у процесі насадження спільних споминів та переконань, зрідка породжуючи незначні конфлікти між «офіційною» історією політичного дискурсу та локальними голосами пам'яті.

Ситуація почала помітно змінюватися вже на початку ХХІ ст., внаслідок прискореного розвитку цифрових технологій. Вони, як цілком справедливо зауважує А. Ассман, демонструють небачені до цього здатності для збереження й уможливають дедалі швидші ритми циркуляції інформації. Завдяки щільним комунікативним мережам поєднуються в єдине суспільство найвіддаленіші регіони, а радіо і телебачення розсилають свої програми в усі куточки світу [1, с. 227]. Водночас розвиток цифрових та комунікаційних технологій унеможливив жорстку державну цензуру, що призвело до інформаційного «розкріпачення» споживачів. Формування різнорідних цифрових каналів збереження та передачі даних, дало можливість кожному споживачу самостійно обирати інформацію згідно з власними переконаннями, смаками та потребами.

Вказані зміни істотно розширили комунікативні, освітні, професійні тощо можливості людей, а тому могли б розглядатися як цілком позитивна тенденція. Утім останніми роками вони зумовили деяке занепокоєння внаслідок амбівалентного впливу на колективну пам'ять. Технічні ресурси для збереження великої кількості соціально значущої інформації продукують швидкоплинні колективні уявлення, котрі зазвичай пов'язані тільки сучасним. Їх засилля зумовлює розчинення пам'яті у прискорених циклах виробництва і споживання, продукуючи організовану амнезію, котра, своєю чергою, призводить до розмивання групової ідентичності. Наші зауваги суголосні заувагам А. Ассман щодо розмивання технологіями інформаційного забезпечення межі між пригадуванням і забуттям. У висліді цього, світ й передусім універсальна мас-медійна культура набуває тоталітарного характеру. Вона жорстко контролює, а часом і перенавантажує людину інформацією, котра обмежує та корегує її спомини про минуле [1, с. 227]. Інакше кажучи, медіа спрямовані на формування колективних уявлень, витісняють наші спомини, перетворюючи їх у «відходи» і тим самим змушують людину жити тільки в актуальному сьогоденні.

На перший погляд, застороги німецької дослідниці можуть видатися надто песимістичними та дискусійними зважаючи на те, що розвиток медіа зумовив цілий ряд позитивних змін у житті сучасної людини. Першим, і, на наш погляд, головним здобутком медіа стали численні освітні ресурси, котрі істотно розширили можливості для особистісної самореалізації та

групової самопрезентації. Крім того, інформаційно-комунікативні технології сприяли вирішенню цілого ряду важливих суспільних проблем: вони підвищили гнучкість адміністративної системи, деперсоналізували процеси взаємодії громадянина з державою та зруйнували усталені правила ієрархії та підпорядкування [2, с. 82-83]. Все це, у єдності своїй, зумовило лібералізацію соціального життя, котра незмінно супроводжується розширенням можливостей самореалізації кожної окремої людини.

До позитивних тенденцій можна віднести й невпинне розмивання спогадів про минуле. Завдяки йому руйнується ментальне та культурне розмаїття світу та формуються підвалини для утвердження універсальної ціннісної системи, як необхідної умови перетворення людей в активних та творчих громадян світу. Утім такий висновок є аж надто оптимістичним та необачним з огляду на зміни, що відбуваються в сучасному світі. Зростання рівня міграції та тісна міжкультурна комунікація зумовили посилення суспільної ворожнечі, натомість розмивання національної ідентичності супроводжується відродженням регіональних спільнот та загостренням конфліктів в середині, здавалось би, культурно однорідних національних держав. Не менш гостро, як засвідчує досвід воєнної агресії росії проти України, колективна амнезія цифрового суспільства відбивається на міжкультурній комунікації та міжнародній взаємодії: завдяки їй маса людей стає жертвою політичних маніпуляцій та виправдовує злочини людяності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті. К.: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Варзарь П. Демократія і бюрократія: проблема сумісності. Політичний менеджмент. 2010. № 1. С. 76-87.
3. Сторожук С.В., Кривда Н. Ю. Культурна ідентичність як основа колективної єдності. International education journal of innovative technologies in social science. 2016. 4(8), Vol. 2. pp. 58-63.
4. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти. Москва: Новое издательство, 2007. 348 с.

Ірина ЯНЕНКОВА

*доктор економічних наук, доцент,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ, Україна,
777fler@gmail.com*

ІТ- СЕКТОР УКРАЇНИ У ЛАНЦЮГАХ ЛОКАЛЬНИХ ФОРМ ЗДІЙСНЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час війни економіка руйнується кожного дня. Україна втрачає підприємства, транспорт, інфраструктуру тощо. Уряд, Міністерство економіки, Національна академія наук України, та бізнес-спільноти наразі працюють над планом економічного відновлення України. Серед принципів, які покладено в основу зазначеного плану, найважливішими є повний доступ до ринків ЄС та Групи семи, отримання статусу кандидата на вступ до ЄС, налагодження логістичних шляхів у західному напрямку, локалізація не менше 60% (тобто у відновленні України будуть задіяні українські компанії та виробники).

ІТ-сектор, як і більшість українських бізнесів, сьогодні зазнає складних часів. Бізнес адаптується, разом із цим змінюються його ІТ-потреби. Крім того, змінюється ставлення до партнерів і постачальників, яскравим проявом чого є присутність патріотизму не тільки у зовнішніх характеристиках, але й відчуття єдності нації. У ділових відносинах люди дедалі частіше віддають перевагу українським партнерам та українським продуктам і рішенням. Це стало помітним трендом і не лише всередині країни.

До воєнного стану ІТ-сектор активно розвивався, його зростання становило 20-30% щорічно. [1, с.7] Однак, з початком вторгнення перші кілька тижнів ІТ-бізнес був змушений займатися релокацією працівників, підтримкою клієнтів щодо збереження їх баз даних, кібератаками на ворога, гуманітарною допомогою, необхідними речами для ЗСУ (бронежилетами, автомобілями тощо) та ін. Частина клієнтів одразу поставили проекти на паузу, а про те, що роботи треба продовжувати, почали говорити лише в середині березня, що принесло значних фінансових втрат компаніям.

Персонал компаній по-різному відреагував на ситуацію в країні. Одні виїхали та продовжують працювати віддалено, інші - виїхали і не збираються повертатись – шукають роботу в інших країнах. Є такі, що повернулися до Києва, але поки працювати не готові через пережитий стрес. Частину персоналу мобілізували до лав ЗСУ у перші тижні війни.

Актуальними в Україні стали проєкти з обліку гуманітарки, замовлення від міжнародних фондів з управління логістикою, проєкти із побудови системи управління платежами, договорами та закупівлями тощо.

Найважливішим сегментом для ІТ-сектора є промисловість. Але замовники з цієї галузі сьогодні мають величезні проблеми, особливо у логістиці, тому більшість проєктів поки заморожені. Масове відновлення очікується у травні – у півтора-два рази від того дна, яке було у березні. На цей час поступово відновлюють роботу ті, хто не були цілком залежними від морських перевезень і переорієнтувалися на автотранспорт та залізницю – у них бізнес іде, працюють тисячі людей, актуалізуються проєкти. Майданчик SmartTender української компанії ІТ-Enterprise акумулює всі комерційні закупівлі та інтегрований у Прозорро, де можна побачити різке падіння закупівель по країні загалом. Так, якщо до війни відкритих торгів на день з комерційних торгів було до десяти тисяч, то у березні – лише до тисячі. [2] Отже, якщо говорити про перспективи промисловості, то вона може впасти вдвічі, якщо не більше. Загалом, на дев'ять найбільш постраждалих регіонів України припадає 30% національного ВВП. За різними прогнозами падіння ВВП у 2022-му році становитиме до 35-40% (за умови що окуповані території не збільшаться, а активна фаза триватиме кілька місяців). [3]

Все залежить від тривалості активної фази бойових дій. Якщо такі дії триватимуть до кінця року, наслідки стануть дуже руйнівними для всіх підприємств Південно-Східної частини України, як стосовно виробничих потужностей, так і щодо людського потенціалу, адже зібрати працівників у потрібний час буде вже практично неможливо. А втрати робочої сили внаслідок міграції можуть призвести до її дефіциту в Україні та уповільнення темпів відновлення економіки після війни. Релокація бізнесу на Захід країни не дає гарантій повної безпеки, адже туди теж прилітають ракети, руйнують заводи та вбивають людей. Однак, позитивним зрушенням є наявність різних будівельних проєктів, активізація індустріальних парків, промислових майданчиків на заході країни. Все це свідчить про відкриття нових можливостей для бізнесу, що здатний швидко приймати рішення та реалізовувати їх ефективно.

Співпраця з міжнародними замовниками ускладнюється через необхідність доведення, що війна в Україні не вплине на виконання роботи. Найкращим для зняття напруги є виділити фахівців, які постійно перебуватимуть на підприємствах замовника, а також відкриття офісів у різних країнах. Однак, слід зазначити про наявну багатобічну підтримку

національного ІТ-сектору всередині країни та за її межами. Так, міжнародна організація Emerging Europe у рамках ініціативи з підтримки України «Support Digital Europe» проводить кампанію зі збору відгуків іноземних клієнтів, які співпрацюють з українським ІТ-бізнесом. Головна мета – продемонструвати міжнародним компаніям конкурентні переваги українського ІТ-сектора. Партнерами проекту стали спільнота TechEEAdvocates, Global Tech Advocates, TechUkraine, Ukrainian Startup Fund, EASE, UNIT.City, Міністерство закордонних справ України, Міністерство цифрової трансформації України. [4]

Якщо раніше клієнти в Україні націлювалися на великі проекти з цифрової трансформації, у напрямку «Індустрія 4.0», то тепер їм потрібна буде просто точкова автоматизація, тобто «швидко і дешево». Тому ІТ-компанії спрямовують інвестиції саме у такі проекти та нові програмні продукти, які дадуть змогу вирішувати подібні базові потреби меншим обсягом коштів. Разом з цим вони очікують, що кількість таких проектів перевищить довоєнні показники, оскільки без автоматизації і без нормальної облікової та управлінської системи не буде ані відновлення, ані розвитку нових виробництв.

Висновки. Вимушена масова релокація спричинила суттєві зміни в ІТ-індустрії України, зокрема, зміни фокусів, з очевидним зміщенням в бік мілітаризації галузевих можливостей, а також потреб повоєнного відновлення; створила умови для формування нових ІТ-осередків та перспективних ІТ-хабів. Внаслідок воєнних дій РФ в Україні та відповідних санкцій з боку всього цивілізованого світу українські ІТ-компанії отримали безпрецедентні шанси щодо зміни екосистеми клієнтів та партнерів російського ІТ-сектору, тому докладають істотних зусиль та коштів у розробки партнерських рішень та поліпшення комфорту для міграції клієнтів з російських платформ в українські. Значне падіння економіки та, зокрема, її промисловості негативно відбилося на доходах ІТ-сектора, особливо у березні 2022 р. Однак, поступова адаптація бізнесу до умов воєнного стану, розширення міжнародної співпраці та план повоєнного відновлення країни (що передбачає вагому локалізацію), дозволяють ІТ-сектору зупинити падіння доходів та покращити свої економічні показники діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Яненко І.Г. Чинники і шляхи розвитку цифровізації в Україні. Економіка України. 2022. No 3. С. 04—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.03.004>

2. SmartTender.biz — офіційний майданчик державних тендерів Prozorro та аукціонів Prozorro. URL: <https://smarttender.biz>.
3. Економіка України під час війни: оперативна оцінка, квітень 2022. URL: <https://ces.org.ua/ua-economy-in-war/>.
4. Стартувала кампанія «Support Digital Europe». URL: <https://itukraine.org.ua/a-campaign-support-digital-europe-is-launched.html>

Kateryna BINYTSKA

*Doctor of pedagogical sciences, professor,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,
Khmelnyskyi, Ukraine
rfn.yz87@gmail.com*

FORMATION OF MEDIA EDUCATIONAL COMPETENCE IN PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHERS

The modern information society needs training of highly qualified teachers, in particular with established media educational competence. Therefore, the formation of media educational competencies of teachers should be carried out while studying in higher education institutions.

For our research, it is advisable to analyze the term media education competence. Media education competence the set of knowledge, strategies and skills that allows an individual to efficiently face the media environment of today. This term coined by German sociologist Baacke; can be analyzed in four dimensions:

- 1) knowing about different media and how to use them [5];
- 2) reflecting the role of media in society;
- 3) designing media;
- 4) critical thinking [1].

In my professional activity during the professional training of the future teachers I noted that students in preparation for seminars and practical classes, along with scientific publications, articles in academic journals find a huge amount of information that contains not quite correct facts, and a certain percentage of media content, which deal with the issues of pedagogy and student learning contains “myths” and inaccurate information. The student – the future teacher, must understand that he or she is responsible for the creation and distribution of content.

Therefore, the creation of tools for the formation of media educational competence in professional training of the future teachers is the our further explorations.

The ability to use digital literacy skills necessary for the 21st century in solving problems of future teachers' professional activity should also be manifested at different levels of regulation, and their development should take place according to the logic of the formation of professional competence [4].

Over the years, the role of the teacher and the set of key competencies that are considered essential in the learning process have changed significantly. In the literature on this topic, the term media society is increasingly common, in which the set of competencies necessary for effective and efficient functioning applies to both old and new media. Once upon a time, in an industrial society, the minimum level of qualification was determined by literacy. In today's media community, people need to be empowered to use media education tools, including computer skills and the global IT network. In addition, it is important not only to have technical skills, but also the practical use of certain tools that support the process of achieving goals in the didactic process. Therefore, one of the most important tasks of educational institutions is to provide the individual with the necessary media competencies today [2, p. 307].

Media literacy education seeks to integrate the various texts and contexts for critical media analysis and production into the culture of preparing a teacher. The routine, daily uses of digital devices shape human communication in a symbiotic relationship between form, content and context. As networked devices expand communication to a vast international audience, the mastery of contemporary literacy skills becomes increasingly complex [3, p. 31].

It is important for the formation of media educational competence in the training of future teachers in Ukraine:

1. To study the positive experience in training teachers in EU universities to implement media education in order to implement it in the educational practice of higher education institutions of Ukraine with subsequent publication of scientific articles in international indexed publications.

2. Based on the experience of European universities to develop didactic and methodological support for media education during professional training of the future teachers (curricula, textbooks, manuals, etc.) for higher education institutions in Ukraine.

3. Development and holding of seminars, master classes, trainings on media education problems (full-time and distance formats) for teachers of pedagogical specialties of higher education institutions.

REFERENCES:

1. Electronic Gaming in Germany as Innovation in Education URL: <https://www.igi-global.com/chapter/electronic-gaming-germany-innovation-education/20085>. (дата звернення: 01.04.2022). [In English].

2. Goban-Klas, T. (2015): *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa-Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN-SA. 337 s.
3. Gutiérrez, A., Tyner, K. (2021) *Media Education, Media Literacy and Digital Competence. Comunicar*, 19(38). 31–39.
4. Krumsvik, R. J. (2012). Teacher educators' digital competence. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(3), 269–280.
5. Moving Towards CLIL 2.0: A Proposal for Social Media Integration in Content- and Language-Integrated Learning. URL: <https://www.igi-global.com/chapter/moving-towards-clil-20/251399>. (дата звернення: 01.04.2022). [In English].
6. What is Media Competence? URL: <https://www.igi-global.com/dictionary/media-competence/18150> (дата звернення: 31.03.2022). [In English].

Жанна ПАВЛЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
pavlenko@nlu.edu.ua*

Сусанна ВОДОРЄЗОВА

*молодший науковий співробітник,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
susannavodorezova@gmail.com*

Володимир ТРОФИМЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна
e-mail:679197@gmail.com*

**ЕЛЕКТРОННА ОСОБА В ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Сучасна цивілізація є епохою розвинених технологій автоматизації, робототехніки та штучного інтелекту. Використання цих технологій в нашому повсякденному житті дедалі зростає і охоплює все більше сфер життєдіяльності. Це в свою чергу порушує численні філософські, правові, економічні й інші питання і стикається з труднощами прийняття в соціальній і економічній сферах.

Одним з основних викликів в сучасному світі стає поява автономних систем штучного інтелекту, які маніпулюють знаннями, необхідними для вирішення поставлених завдань. Такі системи, на відміну від програмних роботів, які маніпулюють матеріальними об'єктами, мають здатність приймати рішення автономно, незалежно від зовнішнього контролю чи

впливу. Така автономія має суто технологічний характер, її ступінь залежить від того, наскільки складною була взаємодія такої системи з навколишнім середовищем. Різні роботи мають різний ступінь автономності, яка вимірюється шляхом співвідношення ступеня зміни середовища із середнім часом між несправностями та іншими факторами, що вказують на продуктивність такої штучної системи [4, р.14].

Поняття «розумний робот» складається з наступних ознак: здатність до навчання через досвід та взаємодію; набування автономності за допомогою датчиків та / або шляхом обміну даними з навколишнім середовищем (взаємозв'язок) та аналізу цих даних; пристосовування своєї поведінки та дії до навколишнього середовища [2]. Рівень складності такої системи ставить питання її дії відповідно до моралі і етики: чи може вона поступати і оцінювати свої вчинки з точки зору моральності, чи зможуть роботи стати «моральними машинами» з потенційними юридичними правами та чи зможе в майбутньому з'явитися у них здатність мати почуття, а отже, і «моральний статус»? Адже, такі складні системи зараз не регулюються ні з етичної, ні з правової точки зору, але дуже ймовірно, що наявність збоїв в їх роботі може завдати значної шкоди людям, наприклад, при виході з-під контролю збройних військових роботів або безпілотних автомобілів. Це дає розуміння, що використання розумних роботів, поряд із перевагами супроводжується сукупністю ризиків, і його слід серйозно оцінювати з точки зору основних цінностей: свободи, гідності, безпеки, охорони здоров'я, захисту персональних даних, приватності, самовизначення та недискримінації, тощо.

Технологічні здобутки розвинених держав в сфері робототехніки вимагають філософського підходу до відносин між людьми та роботами, які вже існують в сучасному суспільстві й будуть вдосконалюватися в майбутньому. В таких державах вчені розглядають можливість складання певних правових стандартів і внесення змін в чинне законодавство стосовно застосування штучних інтелектуальних систем, оскільки у випадку наслідку шкідливих дій з їх боку, вирішальним стає питання юридичної відповідальності [2]. У 2017 р. Європейським парламентом було прийнято Резолюцію про цивільно-правові норми з робототехніки, яка передбачає можливість наділення роботів правосуб'єктністю [2]. Це один з перших документів, який має на меті врегулювати правове становище роботів у європейському суспільстві.

Правові, етичні, соціальні аспекти щодо існування та статусу електронної особи знаходять своє відображення в працях українських науковців, зокрема О. Баранова, О. Грабовської, О. Кармази,

М. Карчевського, О. Радутного, М. Стефанчука, Є. Харитоновна, О. Харитонові та ін. і зарубіжних вчених, зокрема Афанасьєвої К., Брайсон Дж., Галло Г., Діамантіса М., Гученкова І., Гранта Т., Євстратова О., Мінського М., Руффоло У., Станкати К., Флоріді Л. та ін. Натомість останні події, що пов'язані з бурхливим розвитком технологій, вимагають філософського підходу до нинішніх і майбутніх відносин між людьми та роботами.

Погляди щодо надання роботам морального статусу дуже відрізняються. На міжнародному рівні підкреслюється, що здатність роботів до автономності є умовою надання їм етичних норм, а активна розробка автономних роботів з високим рівнем інтелекту може поставити під сумнів нинішню класифікацію живих істот, засновану на їх моральному статусі. Всесвітня комісія ЮНЕСКО з етики наукових знань та технологій (КОМЕСТ) в 2016 р. опублікувала «Попередній проект доповіді КОМЕСТ з етики робототехніки», в якому розглядаються етичні питання, пов'язані з використанням автономних роботів та їх взаємодією з людьми. У документі зазначається, що скоріше за все, автономія роботів зросте до такого ступеню, що буде необхідно вбудовувати їм систему етичних норм шляхом програмування за допомогою етичних кодів, спеціально розроблених для попередження небезпечної поведінки, зокрема нанесення шкоди людям або навколишньому середовищу [3].

Виникає питання правового статусу розумних роботів – це об'єкти, із приводу яких здійснюються правочини, або активні суб'єкти, що є учасниками правовідносин, або дещо інше? Якщо розумних роботів розглядати виключно в якості об'єктів, то фактично їх роль може бути прирівняна до майна, отже будуть визначені права та обов'язки розробників, власників та осіб, що їх створюють та експлуатують. Наприклад, у такий спосіб розв'язується питання використання автономних транспортних засобів, «соціальних» та хірургічних роботів. Якщо розумних роботів віднесуть до суб'єктів права по аналогії з юридичною особою, то вони володіють правоздатністю, тобто можуть мати права та обов'язки, а в певних випадках – нести відповідальність. Але юридична особа належить до класу соціальних систем, а розумний робот – до інформаційних систем, тому їх не можна ототожнювати.

Якщо робот може приймати автономні рішення, то чинних норм права вже недостатньо, щоб покласти юридичну відповідальність за шкоду, заподіяну роботом. Це пов'язано з тим, що чинне законодавство не дозволяє визначити сторону, яка відповідальна за відшкодування нанесеної шкоди. Також чинні правові норми не передбачають покриття шкоди,

заподіяної розумними роботами, оскільки вони можуть мати адаптивні та навчальні здібності, що може спричинити певний ступінь непередбачуваності в їх поведінці, оскільки вони будуть самостійно вчитися на власному досвіді та взаємодіяти з навколишнім середовищем унікальним чином [2]. В наукових колах обговорюється питання деякої подібності автономних роботів і юридичних осіб, родовою ознакою яких є те, що вони належать до класу систем. В якості переносимої ознаки з юридичної особи, як зразка аналогії розглядають відмежування сутності та дій юридичної особи (цілого) від сутності та дій її засновників (елементів її створення і управління). А в якості суб'єкта аналогії розглядають розумного робота з ознакою відмежування сутності та дій штучної системи (цілого) від людей, що здійснюють над нею контроль – розробників та користувачів (елементів її створення і управління). Тому виникає ідея надання правосуб'єктності штучним автономним системам, по суті створення електронної особи [1, с. 9].

Отже, постає питання керівних етичних рамок, які мають ґрунтуватися на принципах благодійності, невинуватості, автономії та справедливості, на принципах і цінностях, закріплених у Хартії основоположних прав, таких як людська гідність, рівність, справедливість і недискримінація, інформована згода, приватне та сімейне життя, захист персональних даних, а також інших основних принципах і цінностях права, таких як прозорість, автономія, особиста відповідальність та соціальна відповідальність. Все це наголошує на актуальності розробки та дотримання кодексу поведінки для інженерів, які створюють штучні автономні системи, дизайнерів і користувачів, створення комітетів дослідницької етики при розгляді протоколів робототехніки та ліцензій; суворої та ефективною етичної рамки для розробки, проектування, виробництва, використання та модифікації роботів; оновлення та доповнення етичними принципами ефективних та сучасних норм права відповідно до рівня складності робототехніки та її багатьох соціальних, медичних та біоетичних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каткова Т. Г. Правосуб'єктність роботів: вигадка чи реальність? *Право і суспільство*. № 3, 2/2017. С. 7-11. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_2/4.pdf (дата звернення: 03.05.2022).
2. Civil Law Rules on Robotics: European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html (дата

- звернення: 03.05.2022). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.html
3. Preliminary draft report of COMEST on robotic ethics. *Unesdoc Digital Library*. 2022. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245532?1=null&queryId=55ca195a-1d34-4afd-814e-f4c4efc04f04> (дата звернення: 03.05.2022).
4. Thrun S. Toward a framework for human-robot interaction. *Human-Computer Interaction*. 2004. Vol. 19. P. 9-24. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07370024.2004.9667338> (дата звернення: 03.05.2022)

Галина ГЕНСЕРУК

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
genseruk@tnpu.edu.ua*

Сергій МАРТИНЮК

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
sergmart65@tnpu.edu.ua*

ПЕДАГОГІКА АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Технології цифрового навчання сьогодні реформують вищу освіту. План дій щодо цифрової освіти (2021–2027) Європейської комісії стверджує, що цифрова освіта має сприяти більш персоналізованому, гнучкому та орієнтованому на студента викладанні [1]. Це висуває великі вимоги до викладачів університетів. Пандемія COVID-19 призвела до стрімкого технологічного навчання викладачів закладів вищої освіти. За короткий час потрібно було адаптувати навчання до цифрового онлайн-формату.

Цифрова освіта — це загальний термін для різних технологій та педагогічних практик, у яких онлайн-навчання, дистанційне навчання та змішане навчання особливо виділяються в плані дій Європейської комісії. Проекти змішаного навчання поєднують цифрові технології та навчання віч-на-віч, таким чином надаючи можливості для соціальної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. В контексті нашого дослідження важливим є окреслення принципів педагогіки активного цифрового навчання.

Цифрові технології змінюють суспільство, вони повинні пропонувати персоналізоване, гнучке, орієнтоване на студента, спільне та творче навчання. Як показують дослідження ці технології переважно використовуються для підтримки існуючих освітніх практик.

Активне навчання визначається як навчальна діяльність, яка залучає студентів до того, що вони роблять і думають про те, що вони роблять

У процесі дослідження нами визначено чотири компоненти педагогіки активного цифрового навчання (рис. 1).

Рис. 1 Компоненти педагогіки активного цифрового навчання

Орієнтація на студента — це багатовимірна концепція, яка охоплює залучення студентів до прийняття рішень щодо курсу (включаючи вибір змісту та оцінювання), до розвитку навчальних навичок. Концепція навчання, орієнтованого на студента, пов'язана з гнучким самостійним навчанням з використанням цифрових технологій. Навчання, орієнтоване на студента, — це простір, який дає студентам можливість діяти відповідно до їхніх навчальних потреб, намірів та інтересів.

Зворотній зв'язок використовують для покращення стратегій навчання, Зворотний зв'язок має бути конкретним, детальним, індивідуалізованим, неавторитетним. Цифрова освіта пропонує унікальні можливості для миттєвого зворотного зв'язку, інтегруючи його в програмне забезпечення. Спільна робота в команді надає можливість надавати формуючий зворотний зв'язок. Під час занять з використанням цифрових технологій необхідно допомогти студентам перейти від навичок навчання нижчого рівня до вищого. Важливо, щоб оцінки відображали не лише знання, засновані на фактах, а й глибоке розуміння.

Конструктивне узгодження ідеально підходить для всіх типів навчання. В цифровій освіті увагу можна легко відвернути на саму технологію, тим самим віддаляючи студентів від процесу навчання.

Навчання має відбуватися у фізичному контексті, який сприяє соціальній взаємодії, варіації та необмеженому цифровому доступу. Тому гнучка інфраструктура є важливим компонентом у педагогіці активного цифрового навчання. Гнучкі навчальні середовища вимагають базової технологічної інфраструктури.

Важливим сьогодні є зменшення бар'єрів шляхом створення передумов для педагогіки активного навчання. Дослідження активного змішаного навчання показало, що заклади освіти, які мають на меті сприяти широкомасштабним стійким змінам, повинні активно заохочувати зміни в практиці викладання та освітніх переконань серед педагогів. Існує потреба в розвитку цифрової компетентності викладачів закладів вищої освіти [2]. Лідерам освіти на всіх рівнях необхідно заохочувати реформи в навчанні, надавати можливості для підвищення технологічних навичок педагогів. Значних педагогічних успіхів у використанні цифрових технологій можна досягти лише в тому випадку, якщо керівники закладів вищої освіти сприяють цьому. Педагогіка активного цифрового навчання дає розуміння того, як досягти такого успіху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Digital Education Action Plan (2021-2027). 2020. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en. (дата звернення: 01.05.20212).
2. Генсерук Г. Р., Мартинюк С. В. Розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. Інноваційна педагогіка. Херсон : Гельветика, 2020. Вип. 19, т. 2. С. 158-161.

Євгенія ДРУГОВА

аспірант PhD,

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

Київ, Україна

evdrugova95@gmail.com

НАСЛІДКИ ЗМІН НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗА УМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ «SMART-ОСВІТИ»

Сучасне суспільство знаходиться на етапі зміни технологічної парадигми, що ставить перед суб'єктами ринку освітніх послуг виклики, які мобілізують зусилля суспільства у напрямку підвищення інвестицій в людський капітал, який, в свою чергу, складає основу економічного заростання країни та підвищенням її науково – технічного потенціалу.

Досліджуючи місце ринку освітніх послуг в економічній системі, науковці сходяться на думці, що він належить до системи ринків факторів виробництва або особливого підрозділу ринку продуктивних сил, де номенклатура послуг, попит і пропозиція визначаються кон'юнктурою на ринку більш високого порядку, а саме на ринку праці. [1].

Зміна парадигми винесла на перший план соціальні мережі, які стали одним із головних місць де освітяни можуть швидко отримати необхідну інформацію. На різноманітних платформах освітні заклади оперативно публікують навчальні матеріали, програми, тощо, що дозволяє вчасно отримувати інформацію з першоджерел, висловлювати своє ставлення та поширювати інформативні пости.

Від так, сучасний розвиток ринку освітніх послуг в умовах глобалізації характеризується активізацією процесу інтелектуалізації та формуванням на цій основі «knowledge based society», тобто суспільство, що базується на знаннях і високих технологіях, відрізняється високим інноваційним та інтелектуальним рівнем. Деякі дослідники не безпідставно вважають, що настає ера інтелекту, тобто у світі відбувається постінформаційна або інтелектуально-технічна революція. [2].

Постінформаційна революція – визначила основний напрям та сутність XXI століття, відкривши новий шлях розвитку для: «Smart-економіки», «Smart-освіти», «Smart-суспільства», а новітнє середовище Smart-навчання узгоджує комунікацію функціонування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на ринку освітніх послуг та ринком праці.

«Smart-освіта», безпосередньо впливає та реагує на зміни, які відбуваються на ринку праці, але для України швидко реагувати на якісні зміни, сьогодні заважає відсутня якісна система освіти дорослих, ефективна система підвищення кваліфікації кадрів та їх перепідготовка. Саме тому існує потреба перегляду освітніх навчальних програм вітчизняними навчальними закладами щодо їх актуалізації відповідно до потреб ринку праці. Якісне інформування про послуги, які надають навчальні заклади, оприлюднення інструкцій про те, як реагувати на кризові зміни, які відбуваються у законодавстві, що забезпечує якісний контент освітніх послуг під час дистанційного навчання.

В процесі змін, освітні інновації та їх запровадження визначають майбутнє освіти як суспільного інституту. Стрімкий розвиток цивілізації, безперечно, повинен знаходити адекватне відображення в освітніх практиках. Побудова інноваційної освіти – це стратегічна мета будь-якої держави, яка розраховує на конкурентоспроможне майбутнє в сучасному глобалізаційному світі, а розуміння цього факту буде визначатись освітньою політикою України. [3]

Виходячи із вищезазначеного, перспективна освітня програма на ринку освітніх послуг України має враховувати вимоги глобальної економіки та панування в світі інформаційних технологій і комунікаційних мереж, досягнення випереджального накопичення інтелектуального потенціалу. Оскільки, головною функцією освіти є розвиток людини, тому

ринок освітніх послуг – має забезпечувати кожному багатовекторні можливості для здобуття таких умов розвитку та підготовки до життя: знань про людину, природу та суспільство, що сприяють формуванню наукової картини світу як основи світогляду та орієнтації у виборі сфери майбутньої практичної діяльності; досвіду комунікативної, розумової, емоційної, фізичної, трудової діяльності, що сприяє формуванню основних інтелектуальних, трудових, організаційних знань та навичок, що необхідні у повсякденному житті для участі у суспільному виробництві, продовженні освіти, досвіду творчої діяльності, що відкриває простір для розвитку індивідуальних здібностей майбутнього інтелектуального потенціалу держави та забезпечує підготовку до життя в умовах соціально-економічного та науково-технічного прогресу

Нажаль, сучасний стан ринку праці в країні характеризується тим, що у ХХІ столітті маємо тенденцію коли бакалаври, кандидати та доктори наук не є вже елітою, як це спостерігалось у післявоєнні роки минулого століття, а стали звичайними працівниками з низьким рівнем добробуту.

Водночас, сьогодні на ринку освітніх послуг в Україні актуальними є питання подальшого впровадження в освіту новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема всебічного розвитку дистанційного навчання. Відзначимо, що в Україні наявні певні здобутки у цьому напрямі. Так, навчальні заклади пропонують нові форми навчання: створюються лабораторії, факультети та центри дистанційного навчання.

За таких умов відбувається специфічна сегментація ринку праці. Виокремлюються незначний сегмент високопродуктивної (висококваліфікованої) праці у сферах діяльності, де конкуренція між виробниками та умови доступу до робочих місць (теорія рухомого офісу), забезпечують домінування залежності трудових доходів від продуктивності, а не ринкової сили і можливості тиску на споживачів. Зазначений сегмент найбільш наочно зображує ознаки інформатизації виробництва й інтелектуалізації праці, що пов'язані із зростанням суспільного добробуту на ґрунті накопичення знань і підвищення продуктивності праці.

Врівноваження ринку праці в цьому сегменті пов'язане із максимізацією використання ресурсного, інформаційного потенціалу суспільства. Специфіка перекваліфікації стандартної праці представники якої не вимагають тривалої спеціальної підготовки, формалізуються, а тому кожен виконавець досить легко заміщується іншим із аналогічними компетенціями.

В цьому сегменті ознаки інформатизації виробництва й інтелектуалізації праці не виражені ані щодо продуктивності праці, ані

щодо її змісту й мотивації, ані щодо рівня її оплати; – проміжний сегмент, «псевдо інтелектуальної праці», згадування про який можна знайти в роботах Й.А Шумпетера (так звані «інтелектуали» в індустріальній капіталістичній економіці), де підвищення визначеного за формальними ознаками середнього кваліфікаційного рівня персоналу підприємств (зокрема, зростання частки працівників із вищою освітою) не супроводжується адекватним зростанням продуктивності праці, суспільної оцінки її результатів та врівноваження ринку праці відбувається шляхом не спонукання до моделей поведінки, відповідних вимогам соціально-економічного розвитку, а через пристосування, поєднання замалого обсягу інвестицій в людський капітал із заниженою вартістю робочої сили і спрямованістю працівників на «пошук ренти» від монополізації доступу до ресурсів і тиску на споживачів. [4]

Важливість поширення «Smart-освіти» як окремого сегменту ринку освітніх послуг дозволяє встановити чіткі стандарти професійних компетенції, та зупинити прагненням вищих навчальних закладів максимізувати доходи від надання освітніх послуг і невинуватим з огляду на цілі та завдання суспільного розвитку зниженням вимог до інвестицій у підвищення інтелектуального потенціалу, необхідних для отримання вищої освіти. Така ситуація створює загрозу знецінення вищої освіти та сприяє невинуватій сегментації самої вищої освіти – диференціюється якість освіти не лише в різних вищих навчальних закладів, а й в межах одного формуються «елітарні» і більш відкриті й прості для опанування напрями підготовки,

Поліпшенню суспільного ефекту від інформатизації національного виробництва інтелектуалізації праці в Україні сприятиме перенесення уваги з розширення масштабів надання послуг освіти, на досягнення високих стандартів її якості, наближення змісту освіти до потреб інноваційно-активних конкурентоспроможних вищих навчальних закладів, забезпечення прямої залежності масштабів фінансування освітніх закладів від неформальної оцінки якості та суспільної корисності їх функціонування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каленюк І. С. Економіка освіти : навч. посібник / І. С. Каленюк. К. : Знання України, 2003. 316 с
2. Геєць В. Характер перехідних процесів до економік знань / Валерій Михайлович Геєць // Економіка України. 2004. № 4. С. 6 (4-14).
3. Біліченко С.П. Впровадження Інновацій в освітній галузі України / Materiały X Międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji «Naukowa myśl informacyjnej powieki – 2014» Volume 16. Pedagogiczne nauki. : Przemysł. Nauka i studia С.34-40.

4. Шумпетер Й.А. Капитализм, социализм и демократия: пер. с англ. / Й.А. Шумпетер. М.: Экономика, 1995. 540 с. (Экономическое наследие).

Андріана ШИШАК

*аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
andrianashyshak@tntpu.edu.ua*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ

У зв'язку із динамічним перебігом науково-технічного прогресу та його значимим впливом на усі сфери суспільного життя чільне місце серед актуальних питань освіти та науки займає проблема діджиталізації початкової освіти. В умовах активного використання людиною цифрових засобів, надання переваги онлайн-комунікації та проведенню часу за віртуальними іграми особливо помітною є зміна ціннісних орієнтирів особистості, зокрема учня початкової школи, який ще тільки вчиться самостійно адекватно диференціювати свої види діяльності відповідно до особистих цінностей. Необхідність формування у молодшого школяра інформаційно-цифрової компетентності, до структури якої, розглядаючи крізь призму компетентнісного підходу у сучасній освіті, належить і становлення системи ціннісних ставлень, зумовлена змістом нормативних документів – Державного стандарту початкової освіти та Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа» [1; 2].

Окреслене питання вчені досліджували аспектно: формування інформаційно-цифрової (інформаційно-комунікаційної) компетентності молодших школярів вивчали Н. Грона, Т. Довга, О. Мазко, Т. Пушкарьова, К. Сіненко М. Шевчук; формування ціннісних орієнтирів в учнів початкової школи – О. Вашуленко, М. Федорова, К. Шевчук; проблему ціннісних ставлень здобувача освіти, зокрема молодшого школяра, в контексті компетентнісного підходу в освіті – Н. Бібік, О. Локшина, О. Овчарук, О. Савченко.

Мета роботи полягає у тому, щоб дослідити ціннісний аспект впливу діджиталізації початкової освіти на становлення особистості молодшого школяра.

Усвідомлення діджиталізації (цифровізації) освіти як процесу та результату «переведення інформації та комунікації у сфері освіти в цифрову форму» дає змогу акцентувати увагу на тому, що учні початкової

школи є суб'єктами такої діяльності [4, с. 35]. Це пов'язано з тим, що і учні, і педагоги є активними учасниками освітнього процесу, під час якого відбувається їх усвідомлена взаємодія та взаємовплив. Молодші школярі можуть комунікувати один з одним та з вчителем, а також користуватися освітніми матеріалами, використовуючи діджитал-засоби, що набуло особливого поширення під час дистанційного навчання.

Організація освітнього процесу із використанням цифрових засобів відкриває перед його учасниками значні перспективи: вони з легкістю можуть знайти великий масив інформації, адже доступ до неї буде спрощений; швидко отримати відповідь на питання, яке турбує, використавши запит у пошуковій системі або «швидкі» повідомлення від вчителя у месенджерах; тощо. Але в умовах діджиталізації початкової освіти виникає необхідність формувати в учнів цінності, якими вони керуватимуться, застосовуючи в навчальних та побутових ситуаціях цифрові засоби, та які свідомо чи підсвідомо формуються під час такої діяльності.

М. Скиба, досліджуючи «періодичну систему» цінностей Ш. Шварца, зазначає, що серед мотиваційно розрізнених їх типів розрізняють досягнення, гедонізм, самостійність, універсалізм, доброту, конформність, безпеку тощо [3]. Становлення таких життєвих орієнтирів у тісному взаємозв'язку в молодшого школяра відбувається часто під впливом діджиталізації початкової освіти.

Першочергово розглянемо цінність безпеки, зокрема власної, у контексті стабільності суспільних стосунків, які здійснюються онлайн. Такий підхід пов'язаний з тим, що поведінка учня початкової школи в інтернеті часто може бути необачною: молодший школяр активно публікує особисту інформацію для публічного огляду, з легкістю встановлює контакти з незнайомими людьми в соціальних мережах. Окрім цього, прагнучи виконати певне навчальне завдання або ж весело провести вільний час, учень початкової школи може необдуманно переходити із сайту на сайт у пошуках програми для інсталяції. Часто такі файли містять віруси, які виведуть з ладу комп'ютер, планшет чи смартфон. Такі ситуації варто попереджати профілактичними бесідами та аналізом аналогічних ситуацій, зауважуючи, що молодший школяр повинен у будь-яких ситуаціях усвідомлювати цінність власної безпеки та безпеки пристрою, яким він користується.

Вплив цифрової трансформації суспільства спонукає формувати у молодших школярів цінність конформності – «стримування дій і спонукань, які можуть зашкодити іншим і не відповідають соціальним

очікуванням» [3]. Зважаючи на проблему булінгу у закладах освіти, зокрема і в онлайн-форматі (наприклад, надсилання образливих повідомлень, створення фото чи відео-файлів із насмішками тощо), важливо запобігати такій агресивній поведінці. Поряд із цим відбувається усвідомлення учнем початкової школи доброти та універсалізму як провідних життєвих орієнтирів, а також того, що віртуальне життя – це не відчужена інша сфера, а значима частина реальності: образи онлайн є рівноцінними образам офлайн.

У період навчання у школі першого ступеня учень досить багато часу приділяє своїм хобі. Заняття улюбленою справою сприяє усвідомленню себе як особистості. В умовах діджиталізації початкової освіти все частіше хобі дитини 6–10 років пов'язане із взаємодією з цифровими даними: віртуальні ігри, фото-, аудіо- та відеомонтаж у спеціально призначених редакторах, перегляд мультфільмів чи фільмів тощо. Молодші школярі пишаються продуктами особистої праці чи своїми досягненнями у цифровому середовищі. Так у молодшого школяра формується цінність власного «Я» через усвідомлення своїх унікальності, талантів, здібностей, а крім цього – цінності досягнення як особистого успіху, гедонізму як чуттєвого задоволення від процесу та результату діяльності. Цьому слід сприяти, підтримуючи учня під час комунікації чи організовуючи спільну практичну діяльність, адже цінність власної особистості, сприйняття своїх сильних сторін та переваг в дитинстві стимулюватиме становлення людини у професії та побуті в дорослому віці.

У глобальному цифровому просторі молодший школяр привчається до самостійності та усвідомлює її як цінність. Для того, щоб отримати інформацію, яка цікавить або необхідна для виконання окресленого завдання, тепер не обов'язково залежати від інших: наприклад, від вчителя, часу зустрічі з яким потрібно чекати, чи від бібліотекаря, графік роботи якого може не співпадати із моментом виникнення пошукового запиту в юного дослідника. Достатньо самостійно ввести запитання у пошуковій системі та прочитати вебстаттю чи переглянути відеоролик. Хоча в такому випадку варто зважати на те, що цифрова трансформація початкової освіти зумовлює необхідність формування у молодших школярів цінності критичного підходу до здобуття знання. Дані, які швидко та за допомогою раніше засвоєних алгоритмів дій отримують молодші школярі з цифрових джерел, часто не є науковими, адже експертна оцінка перед їх публікацією на вебсторінках в Інтернеті не вимагається. Тому існує потреба завжди перевіряти отриману інформацію,

зіставляючи її з матеріалами, розміщеними на наукових платформах чи отриманими у процесі спілкування із компетентними дорослими.

Із досвіду організації дистанційного навчання доречно зауважити, що у процесі цифровізації початкової освіти постає необхідність сприяти усвідомленню учнями 1–4 класів цінності часу. Молодший школяр повинен навчитися цінувати власний час, диференціюючи його на час для навчання та час для відпочинку. Це особливо важливо під час роботи із цифровою інформацією, оскільки для такої вікової категорії період взаємодії із комп'ютером має бути обмеженим через значний вплив на здоров'я (зір, поставу, перебіг психічних процесів). Важливо також сприяти усвідомленню молодшими школярами цінності часу іншої людини, зокрема педагога. Наприклад, під час організації онлайн-навчання часто виникала проблема, що виконані завдання надсилали вчителю пізно вночі із проханням чимшвидше перевірити. Зрозуміло, що у такій ситуації тенденції цінності часу тісно переплітаються із цінностями особистого простору.

Таким чином, становлення ціннісних орієнтирів молодшого школяра тісно пов'язано із формуванням у нього інформаційно-цифрової компетентності, до складу якої вони належать. Діджиталізація початкової освіти здійснює істотний вплив на становлення особистості учня початкової школи в аспекті формування його цінностей. Робота із цифровою інформацією та діджитал-засобами сприяє усвідомленню школярами 6–10 років безпеки, конформності, доброти, універсалізму, власного «Я», досягнення, гедонізму, самостійності, критичного підходу до здобуття знання, часу, особистого простору тощо як життєвих орієнтирів. Робота над формуванням таких феноменів передбачає відверте предметне спілкування, обговорення аналогічних ситуацій під час освітнього процесу чи в побуті, практикування створення значимих для становлення особистих цінностей умов життєдіяльності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт початкової освіти. Київ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.04.2022).
2. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.04.2022).
3. Скиба М. Цінності в школі – від глухої оборони до навігації в незвіданому. Нова Українська школа : вебсайт. URL: <https://nus.org.ua/view/tsinnosti-v->

shkoli-vid-gluhoi-oborony-do-navigatsiyi-v-nezvidanomu/ (дата звернення: 06.04.2022).

4. Шишак А. М. Формування навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи в процесі роботи з цифровою інформацією. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка.* 2021. № 2. С. 34–41.

Вікторія КИДАНЮК

магістрантка МАСП-13

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

Тернопіль, Україна

kidanukviktoria@gmail.com

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Сучасне інформаційне суспільство підштовхує людину до спрощення свого життя, в чому йому допомагає діджиталізація, тобто діджиталізація. оцифрування різних видів інформації. Діджиталізація дозволяє обробляти величезні обсяги інформації, тим самим спрощуючи і прискорюючи роботу.

Підтвердження цьому можна знайти в теорії стадій розвитку цивілізації М. Маклюєну він сказав: «... суспільство, перебуваючи на сучасному етапі розвитку, перетворюється в «електронне суспільство» або «глобальне село» [3, с. 138] і задає багатовимірне сприйняття світу за допомогою електронних засобів зв'язку. Розробка електронних засобів зв'язку повертається людське мислення до дотекстової епохи, а лінійна послідовність знаків перестає бути основою культури.

Є багато прикладів впровадження діджиталізації в різних сферах суспільного життя. Тому зараз, в сучасному суспільстві, людина повинна бути «приспосована до навчання», що означає бути компетентним у використанні інформаційних технологій та інформації. Основні аспекти діджиталізації: [5]

– швидкість, тобто динамізм пізнавальної діяльності, а не звичайне накопичення знань, яке зараз втратило свою актуальність;

– мотивація, тобто освіта необхідна для досягнення будь-яких цілей, пов'язаних з матеріальним благополуччям або поліпшенням статусу;

– доступність інформації, що спрощує освітній процес;

– міждисциплінарний контент, що вимагає інтеграції знань з різних сфер життя і діяльності людини, а також багатьох професій, що поєднують в собі безліч навичок і напрямків діяльності.

У сфері освіти активно використовуються різні форми онлайн-навчання, такі як дистанційна освіта. «У випадках занадто швидкого розвитку технологій та отримання сучасних компетенцій стає особливо важливим для того, щоб залишатися затребуваним фахівцем своєї справи. Тому просування навчання, його інтерактивність і зосередженість на отриманні конкретних навичок для студентів зараз лежать в основі стратегії компанії», – сказав Джефф Маджіонкалд, генеральний директор Coursera [7].

Як приклад діджиталізації в освіті також можна назвати заміну звичних методів і форм навчання інтернет-технологіями: відеопрезентації, навчання через спеціальні портали, тестування і т.д. Оцифрування освітньої інформації, з одного боку, прискорить і спростить процес навчання, а з іншого боку, призведе до втрати комунікативних, і мовних, навичок як учнів, так і викладачів. Роль вчителя в процесі навчання стає незначною, так як учень самостійно «управляє» інформацією, викладач стає тільки координатором. У багатьох країнах вчителі-роботи вже введені в систему освіти (наприклад, Південна Корея) [4, с. 48]

Емілі Бейлор, директор Дослідницького центру інноваційних технологій навчання Університету Флориди, стверджує, що «на відміну від живого наставника, ми можемо контролювати всі параметри навчального агента – змінювати його стать, вік, етнічну приналежність, індивідуальність і стиль спілкування. Це призводить до широких можливостей у моделюванні та вивченні різних стилів та стратегій навчання» [7].

На мій погляд, своєрідним різновидом (або складовою), поряд з цифровізацією, гейміфікацією, ІКТ, інтернетизацією, інформатизацією, дистанційною освітою, є смарт-освіта. Цей досить новий термін в освітньому середовищі вже років десять обговорюється, однак не може віднайти своє місце в педагогічних дослідженнях і освітній діяльності. Характеристики смарт-освіти зводяться не лише до інформаційних та цифрових технологій, але й підвищення інтелектуальних освітніх середовищ. Ефективність застосування «смарт-технологій» найбільш яскраво зможе проявлятися у сфері вищої освіти. Означені технології дають можливість не просто оперативно віднаходити необхідні на даний момент актуальні наукові доробки, але й такі, що здатні у майбутньому розв'язати певні виробничі проблеми. Загалом навчальний процес, побудований на основі смарт-технологій, набуває гнучкого, творчого характеру, що включає і пошуково-пізнавальну, і проєктну діяльність [2, с. 53-54].

Зміни в освіті можуть призвести до «занепаду» традиційних освітніх закладів (шкіл, університетів), а смарт-технології надають можливість

різними категоріями користувачів в ініціативному й інтерактивному вигляді отримувати освіту. Але при цьому зарано говорити про розвал чи занепад традиційної освіти, оскільки вона поступово розвивається і вже деінде у навчальних планах й програмах з'являються відкриті онлайн курси й цифрові освітні ресурси. У матриці смарт освіти розвиваються нові освітні платформи, створюються системи діагностики, досліджуються нові формати подачі інформації й інструменти, що забезпечують інтерактивну взаємодію тих, хто навчається. У перспективі смарт-освіта як поняття, що віддзеркалює тренди освіти, такі як цифровізація, розумні середовища, персоналізація навчання, мають всі шанси на закріплення у термінологічному словнику педагогіки [6]

Вища освіта в європейських країнах (які в Україні) перебуває, з одного боку, на межі перетворень, які інтегрують нові технології у навчальний процес, а з іншого, вона намагається продукувати нові моделі впровадження ІТ вдіяльність університетів, застосовуючи принцип поєднання традицій з інноваціями, використовуючи класичний і діджиталізований підходи аби підвищити зацікавленість студентів у процесі навчання й підвищити загальний рівень освіти. Сьогодні можна з упевненістю говорити проте, що діджиталізація – це перспективний механізм оновлення й розвитку сучасного закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вдовичин Т.Я., Яцишин А.В. Застосування технологій відкритої освіти для інформатизації навчального процесу. Інформаційні технології в освіті. Херсон, 2013. Вип.16. С.134–140
2. Довгодько, Т.І., Драпогуз, В.П., Корчук, О.Ю. Smart-освіта як нова освітня парадигма. Неперервна педагогічна освіта XXI століття: зб.матеріалів XVII Міжн. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької. Київ, 2020. Вип. 3 (15), С. 53–55
3. Маклюен М. Галактика Гуттенберга: стати людиною, що набирає текст. М. : Акад. проект, 2005. 496 с.
4. Лапінський В.В., Пилипчук А.Ю., Шишкіна М.П. та інші. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного освітнього простору системи освіти України. Київ, 2010. 160 с.
5. Ляхоцька Л.Л. Роль цифрових технологій в освітньому процесі закладу післядипломної освіти. Science Review, 2018. No3(10), С. 64–67. URL: <https://www.academia.edu/36464570/>
6. Осадчий В.В., Осадча К.П. Сучасні реалії тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/ITZN_2015_48_4_6.pdf
7. Digital Agenda for Europe. 2020. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	3
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	4
<i>Олег ДАНИЛЬЯН, Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ</i> МИР ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ.....	4
<i>Андрій ГРИЦЕНКО</i> МИР ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ У ЗМІНІ СВІТОВИХ ПОРЯДКІВ	8
<i>Вікторія НЕБРАТ</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СУСПІЛЬСТВА В ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР	12
<i>Володимир ШЕВЧУК</i> ЖИТТЄСТВЕРДНІ ВИМІРИ ПИТОМО НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ: РЯТІВНЕ ЗНАННЯ ДЛЯ УКРАЇНСТВА І ЛЮДСТВА ХХІ СТОЛІТТЯ	16
<i>Олександра ЯНКОВИЧ</i> ІДЕЇ МИРУ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ: ВІД Я. А. КОМЕНСЬКОГО ДО СУЧАСНОСТІ.....	20
<i>Василь ШЕНДЕРОВСЬКИЙ, Олена ПОЛЕВЕЦЬКА</i> НАУКА ЯК СКЛАДОВА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ (ВЧЕНІ УКРАЇНИ У СВІТОВІЙ НАУЦІ).....	25
Секція 1. ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	28
<i>Наталія МОЗГОВА, Катерина ГОНЧАРЕНКО</i> УЯВНА, ВТРАЧЕНА ТА НАБУТА ЦІННІСТЬ ЯК ЕФЕКТ СЬОГОДЕННЯ.....	28
<i>Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ</i> БЕЗПЕКА І МИР У ЦІННІСНОМУ КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ	32
<i>Марина САВЕЛЬЄВА</i> ЗНЕЦІНЕННЯ ПРИНЦИПУ НОРМИ У КУЛЬТУРІ ПОСТМОДЕРНУ	33
<i>Наталія ГРИЦАК, Людмила ГРИЦАК</i> ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ МОДЕЛІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	38
<i>Любов КОВАЛЕНКО, Хуан ТІВЕНЬ</i> ЗАРОДЖЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС ФІЛОСОФІЇ ОБДАРОВАНОСТІ.....	41

Марія ЗАОБОРНА МОВА ЯК ЦІННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ МОВИ ПИСЬМЕННИЦІ ІРИНИ ЖИЛЕНКО	44
Ольга ТУРКО МОВА ЯК ЦІННІСНЕ СУСПІЛЬНЕ НАДБАННЯ: ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ	49
Наталія МОРСЬКА ЛЮДСЬКІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ І ДЕМАРКАЦІЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	51
Олександр МАРТИНЕНКО ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ В АКСІОЛОГІЇ.....	55
Антоніна ЯРУЧИК АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ДЕФЦИТУ ЛЮДСЬКИХ ЯКОСТЕЙ.....	59
Тетяна ПОДКОВЕНКО АКСІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРАВА	63
Ірина НЕСТАЙКО, Надія СЕНЬОВСЬКА ЗНАЧЕННЯ ІЄРАРХІЇ ЦІННОСТЕЙ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ (ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД)	66
Тетяна РЕШЕТУХА, Оксана КУШНІР ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У МЕДІА.....	70
Віктор СІТКАР, Степан СІТКАР ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗМІНУ ЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	73
Ярослав СЕКО ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА В АВТОРИТАРНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: ДОСВІД МИНУЛОГО ТА СУЧАСНИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ РФ	79
Ірина ТИМКІВ ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ У ІСТОРИКО- ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ	90
Юлія НАГОРНА ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЖУРНАЛІСТА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ	93

<i>Наталія МУРМИЛА</i>	
ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ПРІОРИТЕТНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	96
<i>Діана ГУМЕНЮК</i>	
АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ КАТЕГОРІЙ «ВІЙНА» І «МИР»	99
Секція 2. АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	102
<i>Ірина ПІДРИЧЕВА</i>	
ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ДО ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ В УМОВАХ НОВОЇ ІСТОРИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	102
<i>Наталія СУПРУН</i>	
КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ.....	106
<i>Ольга МАРЧЕНКО</i>	
ЦІННІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БІЗНЕСУ У КОНТЕКСТІ БАГАТОВЕКТОРНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПІДХОДУ	110
<i>Олександр ДЛУГОПОЛЬСЬКИЙ, Тетяна ЗАТОНАЦЬКА, Ольга АНІСІМОВА</i>	
ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2022	114
<i>Віктор САВЕНКО, Наталія ІГНАТЕНКО</i>	
РАЦІОНАЛЬНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ДІЙ ЗАКОНУ В СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ	116
<i>Anatoliy HRYHORUK, Victoria KYDANIUK</i>	
THE ECOMMERCE MARKET IN UKRAINE	122
<i>Volodymyr BUZHAN</i>	
PERCEPTION OF INNOVATIONS BY SMES: CASE OF UKRAINE.....	125
<i>Леся ДІДКІВСЬКА</i>	
ЦІННОСТІ СОЛІДАРИЗМУ В ЧАС ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ.....	128
<i>Любов ЛИТВИН</i>	
КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ	132

Анатолій ГРИГОРУК, Євгенія КАМ'ЯНЕЦЬКА ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПІДПРИЄМСТВА У ПРОЦЕСІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	135
Любов ЛИТВИН, Катерина КУЧЕР ЦІННОСТІ КЕРІВНИКА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА ...	138
Галина ПЕТРИШИН ТОТАЛІТАРНА ДЕРЖАВА І ОСОБИСТІСТЬ.....	141
Віктор ГРУШКО РИНКОВИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ ТА ЕТИКА ЯК РІЗНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ	145
Любов АЛЬТГАЙМ РОЛЬ ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ У ДОНЕСЕННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ.....	151
Степан ПРИЙДУН КРИЗА «СОЮЗНИЦЬКОЇ» СХЕМИ ІСТОРІЇ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ	155
Микола МАРЦУН ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОСТУПКИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ	158
Соломія КУЛИК ДЕФІНІЦІЯ КОНТРАБАНДИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЯВИЩА ТА ЇЇ МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ	162
Крістіна КУЧМА ЦІННОСТІ СТАРТАПУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	165
Анастасія ПАВИЦЬКА УЧАСТЬ ЖІНОК У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: АНАЛІТИКА ПРОБЛЕМИ.....	167
Секція 3. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ	170
Оксана КІКІНЕЖДІ ЕГАЛІТАРНІСТЬ МІЖСТАТЕВИХ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРІ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС	170

Іван ЗУЛЯК, Андрій КЛІШ, Оксана ЯТИЩУК РІДНА МОВА – ОСНОВА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСТВА (ЗА МАТЕРАЛАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ХРИСТИЯНСЬКИХ СУСПІЛЬНИКІВ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.)	174
Лариса КУЦА, Ольга КУЦА АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЛІРИЧНОГО СУБ'ЄКТА У ПОЕЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА ПЕРІОДУ «ДНІВ ЖУРБИ»	178
Галина ПОПЕРЕЧНА НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ І УМОВА РОЗВОЮ НАЦІЇ	182
Наталія ГРИГОРУК ЦІННОСТІ ТА КОМУНІКАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	186
Зоряна ГНАТІВ ДУХОВНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ГЕНЕТИЧНІ МОДЕЛІ БУТТЯ	188
Оксана ДОВГАНЬ, Пен БОХАН УКРАЇНСЬКИЙ РЕПЕРТУАР МУНІЦИПАЛЬНОГО ГАЛИЦЬКОГО КАМЕРНОГО ОРКЕСТРУ У НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ТЕРНОПОЛЯ.....	191
Наталія МРАКА «ВІКНА У СВІТ» ІВАНА ЧЕНДЕЯ: АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ..	194
Оксана ГИСА ТВОРЧА ПОСТАТЬ ЗДІСЛАВА ЯХІМЕЦЬКОГО У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ТВОРЧОГО УНІВЕРСАЛІЗМУ	196
Галина ДУРДАС РОЛЬ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СІМ'Ї В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	199
Ірина БАРТКІВ ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	203
Діфань ЦЮ ДИТЯЧА ФОРТЕПАННА МУЗИКА У ТВОРЧОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА КИТАЙСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ	207
Василь КОВБАСА ЛЮДИНА У ВЕЛИКІЙ ВІЙНІ 1914-1918 РР.....	209

Назарій СЛОБОДЯН НІМЕЦЬКА ЗЕМЛЯ ДЛЯ УКРАЇНЦЯ У ФОЛЬКЛОРНІЙ ТРАДИЦІЇ: СФЕРА ЦІННОСТЕЙ ЧИ ІНТЕРЕСІВ?.....	212
Андрій ЛЕСИЦЬКИЙ СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО ЗБРОЙНОГО ПІДПІЛЛЯ У БОРОТЬБИ ПРОТИ БІЛЬШОВИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ У 1945 – 1947 рр.....	216
Ярина ЧЕКРИГІНА УКРАЇНА ТА РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ДВОХ НАРОДІВ.....	220
Секція 4. РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД	224
Наталія САВЕЛЮК ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТЕЙ ІЗ РІЗНИМИ РІВНЯМИ РЕЛІГІЙНОЇ АКТИВНОСТІ.....	224
Леся КОСТЮК МОЛИТОВНІ СНІДАНКИ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ РУХ ДІАЛОГУ ВЛАДИ І ЦЕРКОВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	228
Ірина ФЕДОРІВ ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СВІТОВІ РЕЛІГІЇ	231
Олег ВИННИЧУК, Владислав САДОВНИК ВПЛИВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ФІЗИЧНУ КУЛЬТУРУ ДАВНЬОЇ РУСІ.....	236
Богдан БАРАН ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ДИСТРИКТІ ГАЛИЧИНА 1941-1944 РР.....	238
Галина ЯЦЕНКО УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА ПІСНЯ У ЦІННІСНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	243
Секція 5. ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	247
Ганна ЗВАРИЧ УПРАВЛІННЯ ЦІННОСТЯМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСАДНИЧИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ.....	247

Оксана КОВАЛЕНКО, Бао ШУЦЗЮАНЬ КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КНР	252
Катерина БІНИЦЬКА, Катерина ДОЛЕНКО ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	255
Лариса ОРОНОВСЬКА, Анатолій ОРОНОВСЬКИЙ ТВОРЧИЙ ПОШУК ЯК МЕХАНІЗМ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	259
Інна ГРОД, Любов ШЕВЧИК ПРОБЛЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	264
Іванна АНДРІЙЧУК КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК АДАПТАЦІЙНИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА	268
Yaroslava TOPORIVSKA, Molin ZHU MEDIA LITERACY OF THE MODERN TEACHER OF MUSIC ART AS A PEDAGOGICAL PROBLEM	272
Леся ГАПОН КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ ПЕДАГОГА	274
Ольга ЯЦИШИНА, Фомаїда ПЕТА ЦІННОСТІ ЛІДЕРСТВА В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	277
Олена ДЕМЧЕНКО, Наталя ІВАЩУК ОБДАРОВАНА ДИТИНА У СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ КООРДИНАТ ПЕДАГОГА.....	280
Лариса ОРОНОВСЬКА, Сун ЛАН ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ШКІЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОГО КИТАЮ ТА УКРАЇНИ.....	285
Галина ГЕЛЕВИЧ СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ ЯК РЕГУЛЯТОР ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	290
Олена КІРСАНОВА, Аліна МАРТИНИШИН РОЛЬ І МІСЦЕ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА У ВИХОВАННІ ЛЮБОВІ ДО УКРАЇНИ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	293

Галина ЛИТВИНЮК	
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	296
Лілія ШТАФІРНА	
ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В ПУБЛІЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	300
Любов КОДЛЮК	
АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ІНШОМОВНОЇ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	302
Ростислав РУДЕНСЬКИЙ	
АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧИХ НАСТІЛЬНО- ДРУКОВАНИХ ІГОР ТА ІГРАШОК МІЛІТАРНОЇ ТЕМАТИКИ	306
Василь КОГУТ	
ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ПОНЯТЬ	309
Мар'яна ЯГНИЧ	
STEM-ОСВІТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 5-6 КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	314
Олеся ЧИКИНДА	
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ Ш. СУЗУКІ В МИСТЕЦЬКО- ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ ГРИ НА СКРИПЦІ	316
Назар ВИДИШ	
ЗВУКОЗАПИС ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО- СЛУХОВОГО САМОКОНТРОЛЮ.....	319
Секція 6. ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	323
Світлана ЧЕРЕПАНОВА	
ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК ДУХОВНО-ЦІННІСНА СИНЕРГІЯ.....	323
Наталія САС	
СПРЯМУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗВО СТОСОВНО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ВИПУСКНИКІВ НА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ	331

Галина РАДЧУК СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТА ЧЕРЕЗ НАБУТТЯ ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	333
Галина МЕШКО, Олександр МЕШКО АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я.....	337
Ірина ТРУБАВІНА, Катерина КАЛІНА, Людмила ЦИБУЛЬКО, Наталя МОГИЛЬОВА, Володимир ІВАНЧУК ЦІННІСТЬ І ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	340
Ірина ДРУЖКОВА ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ У ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ОНТУ КУРСІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПЛАТФОРМІ «PROMETHEUS».....	343
Наталія МОЖАЙКІНА ДИНАМІКА ТА ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СВІТОПОГЛЯДНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	346
Ольга КУДЛАСЕВИЧ, Тетяна НОВИК ОСВІТА ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІСТОРИКО- ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ	348
Марія БОЙКО, Катерина ТОПОЛЬНИЦЬКА ЛЮДИНОВИМІРНІСТЬ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	352
Ольга ПЕТРИШИНА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-СЛОВЕСНИКА В УМОВАХ ВІЙНИ	356
Ольга РАДЧЕНКО, Світлана ВИХОР РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ.....	362
Галина ГРУЦЬ ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У НОВИХ ІСТОРИЧНИХ УМОВАХ.....	368
Лариса ХОХЛОВА, Надія ХОМА АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АНАЛІТИКІВ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ	371
Ігор БОЧАР, Оксана БОЧКОР ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	373

Ярослав ЗАМОРА КРИТЕРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	376
Іван ГОЛОВАТЮК, Ольга ЯЦИШИНА ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ АРТ-ТЕРАПІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	378
Богдан ЗДОЛЬНИК ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІТАЛІЇ ТА УКРАЇНИ В СФЕРІ ТУРИЗМУ	381
Ганна ПРОЦИК КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	384
Мирослава ВІННИЧУК ОСВІТНІЙ ДІАЛОГ ЯК МЕХАНІЗМ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ.....	387
Роксолана КУЗИШИН ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ В ДОПОВІДЯХ РИМСЬКОГО КЛУБУ	390
Яна ПАЛЬГУЙ АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	394
Вікторія ПЕРЕЙМА КУЛЬТОРОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ.....	396
Катерина КОВАЛЬЧУК ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	398
Секція 7. ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ	401
Леся КОЛІНЕЦЬ, Ганна КОЛІНЕЦЬ ЦІННОСТІ В ПРОЦЕСІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	401
Людмила ПАВЛИШИН НІГІЛІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД Ф. НІЦШЕ НА РОЛЬ НАУКИ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	403

Любов КОНДРАТЮК, Світлана ШЕВЧУК ДО ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ НАУКИ	405
Валерій ПАВЛОВ ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТЕХНІКИ.....	409
Юрій СМЕРЕЧИНСЬКИЙ ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ РЕСУРСІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ	413
Олександр ЧОРНИЙ ЛЮДВІГ ВІТГЕНШТАЙН ТА ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОВОРОТ У ФІЛОСОФІЇ: ГЕНЕЗА ТРАНСФОРМАЦІЇ	415
Секція 8. ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	418
Світлана СТОРОЖУК ВІД ПЛЮРАЛІЗАЦІЇ ДО ЗАБУТТЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО КОЛЕКТИВНІ СПОГАДИ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ.....	418
Ірина ЯНЕНКОВА ІТ- СЕКТОР УКРАЇНИ У ЛАНЦЮГАХ ЛОКАЛЬНИХ ФОРМ ЗДІЙСНЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ СТВОРЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	421
Kateryna VINUTSKA FORMATION OF MEDIA EDUCATIONAL COMPETENCE IN PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHERS	424
Жанна ПАВЛЕНКО, Сусанна ВОДОРЄЗОВА, Володимир ТРОФИМЕНКО ЕЛЕКТРОННА ОСОБА В ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	426
Галина ГЕНСЕРУК, Сергій МАРТИНЮК ПЕДАГОГІКА АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	430
Євгенія ДРУГОВА НАСЛІДКИ ЗМІН НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗА УМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ «SMART-ОСВІТИ».....	432
Андріана ШИШАК ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ.....	436
Вікторія КИДАНЮК ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ...	440

IV Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Підписано до друку 30.05.2022.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 26, 39. Обл.-вид. арк. 26,45

Тираж 100 примірників. Замовлення № 05/22/1-6.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*

